

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Załącznik nr 1

do PROGRAMU ROZWOJU POWIATU HAJNOWSKIEGO DO ROKU 2020

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU HAJNOWSKIEGO NA LATA 2015 – 2020

Hajnówka, 2014

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	6
2. ANALIZA TEORETYCZNYCH PODSTAW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	8
2.1. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie filozoficznym	12
2.2. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie humanistycznym	15
2.3. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie przyrodniczym.....	16
2.4. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie socjologicznym.....	19
2.5. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie ekonomicznym.....	21
3. METODYKA PRZYGOTOWANIA DOKUMENTU STRATEGII	22
4. ANALIZA DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I SEKTOROWYCH	31
5. ANALIZA REALIZACJI AKTUALNEJ STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU HAJNOWSKIEGO	46
5.1. Granice analizy	46
5.2. Analiza zrealizowanych zamierzeń	47
5.2.1. Ogólna charakterystyka Strategii	47
5.3. Analiza dokumentów	49
5.4. Analiza ankiet ewaluacyjnych.....	50
5.5. Analiza stopnia i efektywności realizacji strategii	50
5.6 Analiza problemów i barier w realizacji Strategii	60
6. DIAGNOZA ROZWOJU POWIATU.....	66
6.1. Ogólna analiza rozwoju powiatu	66
6.2. Analiza obszaru przyrodniczego	72
6.3. Analiza obszaru społecznego.....	127
6.4. Analiza obszaru gospodarczego	162
6.5. Analiza obszaru instytucjonalnego	203
6.6. Analiza obszaru przestrzennego.....	220
7. PROGNOZA ROZWOJU POWIATU W OKRESIE 2015 – 2020.....	235
7.1. Ogólna prognoza rozwoju powiatu	235

7.2. Prognoza w zakresie obszaru przyrodniczego.....	241
7.3. Prognoza w zakresie obszaru społecznego	248
7.4. Prognoza w zakresie obszaru gospodarczego	258
7.5. Prognoza w zakresie obszaru instytucjonalnego.....	267
7.6. Prognoza w zakresie obszaru przestrzennego	271
8. ANALIZA SWOT	275
9. WIZJA I MISJA POWIATU	283
10. Cele strategiczne rozwoju powiatu	286
10.1. Obszar przyrodniczy	290
10.2. Obszar społeczny	293
10.3. Obszar gospodarczy.....	296
10.4. Obszar instytucjonalny	300
10.5. Obszar przestrzenny	305
11. ANALIZA KORELACJI CELÓW STRATEGICZNYCH ROZWOJU POWIATU (WEWNĄTRZOBZAROWA I MIĘDZYOBZAROWA).....	308
12. IDENTYFIKACJA I ANALIZA OPCJONALNA KIERUNKÓW DZIAŁAŃ W ZAKRESIE CELÓW STRATEGICZNYCH ROZWOJU POWIATU.....	310
13. ZAŁOŻENIA WDRAŻANIA STRATEGII.....	325
13.1. Określenie założeń celów operacyjnych i zakresu planów zadaniowych.....	325
13.2. Określenie harmonogramu prac	358
13.3. Określenie współpracy ponadlokalnej	360
14. MONITOROWANIE REALIZACJI STRATEGII	362
14.1. Zaprojektowanie systemu monitoringu i ewaluacji	362
14.2. Zaprojektowanie listy mierników realizacji Strategii – mierniki syntetyczne, przekrojowe i lokalne zrównoważonego rozwoju.....	368
15. SYSTEM AKTUALIZACJI STRATEGII	373
15.1. Zaprojektowanie mechanizmów aktualizacji	373
15.2. Określenie harmonogramu aktualizacji.....	373

15.3. Określenie struktury podmiotowej aktualizacji	375
16. Analiza źródeł finansowania rozwoju powiatu hajnowskiego	378
SPIS RYCIN	385
SPIS TABEL	391

1. WPROWADZENIE

Wobec postępującej złożoności świata XXI w. narzędziem świadomej, społecznie pożądanej regulacji procesów rozwoju kraju powinna stać się długofalowa strategia integrująca współzależne procesy społeczne, ekonomiczne, techniczne i ekologiczne przebiegające w zróżnicowanej przestrzeni geograficznej.

Remedium na negatywne zjawiska zachodzące w sferze przyrodniczej, społecznej i gospodarczej jest przyjęcie drogi zrównoważonego rozwoju, uwzględniającą ochronę środowiska, poszanowanie zasobów, ale w taki sposób, który będzie brał pod uwagę społeczne przyzwyczajenia, oczekiwania i wiązał się z korzyściami ekonomicznymi¹. Dlatego też koniecznym jest podjęcie wspólnych skoordynowanych działań na rzecz wypracowania spójnej, uwzględniającej potrzeby wszystkich sfer, wizji rozwoju.

Strategiczne zarządzanie jest niezbędne do utrzymania jednostki administracyjnej w warunkach konkurencyjnego i globalizującego się otoczenia, właściwego dla współczesnych megatrendów zachodzących na świecie. Ten rodzaj zarządzania umożliwia racjonalizację wydatków budżetowych oraz redukcję kosztów świadczenia usług publicznych. Z kolei strategiczne planowanie wpływa na sprawność działania jednostek samorządu terytorialnego, na tempo procesów lokalnego rozwoju, a w konsekwencji na jakość życia mieszkańców danej jednostki.

Kończący się okres obowiązywania poprzedniej strategii (do 2015 r.) oraz zbliżająca się możliwość wdrażania środków UE w ramach nowej perspektywy finansowej 2014-2020 spowodowały, iż konieczne stało się opracowanie nowej „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020”, która odpowiadać będzie na nowe wyzwania stawiane rozwijającym się regionom.

Dokument został opracowany w ramach projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” realizowanego przez Starostwo Powiatowe w Hajnówce.

Przedmiotowa strategia jest dokumentem skierowanym jednocześnie:

- „do wewnątrz”, a więc dla społeczności powiatu, jego mieszkańców, gmin, organizacji, podmiotów gospodarczych – daje bowiem obraz rzeczywistości oraz wiedzę o przyszłości, niezbędną do tworzenia własnych planów; oraz
- „na zewnątrz” – pokazuje bowiem kontrahentom powiatu, samorządowi województwa, inwestorom, wreszcie gestorom środków wspierających rozwój, zarówno rządowych

---

1

Wskazanie to wypowiedziało jedno z uczestników spotkań organizowanych przez Lidera Projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”

jak i zagranicznych – wizerunek powiatu, jego determinację w dążeniu do przyjętych celów i wiarygodności jako partnera i potencjalnego beneficjenta.

Możliwość realizacji wieloletnich planów rozwoju uzależniona jest m.in. od sprawnego działania administracji publicznej oraz akceptacji strategicznych celów rozwoju ze strony lokalnej społeczności. Dlatego też od początku prac nad strategią rozwoju powiatu hajnowskiego przyjęto ekspercko-partycypacyjną metodę jej tworzenia, której celem było połączenia wysiłków jak najszerszego grona osób, lokalnych liderów oraz mieszkańców powiatu łączących przedstawicieli różnorodnych grup społecznych, środowisk twórczych i zawodowych do partnerskiego współdziałania.

Podstawą do wykonania opracowania „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015 – 2020” jest umowa nr P.P.042.2.16.4.2014 sporządzona pomiędzy Starostwem Powiatowym w Hajnówce a firmą Dolnośląskie Centrum Rozwoju Lokalnego s.c. Dokument został opracowany w ramach realizacji projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, Priorytet V ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych, Działanie 5.4 Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska, w tym różnorodności biologicznej oraz ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

2. ANALIZA TEORETYCZNYCH PODSTAW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Pojęcie zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*), pomimo wieloletniej dyskusji, do tej pory nie jest zdefiniowane precyzyjnie. Po raz pierwszy zostało ono użyte na Konferencji w Sztokholmie w 1972 roku, w związku z omawianiem celów i zadań globalnej polityki ochrony środowiska. Wówczas została sformułowana koncepcja prawa człowieka do środowiska, zgodnie z którą człowiek ma prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku o jakości zapewniającej życie w godności i dobrobycie. Ponosi on jednocześnie odpowiedzialność za ochronę i poprawę środowiska dla obecnego i przyszłych pokoleń². Jednakże definicja pojęcia rozwoju zrównoważonego pojawiła się dopiero w 1987 roku w Raporcie Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju zatytułowanym „Nasza wspólna przyszłość” (Raport Brundtland). Zgodnie z nim, rozwój zrównoważony oznacza taki rozwój gospodarczy i społeczny, który zapewni zaspokojenie potrzeb współczesnej generacji bez ryzyka, że przyszłe pokolenia nie będą mogły zaspokoić swoich potrzeb, pozwalając jej na wybór stylu życia³. Definicja ta nie zawierała precyzyjnych sformułowań, co spowodowało dalsze prace nad tym pojęciem. Dopracowanie znaczenia rozwoju zrównoważonego i przeniesienie tej koncepcji do dokumentów międzynarodowych miało miejsce na II Konferencji ONZ „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w czerwcu 1992 roku. Do istotnych dokumentów uchwalonych wówczas, które zostały poświęcone problemom ochrony środowiska oraz rozwoju zrównoważonego należą, Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju oraz Agenda 21.

Paradygmat rozwojowy zrównoważonego rozwoju stał się obecnie obowiązkowym punktem w politycznych i administracyjnych agendach na wszystkich szczeblach stanowienia społeczeństwa, od międzynarodowych porozumień, przez krajowe i regionalne strategie rozwojowe, aż po gminne plany zagospodarowania i deklaracje przedwyborcze pojedynczych kandydatów.

Agenda 21 jako dokument nie ma charakteru prawnie wiążącego. Niemniej wyznaczyła ona kierunki działań w zakresie realizacji zasad rozwoju zrównoważonego zarówno dla społeczności międzynarodowych, jak i poszczególnych rządów i władz lokalnych. Wyniki konferencji w Rio de Janeiro wpłynęły również na zmiany programowe i instytucjonalne

---

² Z., Bukowski, *Prawo międzynarodowe a ochrona środowiska*, Wydawnictwo: Dom Organizatora, 2005, Toruń, s. 24

³ Mazur-Wierzbicka E., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym, w: Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, Wydawnictwo: Katedra Mikroekonomii US, 2005, Szczecin, s.34.

w działalności organizacji międzynarodowych oraz powstanie nowego organu ONZ, tj. Komisji Rozwoju Zrównoważonego (CSD)⁴. Celem powołania Komisji była koordynacja działań związanych z realizacją Agendy 21 przez poszczególne państwa uczestniczące w konferencji w Rio de Janeiro i przedstawienie informacji na temat wprowadzania w życie postawień tego dokumentu do końca 1996 roku. Zaowocowało to zwołaniem w czerwcu 1997 roku specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ „Rio + 5”, na której dokonano oceny przyjętych w Rio postanowień. Okazało się, że większość państw nie była w stanie dotrzymać postanowień zawartych w Agendzie 21. Nie oznacza to jednak, że zrezygnowano z podejmowania dalszych działań na rzecz wprowadzania w życie zasad rozwoju zrównoważonego. Do kolejnych istotnych wydarzeń, których celem było rozwiązywanie problemów z tego obszaru należy zaliczyć⁵:

1. Specjalne Milenijne Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych zorganizowane w Nowym Jorku w dniach 6-8 września 2000 r. Efektem obrad prowadzonych w ramach tego spotkania była Deklaracja Milenijna zawierająca główne cele działania Narodów Zjednoczonych odnoszące się do:

- pokoju, bezpieczeństwa i rozbrojenia,
- rozwoju i wykorzenienia ubóstwa,
- ochrony wspólnego środowiska naturalnego,
- praw człowieka, demokracji i dobrego zarządzania,
- ochrony słabszych,
- specjalnych potrzeb Afryki,
- wzmocnienia instytucji Narodów Zjednoczonych.

2. Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju, który odbył się w Johannesburgu w dniach 26 sierpnia – 4 września 2002 roku. W ramach prowadzonych obrad przyjęto dwa dokumenty: Plan Implementacji oraz Deklarację o Zrównoważonym Rozwoju. Ustalenia zawarte w obydwu porozumieniach dotyczą dalszych działań podejmowanych na rzecz propagowania i realizacji zasad rozwoju zrównoważonego.

3. Światowy Szczyt ONZ na temat zmian klimatycznych zorganizowany w Kopenhadze w dniach 7-18 grudnia 2009 roku, którego celem było opracowanie kompleksowego, globalnego porozumienia dotyczącego zmniejszenia gazów cieplarnianych. Niestety w trakcie prowadzonych negocjacji nie udało się podjąć decyzji w tej sprawie przez uczestniczące w konferencji państwa. Dlatego też zapowiedziano konieczność próby osiągnięcia konsensusu podczas kolejnego szczytu klimatycznego.

---

⁴ Z., Bukowski, *Prawo międzynarodowe a ochrona środowiska*, Wydawnictwo: Dom Organizatora, 2005, Toruń, s. 30.

⁵ Z., Bukowski, *Prawo międzynarodowe a ochrona środowiska*, Wydawnictwo: Dom Organizatora, 2005, Toruń, s. 32-34.

Wszystkie te wydarzenia wskazują na rozwój znaczenia pojęcia oraz realizacji zasad rozwoju zrównoważonego zarówno w świecie jak i w Polsce. Ponadto rezultatem toczących się dyskusji na temat definicji tej koncepcji oraz jej wdrażania we wszystkich sferach działania poszczególnych społeczności jest pojawienie się różnych interpretacji tego terminu (tab. 1).

Tab.1. Przykładowe definicje rozwoju zrównoważonego

F. Piontek	Przez rozwój zrównoważony (trwały) rozumie się kształtowanie i poprawę jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez właściwe ukształtowanie proporcji między poszczególnymi rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym.
Prawo ochrony środowiska (art. 3)	Rozwój zrównoważony to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.
B. Poskrobko	Profesor Poskrobko rozróżnia rozwój zrównoważony w aspekcie ekologicznym, jako działalność ograniczającą presję na środowisko przyrodnicze i poprawiającą jego stan poprzez ekologizację procesów gospodarczych oraz w aspekcie cywilizacyjnym jako proces poszukiwania, sprawdzania i wdrażania nowych form rozwoju gospodarczego – nowych technologii, nowych nośników energii i komunikacji społecznej, a także nowych form pozagospodarczej aktywności społeczeństwa.
D. Pearce, R. K. Turner	Rozwój trwały polega na maksymalizacji korzyści netto z rozwoju ekonomicznego, chroniąc jednocześnie oraz zapewniając odtwarzanie się użyteczności i jakości zasobów naturalnych w okresie długim. Rozwój gospodarczy musi wówczas oznaczać nie tylko wzrost dochodów per capita, ale także poprawę innych elementów dobrobytu społecznego. Musi on obejmować również niezbędne zmiany strukturalne w gospodarce, jak i całym społeczeństwie.
T. Bajerowski	Rozwój zrównoważony jest procesem, a nie stanem; prawidłowy przebieg każdego procesu wymaga kontroli oraz sterowania różnymi czynnikami. Proces rozwoju zrównoważonego musi być więc procesem wyboru linii rozwoju, opartym na minimalizowaniu strat oraz maksymalizowaniu korzyści – procesem optymalizacyjnym.
I. Sachs	Rozwój zrównoważony to proces, dzięki któremu możliwe jest zharmonizowanie eksploatacji wszelkich zasobów przyrody, ukierunkowanie inwestycji oraz zmian technicznych i instytucjonalnych, a także zaspokojenie obecnych i przyszłych potrzeb ludzi stosownie do możliwości produkcyjnych i asymilacyjnych ekosystemów.
K. Dubel	Rozwój trwały i zrównoważony to taki rozwój, który nie powoduje degradacji środowiska przyrodniczego (mimo wykorzystania zasobów naturalnych), a jednocześnie umożliwia zaspokojenie potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń.
R. Pajda	Rozwój zrównoważony to taki kierunek rozwoju gospodarczego i powiązanego z nim rozwoju społecznego, który umożliwia utrzymanie stanu środowiska, a nawet jego restytucję oraz brak lub istotne ograniczenie negatywnych, nieodwracalnych zjawisk w nim zachodzących, zwłaszcza w odniesieniu do długiego okresu.

Źródło: A. Szadziwska, *Przejawy realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju w działalności przedsiębiorstw*, Uniwersytet Gdański, 2010, s. 5.

Przedstawione w tabeli 1 definicje rozwoju zrównoważonego, pomimo różnej interpretacji tego terminu, wskazują na konieczność połączenia celów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych. Oznacza to, że koncepcja ta jest procesem długofalowym, który ma za zadanie łączyć w sobie trzy wymiary, tj. rozwój społeczny, gospodarczy oraz ochronę środowiska przyrodniczego. Wszystkie te elementy triady, tj. społeczeństwo-gospodarka-środowisko, powinny rozwijać się w miarę równomiernie, a zatem żaden z nich nie powinien dominować nad pozostałymi. Można zatem określić rozwój zrównoważony jako społecznie pożądanym, uzasadnionym ekonomicznie i dopuszczalnym ekologicznie rozwój gospodarczy⁶. Trzeba też podkreślić, że koncepcja ta wymaga⁷:

- całościowego i systemowego ujmowania zjawisk gospodarczych, społecznych i przyrodniczych, co oznacza konieczność przestrzegania ich współzależności i traktowania ochrony środowiska jako nieodłącznej części procesów rozwojowych;
- wyboru priorytetów rozwojowych (głównie produkcyjnych i konsumpcyjnych), które nie będą ograniczały lub zakłócały rozwoju (zasadniczym zadaniem jest wykorzenienie ubóstwa i poprawa jakości życia); ich wybór powinien uwzględniać właściwy zestaw kryteriów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych, zbilansowanie kosztów i korzyści oraz zastosowanie instrumentów – specjalnie do tego celu stworzonych - które umożliwiają realizację priorytetów;
- traktowania środowiska przyrodniczego jako organicznej całości (ekosystemu), która podlega stałym procesom rozwojowym o charakterze ewolucyjnym i sporadycznym przekształceniom typu rewolucyjnego (głównie pod wpływem działalności człowieka);
- oceny zmian w środowisku poprzez nowy paradygmat w wartości, tj. zachowania przez ekosystem zdolności do rozwoju trwałego;
- uwzględniania problemu opóźnienia kulturowego poprzez dostosowanie poziomu świadomości społeczeństw (w tym świadomości ekologicznej) do zmian gospodarczych.

W definicjach zrównoważonego rozwoju dominują odniesienia do trzech rodzajów kapitału:

- ekonomicznego,
- ludzkiego,

---

⁶ B. Kryk., *Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa za środowisko przyrodnicze*, (w:) *Teoretyczne aspekty gospodarowania*, Kopycińska D. (red.), Wydawnictwo: Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, 2005, s. 7.

⁷ Górka K., Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, PWE, Warszawa, 1998, s. 78.

- przyrodniczego.

Interesujące podejście do zrównoważonego rozwoju zaproponował F. Piontek. Jego definicja mówi o zapewnieniu trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń przez kształtowanie właściwych proporcji między kapitałem ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym.

2.1. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie filozoficznym

Odrębnym wymiarem zrównoważonego rozwoju zajmują się filozofowie. Ze względu na inter- i multidyscyplinarny charakter problematyki zrównoważonego rozwoju stoją przed nimi szczególne zadania. Pierwsze z nich polega na odświeżeniu ukrytych założeń typowych perspektyw badawczych i standardowych reguł interpretacji uzyskanych wyników, jakie obowiązują lub dominują w ramach poszczególnych dyscyplin nauki podejmujących tę tematykę. Drugie – na integracji wyników badań opartych na analogicznych przesłankach. Trzecie – na stworzeniu jednorodnej przestrzeni do prowadzenia badań multidyscyplinarnych. Wszystkie one wiążą się z podniesieniem samoświadomości teoretycznej i metodologicznej stron zainteresowanych zrównoważonym rozwojem⁸.

Na filozoficzne podstawy zrównoważonego rozwoju składają się rozmaite przekonania ontologiczne, antropologiczne, aksjologiczne i historiozoficzne naukowców. To one w odmienny sposób konkretyzują kwestie istotne dla interpretacji zrównoważonego rozwoju, jak np.: podejście do relacji człowieka i przyrody, rozumienie miejsca człowieka we wszechświecie, sposób pojmowania człowieka i ludzkich społeczności, granica między sprawiedliwością wewnątrz- i międzypokoleniową, różnica między rozwojem a wzrostem, w końcu wymóg trwałości rozwoju. Razem tworzą one filozofię zrównoważonego rozwoju na usługach prowadzonych przez naukowców badań i rozwijanych przez nich koncepcji⁹. W takim ujęciu filozofia zrównoważonego rozwoju jest po prostu „punktem wyjścia, racją i uzasadnieniem dla formułowanych na gruncie różnych projektów czy programów tez i postulatów”¹⁰ dotyczących zrównoważonego rozwoju. Jest „filozofią” w potocznym sensie tego słowa, a nie koherentnym systemem czy koncepcją filozoficzną.

Do próby przedstawienia typologii filozofii zrównoważonego rozwoju kilkakrotnie powracał Hull. Zawarł w niej wnioski z przeprowadzonej przez siebie analizy funkcjonujących w polskiej literaturze definicji zrównoważonego rozwoju oraz kontekstów posługiwania się

---

⁸ A. Papuziński, *Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie*, Problemy Ekorozwoju 2006, vol. 1 No 2, str. 25.

⁹ Z. Hull, *Filozofie zrównoważonego rozwoju*, w: A. Papuziński (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, Bydgoszcz 2005, s. 57-60.

¹⁰ Z. Hull, *Filozofie zrównoważonego rozwoju*, w: A. Papuziński (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, Bydgoszcz 2005, s. 57.

tym pojęciem. Zdaniem Hulla należy od siebie odróżnić filozofie zrównoważonego rozwoju jako: filozofię równoważenia wzrostu (dawniej: obiegowy paradygmat „ochrony i kształtowania środowiska”), filozofię równoważenia społecznego (dawniej: koncepcję skoncentrowaną na trosce o „jakość życia”), filozofię ekorozwojową (dawniej: projekt zmiany systemowej). Nawiązując do słynnej „brzytwy Ockhama” jako zasady zalecającej wstrzeźliwość w mnożeniu bytów ponad konieczność, zaproponowałem w swoim czasie uzgodnienie nazw wskazanych typów filozofii zrównoważonego rozwoju z kategoriami szeroko używanymi w politologii i naukach o ochronie środowiska¹¹.

W zakresie strategii działania pragmatyczna filozofia zrównoważonego rozwoju wysuwa strategię zgodności. Ma ona na celu uzgodnienie antropogenicznych i przyrodniczych strumieni materii i energii¹². Pragmatyczna filozofia zrównoważonego rozwoju opiera się na określonych założeniach¹³:

- ontologicznym – człowiek zajmuje na tyle wyjątkowe miejsce we wszechświecie, aby było uprawnione traktowanie przyrody jako jego środowiska, czyli ujmowanie przyrody ze względu na człowieka, np. jego egzystencję, dobro, interes, potrzebę, pragnienie;
- antropologicznym – człowiek jest istotą społeczną, mogącą siebie spełnić wyłącznie w grupie, za sprawą relacji nawiązywanych z innymi ludźmi;
- aksjologicznym – najważniejszą wartością jest solidarność z innymi ludźmi, jak np. rodzina, przyjaciele, współpracownicy, sąsiedzi itd., obecnymi oraz przyszłymi pokoleniami;
- historyzoficznym – ludzkość jest predestynowana do rozwoju i postępu w trakcie historycznego procesu samodoskonalenia się człowieka

Rola filozofii w badaniach i refleksji poświęconej zrównoważonemu rozwojowi nie ogranicza się do analizy filozoficznych podstaw zrównoważonego rozwoju oraz rekonstrukcji, względnie opracowania filozofii zrównoważonego rozwoju. Rozwój zrównoważony jest od samego początku tej idei obecny w filozofii z uwagi na to, że szereg kwestii wyłaniających się przed naukowcami zajmującymi się tym zagadnieniem ma charakter stricte filozoficzny. Najważniejsze z nich, jak jakość życia, sprawiedliwość, racjonalność, postęp i utopia należą do starych tematów filozoficznych.

Jakość życia sprawia wiele kłopotów ekonomistom zajmującym się tematyką zrównoważonego rozwoju. Przede wszystkim dlatego, że widzą duże rozbieżności między

---

¹¹ A. Papuziński: *Interpretacje zrównoważonego rozwoju w polskiej literaturze naukowej*, w: G. Banse, A. Kiepas, *Zrównoważony rozwój: Od naukowego badania do politycznej strategii*, Berlin 2005, s. 114-117.

¹² E. Kośmicki, *Procesy globalizacji gospodarki a problem ich regulacji ekologicznej*, w: „Szkice Humanistyczne” 2003, t. III, nr 1-2 (vol. 4), s. 13

¹³ E. Kośmicki, *Procesy globalizacji gospodarki a problem ich regulacji ekologicznej*, w: „Szkice Humanistyczne” 2003, t. III, nr 1-2 (vol. 4), s. 14-15

obiektywną i subiektywną stroną jakości życia. A przecież analizy tego typu wcale nie muszą się kończyć taką konkluzją. Filozofia może bowiem podpowiedzieć, że tego typu trudności badawcze są pokłosiem ubóstwa perspektywy etycznej nauk ekonomicznych – mianowicie XIX-wiecznego złączenia ekonomii z etyką utylitarystyczną. Ubóstwo tej perspektywy polega na redukcji pojęcia jakości życia do przyjemności, na odarciu jej z tak podkreślanych przez starożytnych odniesień do istoty życia dobrego dla człowieka ze względu na jego człowieczeństwo. Aczkolwiek w samej filozofii nie ma zgody co do istoty człowieczeństwa, przez co nie można podać ostatecznej definicji kategorii „jakość życia”, stwarza ona warunki do przewyciężenia opisanej trudności w ramach społecznie akceptowanych zasad życia ludzkiej zbiorowości. Jedna z najbardziej znanych definicji zrównoważonego rozwoju mówi o nim w kategoriach rozwoju, „który zaspakaja potrzeby obecne, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokojenia ich potrzeb”¹⁴. Budzi ona szereg zastrzeżeń, zwłaszcza co do konieczności respektowania interesów lub praw nie istniejących (jeszcze) podmiotów prawa, i wymaga sięgnięcia do filozoficznych podstaw jurysprudencji¹⁵. Racjonalność jest podstawowym problemem filozofii. Liczne propozycje rozwiązania tego problemu różnią się między sobą. Przyjęcie założenia o niesprzeczności między zrównoważonym rozwojem i nowoczesnym społeczeństwem pluralistycznym – co wydaje się uzasadnione w świetle genezy i dotychczasowej praktyki zrównoważonego rozwoju – poważnie ogranicza pulę potencjalnych koncepcji racjonalności i prowadzi do skoncentrowania uwagi na tzw. racjonalności kulturowej. Jak twierdzi Armin Grunwald, tak pojmowana racjonalność jest wytworem społecznym, mającym określony cel do realizacji. Otwiera przed społeczeństwem perspektywy poznawcze, instrumentalne i ewaluacyjne określenia możliwości i granic społecznego tworzenia rzeczywistości. Zatem racjonalność to narzędzie używane przez społeczeństwo w celu rozwiązywania dających się określić problemów, przybliżające realizację wizji przyszłości uwolnionej od trosk i kłopotów gnębiących obecnie żyjące pokolenia; to wszystko to, co sprzyja porozumieniu między ludźmi, kulturą i przyrodą; co zmusza do zajęcia stanowiska wobec związanych z tym kwestii, pod warunkiem że da się ono uzasadnić¹⁶. Taki pragmatyczno-instrumentalny pogląd na racjonalność jest

---

¹⁴ *Nasza wspólna przyszłość, Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju*, Warszawa 1991, s. 67.

¹⁵ A. Papuziński, *Filozoficzne aspekty zasady zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój a iusticia socialis*, (w:) A. Pawłowski (red.), *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, Lublin 2004, Seria Monografie KISSPAN, nr 26, s. 51-71.

¹⁶ A. Papuziński, *Zrównoważony rozwój a współczesny problem ekologiczny: ontologia polityki ochrony środowiska*; w: A. Papuziński (red.), *Zrównoważony rozwój, Od utopii do praw człowieka*, Białystok, 2005. 44-46.

ostrzeżeniem przed nadmiernym zaufaniem do możliwości tkwiących w refleksji zgodnej z kanonami obowiązującej racjonalności i braku krytycyzmu wobec jej zasad¹⁷.

Refleksja filozoficzna jest potrzebna w celu określenia racjonalności tego nowego projektu oglądu i rozwiązywania najbardziej nabrzmiałych problemów społecznych, gospodarczych i przyrodniczych o charakterze globalnym i międzypokoleniowym. Ujawniając ukryte przesłanki różnych teoretycznych i praktycznych konkretyzacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, służy lepszemu zrozumieniu odmiennych propozycji i rzetelnym oraz trafnym badaniom każdej z nich. Sprzyja prowadzeniu badań naukowych o charakterze inter- i multidyscyplinarnym, przekładowi wyników na język odmiennych dyscyplin i rozwojowi umiejętności budowy holistycznych modeli rzeczywistości.

2.2. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie humanistycznym

Wydaje się, że koncepcja rozwoju zrównoważonego funkcjonuje powszechnie w świadomości społecznej jako pewien projekt o charakterze technologicznie ekonomicznym. Świadczą o tym głoszone publicznie przez polityków różnego szczebla, wręcz kuriozalne definicje rozwoju zrównoważonego np. jako rozwoju gospodarczego zachowującego równowagę między popytem a podażą. Być może, właśnie takie techniczno-instrumentalne postrzeganie tej koncepcji jest przyczyną tak łatwego jej zawłaszczania przez technokratów i ekonomistów. Zapoznanie etycznych fundamentów idei ekorozwoju powoduje, że traci ona charakter wizji, inspiracji, jaką była u swego zarania i przestaje być własnością całego społeczeństwa. Staje się kolejną domeną ekspertów, na których wyroki nikt już nie ma wpływu. W rezultacie cała koncepcja słabnie i ostatecznie zostaje sprowadzona do retorycznego ozdobnika debat politycznych. Najogólniej rzecz biorąc, rozwój zrównoważony to taki rozwój cywilizacyjny, który jest możliwy do realizowania w długiej perspektywie, a zarazem pożądany i akceptowalny społecznie, efektywny ekonomicznie i dopuszczalny ekologicznie. Przy czym w przypadku konfliktu celów, priorytet powinien być przyznany kryteriom ekologicznym, ponieważ ich niespełnienie zagraża realizacji wszelkich innych celów. Jak tego szczegółowo dokonać, tzn. jakie wdrożyć mechanizmy ekonomiczne, jakie powołać instytucje, rozwiązania prawne, polityczne itd., pozostaje wciąż przedmiotem debat, ale poza sporem pozostaje fakt, że do konstytutywnych elementów koncepcji rozwoju zrównoważonego należy zaliczyć¹⁸:

- rozwój ekonomiczny, rozumiany jako mechanizm podnoszenia jakości życia,

---

¹⁷ A. Grunwald, *Pragmatische Rationalität als Reflexionsbegriff in der Angewandten Ethik*; w: P. Fobel, G. Banse, A. Kiepas, G. Zecha (Hrsg.), *Rationalität in der Angewandten Ethik*, Banská Bystrica 2004, s. 58.

¹⁸ Liszewski, D., *Etyczne podstawy zrównoważonego rozwoju*, Problemy ekorozwoju, nr 1, 2007, s. 2.

- trwałość ekologiczną, rozumianą jako warunek utrzymania rozwoju ekonomicznego dziś i w dającej się przewidzieć przyszłości, a zarazem warunek utrzymania jakości życia, na nie niższym niż dzisiejszy poziomie,
- sprawiedliwość społeczną między i wewnątrz pokoleniową, rozumianą jako równość szans na zaspokojenie uzasadnionych potrzeb obecnej i przyszłych generacji.

Wszystkie te elementy są osadzone na poczuciu odpowiedzialności za siebie i za kolejne pokolenia. Zasada beztroski musiała ustąpić zasadzie odpowiedzialności, aby taka idea mogła się w ogóle pojawić. Zupełnie odrębnym problemem w etyce jest uzasadnienie kategorii odpowiedzialności samej w sobie. Hans Jonas poświęcił temu zagadnieniu nieomal całą książkę, nie osiągając, jak się wydaje, powszechnie akceptowanych rezultatów. Trudno orzec jak dalece etyka odpowiedzialności Jonasa była inspiracją dla twórców koncepcji rozwoju zrównoważonego rozwoju. W tym kontekście, kluczowym pojęciem, wydaje się być rozwój (*development*), rozumiany jako rozwój społeczny, którego siłą napędową jest wzrost gospodarczy, mierzony rosnącym PKB. Nieodzownymi składnikami takiego rozwoju są oczekiwania dotyczące poprawy zdrowia, rosnącej długości i jakości życia oraz powiększającej się sfery emancypacji społecznej. Uważa się, że kraje, które rozwijają się głównie ekonomicznie (np. Chiny, Białoruś), przy ograniczonej demokracji i wolności jednostek nie realizują rozwoju zrównoważonego. Nietrudno zauważyć, że takie rozumienie rozwoju jest w istocie przywołaniem starej, dobrze znanej filozofom idei postępu. Jej etyczne znaczenie jest oczywiste, postępowi nazywamy kolejno następujące po sobie stany świata (rzeczywistości), które wartościujemy jako lepsze od poprzednich¹⁹. Mamy zatem do czynienia z archetypem wszelkiej etyki, czyli rozróżnieniem na stany lepsze i gorsze, które możemy wartościować wedle przyjętych kryteriów i wybierać między nimi²⁰.

2.3. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie przyrodniczym

Potrzeba rozpatrywania ładu środowiskowego wynika z problemu ograniczoności ekosystemu, którego, *nota bene* nie zauważali klasycy, przyjmując założenie, że zasoby naturalne są nieograniczone. Natomiast Thomas Malthus przyjął wprost, iż rozwój napotyka na barierę ograniczoności zasobów, co w sposób nieunikniony doprowadzi do zagłady ludzkości. Mniej katastroficznie problem potraktował Ricardo, który wskazał na ograniczoność zasobów, ale jedynie względną, co oznaczało w praktyce, iż w miarę wyczerpywania się zasobów łatwiejszych do wykorzystania, sięga się po te, które trudniej

---

¹⁹ Liszewski, D, *Etyczne podstawy zrównoważonego rozwoju*, Problemy ekorozwoju, nr 1, 2007, s. 3-4.
²⁰ Krasnodębski Z., *Upadek idei postępu*, PIW, Warszawa 1991, s. 9.

eksploatować i które tym samym są rzadsze, czyli droższe. Wzrost ceny wywołuje mniejsze zużycie jednostkowe, a to z kolei eliminuje barierę surowców²¹.

Następnym etapem był nurt ekonomii środowiskowej kierujący się paradygmatem ekonomizacji środowiska, związany z ekonomią neoklasyczną, podporządkowujący środowisko ustaleniom ekonomicznym, gdzie środowisko traktowane jest jako dostawca zasobów naturalnych i absorbent odpadów systemu gospodarczego. De facto dotyczy to jak najmniejszego zaangażowania środowiska bez umniejszania celów ekonomicznych²². Innymi słowy mówiąc, wykorzystuje się optymalizacyjny rachunek mikroekonomiczny jako społecznie użyteczną metodę w rozwiązywaniu problemów wyczerpywania się zasobów i zanieczyszczenia środowiska.

Inne podejście prezentowała ekonomia ekologiczna podkreślająca długofalowe ujęcie makroekonomiczne, a tym samym kładła nacisk na politykę państwa i układ instytucjonalny. Podstawowym atrybutem tego nurtu jest uznanie nadrzędności środowiska w stosunku do rozwoju gospodarczego²³. Ekonomia ekologiczna dostrzega i podnosi problem ograniczonej substytucji, a także zjawisko nieodwracalności zużytych zasobów naturalnych (np. pewnych gatunków flory czy fauny), widzi konieczność równowagi międzygeneracyjnej, jest przeciwna zakłócaniu równowagi w ekosystemach przy jednoczesnym odrzuceniu korzyści ekonomicznych jako jedynego kryterium rozwoju, przyjmując w to miejsce kryterium jakości życia²⁴.

Polska jako kraj członkowski UE jest zobowiązana do przestrzegania unijnych zasad polityki ekologicznej, które mają na celu realizację koncepcji rozwoju zrównoważonego. Do najważniejszych mających na celu zachowanie, ochronę oraz poprawę stanu środowiska przyrodniczego należy zaliczyć zasadę²⁵:

- prewencji (likwidacji zanieczyszczeń „u źródła”) wyrażającą się w zapobieganiu powstawania nieodwracalnych szkód w zasobach przyrodniczych, m.in. poprzez przeciwdziałanie negatywnym skutkom dla środowiska już na etapie planowania i realizacji przedsięwzięć,

---

²¹ Matuszczak A., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym*

²² J.S. Zegar, *Podstawowe zagadnienia rozwoju zrównoważonego*, WSBiF w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2007, s. 10.

²³ K.E. Boulding, *Economic as a Science*, New York, 1970, B. Fiedor (red.), *Podstawy ekonomii, środowiska i zasobów naturalnych*, C.H. Beck, Warszawa 2002).

²⁴ J.S. Zegar, *Podstawowe zagadnienia rozwoju zrównoważonego*, WSBiF w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2007, s. 80

²⁵ Fijał T., *Ekologiczne i ekonomiczne efekty realizacji strategii czystszej produkcji w wybranych przedsiębiorstwach*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, 2005, s. 17

- odpowiedzialności sprawcy, tj. zasadę „zanieczyszczający płaci”, według której koszty unikania i usuwania szkód środowiskowych powinien ponosić ten kto jest ich bezpośrednim sprawcą,
- efektywności ekonomicznej i kosztowej zobowiązującej do wyboru takich inicjatyw gospodarczych, które pozwalają na osiągnięcie celów ekologicznych po najniższych możliwych kosztach,
- sprawiedliwości społecznej przejawiającej się w obciążaniu kosztami ochrony środowiska poszczególnych państw w stopniu proporcjonalnym do możliwości ponoszenia przez nie tych obciążeń,
- wspólnego rozwiązywania europejskich i globalnych problemów ochrony środowiska zakładającą konieczność współpracy międzynarodowej na podstawie przyjętych konwencji dotyczących ochrony środowiska, związanych m.in. z transgranicznym przemieszczaniem się zanieczyszczeń.

Przyjęcie przez Polskę zarówno zasad unijnej polityki ekologicznej, jak i pozostałych rozwiązań z tego zakresu, wpłynęło na wprowadzanie zmian w polskim systemie prawa ochrony środowiska. Konsekwencją było uznanie zasady rozwoju zrównoważonego jako wiodącej zasady polityki ekologicznej państwa, na co wskazuje umieszczenie jej w podstawowych aktach prawnych, tj. w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (art. 5) oraz Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska. Ponadto w praktyce gospodarczej odzwierciedleniem wprowadzanych zmian było:

- wydanie wielu aktów prawnych, regulujących prawa i obowiązki poszczególnych podmiotów w zakresie ochrony środowiska,
- zwiększenie powinności przedsiębiorstw odnośnie monitorowania i raportowania działań związanych z ich negatywnym wpływem na środowisko przyrodnicze.

Należy podkreślić, że realizacja koncepcji rozwoju zrównoważonego przez funkcjonujące na rynku podmioty przejawia się w prowadzeniu przez nie działalności innowacyjnej, obejmowaniu przywództwa w inicjatywach dotyczących równoważenia rozwoju, przyjęciu na siebie odpowiedzialności społecznej za prowadzoną działalność, podniesieniu efektywności ekologicznej procesów i procedur, wdrażaniu rozwiązań partnerskich oraz uwzględnianiu preferencji konsumentów²⁶. Oznacza to, że obok podejmowania działań mających na celu generowanie zysków, firmy powinny uwzględniać w swoich strategiach rozwoju cele ekologiczne i społeczne. Stąd za przejawy realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego w działalności przedsiębiorstw uznaje się wykonywanie czynności na rzecz społeczności

---

²⁶ Adamczyk J, Nitkiewicz T., *Programowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2007, s.14.

lokalnych oraz umożliwiających ochronę środowiska przyrodniczego, takich między innymi jak:

- stosowanie urządzeń oczyszczających,
- utylizacja odpadów niebezpiecznych,
- stosowanie bezodpadowych/małoodpadowych technologii,
- stosowanie surowców i materiałów o mniejszej szkodliwości,
- odzysk i ponowne wykorzystanie odpadów,
- stosowanie energooszczędnych urządzeń,

2.4. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie socjologicznym

Czynnik ludzki relatywnie rzadko jest przywoływany w kontekście rozwoju zrównoważonego, co wynika prawdopodobnie z wyrazistej presji zagrożeń ekologicznych. Niemniej, współczesne teorie rozwoju społecznego wyraźnie podkreślają związki rozwoju gospodarczego i społecznego, wskazując na znaczenie niematerialnych czynników rozwoju. Jak pokazuje praktyka, kierunek, dynamika czy charakter rozwoju gospodarczego w coraz większym stopniu zależą od jakości i ilości zasobów społecznych²⁷. To wyciska swoje piętno także na analizach sfery społecznej, gdzie następuje zmiana akcentów ze sfery podziału na sferę wytwarzania, w której aspekty społeczne odgrywają coraz ważniejszą rolę²⁸.

Grzegorz Zabłocki zauważa, że działania i procesy społeczne w koncepcji rozwoju zrównoważonego mają do spełnienia paradoksalną rolę. Są one traktowane jako narzędzie wprowadzania zmian w nieprawidłowe relacje między gospodarką a środowiskiem²⁹. Dodatkowo twierdzi się, że powinno się angażować lokalne społeczności w koncepcję zrównoważonego rozwoju, gdyż rozwiązywanie problemów ekonomicznych i środowiskowych na szczeblu centralnym jest nieefektywne. Celami społecznymi w ramach rozwoju zrównoważonego są działania na rzecz zmiany postaw społecznych, by możliwe były do realizacji cele środowiskowe oraz zmniejszanie dysparytetów związanych z poziomem i jakością życia społeczeństw bądź ich grup. Ład społeczny określany jest jako stan funkcjonowania i przebiegu zachowań jednostek zapewniający istnienie, trwanie i rozwój zbiorowości jako całości. Kapitał ludzki można natomiast definiować jako człowieka, który dysponuje wiedzą, umiejętnościami, systemem wartości, zdolnością do innowacji,

---

²⁷ Mc Mahub al Haq, *Reflection on Human development*, Oxford University Press, 1995.

²⁸ W. Toczyski, J. Zaucha, *Profile rozwoju zrównoważonego [w:] Teoria ekonomii.*, Wyd. UG, Gdańsk 2000/5/6, s. 7.

²⁹ G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony idee, efekty, kontrowersje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 68.

współpracy, aktywnością życiową i przedsiębiorczością, z czego część zdolności ma charakter naturalny, zaś większość jest wynikiem poczynionych wcześniej inwestycji³⁰.

Zasoby ludzkie pełnią podwójną rolę w rozwoju zrównoważonym: po pierwsze - stanowią zasób produkcyjny, będący elementem ładu społecznego; po drugie - kreują cele i sposoby osiągania tego rozwoju. Należy zauważyć, że społeczna efektywność gospodarowania jest obszarem bardzo słabo rozpoznanym od strony teoretycznej i metodologicznej, nie wspominając już o operacjonalizacji jej pomiaru³¹. Społeczne zrównoważenie odnosi się w literaturze najczęściej do wpływu skażenia środowiska na ludzkie zdrowie; szerzej ujmuje się je jako poziom życia, dobrobyt społeczny czy jakość życia. W ramach zasad ładu społecznego podkreśla się: godne życie i samorealizację, kulturowe różnicowanie, ochronę zdrowia ludzkiego, sprawiedliwość podziału, równość szans, wzmacnianie społecznej spójności. Niektóre z tych zagadnień mają swój ślad w historii myśli ekonomicznej. Napotykamy je odnosząc się do: teorii dobrobytu, gdzie mowa o dobrobycie społecznym, teorii produktywności krańcowej, gdzie akcentuje się sprawiedliwy podział czy w nurcie katolickiej nauki społecznej³², gdzie w tematyce encyklik i innych dokumentów porusza się kwestie życia i godności ludzkiej, rodziny, wspólnoty, uczestnictwa, szacunku dla biednych i słabych, godności pracy i praw pracowniczych. Podobne stanowisko zajmuje polityka społeczna wobec rolnictwa, w ramach której mówi się o: zaspokojeniu podstawowych potrzeb, w tym bezpiecznego chronienia, zapewnieniu odpowiedniego minimum biologicznego, w tym wody do picia i właściwych warunków sanitarnych, zapewnieniu zdrowej żywności w ilości gwarantującej pokrycie zapotrzebowania organizmu, ochronę przed oddziaływaniami szkodliwymi dla zdrowia i życia, czy wreszcie o zagwarantowaniu dostępności edukacji oraz czynnej ochronie zdrowia. Dodatkowo, sprawiedliwa dystrybucja dochodów i zabezpieczeń socjalnych powinna sprzyjać niwelowaniu różnic społecznych i zapobiegać tworzeniu się rozległych obszarów ubóstwa oraz marginalizacji jednostek i grup społecznych³³.

Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i monitorowanie jej realizacji wymaga sprecyzowania sposobu jego pomiaru i określenia mierników służących temu pomiarowi. Powiązanie koncepcji rozwoju i jego mierników, również modelowych koncepcji rozwoju, ma

---

³⁰ M. Mularska, *Czy można zmienić wieś bez udziału jej mieszkańców? O znaczeniu podmiotowości dla koncepcji zrównoważonego rozwoju* [w:] H. Podedworna, P. Ruszkowski (red.), *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 221.

³¹ J. Kulawik, *Wybrane aspekty efektywności rolnictwa*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Warszawa 2007/1, s. 3.16

³² Należy się tu odwołać do poglądów: J.S. Milla.a (juniora), V. Pareta, K. Arrow'a, A. Downs.a, J. Buchanana, G. Tullock.a czy wreszcie A. Pigou

³³ E. Lorek, *Budowa programów zrównoważonego rozwoju regionu w warunkach gospodarki polskiej* [w:] A. Zagórska, K. Malik, M. Miszewski (red.), *Zrównoważony rozwój regionalny w aspekcie integracji europejskiej*, Wyd. WEiSA, Bytom 2002.

charakter wzajemny. Z jednej strony mierniki są bowiem nośnikami koncepcji rozwoju, a z drugiej odzwierciedlają skalę i strukturę procesów rozwoju. Rolę mierników rozwoju zrównoważonego w tym kontekście podkreślają również możliwości, które wynikają z ich praktycznego zastosowania, pozwalającego na rzetelną ocenę istniejącego stanu, a także potwierdzoną naukową prognozę efektów ekonomicznych oraz skutków społecznych i ekologicznych³⁴

2.5. Podstawy zrównoważonego rozwoju w aspekcie ekonomicznym

Ekonomia zrównoważonego rozwoju jest postrzegana jako nauka zajmująca się badaniem istoty zjawisk i procesów produkcji, wymiany i konsumpcji w ujęciu makrosystemowym. Oznacza poznanie mechanizmów przyczynowo-skutkowych przebiegu w makrosystemie gospodarka–społeczeństwo–środowisko oraz sprzężeń i relacji wewnątrz poszczególnych procesów. Ekonomia zrównoważonego rozwoju rozwija się na filozoficznej podbudowie idei zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem dorobku ekonomii cząstkowych (ekonomik), na przykład ekonomii środowiska, ekonomii ekologicznej, ekonomii instytucjonalnej, ekonomii społecznej i innych. Ekonomiści środowiska, przykładowo, zaproponowali i wdrożyli wiele instrumentów, które pozwoliły na wyraźne zmniejszenie antropogenicznego obciążenia środowiska w przeliczeniu zarówno na jednostkę wytworzonego produktu, jak i jednostkę dochodu narodowego. Jednakże szybko powstają nowe technologie i wyroby, które generują inne zewnętrzne skutki ekologiczne i społeczne. Ekonomia środowiska powinna nadal szukać adekwatnych instrumentów przeciwdziałania im, a zadaniem ekonomii zrównoważonego rozwoju jest wskazanie systemowych przyczyn powstawania tego typu niekorzystnych zjawisk oraz koniecznych i możliwych działań na rzecz pożądanego ukierunkowania procesu rozwoju nowej cywilizacji³⁵.

---

³⁴ Piontek B, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Wydawnictwo Naukowe, PWN, 2002, Warszawa, s. 106.

³⁵ Matuszczak A., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym* [w:] A. Grzelak, K. Pająk (red.), *Nowe trendy w metodologii nauk ekonomicznych i możliwości ich wykorzystania w procesie kształcenia akademickiego*, tom 2, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 125 - 141

3. METODYKA PRZYGOTOWANIA DOKUMENTU STRATEGII

W trakcie prac nad częścią diagnostyczną strategii zastosowano szereg metod pracy:

- metody obserwacji
- metody ankietowe
- metody wywiadu
- metody dokumentacyjne
- metody analizy statystycznej
- metody prognozowania
- metody konsultacji społecznych

Głównym celem zastosowania **metody obserwacji** było pozyskanie wiedzy na temat powiązań i wpływu środowiska na funkcjonowanie powiatu. Przeprowadzono ją w trakcie spotkań z liderami lokalnymi (w trakcie warsztatów oraz w trakcie badań nad analizą stopnia realizacji aktualnej strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego), a także z mieszkańcami (w trakcie procesu badań ankietowych oraz podczas warsztatów). W trakcie całego procesu prac nad dokumentem strategii przeprowadzono w sumie 8 spotkań konsultacyjnych: 4 spotkania z Radą Programową oraz 4 spotkania z mieszkańcami powiatu hajnowskiego. Pierwszy z serii warsztatów strategicznych odbył się 12.05.2014 roku. Uczestniczyła w nim w grupa ok. 60 osób (liderów lokalnych, mieszkańców, radnych, przedsiębiorców, przedstawicieli NGO's). Warsztaty te miały na celu prezentację założeń i istoty planowania strategicznego. W ich trakcie uczestnicy mieli możliwość pracy nad silnymi i słabymi stronami powiatu hajnowskiego oraz szansami i zagrożeniami wpływającymi na kierunki rozwoju. Wnioski wynikające z warsztatów posłużyły w efekcie końcowym do opracowania analizy SWOT, której ostateczna wersja uzupełniona została wynikami kwerendy materiałów zastanych, prowadzonych badań ankietowych oraz dokumentów strategicznych, którymi dysponuje Starostwo Powiatowe w Hajnówce.

Kolejne warsztaty odbyły się 01.07.2014 i były poświęcone opracowaniu misji i wizji rozwoju powiatu hajnowskiego oraz określeniu podstawowych problemów i możliwych kierunków rozwoju. Trzeci warsztat miał miejsce 21.08.2014 r. Prace uczestników zostały wtedy ukierunkowane na dyskusję na temat celów strategicznych, operacyjnych oraz planów zadaniowych. Wyniki tych warsztatów zostały przełożone na zapisy w postaci szeregu celów strategicznych i kierunkowych oraz przyporządkowanych im zadań. Ostatnie warsztaty odbyły się 24.09.2014 r. i dotyczyły prezentacji głównych zapisów strategii, wypracowanych

wspólnie podczas warsztatów, tj. misji i wizji, kierunków rozwoju oraz przede wszystkim celów strategicznych i kierunkowych w rozwoju powiatu. Była to zarazem okazja do przedyskutowania i przemodelowania ostatecznych zapisów oraz wniesienia uwag do roboczej wersji celów. Posłużyły one do opracowania i dookreślenia zapisów w wersji finalnej dokumentu.

Jednym z elementów strategii były się badania empiryczne, których celem było rozpoznanie na terenie powiatu hajnowskiego głównych problemów rozwojowych oraz określenie oczekiwań i aspiracji mieszkańców m.in. w celu określenia wskaźników lokalnych. W tym celu wykorzystano **badania ankietowe**. Opracowano dwie ankiety, których treść merytoryczna została skonsultowana z Radą Programową Projektu³⁶. Pierwsza ankieta dotyczyła identyfikacji i hierarchizacji głównych problemów rozwojowych. Druga ankieta miała na celu zbadanie odczucia mieszkańców na temat jakości życia w powiecie hajnowskim oraz pomóc w określeniu wskaźników lokalnych. W obu przypadkach punktem wyjścia dla opracowania ankiet były informacje pozyskane podczas warsztatów SWOT, wyniki wstępnego badania ankietowego przeprowadzonego w ramach Projektu³⁷, materiały pochodzące z otwartych spotkań z mieszkańcami powiatu hajnowskiego³⁸ oraz literatura przedmiotu, z którą zapoznali się autorzy badania.

Badania zostały zrealizowane na terenie powiatu hajnowskiego na przełomie czerwca i lipca 2014 roku jako badania ilościowe. Ze względu na specyfikę poruszanej w badaniu problematyki zdecydowano się na wykorzystanie badań skategoryzowanych. Metodą badawczą zastosowaną w odniesieniu do zbiorowości powiatu hajnowskiego była ankieta, zaś narzędziem badawczym – kwestionariusz ankiety. Ze względu na swoistość badania były to badania anonimowe, a biorąc pod uwagę częstotliwość badania – jednorazowe. Badania zostały zrealizowane w oparciu o mieszany dobór przekazywania kwestionariusza ankiety, a mianowicie przygotowano ankietę rozdawaną (wersja tradycyjna) oraz ankietę internetową.

---

³⁶ Treść ankiet załączono na końcu dokumentu. W skład Rady Programowej Projektu wchodzi: Ministerstwo Środowiska, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku, Starostwo Powiatowe w Hajnówce, Miasto Hajnówka, Gmina Hajnówka, Gmina Narewka, Gmina Białowieża, Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej w Hajnówce, Instytut Biologii Ssaków PAN w Białowieży, Białowiecki Park Narodowy, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku, Nadleśnictwo Białowieża, Nadleśnictwo Hajnówka, Nadleśnictwo Browsk, Cech Rzemiosł Różnych w Hajnówce, PTTK Oddział im.J.J.Karpińskiego w Białowieży, Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowiecka”, Fundacja Zielone Płuca Polski, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białowieckie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr”, WSAP Białystok, Uniwersytet III Wieku w Hajnówce, Biuro Turystyki „Ryś”, Lokalna Organizacja Turystyczna „Region Puszczy Białowieckiej”, Fundacja Konstrukttywnej Ekologii EcoProbono, Liga Ochrony Przyrody

³⁷ Raport z badań pt. „Potrzeby i oczekiwania mieszkańców regionu Puszczy Białowieckiej” oraz spotkania z dnia 21 czerwca 2013, Rafał Garpiel, Kraków, 12 lipca 2013

³⁸ Spotkania organizowane były przez lidera projektu w trakcie trwania Projektu

Konstruując próbę badawczą w odniesieniu do badanej populacji zastosowano warstwowy dobór próby określony przez pryzmat zmiennych zależnych takich jak: płeć i miejsce zamieszkania. Dobór i uznanie tego rodzaju zmiennych za zmienne zależne wynikał przede wszystkim z kryterium dostępu do nich, jak również z ważkości podczas przygotowywania dokumentu. W tym celu podstawą stały się dane z NSP 2011, pochodzące z Banku Danych Lokalnych. Badaniami objęto ostatecznie 384 osób z powiatu hajnowskiego, przy uwzględnieniu poziomu ufności 0.95 oraz błędu maksymalnego na poziomie 0,05. Pozostałe kryteria zostały uznane jako zmienne niezależne, stanowiąc tym samym podstawę analityczną. Ze zmienne niezależne uznano: wiek, wykształcenie, status zawodowy oraz aktywność respondent w określonym sektorze.

Tab. 2. Wielkość próby badawczej w powiecie hajnowskim

jednostka terytorialna	liczba mieszkańców 2011r.	wielkość próby badawczej po zaokrągleniu	wielkość próby badawczej-szczegółowa			
			mężczyźni miasto	kobiety miasto	mężczyźni wieś	kobiety wieś
Powiat hajnowski	46967	384	92	101	94	96
Hajnówka (1)	22274	182	87	95	0	0
Białowieża (2)	2301	19	0	0	9	10
Czeremcha (2)	3514	29	0	0	14	15
Czyże (2)	2361	19	0	0	9	10
Dubicze Cerkiewne (2)	1792	15	0	0	7	8
Hajnówka (2)	4076	33	0	0	16	17
Kleszczele (3)	2814	23	6	6	6	6
Narew (2)	3937	32	0	0	16	16
Narewka (2)	3898	32	0	0	16	16

Źródło: opracowanie własne

Określony rodzaj przekazywania narzędzia okazał się być silnie skorelowany z liczbą uzyskanych ostatecznie ankiet. Biorąc pod uwagę założenie o ograniczonym dostępie części mieszkańców powiatu do internetu, zaproponowano byankiety pozyskane drogą internetową stanowiły tylko 20%. Pozostałe 80% ankiet została pozyskana drogą tradycyjną, czyli poprzez rozdanie w terenie. W praktyce oznacza to, iż 77 ankiet stanowi kategorię narzędzia pozyskaną drogą internetową, reszta zaś (307) metodą tradycyjną.

Badanie podstawowe zostało poprzedzone pilotażem wśród obu zbiorowości, w celu weryfikacji treści zawartych w narzędziu badawczym. Pilotaż został przeprowadzony na 10% partycypujących w badaniach populacji. Liczba osób uczestniczących w badaniu nie została zakwalifikowana do ostatecznej wielkości próby.

Metoda wywiadu została zastosowana przede wszystkim w trakcie opracowania analizy realizacji aktualnej „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego”.

Metody dokumentacyjne należy zakwalifikować jako kategorię badań niereaktywnych wg. E.Babbie³⁹, co obejmowało analizę treści, analizę istniejących danych statystycznych, analizę porównawczą i historyczną.

Analiza treści obejmowała badanie ogólnie dostępnych dokumentów powiatu hajnowskiego, województwa podlaskiego, Białowieskiego Parku Narodowego, Nadleśnictwa Białowieża i innych podmiotów funkcjonujących na obszarze powiatu hajnowskiego. Analiza danych statystycznych obejmowała dane zastane otrzymane od lidera projektu oraz pozyskane z Głównego Urzędu Statystycznego (BDL). Na powyższe metody nałożyła się analiza historyczna, która obejmowała dane statystyczne w okresie 10-letnim. Ramy czasowe analiz opartych na danych statystycznych objęły lata 2002 – 2012, co było podyktowane koniecznością zapewnienia pełnej porównywalności zmiennych dla badanych jednostek samorządowych. W wybranych przypadkach uwzględniano dane dla 2013 roku (w miarę dostępności danych). Wyniki badań ankietowych obejmują informacje pozyskane na okres czerwiec/lipiec 2014. Ten sam okres graniczny objął badania związane z oceną stopnia realizacji przedsięwzięć w ramach dotychczas obowiązującej Strategii.

Dla potrzeb niniejszego dokumentu przeprowadzono analizę porównawczą zróżnicowania wewnętrznego gmin w obrębie powiatu w odniesieniu do poziomu województwa i kraju. Ta część opracowania oparta została na danych statystycznych. Ważnym etapem postępowania było uporządkowanie i zagregowanie danych. Powstała w ten sposób macierz informacji przestrzennych opisujących poszczególne grupy uwarunkowań – obszarów zrównoważonego rozwoju (przyrodniczych, społecznych, gospodarczych, instytucjonalnych, przestrzennych). Skonstruowana macierz została wykorzystana do przeprowadzenia matematyczno – statystycznej analizy cech. W związku z wyborem gminy jako jednostki odniesienia dla wszystkich analizowanych danych możliwe było stworzenie jednej bazy danych.

Po statystycznym opracowaniu danych przystąpiono do etapu ich analizy w celu wykrycia prawidłowości występujących w badanych zjawiskach, określeniu ich charakteru, objaśnienia oraz konstrukcji stwierdzeń diagnostycznych. Wykorzystano w tym celu metody, które posłużyły m.in. do budowy wskaźników opisujących poziom przeobrażeń w powiecie hajnowskim, np. poprzez miary położenia określono przeciętną wielkość, zaś za pomocą miar zmienności uzyskano informację o granicach obszaru zmienności zagregowanych cech. W celu zmierzenia zakresu występowania badanych zjawisk, podstawową charakterystykę jednostek statystycznych przeprowadzono w oparciu o analizę ilościową. Spośród metod

---

³⁹ E. Babbie, Podstawy badań społecznych, Warszawa 2008, S.356-384)

ilościowych, zakres możliwych do zastosowania narzędzi w badaniach dotyczących rozwoju społeczno – gospodarczego regionu jest szeroki. Wśród najistotniejszych narzędzi wykorzystanych w niniejszym opracowaniu wymienić należy przede wszystkim mierniki statystyczne:

- wskaźniki natężenia i struktury: proporcje, odsetki, dynamika;
- miary tendencji centralnej: średnie klasyczne;
- miary dyspersji: odchylenie standardowe, współczynnik zmienności.

Na etapie tworzenia macierzy informacji przestrzennych ustalono podział cech na 5 grupy uwarunkowań/obszarów zrównoważonego rozwoju⁴⁰:

- obszar przyrodniczy
- obszar społeczny
- obszar gospodarczy
- obszar instytucjonalny
- obszar przestrzenny

W celu analizy zróżnicowania przestrzennego poszczególnych uwarunkowań posłużono się szeregiem cech diagnostycznych dla każdej z wymienionych grup determinant. Przy doborze cech diagnostycznych w niniejszej pracy kierowano się podstawowymi wymaganiami stawianymi procedurze doboru zmiennych: istotności, mierzalności, zróżnicowania, niezależności i jednoznaczności (Pawłowicz 1988)⁴¹. Kluczowym źródłem informacji dla określenia listy wskaźników przekrojowych były opracowania profesora Tadeusza Borysa, który od wielu lat podejmuje problematykę badań nad wskaźnikami zrównoważonego rozwoju⁴².

Stworzenie systemu mierników zrównoważonego rozwoju nie jest sprawą prostą. Kluczowa kwestia dotyczy pogodzenia konieczności ukazania szerokiego spektrum zjawisk związanych z kwestią trwałości z wymaganiami prostoty i łatwej stosowalności wskaźników. Zrównoważony rozwój musi obejmować wszystkie najważniejsze sfery funkcjonowania człowieka: przyrodniczą, społeczną, gospodarczą, instytucjonalną, przestrzenną.

System wskaźników siłą rzeczy może być skomplikowany, co utrudnia jego praktyczne zastosowanie. Inną ważną kwestią jest próba wyjścia poza konwencjonalne mierniki, akceptując wskaźniki jakościowe. Rezygnując z jakościowych kryteriów niepoddających się obiektywnej analizie, z dużym prawdopodobieństwem pomija się niektóre kluczowe

---

⁴⁰ Zgodnie z Załącznikiem nr 2 „Opis przedmiotu zamówienia” do zamówienia publicznego P.P.042.2.4.3.2013

⁴¹ L. Pawłowicz, 1988, Wybrane metody taksonomii numerycznej i ich zastosowanie w badaniach ekonomicznych, Uniwersytet Gdański,

⁴² M.in. opracowanie pod redakcją Tadeusza Borysa z 2005 roku pt. „Wskaźniki zrównoważonego rozwoju”, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok 2005

właściwości zrównoważonego rozwoju⁴³. Dlatego wykorzystując metody ilościowe (wskaźniki syntetyczne, przekrojowe), wzbogacono diagnozę powiatu hajnowskiego o wskaźniki lokalne.

Analizując systemy lokalnych wskaźników zrównoważonego rozwoju, należy zwrócić uwagę na cztery podstawowe różnice w stosunku do podejścia globalnego (lub krajowego):

- zakres wskaźników jest szeroki ze względu na współzależność kwestii społecznych, ekonomicznych i środowiskowych;
- inaczej interpretowana jest trwałość. Lokalne społeczności w kreowaniu systemu wskaźników kładą większy nacisk na kwestie społeczne i jakość życia;
- wybór i tworzenie systemu wskaźników na poziomie lokalnym w dużej mierze opiera się na podejściu partycypacyjnym. Na tak powstałej płaszczyźnie porozumienia lokalnych podmiotów buduje się społeczne relacje, konsensus i zrozumienie trwałości. Partycypacyjne podejście do wyboru wskaźników pozwala równoważyć wymagania techniczne i zdolność społeczności do zrozumienia oraz reagowania na informację;
- specjaliści preferują wskaźniki ilościowe poddające się analizie statystycznej. Tymczasem społeczności lokalne mogą preferować kryteria jakościowe i nieliczne wskaźniki, które są proste w bezpośrednim stosowaniu⁴⁴.

Przy podejściu partycypacyjnym lokalnie istotne jest pytanie, czy wskaźniki winny być w jakiś specyficzny sposób powiązane z globalnymi trendami i ustalonymi dla nich wskaźnikami? Doświadczenia wynikające z najbardziej innowacyjnych prób pomiaru trwałego rozwoju w skali lokalnej (Leicester, Seattle) wskazują na niepraktyczny charakter podejścia globalnego. Lepiej skupić się na kwestiach lokalnych i poszukiwać wskaźników pozwalających ocenić postęp w kierunku większej niezależności, szczególnie w sferze użytkowania zasobów.

Zatem wskaźniki lokalne winny odzwierciedlać subiektywne odczucia mieszkańców powiatu na temat ich oceny jakości życia.

Jakość życia to ocena stopnia zaspokojenia potrzeb. Choć w literaturze jest wiele różnych definicji tej kategorii, to istnieje między nimi pewne podobieństwo. Polega ono na subiektywnym postrzeganiu własnego życia w ramach określonego systemu wartości i w określonych warunkach społecznych, gospodarczych i politycznych. Jako przykłady miar z tego zakresu wskazać można zadowolenie z uzyskiwanych dochodów, własnej sytuacji

---

⁴³ A. Fricker, *Measuring up Sustainability*, Futures, 1998, nr 30,

⁴⁴ B.M. Dobrzańska, 2009, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju (w:) Zrównoważony rozwój- aspekty rozwoju społeczności lokalnych zrównoważony rozwój (w:)- Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych Białystok*

mieszkaniowej itp.⁴⁵

Dlatego przyjęto następującą metodę analizy. Identyfikację wskaźników przeprowadzono na podstawie badania jakości życia mieszkańców. Uznano to za najlepszą metodę poznania opinii mieszkańców na temat problemów zrównoważonego rozwoju gminy, a co za tym idzie ustalenia wskaźników lokalnych.

Pytania badawcze zostały opracowane na podstawie następujących źródeł: na podstawie literatury przedmiotu dotyczącej rozwoju zrównoważonego, materiałów Systemu Analiz Samorządowych, wyników spotkań ze społecznością lokalną (w trakcie warsztatów strategicznych została przeprowadzona analiza SWOT), na podstawie materiałów powstałych w ramach realizacji projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”, ogólnej wiedzy ekspertów zaangażowanych w opracowanie strategii.

Podstawowym celem badania jakości życia jest sformułowanie praktycznych wniosków dotyczących działań, które w najbliższym czasie powinny zostać podjęte, aby zapewnić właściwy (tj. zgodny z potrzebami i oczekiwaniami mieszkańców) rozwój powiatu.

Badania pozwalają m.in.

- rozpoznać nastroje panujące w lokalnej społeczności i zidentyfikować jej podstawowe problemy;
- analizować zmiany w zadowoleniu i oczekiwaniach mieszkańców (w przypadku cyklicznie powtarzanych badań jakości życia mieszkańców); porównywać opinie różnych grup mieszkańców;
- lepiej kreować lokalny rozwój (np. poprzez uwzględnianie opinii mieszkańców w procesie opracowywania strategii rozwoju powiatu);
- dostosowywać usługi publiczne do potrzeb i oczekiwań lokalnej społeczności;
- porównywać się z innymi jednostkami samorządu terytorialnego (o ile te także prowadzą podobne badania);
- promować powiat (w przypadku uzyskania wysokich ocen);
- wiarygodnie wskazywać słabe strony powiatu w różnego rodzaju wnioskach o finansowanie lub dofinansowanie działań na rzecz JST.

Wartość wskaźników (wskazanie) przedstawiono jakościowo na podstawie wyników ankiety *Badanie jakości życia mieszkańców*.

W ankiecie użyto skalę następującą skalę odpowiedzi:

- zdecydowanie tak

---

⁴⁵ T. Borys, P. Rogala (red.), Jakość życia na poziomie lokalnym – ujęcie wskaźnikowe, UNDP, Warszawa 2008.

- raczej tak
- ani tak, ani nie
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- nie wiem lub to pytanie mnie nie dotyczy

Jeżeli przeważały odpowiedzi: „zdecydowanie tak”, „raczej tak” wskazywano, że poziom badanej cechy/problemu/potrzeby/kwestii jest wysoki.

W przypadku przewagi odpowiedzi: „raczej nie”, „zdecydowanie nie” wskazywano, że poziom badanej cechy/problemu/potrzeby/kwestii jest niski.

Jeżeli w sposób wyraźny nie przeważały odpowiedzi: „zdecydowanie tak”, „raczej tak” ani „raczej nie”, „zdecydowanie nie” wskazywano, że poziom badanej cechy/problemu/potrzeby/kwestii jest średni.

W części diagnostycznej dokumentu zaprezentowano wskaźniki oraz wskazanie ich jakościowego poziomu, a także graficzną prezentację wyników ankiety, na podstawie której został on określony.

Spośród taksonomicznych mierników rozwoju zdecydowano się na zastosowanie syntetycznego wskaźnika rozwoju. Jest to miernik, który pozwala na całościową ocenę poziomu zmian zachodzących w ramach danej jednostki terytorialnej (Racine, Raymond 1977)⁴⁶. W wyniku przeprowadzenia procedur opartych na metodach matematycznych i statystycznych możliwe było przyporządkować gminy powiatu hajnowskiego do jednej z 3 klas charakteryzującej poziom rozwoju (niski, średni, wysoki).

Do prognozowania wskaźników przekrojowych i lokalnych wykorzystano metodę określenia linii trendu w oparciu o dane historyczne pozyskane dla okresu obejmującego co najmniej okres 5 lat. Trend stanowi długookresową skłonność do jednokierunkowych zmian (wzrost lub spadek) wartości prognozowanej zmiennej. Jest konsekwencją działania stałego zestawu czynników i został wyznaczony w oparciu o dostęp do stosunkowo długiego ciągu obserwacji prognozowanej zmiennej.

Do prognozowania wskaźników syntetycznych powiatu hajnowskiego zastosowano modele ekonometryczne.

Do graficznego zobrazowania otrzymanych wyników wykorzystane zostały kartograficzne metody przestrzennej prezentacji danych (etap wnioskowania i graficznej prezentacji wyników). W tym celu posłużono się programem MapViewer, który umożliwił wizualizację wyników badań w postaci odpowiednich metod graficznych np.: konstrukcji kartogramów

---

⁴⁶

J.B. Racine, H. Raymond, 1977, Analiza ilościowa w geografii, Wyd. PWN, Warszawa.

(przedstawia średnią intensywność danego zjawiska), kartodiagramów (oprócz elementu intensywności zjawiska pozwala też dostrzec jego wielkość i wewnętrzną strukturę), itp. Pozwalają one na prezentację charakteru zjawiska w układzie przestrzennym z uwzględnieniem jego intensywności w obrębie poszczególnych jednostek.

Całości zastosowanych metod graficznych dopełniają różnego rodzaju formy prezentacji danych za pomocą tablic statystycznych oraz pozostałych postaci graficznych (wykresy liniowe, kołowe, strukturalne, słupkowe itp.).

4. ANALIZA DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I SEKTOROWYCH

W systemie zarządzania rozwojem, wśród koncepcji polityki rozwoju i polityki regionalnej wyróżnia się podejście ukierunkowane terytorialne – stanowiące jeden z filarów nowego paradygmatu polityki rozwoju, wprowadzanego przez krajowe dokumenty strategiczne: Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) oraz Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego (KSRR). Uwzględnianie wymiaru terytorialnego w polityce rozwoju oznacza, że istnieje konieczność wyznaczania celów rozwojowych, określenia zasad koordynacji i współpracy oraz doboru odpowiednich instrumentów w taki sposób, aby uwzględniać specyficzne uwarunkowania i zróżnicowane potencjały rozwojowe różnego typu obszarów. Obszary te mogą być przy tym rozumiane jako jednostki administracyjne (np. województwa, gminy) lub też funkcjonalnie. Wspomniane powyżej dokumenty określają różne aspekty działań polityki rozwoju wobec obszarów charakteryzujących się specyficznymi uwarunkowaniami rozwoju wynikającymi z położenia (np. obszary przygraniczne, obszary objęte w dużym stopniu ochroną przyrody, obszary wiejskie). W związku z tym, sformułowanie krajowej polityki staje się niezbędnym elementem działań Rządu, mających na celu zwiększenie skuteczności i efektywności działań ukierunkowanych terytorialnie. Punktem wyjścia do sformułowania krajowej polityki rozwoju są cele i zasady określone w horyzontalnych strategiach rządowych, natomiast sama polityka określa bardziej szczegółowo cele, zasady koordynacji oraz system realizacji różnych przedsięwzięć o charakterze rozwojowym oraz z zakresu gospodarki przestrzennej, realizowanych na obszarach o różnych uwarunkowaniach rozwoju. „Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015 – 2020”, zgodnie z założeniami i koncepcją prowadzenia zintegrowanej polityki rozwoju, wpisuje się w realizację dokumentów zarówno o zasięgu ogólnounijnym, krajowym, jak i tych, powstałych na obszarze subregionalnym.

Analiza dokumentów globalnych

Cele strategiczne w obszarze przyrodniczym (1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych oraz 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju) strategii powiatu hajnowskiego wpisuje się w następujące dokumenty:

- Deklaracja Sztokholmska – rezultat konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 roku,
- Światowa Karta Przyrody z 1982 roku – określa podstawowe zasady postępowania ludzi w stosunku do biosfery,

- „Nasza wspólna przyszłość” – raport komisji, sporządzony w 1987 roku pod przewodnictwem G.H. Bruntlanda dla Światowej Konferencji ds. Rozwoju Ekonomicznego (WCED),
- Deklaracja z Caracas z 1991 roku – przedstawi strategię działań na obszarach chronionych.

Te dokumenty dotyczą przede wszystkim respektowania zasady zrównoważonego rozwoju.

W 1992 roku odbyła się II Konferencja w Rio de Janeiro – tzw. Szczyt Ziemi z inicjatywy ONZ w 20 lat po I Konferencji w Sztokholmie. Na konferencji hasłem przewodnim było „Środowisko i Rozwój”, w ramach którego przyjęto pięć dokumentów odzwierciedlających fundamentalne zasady w polityce społeczno-gospodarczej, uwzględniającej ochronę środowiska naturalnego do których należą:

- Karta Ziemi,
- Agenda 21, czyli globalny plan działań w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju z podziałem ról i odpowiedzialności dla wszystkich uczestników,
- Konwencja w sprawie zmian klimatu,
- Konwencja o zachowaniu różnorodności biologicznej,
- Deklaracja dotycząca kierunku rozwoju, ochrony i użytkowania lasów.

Analiza dokumentów europejskich

Strategia Europa 2020

Założenia strategicznych celów „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” zgodne są z założeniami Strategii Europa 2020. Celem Strategii Europa 2020 jest osiągnięcie wzrostu gospodarczego, który będzie:

- 1. inteligentny** – dzięki bardziej efektywnym inwestycjom w edukację, badania naukowe i innowacje;
- 2. zrównoważony** – dzięki zdecydowanemu przesunięciu w kierunku gospodarki niskoemisyjnej i konkurencyjnego przemysłu;
- 3. sprzyjający włączeniu społecznemu**, ze szczególnym naciskiem na tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczanie ubóstwa.

Postępy w realizacji Strategii Europa 2020 będą monitorowane przez pakiet pięciu głównych celów ilościowych. Na poziomie UE są to⁴⁷:

- wzrost stopy zatrudnienia populacji w wieku 20-64 lata do 75%;
- wzrost nakładów na inwestycje w B+R do 3% PKB UE;
- osiągnięcie celów pakietu energetyczno-klimatycznego 3x20;
- ograniczenie liczby osób przedwcześnie kończących naukę szkolną do 10% oraz wzrost udziału osób w wieku 30-34 lata posiadających wyższe wykształcenie do co najmniej 40%; zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem o co najmniej 20 mln.

Aby zagwarantować, że Strategia Europa 2020 przyniesie oczekiwane rezultaty, ustanowiono solidny i skuteczny system **zarządzania gospodarczego**, który ułatwi koordynowanie działań politycznych na szczeblu unijnym i krajowym⁴⁸.

„Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” jest spójna z założeniami Strategii Europa 2020, bowiem w obrębie swoich założeń również akcentuje rozwój edukacji, innowacji oraz promuje inwestycje w zrównoważony rozwój.

Tab. 3. Spójność „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” ze Strategią Europa 2020

---

⁴⁷ Priorytety i cele rozwojowe UE do roku 2020 w kontekście aktualizacji Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju, Ekspertyza Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, 2013, s. 5.

⁴⁸ Strona Komisji Europejskiej/Europa 2020 - http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/index_pl.htm

Źródło: Opracowanie własne

Cele strategiczne Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020	Obszar spójności	Priorytet Strategii Europa 2020
<p>Cel strategiczny 1.1.</p> <p>Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p>	<p>Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Białowieskiej, ograniczenie niskiej emisji, poprzez to poprawa stanu powietrza atmosferycznego, termomodernizacja, wsparcie rozwoju systemu przydomowych oczyszczalni ścieków, promowanie odnawialnych źródeł energii, poprawa jakości wód, odnawianie bieżące drzewostanów, czy też zalesianie gruntów o bardzo niskich walorach produkcyjnych, głównie pod kątem gospodarki rolnej, której prowadzenie na gruntach niskich klas bonitacyjnych jest nieefektywne i nieracjonalne ekonomicznie, gospodarka odpadami.</p>	<p>3. Zmiany klimatu i zrównoważone wykorzystanie energii</p>
<p>Cel strategiczny 1.2.</p> <p>Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>	<p>Odpowiednie i umiejętne wykorzystanie potencjału naukowego w połączeniu z istniejącymi potencjałami endogenicznymi, w tym przyrodniczym wraz z działaniami na rzecz wzrostu świadomości ekologicznej i edukowania społeczeństwa</p>	<p>2. Badania i rozwój</p> <p>4. Edukacja</p>
<p>Cel strategiczny 2.1.</p> <p>Rozwój kapitału ludzkiego</p>	<p>Skierowanie działań na wzmocnienie procesu aktywizacji mieszkańców, zwłaszcza w sferze aktywności zawodowej, powinno odbywać się m.in. poprzez działania wzmacniające rozwijanie indywidualnej przedsiębiorczości, zakładanie nowych firm (w tym firmy jedno- bądź kilkuosobowe firmy „rodzinne”).</p>	<p>4. Edukacja</p>
<p>Cel strategiczny 2.2. Rozwój kapitału społecznego</p>	<p>Ocena jakości życia opiera się także na poziomie zachowania spójności społecznej. Tworząc warunki dla zrównoważonego rozwoju nie wystarczy jedynie wzmocnić kapitał społeczny poprzez inwestycje w edukację. Bardzo ważnym elementem jest tworzenie warunków dla wyrównania szans i poprawy jakości życia wszystkich grup społecznych.</p>	<p>5. Walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym</p>
<p>Cel strategiczny 2.3.</p> <p>Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia</p>	<p>Rewitalizacja przestrzeni publicznej, rewitalizacja infrastruktury wzmacniającej, wdrożenie mechanizmów wzmacniających kulturę dialogu politycznego i społecznego.</p>	<p>1. Zatrudnienie</p>
<p>Cel strategiczny 3.1.</p> <p>Poprawa klimatu dla biznesu</p>	<p>Wyzwania stawiane nowoczesnym gospodarkom wymuszają podejmowanie działań innowacyjnych, wykorzystujących kapitał wiedzy. Dlatego też wskazane jest wykorzystanie potencjału naukowo – badawczego, który znajduje się na terenie powiatu hajnowskiego (Zamiejskowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej oraz naturalne laboratorium Puszczy Białowieskiej). Wsparcie to powinno mieć zorganizowaną formę oraz różny zakres (przygotowanie i wdrożenie programów wsparcia, doradztwo, utworzenie inkubatora przedsiębiorczości itp.).</p>	<p>4. Edukacja</p> <p>2. Badania i rozwój</p>

Analiza dokumentów międzynarodowych

W Światowej Strategii Ochrony Przyrody opracowanej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody i Jej Zasobów zapisano, że celem jest „przekształcenie biosfery i wykorzystanie zasobów ludzkich, ekonomicznych oraz zasobów przyrody nieożywionej i ożywionej dla zaspokojenia potrzeb ludzi i poprawy jakości ich życia, które uwzględnia czynniki społeczne, ekologiczne i ekonomiczne, wielkość zasobów przyrody oraz, w przypadku możliwości wyboru jednej z opcji rozwoju, korzyści i straty wynikające z tego wyboru w bliższej i odległej przyszłości. Taki cel jest spójny z celami w obszarze przyrodniczym oraz społecznym „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020”.

Analiza dokumentów krajowych

Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia Rozwoju Kraju 2020 – to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym. **Wskazuje strategiczne zadania państwa**, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe. Strategia Rozwoju Kraju 2020 **oparta jest na scenariuszu stabilnego rozwoju**. Pomyślność realizacji wszystkich założonych w tej strategii celów będzie uzależniona od wielu czynników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, które mogą wpływać na dostępność środków finansowych na jej realizację. Szczególne znaczenie będzie miał rozwój sytuacji w gospodarce światowej. Strategia wyznacza **trzy obszary strategiczne**:

- sprawne i efektywne państwo,
- konkurencyjna gospodarka,
- spójność społeczna i terytorialna,

w których koncentrować się będą główne działania oraz określa, jakie interwencje są niezbędne w perspektywie średniookresowej w celu przyspieszenia procesów rozwojowych.

Kluczowe założenia „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” są zgodne z celami Strategii Rozwoju Kraju.

Tab. 4. Spójność z założeniami Strategii Rozwoju Kraju 2020

Cele strategiczne Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020	Obszar spójności	Priorytet Strategii Europa 2020
<p>Cel strategiczny 1.1.</p> <p>Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p>	<p>Ochrona zasobów przyrodniczych Puszczy Białowieskiej, ograniczenie niskiej emisji, poprzez to poprawa stanu powietrza atmosferycznego, termomodernizacja, wsparcie rozwoju systemu przydomowych oczyszczalni ścieków, promowanie odnawialnych źródeł energii, poprawa jakości wód, odnawianie bieżące drzewostanów, czy też zalesianie gruntów o bardzo niskich walorach produkcyjnych, głównie pod kątem gospodarki rolnej, której prowadzenie na gruntach niskich klas bonitacyjnych jest nieefektywne i nieracjonalne ekonomicznie, gospodarka odpadami.</p>	<p>Cel II.6.</p> <p>Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko</p> <p>II.6.4. .Poprawa stanu środowiska</p>
<p>Cel strategiczny 1.2.</p> <p>Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>	<p>Odpowiednie i umiejętne wykorzystanie potencjału naukowego w połączeniu z istniejącymi potencjałami endogenicznymi, w tym przyrodniczym wraz z działaniami na rzecz wzrostu świadomości ekologicznej i edukowania społeczeństwa.</p>	<p>Cel II.3. Zwiększenie innowacyjności gospodarki II.3.3. Zapewnienie kadr dla B+R</p> <p>II.3.4. Zwiększenie wykorzystania rozwiązań innowacyjnych.</p>
<p>Cel strategiczny 2.1.</p> <p>Rozwój kapitału ludzkiego</p>	<p>Skierowanie działań na wzmocnienie procesu aktywizacji mieszkańców, zwłaszcza w sferze aktywności zawodowej, powinno odbywać się m.in. poprzez działania wzmacniające rozwijanie indywidualnej przedsiębiorczości, zakładanie nowych firm (w tym firmy jedno- bądź kilkuosobowe firmy „rodzinne”).</p>	<p>Cel I.3. Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela</p> <p>I.3.2. Rozwój kapitału społecznego</p> <p>Cel II.4. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>II.4.1. Zwiększanie aktywności zawodowej</p> <p>II.4.2. Poprawa jakości kapitału ludzkiego</p>
<p>Cel strategiczny 2.2.</p> <p>Rozwój kapitału społecznego</p>	<p>Ocena jakości życia opiera się także na poziomie zachowania spójności społecznej. Tworząc warunki dla zrównoważonego rozwoju nie wystarczy jedynie wzmocnić kapitał społeczny poprzez inwestycje w edukację. Bardzo ważnym elementem jest tworzenie warunków dla wyrównania szans i poprawy jakości życia wszystkich grup społecznych.</p>	<p>Cel III.1. Integracja społeczna</p> <p>III.1.1. Zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym</p>
<p>Cel strategiczny 2.3.</p> <p>Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia</p>	<p>Rewitalizacja przestrzeni publicznej, rewitalizacja infrastruktury wzmacniającej, wdrożenie mechanizmów wzmacniających kulturę dialogu politycznego i społecznego.</p>	<p>Cel I.3. Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela</p> <p>I.3.2. Rozwój kapitału społecznego</p>
<p>Cel strategiczny 3.1.</p> <p>Poprawa klimatu dla biznesu</p> <p>Źródło: opracowanie własne</p>	<p>Wyzwania stawiane nowoczesnym gospodarkom wymuszają podejmowanie działań innowacyjnych, wykorzystujących kapitał wiedzy. Dlatego też wskazane jest wykorzystanie potencjału naukowo – badawczego, który znajduje się na terenie powiatu hajnowskiego (Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej oraz naturalne laboratorium Puszczy Białowieskiej). Wsparcie to powinno mieć zorganizowaną formę oraz różny zakres (przygotowanie i wdrożenie programów wsparcia, doradztwo, utworzenie inkubatora przedsiębiorczości itp.)</p>	<p>Cel II.2. Wzrost wydajności gospodarki</p> <p>II.2.4. Poprawa warunków ramowych dla prowadzenia działalności gospodarczej.</p>

Krajowa Inteligentna Specjalizacja (KIS)

W dniu 8 kwietnia 2014 r. Rada Ministrów przyjęła Program Rozwoju Przedsiębiorstw, którego integralną część stanowi Krajowa Inteligentna Specjalizacja. Dokument przedstawia proces analityczny wyłaniania inteligentnych specjalizacji na poziomie krajowym (obszary B+R+I) oraz zarys procesu ich monitorowania i aktualizacji. „Krajowa inteligentna specjalizacja” jest dokumentem otwartym, który będzie podlegał ciągłej weryfikacji i aktualizacji w oparciu o system monitorowania oraz zachodzące zmiany społeczno-gospodarcze. Dokument określa priorytety gospodarcze w obszarze B+R+I, których rozwój zapewni tworzenie innowacyjnych rozwiązań społeczno-gospodarczych, zwiększenie wartości dodanej gospodarki i podniesienie jej konkurencyjności na rynkach zagranicznych. Cele strategiczne:

- 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju
- 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu

Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020 są spójne z założeniami ww. dokumentu.

Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020” (SIEG)

Cel główny SIEG to stworzenie wysoce konkurencyjnej gospodarki (innowacyjnej i efektywnej) opartej na wiedzy i współpracy. Będzie on realizowany w oparciu o cztery cele szczegółowe:

- 1) dostosowanie otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej i efektywnej gospodarki,
- 2) stymulowanie innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy,
- 3) wzrost efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i surowców,
- 4) wzrost umiędzynarodowienia polskiej gospodarki.

Cele strategiczne „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” zakładane w obszarze przyrodniczym, społecznym i gospodarczym:

- 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju
- 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego

- 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu

wpisują się w Strategię Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”.

Tab. 5. Spójność Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020 z Zintegrowanymi Strategiami Krajowymi

Dokument - Zintegrowane strategie krajowe	Cele zintegrowanych strategii krajowych	Cele strategiczne Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020
Strategia rozwoju kapitału ludzkiego	<p>Wzrost zatrudnienia;</p> <p>Wydłużenie aktywności zawodowej i zapewnienie lepszej jakości funkcjonowania osób starszych;</p> <p>Poprawa sytuacji osób i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym;</p> <p>Poprawa zdrowia obywateli oraz podniesienie efektywności opieki zdrowotnej;</p> <p>Podniesienie poziomu kompetencji i kwalifikacji obywateli.</p>	<p>Cel strategiczny 2.1.</p> <p>Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>Cel strategiczny 2.2. Rozwój kapitału społecznego</p> <p>Cel strategiczny 2.3.</p> <p>Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia</p>
Strategia rozwoju transportu	<p>Stworzenie nowoczesnej i spójnej sieci infrastruktury transportowej,</p> <p>Poprawa sposobu organizacji i zarządzania systemem transportowym,</p> <p>Poprawa bezpieczeństwa użytkowników ruchu oraz przewożonych towarów,</p> <p>Ograniczanie negatywnego wpływu transportu na środowisko,</p> <p>Zbudowanie racjonalnego modelu finansowania inwestycji infrastrukturalnych.</p>	<p>Cel strategiczny 5.1.</p> <p>Poprawa ładu przestrzennego</p> <p>Cel strategiczny 5.2.</p> <p>Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu</p> <p>Cel strategiczny 5.3.</p> <p>Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego</p>
Strategia Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	<p>Zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska</p> <p>Zapewnienie gospodarce krajowej bezpiecznego i konkurencyjnego zaopatrzenia w energię</p>	<p>Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>Cel strategiczny 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>

<p>Strategia Sprawne państwo</p>	<p>Poprawa stanu środowiska</p> <p>Otwarty rząd</p> <p>Zwiększenie sprawności Instytucjonalnej państwa</p> <p>Skuteczne zarządzanie i koordynacja działań rozwojowych</p> <p>Dobre prawo</p> <p>Efektywne świadczenie usług publicznych</p> <p>Skuteczny wymiar sprawiedliwości i prokuratura</p> <p>Zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa i porządku publicznego</p>	<p>Cel strategiczny 4.1.</p> <p>Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju</p> <p>Cel strategiczny 4.2.</p> <p>Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego</p> <p>Cel strategiczny 4.3.</p> <p>Rozwój współpracy transgranicznej</p>
<p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie</p>	<p>Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów,</p> <p>Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych,</p> <p>Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.</p>	<p>Cel strategiczny 3.2.</p> <p>Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p> <p>Cel strategiczny 3.3.</p> <p>Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego</p>

Źródło: Opracowanie własne

Analiza dokumentów regionalnych

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020

Polska Wschodnia to obszar obejmujący 5 województw: **Lubelskie, Podkarpackie, Podlaskie, Świętokrzyskie oraz Warmińsko-Mazurskie**. Będąc zwartym obszarem o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego w Polsce i jednym z najsłabszych w Unii Europejskiej, makroregion jest obszarem szczególnego zainteresowania polityki regionalnej i pozostaje beneficjentem instrumentów zorientowanych na najbardziej niekorzystne regiony Unii Europejskiej. Wyrazem szczególnego podejścia do makroregionu było przyjęcie przez Radę Ministrów w 2008 r. Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020 – pierwszej i, do roku 2013, jedynej tego typu rządowej strategii skierowanej do grupy

województw. Dodatkowo, w okresie programowania Unii Europejskiej na lata 2007-2013, makroregion został objęty ponadregionalnym wsparciem w postaci Programu Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, stając się istotnym beneficjentem europejskiej polityki spójności.

Strategia definiuje potrzebę podejmowania działania na rzecz Polski Wschodniej w trzech głównych obszarach:

1. podnoszenia poziomu innowacyjności makroregionalnej gospodarki w oparciu o specjalizacje ponadregionalne, przy jednoczesnym wzmacnianiu potencjału sektora nauki i badań;
2. aktywizacji zasobów pracy i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu;
3. budowania powiązań transportowych i nowoczesnej infrastruktury elektroenergetycznej.

Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020 w obrębie swoich celów strategicznych przewiduje działania w zakresie niskoemisyjności, wspieranie zrównoważonego transportu, wspieranie efektywności energetycznej oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, w związku z tym wpisuje się w założenia Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020.

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020 (SRWP)

SRWP wpisuje się w krajowy i unijny system programowania rozwoju, który ma zapewnić spójność celów i działań rozwojowych. Na poziomie unijnym priorytety rozwoju w okresie do roku 2020 określa Strategia Europa 2020.

Tab. 6. Spójność Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020 z SRWP.

Cele strategiczne SRWP	CELE STRATEGICZNE Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020 - zakres spójności-
-------------------------------	--

<p>CEL STRATEGICZNY 1: Konkurencyjna gospodarka</p>	<p>Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>Cel strategiczny 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p> <p>Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>Cel strategiczny 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p>
<p>CEL STRATEGICZNY 2 Powiązania krajowe i międzynarodowe;</p>	<p>Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p> <p>Cel strategiczny 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego</p> <p>Cel strategiczny 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej</p> <p>Cel strategiczny 5.1. Poprawa ładu przestrzennego</p> <p>Cel strategiczny 5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu</p>
<p>CEL STRATEGICZNY 3: Jakość życia</p>	<p>Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>Cel strategiczny 2.2. Rozwój kapitału społecznego</p> <p>Cel strategiczny 2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia</p>

Źródło: Opracowanie własne

Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego 2014-2020⁴⁹

RPO Województwa Podlaskiego 2014-2020 będzie stanowił narzędzie realizacji polityki spójności na obszarze województwa podlaskiego w perspektywie finansowej UE na lata 2014 - 2020. Założenia dokumentu są spójne i wpisują się w poszczególne osie priorytetowe RPO, tym samym stanowią kontynuację i uszczegółowienie założeń polityki regionalnej i przyczynią się do realizacji jej założeń na szczeblu regionalnym.

Tab.7. Korelacja pomiędzy osiami priorytetowymi RPOWP a Strategią Powiatu.

<p>Osie priorytetowe RPO</p>	<p>CELE STRATEGICZNE Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020</p>
-------------------------------------	---

⁴⁹ odniesienie do wersji z 8 kwietnia 2014

	- zakres spójności-
Oś I to działania na rzecz konkurencyjności gospodarki regionu	<p>Cel strategiczny 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p> <p>Cel strategiczny 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p> <p>Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p>
Oś II stawia na rozwój przedsiębiorczości i aktywności zawodowej.	<p>Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>Cel strategiczny 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p> <p>Cel strategiczny 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego</p>
Oś III koncentruje się na podnoszeniu kompetencji i kwalifikacji	Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego
Oś IV dotyczy poprawy dostępności transportowej	Cel strategiczny 5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu
Oś V to akcent na gospodarkę niskoemisyjną	Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu
Oś VI stawia na ochronę środowiska	Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu
Oś VII zakłada poprawę spójności społecznej	<p>Cel strategiczny 2.2. Rozwój kapitału społecznego</p> <p>Cel strategiczny 4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju</p> <p>Cel strategiczny 4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego</p>
Oś VIII zakłada inwestycje w infrastrukturę na potrzeby rozwijania usług użyteczności publicznej	<p>Cel strategiczny 2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia</p> <p>Cel strategiczny 5.2. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego</p>

Źródło: Opracowanie własne

Analiza dokumentów lokalnych

Powiat hajnowski realizując założenia polityki regionalnej, wspiera i wskazuje kierunki działań oraz sprawdzone metody i rozwiązania w obrębie realizacji celów zaplanowanych w strategicznych dokumentach lokalnych (tab.8).

Tab.8. Spójność Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020 z dokumentami lokalnymi

Nazwa dokumentów lokalnych	Cele dokumentów lokalnych	Cele strategiczne Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020
PROGRAM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU REGIONU PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ (PROJEKT)	<p>Ochrona zasobów naturalnych Puszczy Białowieskiej,</p> <p>Kompleksowy, zrównoważony rozwój regionu wykorzystujący potencjał Puszczy Białowieskiej,</p> <p>Modelowe rozwiązanie: połączenie rozwoju regionu z ochroną przyrody.</p>	<p>Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p> <p>Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p>
PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA DLA POWIATU HAJNOWSKIEGO NA LATA 2012– 2015	<p>Poprawa jakości powietrza.</p> <p>Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu wód powierzchniowych oraz ochrona jakości wód podziemnych i racjonalizacja ich wykorzystania.</p> <p>Zachowanie, odtworzenie i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej na różnych poziomach organizacji: na poziomie wewnątrzgatunkowym (genetycznym), gatunkowym oraz ponadgatunkowym (ekosystemowym) oraz georóżnorodności).</p> <p>Zmniejszenie zagrożenia poprzez obniżenie jego natężenia do poziomu obowiązujących standardów.</p> <p>Ochrona przed polami elektromagnetycznymi</p> <p>Zrównoważona gospodarka zasobami naturalnymi</p> <p>Ochrona powierzchni ziemi.</p> <p>Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców powiatu.</p>	<p>Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>Cel strategiczny 2.1.</p> <p>Rozwój kapitału ludzkiego</p>
ZINTEGROWANA STRATEGIA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH REGIONU PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ	<p>I. Utrzymanie wysokiej jakości zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego</p> <p>II. Rozwój turystyki wiejskiej</p> <p>III. Rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku</p>	<p>Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie</p>

	IV. Budowa kapitału społecznego	<p>i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p> <p>Cel strategiczny 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego</p>
LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU NA LATA 2009-2015 DLA REGIONU PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ	<p>Rozwój turystyki w oparciu o lokalne walory.</p> <p>Różnicowanie działalności gospodarczej wspierającej budowanie regionalnych produktów i usług oraz tworzenie kapitału społecznego.</p>	<p>Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p> <p>Cel strategiczny 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego</p>

Źródło: Opracowanie własne

5. ANALIZA REALIZACJI AKTUALNEJ STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POWIATU HAJNOWSKIEGO

5.1. Granice analizy

Czynniki endogeniczne stanowią główną siłę sprawczą rozwoju lokalnego. Do grupy tej zaliczyć należy zmienne określające potencjał rozwojowy zasobów: demograficznych; infrastrukturalnych, gospodarczych, przestrzennych. Czynniki egzogeniczne obejmują zmiany w makrootoczeniu. Zmiany takie stanowią negatywny lub pozytywny impuls dla poszczególnych pól rozwoju terytorialnego. Endogeniczna – regionalna (lokalna) reakcja na przekształcenia zachodzące pod wpływem bodźców zewnętrznych zależy m.in. od: elastyczności struktury gospodarczej regionu, wewnętrznych zasobów kapitałowych, aktywności i stałości polityki regionalnej (lokalnej), zasobów intelektualnych, a także aktywności, kompetencji i kwalifikacji władz samorządowych. Można zidentyfikować następujące kluczowe cechy rozwoju jednostek terytorialnych:

- rozwój terytorialny jest przykładem autonomicznego modelu rozwoju, tzn., rozwoju opierającego się na wewnętrznym potencjale tkwiącym w danej jednostce;
- trwałość procesów rozwoju na szczeblu jednostki terytorialnej jest pochodną zdolności podmiotów regionalnych i lokalnych do porozumienia się stymulującego powstawanie różnorodnych terytorialnych instytucji oraz organizacji;
- rozwój terytorialny jest przykładem *nowej logiki* w polityce rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego, polegającej na mobilizowaniu endogenicznych potencjałów niż na polityce wspierającej poszczególne rodzaje działalności (sektory, branże) lub wybrane podmioty gospodarcze⁵⁰.

Rozwoju terytorialnego nie można zdefiniować w sposób jednoznaczny. Pojęcie *rozwój terytorialny* jest skrótem myślowym, obejmującym szerokie spektrum procesów gospodarczych, społecznych, przyrodniczych i przestrzennych, zachodzących na określonym terytorium. Jeśli przyjąć, że rozwój to proces pozytywnych zmian wzrostu ilościowego i postępu jakościowego, to rozwój terytorialny jest procesem takich zmian zachodzących w zdelimitowanej jednostce terytorialnej. Jednostkę terytorialną stanowi wyodrębniony regionalny lub lokalny układ społeczno-przestrzenny, identyfikujący się specjalnymi cechami

---

⁵⁰ R. Brol, *Planowanie strategiczne rozwoju regionalnego i lokalnego* (w:) Zeszyty Naukowe WWSZIP NR 11 (1)2008 Refleksje Społeczno-Gospodarcze, *Wałbrzych*, ss. 34-35

otoczenia, gospodarki, kultury a także lokalną preferencją potrzeb i hierarchią wartości. Rozwój terytorialny jest zatem pojęciem złożonym. Stopień tej złożoności jest pochodną wielorakości celów, którym rozwój ma służyć oraz różnorodności działań, które go kształtują⁵¹.

W świetle powyższego, **analizą (społeczną, gospodarczą i przyrodniczą)** objęty został obszar powiatu hajnowskiego w okresie wskazanym przez dokument dotychczas obowiązujący dokument strategii zrównoważonego rozwoju. tj. 2000 - 2014. Zgodnie z zapisami powyższego dokumentu, monitorowanie strategii było przewidziane na trzy okresy:

- I okres – lata 2000-2002,
- II okres – lata 2003-2006,
- III okres – lata 2007-2015⁵².

Jednakże proces monitoringu i agregacji danych potrzebnych do analizy rozwoju strategii nie był prowadzony przez cały okres wdrażania. Dane zastane i dane pozyskane nie dają możliwości ujednoczenia analizy w odniesieniu do powyższego podziału. W związku z powyższym, analiza odbywa się na bazie **danych dostępnych**, opartych na przeprowadzonej analizie dokumentów, odpowiedzi z wywiadów i informacjach statystycznych.

5.2. Analiza zrealizowanych zamierzeń

5.2.1. Ogólna charakterystyka Strategii⁵³

Założenia ukierunkowujące pracę zespołu wykonawców strategii zostały przyjęte na pierwszych spotkaniach konsultacyjnych z władzami powiatu i Stowarzyszeniem Gmin Puszczy Białowieskiej. Uzgodniono, że:

1. Strategia zostanie opracowana zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. W warunkach powiatu oznacza to jednoczesny rozwój gospodarczy i wzrost jakości życia przy nie pogarszaniu, a w miarę możliwości poprawianiu stanu środowiska przyrodniczego.

2. Strategia powinna zawierać elementy programu zrównoważonego rozwoju powiatu i ochrony środowiska, zgodnie z wymogami ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska

---

⁵¹ *Ibidem*, s. 33.

⁵² „Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego do 2015 roku”

⁵³ Zapisy niniejszego podrozdziału pochodzą z dokumentu „Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego do 2015 roku”

(Dz. U. 1997 Nr 133, poz. 885). Celem podkreślenia tego faktu dokument przyjął tytuł: „Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego do 2015 roku”.

3. Strategia powinna być dokumentem umożliwiającym podejmowanie działań rozwojowych przez władze powiatu, gminy i podmioty gospodarcze, realizujące wspólne cele rozwojowe.

Przed Strategią postawiono następujące zadania:

– przedstawiać konkretne cele i kierunki rozwoju powiatu akceptowane przez mieszkańców,

– umożliwiać podporządkowanie działań doraźnych działaniom długofalowym,

– zapewniać zrównoważenie rozwoju, zwłaszcza koordynację przemian gospodarczych i społecznych w warunkach istniejących ograniczeń, na przykład w zakresie korzystania ze środowiska przyrodniczego, przygotowania zawodowego wolnej siły roboczej, systemów organizacji i zarządzania,

– ukierunkować się na maksymalne wykorzystanie aktywów, czyli silnych stron i szans rozwojowych oraz zapewnić kompensowanie słabych stron i zagrożeń,

– umożliwiać lepsze zagospodarowanie zasobów powiatu (ludzi, ziemi, obiektów, sprzętu, wiedzy, instytucji, środków finansowych, zasobów naturalnych i kulturowych), a jednocześnie zachowanie bioróżnorodności ekosystemowej, gatunkowej i genowej na obszarze powiatu,

– przyczyniać się do zmniejszenia niepewności i ryzyka działania przedsiębiorców, przełamywania poczucia bezsilności, braku perspektyw i uzależnienia od decyzji na szczeblu centralnym,

– umożliwiać zwiększenie oddolnej inicjatywy i wpływu społeczności na realizację działań rozwojowych,

– wpływać na umocnienie pozycji powiatu przez poszerzenie sfer przyciągania i oddziaływania na inne zewnętrzne układy,

– wpływać na bardziej efektywne gospodarowanie środkami budżetowymi i stymulowanie przez władze zmian zgodnych z programem rozwoju,

– umożliwiać pozyskanie środków finansowania działań rozwojowych ze źródeł wewnętrznych – budżetowych i miejscowego kapitału oraz zewnętrznych – krajowych i zagranicznych, a szczególnie spełniać wymogi programów pomocowych i restrukturyzacyjnych.

4. Ogólnym miernikiem szacowania efektów strategicznych celów rozwojowych powinien być produkt krajowy brutto (PKB) na jednego mieszkańca (PKB *per capita*). Należy przyjąć, że w 2015 roku PKB/m wytworzony w powiecie hajnowskim będzie nie mniejszy niż PKB *per capita* w całym kraju (w latach 1995-1998 stanowił około 2/3 PKB). Oznacza to, że tempo

wzrostu musi być co najmniej o 1/3 wyższe niż tempo wzrostu w kraju. Jeżeli w kraju będzie kształtowało się ono na poziomie 5%, to w powiecie hajnowskim wzrost średnioroczny powinien wynosić 6,5-7%.

5. Strategia powinna być opracowana metodą ekspercko-społeczną. Przedstawiciele społeczności lokalnej w trakcie zajęć warsztatowych wskazali główne problemy gospodarcze, społeczne i ekologiczne powiatu oraz oczekiwania i dążenia jego mieszkańców. Eksperti na tej bazie oraz na podstawie danych empirycznych i wiedzy teoretycznej sporządzą odpowiednie dokumenty oraz oszacują wielkość nakładów i spodziewanych efektów realizacji wybranych przez przedstawicieli społeczeństwa strategicznych celów rozwojowych.

6. Realizacją strategii powinny kierować władze powiatu hajnowskiego za pośrednictwem specjalnie do tego powołanej jednostki gospodarczej.

W dokumencie należy przedstawić koncepcję systemu zarządzania wdrażaniem strategii i monitorowania uzyskanych efektów gospodarczych, społecznych i ekologicznych.

Na podstawie grupy **mierników realizacji strategicznych programów rozwojowych** powinno być możliwe dokonanie oceny, czy założone w poszczególnych programach strategii cele strategiczne są realizowane za pomocą wymienionych w programie zadań.

5.3. Analiza dokumentów

Analizie podlegały dokumenty, które powstały w czasie obowiązywania dotychczasowej strategii, oraz które posłużyły m.in. do jej opracowania:

1. Realizacja Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego do 2015 roku - analiza z roku 2004
2. Informacje związane z promocją, realizacją projektów, planowanych zadań dla powiatu.
3. Audyt zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego zespół: A.Puza, J. Oleńska
4. Strategia rozwoju rolnictwa na obszarach chronionych gmin puszczańskich cz. I -IV
5. Projekt zielonej specjalnej strefy ekonomicznej regionu puszczy białowieskiej III część opracowania. B. Ciesielski
6. Program rozwoju obszaru gmin puszczańskich
7. Restrukturyzacja przemysłu Gmin Puszczańskich - raport końcowy
8. Program zagospodarowania obszaru gmin puszczańskich

W celu oceny wykonania Strategii zwrócono uwagę na wskaźniki w niej wymienione, dane zostały uzupełnione o informacje dostępne w Banku Danych Lokalnych, strategii gminnych i regionalnych, analizy dokumentów dostępnych w jednostkach polityki publicznej związanymi z powiatem hajnowskim.

Przyjęto 3 wymiary badania :

- wymiar przedmiotowy - analiza wykonania założeń „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego do 2015 roku”
- wymiar czasowy - analiza obejmuje cały okres realizacji strategii
- wymiar terytorialny - powiat hajnowski

5.4. Analiza ankiet ewaluacyjnych

W ramach prac nad tą częścią strategii przeprowadzono badanie, które oparte było na analizie ankiet, które zostały rozprawdzone wśród pracowników Starostwa Powiatowego w Hajnówce, osób zaangażowanych w budowę i wdrażanie strategii, przedstawicieli instytucji będących pośrednio lub bezpośrednio związanych z realizacją zadań strategii.

W przypadku obszarów „problematycznych”, tzn. takich dla których brakowało danych, nie było możliwości uzyskania informacji, badanie uzupełnione zostało wywiadem oraz dostępnymi statystykami.

5.5. Analiza stopnia i efektywności realizacji strategii

Analiza stopnia i efektywności realizacji zaprezentowana zostanie z uwzględnieniem struktury Strategii.

Strategia składa się z 11 Strategicznych Programów Rozwojowych :

1. Program rozwoju oświaty i kształcenia
  2. Program zarządzania strategią i promocji powiatu
  3. Program rozwoju infrastruktury technicznej
  4. Program rozwoju przedsiębiorczości
  5. Program restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa oraz odnowienia wsi
  6. Program rozwoju przemysłu
  7. Program rozwoju turystyki i agroturystyki
  8. Program rozwoju infrastruktury społecznej
  9. Program ochrony środowiska
  10. Program ochrony przyrody i bioróżnorodności
  11. Program współpracy międzyregionalnej i przygranicznej
- } 1 cel strategiczny

Do każdego z Programów zostały przyporządkowane Cele strategiczne. Analiza została dokonana do poziomu realizacji założonych celów.

Ad.1

Cel strategiczny: Dostosowanie struktury kształcenia do warunków gospodarki rynkowej i wyzwań współczesności

Cel przewiduje szereg działań w zakresie kształcenia i dostosowania struktury edukacji do potrzeb gospodarki.

W realizacji celu strategicznego przewidziano obszar „*Dokształcanie rolników*”, gdzie podejmowane były systematycznie działania, ich charakter jednak nie był jednolity i był uzależniony od specyfiki realizowanego wsparcia. Działania takie podejmowane były przez różne podmioty. W początkowym etapie realizacji strategii wspólnie z Fundacją Wspomagania Wsi i Fundacją L. Kronenberga na terenach wiejskich realizowano szkolenia: „Wprowadzenie do biznesu”, „Prowadzenie działalności agroturystycznej”, „Zachowajmy bogactwo kultury”, „Usługi gastronomiczne w turystyce wiejskiej”, „Ekoturystyka”. Zespół Doradztwa Rolniczego prowadził cykliczne kursy i szkolenia w zakresie nowoczesnych technologii produkcji rolniczej, prowadzenia i zarządzania gospodarstwem rolnym w różnych warunkach techniczno-ekonomicznych i organizacyjnych, prowadzenia nowoczesnej rachunkowości rolnej. Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie (PODR) realizuje w trybie ciągłym szkolenia i przekwalifikowania dla rolników i ich członków rodzin, które również obejmują osoby z powiatu hajnowskiego. PODR popularyzuje wiedzę rolniczą poprzez publikacje drukowane, które dostępne są we wszystkich Powiatowych Zespołach Doradztwa Rolniczego. Od 2011 r. broszury fachowe ukazują się również w wersji elektronicznej.

Powiatowy Urząd Pracy w Hajnówce sprawozdał, iż od 2009 roku do roku 2013 przyznał środki 211 osobom na działania związane z aktywizacją w obrębie wsparcia działalności gospodarczej. Ponadto PUP organizował projekty dla osób zainteresowanych prowadzeniem działalności gospodarczej ("ABC działalności gospodarczej").

Takich działań na terenie powiatu jest więcej, jednak nie ma jednolitej bazy ich realizacji i wykonania.

W obszarze „*Kształcenie osób dorosłych, szczególnie bezrobotnych*” w powiecie realizowane są różne kursy i szkolenia, dzięki którym stwarzane są możliwości uzupełnienia wykształcenia bądź zdobycia nowych kwalifikacji. Z możliwości podniesienia swoich kompetencji stale korzysta kadra nauczycielska. W zakresie prowadzenia „*Edukacji ekologicznej i społecznej*”, również są prowadzone liczne działania na rzecz włączenia społeczności (mieszkańców, szkoły, turystów) w działania i wiedzę proekologiczną. Wzrasta również liczba działań proekologicznych, które podejmowane są przez organizacje pozarządowe działające na obszarze powiatu, zwłaszcza na terenie Puszczy Białowieskiej.

W obszarze „Kształcenie menadżerów” prowadzono np. programy edukacyjne dla mieszkańców w zakresie obsługi ruchu turystycznego, na bieżąco prowadzone były szkolenia z zakresu finansowania i pisania projektów finansowanych ze środków zewnętrznych.

Część założeń strategii realizowanych jest poprzez angażowanie środków zewnętrznych np. „Wdrożenie zmodernizowanego systemu doskonalenia nauczycieli w powiecie hajnowskim”, „Modernizacja infrastruktury dydaktycznej dla współpracy polsko – białoruskiej na rzecz osób niepełnosprawnych”. Na terenie powiatu realizowane są także zadania w zakresie wspierania, profilaktyki i ochrony zdrowia.

W celu szczegółowym dotyczącym kształcenia młodzieży, poszczególne zadania były intensywnie realizowane - zarówno na szczeblu powiatowym, jak i poprzez poszczególne jednostki samorządowe

Ad.2.

Cel strategiczny: Wdrożenie skutecznego systemu zarządzania strategią i systemu promocji powiatu

W dokumencie został opisany cały system zarządzania strategią - zakres planowania, koordynacji, przepływu informacji. Został on przedstawiony bardzo ambitnie, jednak nie spełnił on do końca swojej funkcji:

- nie została powołana instytucja mająca za zadanie monitorowanie wdrażania;
- nie były agregowane dane związane z wdrażaniem strategii
- nie dokonywano analizy wskaźnikowej;
- bardzo wysoki poziom rozbudowania wskaźnikowego uniemożliwił precyzyjne określenie realizacji strategii na najniższym poziomie (ilość osiągniętych wskaźników)
- strategia była monitorowana przez pierwsze lata jej realizacji, później zaniechano procesu sprawozdawczego.

Przez cały okres realizacji strategii prowadzone były działania związane z promocją całego powiatu, zarówno przez jednostki samorządu terytorialnego (spotkania promocyjne, druk materiałów promocyjnych, uczestnictwo w targach itp.), jak i organizacje turystyczne z obszaru powiatu. W czasie obowiązywania dokumentu powołane zostały punkty informacji turystycznej. Przede wszystkim, we wrześniu 2002 roku powstało, jako jedno z pierwszych w Polsce, Centrum Turystyki Regionu Puszczy Białowieskiej, które pełni funkcje zarówno informacji turystycznej, jak i organu odpowiadającego za promocję. Nie powstał natomiast zintegrowany program promocji. Powiat ma aspiracje turystyczne - powstanie obiektów

wypoczynkowych jest niewątpliwie działaniem zwiększającym atrakcyjność obszaru. W regionie powstają obiekty sportowe (głównie przy szkołach), istnieje widoczny trend do promowania działań turystycznych i rekreacyjnych (wyznaczanie ścieżek rowerowych, nordic walking, szlaków wędrownych i kajakowych). Powiat przez cały okres wdrażania strategii prowadził intensywną promocję poprzez powołane Centrum oraz Wydział Promocji i Rozwoju. Jednocześnie współpracował w tym zakresie z Białowieskim Parkiem Narodowym, gminami oraz podmiotami prowadzącymi działalność turystyczną. Działania te mają charakter ciągły. Nie została natomiast opracowana strategia rozwoju turystycznego i promocji powiatu.

Ad.3.

Cel strategiczny: Rozwiązanie problemu infrastruktury technicznej, służącej rozwojowi gospodarki, potrzebom mieszkańców i ochronie środowiska

W obrębie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej odnotowano systematyczną poprawę stanu technicznego dróg. Sytuacja ta jest wynikiem skutecznego pozyskiwania przez władze lokalne wsparcia finansowego w ramach środków Unii Europejskiej. Szacuje się, iż w ciągu ostatnich 10 lat wybudowano w powiecie około 100 km dróg o twardej nawierzchni o około 63 km dróg o gruntowej nawierzchni. Powstało około 13 km dróg rowerowych. Na podstawie analizy realizowanych wniosków o dofinansowanie, na terenie powiatu hajnowskiego od 2000 roku zrealizowano 11 projektów współfinansowanych ze środków zewnętrznych w zakresie transportu.

W obrębie zaopatrzenia w wodę, jej uzdatniania oraz odprowadzania i oczyszczania ścieków, w latach obowiązywania strategii, zrealizowano szereg inwestycji, które także w większości były współfinansowane ze środków UE (funduszy strukturalnych, Funduszu Małych Projektów Infrastrukturalnych – np. budowa kanalizacji sanitarnej w Lipinach). Jako zadania priorytetowe zostały wskazane: budowa kanalizacji na obszarach o zwartej zabudowie, budowa nowych zbiorników małej i średniej retencji – (np. inwestycja z 2002 roku w Ropczycach). W ankiecie sprawozdano, że nie wykonano budowy indywidualnych oczyszczalni ścieków na terenach o zabudowie rozproszonej. Powołano Powiatową Komisję Urbanistyczno- Architektoniczną pełniącą funkcję organu doradczego w stosunku do wójtów i burmistrzów, zajmującą się opiniowaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Większość zasobów wód podziemnych na terenie powiatu hajnowskiego nadaje się do bezpośredniego wykorzystania na cele gospodarcze, a po uzdatnieniu (usunięciu naturalnych pierwiastków, jakimi są żelazo i mangan) na cele konsumpcyjne (POŚ dla

Powiatu Hajnowskiego na lata 2012-2015 s. 33). Zasięg sieci kanalizacyjnej nie pokrywa całego obszaru powiatu, obszary peryferyjne i dzielnice z zabudową rozproszoną są dopiero objęte planami objęcia kanalizacją sanitarną. Większość gospodarstw domowych na terenie powiatu jest zaopatrywana w wodę z miejskich i gminnych sieci wodociągowych, których długość w 2004 wynosiła 616,5 km a na koniec 2012 roku 687,5 km (wybudowano 71 km). W powiecie hajnowskim funkcjonuje 14 oczyszczalni ścieków. Oczyszczalnie komunalne obsługują 63,4 % ludności powiatu, w tym 89,9 % mieszkańców miast i 37,1 % mieszkańców wsi. W 2010 roku oczyściły 2043 dam^3 ścieków⁵⁴. Jakość gleb w powiecie również jest monitorowana zgodnie z obowiązującym prawem.

W 2010 roku do użytku został oddany Zakład Zagospodarowania Odpadów w Hajnówce w celu przetwarzania odpadów komunalnych. Zakład Zagospodarowania odpadów zajmuje się unieszkodliwianiem odpadów w obrębie systemu ogólnopowiatowego. Stworzono warunki do utylizacji odpadów szpitalnych, dokonano rekultywacji wyeksploatowanych wysypisk śmieci. Gminy w obrębie swoich kompetencji systematycznie likwidują niekontrolowane zrzuty ścieków, tworzy się warunki do wprowadzania zamkniętych obiegów wód w zakładach o "wodochłonnych" technologiach, oraz na bieżąco wpływa się na rozwój systemu zadrzewień nadrzecznych, śródpolnych, śródłąkowych.

W obrębie energetyki na terenie powiatu hajnowskiego zrealizowano 11 projektów współfinansowanych ze środków zewnętrznych. Powiat zasilany jest w energię elektryczną, gminy likwidują kotłownie osiedlowe i lokalne, które zostają zastąpione grupowymi lub indywidualnymi węzłami cieplnymi w pełni zautomatyzowanymi, co przyczynia się do ograniczenia emisji szkodliwych gazów cieplarnianych. Nadal jednak powszechnymi nośnikami energii cieplnej w gospodarstwach domowych powiatu hajnowskiego są: drewno i trociny, rzadziej węgiel. Szeroko pojęta modernizacja procesów technologicznych, technik spalania, eliminowanie strat energii cieplnej odbywa się na terenie powiatu w obrębie firm i zgodnie z przepisami prawa, jednak nie istnieje system monitorujący częstotliwość i natężenie zjawiska.

Obecnie dostęp mieszkańców do usług telekomunikacyjnych jest oceniany jako dobry. Włączenie w system linii światłowodowych zwiększyło przepustowość łączności i zwiększyło możliwości mieszkańców powiatu. Natomiast zdiagnozowano niezadawalający poziom dostępu do Internetu.

W obszarze bezpieczeństwa przeciwpożarowego zostały wyposażone Jednostki Ratownictwa Państwowej Straży Pożarnej oraz Ochotniczej Straży Pożarnej.

---

⁵⁴ *Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Hajnowskiego na lata 2012 – 2015 s. 62*

Powiat hajnowski nie jest wyposażony w sieć gazową. Wobec braku sieci gazu przewodowego mieszkańcy powiatu korzystają z gazu dystrybuowanego w butlach⁵⁵.

Zgodnie z założeniem strategii zostały zorganizowane przejazdy mikrobusowe na terenie powiatu (w 2004 roku uruchomiono kursy mikrobusów na dwóch liniach komunikacyjnych tj. Bielsk Podlaski - Hajnówka - Białowieża i Hajnówka - Budy - Białowieża. W 2005 uruchomiono kursowanie mikrobusów na linii Hajnówka – Leśna i Hajnówka – Siemieniakowszczyzna, a w 2006 roku na linii Czeremcha – Hajnówka – Łosinka oraz Łosinka – Białystok). Podjęto i nadal podejmowane są działania zmierzające do usprawnienia ruchu na drogowych przejściach granicznych,

Ad.4

Cel strategiczny: Dynamiczny rozwój sektora małej i średniej przedsiębiorczości

Gminy w obrębie swoich kompetencji tworzą warunki do wykorzystania potencjału rozwojowego sektora małej i średniej przedsiębiorczości. Systematycznie przygotowuje się uzbrojone tereny pod przyszłe inwestycje. Głównymi jednak przejawami wspierania MŚP są działania Powiatowego Urzędu Pracy w zakresie szkoleń i dotacji na prowadzenie działalności gospodarczej. Według rejestru Regon w powiecie jest zarejestrowanych 2963 podmioty gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne- stan na 31.05.2014 r.). Struktura przedsiębiorstw wg poszczególnych branż wskazuje na przewagę przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych. W powiecie systematycznie wzrasta ilość ofert agroturystycznych prowadzonych przez osoby indywidualne.

Powoli, w strukturach gmin, powstają instytucje wspierające biznes np. w ramach Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego działa Centrum Wspierania Biznesu w Hajnówce. Świadczy ono głównie pomoc doradczą w zakresie:

- sposobów alternatywnego do banków komercyjnych finansowania działalności gospodarczej,
- sporządzania biznesplanów oraz wypełniania dokumentacji niezbędnej przy staraniu się o kredyty.

Nie został opracowany program promocyjno-marketingowy wyrobów i usług małych i średnich przedsiębiorstw powiatu na rynku krajowym i zagranicznym. Powiat prowadził pomimo to promocję na stronie internetowej a także podczas targów odbywających się w Polsce i za granicą.

---

⁵⁵

Ibidem

Ad. 5

Cel strategiczny: Restrukturyzacja gospodarki rolnej powiatu

W obszarze „*Gospodarstwa o określonej specjalizacji*” nie można jednoznacznie stwierdzić czy został opracowany i wdrożony program: tworzenia, rozbudowy i modernizacji wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych, na przykład w zakresie chowu bydła mięsnego, mlecznego, hodowli koni, hodowli owiec, warzywniczych, wikliniarskich, czy został wdrożony specjalny program produkcji mleka w oparciu o żywienie krów trawą i sianokiszonkami z trwałych użytków zielonych lub traw uprawianych na polach, promocji tworzenia przydomowych lub wiejskich (lokalnych) przetwórci rolno-spożywczych specjalizujących się w produkcji oryginalnych, wiejskich wyrobów na potrzeby rynku lokalnego, a głównie agroturystyki, według oryginalnych lokalnych receptur. Został natomiast opracowany i wdrożony program tworzenia gospodarstw produkujących żywność w oparciu o metody produkcji ekologicznej - powstało ok. 50 gospodarstw ekologicznych.

Ośrodki specjalizujące się we wspieraniu rolnictwa z poziomu województwa, powiatu i gminy realizowały zadania celu w obrębie szkoleń dla rolników i promocji przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Nie stworzono bazy danych dotyczących gospodarki ziemią. Rolnictwo w powiecie ma charakter gospodarstw rodzinnych o rozproszonym poziomie wyspecjalizowania. Ponad 43 % powierzchni powiatu zajmują użytki rolne. Rolnicy aplikowali o środki finansowe w obrębie Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej.

Ad.6

Cel strategiczny: Restrukturyzacja i unowocześnienie przemysłu

Przemysł w rozwoju powiatu hajnowskiego odgrywał ważną rolę, od lat władze i mieszkańcy akcentują jak ważne jest dla nich wskrzeszenie przemysłu drzewnego. Gminy systematycznie tworzą, w miarę możliwości finansowych i przestrzennych, warunki do rozwoju przemysłu (prowadzenie dokumentacji uzbrojenia terenów pod działalność gospodarczą, usprawnianie procedury wydawania pozwoleń i załatwiania formalności związanych z podejmowaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej - przykładem jest projekt Miasta Hajnówka finansowany ze środków EFR - *Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej Miasta Hajnówka poprzez kompleksowe uzbrojenie terenów inwestycyjnych.*) W przetwórstwie przemysłowym bierze udział około 510 podmiotów. Firmy w obrębie własnych możliwości wdrażają nowe, ekologiczne technologie, ponad 100 podmiotów otrzymało dofinansowanie ze środków zewnętrznych na realizację założeń w obrębie rozwoju

firm. Rozwinął się przemysł maszynowy – w powiecie hajnowskim zlokalizowane jest np. przedsiębiorstwo Pronar, które jest największym pracodawcą a odbiorcami jego produktów są regiony w całym kraju.

Ad. 7

Cel strategiczny: Zintegrowane zagospodarowanie turystyczne powiatu

Powiat hajnowski jest atrakcyjny pod względem turystycznym, głównie z powodu Puszczy Białowieskiej z Białowieskim Parkiem Narodowym. Ponadto, obszar ten jest niezwykle ciekawy pod względem różnorodności kulturowej.

W gminach powiatu rozbudowywana była infrastruktura turystyczna. Utworzono ponad 450 km szlaków rowerowych, z czego część została uzbrojona w infrastrukturę towarzyszącą taką, jak tablice informacyjne, mapy. Wytyczono ponadto, jako jedyne w województwie podlaskim, trasy nordic walking „Nordic Walking Park - Kraina Puszczy i Żubra”.

W ciągu ostatnich lat zauważa się wzrost małych gospodarstw agroturystycznych oferujących wysokiej klasy ofertę turystyczną. Istnieją biura turystyczne oraz punkty informacji. Na bieżąco prowadzone są działania promocyjne przez Wydział Promocji i Rozwoju - podejmowane są działania w celu stworzenia wyrazistego i łatwo rozpoznawalnego wizerunku turystycznego poprzez szereg działań wspierających. W celu usprawnienia zarządzaniem turystyką w powiecie powstała Lokalna Organizacja Turystyczna „Region Puszczy Białowiejskiej”.

Ad. 8

Cel strategiczny: Rozwój i unowocześnienie infrastruktury społecznej oraz zapewnienie powszechnej dostępności do usług publicznych i informacji

Na terenie powiatu zauważa się stopniowy trend rozwoju w zakresie unowocześnienia infrastruktury społecznej oraz poprawy dostępności do usług publicznych i informacji.

W 2012 roku odnotowano wzrost wydatków w przeliczeniu na 1 mieszkańca powiatu o 4,6% w porównaniu z rokiem 2011. Wydatki na oświatę i wychowanie wynoszą 30,8% wszystkich wydatków, pomoc społeczna i pozostałe zadania w jej zakresie ok. 20%, na ochronę zdrowia przeznaczają się około 3 % wydatków. W 2012 roku dochody w przeliczeniu na 1 mieszkańca powiatu wzrosły o 3,4 % w porównaniu z rokiem 2011. W skali powiatu udziela się średnio 4,5 porady podstawowej opieki zdrowotnej (udzielone na 1 mieszkańca). W regionie funkcjonują 23 przychodnie.

Stacjonarna pomoc społeczna w 2012 roku obejmowała 4 placówki pomocy społecznej ze 165 miejscami (np. w 2004 roku został otwarty Dom Pomocy Społecznej w Białowieży, systematycznie zwiększano liczbę Rodzin Zastępczych).

Od momentu uchwalenia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego zrealizowano następujące działania:

1. Zorganizowano nowe oddziały szpitalne SP ZOZ Hajnówka: psychiatryczno – odwykowy, ratunkowy, pielęgnacyjny – opiekuńczy, rehabilitacyjny,
2. Utworzono Warsztat Terapii Zajęciowej w Hajnówce,
3. Powstał Powiatowy Ośrodek Wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi,
4. Nastąpił rozwój infrastruktury ośrodków całodobowej opieki osób starszych prowadzonych przez organizacje spoza sektora samorządowego (Dom Opieki „ELEOS” w Trześciance, Ośrodek Opiekuńczy PKPS w Starzynie),
5. Został stworzony powiatowy program wsparcia organizacji pozarządowych⁵⁶

Gminy w swoich planach rozwoju przewidują stworzenie warunków do powstania niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej, placówki edukacyjne realizują założenia edukacji prozdrowotnej (np. Program Profilaktyki Antynikotynowej, Program Zdrowy Styl Życia, Program Profilaktyki Raka Szyjki Macicy i Raka Piersi itd.)

Na obszarze powiatu realizowanych jest szereg inicjatyw społecznych mających na celu włączenie grup społecznie wykluczonych takich, jak osoby niepełnosprawne. Systematycznie likwidowane są bariery na ulicach i w obiektach użyteczności publicznej (chodniki, podjazdy, windy). Przyznawane było dofinansowanie do wynagrodzenia pracowników niepełnosprawnych zatrudnionych na nowoutworzonych miejscach pracy.

Widoczny jest także rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej poprzez budowę nowych obiektów sportowych (szkoły), systematyczne doposażenie baz szkolnych w zakresie prowadzenia zajęć kultury fizycznej.

W powiecie poprawił się dostęp do usług bankowych poprzez utworzenie nowych placówek oferujących w/w usługi przy jednoczesnym wzroście ilości bankomatów.

Na obszarze objętym strategią odbywa się wiele imprez kulturalnych, które realizowane są zarówno przez samorząd powiatu, jak i samorządy gminne - przez Biblioteki Publiczne, Ośrodki Kultury ale również organizacje pozarządowe. Średnio w roku na terenie powiatu jest organizowanych blisko 150 imprez kulturalnych, z których część ma wymiar ponadregionalny i ponadkrajowy.

---

⁵⁶

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Hajnowskim, Hajnówka 2008, s. 32

Ad.9 i Ad.10

Cel strategiczny: Ochrona środowiska i bioróżnorodności ze szczególnym uwzględnieniem Puszczy Białowieskiej i Doliny Górnej Narwi⁵⁷

W 2010 r. do użytku oddany został Zakład Zagospodarowania Odpadów. Zakład powstał w celu przetwarzania odpadów komunalnych. Proces prowadzony jest w zamkniętym obiekcie. Jego zadaniem jest odbiór i unieszkodliwianie dowożonych odpadów, a przede wszystkim:

- a) sortowanie odpadów,
- b) kompostowanie frakcji organicznej,
- c) produkcja paliwa alternatywnego,
- d) unieszkodliwianie odpadów balastowych⁵⁸.

W ramach realizacji strategii dokonano ponadto rekultywacji wyeksploatowanych wysypisk śmieci. Gminy w obrębie swoich kompetencji systematycznie likwidują niekontrolowane rzuty ścieków, tworzy się warunki do wprowadzania zamkniętych obiegów wód w zakładach o "wodochłonnych" technologiach, oraz na bieżąco wpływa się na rozwój systemu zadrzewień nadrzecznych, śródpolnych, śródłukowych. **Określenie szczegółowego zakresu i okresu realizacji poszczególnych zadań jest niemożliwe ze względu na rozproszenie informacji, ponadto w większości przypadków kompetencje realizacyjne są poza zakresem zadań powiatu.** Systematycznie odbywa się likwidacja i rekultywacja „dzikich” wysypisk oraz tych, które nie posiadają stosownych zabezpieczeń lub urządzeń infrastruktury technicznej. Nie został natomiast opracowany Program Gospodarki Odpadami dla rejonu Puszczy Białowieskiej, który autorzy strategii ujęli w planie zdaniowym obszaru „Ochrona środowiska przed odpadami”. Planuje się objęcie jak największej ilości gospodarstw domowych selektywną zbiórką odpadów. System monitorowania jakości powietrza odbywa się dzięki sprawozdaniom WIOŚ w Białymstoku.

Na bieżąco, w ramach działalności Starostwa Powiatowego, gmin oraz organizacji pozarządowych podejmowane są działania promujące rozwiązania ekologiczne (oszczędzanie energii, stosowanie nowoczesnych technologii itp.).

Został opracowany plan ochrony Białowieskiego Parku Narodowego na lata 2002-2022 w konsultacji z samorządem powiatowym. Na bieżąco opracowywane są plany ochrony

---

⁵⁷ Zakres zadaniowy ujęty w ramach „Programu ochrony środowiska” oraz „Programu ochrony przyrody i bioróżnorodności” pokrywa się z działaniami przewidzianymi do realizacji w ramach „Programu rozwoju infrastruktury technicznej”.

⁵⁸ Program Rozwoju Przedsiębiorczości Miasta Hajnówka na lata 2012-2013. Załącznik do Uchwały nr XVI/122/12 Rady Miasta Hajnówka z dnia 30 maja 2012 roku.

obszarów o szczególnych walorach naturalnych. W powiecie prowadzone są badania nad drzewostanem Puszczy Białowieskiej - podejmowane są systematyczne działania w kierunku przywrócenia składu zbliżonego do lasów pierwotnych .

Szeroko pojęta modernizacja procesów technologicznych, technik spalania, eliminowanie strat energii cieplnej odbywa się na terenie powiatu w obrębie firm i zgodnie z przepisami prawa, **jednak nie istnieje system monitorujący częstotliwość i natężenie zjawiska.**

Prowadzona gospodarka wodno-ściekowa w powiecie hajnowskim wpływa niekorzystnie na stan czystości rzek, wód podziemnych i gleb. Na 667,6 km wodociągów istnieje tylko 214,8 km czynnej sieci kanalizacyjnej w powiecie. Powoduje to wzrost ilości ścieków odprowadzanych bezpośrednio do środowiska naturalnego bez poddawania procesom oczyszczania. Ścieki gromadzone są również w zbiornikach bezodpływowych⁵⁹.

Jednym z najważniejszych działań w obrębie realizacji tego celu jest opracowanie długookresowej polityki użytkowania i ochrony środowiska w powiecie. Ponadto, warto zauważyć, iż jest to cel w którego obrębie w 2012 roku zagregowano wszystkie zasoby na terenie powiatu.

Ad. 11

Cel strategiczny: Rozwój współpracy międzyregionalnej i przygranicznej

W obrębie współpracy międzyregionalnej i przygranicznej realizowane są następujące działania.

1. organizowane są imprezy kulturalne
2. rozwija się współpraca z krajami Europy Wschodniej
3. powstają partnerstwa z krajami Europy Zachodniej
4. realizowane są projekty o wymiarze ponadregionalnym i ponadkrajowym
5. realizowane są projekty promujące współpracę ponadregionalną i ponadkrajową
6. wzmacniana jest współpraca pomiędzy partnerami regionalnymi i zagranicznymi na poziomie ekonomicznym.

5.6 Analiza problemów i barier w realizacji Strategii⁶⁰

Ocena działań - zgodnie z jej założeniami (nawiązanie do pkt. (cz. 5.2.1) :

---

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Na podstawie wyników ankiet oraz wywiadów

1. Strategia częściowo zapewniała zrównoważenie rozwoju, zwłaszcza koordynację przemian gospodarczych i społecznych w warunkach istniejących ograniczeń, np. w zakresie korzystania ze środowiska przyrodniczego, przygotowania zawodowego wolnej siły roboczej, systemów organizacji i zarządzania. **Na pewno wytyczyła główne kierunki rozwoju, umożliwiła aktywne uczestnictwo w zdobywaniu środków zewnętrznych, zarówno przez Starostwo jak i inne jednostki zaangażowane w realizację jej założeń.**

2. Strategia była ukierunkowana na maksymalne wykorzystanie aktywów, czyli silnych stron i szans rozwojowych oraz nastawiona, by zapewnić kompensowanie słabych stron i zagrożeń. W swoim założeniu umożliwiła **lepsze zagospodarowanie zasobów powiatu (ludzi, ziemi, obiektów, sprzętu, wiedzy, instytucji, środków finansowych, zasobów naturalnych i kulturowych), a jednocześnie zachowanie różnorodności biologicznej, gatunkowej i genowej na obszarze powiatu, jednak brak jednolitego systemu monitorowania oraz raportowania w systemie agregacji wskaźników uniemożliwił pełne określenie poziomu osiągnięcia poszczególnych mierników. Utrudnienie mogło wynikać z bardzo wysokiego poziomu szczegółowości wskaźników.**

3. Ciężko jest zbadać, czy strategia przyczyniła się do zmniejszenia niepewności i ryzyka działania przedsiębiorców, przełamania poczucia bezsilności, braku perspektyw i uzależnienia od decyzji na szczeblu centralnym, bowiem zakres działań w tym zakresie był mocno rozproszony.

4. Strategia w swoim założeniu **umożliwiła zwiększenie oddolnej inicjatywy i wpływu społeczności na realizację działań rozwojowych. Pośrednio wpływała na umocnienie pozycji powiatu, jednak ciężko określić czy poszerzyła sfery przyciągania i oddziaływania na inne zewnętrzne układy.** Pojedyncze, rozproszone działania w obrębie powiatu, podejmowane przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe (i innych interesariuszy) na pewno przyczyniały się do tworzenia pozytywnych sieci przyciągania, jednak brak zintegrowanych działań i monitoringu w tym zakresie uniemożliwia jednoznaczne określenie jego poziomu. **W okresie realizacji Strategii na terenie powiatu zauważalna była aktywność w zakresie realizacji założeń z różnych celów, przy pomocy środków zewnętrznych. Jest to obszar który mógłby zostać mocniej zagospodarowany przy jednolitym systemie koordynacji (np. stworzenie powiatowego punktu informacji o środkach zewnętrznych).**

5. Strategia wpływała na bardziej efektywne gospodarowanie środkami budżetowymi i stymulowanie przez władze zmian zgodnych z programem rozwoju, umożliwiała pozyskanie środków finansowania działań rozwojowych ze źródeł wewnętrznych – budżetowych i miejscowego kapitału oraz zewnętrznych – krajowych i zagranicznych, a szczególnie spełniać wymogi programów pomocowych i restrukturyzacyjnych. **Barierą realizacji założeń**

strategii, najczęściej wymienianą przez respondentów w trakcie wywiadów, był brak wystarczających środków finansowych.

Strategia była mocno rozbudowana pod względem wskaźników, co już na wstępie wymagało ogromnego zaangażowania realizatorów w odniesieniu do systemu wdrażania i monitorowania. Działania w tym zakresie były podejmowane niewystarczająco często, aby można było zareagować w sposób prawidłowy. Dodatkowo analizę stopnia realizacji utrudniają:

- brak wartości bazowych i docelowych,
- brak możliwości zweryfikowania danych - brak systemu monitorowania działań w obrębie strategii znacznie utrudnił zakres agregacji danych,
- brak jednostki organizacyjnej zajmującej się monitorowaniem wskaźników,
- istnienie ogromnej ilości rozproszonych zadań różnorodnych w swym zakresie oraz zakres ich realizacji wykraczający poza kompetencje powiatu.

Przyczyny problemów

1. Strategia powstawała w okresie, kiedy nie był znany cały system organizacyjno - prawny implementacji środków zewnętrznych, co niewątpliwie miało ogromny wpływ na poziom jej rozbudowania.

2. Cele strategiczne w większości zostały przez lata obowiązywania Strategii zrealizowane. Jednak nałożenie dyscypliny monitorowania ułatwiłoby określenie poziomu ich osiągnięcia, co w sytuacji gdy nie jest dostępny stan wyjściowy wskaźnika, jest praktycznie niemożliwe.

Merytoryczne uwagi do poziomu realizacji poszczególnych celów:

Cel strategiczny: *Dostosowanie struktury kształcenia do warunków gospodarki rynkowej i wyzwań współczesności*

Cel był konsekwentnie realizowany. Bardzo wysoki poziom złożoności wskaźnikowej uniemożliwia weryfikację i dynamikę realizacji poszczególnych zadań. Brak definicji niektórych pojęć (np. kadra menedżerska), realizacja części rezultatów jest realizowana niezależnie od zapisów strategii (np. dokształcanie nauczycieli), mierniki dotyczące kształcenia młodzieży powinny być modyfikowane i weryfikowane w odniesieniu do zmian na rynku demograficznym i rynku pracy.

Cel strategiczny: *Wdrożenie skutecznego systemu zarządzania strategią i systemu promocji powiatu*

Strategia, zakładając podział rozwoju na trzy etapy zakładała, że pierwsze dwa okresy miały być zsynchronizowane z kadencją samorządów terytorialnych. Miało dać to możliwość dokonania korekty strategii przez kolejne władze samorządowe powiatu i gmin. Trzeci okres powinien być zawierać zadania długookresowe, przeważnie o charakterze ogólnym. **Każda strategia jest dokumentem wymagającym aktualizacji, w zależności od zmieniających się uwarunkowań politycznych, gospodarczych, społecznych i ekologicznych.** Pierwszy i drugi okres powinien być podstawą aktualizacji dokumentu i bardziej szczegółowej periodyzacji okresu trzeciego. Przyjęty podział na okresy został również skorelowany z harmonogramem integracji Polski z Unią Europejską. Lata 2000-2002 to okres ubiegania się o członkostwo Unii Europejskiej, zaś lata 2003-2006 to okres realizacji większości programów dostosowawczych do wymogów unijnych. Niemniej jednak te prawidłowe założenia nie zostały do końca wdrożone w życie, co uniemożliwiło wprowadzenie założeń strategii całościowo⁶¹.

Cel strategiczny: *Rozwiązanie problemu infrastruktury technicznej służącej rozwojowi gospodarki, potrzebom mieszkańców i ochronie środowiska*

Cel był konsekwentnie realizowany. Jest on nadal traktowany jako zadanie ciągle wymagające stałej interwencji. Bardzo wysoki poziom złożoności wskaźnikowej uniemożliwia weryfikację i dynamikę realizacji poszczególnych zadań

Cel strategiczny: *Dynamiczny rozwój sektora małej i średniej przedsiębiorczości*

Cel był konsekwentnie realizowany. Bardzo wysoki poziom złożoności wskaźnikowej uniemożliwia weryfikację i dynamikę realizacji poszczególnych zadań. Dodatkowo jest to obszar, który dynamicznie się rozwija, dlatego należy w jego obrębie prowadzić bieżący monitoring i prawidłowość budowy zadań.

Cel strategiczny: *Restrukturyzacja gospodarki rolnej powiatu*

Ciężko określić poziom realizacji celu ze względu na wysoki poziom złożoności wskaźnikowej uniemożliwia weryfikację i dynamikę realizacji poszczególnych zadań

Cel strategiczny: *Restrukturyzacja i unowocześnienie przemysłu*

---

⁶¹ Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2000-2014

Wysoki poziom złożoności wskaźnikowej uniemożliwia weryfikację i dynamikę realizacji poszczególnych zadań, jednakże analiza dostępnych danych sugeruje, iż cel był realizowany.

Cel strategiczny: *Zintegrowane zagospodarowanie turystyczne powiatu*

Cel realizowany jako zadanie ciągle.

Cel strategiczny: *Rozwój i unowocześnienie infrastruktury społecznej oraz zapewnienie powszechnej dostępności do usług publicznych i informacji*

Cel realizowany jako zadanie ciągle.

Cel strategiczny: *Ochrona środowiska i bioróżnorodności ze szczególnym uwzględnieniem Puszczy Białowieskiej i Doliny Górnej Narwi*

Cel realizowany jako zadanie ciągle.

Zadaniem mierników jest odpowiedź, czy nie należy uaktualnić zadań lub wręcz przeformułować celów w taki sposób, aby były one dostosowane do zmieniających się warunków społecznych, gospodarczych, ekonomicznych i prawnych oczywiście z uwzględnieniem nadrzędnej roli zasad zrównoważonego rozwoju.

Podczas próby ustalenia poziomu osiągnięcia wskaźników rozwoju, który w przypadku Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego jest bardzo rozbudowany, należało dokonać analizy zadaniowej (poziomu osiągnięcia i realizacji jakościowo i ilościowo w odniesieniu do założonych zadań).

Wnioski:

- zadania (wskaźniki) nie zawsze miały określony swój poziom wyjściowy. W trakcie gromadzenia danych na ich temat, okazywało się, że określenie poziomu wyjściowego po ponad 10 latach jest niemożliwe ze względów prawnych lub organizacyjnych (np. statystyki w konkretnym obszarze prowadzone są od zaledwie dwóch lat, prawo nie wymusza gromadzenia pewnych danych lub nakazuje robić to w innym wymiarze);

- zadania często znacząco wykraczają poza kompetencje powiatu (nie chodzi tu wyłącznie o odpowiedzialność gmin, ale również o zadania wykraczające poza obszar działań jednostek samorządu terytorialnego). Mając na uwadze, iż strategia w swoim założeniu zakłada ogromny zakres kooperacyjny z interesariuszami wewnętrznymi i zewnętrznymi, podczas analizy podjęto próbę określenia poziomu osiągnięcia poszczególnych wskaźników. Niemniej jednak dane dość często są agregowane w ten sposób, że **albo** nie można ich wymiennie zastosować do obszaru samego powiatu, **bądź** prezentacja ich częstotliwości odbiega od założeń strategii.

- zadania są bardzo szczegółowe i często nie aktualne w świetle dynamiki zmian społeczno-rozwojowych.

- konstrukcja wskaźnikowa strategii jest ogromnie rozbudowana, co wymaga ogromnego zaangażowania w odniesieniu do systemu wdrażania i monitorowania. Działania w tym zakresie były podejmowane niewystarczająco często, aby można było zareagować w sposób prawidłowy w odniesieniu do aktualizacji i zmian we wskaźnikach.

- strategia powstawała w okresie, kiedy nie był znany cały system organizacyjno - prawny implementacji środków zewnętrznych, co niewątpliwie miało ogromny wpływ na poziom jej rozbudowania.

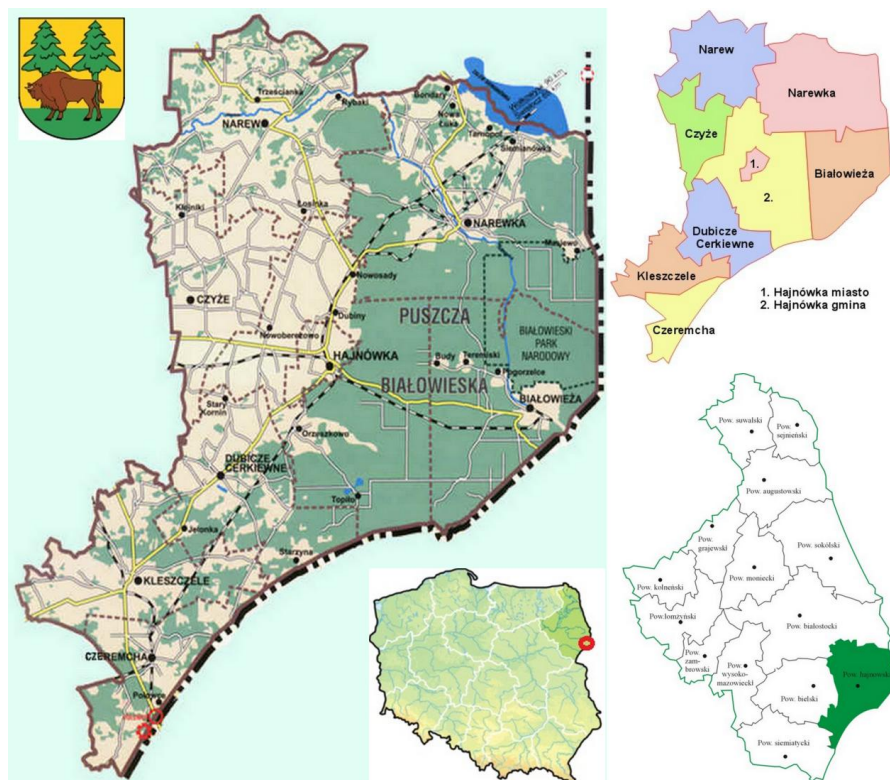
Koordinacja procesu zarządzania strategią nie odbywała się na poziomie założonego procesu, co jest powodem trudności w zakresie zdefiniowania osiągnięcia poszczególnych celów. W trakcie wdrażania założeń Strategii nie monitorowano jej poszczególnych wskaźników, nie odnoszono się do bieżących zmian prawnych i nie aktualizowano budowy niektórych mierników. Również nie prowadzono sprawozdań (takiego działania nie przewidziano w projekcie zarządzania strategią) w zakresie ponoszonych kosztów w odniesieniu do oczekiwanych rezultatów. Tym samym nie było możliwym zbadanie efektywności realizacji w rozumieniu stricte ekonomicznym (relacja nakład-efekt). Nie oznacza to jednak brak osiągnięcia poszczególnych założeń. Wskazania respondentów pozwalają stwierdzić, że **w przypadku strategii efektywność realizacji jej celów była wysoka wysoka. Kierunki działań wytyczone w niej są sukcesywnie realizowane, jednak istotnym problemem jest kierowanie jej realizacji do zbyt wielu podmiotów, a nie tylko Starostwa Powiatowego, co siłą rzeczy, powoduje rozmycie kompetencji i brak jednolitego systemu sprawozdawczości.**

6. DIAGNOZA ROZWOJU POWIATU

6.1. Ogólna analiza rozwoju powiatu

Powiat Hajnowski położony jest w dorzeczu Bugu i Narwi w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego, na terenie wydzielonego mezoregionu funkcjonalnego "Zielone Płuca Polski". Siedzibą władz powiatowych i głównym ośrodkiem gospodarczym i kulturowym jest miasto Hajnówka położone w odległości 63 km od Białegostoku. W dwóch miastach na terenie powiatu: Hajnówka i Kleszczele oraz w 242 miejscowościach wiejskich zamieszkuje ok. 45 tys. osób. Na powierzchni 1624 km² znajduje się dziewięć gmin: miejska Hajnówka, miejsko-wiejska Kleszczele oraz wiejskie: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Narew, Narewka. Wszystkie gminy są członkami międzynarodowego zrzeszenia Euroregion "Puszcza Białowieża". Z powiatem hajnowskim graniczą powiaty: od północy – białostocki, od zachodu – bielski, od południa – siemiatycki. Wschodnia granica Polski oddziela powiat hajnowski od Białorusi.

Ryc.1. Mapa powiatu hajnowskiego oraz jego położenie administracyjne w powiecie, województwie i kraju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie serwisu map z serwisu//google.maps; www.osp.org.pl; www.powiat.hajnówka.pl;

Gminy powiatu hajnowskiego należą do relatywnie dużych pod względem obszaru. W połączeniu z niską i ciągle malejącą liczbą mieszkańców daje to niski wskaźnik gęstości zaludnienia obszarów wiejskich na poziomie 15 osób na km². Najniższą gęstością zaludnienia cechują się gminy położone w obrębie Puszczy Białowieskiej, tj. Białowieża i Narewka, najwyższą zaś miasto Hajnówka. W układzie osadniczym powiatu miasto Hajnówka pełni rolę dominującą, stanowiąc centrum obsługi dla mieszkańców powiatu. Do znaczących ośrodków należą również Czeremcha, Kleszczele i Narew, w których zlokalizowane są główne zakłady przemysłowe powiatu. W przestrzennym rozmieszczeniu jednostek osadniczych zauważalna jest ich wyraźna koncentracja w północnej i zachodniej części powiatu.

Najbardziej rozpoznawalnym atutem powiatu jest Puszcza Białowieska z Białowieskim Parkiem Narodowym i dlatego też największą popularnością wśród turystów cieszą się obiekty BPN, m.in. Muzeum Przyrodniczo - Leśne w Białowieży, Rezerwat Pokazowy Żubrów, Park Pałacowy, Obszar Ochrony Ścisłej, Obręb Ochrony Hwoźna. Innymi obiektami godnymi zwiedzania są zabytki architektury drewnianej prezentowane w skansenach, m. in. w Białowieży, Nowym Berezowie i Budach. Subregion hajnowski jest bogaty w tradycje kulturowo-architektoniczne (prawosławne świątynie, drewniane domy ozdobione misternymi rzeźbieniami, Kraina Otwartych Okiennic, czyli trzy unikatowe architektonicznie wsie: Trześcianka, Puchły i Soce). Teren powiatu jest miejscem współwystępowania przedstawicieli kilku narodowości (głównie polska, białoruska i ukraińska), które wytworzyły specyficzną swoistą mozaikę i unikatowy klimat etniczno-folklorystyczny.

Uwarunkowania geograficzne powiatu obejmują klimat, gleby, geologię (minerały), hydrologię oraz środowisko naturalne – głównie zasoby leśne). Klimat powiatu hajnowskiego ma cechy kontynentalnego, lecz jest bardziej surowy niż w pozostałych częściach kraju. Charakteryzuje się krótkim okresem wegetacyjnym, długą i mroźną zimą, krótkim przedwiośniem i niskim poziomem opadów atmosferycznych. Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (według IUNG) będący kompleksowym ujęciem warunków przyrodniczych pod kątem produkcji rolniczej, wynosi dla powiatu hajnowskiego 52,4 pkt. Dla porównania, w województwie podlaskim jego wartość to 54,3 pkt., a w Polsce 66,6 pkt. Z punktu widzenia prowadzenia gospodarki rolnej, uwarunkowania są zatem niekorzystne (za wyjątkiem gmin Czyże i Hajnówka, dla których wskaźnik wynosi odpowiednio 68,2 i 63,2 punktu). Obszar powiatu hajnowskiego jest ubogi w kopaliny. Jedynym w zasadzie bogactwem są kruszywa mineralne: żwiry, piaski i glina, mogące mieć zastosowanie do produkcji elementów budowlanych. Sieć wodną w powiecie stanowią małe rzeki, które w większości mają na tym obszarze swoje źródła. Najważniejsze z nich to: Narew, Narewka,

Leśna Prawa i Orlanka. W rejonie znajduje się pięć zbiorników wodnych o powierzchni powyżej 1 ha (Siemianówka na Narwi, Bachmaty na Orłance, Topiło na rzece Perebel, Repczyce na rzece Nurzec i stawy w parku pałacowym w Białowieży). Powiat hajnowski leży w większości na obszarze o ograniczonych zasobach wód podziemnych (Puszcza Białowieska, dolina Nurca). Lasy zajmują około połowy powierzchni powiatu hajnowskiego i stanowią ważne miejsce pracy dla wielu osób w gospodarce leśnej oraz źródło dodatkowych dochodów mieszkańców okolicznych gmin (zbiór runa leśnego, obsługa ruchu turystycznego, obróbka drewna).

Powiat prowadzi współpracę z partnerami zagranicznymi, przede wszystkim z rejonami sąsiednimi na Białorusi (rejony: Kamieniec, Prużany, Świsłocz) w ramach Euroregionu "Puszcza Białowieska", a ponadto z Regionem Amt Nordsee-Treene – Niemcy oraz z Dzielnicą Lichtenberg w Berlinie.

W celu oceny poziomu rozwoju powiatu wydzielono pięć obszarów analizy, tj.: obszar przyrodniczy, społeczny, gospodarczy, instytucjonalny i przestrzenny, które stanowią nieodzowny element zrównoważonego rozwoju. Właściwie prowadzona polityka rozwojowa w każdym z wymienionych obszarów, powinna sprzyjać integralności poszczególnych struktur społeczno-gospodarczych oraz przyrodniczo-przestrzennych w celu osiągnięcia pożądanego stanu wyrażającego się przez funkcjonalność, logikę, czytelność i jasność struktur przestrzennych, jak też ich zharmonizowanie z przyrodą.

Analizę stanu oraz zmian w rozwoju powiatu przeprowadzono w oparciu o szereg parametrów syntetycznych skonstruowanych na podstawie wskaźników przekrojowych oraz cech diagnostycznych będących miarą lokalnego rozwoju w odniesieniu do wydzielonych obszarów: przyrodniczego, społecznego, gospodarczego, instytucjonalnego i przestrzennego (szczegółowa analiza przyjętych parametrów została zawarta w kolejnych podrozdziałach dotyczących analizy każdego z obszarów). Na etapie wstępnym przeprowadzono analizę korelacyjną przyjętych parametrów w celu wyeliminowania cech zbieżnych, wyjaśniających w podobnym stopniu dane zjawisko. Po wyselekcjonowaniu zestawu cech wyjściowych przeprowadzono proces badawczy z zastosowaniem procedury normalizacji i standaryzacji cech w wydzielonych sferach, który pozwolił otrzymać końcowy syntetyczny wskaźnik dla każdego z obszarów. Następnie poprzez uśrednienie sumarycznej wartości poszczególnych wskaźników ustalono końcową wartość wskaźnika syntetycznego, określającego poziom rozwoju poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu hajnowskiego. Umożliwiło to z jednej strony hierarchizację poszczególnych jednostek samorządowych w obrębie powiatu, z drugiej zaś pozwoliło określić stopień wpływu przyjętych płaszczyzn (obszarów) na kierunek i tempo zachodzących przekształceń. Tym samym możliwa była delimitacja

badanego obszaru pod kątem stopnia zaawansowania procesu rozwoju zrównoważonego w gminach powiatu hajnowskiego.

Rzeczywisty poziom rozwoju zrównoważonego w powiecie hajnowskim, określony został na w oparciu o syntetyczną miarę poszczególnych obszarów. Zastosowana metoda pozwoliła wydzielić trzy grupy gmin charakteryzujących się zróżnicowanym (niski, przeciętny, wysoki) stopniem zaawansowania zmian. Tak skonstruowany wskaźnik wykazuje stopniowe wyrównywanie rozwoju w poszczególnych gminach względem średniej dla powiatu. Trend do wyrównywania w poziomie rozwoju nie jest oczywiście zjawiskiem negatywnym, pod warunkiem że mówimy o stabilizacji na wysokim poziomie. Problemem powiatu hajnowskiego jest jednak fakt, że wartości bezwzględne poszczególnych cech diagnostycznych pozostają na niskim poziomie, zwłaszcza w odniesieniu do średniej dla regionu podlaskiego, a tym bardziej dla kraju⁶². Traktując taką sytuację jako punkt wyjścia, być może lepszym rozwiązaniem byłby fakt pełnienia wiodącej roli jednego z samorządów, który stanowiłby ośrodek rozwoju i wzrostu.

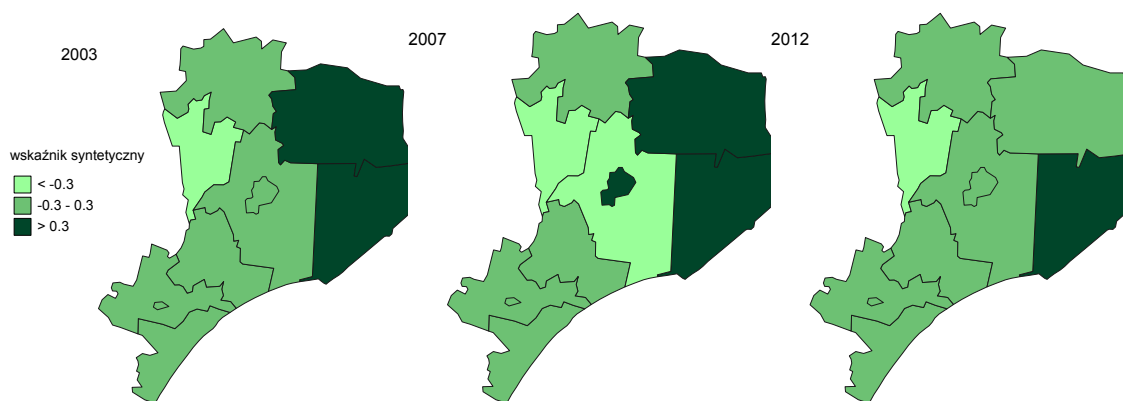
Próba agregacji gmin pod względem wartości wskaźnika syntetycznego rozwoju zrównoważonego pozwoliła wyłonić grupę liderów i outsiderów. W takim ujęciu do grona gmin wyróżniających się *in plus* w rozwoju lokalnym należy zaliczyć wspomnianą już Białowieżę, miasto Hajnówka i gminę Narewka, które tworzą zwarty obszar w północno-wschodniej części powiatu. Grupę „średniaków” tworzą: Dubicze Cerkiewne, Narew oraz gmina wiejska Hajnówka. Tworzą one niejako strefę buforową wokół „jądra” rozwoju powiatu. Grupa, która cechuje się odchyleniem „w dół” od średniej również złożona jest z trzech jednostek, tj.: Czeremcha, Kleszczele i Czyże. Są to gminy najbardziej oddalone od rdzenia rozwoju w powiecie. Dotyczy to zwłaszcza gmin Czeremcha i Kleszczele, które z uwagi na asymetryczny kształt powiatu (wydłużony klinowo w kierunku południowym), pozostają nieco na uboczu od strefy głównych impulsów rozwojowych.

Na poziom rozwoju zrównoważonego w wyżej wymienionych gminach wpłynął szereg czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. Dotyczy to m.in. renty położenia. Zauważyć można, iż bezpośrednie sąsiedztwo ośrodka powiatowego oraz miejscowości o wybitnych walorach rozwojowych w sferze turystyki (Białowieża) stwarza w powiecie wystarczający czynnik do generowania impulsów prorozwojowych.

---

⁶²

Szczegółowa analiza cech diagnostycznych przedstawiona została w dalszej części opracowania.

Ryc.2. Syntetyczny wskaźnik sumaryczny (średnia znormalizowana) ogólnego poziomu rozwoju zrównoważonego⁶³

Źródło: opracowanie własne na podstawie przyjętych parametrów i cech diagnostycznych; BDL GUS

Wieloaspektowa analiza pozwoliła ocenić, które obszary uwarunkowań zrównoważonego rozwoju najsilniej wpływają na tempo przekształceń. W wyniku przyjętego procesu badawczego wyodrębniono pięć obszarów determinujących rozwój w obrębie powiatu. Na różnicowanie poziomu rozwoju w powiecie najsilniej oddziałują uwarunkowania przestrzenne i gospodarcze. Trzecim z kolei pod względem siły oddziaływania obszarem są uwarunkowania instytucjonalne. Przedostatnim obszarem oddziaływania jest płaszczyzna społeczna.

Na uwagę zasługuje jednak fakt, iż siła tej grupy czynników wzrasta. Coraz mocniej zatem na zróżnicowanie rozwoju poszczególnych jednostek samorządowych wpływają takie elementy jak kapitał ludzki, czy kapitał społeczny. Trend taki jest zresztą zgodny z ogólnymi kierunkami rozwojowymi zachodzącymi nie tylko w kraju, ale i całym obszarze UE. Takie cechy jak: koszty siły roboczej, bierność, czy niskie kwalifikacje zawodowe tracą na znaczeniu (miejsce wytwarzania danego produktu można dzisiaj łatwo zmienić i obniżyć koszty jednostkowe), a zyskują dostęp do wykwalifikowanej kadry, kreatywność, inicjatywa, kompetencje itp. Chcąc pozostać konkurencyjnym, należy wpisywać się w powyższe trendy. Obszar społeczny silnie rzutuje na stosunkowo wysoką pozycję gmin Narew i Narewka. Z drugiej strony determinanta ta podkreśla niską konkurencyjność gminy wiejskiej Hajnówka oraz Kleszczele w stosunku do pozostałych jednostek wchodzących w skład powiatu.

⁶³ Zgodnie z metodologią określenia syntetycznej miary rozwoju (p. rozdział 3) przypisano każdej jednostce przestrzennej odpowiedni, w zależności od średniej, poziomu rozwoju. Tym samym podczas interpretacji załączonych map należy pamiętać, że gradacja kolorów odzwierciedla miejsce/pozycję danej gminy względem wartości średniej dla powiatu. Nie oznacza, że gminę charakteryzuje niski lub wysoki poziom rozwoju danej zmiennej w ogóle, ale poziom rozwoju względem średniej dla powiatu. Rozpiętość wartości wskaźnika przedstawiona w legendzie map wskazuje poziom wewnętrznego zróżnicowania w powiecie. Im większa rozpiętość wartości wskaźnika tym większe różnice w poziomie rozwoju danej cechy pomiędzy gminami.

Najsłabiej oddziałującą płaszczyzną uwarunkowań rozwojowych był obszar przyrodniczy. Nie świadczy to jednak o znikomym wpływie tej grupy cech, lecz o stosunkowo wysokich walorach gmin powiatu hajnowskiego, a w związku z powyższym, czynnik ten nie różnicuje w istotny sposób poszczególnych jednostek. Najlepiej w obszarze przyrodniczym wypada (co nie stanowi zaskoczenia) gmina Białowieża.

W wyniku przeprowadzonych konsultacji społecznych oraz analizy materiałów źródłowych zidentyfikowano oraz poddano hierarchizacji listę najważniejszych problemów i barier rozwojowych, które jednocześnie stanowią wyznacznik potrzeb, barier, oczekiwań i aspiracji społeczności powiatu hajnowskiego. W sumie określono 60 problemów, pogrupowanych pomiędzy pięć podstawowych obszarów funkcjonowania jednostki samorządowej: przyrodniczym, społecznym, gospodarczym, instytucjonalnym i przestrzenny. Poszczególne grupy problemów są ze sobą powiązane wewnątrz i zewnątrz. Stopień współzależności/korelacji wewnętrznej zostały przedstawiony w częściach poświęconym poszczególnym obszarom/łodom rozwoju zrównoważonego⁶⁴. Zależność zewnątrzobszarowa wynika z faktu, że problemy stanowią zarówno wypadkową szeregu charakterze endo- i egzogenicznym, jak również mogą wpływać na siebie wzajemnie wywołując szereg nowych zjawisk o charakterze pozytywnym i negatywnym. Charakter i kierunki wzajemnej zależności przedstawia poniższa tabela. Z każdej grupy problemów dokonano rangowania oraz wybrano te wskazania, które otrzymały najwyższą liczbę punktów (selekcji dokonano metodą naturalnych prześwitów).

Analiza wzajemnych zależności pomiędzy poszczególnymi problemami została opracowana na podstawie przetransponowanej metodologii „Ram koncepcyjnych w zakresie przygotowania i oceny Strategii ZIT”⁶⁵. Dokument wyznacza zasady dla określania Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. Jednak narzędzia proponowane dla tej skali przestrzennej interwencji można w pełni wykorzystać dla planowania rozwoju w odniesieniu do mniejszych jednostek, np. powiatu.

W przedstawionej poniżej macierzy uwzględniono stopień wzajemnego wpływu poszczególnych problemów. Dzięki temu istnieje możliwość generowania impulsów rozwojowych. Poprzez interwencję mającą na celu rozwiązanie konkretnego problemu można wpłynąć w mniejszym bądź większym stopniu na rozwiązanie pośrednio więcej niż jednego ograniczenia.

---

⁶⁴ Dokładny wykaz zdiagnozowanych problemów został zamieszczony w podrozdziałach poświęconych poszczególnym obszarom

⁶⁵ Conceptual Framework for the preparation and assessment of ITI Strategies – JASPERS Warszawa grupa zadaniowa, 11.04.2014

Tab.9. Korelacja w ramach głównych problemów

	ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów z zakresu ochrony środowiska	ograniczone możliwości wykorzystania „martwego drewna”	niestabilizowany stan prawny ochrony Puszczy Białowieskiej	niewystarczająca zewnętrzna pomoc finansowa na ochronę środowiska	niekorzystne zmiany (kierunki) ochrony przyrody	słabe perspektywy i zatrudnienia i w wysokie bezrobocie	negatywne trendy migracyjne (migracja zagraniczna i/lub do dużych miast)	niski poziom jakości życia mieszkańców	niekorzystne trendy demograficzne (starzenie się społeczeństwa)	ubożenie społeczeństwa	słaba współpraca lokalna	brak inwestorów zewnętrznych	niski poziom przedsiębiorczości lokalnej	niewystarczające wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego	nieodstateczny rozwój i jakość infrastruktury drogowej i gospodarczej	słaby rozwój przemysłu	nieodstateczna oferta turystyczna „zatrzymująca” turystę na dłużej	brak zintegrowanych działań promujących obszar	konflikt na tle wykorzystania zasobów Puszczy Białowieskiej	niska aktywność społeczna	brak porozumienia w zarządzaniu Puszczą Białowieską	brak miejscowych środków na inwestycje gospodarcze	nieodstateczna ilość i jakość powiązań komunikacyjno – transportowych obszaru	zbyt duże pokrycie terenu powiatu obszarami prawnej ochrony przyrody	nieodstateczne pokrycie zasięgiem i dostępnością internetu	nieodstateczny poziom gazyfikacji	słabe pokrycie terenu powiatu ścieżkami rowerowymi	niewystarczające skanalizowanie i zwodociągowanie powiatu	
1	ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów z zakresu ochrony środowiska																												
2	ograniczone możliwości wykorzystania „martwego drewna”																												
3	niestabilizowany stan prawny ochrony Puszczy Białowieskiej																												
4	niewystarczająca zewnętrzna pomoc finansowa na ochronę środowiska																												
5	niekorzystne zmiany (kierunki) ochrony przyrody																												
6	słabe perspektywy i zatrudnienia i w wysokie bezrobocie																												
7	negatywne trendy migracyjne (migracja zagraniczna i/lub do dużych miast)																												
8	niski poziom jakości życia mieszkańców																												
9	niekorzystne trendy demograficzne (starzenie się społeczeństwa)																												
10	ubożenie społeczeństwa																												
11	słaba współpraca lokalna																												
12	brak inwestorów zewnętrznych																												
13	niski poziom przedsiębiorczości lokalnej																												
14	niewystarczające wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego																												
15	nieodstateczny rozwój i jakość infrastruktury drogowej i gospodarczej																												
16	słaby rozwój przemysłu																												
17	nieodstateczna oferta turystyczna „zatrzymująca” turystę na dłużej																												
18	brak zintegrowanych działań promujących obszar																												
19	konflikt na tle wykorzystania zasobów Puszczy Białowieskiej																												
20	niska aktywność społeczna																												
21	brak porozumienia w zarządzaniu Puszczą Białowieską																												
22	brak miejscowych środków na inwestycje gospodarcze																												
31	nieodstateczna ilość i jakość powiązań komunikacyjno – transportowych obszaru																												
32	zbyt duże pokrycie terenu powiatu obszarami prawnej ochrony przyrody																												
33	nieodstateczne pokrycie zasięgiem i dostępnością internetu																												
34	nieodstateczny poziom gazyfikacji																												
35	słabe pokrycie terenu powiatu ścieżkami rowerowymi																												
36	niewystarczające skanalizowanie i zwodociągowanie powiatu																												

Źródło: opracowanie własne

6.2. Analiza obszaru przyrodniczego

Analiza danych cząstkowych wykazała, że końcowa ocena poziomu rozwoju zrównoważonego w coraz mniejszym stopniu determinowana jest przez czynnik przyrodniczy. Jednak z punktu widzenia potencjału przyrodniczego (zasoby naturalne), którym dysponuje powiat hajnowski należy szczególną uwagę zwrócić na rolę grupy czynników przyrodniczych.

Obejmują one bowiem nie tylko bogactwo przyrodnicze, ale także jakość ochrony środowiska wynikająca ze świadomości ekologicznej mieszkańców. Stanowią także

kluczowe elementy zachowania ładu środowiskowego, który jest jednym z najważniejszych elementów determinujących zrównoważony rozwój.

W związku z koniecznością wdrażania założeń Strategii Europa 2020, na wszystkich uczestnikach rozwoju ciąży obowiązek wpierania zmian w kierunku gospodarki niskoemisyjnej i efektywniej korzystającej z zasobów i usług środowiska oraz minimalizacji zależności wzrostu gospodarczego od jego znaczącego wpływu na środowisko naturalne.

Obszar objęty przedmiotem niniejszej strategii to tereny bardzo urozmaicone i cenne przyrodniczo. Na wysoki potencjał wpływają szczególne warunki przyrodnicze, które obejmują zarówno kompleksy leśne, jak i wody powierzchniowe.

Szczególnym na skalę międzynarodową jest obszar Puszczy Białowieskiej, która została wpisana na listę światowych Rezerwatów Biosfery UNESCO oraz jako transgraniczny Obiekt Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO.

Na terenie powiatu hajnowskiego zlokalizowana jest znaczna liczba terenów objętych różnymi formami ochrony⁶⁶:

- parki narodowe (Białowiecki Park Narodowy – najstarszy Park Narodowy w Polsce),
- obszary sieci NATURA 2000 (Puszcza Białowieska PLC 200004, Ostoja w Górnej Narwi PLH 200010, Ostoja w Dolinie Górnego Nurca PLH 200021, Jelonka PLH 200019, Dolina Górnej Narwi PLB 200007, Dolina Górnego Nurca PLB 200004),
- rezerваты przyrody (Dolina Waliczówki, Gnilec, Podolany, Kozłowe Borki, Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej, Rezerwat Krajobrazowy prof. Władysława Szafera, Głęboki Kął, Olszanka Myśliszcze, Berezowo, Przewłoka, Siemianówka, Szczekotowo, Pogorzelce, Lipiny, Dębowy Grąd, Wysokie Bagno, Nieznanowo, Podcerkwa, Michnówka, Sitki, Starzyna, Czechy Orłańskie, Jelonka),
- obszary chronionego krajobrazu (kompleks leśny wokół Puszczy Białowieskiej i część terenów chronionego krajobrazu Doliny Narwi),
- pomniki przyrody (na terenie całego powiatu hajnowskiego zlokalizowanych jest 1 268 pomników przyrody),
- użytki ekologiczne (na terenie całego powiatu użytki ekologiczne zajmują obszar 727,4 ha)⁶⁷.

Białowiecki Park Narodowy⁶⁸ - położony jest w centralnej części Puszczy Białowieskiej. Jako datę powstania Parku przyjmuje się rok 1921, kiedy to powstało na terenie obecnego

---

⁶⁶ Instrumenty ochrony przyrody stanowią element ładu instytucjonalnego. Niemniej jednak ze względu na konieczność wskazania aspektu ochrony przyrody, stosowne informacje zamieszczono w części poświęconej obszarowi przyrodniczemu

⁶⁷ „Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Hajnowskiego na lata 2012 – 2015 (aktualizacja)”, Hydros Jacek Sawicki i Joanna Sawicka s.c., czerwiec 2012

Parku leśnictwo „Rezerwat”. Następnie w 1932 roku na mocy Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 4 sierpnia 1932 r. o utworzeniu z Nadleśnictwa Rezerwat w okręgu Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży jednostki organizacyjnej szczególnej pod nazwą „Park Narodowy w Białowieży” (M.P. 1932 nr 183 poz. 219). Od roku 1947 r. Park funkcjonuje pod nazwą Białowieski Park Narodowy na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 listopada 1947 r. o utworzeniu Białowieskiego Parku Narodowego. Powierzchnia Parku wynosi 10517,27 ha, co odpowiada 1/6 części Puszczy Białowieskiej leżącej po stronie polskiej. Pod ochroną ścisłą znajduje się 5725,75 ha, pod ochroną czynną 4438,20 ha, ochrona krajobrazowa prowadzona jest na obszarze 353,32 ha. Strefa ochronna- otulina utworzona wokół Parku obejmuje lasy zagospodarowane o powierzchni 3224,26 ha. Cała otulina jest strefą ochrony zwierząt łownych. W strefie otuliny nie prowadzi się odstrzałów redukcyjnych, likwiduje się nęciska i urządzenia łowieckie w celu zachowania naturalnych procesów kształtowania liczebności i struktury populacji poszczególnych gatunków zwierząt łownych (Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 kwietnia 2011 w sprawie ustanowienie strefy ochronnej zwierząt łownych w otulinie Białowieskiego Parku Narodowego; Dz. U. 2011 nr 85 poz. 465).

Do głównych zadań Białowieskiego Parku Narodowego związanych z ochroną przyrody należą:

- zabezpieczenie wartości przyrodniczych, naukowych, krajobrazowych na terenie Parku,
- identyfikacja i ocena istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz podejmowanie stosownych działań eliminujących lub ograniczających te zagrożenia i ich skutki,
- prowadzenie własnych badań naukowych oraz inicjowanie badań, a także udostępnianie obszaru parku do badań innym jednostkom naukowo-badawczym oraz prowadzenie edukacji przyrodniczej,
- prowadzenie hodowli zagrodowej i zachowawczej żubra, w tym opieka nad stadem wolnym żubrów na terenie polskiej części Puszczy Białowieskiej.⁶⁹

Dla Białowieskiego Parku Narodowego obowiązuje Plan Ochronny ustanowiony na mocy Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 7 listopada 2014 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla Białowieskiego Parku Narodowego. W dokumencie tym przedstawiono m.in. cele ochronne i działania ochronne na obszarach ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej.

---

⁶⁸ Źródło: <http://bpn.com.pl/>
⁶⁹ Źródło: <http://bpn.com.pl/>

Natura 2000

Puszcza Białowieska PLC 200004 - Obszar wyznaczony Rozporządzeniem Ministra Środowiska jako obszar specjalnej ochrony ptaków oraz zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej jako specjalny obszar ochrony siedlisk. Ostoja obejmuje zwarty kompleks leśny, w którym dominują lasy liściaste o dużym stopniu naturalności i wysokiej różnorodności biologicznej. Stwierdzono w niej 44 gatunki ptaków umieszczonych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej oraz 12 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. W przypadku niektórych, jak muchołówka białoszyja czy orzełek, Puszcza Białowieska stanowi miejsce bytowania przynajmniej połowy krajowej populacji gatunków. Dla wielu innych, np.: dzięcioła białostrzykowego, średniego czy trójpalczastego, a także lelka, sóweczki i włośchatki, jest jedną z najważniejszych ostoi w kraju. Ogółem w puszczy stwierdzono gniazdowanie 240 gatunków ptaków, co stawia tę ostoję wśród najważniejszych europejskich ostoi ptasich. Niezwykle jest całe bogactwo przyrodnicze puszczy. Dotychczas stwierdzono w niej ok. 11 tys. gatunków zwierząt, 1020 gatunków roślin naczyniowych, 260 gatunków mchów, 325 gatunków porostów oraz ok. 1200 gatunków grzybów wielkoowocnikowych. Pod wieloma względami, przyroda puszczańska stanowi unikat na skalę krajową, europejską, a nawet światową. To tutaj żyje największa na świecie populacja żubrów, tu spotkany jest kompletny zestaw gatunkowy ssaków kopytnych Polski, a także niemal pełny skład krajowych gatunkowy ssaków i ptaków drapieżnych. Dla tego obszaru nie ma obowiązującego Planu Zadań Ochronnych.

Ostoja w Górnej Narwi PLH 200010 - specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa) zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej o powierzchni 20306,8 ha. Obejmuje dolinę Narwi na odcinku od zapory wodnej w Bondarach do Suraża oraz leżące w lasach poblizu Suraża, silnie zarośnięte "Stawy Pietkowskie". Jest to jeden z najlepiej zachowanych w Polsce fragmentów doliny rzecznej o reżymie kształtowanym przez regularne wylewy. Cenne mokradła nadnarwiańskie zalicza się do największych w środkowej Europie. Stwierdzono tu występowanie 13 typów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej oraz 12 gatunków zwierząt z Załącznika II tej Dyrektywy, a także co najmniej 20 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej i 9 gatunków wymienionych w Polskiej Czerwonej Księdze. W okresie lęgowym obszar zasiedla: cyranka, krwawodziób, błotniak łąkowy, rycyk, błotniak stawowy, cietrzew, derkacz, dubelt, kropiatka, rybitwa czarna, sowa błotna, świerszczak, zielonka, wodniczka. Dla tego obszaru obowiązuje Plan Zadań Ochronnych na mocy Zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2014 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ostoja w Dolinie Górnej Narwi PLH200010. W dokumencie tym

znajdują się m.in. cele działań ochronnych, ustalenie działań ochronnych oraz ustalenie działań w zakresie monitoringu stanu ochrony przedmiotów ochrony.

Ostoja w Dolinie Górnego Nurca PLH 200021 - specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa) zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej o powierzchni 5524 ha. Osią Obszaru jest rzeka Nurzec - prawostronny dopływ Bugu IV rzędu. Rzeka Nurzec należy do rzek typowo nizinnych przepływających przez tereny bagienne i podmokłe. Wypływa w podmokłej dolinie na południowy wschód od miasta Czeremcha. W ostatnich latach, na skutek niedrożności rowów i działalności bobrów, następuje rewitalizacja doliny. Na obszarze występują niewielkie kompleksy leśne Nadleśnictw Bielsk i Nurzec. Na całym badanym terenie zdecydowanie dominują łąki i pastwiska, zajmujące około 75% areалу. O wartości przyrodniczej Doliny Górnego decydują przede wszystkim rozległe wieloprzestrzenne użytki zielone, zajmujące ponad 90% powierzchni całego obiektu. Najcenniejsze fitocenozy tych ekstensywnie użytkowanych łąk, lokują się w przykrawędziowej strefie doliny, zwłaszcza w jej części północnej i wschodniej. Cennym uzupełnieniem krajobrazu Doliny Górnego Nurca są zbiorowiska zajmujące wyniesienia wśród gruntów hydrogeniczných, a także siedliska mineralne przy krawędzi doliny: murawy napiaskowe, wrzosowiska oraz murawy bliźniczkowe. Dla tego obszaru obowiązuje Plan Zadań Ochronnych na mocy Zarządzenia nr 22/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku z dnia 26 września 2013 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ostoja w Dolinie Górnego Nurca PLH200021. W dokumencie tym znajdują się m.in. cele działań ochronnych, ustalenie działań ochronnych oraz ustalenie działań w zakresie monitoringu stanu ochrony przedmiotów ochrony.

Jelonka PLH 200019 - specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa) zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej. Obszar obejmuje rezerwat przyrody Jelonka utworzony na piaszczystych nieużytkach porolnych w gminie Kleszczele na południowym skraju Puszczy Białowieskiej, wraz z otoczeniem oraz rez. Czechy Orlańskie, stanowiący pozostałość dawnej Puszczy Bielskiej (gmina Dubicze Cerkiewne). Dla tego obszaru nie ma obowiązującego Planu Zadań Ochronnych.

Dolina Górnej Narwi PLB 200007 - obszar specjalnej ochrony ptaków (Dyrektywa Ptasia) wyznaczony Rozporządzeniem Ministra Środowiska o powierzchni 18384,1 ha. Dolina Górnej Narwi jest jedną z najlepiej zachowanych w Polsce dolin rzecznych i stanowi, obok Bagien Biebrzańskich, jeden z największych obszarów mokradeł środkowoeuropejskich. Obszar obejmuje dolinę Narwi na odcinku od zapory wodnej w Bondarach do Suraża, z przylegającym do niej kompleksem stawowym, zasilanym w wodę z systemu rzeczki Lizy (dopływu Narwi). Występuje tu co najmniej 20 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej. W okresie lęgowym obszar zasiedla: cyranka 10%-16% populacji krajowej,

krwawodziób 9-11% populacji krajowej, co najmniej 7% populacji krajowej błotniaka łąkowego. Występuje tu 13 typów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej (m.in. starorzeczka i łągi) oraz 12 gatunków zwierząt z Załącznika II tej Dyrektywy, m.in. wydry, bobry i europejski gatunek priorytetowy: wilk. Dla tego obszaru obowiązuje Plan Zadań Ochronnych na mocy Zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2014 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Górnej Narwi PLB200007. W dokumencie tym znajdują się m.in. cele działań ochronnych, ustalenie działań ochronnych oraz ustalenie działań w zakresie monitoringu stanu ochrony przedmiotów ochrony.

Dolina Górnego Nurca PLB 200004 - obszar specjalnej ochrony ptaków (Dyrektywa Ptasia). Obszar proponowany przez organizacje pozarządowe w ramach Shadow List. Obszar obejmuje dolinę rzeki Nurzec na odcinku pomiędzy miejscowościami Kleszczele i Nurzec. Jest to rozległy kompleks podmokłych łąk. Występują tu zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (Molinion) (z Zał. I Dyr. Siedliskowej) oraz czerwończyk nieparek, czerwończyk fioletek, szlaczkoń szafraniec (z Zał. II Dyr. Siedliskowej i z Zał. I Dyr. Ptasiej). Dla tego obszaru obowiązuje Plan Zadań Ochronnych na mocy Zarządzenia nr 21/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku z dnia 26 września 2013 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ostoja w Dolinie Górnego Nurca PLH200021. W dokumencie tym znajdują się m.in. cele działań ochronnych, ustalenie działań ochronnych oraz ustalenie działań w zakresie monitoringu stanu ochrony przedmiotów ochrony.

Rezerwaty przyrody^{70 71}

Dolina Waliczówki - Rezerwat powstał w 1995 r. na podstawie Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 27 czerwca 1995 roku (MP nr 33 z 17 lipca 1995 r., poz. 392), zgodnie, z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu,
- polowania, wędkowania, rybołówstwa, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaja,

---

⁷⁰ Źródło: www.zielonewrota.pl

⁷¹ Źródło: <http://bialowieza-forest.com/>

- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczenia wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał, minerałów i torfu
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody, Straży Granicznej oraz pojazdów wykonujących zadania z zakresu gospodarki leśnej.

Rezerwat obejmuje powierzchnię 44,75 ha. Jest to rezerwat florystyczny położony w dolinie rzeki Waliczówka w Puszczy Białowieskiej. Odznacza się wysokim stopniem naturalności zbiorowisk leśnych oraz obecnością rzadkich, dobrze zachowanych, śródleśnych turzycowisk. Obiekt należy do gminy Narewka.

Gnilec - Został utworzony w 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 393), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu,
- polowania, wędkowania, rybołówstwa, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaja,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczenia wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał, minerałów i torfu

- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Rezerwat ma powierzchnię 37,21 ha. Jest to rezerwat florystyczny w Puszczy Białowieskiej, chroniący turzycowiska z rzadkimi roślinami naczyniowymi i mszakami, niespotykanymi w innych częściach Puszczy. W drzewostanie dominuje dąb szypułkowy, brzoza brodawkowata i olsza czarna. Zbiorowiska turzycowe to miejsce występowania chronionych storczyków i rzadkiej turzycy Buxbauma.

Podolany - Został utworzony w 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 402), zgodnie, z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu,
- polowania, wędkowania, rybołówstwa, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaja,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał, minerałów i torfu
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,

- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Rezerwat zajmuje powierzchnię 15,10 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie typowych dla Puszczy Białowieskiej zbiorowisk leśnych grądowych odznaczających się dużym udziałem dorodnych pomnikowych dębów. Położony jest w centralnej części Puszczy Białowieskiej, przy południowej granicy Polany Białowieskiej w Obrębie i Nadleśnictwie Białowieża. W środkowej i południowej części rezerwatu występują nieznaczne bezodpływowe obniżenia z wodą utrzymującą się przez większą część roku. Na terenie rezerwatu dominują gleby glejowe i murszowo-glejowe o składzie mechanicznym piasków gliniastych i glin, z płytko leżącym poziomem wody gruntowej. Głównymi gatunkami lasotwórczymi w rezerwacie są: dąb, grab, świerk i olsza. W północnej części rezerwatu występuje też jesion. Niewielką domieszkę stanowią natomiast klon, brzoza brodawkowata, rzadziej wiąz górski (brzost) i wiąz pospolity. Dęby są bardzo dorodne. Wiele z nich osiąga wymiary drzew pomnikowych. Na stosunkowo niewielkiej powierzchni rezerwatu występuje 46 dębów o średnicy pnia na wysokości 130 cm powyżej 100 cm i 36 dębów o średnicy pnia powyżej 80 cm. Prawie cały rezerwat zajmuje zespół ładu. Odznacza się on zwartym drzewostanem złożonym z graba z dużym udziałem świerka i dębu. Niewielką domieszkę stanowi klon, rzadziej jesion i olsza. W dolnej warstwie drzew spotyka się miejscami wiąz górski (brzost). W wielu miejscach spotyka się podlegający ochronie gatunkowej storczyk plamisty *Dactylorhiza maculata*. W środkowej i południowo-wschodniej części rezerwatu w trwale podtopionych, bezodpływowych obniżeniach występuje zespół olsu o charakterystycznej kępkowo-dolinkowej strukturze lasu.

Kozłowe Borki - Utworzony w 1995 na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 395), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu,
- polowania, wędkowania, rybołówstwa, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaja,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał, minerałów i torfu
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Rezerwat obejmuje powierzchnię 266,97 ha obejmuje zbiorowiska boru świerkowo-torfowcowego o charakterze borealnym z bogatą florą mchów. Na terenie rezerwatu opisano także inne zbiorowiska leśne: olsy, grądy, łęg jesionowo-olszowy, bór mieszany świeży, bór trzęślicowy, dąbrowa świetlista i dębowo-świerkowy las mieszany. W dolinie rzeki Przewłoka występują też opuszczone łąki. Na terenie rezerwatu rośnie wiele roślin chronionych, np. wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów czy różne gatunki storczyków.

Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej - Został utworzony w 2003 r. na mocy Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 25 czerwca 2003 r. w sprawie uznania za rezerwat (Dz. U. z 2003 r. Nr 132, poz. 1236) na powierzchni 8581 ha. Na terenie rezerwatu zabrania się:

- polowania, chwytania dziko żyjących zwierząt, płoszenia ich i zabijania, zabierania poroży zwierzyny płowej, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych oraz gniazd ptasich i wybierania jaj,
- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzania drzew i innych roślin,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- dokonywania zmian przedmiotów ochrony i obszarów objętych ochroną,
- używania, użytkowania, uszkodzania oraz zanieczyszczania przedmiotów raz obszarów objętych ochroną,
- wydobywania skał, minerałów i torfu,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania,
- palenia ognisk, wyrobów tytoniowych, używania źródeł światła o otwartym płomieniu poza miejscami wyznaczonymi,
- prowadzenia działalności wytwórczej i handlowej,
- zbioru poza miejscami wyznaczonymi dziko rosnących roślin, grzybów oraz ich części, z wyłączeniem grzybów jadalnych,
- ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego, jazdy konnej wierzchem poza szlakami do tego wyznaczonymi,
- wyprowadzania psów bez smyczy i kagańca,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi i innymi drogami do tego wyznaczonymi,
- umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną przyrody, z wyjątkiem znaków drogowych i innych związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, na przedmiotach lub obszarach objętych ochroną,
- spożywania napojów alkoholowych poza miejscami do tego wyznaczonymi
- zakłócania ciszy,
- wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu
- biwakowania poza miejscami wyznaczonymi,
- prowadzenia badań naukowych bez zgody ministra właściwego do spraw środowiska,
- wprowadzania gatunków roślin lub zwierząt poza ich naturalne miejsca występowania,
- wprowadzania organizmów zmodyfikowanych genetycznie.

Jest to rezerwat leśny składający się z 19 fragmentów. Obejmuje najlepiej zachowane, typowe dla Puszczy Białowieskiej grądy, łągi, olsy i bory oraz siedliska z dominacją starych drzewostanów. Występują tu prawie wszystkie typy zbiorowisk leśnych Puszczy. Położony

jest w 3 Nadleśnictwach: Browsk, Białowieża i Hajnówka. Obejmuje ok. 3000 ha lasów naturalnych, resztę stanowią starodrzewy gospodarcze o zubożałej bioróżnorodności. Wśród lasów naturalnych największą powierzchnię w rezerwacie pokrywa grąd murszowy, następnie grąd czyścowy z pomnikowymi dębami. Występują też łągi jesionowo-olszowe, olsy porzeczkowe, sosnowo-brzozowe lasy bagienne i bory bagienne.

Rezerwat Krajobrazowy prof. Władysława Szafera - powstał w 1969 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i przemysłu drzewnego w sprawie uznania za rezerwat przyrody z dnia 8 kwietnia 1969 r. (M.P. z 1969 r. Nr 16, poz. 128). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, których zakres określi opracowany plan urządzenia gospodarstwa rezerwatowego, których zakres określi opracowany plan urządzenia gospodarstwa rezerwatowego podlegający zatwierdzeniu przez Naczelnego Konserwatora Przyrody; do czasu sporządzenia wymienionego planu dopuszczalne jest – po uzgodnieniu z konserwatorem przyrody – usuwanie drzew martwych, wywrotów, złomów w sposób nie narażający na zniszczenie otoczenia i powierzchni ziemi, z pozostawieniem w ziemi karpiny, oraz w razie potrzeby dokonywanie zabiegów pielęgnacyjnych,
- pozyskiwania żywicy, ściółki leśnej i trawy oraz pasanie zwierząt gospodarskich,
- niszczenia lub uszkodzania drzew i innych roślin lub ich części,
- niszczenia gleby i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania terenu i wznecania ognia,
- płoszenia, chwytania i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatu,
- wznoszenia budowli oraz zakładanie lub budowa urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych.

Znajduje się w Puszczy Białowieskiej, na terenie gmin Hajnówka i Białowieża. Zajmuje powierzchnię 1356,91 ha, a na jego terenie znaleźć można aż 17 różnych zbiorowisk leśnych i liczne pomniki przyrody. Doliczono się tu także 37 kurhanów, pochodzących z czasów X-XIII wieku.

Głęboki Kąt - Utworzony w 1979 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 października 1979 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1979 r. Nr 26, poz. 141). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne,
- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu wzmacniania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatów,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 40,46 ha w celu ochrony naturalnego fragmentu Puszczy z przewagą boru świerkowego torfowcowego o charakterze borealnym. Oprócz świerka występuje tu sosna, brzoza omszona i olsza. Rezerwat obejmuje też łęg jesionowo-olszowy, a w swojej południowej części wielogatunkowym grądem.

Olszanka Myśliszcze - Utworzony w 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 398), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, a w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu oraz zbioru grzybów i jagód poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,

- wydobywania skał i minerałów,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Obejmuje powierzchnię 240,17 ha chroni faunę motyli dziennych i kraśników oraz ich biotopy. Rezerwat leży w szerokim rozlewisku doliny rzeki Leśnej Prawej. Bezleśną, silnie zabagnioną część doliny porastają szuwały trzcinowe, mozgowe i turzycowe. W zakolach rzeki występuje grąziel żółty, a w wodach wolno płynących rdestnice. Na terenie rezerwatu stwierdzono prawie sto gatunków roślin naczyniowych i 48 gatunków motyli, których odławianie jest tu całkowicie zabronione.

Berezowo - Utworzony został w 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 389), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, a w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu oraz zbioru grzybów i jagód poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę,
- polowania, chwywania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał i minerałów,

- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Obejmuje powierzchnię 115,79 ha, chroni faunę motyli dziennych i kraśników i ich biotopy. Występuje tu ponad 48 gatunków tych owadów. Ich odlówka terenie rezerwatu jest całkowicie zabroniony. Teren rezerwatu porośnięty jest podmokłym lasem z dużym udziałem olchy i brzozy.

Przewłoka - Został utworzony w 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 403), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, a w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu oraz zbioru grzybów i jagód poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał i minerałów,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,

- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Obejmuje powierzchnię 78,38 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej ze specyficznymi środowiskami występowania reliktovej fauny motyli, odznaczającej się dużym bogactwem gatunków i występowaniem form endemicznych.

Siemianówka - Utworzony został w 1995 na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 404), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, a w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu oraz zbioru grzybów i jagód poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę,
- polowania, chwywania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał, minerałów i torfu,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,

- zmiany stosunków wodnych,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Obejmuje powierzchnię 224,54 ha. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu Puszczy Białowieskiej odznaczającego się bogactwem szaty roślinnej z dominującymi zbiorowiskami leśnymi bagiennymi, występującymi na obrzeżu górnej Narwi, w sąsiedztwie zbiornika Siemianówka. Odznacza się on wysokim stopniem naturalności. Drzewostan tworzy olsza czarna z domieszką świerka i brzozy omszonej, rzadziej sosny. W warstwie krzewów występują głównie leszczyna i podrost jesionu. Na terenie rezerwatu odnotowano ponad 200 gatunków roślin naczyniowych. Rezerwat stanowi też element monitoringu ekologicznego dotyczącego wpływu Zbiornika Siemianówka na Puszcę Białowieską.

Szczekotowo - Został utworzony w 1979 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 października 1979 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1979 r. Nr 26, poz. 141). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne,
- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu wzmacniania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatów,

- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 36,44 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie rzeki Łutowni Puszczy Białowieskiej wraz ze skupieniami kurhanów. Północno-wschodnią część rezerwatu zajmuje las mieszany reprezentujący zespół grądu miodownikowego *Melitti-Carpinetum*. Drzewostan tworzy tu grab i dąb, z domieszką świerka i dorodnej sosny. W podszybie występuje leszczyna, trzmielina brodawkowata i gatunki wchodzące w skład drzewostanu: grab, świerk, lipa. W runie spotyka się gatunki chronione: wawrzynek wilczyko *Daphne mezereum* i gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*. Nad brzegami rzeczki Łutowni występują zatorfione turzycowe łąki i o półnaturalnym charakterze. Głównym przedmiotem ochrony jest największe w Puszczy Białowieskiej skupienie wczesnośredniowiecznych kurhanów słowiańskich będących świadectwem osadnictwa na tym terenie. W granicach rezerwatu występuje łącznie 130 kurhanów o średnicy od 3 do 20 m i wysokości od 0,7 do 2 m.

Pogorzelce - Został utworzony w 1974 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 września 1974 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. z 1974 r. Nr 32, poz. 194). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne rezerwatu,
- zbioru owoców oraz nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu oraz zbioru ziół leczniczych i innych roślin,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalni,
- zanieczyszczania terenu i wzmacniania ognia,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatu,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 6,15 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej ze zbiorowiskami leśnymi grądowymi, z dużym udziałem lipy drobnolistnej. Położony jest w środkowej części Puszczy Białowieskiej w Obrębie Zwierzyniec w Nadleśnictwie Białowieża. Las w granicach rezerwatu reprezentuje grąd żyzny *Tilio-Carpinetum stachyeto.sum.* Obecnie stare lipy tworzące górną warstwę drzew zaczynają obumierać. Ich miejsce zajmuje młode pokolenie lip. Obok lipy licznie występuje w drzewostanie grab oraz świerk, pojedynczo klon, rzadziej jesion i dąb. Warstwa krzewów rozwija się dość słabo. Jej głównym składnikiem jest leszczyna. W runie dominują gatunki żyznych siedlisk. Z gatunków prawnie chronionych występuje w wielu miejscach wawrzynek wilczelyko *Daphne mezereum* oraz rzadko gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*. W zachodniej części rezerwatu niewielką powierzchnię zajmuje grąd wilgotny turzycowy *Tilio-Carpinetum caricetosum remotae* z turzycą odległokłosą *Carex remota*.

Lipiny w Puszczy Białowieskiej - Został utworzony w 1961 r., na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 12 grudnia 1961 r. w sprawie uznania za rezerwat. Na obszarze rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, których zakres określi specjalnie opracowany w tym celu plan gospodarczy,
- zbiór owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu, których pozyskiwanie może odbywać się na warunkach ustalonych poprzez konserwatora przyrody,
- zbiór ziół leczniczych oraz innych roślin lub ich części,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasanie zwierząt gospodarskich,
- niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin,
- niszczenia gleby i pozyskiwania kopalin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt,
- zanieczyszczania terenu i wzniecania ognia,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną terenu,
- wznoszenia budowli oraz zakładanie lub budowa urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania na terenie rezerwatu poza drogami miejscami wyznaczonymi przez konserwatora przyrody.

Obejmuje powierzchnię 24,51 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej ze zbiorowiskiem grądu miodownikowego. Położony jest w zachodniej części Puszczy Białowieskiej na terenie Obrębu i Nadleśnictwa Hajnówka. W rezerwacie występuje tylko jeden typ zbiorowiska leśnego - grąd miodownikowy Melitti-Carpinetum. Głównymi składnikami drzewostanu są świerk, dęby: szypułkowy i bezszypułkowy oraz grab. Niewielką pojedynczą domieszkę stanowią brzoza brodawkowata, sosna, osika i iwa. We wschodniej części rezerwatu miejscami dominuje świerk. Stare dęby osiągają średnicę pnia do 120 cm i wysokość 30 m, a najstarsze sosny - średnicę pnia 91 cm i wysokość 31 m. W warstwie krzewów występują głównie świerk, dąb bezszypułkowy i rzadziej dąb szypułkowy, grab, jarzębina i leszczyna. W dość bogatym runie występują głównie gatunki lasów liściastych. Dość częste są też chronione wawrzynek wilczętyko *Daphne mezereum* i lilia złotogłów *Lilium martagon*. Z innych gatunków chronionych spotyka się w rezerwacie gnieźnika leśnego *Neottia nidus-avis* oraz widłaki: goździstego *Lycopodium clavatum* i jałowcowatego *L. annotinum*. W ciągu ostatnich dwudziestu lat nastąpiły wyraźne zmiany w składzie zbiorowisk roślinnych rezerwatu. Znacznej redukcji uległy gatunki ciepłolubne. Zmniejszył się też udział gatunków borowych, zanikły prawie borowe mchy. Zwiększył się natomiast udział niektórych gatunków grądowych.

Dębowy Grąd - Został utworzony w 1985 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 11 kwietnia 1985 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1985 r. Nr 7, poz. 60). Na obszarze rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmieniania stosunków wodnych, naruszającego w sposób istotny warunki ekologiczne,
- zbierania ziół leczniczych i innych roślin oraz zbierania owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasanie zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleby i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu, wznecania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych
- niszczenia drzew i innych roślin,
- chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków,

- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatu,
- przebywanie poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 100,47 ha. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z naturalnymi zespołami łąkowymi, z dużym udziałem dębu i jesionu oraz zatorfionej doliny rzeki Dubitka. Położony jest w środkowej części Puszczy Białowieskiej na terenie Obrębu i Nadleśnictwa Hajnówka. W zachodniej części rezerwatu występuje płaska zatorfiona dolina, którą płynie niewielki strumień o nazwie Dubitka. Południowo-wschodnią część rezerwatu zajmuje łąka żyzna czyścowa Tilio-Carpinetum stachetosum. W drzewostanie obok dominującego graba występuje świerk, dąb, jesion, lipa, rzadziej klon. Niektóre dęby osiągają wymiary drzew pomnikowych. Runo tworzą głównie gatunki łąkowe. Wczesną wiosną dno lasu pokrywa zwarty kobierzec złożony z zawilca gajowego *Anemone nemorosa* z dużym udziałem zdrojówki rutewkowatej *Isopyrum thalictroides*. W kierunku zachodnim łąka czyścowa przechodzi w łąkę murszową. W drzewostanie pojawia się olsza czarna, a w runie - gatunki łąkowe. łąka murszowa zajmuje również zachodnie obrzeże rezerwatu. Zatorfioną dolinę strumienia zajmuje łąka jesionowo-olszowa Circaeo-Alnetum z dorodnym drzewostanem olszowym z niewielką domieszką jesionu i świerka.

Wysokie Bagno - Powstał w 1979 na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 października 1979 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1979 r. Nr 26, poz. 141). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne,
- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu wzmocnienia ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatów,

- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 78,54 ha przy granicy polsko-białoruskiej. Chroni naturalny bór świerkowo-torfowcowy z rzadkimi i chronionymi roślinami w runie. Znajduje się tu rozległe torfowisko i fragment zatorfionej doliny rzeki Narewki.

Nieznanowo - Rezerwat utworzony w 1974 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 września 1974 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. z 1974 r. Nr 32, poz. 194). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne rezerwatu,
- zbioru owoców oraz nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu oraz zbioru ziół leczniczych i innych roślin,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania terenu i wzmocniania ognia,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatu,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 27,49 ha. Występują tu dobrze zachowane naturalne zbiorowiska leśne z licznymi pomnikowymi dębami. Większość rezerwatu zajmuje grąd murszowy i łęg jesionowo-olszowy. Oba zespoły tworzą układ przestrzennie nierozdzielny. W środkowej, południowej i południowo-wschodniej części rezerwatu niewielkie podtopione zagłębienia zajmuje ols Carici elongate-Alnetum. Tu występuje też, na powierzchni 1 ha, grąd czyścicowy Tilio-Carpinetum stachyetosum z dużym udziałem czosnku niedźwiedziego Allium ursinum. W części południowo-zachodniej występuje dębowo-świerkowy bór mieszany wilgotny Querco-Piceetum.

Podcerkwa - Rezerwat istnieje od 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 401), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, a w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu oraz zbioru grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu oraz zbioru grzybów i jagód poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał i minerałów,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk,
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Obejmuje powierzchnię 228,12 ha, ma na celu ochronę rzadkich gatunków motyli dziennych i kraśników, których odławianie jest tu całkowicie zakazane. Większość rezerwatu porasta ols, któremu towarzyszą grądy i bory mieszane. Występuje tu ponad sto gatunków roślin naczyniowych np. widłak jałowcowaty czy wawrzynek wilcze łyko.

Michnówka - Utworzony został w 1979 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 października 1979 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1979 r. Nr 26, poz. 141). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego; w rezerwacie oddziały lasu 572A c, 572B h włączone są z gospodarki leśnej,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne,
- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu wzmacniania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatów,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 85,86 ha, z których około 10 ha podlega ochronie ścisłej. Chroni naturalny fragment Puszczy z torfowiskiem wysokim i otaczającymi je charakterystycznymi zbiorowiskami leśnymi. Zespół torfowiska wysokiego znajduje się w północnej części rezerwatu. Występuje tam niski drzewostan sosnowy, słabo rozwinięta warstwa krzewów z karłowatymi sosnami, brzoźami i świerkami, a w warstwie runa rośliny oligotroficzne (bagny zwyczajne, żurawina błotna, wełnianka pochwowata). Bardzo bogata jest warstwa mchów, szczególnie torfowców. Okoliczne wydmy porasta bór brusznicowy. Inne zespoły leśne występujące w rezerwacie to bór mieszany, grąd, łęg jesionowo-olszowy i ols.

Sitki- Utworzony został w 1979 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 października 1979 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1979 r. Nr 26, poz. 141). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne,

- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu wzmacniania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwywania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatów,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 34,09 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z dobrze wykształconymi zbiorowiskami borów. Rezerwat obejmuje fragment borów występujących w obrębie jednego z większych na terenie Puszczy zgrupowań wyniesień wydmowych. Na terenie rezerwatu występuje pewne zniekształcenie spowodowane gospodarką leśną przed jego utworzeniem. Wyrazem tego są występujące w wielu miejscach młodniki powstałe na powierzchni zrębów gniazdowych i zupełnych. Pojawiły się też gatunki obce naturalnej flory Puszczy. Cechą wyróżniającą rezerwat Sitki w stosunku do innych obiektów chronionych na terenie Puszczy Białowieskiej jest duże bogactwo roślin kserotermicznych. Na szczególną uwagę zasługuje stosunkowo licznie występująca kukuczka kapturkowata *Neottianthe cucullata*. Na niektórych stanowiskach w 1981 r. występowało do 30 egzemplarzy, w większości kwitnących. W rezerwacie Sitki występuje cała seria borów od najbardziej suchego i oligotroficznego boru brusznicowego, poprzez bór czernicowy do trzcinnikowo-sosnowego boru mieszanego z jednej i trzcinnikowo-świerkowego boru mieszanego z drugiej strony. Jednym z głównych zespołów leśnych na terenie rezerwatu jest zespół boru sosnowego brusznicowego *Vaccinio vitis-idaeae-Pinetum*. Zajmuje on wyniesienia wydmowe. Drzewostan tworzy sosna o luźnym zwarcu, osiągająca wysokość 26-28 m. Są to gatunki spotykane na terenie Puszczy Białowieskiej bardzo rzadko. Bór brusznicowy występuje na glebach rdzawych bielcowych wykształconych z piasków luźnych. W północno-wschodniej części rezerwatu na niewielkiej powierzchni występuje bór czernicowy (trzęślicowy). W warstwie ziół dużą rolę odgrywają trawy, nadając zbiorowiskom charakterystyczną fizjonomię. Licznie reprezentowane są gatunki rzadkie.

Starzyna- został utworzony w 1979 r. na mocy Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 października 1979 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1979 r. Nr 26, poz. 141). Na terenie rezerwatu zabrania się:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego; w rezerwacie oddziały lasu 572A c, 572B h włączone są z gospodarki leśnej,
- zmiany stosunków wodnych naruszającej w sposób istotny warunki ekologiczne,
- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew i krzewów, z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i pasania zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleb i pozyskiwania kopalin,
- zanieczyszczania wody i terenu wzmacniania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania jaj i piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatów,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchni 370,08 ha. Położony jest w południowo-zachodniej części Puszczy Białowieskiej przy granicy Państwa, w obrębie Starzyna w Nadleśnictwie Hajnówka. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie fragmentu Puszczy Białowieskiej z dobrze wykształconymi zespołami leśnymi typu boru mieszanego, odznaczającymi się bogatą florą oraz stanowiącymi ostoję głuszca. Wschodnią część rezerwatu zajmuje zespół trzcinnikowo-świerkowego boru mieszanego *Calamagrostio-Piceetum*. Odnacza się on dorodnym drzewostanem sosnowo-świerkowym z niewielką pojedynczą domieszką brzozy brodawkowatej. W niższej warstwie drzew spotyka się pojedyncze dęby i graby. Warstwa krzewów rozwija się na ogół słabo i składa się głównie z podszytów gatunków budujących drzewostan. Runo jest dość bogate. Obok gatunków borowych występują w nim gatunki ciepłolubne. Spotyka się tu też gatunki chronione: tajeżę jednostronną *Goodyera repens*, lilię złotogłów *Lilium martagon*, widłaka jałowcowatego *Lycopodium annotinum* i orlika pospolitego *Aquilegia vulgaris*. W warstwie mchów dominują gatunki borowe: rokiętnik pospolity *Entodon schreberi* i gajnik Iśniący *Hylocomium splendens*. Zespół ten występuje na

dobrze przepuszczalnych glebach wytworzonych z piasków słabogliniastych. W północno-wschodniej części oddziału 698 A i w północnej części oddziału 729 C występuje sosnowo-dębowy bór mieszany Pino-Quercetum. Odznacza się on drzewostanem złożonym z dębu i sosny. Niewielką, ale stałą domieszkę w drzewostanie stanowi brzoza brodawkowata i świerk, rzadziej grab. Warstwa krzewów rozwija się słabo. Składa się na nią podszyt gatunków budujących drzewostan. W runie dominują gatunki borowe przy dużym udziale mezooligotroficznym gatunków towarzyszących. W zachodniej części rezerwatu dominuje grąd miodownikowy Melitti-Carpinetum. Charakteryzuje się on dorodnym drzewostanem złożonym w górnej warstwie z dębu i świerka często z domieszką brzozy brodawkowatej i sosny, a w dolnej warstwie drzew zawsze występuje grab. W obrębie zespołu wyróżniają się dwie postacie: jedna z dużym udziałem graba w drzewostanie, a z niewielką domieszką świerka i druga ze świerkiem panującym w drzewostanie. Zespół ten wykazuje na terenie rezerwatu całą skalę zmienności od form nawiązujących do grądu typowego Tilio-Carpinetum typicum, poprzez postacie odchyłone do świetlistej dąbrowy do form zbliżonych do trzcinnikowo-świerkowego boru mieszanego Calamagrostio-Piceetum. W bogatym florystycznie runie zawsze występuje obok gatunków grądowych grupa gatunków ciepłolubnych. W oddziale 729 B i w kilku innych miejscach w zachodniej części rezerwatu występuje świetlista dąbrowa Potentillo albae-Quercetum. Drzewostan tworzy dąb z domieszką brzozy brodawkowatej, rzadziej sosny, świerka i graba. Jest to najbogatszy florystycznie zespół, odznaczający się przy tym obecnością wielu rzadkich gatunków. W środkowej części rezerwatu, głównie w oddziale 699 występują bory: bór brusznicowy Vaccinio vitis-idaeae-Pinetum i bór ezernicowy Vaccinio myrtilli-Pinetum. Bór brusznicowy występuje niewielkimi płatami w sąsiedztwie boru czernicowego, zajmując miejsca nieco wyniesione. Ma on drzewostan złożony z sosny z niewielką domieszką brzozy brodawkowatej. W dolnej warstwie drzew dość znaczną domieszkę tworzy świerk. W runie obok borówek stanowiących główny składnik tej warstwy występuje szereg gatunków siedlisk suchych. W północno-zachodnim narożu oddziału 698 A, w kilku miejscach w oddziale 699 występuje na niewielkich powierzchniach zespół dębowo-świerkowego boru mieszanego Querco-Piceetum. Odznacza się on dorodnym drzewostanem złożonym ze świerka i dębu z niewielką domieszką sosny. W środkowej części oddziału 699 występuje zatorfione obniżenie. Jego obrzeże zajmuje bór bagienny Vaccinio uliginosi-Pinetum z rzadkim drzewostanem sosnowym z domieszką brzozy brodawkowatej i omszonej. W warstwie mchów dominują torfowce. Zespół boru bagiennego występuje tu w postaci nietypowej. Brak tu bowiem bagna zwyczajnego Ledum palustre, a borówka bagienna występuje w niewielkich ilościach. We wschodniej części zatorfionego obniżenia występuje obumarły las brzozowo-sosnowy z bujnie rosnącą młodą brzozą. Środkową część zatorfionego obniżenia w oddziale

699 zajmuje torfowisko wysokie *Sphagnetum medio-rubelli* z rzadkim, niskim drzewostanem sosnowym z runem złożonym głównie z gatunków wysokotorfowiskowych. Rezerwat ten stanowi ostoję głuszca. Spotkać tu też można żubry, jelenie, kosie, sarny, dziki, rzadziej też rysia i wilka. Dość bogata jest też ornitofauna.

Czechy Orlańskie - został utworzony w 1995 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. 1995 nr 33 poz. 391), zgodnie z którym na terenie rezerwatu zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin, z wyjątkiem przypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, ujętych w planie ochrony,
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin, a w szczególności owoców, nasion i grzybów, z wyjątkiem zbioru nasion na potrzeby hodowli lasu,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj,
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych nieczystości, innego zanieczyszczania wód i gleby oraz powietrza,
- wydobywania skał, minerałów i torfu,
- niszczenia gleby lub zmiany sposobu jej użytkowania, w szczególności przez pozyskiwanie ściółki leśnej,
- zakłócania ciszy,
- palenia ognisk,
- stosowania środków chemicznych w gospodarce leśnej,
- umieszczania na obszarze rezerwatu przyrody tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną, z wyjątkiem znaków i tablic oznaczających przebieg linii granicy państwowej oraz pasa drogi granicznej i innych znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa,
- wstępu na teren rezerwatu poza miejscami wyznaczonymi przez Wojewodę, z wyjątkiem służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej,
- ruchu pojazdów poza drogami publicznymi, z wyjątkiem pojazdów służb leśnych, służb ochrony przyrody oraz Straży Granicznej.

Obejmuje powierzchnię 77,95 ha. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie zbiorowisk leśnych o charakterze borów mieszanych z drzewostanem sosnowo - świerkowym, stanowiących pozostałość dawnej Puszczy Bielskiej.

Jelonka - powstał w 1989 r. na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 8 grudnia 1989 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M.P. z 1989 r., Nr 44, poz. 357). Na obszarze rezerwatu zabrania się:

- wcinania drzew i krzewów oraz pobierania użytków drzewnych, z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego,
- wykonywania wszelkich czynności, z wyjątkiem uznanych za niezbędne przez Naczelnego Konserwatora Przyrody,
- zmieniania stosunków wodnych, jeżeli taka zmiana mogłaby w sposób istotny naruszać warunki ekologiczne,
- zbierania ziół leczniczych i innych roślin oraz zbierania owoców i nasion z wyjątkiem nasion na potrzeby odnowienia lasu,
- pozyskiwania ściółki leśnej i wypasu zwierząt gospodarskich,
- niszczenia gleby, pozyskiwania kopalin, surowców mineralnych i torfu,
- zanieczyszczania wody i terenu, wznecania ognia oraz zakłócania ciszy,
- stosowania wszelkich środków chemicznych,
- niszczenia i uszkodzania drzew i innych roślin,
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd i nor, wybierania jaj, wybierania piskląt wszystkich gatunków ptaków,
- wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych i innych urządzeń technicznych,
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków, z wyjątkiem tablic i znaków związanych z ochroną rezerwatu,
- przebywania poza miejscami wyznaczonymi.

Obejmuje powierzchnię 227 ha. Rezerwat mieści się na piaszczystych nieużytkach porolnych w gminie Kleszczele na południowym skraju Puszczy Białowieskiej. Celem ochrony jest zachowanie w naturalnym stanie kompleksu muraw piaskowych, jałowczysk i zarośli jałowcowo - osikowych powstałych na jałowych nieużytkach porolnych. Liczne zarośla jałowcowe i jałowcowo-osikowe to postępująca sukcesja wtórna, prowadząca do odtworzenia w tym miejscu lasu. Występuje tu ponad 150 gatunków roślin naczyniowych, ok. 40 gatunków mszaków i ponad 60 gatunków porostów. Największą powierzchnię na terenie rezerwatu zajmuje zbiorowisko murawy piaskowej z udziałem jałowców z dominacją takich gatunków jak jasioniec piaskowy *Jasione montana*, kocanki piaskowe *Helichrysum arenarium*, bylica polna *Artemisia campestris*, jastrzębiec kosmaczek *Hieracium pilosella*, szczaw polny *Rumex acetosella*, szczytlika siwa *Corvnephorus canescens*, gorysz pagórkowy *Peucedanum oreoselinum* i inne. W zbiorowisku tym występują też liczne

porosty. We wschodniej części rezerwatu występują trzy nieckowate płytkie obniżenia o płaskim dnie z wodą utrzymującą się często przez cały rok. Występują tu w układzie koncentrycznym trzy typy zbiorowisk. Na obrzeżach wykształca się zbiorowisko trzęślicy modrej, za nim występuje zbiorowisko niskich turzyc. Całe dno nieckowatych obniżeń zajmuje zbiorowisko turzycy nitkowatej *Carex lasiocarpa*.

Obszary chronionego krajobrazu

Puszcza Białowieska - został utworzony uchwałą Nr XII/84/86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku z dnia 29 kwietnia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego (Dz. Urz. Woj. Biał. Nr 12, poz. 128). Typowy krajobraz tego obszaru stanowią płaskie równiny, gdzie przeważają wielogatunkowe lasy liściaste – grądy. Równiny przecinają podmokłe dolinki z okresowymi lub stałymi ciekami. W obniżeniach występują podmokłe lasy (łęgi). Najbardziej przekształcone krajobrazy są na obrzeżach lasów, sieć komunikacyjna z nasypami drogowymi, odlesiony pas linii kolejowej i kolejki leśnej. Obszary te cechuje najmniejszy udział starodrzewów i największa powierzchnia drzewostanów zmienionych. Puszcza Białowieska to ostoja ptasia o randze europejskiej. Kompleks Puszczy stanowi relikwyt pierwotnych krajobrazów leśnych, które dominowały w przeszłości na Nizinach Środkowopolskich i Północnopodlaskich. Puszczański i relikwytowy charakter lasów podkreślają ponad stuletnie drzewostany naturalnego pochodzenia.

Dolina Narwi - został utworzony uchwałą Nr XII/84/86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku z dnia 29 kwietnia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego (Dz. Urz. Woj. Biał. Nr 12, poz. 128). Obszar obejmuje większą część Doliny Górnej Narwi. Narwiański Park Narodowy dzieli Obszar na dwie powierzchnie, które zajmują w sumie 41 862 ha. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Narwi łącznie z Narwiańskim Parkiem Narodowym stanowi obok Bagien Biebrzańskich jeden z największych w Europie Środkowej kompleksów mokradeł. Obszar ten kształtowany przez coroczne wylewy rzeki, uznawany jest za siedlisko o najbogatszej różnorodności biologicznej w strefie klimatu umiarkowanego. Głównym walorem Obszaru są zachowane niemal w nienaruszonym stanie naturalne stosunki wodne doliny. Na odcinku od Zbiornika Siemianówka do Narwiańskiego PN dolina Narwi stanowi ostoję dla wielu rzadkich gatunków. Wśród roślin można tu spotkać gatunki objęte ochroną ścisłą. Dominują zbiorowiska szuwarowe i łąkowe, gdzieś porośnięte kępami krzewiastych wierzb. Szczególnie cenne przyrodniczo są łąki ze stanowiskami kilku gatunków storczyków. Lasy to niewielkie kompleksy grądów, a w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki – łęgów. Obszar to jedna z największych ostoi ptactwa wodno - błotnego w Polsce. Występują tu gatunki zagrożone w skali kraju i Europy. Do ptasich perełek tego Obszaru zaliczyć można takie gatunki jak: cyranka, krwawodziób,

derkacz, bąk, rybitwa czarna i rzeczna, błotniak łąkowy, brzęczka, dudek, kulik wielki, rycyk, kropiatka, sowa błotna, podróżniczek i wodnik. Dolina Górnej Narwi to również miejsce przebywania chronionych ssaków np.: bobra, wydry, wilka oraz nietoperzy - mopka, nocka łydkowłosego i dużego. Walory kulturowe Obszaru Chronionego Krajobrazu Dolina Narwi to głównie zabytki budownictwa wiejskiego - wiatraki, tradycyjne drewniane zagrody, z budynkami krytymi strzechą - i zabytkowe obiekty sakralne - głównie krzyże przydrożne i kapliczki oraz drewniane kościołki i cerkwie.⁷²

Zgodnie z analizą rozkładu przestrzennego obszarów chronionych zlokalizowanych w powiecie hajnowskim można stwierdzić, że duża część (prawie 50% powierzchni) powiatu jest w zasięgu różnych form ochrony biosfery⁷³. Specyfika przyrodnicza powiatu opiera się w największym stopniu na zasobach leśnych.

Obszar objęty niniejszym opracowaniem charakteryzuje się najwyższymi nie tylko w regionie wskaźnikami lesistości.

Całkowita powierzchnia lasów w powiecie hajnowskim wynosi 88.000,2 ha, co stanowi 14% zasobów leśnych województwa podlaskiego i ponad 1/3 lasów w podregionie łomżyńskim. Wskaźnik lesistości (powierzchnia lasów w stosunku do powierzchni ogółem jednostki) w powiecie hajnowskim wyniósł w 2012 roku 53,2% i był o prawie 5% wyższy niż w 2002. Był on także prawie dwukrotnie wyższy niż w województwie podlaskim (30,63%) a także w całym kraju (29,3%).

Tab.10. Lesistość w powiecie hajnowskim w latach 2002 i 2012

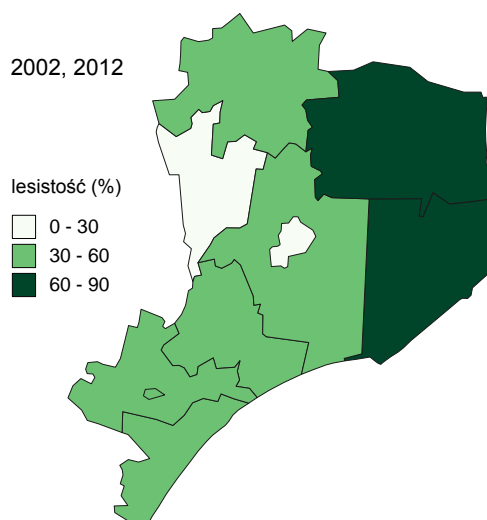
Lesistość w powiecie hajnowskim		
	2002	2012
Polska =100 %	178	182
woj. podlaskie = 100 %	172	174
podregion łomżyński = 100 %	181	180

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

---

⁷² Źródło: www.zielonewrota.pl

⁷³ „Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Hajnowskiego na lata 2012 – 2015 (aktualizacja)”, Hydros Jacek Sawicki i Joanna Sawicka s.c., czerwiec 2012; „Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej. Centralna Część Krainy Żubra 2006-2013”, Hajnówka marzec 2006.

Ryc.3. Wskaźnik lesistości w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przestrzenne zróżnicowanie wskaźnika lesistości wykazuje duże zróżnicowanie zarówno w 2002, jak i 2012 roku. Największa powierzchnia lasów zlokalizowana jest w gminach Narewka (26% całkowitej powierzchni lasów w powiecie), Białowieża (20% całkowitej powierzchni lasów w powiecie) oraz w gminie wiejskiej Hajnówka (19 % całkowitej powierzchni lasów w powiecie). Szczególny przypadek stanowi gmina Białowieża, której prawie 90% powierzchni stanowi Puszcza Białowieska. Jedynie w gminie Czyże udział powierzchni lasów wyniósł 10%⁷⁴.

Dynamika zmian w zakresie poziomu lesistości w całym kraju wskazuje na wzrost udziału powierzchni lasów zarówno w kraju (2,8%), jak i w powiecie hajnowskim (4,7%).

Tab.11. Dynamika poziomu lesistości w latach 2002 - 2012

	dynamika (%)
powiat hajnowski	4,7
podregion łomżyński	5,7
woj. podlaskie	3,4
Polska	2,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

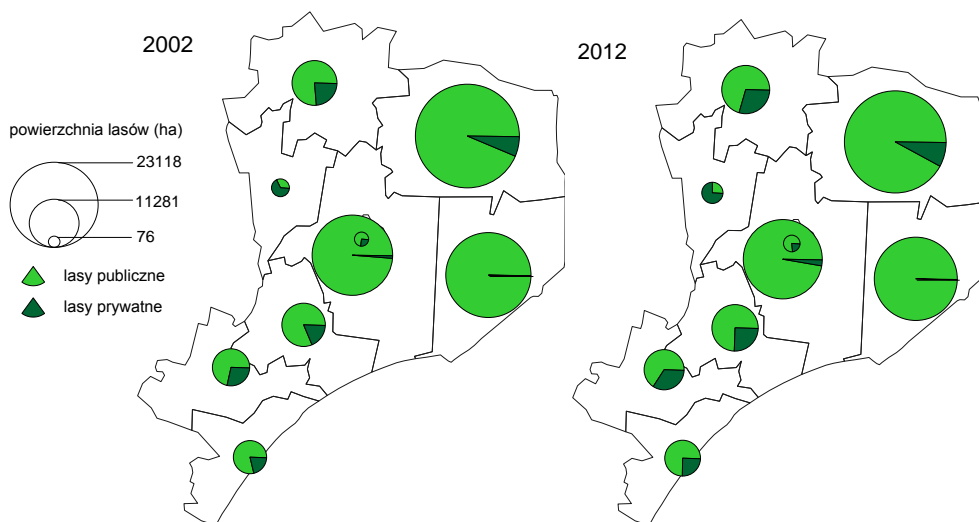
Należy jednak zwrócić uwagę na to, że w całym powiecie hajnowskim ogólna powierzchnia lasów wzrosła o 14% (z 83.731,7 ha w 2002 roku do 88.000,2 ha w 2012 roku). Również we wszystkich gminach powiatu hajnowskiego w analizowanym przedziale

⁷⁴ W gminie miejskiej Hajnówka wskaźnik lesistości był najniższy lecz ze względu na fakt, że jest to jednostka miejska wartość wskaźnika nie podlegała ocenie.

czasowym nastąpił wzrost powierzchni ogólnej lasów. Największy przyrost nastąpił w gminach Narewka (26,3%), Białowieża (20,5%) oraz w gminie wiejskiej Hajnówka. Jeśli jednak analizie poddany zostanie udział powierzchni lasów w ogólnej powierzchni jednostki okazuje się, że przyrost powierzchni lasów w największym stopniu wpłynął na zmianę struktury użytkowania gruntów w gminach Czyże, miejskiej gminie Hajnówka oraz w gminie Narew (poziom lesistości wzrósł odpowiednio o 37,0%, 11,7% i 11,0%).

Z punktu widzenia oceny zachodzących w powiecie procesów należy poddać analizie również strukturę własnościową lasów w powiecie hajnowskim. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego w strukturze własnościowej lasów przeważają lasy stanowiące własność publiczną (86,8%). Struktura ta odpowiada wartościom średnim dla Polski (lasy publiczne stanowiły w 2012 roku ok.82%). Udział lasów publicznych w powiecie hajnowskim w latach 2001 – 2012 stopniowo spada (-3,6%) na rzecz wzrostu lasów będących własnością prywatną.

Zlokalizowane w powiecie hajnowskim lasy publiczne (pow. 76 419,6 ha) w 99,8% są własnością Skarbu Państwa (76 237,3 ha), w tym 86% znajduje się w zarządzie Lasów Państwowych (65 937,3 ha). Najmniejszy udział gruntów leśnych zarządzanych przez Lasy Państwowe zlokalizowany jest w gminach Białowieża (68% - 12240,9 ha w stosunku do 18011,5 ha gruntów leśnych publicznych Skarbu Państwa) i Narewka (79,7% - 16950 ha w stosunku do 21257,4 ha gruntów leśnych publicznych Skarbu Państwa). Wynika to z faktu lokalizacji tych gmin w obrębie Puszczy Białowieskiej i Białowieskiego Parku Narodowego.

Ryc.4. Struktura własnościowa lasów w powiecie hajnowskim w latach 2002 i 2012

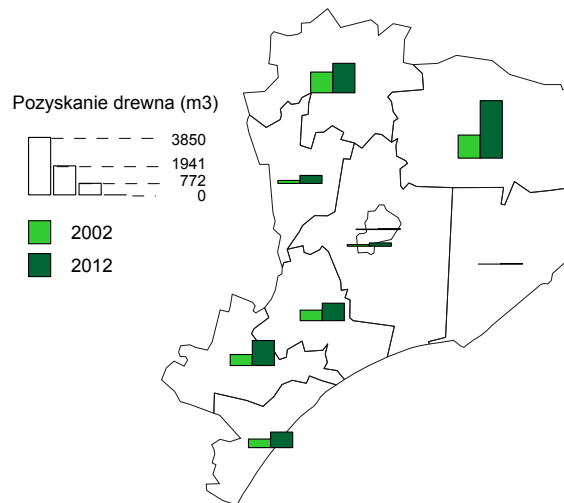
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W powiecie hajnowskim powierzchnia lasów prywatnych wzrosła na przestrzeni lat 2002 – 2012 o prawie 40%, z czego największa dynamika nastąpiła po 2007 roku. Stopień

zwiększenia powierzchni lasów będących własnością prywatną w powiecie hajnowskim jest znacznie wyższy niż w województwie podlaskim (8,4%) oraz w Polsce (10,9%).

Sytuacja ta wynika z dużego lokalnego zapotrzebowania na surowiec drzewny⁷⁵ ale także z poziomu wdrażania polityki unijnej w ramach programów operacyjnych w zakresie wzrostu zalesień wynikających w prowadzonych dopłat dla rolników. Wśród jednostek, które zanotowały najwyższy wzrost powierzchni prywatnych lasów wymienić należy gminę Białowieża (wzrost o 173% z ok.14 ha w 2002 roku do 38 ha w 2012 roku) oraz gminę wiejską Hajnówka (wzrost o 148% ze 167 ha do 415 ha).

Leśne zasoby naturalne w powiecie hajnowskim będące w zarządzaniu służb publicznych pozostają generalnie w niezmiennym stanie. Poziom pozyskania drewna przez nadleśnictwa w ramach Puszczy Białowieskiej określany jest decyzjami Ministerstwa Środowiska. Również w przypadku pozyskiwania drewna w ramach lasów prywatnych ich właściciele ograniczają przepisy prawa. Z punktu widzenia analizy wpływu obszaru przyrodniczego na poziom zrównoważonego rozwoju ubytki w zasobach leśnych wynikające z działań na rzecz pozyskania drewna ocenić można jako zmniejszenie powierzchni ekosystemów leśnych w obrębie prywatnych gruntów leśnych.

Ryc.5. Zmniejszenie powierzchni ekosystemów leśnych w ramach lasów prywatnych poprzez pozyskanie drewna w latach 2002, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pozyskanie drewna w powiecie hajnowskim wyniosło w 2012⁷⁶ roku 10.559 m³ i stanowiło 8,9% całkowitego pozyskania drewna w województwie podlaskim oraz prawie ¼ całkowitego pozyskania drewna w podregionie łomżyńskim. Zróżnicowanie przestrzenne stopnia

⁷⁵ Zgodnie z informacjami pozyskanymi w Starostwie Powiatowym w Hajnówce pozyskanie surowca w ramach lasów publicznych z przeznaczeniem na rynek lokalny jest niewystarczające. Temat pozyskania drewna zostanie omówiony szerzej w rozdziale poświęconym obszarowi gospodarczemu.

⁷⁶ Dane dotyczą głównie pozyskania drewna (grubizny) w ramach lasów prywatnych

zmniejszenia ekosystemów leśnych postępującego w wyniku pozyskania drewna wskazuje na duże dysproporcje. Są one wypadkową takich zmiennych, jak udział lasów prywatnych w powierzchni lasów ogółem oraz stopnia zapotrzebowania na surowiec drzewny a także poziom zaspokojenia tych potrzeb z tytułu możliwości zakupu surowca pozyskanego przez nadleśnictwa działające na terenie powiatu. Wysokie zapotrzebowanie lokalne na surowiec drzewny w połączeniu z ograniczeniem pozyskania drewna na rynek lokalny w ramach lasów publicznych przyczynił się do zwiększenia wielkości pozyskiwanego drewna w lasach prywatnych.

Wśród gmin charakteryzujących się największym stopniem ubytku w wyniku pozyskania drewna znajdują się gminy Narewka (3850 m³ w 2012 roku), gmina Narew (1976 m³ w 2012 roku) oraz gmina Kleszczele (1676 m³ w 2012 roku). W latach 2002-2012 wysokość pozyskania drewna wzrosła o prawie 100, gdy średni przyrost dla kraju nie przekroczył 20%. Wśród gmin, w których dynamika była największa wymienić należy Czyże (169%), Narewka (149%) i Kleszczele (126%).

Ocena zasobów naturalnych powiatu hajnowskiego wymaga spojrzenia na środowisko z punktu widzenia ekonomicznego – jako na sferę, która może świadczyć dla człowieka szeregiem usług (tzw. usługi środowiska). Jest to problematyka szeroko dyskutowana w ostatnich latach na świecie zwłaszcza w kontekście zrównoważonego rozwoju. Zagadnienie to w kontekście kierunków rozwojowych powiatu hajnowskiego jest szeroko przedstawiane w literaturze przedmiotu przede wszystkim przez dr Artura Michałowskiego⁷⁷.

Wśród wskaźników badania poziomu rozwoju zrównoważonego w obszarze ładu przyrodniczego wyznaczono grupę czynników związanych ze zrównoważoną konsumpcją i produkcją⁷⁸.

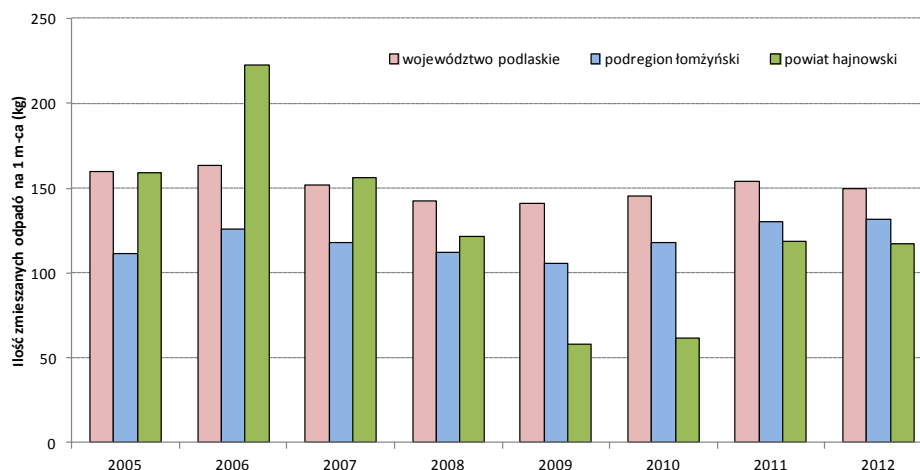
Jednym z elementów badanych w tym obszarze jest gospodarka odpadami, ze szczególnym uwzględnieniem jej racjonalnego funkcjonowania. Na terenie całego powiatu hajnowskiego w obrębie wszystkich zebranych odpadów zdecydowaną przewagę stanowią odpady komunalne. Wynika to z faktu wzrostu zachowań konsumpcyjnych mieszkańców.

---

⁷⁷ A. Michałowski, 2012, *Usługi środowiska jako innowacje ekologiczne w gospodarce opartej na wiedzy jednostek samorządu terytorialnego* (w:) Optimum Studia Ekonomiczne, Nr 4 (58), s. 199-216; A. Michałowski, „Usługi środowiska przyrodniczego Puszczy Białowieskiej na rzecz zrównoważonego rozwoju lokalnej społeczności i gospodarki”, „Gazeta Hajnowska” 2012, nr 12(195), s.17; A. Michałowski, 2011, *Przestrzenne usługi środowiska w świetle założeń ekonomii zrównoważonego rozwoju* (w:) Problemy ekorozwoju – problems of sustainable development, vol. 6, no 2, 117-126; A. Michałowski, 2013, *Usługi środowiska w badaniach ekonomiczno-ekologicznych* (w:) Ekonomia i Środowisko, Nr 1(44), s.29 – 51.

⁷⁸ Na podstawie analiz poziomu zrównoważonego rozwoju prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (http://stat.gov.pl/bdl/app/wskazniki_zr_lok.display?p_id=12444&p_token=1071678732). Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano propozycję wskaźników zrównoważonego rozwoju, gdzie w ładzie środowiskowym do grupy „zrównoważona konsumpcja i produkcja” zakwalifikowano wskaźniki związane z gospodarką odpadami, emisją zanieczyszczeń powietrza, infrastrukturą oczyszczania ścieków.

Zgodnie z „Programem Ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2012-2015” wszystkie gminy powiatu hajnowskiego wywiązały się z obowiązku wynikającego z ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Dzięki zorganizowanemu systemowi odbioru odpadów selektywnych oraz stałemu monitoringowi umów na odbieranie odpadów komunalnych w powiecie hajnowskim odnotowano znaczną poprawę w zakresie ochrony środowiska w tym zakresie.

Ryc.6. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca w latach 2005-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2012 roku ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca (kg) w powiecie hajnowskim wyniosła 117,3 kg/mieszkańca, tj. o 26,2% mniej niż w roku 2002. W porównaniu do województwa oraz kraju można stwierdzić, że poziom „produkcji” odpadów zmieszanych kształtuje się poniżej średnich regionalnych (ryc.6, tab.12).

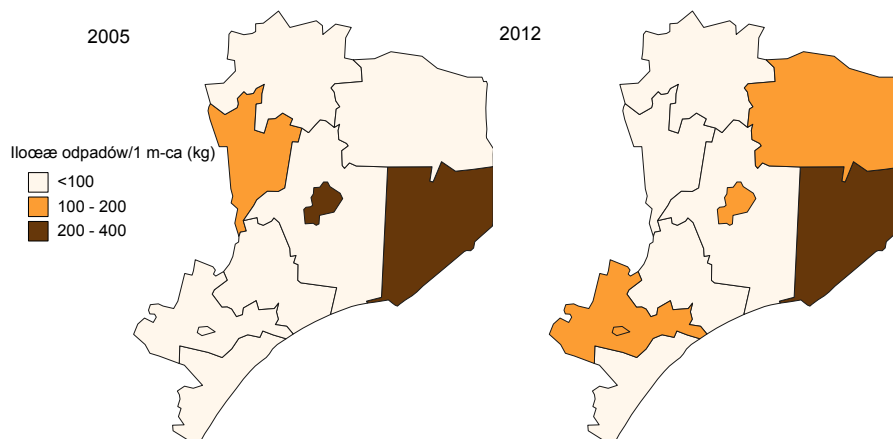
Tab.12. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca

	2005	2012
Polska = 100 %	96	74
woj.podlaskie = 100 %	99	78
podregion łomżyński = 100 %	143	89

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przestrzenne zróżnicowanie wartości wskaźnika w powiecie hajnowskim wskazuje na duże dysproporcje, co potwierdza względnie wysoka wartość współczynnika zmienności $V_x = 45\%$. Najwyższe wartości wskaźnika charakteryzują gminę Białowieża (211,2 kg/mieszkańca). Wynika to zapewne z faktu wzmożonej aktywności mieszkańców i gości

odwiedzających gminę w sezonie turystycznym. Jest to bowiem gmina, która z racji posiadanych walorów przyrodniczych generuje najwyższy ruch turystyczny w całym powiecie⁷⁹.

Ryc.7. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca według gmin w latach 2005, 2012
Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dynamika zmian ilości odebranych odpadów komunalnych wskazuje na korzystny trend w powiecie hajnowskim. Spadek wartości wskaźnika może co prawda wynikać m.in. z faktu zmniejszenia liczby mieszkańców ale w przypadku powiatu hajnowskiego największy wpływ ma wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców i zwiększenia ilości odpadów sortowanych i poddawanych odzyskowi.

Według danych GUS w powiecie hajnowskim wzrasta udział odpadów poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych w ciągu roku (ryc.8.). Na uwagę zasługuje fakt, że świadomość ekologiczna mieszkańców powiatu hajnowskiego w zakresie gospodarowania odpadów była wyższa niż podregionie łomżyńskim oraz w województwie podlaskim, ale także w Polsce (tab.13.). Jednak to w powiecie hajnowskim już od ponad 10 lat przykładą się dużą wagę do racjonalnej gospodarki odpadami. Udział odpadów poddanych odzyskowi osiągnął od 2002 roku jedne z wyższych w całym kraju. Gdy średni udział odpadów odzyskanych w całym kraju wyniósł w 2020 roku 72,3% i był niższy od wartości z 2002 roku o prawie 9% to w powiecie hajnowskim udział ten stale rośnie i w 2012 roku wyniósł 99,1% (o 3% więcej niż w roku bazowym 2002).

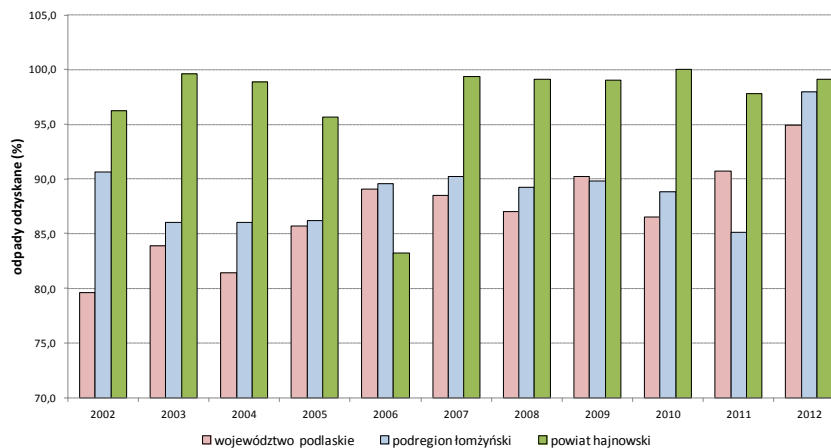
⁷⁹ Zgodnie z informacjami uzyskanymi z literatury przedmiotu rocznie atrakcje Puszczy Białowieskiej i Białowieskiego Parku narodowego generują ruch turystyczny rzędu 200 tys. odwiedzających rocznie.

Tab.13. Dynamika zmian ilości zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca

	dynamika (%)
powiat hajnowski	-26,2
podregion łomżyński	17,9
woj. podlaskie	-6,6
Polska	-4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jak wskazują wyniki badań w ramach opracowywania dokumentu „Program ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2012 – 2015” wysoki poziom odzysku odpadów wynika z konsekwentnie wdrażanych zasad zrównoważonej gospodarki odpadami, prowadzenie intensywnej akcji informacyjnej w gminach a także zapewnienia mieszkańcom środków do segregacji śmieci takich, jak pojemniki czy worki do selektywnej zbiórki. Dzięki temu w gminach takich, jak Dubicze Cerkiewne i Kleszcze odnotowano największy wzrost liczby mieszkańców objętych selektywną zbiórką odpadów a w gminach Czeremcha, Kleszczele oraz w mieście Hajnówka udział mieszkańców objętych tą formą wynosi prawie 100%.

Ryc.8. Udział odpadów poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych w ciągu roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pomimo poprawy jakości w zakresie gospodarki odpadami, zgodnie z danymi GUS w powiecie hajnowskim odnotowano w latach 2008 – 2012 wzrost powierzchni dzikich

wysypisk przypadających na 100 km² powierzchni ogółem. O ile w 2008 roku powierzchnia ta wynosiła 905 m² to w 2012 już 935m²⁸⁰.

Do zasobów przyrodniczych i jednocześnie atutów badanego obszaru zakwalifikować należy także lokalizację rzeki Narew⁸¹ czy zalewu Siemianówka. Z punktu widzenia rozwoju powiatu i ochrony środowiska należy zwrócić uwagę na zagrożenia środowiskowe. Badanie jakości wód przeprowadzone w ramach „Raportu o stanie środowiska województwa podlaskiego w latach 2009-2010”⁸² wykazały, że sieć rzek zlokalizowanych na terenie powiatu hajnowskiego charakteryzuje zły stan wód. Wynika on m.in. z negatywnej oceny stanu chemicznego wód.

Również ocena potencjału ekologicznego oraz stanu chemicznego wód zbiornika Siemianówka została wykazana na poziomie słabym i poniżej dobrego.

Głównym emitorem zanieczyszczeń jest działalność człowieka, sprowadzająca się do wprowadzenia ścieków komunalnych i przemysłowych, do generowania zanieczyszczeń obszarowych z obszarów rolniczych.

Zapotrzebowanie na wodę rośnie wraz z rozwojem gospodarczym danej jednostki. Jednocześnie wzrasta konieczność rozwoju sieci wodnej, kanalizacyjnej a przede wszystkim systemu oczyszczania ścieków bytowych i przemysłowych.

Poziom wykorzystania istniejącej infrastruktury zdeterminowany jest popytem na media, ale także możliwościami technicznymi zaspokojenia tych potrzeb⁸³.

Zużycie wody w powiecie hajnowskim sukcesywnie spada. W 2012 roku wyniosło nieco ponad 1100,0 dam³, o prawie 17% mniej niż w 2002 roku. Trend ten jest odwrotny od tendencji obserwowanych w całym województwie podlaskim (wzrost w latach 2002 – 2012 o 13,3%) i kraju (wzrost o 0,9%).

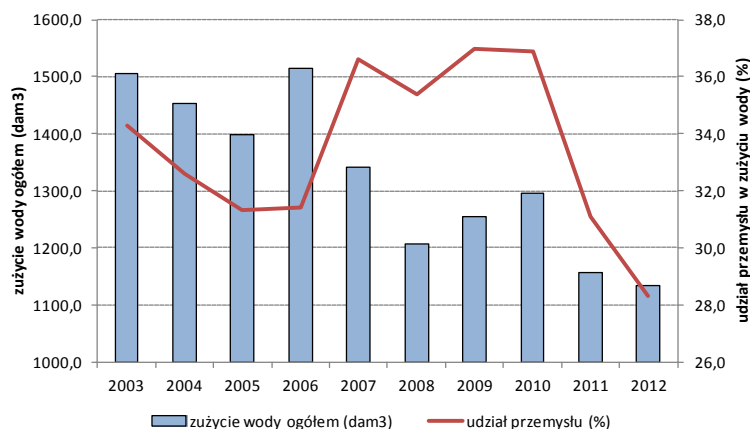
---

⁸⁰ Jednak zgodnie z Powiatowym Planem Gospodarki dla powiatu hajnowskiego na lata 2008 – 2011 żadna z gmin nie wskazały by ja jej terenie zlokalizowane były dzikie wysypiska śmieci.

⁸¹ W ramach zasobów wodnych wymienić należy także rzekę Nurzec, Leśna Prawa, Narewka

⁸² Dane zamieszczone w „Programie ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2020-2015”

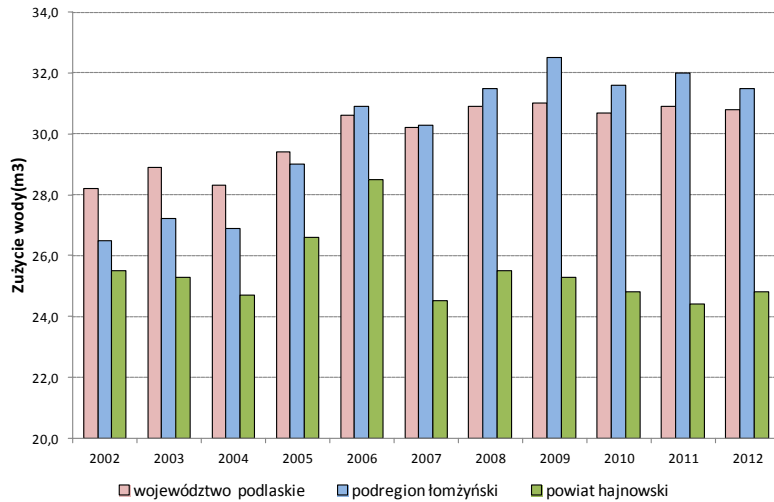
⁸³ Rozwój infrastruktury w zakresie zaspokojenia potrzeb lokalnej społeczności w zakresie dostępu do mediów zostanie omówiony szerzej w części poświęconej obszarowi przestrzennemu.

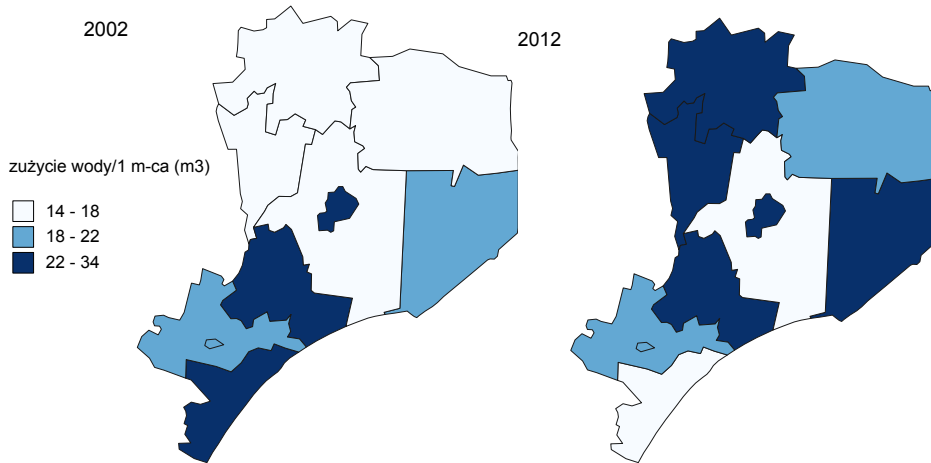
Ryc.9. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Struktura zużycia wody wskazuje na znaczący spadek zapotrzebowania wody przez przemysł (ryc.9). Gdy w 2002 roku udział przemysłu w zużyciu wody wynosił 34,3%, to w 2012 roku był on już na poziomie 28,3%. Na uwagę zasługuje fakt, że najbardziej gwałtowny spadek nastąpił w latach 2010 – 2012. Tak znaczące spadki wynikają przede wszystkim z kryzysu działalności przemysłowej, likwidacji przedsiębiorstw a także polityki oszczędności istniejących firm. Koszty zużycia podstawowych mediów stale rosną wymuszając na odbiorcach coraz bardziej racjonalne gospodarowanie. Dysproporcje przestrzenne rozkładu wskaźnika są znaczne, gdyż jedynie w trzech gminach (miasto Hajnówka, Narew i Narewka) zgodnie z danymi GUS odnotowano pobór wody na cele przemysłowe. Również we wszystkich wymienionych wyżej jednostkach dynamika spadku była rzędu nawet prawie 60% (gmina Narewka).

Największy udział w strukturze zużycia wody w powiecie hajnowskim stanowi zużycie na potrzeby ludności. Zużycie wody w gospodarstwach domowych z wodociągów w gminach powiatu hajnowskiego na przestrzeni lat 2002 – 2012 ulegało zmianie (ryc.10). Poziom zużycia w wody w 2012 roku wyniósł 24,8 m³ i był o prawie 3% niższy niż w 2002. Niemniej jednak w pierwszym okresie (do 2006 roku) stopień wykorzystania wody z wodociągów stale wzrastał i dopiero od 2007 roku notuje się tendencję spadkową. Obecnie wartości dla powiatu hajnowskiego są niższe niż średnia dla powiatu łomżyńskiego (31,5m³), województwa podlaskiego (30,8m³) oraz kraju (31,2m³).

Ryc.10. Zużycie wody z wodociągów w gospodarstwach domowych na mieszkańca (m³)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

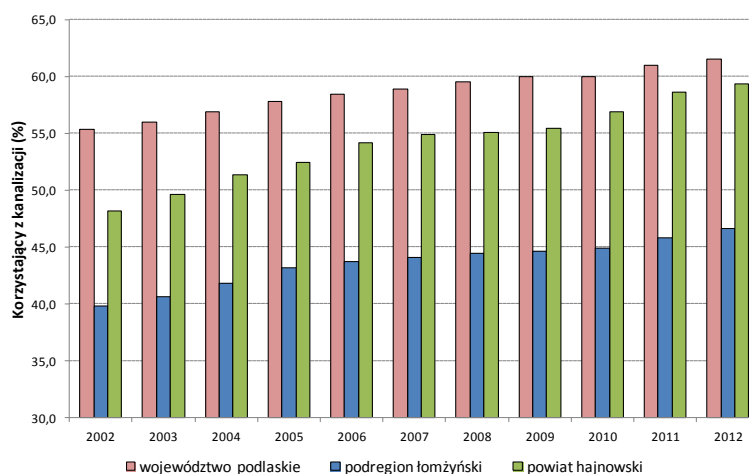
Ryc.11. Poziom zużycia wody na mieszkańca (m³)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu zużycia wody z wodociągów na mieszkańca wskazuje na duże dysproporcje rozkładu wskaźnika. Analiza danych GUS wskazuje pewne różnice w pomiarach ilości zużycia wody. O ile analiza w odniesieniu do powiatu wskazuje na wspomniany już spadek wartości wskaźnika, to analiza w odniesieniu jednostkowym (do gmin) wskazuje na wzrost zużycia wody. Dotyczy on gmin takich, jak Białowieża, Narew i Czyże. Wśród gmin, w których odnotowano największy spadek zużycia wody wymienić należy Czeremchę i miasto Hajnowka.

Analizując powyższy wskaźnik nie można pominąć stopnia zwodociągowania jednostek. W wyniku działań samorządów w zakresie rozwoju infrastruktury sieciowej w 2012 roku prawie 92% mieszkańców powiatu korzystało z wodociągów (o prawie 3% więcej niż w 2002 roku). Rozkład przestrzenny wskaźnika wskazuje na niewielkie zróżnicowanie

(współczynnik zmienności $V_x=8,2\%$), co wskazuje na wyrównany poziom rozwoju w zakresie dostawy tego podstawowego medium. Wszystkie gminy charakteryzuje wysoki udział mieszkańców korzystających z wodociągów. Znaczącym atutem z punktu widzenia ochrony środowiska jest fakt, że wskaźnik korzystających z wodociągów w powiecie hajnowskim jest wyższy od wartości dla województwa podlaskiego (88,0%) a nawet kraju (87,9%).

W kontekście konieczności zapewnienia zrównoważonej konsumpcji analizie poddać należy także zagrożenia wynikające ze strony zanieczyszczeń pochodzących z obszarów wiejskich, gdzie generalnie stopień rozwoju sieci kanalizacyjnej jest dużo niższy niż w miastach. W powiecie hajnowskim udział mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej w 2012 roku wyniósł 59,3% i był on wyższy o 23% niż w roku 2002.

Ryc. 12. Udział mieszkańców korzystających z kanalizacji (%) w latach 2002 – 2012

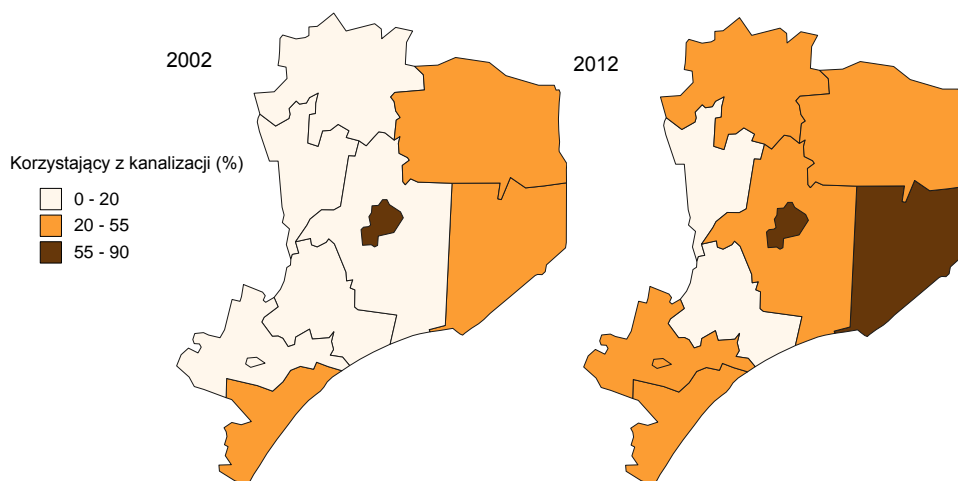
Źródło: opracowani własne na podstawie danych GUS.

Wartości wskaźnika, mimo obserwowanego trendu wzrostowego nadal są niższe niż średnia dla kraju (64,3) i województwa podlaskiego (61,5%). Na uwagę zasługuje fakt, że analiza porównawcza wartości wskaźnika dla obszarów wiejskich wskazuje na korzystny kierunek zmian właśnie w powiecie hajnowskim. Gdy średnia dla obszarów wiejskich w Polsce w 2012 roku wyniosła 29%, to dla obszarów wiejskich powiatu hajnowskiego wyniosła 33%.

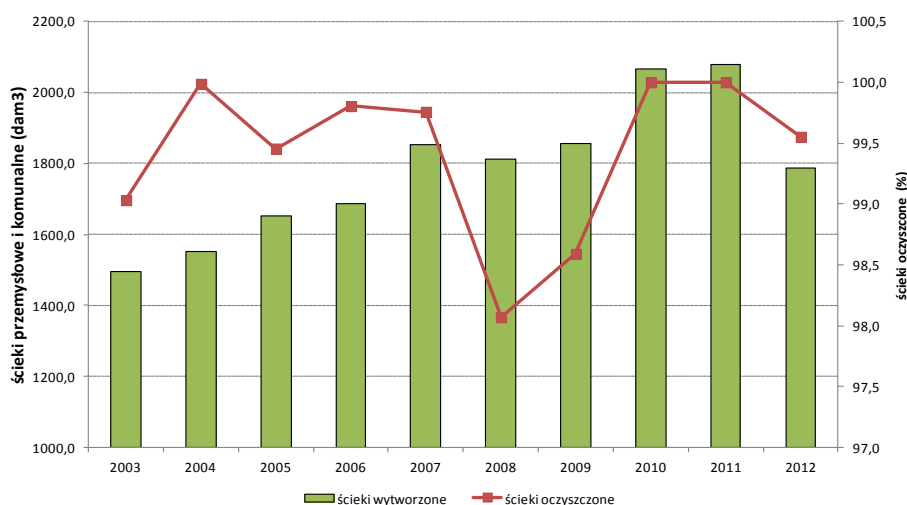
Dynamika zmian wyniosła 123% i jest ona wyższa niż dla podregionu łomżyńskiego (117%) i województwa podlaskiego (111%). Zmiany te są szczególnie korzystne ze względu na ochronę środowiska. Wśród gmin o najwyższym stopniu korzystania z kanalizacji należy wymienić (z pominięciem miasta Hajnówka, która jako obszar najsilniej zurbanizowany wyposażony jest także w największym stopniu w infrastrukturę sieciową) gminę Białowieżę a także gminę Narewka, gdzie z kanalizacji korzysta odpowiednio 66% i 45% mieszkańców. Są to jednostki o najwyższych walorach ekologicznych a tym samym o wysokim znaczeniu

dla zachowania naturalnego środowiska. Działania dążące do dalszej minimalizacji niekorzystnych skutków działalności człowieka są w tym przypadku jak najbardziej wskazane.

Ryc.13. Udział mieszkańców korzystających z kanalizacji w latach 2002, 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

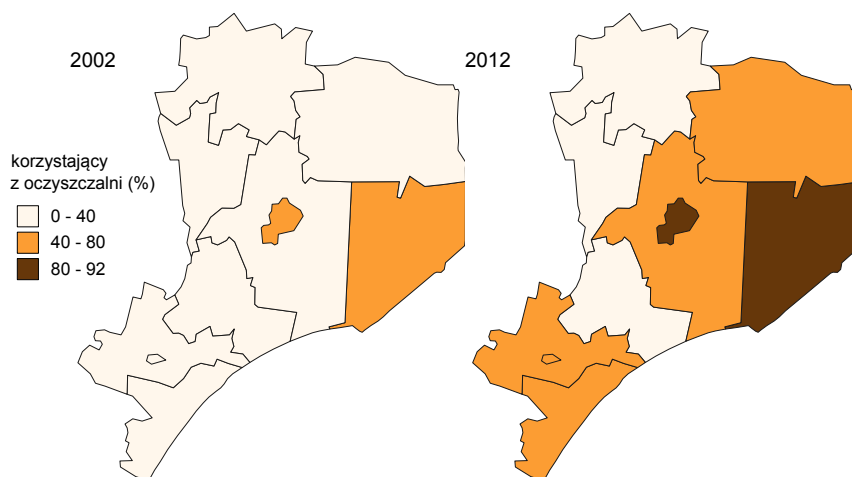

Ryc.14. Ścieki przemysłowe i komunalne w powiecie hajnowskim w latach 2003-2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wraz z rozwojem działalności człowieka wzrasta ilość wytwarzanych ścieków przemysłowych i komunalnych. Analiza danych historycznych dla powiatu hajnowskiego wskazała na stopniowy, stały wzrost ilości wytwarzanych ścieków wymagających oczyszczenia (ryc.14). Niemniej jednak, mimo wzrostu ilości ścieków wytwarzanych w ciągu roku, nadal w powiecie hajnowskim odnotowuje się wysoki udział stopnia ich oczyszczenia zarówno w jednostkach miejskich, jak i na obszarach wiejskich (ponad 98%). Jest on wyższy niż średnia wartość dla Polski (93,4%).

Pozytywnym kierunkiem zmian jest fakt, że stopniowo wzrasta poziom objęcia obszaru powiatu inwestycjami mającymi na celu poprawę jakości środowiska przyrodniczego. W powiecie hajnowskim w 2012 roku działało 16 oczyszczalni ścieków, prawie ¼ wszystkich w podregionie łomżyńskim. Najwięcej oczyszczalni zlokalizowanych jest w gminie Narewka (4sz.) oraz Narew (3szt.). Cechą charakterystyczną zarówno powiatu hajnowskiego, jak i województwa podlaskiego i Polski Wschodniej jest wzrost w latach 2002 – 2012 liczby oczyszczalni ścieków nawet o 17%, gdy średni przyrost dla Polski wyniósł w tym samym czasie zaledwie 4%. Różnice te wynikają z wdrażania zasad Europejskiego Funduszy Rozwoju Regionalnego dążącego do wyrównania szans rozwoju regionów. Dzięki pomocowym funduszom zewnętrznym możliwe było zintensyfikowanie działań w zakresie uzupełniania braków infrastrukturalnych.

Z oczyszczalni ścieków w powiecie hajnowskim w 2012 roku korzystało 31091 mieszkańców, co stanowi 67,6% ogółu ludności. Tym samym powiat hajnowski nie odbiega od standardów krajowych (68,6%) i wojewódzkich (65,5%). Jest natomiast obszarem o jednym z najwyższych wartości wskaźnika w podregionie łomżyńskim, w którym z oczyszczalni ścieków korzysta niespełna 52%.

Ryc.15. Udział korzystających z oczyszczalni ścieków w powiecie hajnowskim w latach 2002-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dane Głównego Urzędu Statystycznego wskazują na duże zróżnicowanie przestrzenne powiatu hajnowskiego pod względem udziału korzystających z oczyszczalni ścieków. Współczynnik zmienności dla wskaźnika wyniósł w 2012 Vs = 57% a na przestrzeni ostatnich 10 lat zmniejszył się on z poziomu Vs = 88%. Tym samym obserwuje się stopniowe wyrównywanie dysproporcji w tym zakresie.

Praktycznie w każdej gminie w latach 2002 – 2012 odnotowano znaczący wzrostu udziału osób korzystających z oczyszczalni ścieków. Największa dynamika (rzędu ponad 100%) nastąpiła w gminach Hajnówka, Białowieża, Narew. Działania podejmowane przez samorządy w zakresie poprawy warunków środowiska sprawiły, że w powiecie hajnowskim nie ma żadnej gminy, w której nie istniałaby możliwość odprowadzenia ścieków do oczyszczalni.

Z punktu widzenia zrównoważonej konsumpcji należy zwrócić uwagę na fakt rosnącego znaczenia przydomowych oczyszczalni ścieków. W 2008 roku w powiecie hajnowskim zlokalizowanych było jedynie 61 tego typu instalacji. Natomiast zaledwie w ciągu 3 lat liczba ta wzrosła dwukrotnie do 128 tj. o 141,5%. W tym samym czasie dynamika zmian w całym podregionie łomżyńskim była zdecydowanie niższa i wyniosła 75,5%. Wśród jednostek gminnych, w których rozwój oczyszczalni przydomowych był najbardziej intensywny to Dubicze Cerkiewne, w której w latach 2010 – 2011 liczba przydomowych oczyszczalni ścieków wzrosła z 11 do 75 sztuk.

Zrównoważona konsumpcja i produkcja oceniana jest także przez pryzmat zagrożeń środowiskowych wynikających z zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego. Uwarunkowania przyrodnicze, postępująca urbanizacja, koncentracja aktywności gospodarczej generuje skumulowane często negatywne efekty w postaci przekroczenia norm zanieczyszczenia środowiska.

Powiat hajnowski ze względu na swoje położenie i ukształtowanie terenu kumuluje na swoim terenie zanieczyszczenia pyłowe i gazowe. Do największych emiterów tej grupy zanieczyszczeń zalicza się tzw. zakłady szczególnie uciążliwe. Mowa tu o przedsiębiorstwach takich, jak Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Hajnówce⁸⁴, Gryfskand sp. z o.o. w Gryfinie Odział w Hajnówce – Zakład Produkcji Węgla Aktywnych, czy Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce i inne⁸⁵.

W strukturze zanieczyszczeń emitowanych przez zakłady szczególnie uciążliwe wyróżniamy dwie główne grupy: zanieczyszczenia pyłowe i gazowe, z czego zanieczyszczenia gazowe stanowią ponad 90% ogólnej emisji zanieczyszczeń rejestrowanych w powiecie hajnowskim. Na badanym obszarze poziom emisji zanieczyszczeń gazowych od 2002 roku sukcesywnie wzrastał od poziomu 54 803 t/r do

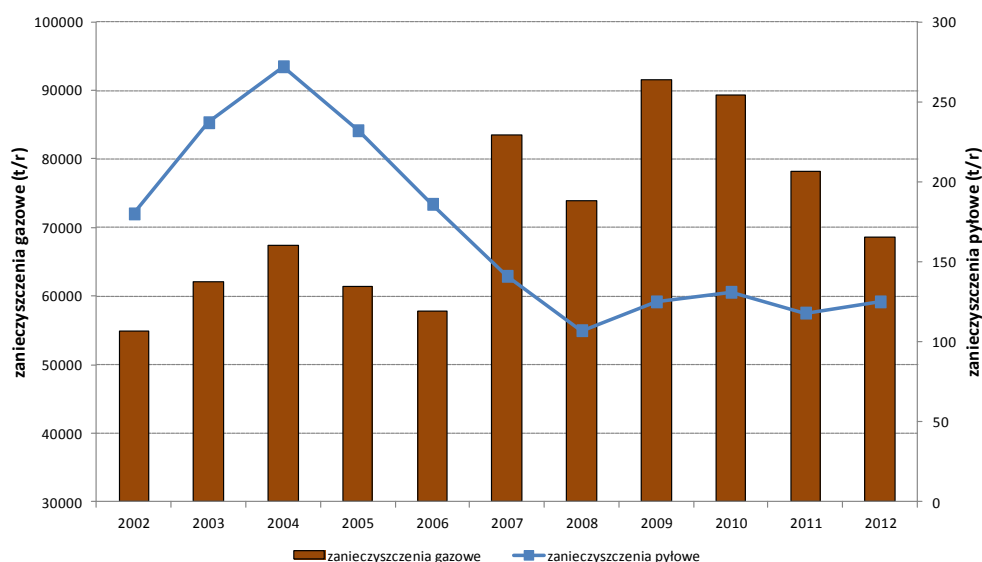
---

⁸⁴ W grudniu 2013 roku starosta hajnowski wydał decyzję o cofnięciu pozwolenia zakładowi Gryfskand w Hajnówce na emisję gazów i pyłów do powietrza. Decyzja jest skutkiem kilku kontroli przeprowadzonych przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Białymstoku. Obecnie sprawa jest w toku – źródło <http://www.podlaskie.strefabiznesu.pl/artukul/hajnowka-zaklad-gryfskand-bez-zgody-na-emisje-pylow-do-atmosfery> oraz <http://powiat.hajnowka.pl/node/6001>

⁸⁵ „Program ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2012-2015” oraz „Informacja Podlaskiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska o stanie środowiska na terenie powiatu hajnowskiego”, WIOŚ 2013.

68 537 t/r w 2012 roku (tj. o 25%). Relacje w odniesieniu do danych dla Polski (wzrost o 3,8%) a także województwa podlaskiego (spadek o 20%) wskazują na szczególnie niekorzystny kierunek zmian w powiecie hajnowskim.

Równie niekorzystnie kształtuje się sytuacja w przypadku emisji zanieczyszczeń pyłowych. W latach 2002 – 2012 ilość zanieczyszczeń pyłowych uległa zmniejszeniu o ponad 30% i od 2008 roku utrzymuje się na stałym poziomie (ok. 120 t/r). Dynamika zmian jest jednak zdecydowanie niższa niż ma to miejsce w województwie podlaskim (spadek o 55%) czy w kraju (spadek o 63%). W kontekście planowanych przedsięwzięć na uwagę zasługuje fakt, że zgodnie z aktualną oceną wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych w województwie podlaskim powiat hajnowski został wymieniony wśród jednostek, z których pochodzi największa emisja zanieczyszczeń do powietrza⁸⁶.

Ryc.16. Emisja zanieczyszczeń z zakładów szczególnie uciążliwych w powiecie hajnowskim w latach 2002 - 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Poziom emisji zanieczyszczeń pyłowych na terenie powiatu w 2012 roku stanowił 14% emisji odnotowanej w województwie podlaskim, natomiast w przypadku zanieczyszczeń gazowych udział ten stanowił w 2012 roku 5%. Uwzględniając fakt szczególnych warunków ekologicznych powiatu są to wielkości niezadawalające. Zagrożenia dla środowiska przyrodniczego z tytułu emisji zanieczyszczeń wymaga na podmiotach stanowiących istotne ryzyko dla przyrody podejmowanie stosownych działań w celu redukcji emisji, a tym samym prowadzenia działalności przy maksymalnej minimalizacji negatywnego oddziaływania.

⁸⁶ Na podstawie „Klasyfikacja stref województwa podlaskiego na potrzeby ustalenia odpowiedniego sposobu oceny jakości środowiska”, WIOŚ 2014.

Analiza danych dla powiatu hajnowskiego wskazuje, że mimo wzrostu udziału zanieczyszczeń gazowych zatrzymanych lub zneutralizowanych w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w zakładach szczególnie uciążliwych z 4,8% w 2010 roku do 6,9% w 2012 roku jest to poziom daleki od średnich wartości dla województwa podlaskiego (12,8%) a tym bardziej dla kraju (58,5%). Niewystarczający jest także stopień redukcji zanieczyszczeń pyłowych, który w 2012 w powiecie hajnowskim wyniósł około 60% przy średnich wartości dla Polski i województwa powyżej 99%⁸⁷.

W strukturze zagrożeń dla powietrza atmosferycznego wymienić należy także emisję związaną ze wzmożonym ruchem samochodowym (głównie na trasie Białystok – Hajnówka, Białystok – Bielsk Podlaski – Kleszczele – przejście graniczne Połowce i Bielsk Podlaski - Hajnówka – Białowieża)⁸⁸ jak również tzw. „niską emisję” – tj. spalanie paliw stałych w ogrzewaniu budynków.

Wyniki badań poziomu substancji szkodliwych w powietrzu wskazały na sezonowość rozkładu wyższych stężeń. Jednocześnie kompleksowy monitoring wykazał, że jakość powietrza w powiecie hajnowskim ulega poprawie a analizowany obszar zakwalifikowany został do obszarów o średnim poziomie zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego. W oparciu o otrzymane wyniki Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska zakwalifikował powiat hajnowski do strefy, w której głównym celem działań jest utrzymanie jakości powietrza na tym samym lub lepszym poziomie⁸⁹.

Problematyka ochrony środowiska jest szczególnie dyskutowana na obszarach o wyjątkowych, unikatowych walorach przyrodniczych. Ma ona także swój przejaw w wydatkach jednostek samorządowych na ochronę środowiska. W zależności od kondycji finansów budżetowych oraz realizowanych przedsięwzięć wysokość wydatków na cele ochrony środowiska ulegają zmianom. Taka sytuacja została także zaobserwowana w powiecie hajnowskim. Średnia wysokość wydatków na ochronę powietrza atmosferycznego i klimatu w latach 2002 – 2011 wyniosła średnio 4000 zł rocznie. Wśród gmin, które regularnie podejmują działania inwestycyjne w ramach tej kategorii należy wymienić gminę Narew oraz Dubicze Cerkiewne. Natomiast w 2012 roku znaczna wysokość wydatków⁹⁰ na poprawę powietrza przeznaczona została w gminie Białowieża (711 104,79 zł) oraz miasto Hajnówka (27 905,00zł).

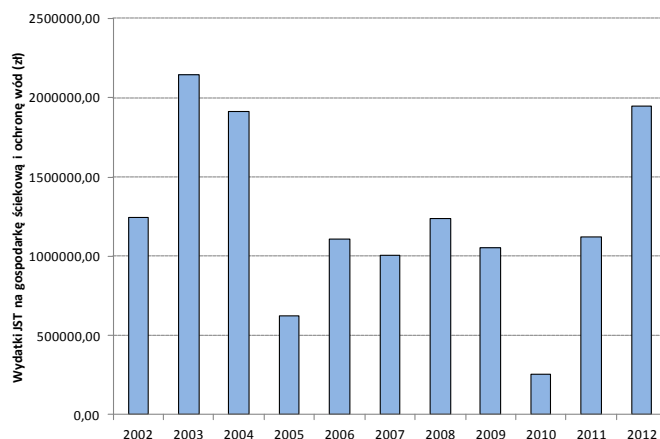
---

⁸⁷ Dane dla powiatu hajnowskiego dla roku 2012 roku znacząco odbiegają od wyników dla lat wcześniejszych. W latach 2010 i 2011 udział zanieczyszczeń pyłowych zatrzymanych i zneutralizowanych wyniósł odpowiednio 89,7% i 92,1%. Na taki stan rzeczy duży wpływ ma zapewne sprawa Zakładu Produkcji Węgla Aktywnych firmy Gryfskand sp. z o.o., w której odnotowano znaczne przekroczenia dopuszczalnych norm emisji zanieczyszczeń.

⁸⁸ „Program ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2012-2015”

⁸⁹ „Program ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2012-2015” na podstawie „Ocena poziomów substancji w powietrzu i klasyfikacja stref województwa podlaskiego w 2010 r., WIOŚ 2011 r.

⁹⁰ Wydatki majątkowe w rozdziale 90005 - Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu

Ryc.17. Wysokość wydatków jednostek samorządowych w powiecie hajnowskim na gospodarkę ściekową i ochronę wód w latach 2002 – 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W strukturze wydatków majątkowych jednostek samorządu terytorialnego w dziale „Gospodarka komunalna i ochrona środowiska”⁹¹ największy udział stanowią środki przeznaczone na gospodarkę ściekową i ochronę wód. W 2012 roku w gminach powiatu na ten cel przeznaczono 1 948 310,65zł. Tak wysokie nominalnie wartości wskaźnika wynikają głównie ze znacznej kosztowności inwestycji (instalacja wodno – kanalizacyjna, oczyszczalnie ścieków) realizowanych przez samorządy.

Dane historyczne wykazuje szczególną intensyfikację działań inwestycyjnych w latach 2002 – 2004 oraz w ostatnim roku analizy (2012). Najmniejsze nakłady zrealizowane zostały w 2010 roku. W tym roku zasadniczą część wydatków samorządowych przeznaczona była na działania w zakresie gospodarki odpadami.

Wartość wskaźników lokalnych (wskazanie) przedstawiono jakościowo na podstawie wyników ankiety *Badanie jakości życia mieszkańców*

Wskazanie - ustalenie, jaką wartość jakościową przyjmuje wskaźnik na podstawie odpowiedzi.

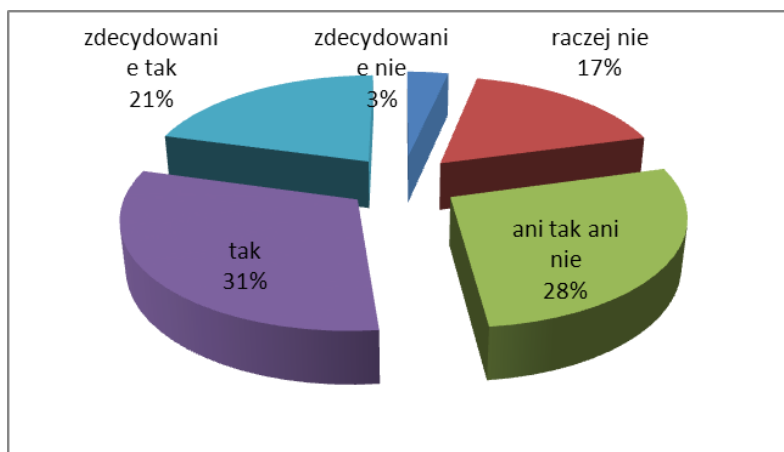
Wskaźniki lokalne:

1. Poziom stanu i ochrony środowiska w powiecie hajnowskim

Wskazanie: Wysoki

Pytanie: Czy stan i ochrona środowiska w powiecie jest na wysokim i wystarczającym poziomie?

⁹¹ Na podstawie danych GUS za 2012 rok.

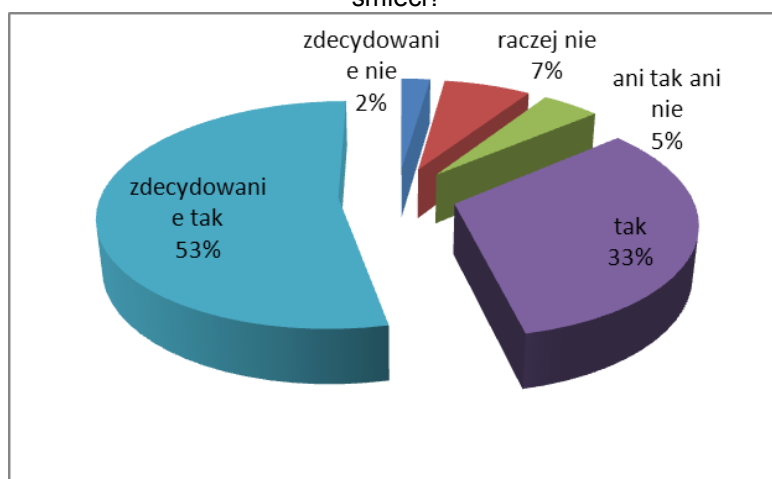

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

2. Poziom usług związanych z odprowadzaniem śmieci w powiecie hajnowskim

Wskazanie: Wysoki

Pytanie: Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi związane z odprowadzaniem śmieci?

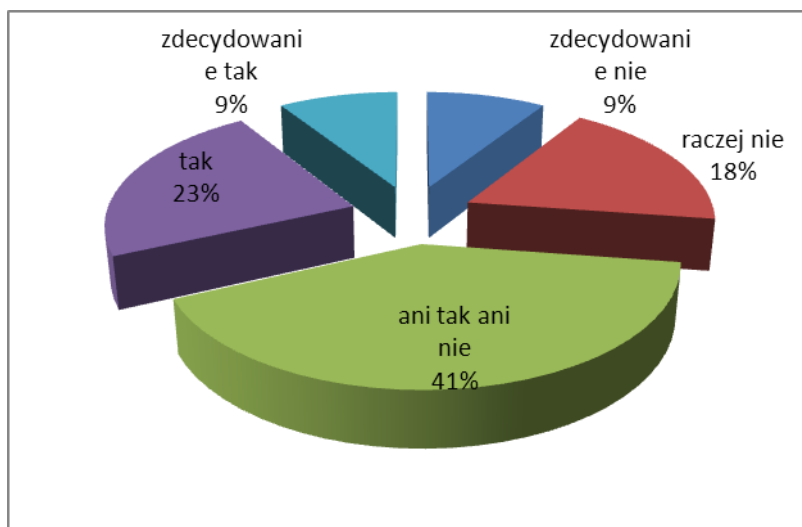

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

3. Poziom pozytywnych zmian jakie dokonały się w ostatnich latach w środowisku przyrodniczym w powiecie hajnowskim.

Wskazanie: Wysoki

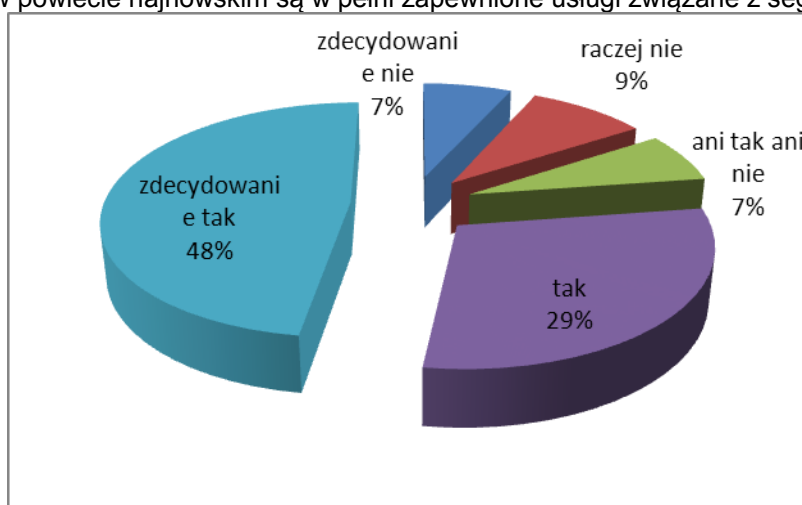
Pytanie: Czy zmiany jakie dokonały się w ostatnich latach w środowisku przyrodniczym uważa Pani za pozytywne?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

4. Poziom zapewnienia usługi związanych z segregacją śmieci w powiecie hajnowskim
Wskazanie: Wysoki

Pytanie: Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi związane z segregacją śmieci?

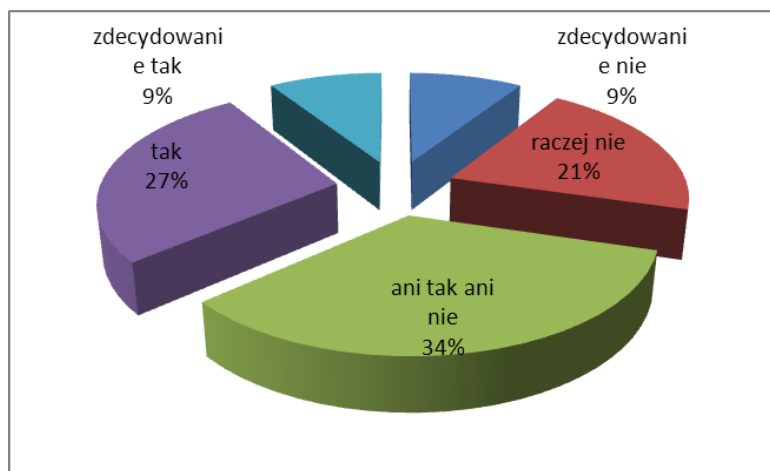

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

5. Poziom wykorzystania walorów turystycznych Puszczy Białowieskiej
Wskazanie: średni

Pytanie: Czy walory turystyczne Puszczy Białowieskiej są w pełni wykorzystane?

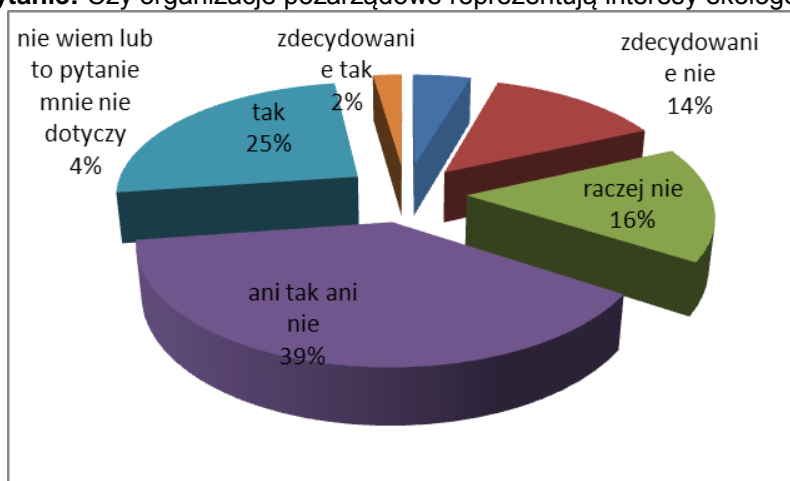

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

6. Poziom zdominowania organizacji pozarządowych przez ekologów
Wskazanie: średni

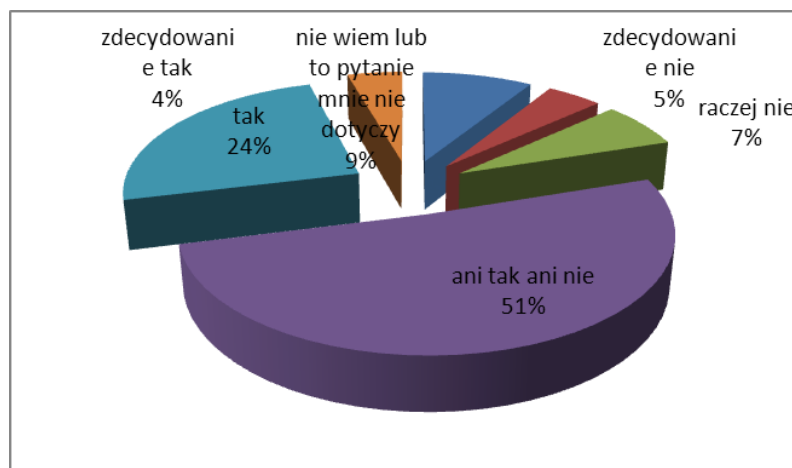
Pytanie: Czy organizacje pozarządowe reprezentują interesy ekologów?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

7. Poziom współpracy pomiędzy samorządem a organizacjami pozarządowymi odnośnie inicjatyw ekologicznych
Wskazanie: średni

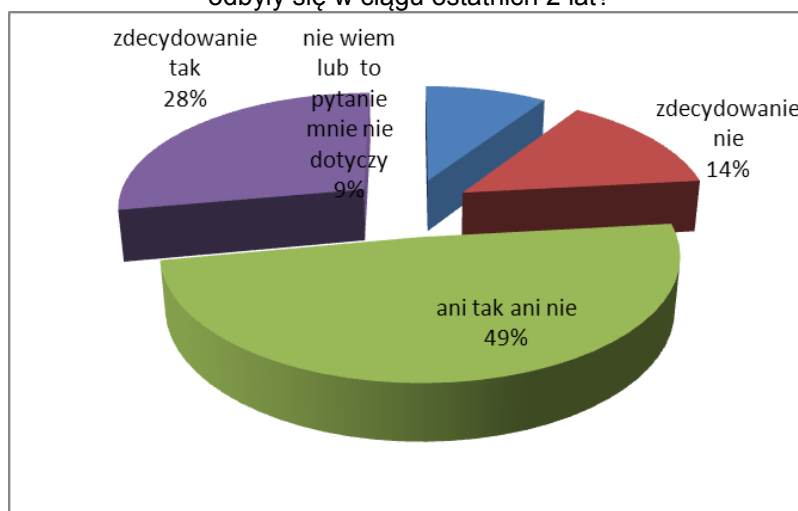
Pytanie: Czy istnieje współpraca pomiędzy samorządem a organizacjami pozarządowymi odnośnie inicjatyw ekologicznych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

8. Poziom wiedzy na temat aktualnych przedsięwzięć ekologicznych w powiecie
Wskazanie: średni

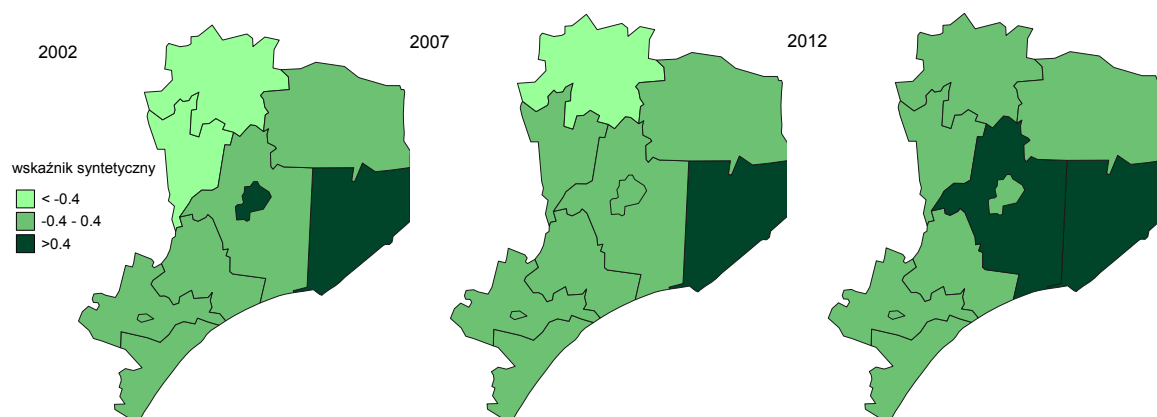
Pytanie: Czy jest Pan(i) w stanie wymienić co najmniej 3 inicjatywy ekologiczne w powiecie, które odbyły się w ciągu ostatnich 2 lat?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

W celu dokonania kompleksowej oceny obszaru przyrodniczego pod kątem zrównoważonego rozwoju zastosowano procedurę standaryzacji cech na bazie wydzielonych determinant, co w efekcie umożliwiło ich ujęcie w postaci jednego syntetycznego wskaźnika.

Na podstawie informacji przestrzennych opisujących grupę powyższych uwarunkowań dokonano selekcji zmiennych opisujących 9 wybranych do badania gmin (por. rozdział 3). Tak obliczony wskaźnik przyjęto jako wyznacznik poziomu rozwoju uwarunkowań przyrodniczych pod kątem rozwoju zrównoważonego.

Ryc.18. Poziom zmian w obszarze przyrodniczym w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2007, 2012⁹²

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzona w takim ujęciu analiza pozwoliła dostrzec silną **zależność pomiędzy poziomem zmian poszczególnych gmin a uwarunkowaniami ekologicznymi w powiecie**. W 2012 roku kierunek zmian wskazuje na stopniowe wyrównanie poziomu ładu środowiskowego w całym powiecie. Jednocześnie wskazuje na obszary kumulacji potencjału przyrodniczego jako determinanty rozwoju zrównoważonego. Najliczniejszą grupę stanowią gminy o przeciętnym poziomie rozwoju. Tym samym można dostrzec tendencję w kierunku stopniowej polaryzacji gmin pod względem stopnia zmian obszaru przyrodniczego z uwagi na możliwość zrównoważonego rozwoju.

Zdecydowanie najkorzystniejszą sytuacją w sferze cechują się gminy Białowieża i Hajnówka. Postępowanie badawcze wykazało, że **najsilniejszy wpływ na ocenę poziomu przekształceń w obszarze przyrodniczym mają zmienne związane z zasobami leśnymi**. Zaobserwowana dynamika oraz kierunek zmian wartości sumarycznego wskaźnika potwierdziły wzrost znaczenia tego czynnika na rozwój zrównoważony w hajnowskich gminach. W istotny sposób determinuje on kierunki przekształceń w powiecie, które muszą odbywać się ze szczególnym uwzględnieniem zgodności z przepisami ochrony przyrody. Stanowi on także kluczowy element wpływający na pozostałe składowe wskaźnika syntetycznego. Unikatowe walory przyrodnicze „wymuszają” na samorządach podejmowanie szeregu działań dążących do minimalizacji szkodliwych skutków działalności człowieka – zarówno bytowej, jak i przemysłowej.

Diagnoza wskazała, że **funkcjonowanie jednostek w strefie oddziaływania obszaru o wysokich walorach przyrodniczych wyznacza kierunki działań w zakresie infrastruktury ochrony środowiska i przyrody, co potwierdziła ocena poziomu**

⁹² Im ciemniejszy kolor, tym wyższy poziom zmian w danym obszarze, względem średniej dla całego powiatu.

korzystania z mediów oraz poziomu wydatkowania środków publicznych na ochronę środowiska.

Znaczna koncentracja obszarów wysokiego potencjału przyrodniczego determinuje przede wszystkim kierunki działań inwestycyjno - ekologicznych w regionie. Wysoka energochłonność transportu, niska efektywność energetyczna budynków, które nie zostały poddane termomodernizacji, niedostateczny rozwój ekologicznych systemów ciepłych przyczynia się do wzrostu ryzyka obniżenia jakości środowiska naturalnego na terenie powiatu hajnowskiego, a co za tym idzie, wpływa na spadek jakości życia jego mieszkańców. Bogactwo zasobów naturalnych wymusza na lokalnych podmiotach podejmowanie działań dążących do zachowania wysokiej wartości środowiska przyrodniczego przy jednoczesnym dbaniu o intensywny rozwój społeczno – gospodarczy.

Działania mające na celu zachowanie ładu przyrodniczego/środowiskowego w oparciu o zrównoważoną konsumpcję i produkcję (zarówno w zakresie gospodarki leśnej, ochrony zasobów wodnych, jak i powietrza poprzez zrównoważoną gospodarkę leśną, likwidację źródeł niskiej emisji, termomodernizację itp.) zagwarantują zachowanie olbrzymiego potencjału przyrodniczego, jaki posiadają gminy należące do powiatu hajnowskiego.

Zgodnie z partycypacyjnym modelem wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju dokonano identyfikacji problemów rozwoju (a co za tym idzie także potrzeb, barier i oczekiwań i aspiracji społeczności powiatu hajnowskiego) w odniesieniu do zagadnień sfery przyrodniczej w kontekście jej wpływu na zrównoważony rozwój⁹³.

W wyniku zastosowanej procedury pozyskiwania informacji zidentyfikowano listę najczęściej wykazywanych problemów. Następnie na podstawie ankiety skierowanej do mieszkańców dokonano ich hierarchizacji.

Tab.14. Hierarchizacja problemów w obszarze przyrodniczym

		suma wskazań (%)	1	2	3	4	5
1	ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów z zakresu ochrony środowiska	100	45,6	22,8	14,0	10,5	7,0
2	ograniczone możliwości wykorzystania „martwego drewna”	100	35,3	25,5	19,6	3,9	15,7
3	nieustabilizowany stan prawny ochrony Puszczy Białowieskiej	100	21,1	36,8	21,1	10,5	10,5
4	niewystarczająca zewnętrzna pomoc finansowa na ochronę środowiska	100	15,0	20,0	25,0	25,0	15,0
5	niekorzystne zmiany (kierunki) ochrony przyrody	100	7,1	21,4	23,8	31,0	16,7

⁹³

Procedura pozyskiwania informacji została przedstawiona w rozdziale 3

6	zanieczyszczenie środowiska przez dzikie wysypiska śmieci	100	17,6	14,7	26,5	20,6	20,6
7	niezrównoważona polityka ochrony środowiska	100	12,5	7,5	15,0	27,5	37,5
8	niedostateczne wykorzystanie badawczo-rozwojowe Puszczy Białowieskiej	100	20,7	10,3	24,1	34,5	10,3
10	niedostateczne zrównoważenie gospodarki leśnej	100	0,0	31,0	27,6	20,7	20,7
9	niedostateczny poziom wykorzystania OZE	100	19,2	19,2	11,5	11,5	38,5

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Wśród najczęściej wskazywanych problemów w grupie czynników przyrodniczych respondenci najczęściej wskazywali następujące problemy⁹⁴: **ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów ochrony środowiska oraz ograniczone możliwości wykorzystania „martwego drewna”** a także nieustabilizowany stan prawny ochrony Puszczy Białowieskiej. Były to także trzy problemy, które wskazywane były najczęściej jako najważniejsze (poprzez nadanie 1 i 2 miejsca w hierarchii).

Wskazanie te wynikają przede wszystkim z braku porozumienia w zakresie z stopnia ochrony i zasięgu granic Białowieskiego Parku Narodowego. Decyzje podejmowane centralnie, bez konsultacji ze społecznością lokalną powodują wśród mieszkańców bardzo negatywny odbiór. Tym samym determinują odbiór środowiska przyrodniczego przez społeczność. **Obawy wynikające ze zmiany przepisów prawa ochrony środowiska**, które faktycznie związane są z obawami przed ograniczeniem możliwości swobodnego funkcjonowania i gospodarowania mieszkańców sprawiają, że w zakresie stricte przyrodniczym dostrzega się już w większym stopniu aspekty prawne, ekonomiczne, instytucjonalne. **Mieszkańcy, którzy starają się żyć w symbiozie z naturą oczekują, że działania podejmowane na szczeblach lokalnych i centralnych nie ograniczą ich działalności i nie będą realizowane w oderwaniu od dobra społecznego.**

Potwierdzeniem „emocjonalnego” podejścia do tematu Puszczy Białowieskiej jest fakt wskazania powyższych problemów jako najważniejsze. Zagadnienia związane bezpośrednio z ochroną przyrody oraz wykorzystaniem jej potencjału dla podniesienia konkurencyjności powiatu były wymieniane rzadziej. Niemniej jednak z punktu widzenia planowania kierunków rozwoju to właśnie rozwiązanie powyższych problemów stanowić może o wysokiej jakości przedsięwzięć o charakterze innowacyjnym wykorzystujących lokalny potencjał.

Wśród dodatkowych problemów, na które zwracali uwagę respondenci w trakcie prowadzenia badań ankietowych można wyznaczyć grupy wskazań potwierdzających **brak spójności w postrzeganiu problematyki przyrodniczej i ekologicznej:**

⁹⁴

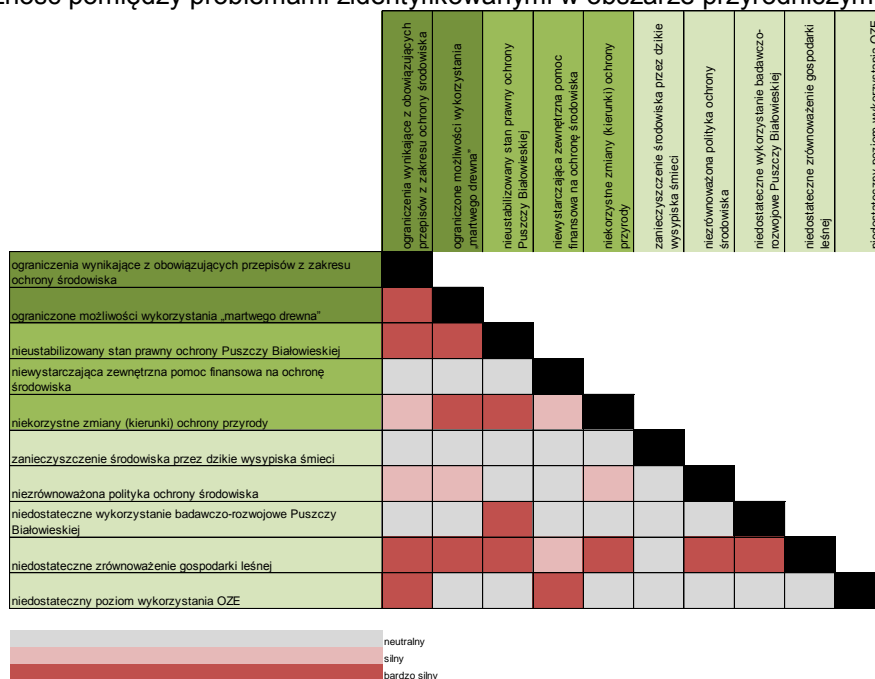
Opis procedury ankietowej został przedstawiony w rozdziale 3.

- „negatywny wpływ ekoterrorystów”, „brak ogólnie widocznych zmian (stagnacja powiatu poprzez skupienie się wyłącznie na gospodarce leśnej i ochronie środowiska)”,
- „opór społeczny wobec ochrony środowiska”, „zbyt małe pokrycie obszarami ochrony przyrody”,
- „nierozwinięta sieć ciepłownicza, brak alternatyw dla ogrzewania paliwami stałymi”, „brak ekologicznych źródeł energii – drewna”, „niemożliwość zakupu drewna na opał w rezultacie bunt społeczności co doprowadzi do grabieży Puszczy, „nieusuwane martwe drzewa przy szosie białowieskiej”⁹⁵.

Pomimo różnorodnych i często odmiennych wskazań kluczowym wydaje się **konieczność kontynuacji działań zmierzających do ochrony przyrody i zachowania dziedzictwa przyrodniczego** na terenie powiatu. **Puszcza Białowieska** jest bowiem **jednym z największych i najważniejszych kapitałów**, który może stanowić podstawę do dalszego intensywnego, ale i zrównoważonego rozwoju.

Graficzną prezentacją stopnia współzależności pomiędzy poszczególnymi problemami w obszarze przyrodniczym przedstawia poniższa tabela⁹⁶

Tab.15. Zależność pomiędzy problemami zidentyfikowanymi w obszarze przyrodniczym

Źródło: opracowanie własne

⁹⁵ Na podstawie zapisów uzyskanych od respondentów

⁹⁶ Zasadnicza część zidentyfikowanych problemów jest niekwantyfikowana. Ponadto przedmiotem analizy nie jest ocena korelacji pomiędzy poszczególnymi opiniami (np. zależność pomiędzy miejscem zamieszkania a wskazanym problemem). Z punktu widzenia operacjonalizacji działań wskazanych w strategii kluczowym jest natomiast wskazanie kluczowych problemów oraz określenie zależności pomiędzy nimi. W związku z tym zastosowano zależność przyczynno – skutkową.

6.3. Analiza obszaru społecznego

Potencjał demograficzny powiatu hajnowskiego to łącznie 45 415 mieszkańców co stanowi ponad 4% ludności województwa podlaskiego. Ludność powiatu hajnowskiego na przestrzeni ostatniej dekady zmniejszyła się o ponad 4.5 tys., tj. ponad 9%. W analogicznym okresie liczba ludności w województwie podlaskim spadła tylko o 1,1%.

Z ogólnej liczby 45 415 mieszkańców (stan na 31.12.2013) zdecydowana większość (21 559 osób) zamieszkiwała miasto Hajnówka.

Tab.16. Ludność powiatu hajnowskiego w latach 2002, 2013

	2002	2013	rok 2002 = 100%	powiat hajnowski = 100%
Hajnówka (M)	22 509	21 559	-4,2	47,5
Białowieża	2 714	2 298	-15,3	5,1
Czeremcha	3 818	3 404	-10,8	7,5
Czyże	2 750	2 247	-18,3	4,9
Dubicze Cerkiewne	2 040	1 661	-18,6	3,7
Hajnówka (W)	4 453	3 953	-11,2	8,7
Kleszczele	3 031	2 722	-10,2	6,0
Kleszczele (M)	1491	1345	-9,8	3,0
Kleszczele (W)	1540	1377	-10,6	3,0
Narew	4 463	3 747	-16,0	8,3
Narewka	4 166	3 824	-8,2	8,4
Powiat hajnowski	49 944	45 415	-9,1	100
Podlaskie	1 207 704	1 194 965	-1,1	
Polska	38 218 531	38 495 659	0,7	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wszystkie jednostki tworzące powiat w latach 2002 – 2012 zanotowały spadek liczby mieszkańców. Największa dynamika zanotowana została w gminach Dubicze Cerkiewne (-18,6%), Czyże (-18,3%), Narew (-16,0%) i Białowieża (-15,3%).

Głównym powodem stagnacji demograficznej są procesy polegające na zmniejszającym się stale przyroście naturalnym oraz odpływie ludności do sąsiednich miast i bardziej atrakcyjnych regionów (także za granicę). Odpływ ten wiąże się ściśle z czynnikami ekonomicznymi, a mianowicie utrzymującym się wysokim bezrobociem, niskimi dochodami ludności, brakiem wyraźnych perspektyw na wzrost ekonomiczny w gminie.

Na kształtowanie się wskaźnika przyrostu naturalnego wpływ ma stopa urodzeń oraz zgonów. W okresie 2002-2012 najniższą liczbę urodzeń żywych zanotowano w 2003 r. (341) oraz w 2007 (340), co daje wskaźnik na poziomie ok. 7,2 urodzeń na 1000 osób. Generalnie wskaźnik liczby urodzeń w powiecie hajnowskim wykazuje tendencję wzrostową, bowiem na

początku lat 2000 wskaźnik ten sięgał ok. 7,3 urodzeń na 1000 ludności (średnia 2-letnia) a w ostatnich latach wzrósł do 7,7‰. Tendencja ta jest zbieżna z trendami zachodzącymi w skali całego kraju oraz korzystna z punktu polityki społecznej to jednak poziom wartości wskaźnika urodzeń jest dużo niższy niż średnia dla kraju (10,2‰ w 2012) i województwa podlaskiego (9,3‰ w 2012 roku).

Rozkład przestrzenny wskaźnika wskazuje na duże dysproporcje w kształtowaniu potencjału demograficznego w powiecie. Jedynie w czterech gminach w 2012 roku wskaźnik urodzeń był wyższy niż średnia dla powiatu: miasto Hajnówka (8,5‰), gmina Hajnówka (8,8‰), Czeremcha (8,1‰) i Narewka (8,6‰). Niestety w przypadku gminy Czeremcha w latach 2002 – 2012 zanotowano ponad 16%-wy spadek wartości wskaźnika. Wśród jednostek, w których odnotowano spadek potencjału w zakresie urodzeń wymienić należy także gminę Dubicze Cerkiewne i Białowieżę. Szczególny przypadek stanowi gmina miejsko – wiejska Kleszczele. W jej miejskiej części wskaźnik urodzeń jest jednym z najniższych (4,4‰) i nadal spada. Natomiast w jej wiejskiej części wskaźniki urodzeń są dużo bardziej korzystne (7,3‰) i stale wzrastają.

Analizując zagadnienia demograficzne w aspekcie jakości życia, a co za tym idzie poziomu zrównoważonego rozwoju należy zwrócić uwagę także na problematykę zgonów ze względu na główne przyczyny. W powiecie hajnowskim największy udział stanowiły zgony z powodu chorób układu krążenia (42,4% w 2005 roku i 44,6% w 2012 roku). Tym samym analizowany obszar nie odbiega od średnich dla województwa czy kraju. Drugą z najczęściej występujących przyczyn zgonów są nowotwory, które stanowiły w 2012 roku ponad 22,4%. Na uwagę zasługuje fakt znacznego wzrostu dynamiki w tym zakresie w całym powiecie hajnowskim (19,8%). Tym samym poziom zachorowalności na nowotwory zbliża się do średniej dla Polski (tab.17). Zastanawiający jest natomiast wysoki udział względem średniej krajowej udział zgonów ze względu na choroby układu oddechowego. Od 2005 roku jest on wyższy od średniej dla Polski o kilka punktów procentowych. Niekorzystnie przedstawia się także fakt, że w powiecie hajnowskim notowany jest wysoki udział zgonów osób poniżej 65 roku życia w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w tej grupie wiekowej (5,2%) i w latach 2002 – 2012 był on wyższy niż średnia krajowa (ok. 3,4%). Pozytywna jest natomiast informacja, że od kilku lat w powiecie hajnowskim nie są odnotowywane przypadki zgonów niemowląt w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

Tab.17. Struktura zgonów według przyczyn

Jednostka terytorialna	choroby układu krążenia			nowotwory			choroby układu oddechowego		
	2005	2012	Dynamika (%)	2005	2012	Dynamika (%)	2005	2012	Dynamika (%)
Polska	45,7%	46,1%	0,9	25,1%	25,7%	2,4	5,0%	5,2%	4,0

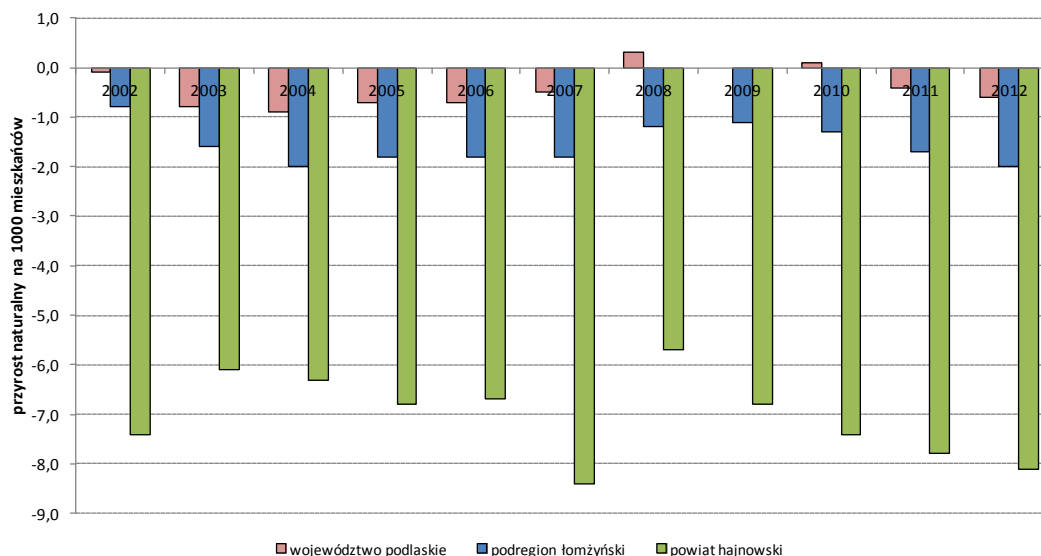
woj. podlaskie	37,3%	44,0%	18,0	23,7%	24,1%	1,7	5,8%	6,7%	15,5
podregion łomżyński	38,8%	45,4%	17,0	22,3%	22,2%	-0,4	6,7%	7,6%	13,4
Powiat hajnowski	42,4%	44,6%	5,2	18,7%	22,4%	19,8	7,5%	9,0%	20,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

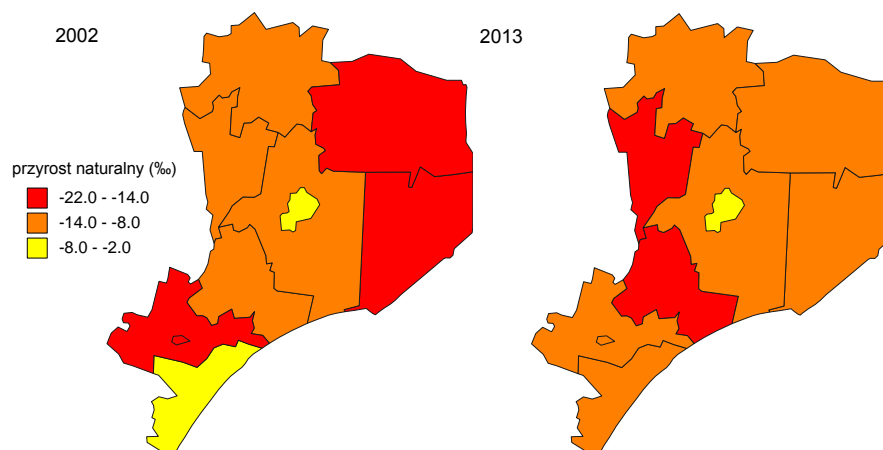
Powyższe uwarunkowania przyczyniły się do obniżenia wielkości przyrostu naturalnego z -7,4 osób w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w roku 2002 do -9,0 osób/1000 ludności w roku 2012. Szczególnie niekorzystnym zjawiskiem jest fakt, że w okresie 2002-2012 nie odnotowano żadnego przypadku dodatniego przyrostu naturalnego. Analizowany proces demograficzny spowodowany jest różnorodnymi przyczynami, które zachodzą w Polsce wschodniej i wynikają z transformacji ustrojowej jaka dokonana się po 1989 roku. Czynniki te pozostają w dużym stopniu niezależne od sytuacji w gminie oraz działań władz samorządowych. Najważniejszymi z nich wydają się być czynniki natury ekonomicznej (bezrobocie, niskie dochody ludności, trudności z zabezpieczeniem podstawowego bytu: mieszkanie, możliwości utrzymania rodziny oraz brak perspektyw na poprawę sytuacji ekonomicznej), jak i demograficznej (malejąca liczba zawieranych małżeństw, odkładanie założenia rodziny na później, świadoma decyzja kobiet o nieposiadaniu dzieci, wejście w wiek matrymonialny osób z niżu demograficznego, a tym samym kobiet w wieku rozrodczym). Problemy struktury demograficznej wynikające m.in. z brakiem zastępowalności pokoleń zdiagnozowany został w całej Polsce wschodniej i wynika z niekorzystnej struktury wiekowej mieszkańców⁹⁷.

Rozkład przestrzenny wartości wskaźnika przyrostu naturalnego różnicuje przestrzeń powiatu i wskazuje obszary narażone na intensyfikację zjawisk depopulacyjnych. Są to gminy Czyże i Dubicze Cerkiewne, w których przyrost naturalny osiągnął w 2012 roku poziom -21,0%. Analiza danych przestrzennych wskazała także, że w latach 2002 – 2012 poprawa w tym zakresie nastąpiła w gminach Białowieża, Narewka i Kleszczele.

⁹⁷ „Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I”, Rosner A., Stanny M., FEFRWP, IRWIR PAN, Warszawa 2014.

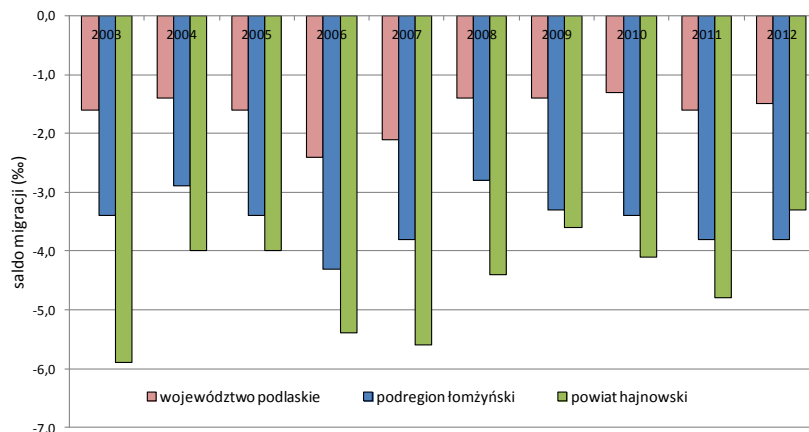

Ryc.19. Przyrost naturalny/1000 mieszkańców w latach 2002 – 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.20. Przyrost naturalny/100 mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Obok przyrostu naturalnego kolejnym czynnikiem kształtującym poziom zmian liczby ludności jest saldo migracji. Analiza danych historycznych wskazała, że na pod względem kierunków i natężenie ruchów migracyjnych powiat hajnowski jest obszarem o silnych trendach depopulacyjnych. Co prawda w ostatnich latach obserwuje się niekorzystny trend migracyjny w całym kraju, lecz jego tempo i natężenie w latach 2002 – 2012 jest dużo wolniejsze niż w całym powiecie hajnowskim.

Ryc.21. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w latach 2002 – 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2012 roku z terenu powiatu hajnowskiego w wyniku wymeldowania ubyło średnio 3,3 osoby na każdy 1000 mieszkańców. Pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że wysokość wskaźnika była niższa o ponad 40% niż w pierwszym roku analizy. Jako, że jednym z głównych motywów podjęcia decyzji o zmianie miejsca zamieszkania jest czynnik ekonomiczny, zmiany wartości wskaźnika migracji wskazują na niską atrakcyjność powiatu dla pozostania w nim najczęściej młodych mieszkańców⁹⁸. Tym samym następuje odpływ kapitału ludzkiego, który stanowi jeden z kluczowych czynników rozwoju.

Tab.18. Dynamika zmian salda migracji w latach 2002 - 2012

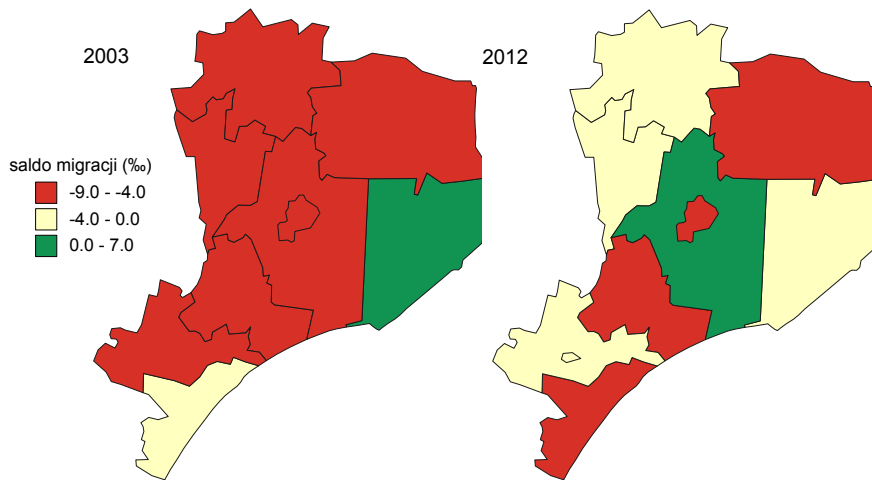
	dynamika (%)
powiat hajnowski	-44,1
podregion łomżyński	11,8
woj.podlaskie	-6,3
Polska	-5,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Niemniej jednak analiza współczynnika atrakcyjności migracyjnej wskazała, że obszarami o stosunkowo niskim poziomie ubytku migracyjnego mieszkańców są tereny gminy wiejskiej Hajnówka oraz Białowieża (ryc.22). Z jednej strony mamy do czynienia z gminą o wysokich walorach turystycznych, a tym samym wysokim potencjale rozwoju miejsc pracy (Białowieża), z drugiej natomiast mamy gminę wiejską Hajnówka, która w 2012 roku jako

⁹⁸ Zgodnie z wynikami badań przeprowadzonych przez IRWiR w ramach projektu „Prowadzenie Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieckim Parku Narodowym”, maj 2014

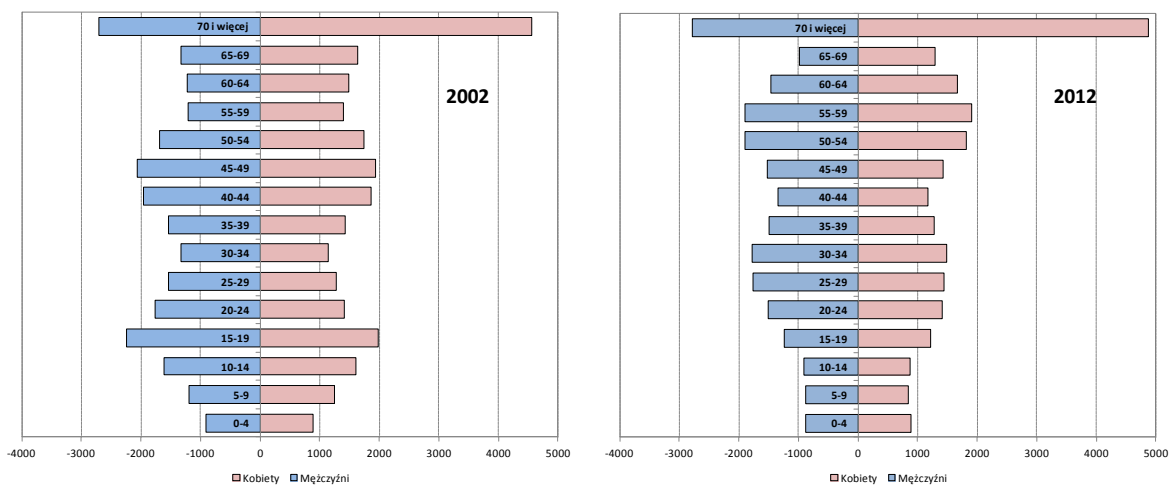
jedyna gmina charakteryzowała się dodatnim saldem migracji. Można przypuszczać, że jest to efekt procesów suburbanizacji w skali lokalnej.

Ryc.22. Saldo migracji w powiecie hajnowskim w latach 2003, 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

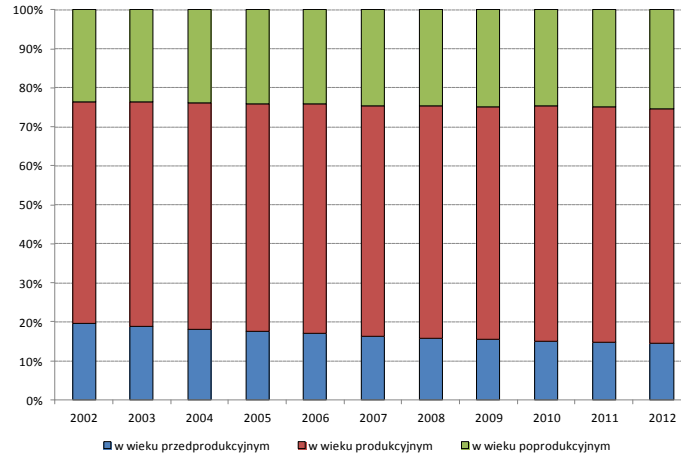
Omówione powyżej procesy demograficzne są typowe dla obszarów charakteryzujących się niekorzystną strukturą wiekową oraz płci. Selektywność migracji obejmująca przede wszystkim osoby młode wpływa na spadek liczby młodych kobiet a tam samym możliwości na odwrócenie niekorzystnych trendów.

Procesy demograficzne determinują strukturę wiekową a co za tym idzie, kapitał ludzki w powiecie hajnowskim. Analiza porównawcza rozkładu liczbowego grup wiekowych w latach 2002 – 2012 wskazuje na zmianę struktury wiekowej charakterystycznej dla starzejących się społeczeństw. Piramida wieku na przestrzeni 10 lat zmieniła charakter ze stagnującej na regresywną (ryc.23).

Ryc.23. Struktura wiekowa mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2002 i 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Kolejnymi zmiennymi ważnymi z punktu widzenia oceny zmian demograficznych w kontekście ich wpływu na potencjał ekonomiczny regionu⁹⁹ są: struktura mieszkańców według ekonomicznych grup wieku oraz współczynniki obciążenia demograficznego.

Ryc.24. Struktura mieszkańców powiatu hajnowskiego wg ekonomicznych grup wieku
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Znaczący spadek tempa przyrostu liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 32%) w warunkach relatywnie niewielkiego spadku liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (o 1%), przyczynił się do spadku liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. W 2012 roku w powiecie hajnowskim 60,2% mieszkańców stanowiły osoby w wieku produkcyjnym, z czego aż 43 % stanowiły osoby w wieku niemobilnym. Na tle średniej wartości dla Polski (37%) stawia to powiat hajnowski w bardzo niekorzystnej sytuacji pod kątem rozwoju zasobów pracy.

Na przestrzeni lat 2000-2012 wskaźnik zmniejszył się wskaźnik obciążenia demograficznego (stosunek osób w wieku nieprodukcyjnym do osób w wieku produkcyjnym). Trend ten spowodowany był jednakże głównie dużym spadkiem udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym, nie zaś spadkiem ludności w wieku poprodukcyjnym. Wartości oraz dynamika zmian w zakresie współczynników obciążenia demograficznego na tle wartości średnich dla Polski potwierdza zaawansowanie procesów starzenia się społeczeństwa nie tylko w powiecie hajnowskim, ale także w całym województwie podlaskim. Mamy tym samym

⁹⁹ Potencjał ekonomiczny regionu stanowi wynik interakcji różnorodnych grup czynników, stanowi miarę jakościową rozwoju gospodarczego i stanowi miarę jakościową rozwoju gospodarczego, a tym samym odzwierciedla poziom konkurencyjności danej jednostki. Komponenty potencjału ekonomicznego to: potencjał demograficzny, aktywność gospodarcza, dostępność komunikacyjna, infrastruktura techniczna i społeczna, kapitał ludzki i społeczny, aktywność JST, aktywność gospodarcza (na podstawie: Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim w latach 2000-2010. Analizy statystyczne”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2011).

do czynienie z bardzo niekorzystnym procesem starzenia się zasobów siły robocze, a co za tym idzie osłabienia jakości kapitału ludzkiego.

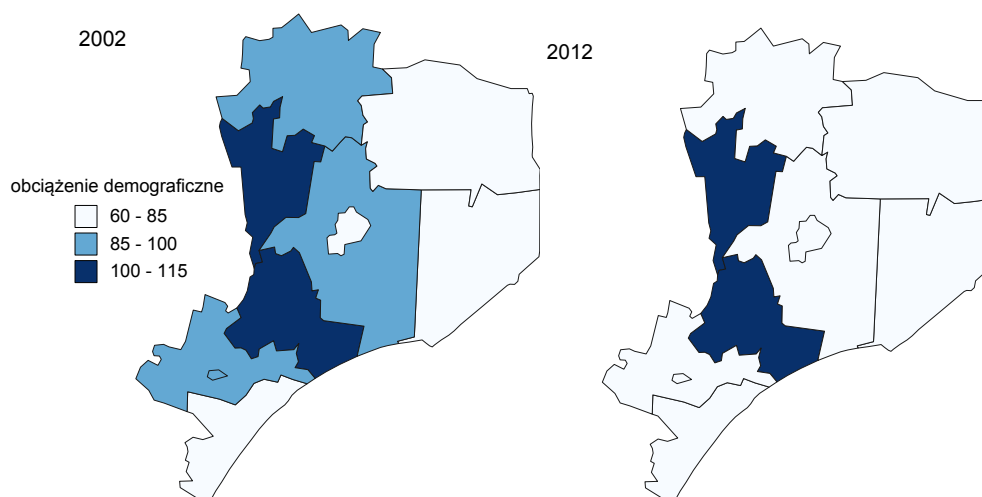
Tab.19. Współczynniki obciążenia demograficznego w latach 2002 i 2012

Jednostka terytorialna	ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym			ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym			ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym		
	2002	2012	dynamika (%)	2002	2012	dynamika (%)	2002	2012	dynamika (%)
Polska	60,7	56,6	93,2	66,5	97,1	146,0	24,2	27,9	115,3
woj. podlaskie	68,0	57,0	83,8	67,6	99,3	146,9	27,4	28,4	103,6
podregion łomżyński	74,9	60,2	80,4	72,4	104,7	144,6	31,4	30,8	98,1
powiat hajnowski	76,0	66,0	86,8	119,2	174,3	146,2	41,3	42,0	101,7

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wynikający ze specyfiki charakteru demograficznego, odnotowany w latach 2002-2012 (a także w latach 90.) znaczący przyrost ludności w wieku produkcyjnym, w warunkach likwidacji części miejsc pracy, był istotnym czynnikiem wzrostu bezrobocia. Oddziaływanie czynnika demograficznego na sytuację na rynku pracy ma miejsce również obecnie. Wskazuje na to analiza porównawcza liczebności roczników wchodzących i wychodzących z wieku produkcyjnego. Przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju siły te powinny się równoważyć bowiem zwiększonemu odpływowi osób starszych powinna towarzyszyć presja na miejsca pracy ze strony młodszych roczników. Z analizy demograficznej wynika, że wraz z niskimi wskaźnikami przyrostu naturalnego oraz przy utrzymujących się trendach presja młodych roczników będzie znacząco słabła.

Rozkład przestrzenny wartości najbardziej popularnego w analizach współczynnika obciążenia demograficznego (ryc.25) wskazuje na obszary szczególnie narażone na procesy depopulacji wynikające z malejących szans na tzw. zastępowalność pokoleń. Generalnie we wszystkich gminach powiatu w ciągu zalewie jednej dekady nastąpił znaczący regres w tym zakresie.

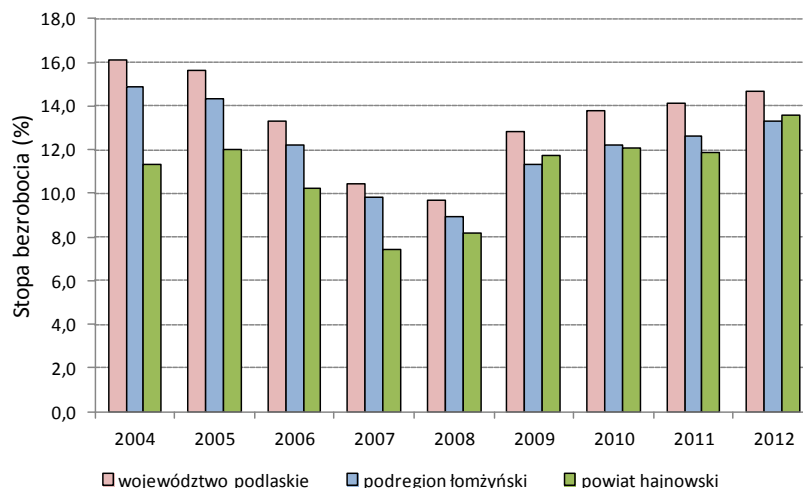
Ryc.25. Współczynnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Procesy demograficzne wpływające na lokalne zasoby kapitału ludzkiego są jednym z podstawowych determinant zrównoważenia lokalnego rynku pracy. W kontekście konieczności generowania impulsów rozwojowych należy poddać analizie obecną sytuację hajnowskiego rynku pracy¹⁰⁰. Jednym z efektów niekorzystnych trendów demograficznych (np. starość zasobów pracy, migracja osób młodych) jest bezrobocie. Jest to również jedna z głównych determinant sytuacji ekonomicznej gminy i perspektyw jej rozwoju społecznego i gospodarczego.

Według danych Powiatowego Urzędu Pracy w Hajnówce stopa bezrobocia w powiecie hajnowskim od 2007 roku sukcesywnie wzrasta (z 7,4% do 13,6%). Na uwagę zasługuje fakt, że poziom bezrobocia rejestrowanego w powiecie jest niższy niż w województwie podlaskim i nie odbiega od średniej krajowej (13,4%). Należy także w tym miejscu wykazać, że w ostatniej dekadzie to w 2012 roku stopa bezrobocia przekroczyła poziom notowany w kraju. Zrównanie się tych wartości w ostatnich latach wskazuje na niekorzystny kierunek zmian na badanym obszarze. Najnowsze dane dotyczące sytuacji bezrobotnych w powiecie hajnowskim na koniec 2013r. wskazują na dalszy wzrost liczby bezrobotnych. Taka sytuacja jest po części efektem pogorszenia koniunktury na rynku krajowym, jak i na rynkach globalnych. Sytuacja i stan coraz silniejszych powiązań rynku krajowego z rynkami europejskimi w efekcie końcowym przekłada się także na krajowy, jak i lokalne rynki pracy.

¹⁰⁰ Analiza liczby i struktury pracujących zostanie przedstawiona w rozdziale poświęconym obszarowi gospodarczemu.

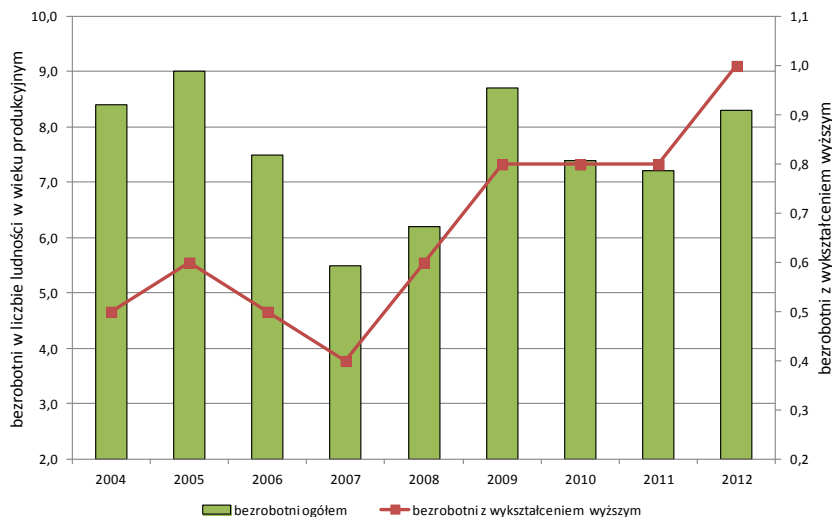

Ryc.26. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2002 – 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PUP w Hajnówce oraz danych GUS

Wśród zarejestrowanych bezrobotnych w powiecie hajnowskim przeważają mężczyźni (53%). Niekorzystny jest fakt, że prawie 90% bezrobotnych nie ma prawa do zasiłku, co wskazuje na przewagę osób długotrwale bezrobotnych (48% w 2012 roku). Generalnie zauważalna jest tendencja, że im dłużej osoby pozostają bez pracy tym większy ich odsetek wśród bezrobotnych. Długi czas pozostawania bez pracy jest szczególnie niebezpieczny dla kobiet, bowiem wraz ze wzrostem długości pozostawania na bezrobociu ich szanse na ponowne zatrudnienie gwałtownie maleją. Są to prawidłowości, które obserwować można właściwie we wszystkich regionach kraju.

W powiecie hajnowskim obserwowany jest wzrost zagrożenia bezrobociem w najbardziej mobilnych grupach społecznych. Zgodnie z danymi Powiatowego Urzędu Pracy w Hajnówce na koniec 2012 roku prawie 8% stanowiły osoby będące niespełna rok od ukończenia nauki, natomiast w grupa osób do 25 roku życia stanowił prawie 20% wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych. Trochę korzystniej kształtuje się w przypadku osób bezrobotnych, które ukończyły szkołę wyższą. Stanowiły one niespełna 2,5% zarejestrowanych. Niebezpieczna jest natomiast zauważana tendencja wzrostowa tego wskaźnika. Zgodnie z danymi GUS stopa bezrobocia wśród osób z wykształcenie wyższym stale rośnie i w 2012 roku wyniosła 1,2%.

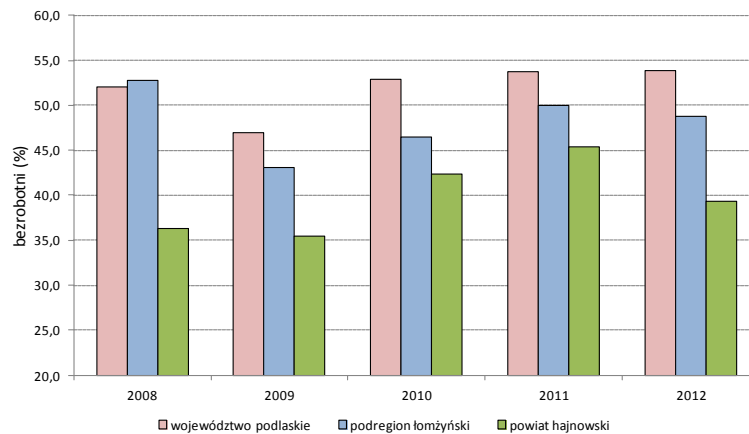
Ryc.27. Udział bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym w powiecie hajnowskim w latach 2002 – 2012
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Relatywnie wysoka stopa bezrobocia w powiecie hajnowskim wiązana jest również z niskim poziomem wykształcenia osób bezrobotnych. Struktura poziomu według poziomu wykształcenia charakteryzuje się niemal „klasyczną” piramidą, tzn. im osoba posiada niższe wykształcenie, tym większa jest liczebność tej grupy. I tak w powiecie hajnowskim udział osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym wynosił w 2012 roku 28,9% (664 os.), zasadniczym zawodowym – 23,2% (533 os.) a wyższym 1,2% (281 os.). Wynik ostatniej z grup świadczy o dwojakich trendach. Z jednej strony wpływ na to może mieć fakt, iż osoby z wyższym wykształceniem są zazwyczaj bardziej mobilne i częściej opuszczają teren gminy, bądź też po ukończeniu studiów nie wracają już na wieś, bądź też do małych miast, gdzie jest niewielki rynek pracy, zwłaszcza dla osób wyspecjalizowanych, dysponujących wysokimi kwalifikacjami. Z drugiej strony każda gmina, potrzebuje odpowiedniej ilości osób z wykształceniem wyższym (np. specjalistów ds. administracji, w mniejszym stopniu lekarzy, prawników itp.). Można stąd wysnuć wniosek, iż powiat hajnowski odznacza się stosunkowo wysokim jeszcze zapotrzebowaniem na wykształconą kadrę pracowniczą, bowiem statystycznie w kraju osoby z wyższym wykształceniem mają znacznie większe trudności ze znalezieniem pracy, zaś poziom potrzeb pracowniczych na stanowiskach wymagających wysokich kwalifikacji jest już w wysokim stopniu zaspokojony.

Na osobną uwagę zasługuje poziom bezrobocia w grupie z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (13% zarejestrowanych bezrobotnych) oraz wykształceniem policealnym i średnim zawodowym (22,7%). Zastanawiający jest fakt, że osoby z przygotowaniem zawodowym na poziomie szkoły średniej czy policealnej mają większy problem

z pozyskaniem pracy. Nasuwa się więc wniosek, że jest to grupa osób, których kierunek/specjalizacja wykształcenia nie odpowiada na obecne potrzeby rynku lokalnego.

Problem ten dotyczy zarówno osób młodych, które wybierając kierunek kształcenia nie mogły zakładać dynamicznych zmian zachodzących w otoczeniu rynku pracy, jak również osób starszych, które mimo właściwej specjalizacji straciły pracę ze względu na upadek przedsiębiorstw czy też ograniczenia miejsc pracy ze względów ekonomicznych. Jak już wspomniano, zasoby pracy w powiecie hajnowskim są coraz starsze, więc także problem bezrobocia w starszych grupach wiekowych wzrasta. Udział bezrobotnych w grupie wiekowej 56-64 charakteryzuje trend ale wartości badanej zmiennej w stosunku do średniej dla województwa podlaskiego są niższe (ryc.28).

Ryc.28. Bezrobotni w wieku 55-64 lat pozostający bez pracy przez okres dłuższy niż 1 rok w bezrobotnych w wieku 55-64 lat ogółem
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza danych statystycznych opisujących problem bezrobocia w powiecie wskazuje także na wysoki udział osób, które nie posiadają kwalifikacji zawodowych (31%) oraz nie posiadających doświadczenia zawodowego (25,4%). Szczególnie ostatni ze wskaźników jest ważny z punktu widzenia oceny sytuacji osób młodych na rynku pracy. Można bowiem przypuszczać, że największą grupę osób nie posiadających doświadczenia zawodowego stanowią właśnie osoby, które dopiero weszły na rynek pracy po zakończeniu edukacji. Jest to z całą pewnością duży problem wynikający z faktu, że większość publicznie dostępnych ofert pracy skierowanych jest to osób mogących wykazać się doświadczeniem zawodowym. Młodzież kończąca naukę, która do tej pory nie miała możliwości zebrać doświadczenia na rynku pracy powinna stanowić grupę szczególnego zainteresowania w zakresie interwencji na rynku pracy. Istnieje bowiem ryzyko, że osoby takie bez stosownego wsparcia będą skłonne opuścić swoje miejsce zamieszkania i wyjechać „za pracą” do dużego miasta.

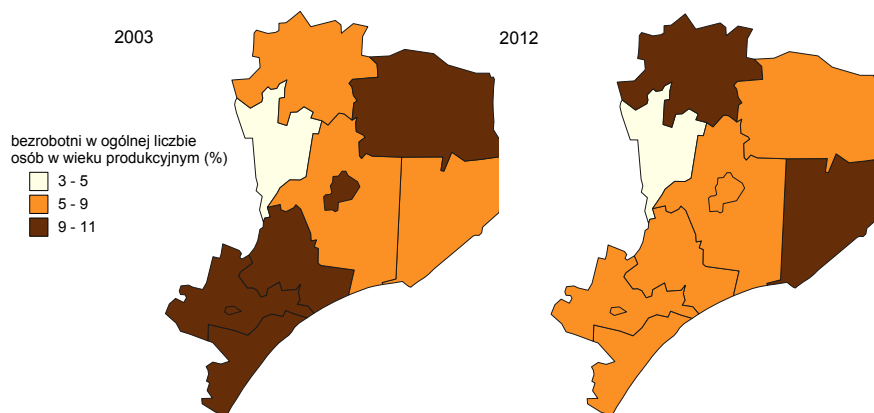
Analiza danych statystycznych wskazuje także na stosunkowo wysoki poziom bezrobocia wśród osób narażonych na wykluczenie społeczne, tj. wśród osób niepełnosprawnych. W powiecie hajnowskim ponad 6% ogółu bezrobotnych stanowiły osoby z różnym rodzajem i stopniem niepełnosprawności.

Tab.20. Udział bezrobotnych w ogólnej liczbie mieszkańców wieku produkcyjnym

	2008	2012	2008 = 100%
Hajnówka (M)	6,5	8,4	128,7
Białowieża	7,4	11,0	149,2
Czeremcha	8,0	8,6	107,9
Czyże	3,2	3,9	121,8
Dubicze Cerkiewne	7,5	7,2	95,4
Hajnówka (W)	4,3	7,3	170,1
Kleszczele	5,9	7,7	129,3
Narew	5,6	9,5	169,0
Narewka	5,7	8,5	149,6
powiat hajnowski	6,2	8,2	132,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Hajnówce

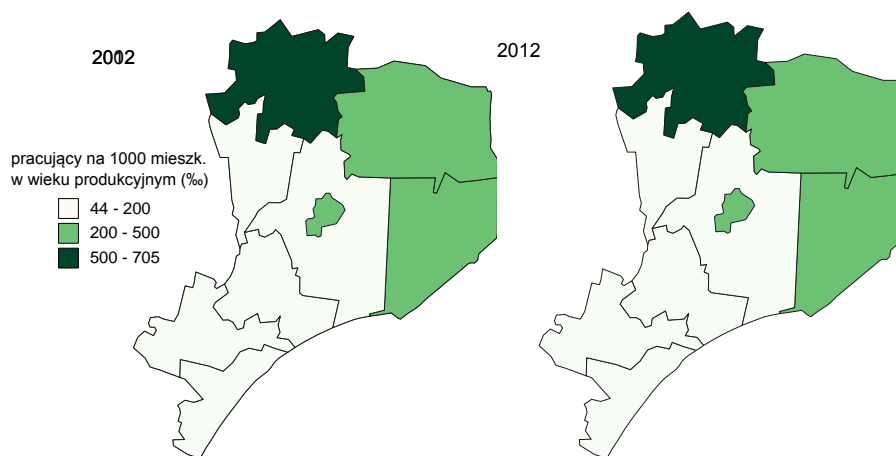
Przestrzenny rozkład poziomu bezrobocia w powiecie hajnowskim wskazuje na nieznaczne dysproporcje rozwoju gmin. Udział bezrobotnych w stosunku do osób w wieku produkcyjnym w powiecie w 2012 roku wyniósł 8,2% i był o 32% wyższy względem 2008 roku. Jedynie w gminie Dubicze Cerkiewne odnotowano spadek wartości zmiennej. W pozostałych gminach dynamika przyrostu oscylowała pomiędzy 7% - 70,1%. W pierwszym roku analizy problem bezrobocia w największym stopniu dotyczył gmin Czeremcha, Dubicze Cerkiewne i Białowieża. W roku 2012 wartość wskaźnika powyżej średniej charakteryzował już gminy Białowieża, Narew, Narewka czy miasto Hajnówka.

Ryc.29. Udział bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym (%) w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jednym z mierników zrównoważonego rozwoju potencjału społecznego jest udział pracujących na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym (stopa zatrudnienia)¹⁰¹. W powiecie hajnowskim wskaźnik ten w 2012 roku przyjął wartość 305,7 osób (średnia dla kraju – 349,1). Na przestrzeni lat wartość wskaźnika ulegała znacznym fluktuacjom w zależności od sytuacji na rynku pracy. Pomimo to analiza danych historycznych pozwoliła na wyznaczenie trendu wzrostowego stopy zatrudnienia w powiecie. W badanym przedziale czasowym wartość wskaźnika wzrosła o 5,6%, z czego najwyższe przyrosty zanotowano w gminie Narew (94%) natomiast największe spadki w części wiejski gminy Kleszczele (-54,8%) oraz w gminie Czyże (-50,6%).

Ryc.30. Stopa zatrudnienia w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab.21. Stopa zatrudnienia w latach 2002, 2012 oraz dynamika zmian

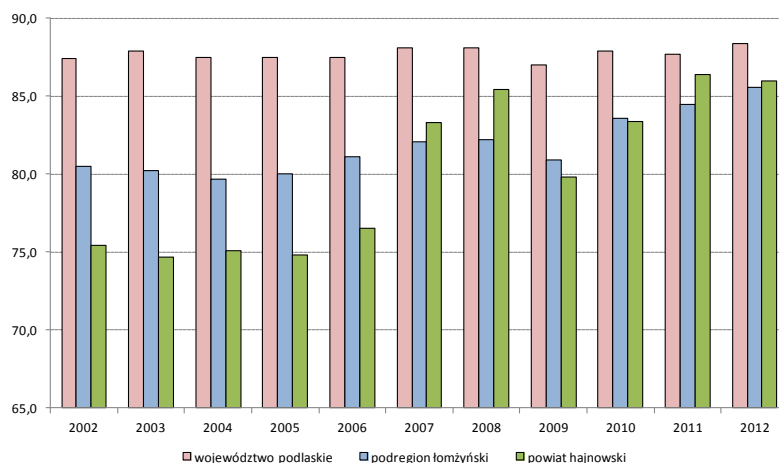
	2002	2012		dynamika (%)
Polska = 100 %	90	88	powiat hajnowski	5,6
woj. podlaskie = 100 %	112	112	podregion łomżyński	7,1
podregion łomżyński = 100 %	133	131	woj. podlaskie	5,1
			Polska	8,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pomimo wzrostu bezrobocia oraz spadku wartości wskaźnika zatrudnianie w powiecie hajnowskim od kilku lat obserwuje się stopniowe zmniejszanie dysproporcji pomiędzy poziomem dochodów mieszkańców w odniesieniu do reszty kraju. W 2012 roku średni

¹⁰¹ Statystyki GUS, na bazie których przygotowano analizę nie obejmują przedsiębiorstw zatrudniających do 9 mieszkańców.

miesięczny dochód na mieszkańca w powiecie hajnowskim wyniósł 3221,78 zł, o 522,60 zł mniej niż średnia dla Polski (3744,38%). Był on jednak zbliżony do średniej wartości dla województwa podlaskiego (3310,71 zł). Natomiast w 2002 roku relacje poziomów dochodów były zdecydowanie wyższe ze szkoda dla mieszkańców powiatu hajnowskiego. Średnie wynagrodzenie statystycznego obywatela powiatu hajnowskiego wynosiło nieco ponad 75% wynagrodzenia krajowego. Obecnie dystans ten uległ zmniejszeniu o 10 punktów procentowych (ryc. 31).

Ryc.31. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej (Polska=100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Równoważnie lokalnego rynku pracy dążące chociażby do wyrównania poziomu dochodów jest niezbędne dla zapewnienia wysokiego poziomu życia mieszkańców. Jednym z mierników efektu tych działań może być udział osób korzystających z pomocy społecznej. Zgodnie ze „Powiatową strategią rozwiązywania problemów społecznych w powiecie hajnowskim”¹⁰² w strukturze przyczyn wsparcia mieszkańców dominuje ubóstwo, bezrobocie i niepełnosprawność.

Tab.22. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w latach 2008, 2012 oraz dynamika zmian

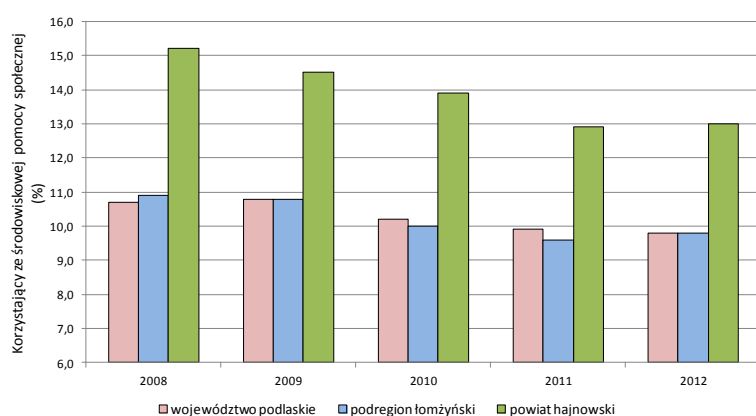
	2008	2012	dynamika (%)
Polska =100 %	158	160	
woj.podlaskie = 100 %	142	133	
podregion łomżyński = 100 %	139	133	
powiat hajnowski			-14,5
podregion łomżyński			-10,1
woj.podlaskie			-8,4
Polska			-15,6

¹⁰²

Załącznik do Uchwały Rady Powiatu Hajnowskiego z dnia 26 czerwca 2008r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

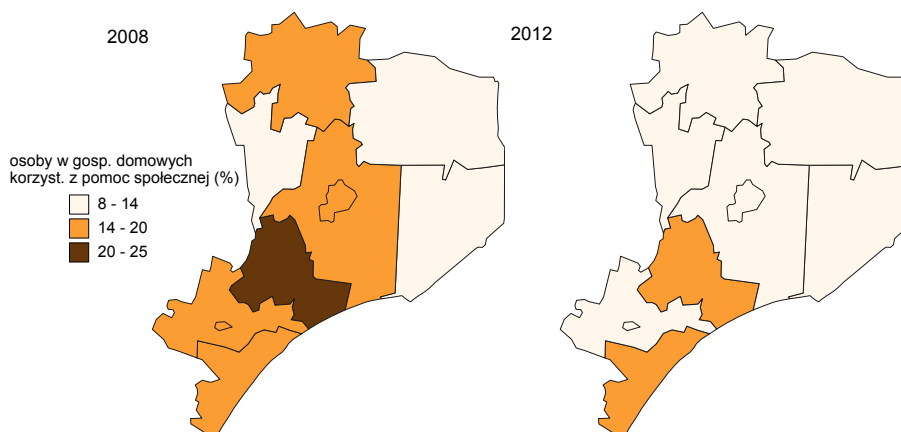
W latach 2008 – 2012 w powiecie hajnowskim zanotowano ponad 14%-wy spadek udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem. Dzięki znaczącej dynamice w powiecie zmniejszeniu uległy dysproporcje pomiędzy powiatem a województwem podlaskim (tab.22). W relacji do średniej wartości wskaźnika w Polsce, zwiększył się natomiast dystans i w 2012 roku udział osób korzystających z pomocy społecznej stanowił 160% wysokości zmiennej dla kraju. Dynamika zmian od 2008 roku może wskazywać na poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych m.in. poprzez możliwość uczestniczenia w szeregu projektów wspierających kapitał ludzki poprzez szkolenia, staże itp. w ramach unijnych programów pomocowych.

Ryc.32. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2008 – 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dynamika zmian przyczyniła się do spadku zróżnicowania gmin pod względem badanej cechy. W 2008 roku powiat charakteryzował się znacznymi dysproporcjami w rozkładzie analizowanej zmiennej (współczynnik zmienności $V_s = 27,7\%$). Dziesięć lat później poziom wewnętrznego zróżnicowania spadł a wartość współczynnika zmienności osiągnęła poziom $V_s = 22,4\%$.

Ryc.33. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w latach 2008, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Działania na rzecz zrównoważenia rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym nie mogą odbywać się bez uwzględnienie kapitału ludzkiego rozumianego jako „człowieka, który dysponuje wiedzą, umiejętnościami (...), zdolnością do innowacji (...) z czego część zdolności ma charakter naturalny, zaś większość jest wynikiem poczynionych wcześniej inwestycji” (Matuszczak A., s. 136)¹⁰³.

Kapitał ludzki kształtuje się już od najmłodszych lat, poprzez edukację przedszkolną. Specyfiką powiatu jest wysoki i stale rosnący stopień objęcia wychowaniem przedszkolnym najmłodszych mieszkańców. W latach 2002-2012 dynamika osiągnęła poziom 111% i obecnie wychowaniem przedszkolnym objętych jest 72,6% dzieci w grupie wiekowej 3-5 lat. Jest to wartość wyższa zarówno od danych dla województwa podlaskiego (67,2%), jak i średnia wartość dla Polski (69,7%). Dynamika w obu jednostkach jest dużo niższa niż w powiecie hajnowskim (odpowiednio 140% i 92,5%).

Inwestycje w edukację od najmłodszych lat mogą w długoterminowej perspektywie przyczynić się do rozwoju właściwych postaw społecznych wśród wykształconych mieszkańców. Edukacja rozpoczęta na tak wczesnym etapie może wykształcić w młodym człowieku chęć do zgłębiania wiedzy, zmysł przedsiębiorczy oraz umiejętność działania w grupie. W powiecie hajnowskim dlatego też przykłada się tak dużą rolę to rozwoju tej sfery działalności edukacyjnej. Oprócz działań statutowych prowadzonych przez jednostki samorządu lokalnego działalnością na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych najmłodszych zajmują się także organizacje pozarządowe¹⁰⁴.

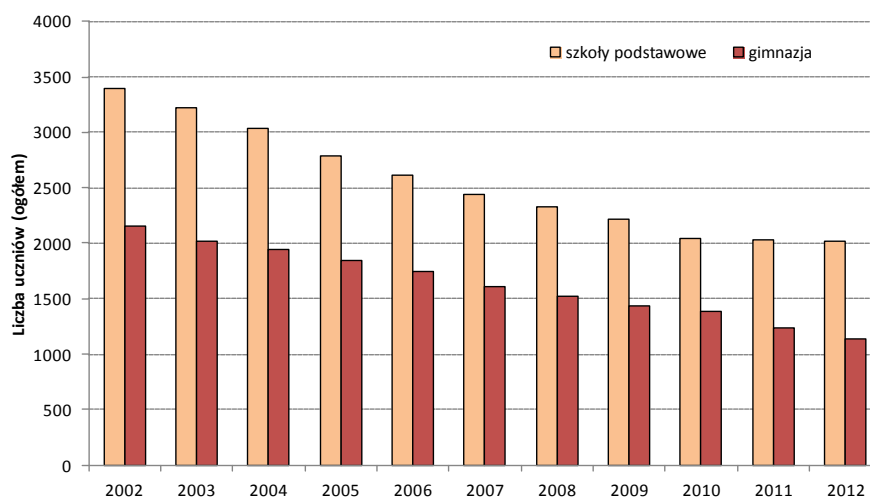
Za edukację na poziomie podstawowym w powiecie hajnowskim odpowiada 15 placówek szkolnych, z czego 5 zlokalizowanych jest w mieście Hajnówka a 3 na terenie gminy wiejskiej Hajnówka. Wraz ze spadkiem liczby najmłodszych roczników w związku z niekorzystnymi trendami demograficznymi, w latach 2002 – 2012 nastąpił znaczący spadek liczby uczniów szkół podstawowych (z 3396 do 2023 uczniów – spadek o 40,4%). Był on wyższy niż w województwie podlaskim (-35,8%) oraz w kraju(-27,6%). Największy ubytek uczniów miał miejsce w gminie Narewka (-57,3% względem 2002 roku).

---

¹⁰³ Matuszczak A., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym i społecznym* [w:] A. Grzelak, K. Pająk (red.), *Nowe trendy w metodologii nauk ekonomicznych i możliwości ich wykorzystania w procesie kształcenia akademickiego*, tom 2, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 125 - 141

¹⁰⁴ Na podstawie wersji skróconej raportu końcowego w ramach projektu „Prowadzenie Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieskim Parku Narodowym”, IRWIR, Warszawa 2014 - w oparciu o dane Fundacji Dzieci im. Komeńskiego.

Problem odpływu uczniów dotyczy w takim samym stopniu szkolnictwa gimnazjalnego. W gminach powiatu hajnowskiego zlokalizowanych jest 13 gimnazjów, w których w 2012 roku kształciło się 1142 uczniów. Dynamika zmian w ostatniej dekadzie charakteryzuje się większym tempem niż w przypadku uczniów szkół podstawowych. Potencjał w szkołach gimnazjalnych spadł o prawie 47%, z 2150 do 1142 uczniów. Dynamika spadku tak, jak w przypadku szkolnictwa podstawowego jest szybsza niż w kraju (-31,6%). Największe ubytki gimnazjalistów w latach 2002 – 2012 zarejestrowano w gminach Narewka (-63,2%) oraz Czeremcha (-50,5%).

Ryc.34. Zmiana liczby uczniów w szkołach podstawowych i gimnazjach w powiecie hajnowskim w latach 2002 – 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Z punktu widzenia oceny jakości potencjału kapitału ludzkiego należy także podjąć próbę oceny zasobów systemu edukacyjnego, który jest niezbędny dla kształtowania wiedzy lokalnej społeczności. Jednym z podstawowych źródeł informacji mogących służyć ocenie efektywności systemu edukacyjnego są wyniki sprawdzianu na zakończenie nauki w szkole podstawowej oraz wyniki egzaminu gimnazjalnego.

Ocenie poddano wyniki osiągnięte w roku 2013. Zgodnie z danymi Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży średni wynik sprawdzianu w powiecie hajnowskim wyniósł 21,5 punktów, co zakwalifikowało powiat do grupy jednostek o średnim wyniku. Powyżej tego wyniku znalazły się szkoły podstawowe w gminach Czeremcha (26,3 pkt.) oraz Białowieża (22,7 pkt.).

W przypadku egzaminów gimnazjalnych relacja wyników osiągniętych w szkołach hajnowskich zależy od grupy ocenianych przedmiotów. W przypadku przedmiotów humanistycznych – języka polskiego oraz historia i wiedza o społeczeństwie średnia liczba punktów uzyskana w województwie podlaskim wyniosła odpowiednio 59,8 pkt. oraz 56,8 pkt.

Wartości uzyskane przez hajnowskich gimnazjalistów nie odbiegały znacząco od tych wartości (odpowiednio 58,3 pkt. i 56,0 pkt.). Najlepiej wypadli uczniowie w Białowieży i Kleszczelach.

Nieco słabiej wypadły wyniki w przypadku przedmiotów ścisłych: matematyki i przedmiotów przyrodniczych (województwo odpowiednio: 49 pkt., 59,8 pkt.; powiat hajnowski odpowiednio 44 pkt., 57 pkt.), przy czym wyników uczniów w gminie Czeremcha i Kleszczele były wyższe niż w pozostałych jednostkach powiatu.

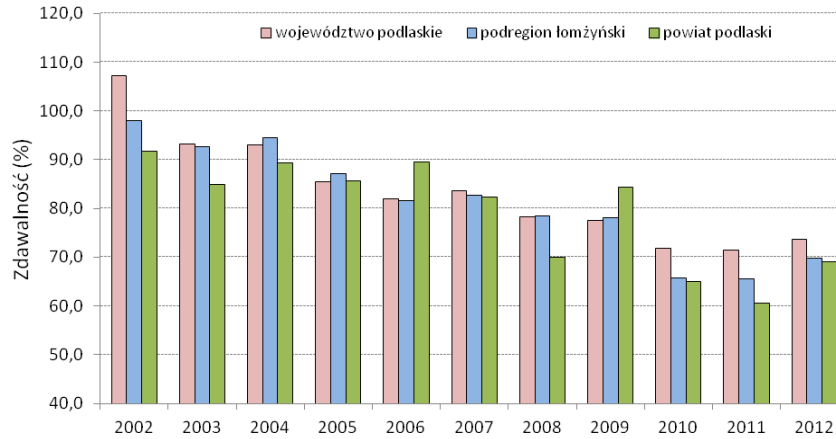
Interesująco przedstawiają się natomiast wyniki egzaminu z języków obcych. Najczęściej wybierane były język angielski i rosyjski¹⁰⁵. Zarówno w przypadku języka angielskiego i rosyjskiego uczniowie szkół w powiecie hajnowskim osiągnęli wyniki końcowe wyższe o kilka punktów procentowych w stosunku do wartości średnich dla województwa.

Młodzi absolwenci gimnazjów mogą kontynuować naukę w kilkunastu szkołach ponadgimnazjalnych (liceach ogólnokształcących, liceach profilowanych, technikum leśnym) a także na poziomie wyższym (Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej). Kontynuować kształcenie mogą również dorośli w ramach szkół policealnych, Ośrodka Kształcenia Zawodowego, Zakładzie Kształcenia Zawodowego itd. Analiza dostępnych materiałów poświęconych ocenie poziomu rozwoju w powiecie hajnowskim wskazała, że kierunki kształcenia nie odpowiadają na zapotrzebowani rynku pracy. Podjęta była próba uruchomienia specjalności „technologia drewna” w ramach zespołu szkół w Hajnówce. Niestety brak zainteresowania tym kierunkiem stwarza realne ryzyko zamknięcia kierunku¹⁰⁶. Okazuje się, że dużo większe zapotrzebowanie jest na techników żywienia i techników usług gastronomicznych i budownictwa (w związku z rozwojem turystyki oraz firm budowlanych w powiecie bielskim).

---

¹⁰⁵ Język niemiecki wybrany został wyłącznie przez 8 uczniów w mieście Hajnówka.

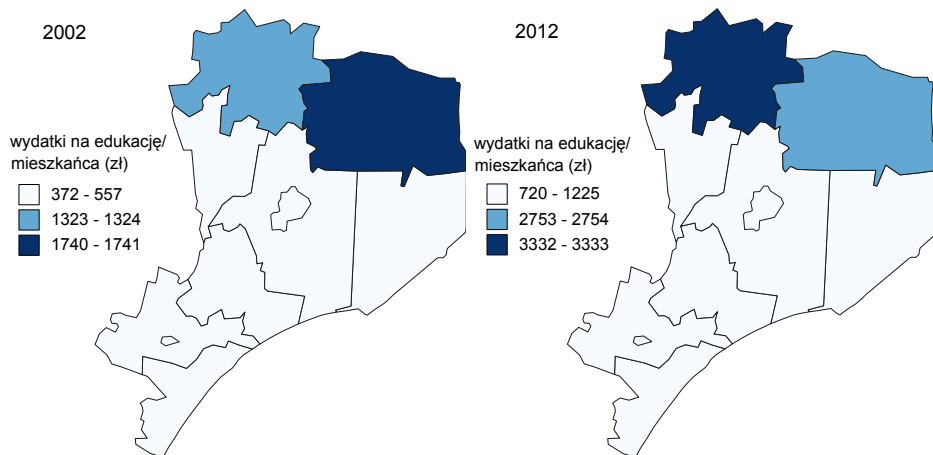
¹⁰⁶ Na podstawie wersji skróconej raportu końcowego w ramach projektu „Prowadzenie Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieskim Parku Narodowym”, IRWIR, Warszawa 2014

Ryc.35. Zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach ponadgimnazjalnych zawodowych w latach 2002 – 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ilość dostępnej infrastruktury szkolnictwa ponadgimnazjalnego nie zawsze stanowi o jakości kapitału ludzkiego. Jego potencjał jest wypadkową szeregu zmiennych takich jak, dostępna oferta kierunkowa kształcenia, dostęp do nowoczesnej bazy edukacyjnej, wysoki poziom nauczania przez zatrudnioną kadrę naukową, indywidualne predyspozycje osób kształcących się itp.) Jednym z mierników poziomu kapitału ludzkiego a w zasadzie jakości oferty edukacyjnej jest poziom zdawalności egzaminów maturalnych. O ile w szkołach ogólnokształcących powiatu hajnowskiego jest on na wysokim poziomie (94,5% w 2011 roku), przekraczającym średnią wartość dla Polski (88,8%) to już w szkołach gimnazjalnych zawodowych obserwowany jest niekorzystny trend. W latach 2002 – 2012 poziom zdawalności egzaminu maturalnego spadł z 91,8% do 69% (spadek o 24,8%). Proces ten obserwowany jest w całym kraju. Poziom zdawalności matur w tej grupie szkół w ostatniej dekadzie spadł o ponad 19%, z 92,6% do 74,6%.

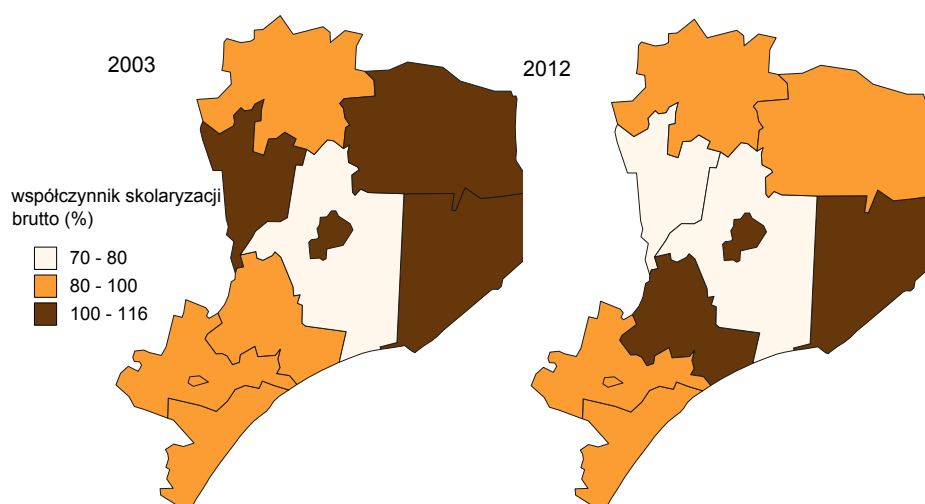

Ryc. 36. Wysokość wydatków budżetowych JST na edukację/mieszkańca w latach 2002, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza danych historycznych dotyczących poziomu inwestowania samorządów w prowadzone przez siebie placówki edukacyjne wskazuje na duże dysproporcje wewnętrzne w powiecie. Średnio w powiecie hajnowskim wysokość wydatków budżetowych na edukację w 2012 roku wyniosła 1459 zł/mieszkańca. Zdecydowanie powyżej tej wartości znalazły się dwie gminy: Narew i Narewka, w których wysokości środków wyniosła odpowiednio 3332,7zł oraz 2753,8 zł. Poniżej średniej znalazły się natomiast gminy Kleszczele (720,6 zł) i Czyże (931,1 zł).

Wysokość nakładów nie odzwierciedla rozmieszczenia gmin charakteryzujących się najwyższymi współczynnikami skolaryzacji brutto. Zmienna ta opisuje liczbę uczniów szkół do ogólnej liczby dzieci w danej grupie wiekowej i stanowi ona miarę popytu na usługi edukacyjne oferowanego w danej jednostce. Jest to tym samym wypadkowa takich cech, jak jakość kształcenia oraz dostępność przestrzenna placówek szkolnych¹⁰⁷. Dla potrzeb niniejszej analizy uwzględniono dane dla grupy wiekowej odpowiadającej szkołom podstawowym.

Ryc. 37. Współczynnik skolaryzacji brutto w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza przestrzenna rozkładu wskaźnika wskazuje na znaczne dysproporcje wewnątrzpowiatowe. W 2002 roku współczynnik solaryzacji przekroczył poziom 100% w gminach Czyże (112,4%), Narewka (108,1%), miasto Hajnówka (104,9%) oraz Białowieża

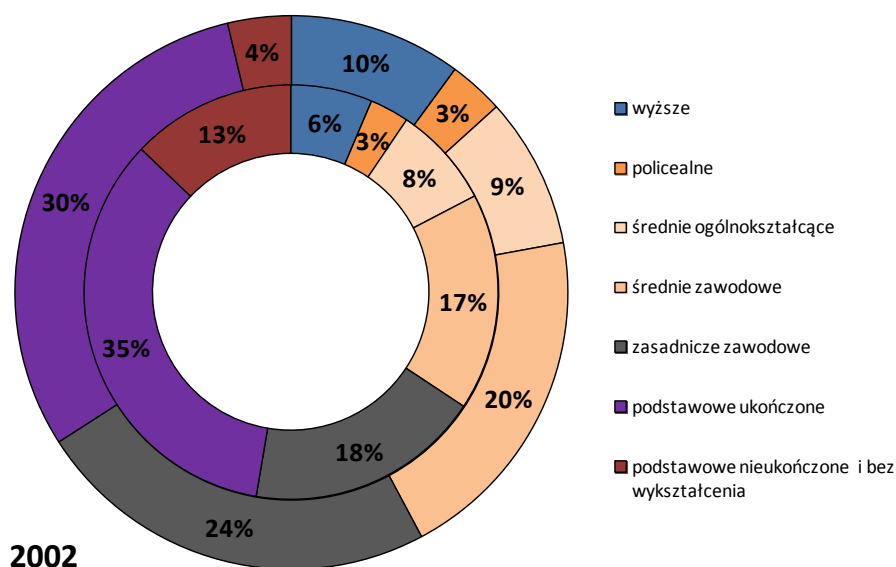
¹⁰⁷

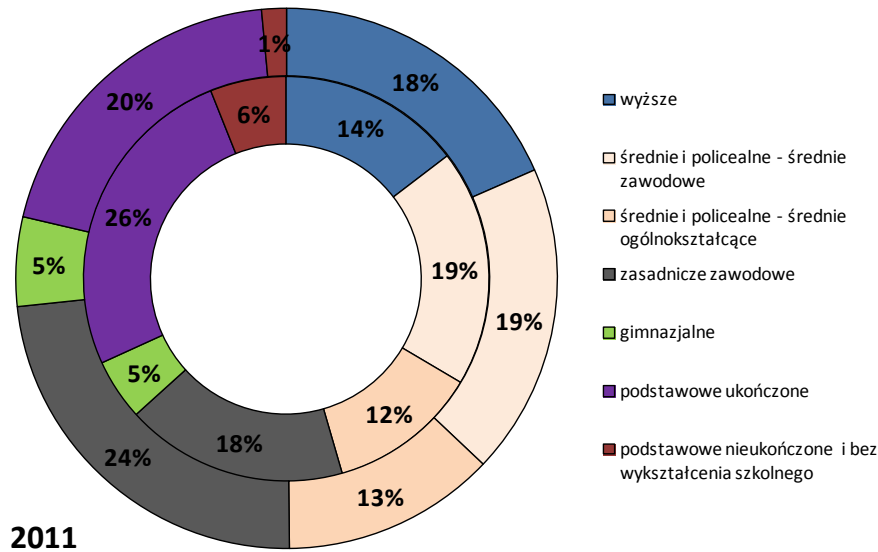
„Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I”, Rosner A., Stanny M., 2014.

(104,4%). Były to gminy, które koncentrowały na swoim obszarze potencjał edukacyjny i kształciły dzieci spoza danej jednostki.

W 2012 roku zaobserwowano zmiany w rozmieszczeniu jednostek najbardziej „atrakcyjnych” pod względem kształcenia podstawowego. Współczynnik skolaryzacji o najwyższych wartościach charakteryzował gminę Dubicze Cerkiewne (106,8%), Białowieżę (106,5%) oraz miasto Hajnówka (103,4%).

Inwestycje w infrastrukturę edukacyjną w powiecie, ogólne trendy w zakresie kształcenia, zmiany na rynku pracy to jedne z najważniejszych determinant wpływających na poziom wykształcenia mieszkańców. Analiza danych historycznych wskazuje, że zarówno w powiecie hajnowskim jak i całym kraju wzrosło znaczenie wykształcenia, co przejawia się we wzroście udziału osób z wykształceniem wyższym (ryc.38). Istotnie zmalał także udział osób nie posiadających wykształcenia. Jest to jednak raczej efektem wymierania pokolenia osób starszych, które z różnych względów nie zdobyły wykształcenia. Analiza porównawcza danych wskazała także na wyższy udział względem całego kraju, udziału osób z ukończonym wykształceniem podstawowym oraz niższym udziałem osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym.

Ryc.38. Struktura ludności według poziomu wykształcenia w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS
Okręgi wewnętrzne – powiat hajnowski, okręgi zewnętrzne - Polska

Podstawowa opieka zdrowotna w powiecie hajnowskim jest zapewniona poprzez 23 ośrodki zdrowia, z czego ponad połowę (56%) stanowią przychodnie publiczne. Liczba punktów świadczących usługi zdrowotne na rzecz społeczności lokalnej wzrosła od 2002 roku z 5 do 23 w 2012 roku, przy czym poziom ten został osiągnięty stosunkowo wcześnie, bo w 2005 roku. Tym samym odnotowuje się względnie stały poziom nasycenia placówkami ambulatoryjnej opieki zdrowotnej na 10 tys. W 2012 na każde 10 tys. mieszkańców przypadało 5 placówek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej (o 25% więcej niż w 2004 roku). Wartość ta odpowiada także średniej wartości wskaźnika dla Polski (5 obiektów). Rozkład badanej cechy jest nierównomierny w powiecie. W trzech gminach wysokość wskaźnika w 2012 roku była wyższa niż średnia dla powiatu. Są to Czeremcha (9 ob./10000 mieszk.), Narewka (8 ob./10000 mieszk.) i Dubicze Cerkiewne (6 ob./10000 mieszk.).

Zapotrzebowanie na usługi zdrowotne w powiecie hajnowskim są bardzo wysokie. Wskazuje na to wzrost liczby udzielonych porad medycznych z 193 488 w 2003 roku do 206 904 w 2012 roku (wzrost o 6,9%). Obserwuje się także niekorzystny trend spadku udziału porad uzyskanych w przychodniach podległych samorządowi terytorialnemu z 30,8% w 2003 roku do 17,9% w 2012 roku. Można przypuszczać, że sytuacja ta wynika z niekorzystnych zmian z publicznej służbie zdrowia związanej z wydłużającym się czasem oczekiwania na wizytę, utrudnionym dostępem do specjalistów, którzy mają podpisany kontrakt z Narodowym Funduszem Zdrowia. Coraz więcej osób kieruje się więc po pomoc do niepublicznych ośrodków zdrowia.

Przy względnie niezmienionej strukturze własnościowej działających na terenie powiatu przychodni, opisane powyżej kierunki zmian wskazywać mogą zarówno na wzrost zapotrzebowania na usługi medyczne, ale także na duże zapotrzebowanie na usługi świadczone przez publiczne ośrodki zdrowia.

Działalność kulturalna w powiecie hajnowskim prowadzona jest na wielu płaszczyznach poczynając od organizacji i koordynacji imprez kulturalnych poprzez upowszechnianie wiedzy i kultury, do zaspokajania potrzeb czytelniczych mieszkańców miasta i gminy. W gminach powiatu działa szereg instytucji kultury stanowiących zarówno samorządowe instytucje kultury, jak i obiekty zarządzane przez organizacje pozarządowe. W powiecie hajnowskim zgodnie z danymi GUS funkcjonowało 29 domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic, z czego najwięcej zlokalizowanych było w gminie Czyże (8 szt.) oraz Kleszczele (9szt.).

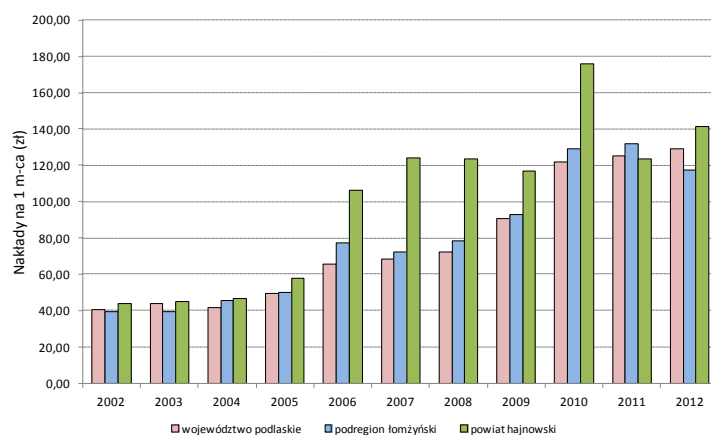
Przejawem aktywności powyższych ośrodków są m.in. imprezy kulturalne organizowane w poszczególnych gminach. W powiecie hajnowskim organizowanych jest 25% wszystkich imprez w podregionie łomżyńskim i ponad 8% ogólnej liczby przedsięwzięć tego typu w województwie. Od 2005 roku obserwuje się stały spadek liczby organizowanych imprez (z 987 do 589, tj. o 40%). Jest on dużo wyższy niż w regionie podlaskim (-7,8%) oraz w kraju (-6,6%).

Wraz ze spadkiem liczby imprez spada liczba ich uczestników (o 28% w latach 2005 – 2012. W tym samym przedziale czasowym liczba wydarzeń kulturalnych w kraju wzrosła o 4%). Gdy w 2005 roku liczba uczestników wyniosła ponad 120 tys., to w 2012 było to już tylko 84 tys. osób. Inaczej natomiast wygląda sytuacja, gdy analizie poddamy wskaźnik poziomu uczestnictwa w imprezach. W 2005 roku na 1 imprezę kulturalną przypadało średnio 119 uczestników. Siedem lat później było ich już 144 (wzrost o 21%).

Najwięcej uczestników imprez zgromadziła gmina Dubicze Cerkiewne (średnio 434 uczestników na imprezę w 2012 roku). W gminie tej zorganizowanych zostało w tym czasie tylko 23 imprezy. Najbardziej atrakcyjnie pod tym względem wygląda oferta miasta Hajnówka, która przy organizacji w 2012 roku 106 imprez zgromadziła na każdej średnio prawie 300 uczestników. W mieście powiatowym realizowane są bowiem najbardziej atrakcyjne ze względu na ich ponadlokalny charakter przedsięwzięcia kulturalne, np. Międzynarodowy Festiwal Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej czy Podlaskie Koncerty Organowe, które dorocznie gromadzą największe sławy z Polski i ze świata. Wśród najważniejszych cyklicznych imprez kulturalnych wymienić można również Jarmark Żubra, Ogólnopolski Festiwal „Piosenka Białoruska”, Przegląd Sztuki Nieprofesjonalnej Ziemi Hajnowskiej, Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Wertep” i in. Ponadto na terenie powiatu działa szereg zespołów folklorystycznych, których działalność spotyka się z uznaniem w całym kraju: Zespół Pieśni „Echo Puszczy”, Zespół Tańca Ludowego „Przepiórka”, Zespół

folklorystyczny "Narewczanki", Zespół folklorystyczny "Cegiełki", Zespół Folklorystyczny „Czyżowianie”, Dziecięco-młodzieżowy zespół folklorystyczny „Hiłoczka”.

Nieopisaną rolę w generowaniu działań kulturowych aktywizujących społeczność lokalną pełni Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”, która organizuje różnego rodzaju przedsięwzięcia dla mieszkańców, jak i oferuje wsparcie dla osób, które pragną pozyskać wsparcie finansowe m.in. na przedsięwzięcia kulturalne.

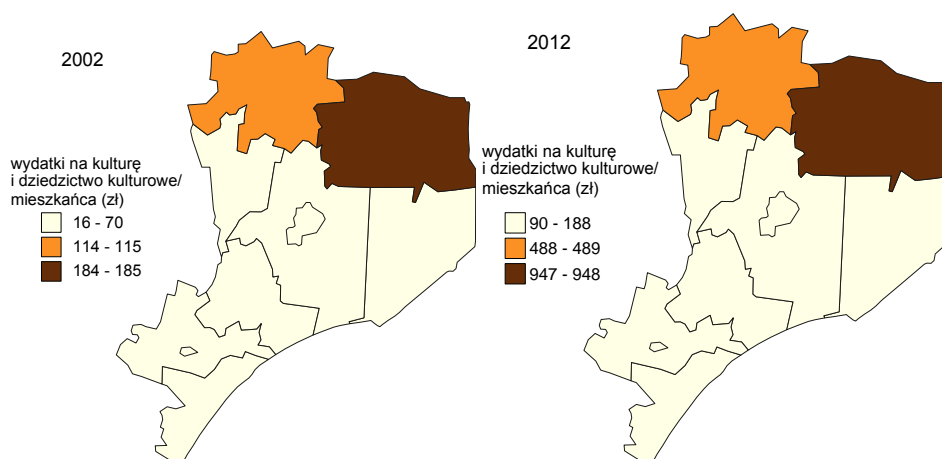

Ryc.39. Wysokość nakładów budżetów JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w latach 2002 - 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Szereg działań i imprez kulturalnych związanych jest z promowaniem dziedzictwa kulturowego regionu stanowiącego konglomerat kultur i religii. Zróżnicowanie kulturowe i etnicznego tego obszaru wpłynęło na jego szczególne bogactwo w postaci znacznego potencjału folklorystycznego, architektonicznego oraz artystycznego. Rosnące znaczenie dziedzictwa kulturowego widoczne jest przy analizie wydatków samorządowych na kulturę i dziedzictwo narodowe. W latach 2002 – 2012 w gminach powiatu hajnowskiego zachodzi stały wzrost wydatków na ten cel. Pomimo spadku wartości nabywczej pieniądza dostrzega się, że w regionie hajnowskim wysokość nakładów na mieszkańca jest wysoka względem wartości nakładów w województwie podlaskim (ryc.39), ale także w Polsce (139,45zł/mieszk.).

Analiza przestrzenna wskazuje na duże i stale pogłębiające się zróżnicowanie w obrębie gmin powiatu pod względem wysokości nakładów na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego na mieszkańca (współczynnik zmienności V_s w 2002 wyniósł 77,4%, natomiast w 2012 już 102,4). Znacznie powyżej średniej dla powiatu znalazły się gminy Narew i Narewka, w których wydatki na powyższy cel wyniosły odpowiednio 488,4 zł i 947 zł na mieszkańca.

Ryc. 40. Wysokość nakładów budżetów JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w powiecie na mieszkańca w latach 2002, 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W ramach ładu społecznego należy także zwrócić uwagę na tematykę zasobów mieszkaniowych w powiecie. Średnia powierzchnia mieszkania na 1 osobę w powiecie hajnowskim wyniosła w 2012 roku 33,1 m² i była o 5,7 m² większa niż w 2003 roku. Wielkość powierzchni użytkowej mieszkania była także wyższa niż w podregionie łomżyńskim (28,1m²) oraz w województwie podlaskim (27m²).

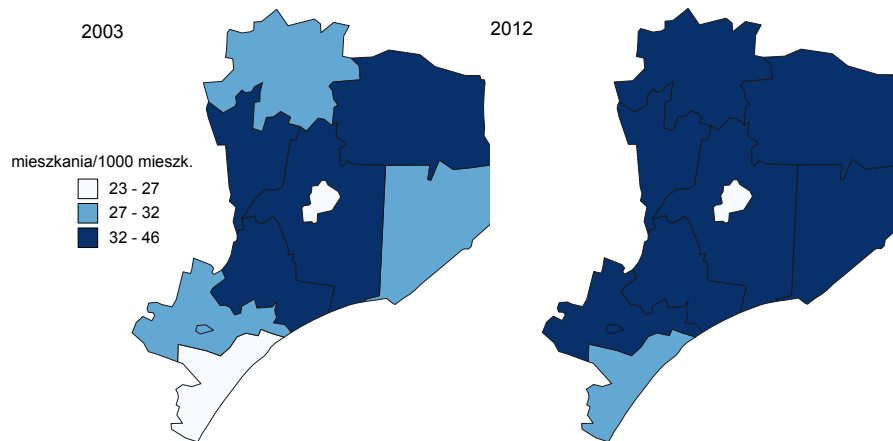
Największą powierzchnię mieszkaniową do dyspozycji mają mieszkańcy gminy Dubicze Cerkiewne (46m²) oraz gmina Narewka (41,7m²). Największa dynamika zmian w kierunku zwiększania średniej powierzchni użytkowej mieszkania na mieszkańca miała miejsce w latach 2002 – 2012 w gminach Białowieża (37%) oraz Dubicze Cerkiewne (34,5%).

Na taki kierunek zmian wpływ mogą mieć jednocześnie dwa czynniki – rozwój jednorodzinnego budownictwa mieszkaniowego oraz spadek liczby mieszkańców. Potwierdzeniem większego oddziaływania drugiego z wymienionych składowych może być fakt, że gdy w całym województwie podlaskim a także w Polsce dynamika zmian w liczbie mieszkań przypadających na 1000 mieszkańców jest niewielka i wyniosła w latach 2003 – 2012 niespełna 8%, to w poszczególnych gminach powiatu hajnowskiego obserwujemy zmiany rzędu nawet 30%.

Tempo realizacji inwestycji mieszkaniowych w powiecie hajnowskim jest zmienne i odpowiada trendom zaobserwowanym w województwie podlaskim. Na przełomie lat 2005 – 2015 zanotowano dwa okresy zwyżkowe w budownictwie mieszkaniowym było to rok 2008 i 2012 (odpowiednio 2,5 i 2,9 mieszkania oddane do użytkowania na 1000 mieszkańców.)

Struktura przestrzenna rozwoju budownictwa mieszkaniowego w powiecie hajnowskim wskazuje na duże dysproporcje. Najbardziej dynamiczny rozwój notowany jest w gminach Dubicze Cerkiewne, gmina wiejska Hajnówka i Białowieża.

Ryc.41. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

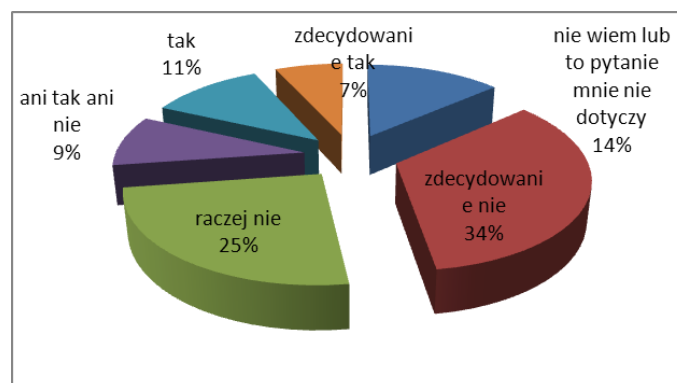
W zasobach samorządowych znajduje się 1029 mieszkań, w tym ponad 40 to lokale socjalne. W zasadzie od kilku lat utrzymuje się stały udział mieszkań, które notują zaległości w opłatach z tytułu zamieszkiwania. W powiecie hajnowskim jest to 1/4 lokali mieszkalnych. Powyżej średniej dla powiatu znajdują się gminy: Narewka (50%) oraz Kleszczele (43%). Liczby te ulegają jednak fluktuacjom.

Wartość wskaźników lokalnych (wskazanie) przedstawiono jakościowo na podstawie wyników ankiety *Badanie jakości życia mieszkańców*

1. Poziom wpływ funkcjonowania strefy ekonomiczne na wzrost miejsc pracy

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy funkcjonujące strefy ekonomiczne przyczyniają się do wzrostu miejsc pracy?

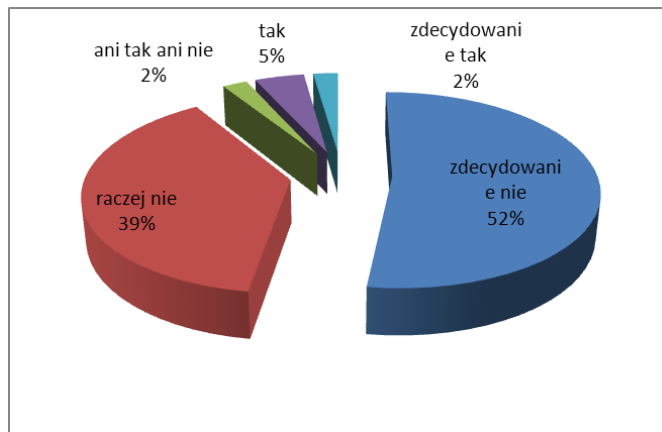

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

2. Poziom ilości miejsc pracy na terenie powiatu

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy w powiecie hajnowskim jest wystarczająca ilość miejsc pracy?

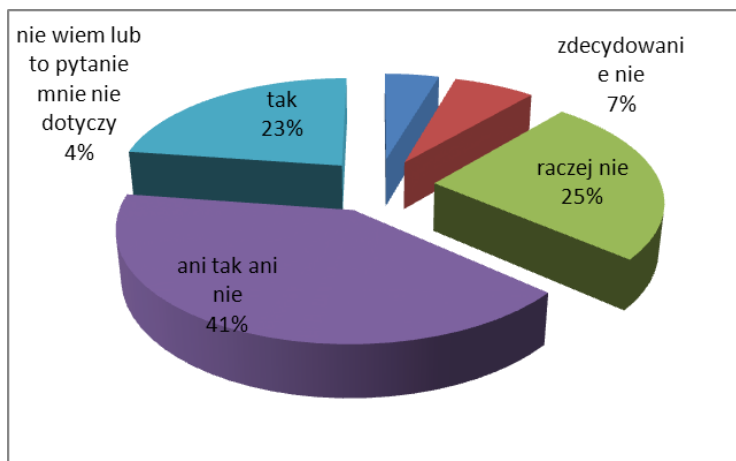

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

3. Poziom aktywność organizacji pozarządowych

Wskazanie: średni

Pytanie: Czy w powiecie hajnowskim aktywnie działają organizacje pozarządowe?

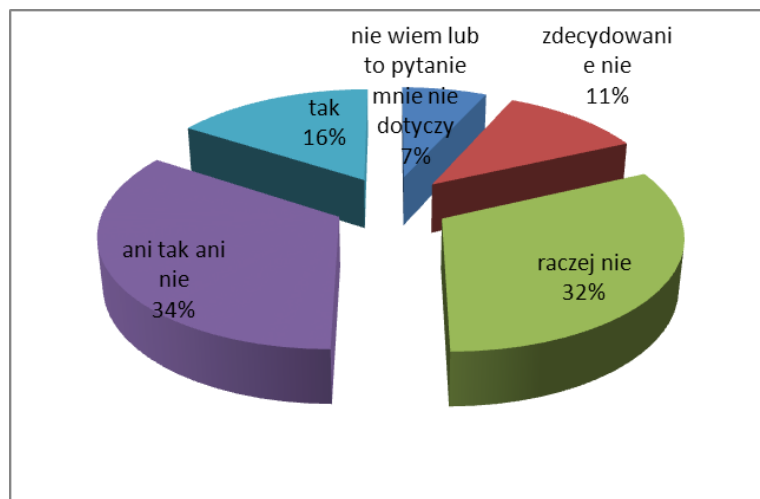

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

4. Poziom zadowolenia i jakości współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi

Wskazanie: Niski

Pytanie: Czy poziom i jakość współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi jest według Pana(i) zadowalający?

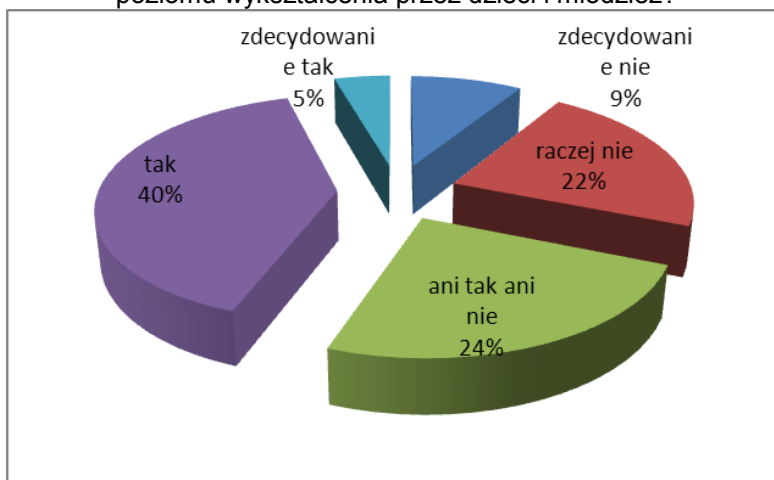

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

5. Poziom zapewnienia warunków do podnoszenia poziomu wykształcenia przez dzieci i młodzież

Wskazanie: Zadawalający

Pytanie: Czy według Pana(i) w powiecie zapewnione są odpowiednie warunki do podnoszenia poziomu wykształcenia przez dzieci i młodzież?

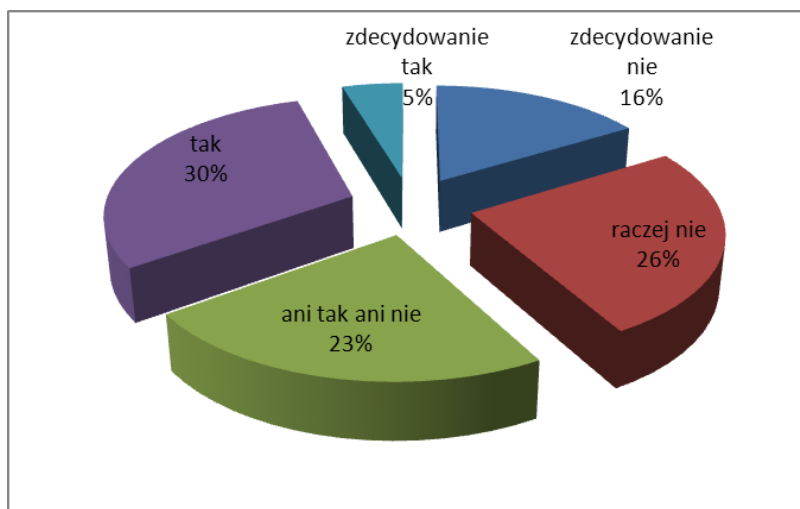

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

6. Poziom zapewnienia odpowiednich warunków do podnoszenia poziomu wykształcenia przez osoby dorosłe

Wskazanie: średni

Pytanie: Czy według Pana(i) w powiecie zapewnione są odpowiednie warunki do podnoszenia poziomu wykształcenia przez osoby dorosłe?

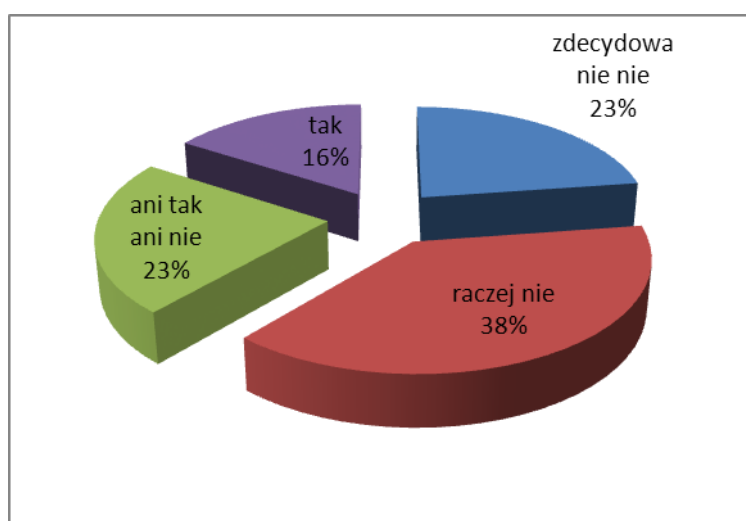

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

7. Poziom wpływu mieszkańców powiatu hajnowskiego na to, co się dzieje w najbliższym otoczeniu w sferze społecznej

Wskazanie: Niski

Pytanie: Czy ma Pan/Pani wpływ na to co się dzieje w najbliższym otoczeniu w sferze społecznej?

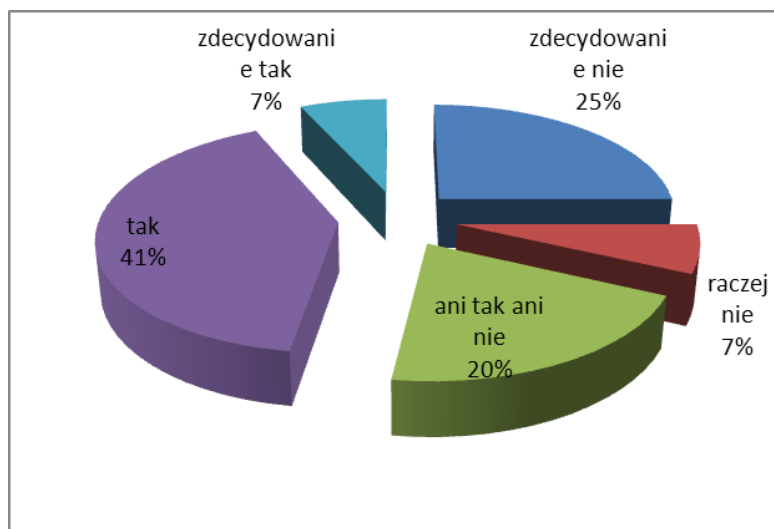

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

8. Poziom zapewnienia usług publicznych w zakresie ochrony zdrowia

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi publiczne w zakresie ochrony zdrowia?

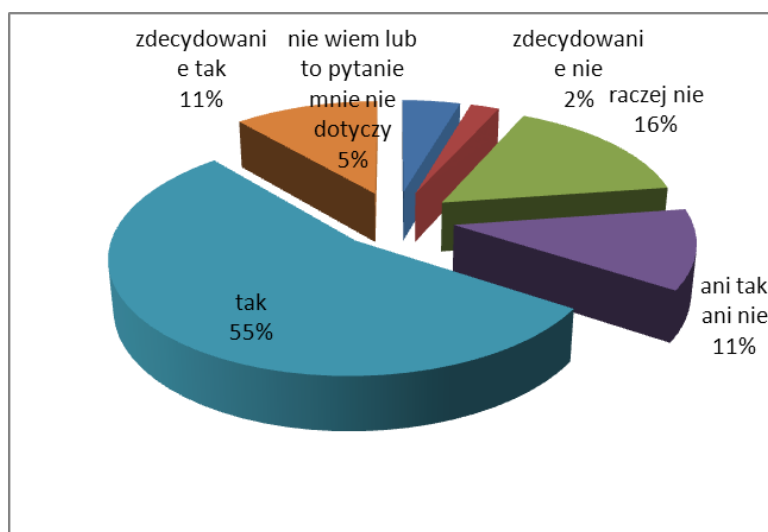

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

9. Poziom wpływu rozwoju turystyki na zwiększenia zatrudnienia

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy rozwój turystyki przyczyni się do zwiększenia zatrudnienia?

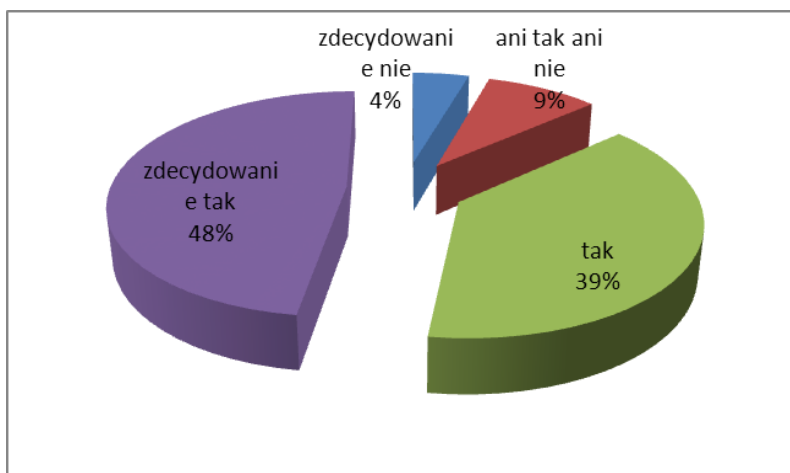

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

10. Poziom zapewnienia bezpieczeństwa w powiecie hajnowskim

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy czuje się Pan(i) bezpieczny(a) w miejscu, w którym Pan(i) żyje?

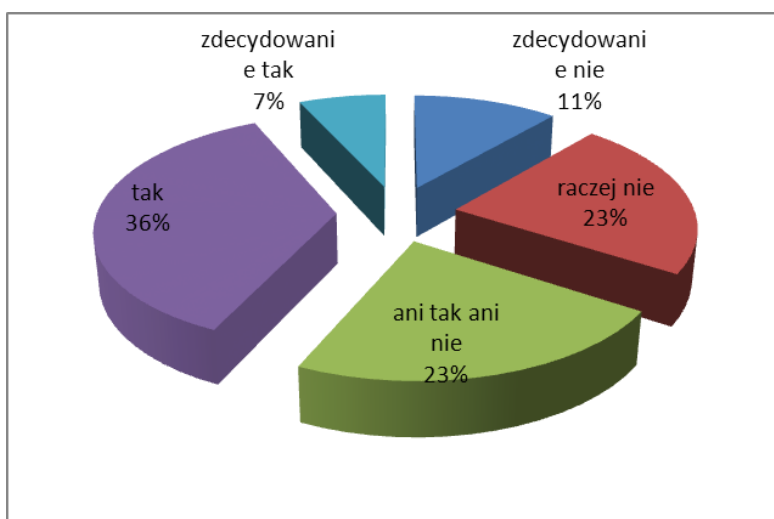

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

11. Poziom satysfakcji z możliwości i warunków spędzenia wolnego w powiecie

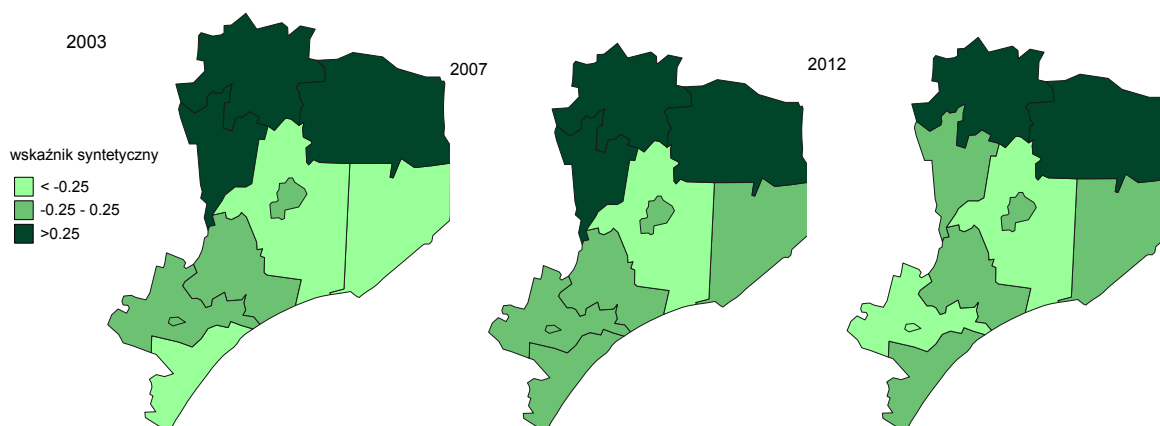
Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy według Pana(i) możliwości i warunki spędzenia wolnego czasu w powiecie są wystarczające i satysfakcjonujące?

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

W celu dokonania kompleksowej oceny przemian demograficznych oraz społeczno-zawodowych pod kątem ich wpływu na poziom zrównoważonego rozwoju wykorzystano wskaźnik syntetyczny.

Ryc.42. Poziom zmian w obszarze społecznym w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2007, 2012
Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzona w takim ujęciu analiza pozwoliła dostrzec znaczne wewnątrzpowiatowe dysproporcje w poziomie rozwoju determinanty społecznej. Najliczniejszą grupę stanowią gminy o raczej słabym poziomie rozwoju. Dostrzega się także tendencję w kierunku stopniowej polaryzacji gmin pod względem stopnia zmian obszaru społecznego z uwagi na możliwość zrównoważonego rozwoju.

Najkorzystniejszą sytuacją charakteryzują się gminy Narew i Narewka. Na tak wysoki ogólny poziom determinanty społecznej obu gmin wpływ miały przede wszystkim wskaźniki stopy zatrudnienia, dostęp do kształcenia na najniższym poziomie, dostęp do opieki zdrowotnej a także poziom wsparcia działalności kulturalnej.

Postępowanie badawcze wykazało, że najsilniejszy wpływ na kształtowanie się zmian społecznych w powiecie hajnowskim mają zjawiska związane z odpływem migracyjnym mieszkańców a także efektami zmian na rynku pracy. Zaobserwowana dynamika oraz kierunek zmian potencjału społecznego potwierdziły także wzrost znaczenia dostępu do oświaty a także kultury, co przekłada się w efekcie na jakość kapitału społecznego.

Potwierdzeniem niekorzystnego kierunku zmian w obszarze społecznym są wyniki ankiet przeprowadzonych wśród mieszkańców powiatu hajnowskiego.

Tab.23. Hierarchizacja problemów w obszarze społecznym

		suma wskaźań (%)	1	2	3	4	5
1	słabe perspektywy zatrudnienia i wysokie bezrobocie	100	43,3	21,7	15,0	11,7	8,3
2	negatywne trendy migracyjne (migracja zagraniczna i/lub do dużych miast)	100	39,2	23,5	2,0	13,7	21,6
3	niski poziom jakości życia mieszkańców	100	22,6	28,3	15,1	18,9	15,1
4	niekorzystne trendy demograficzne (starzenie się społeczeństwa)	100	15,9	15,9	40,9	15,9	11,4
6	ubożenie społeczeństwa	100	8,5	17,0	12,8	27,7	34,0

5	słaba współpraca lokalna	100	3,0	21,2	27,3	24,2	24,2
7	ograniczony dostęp do usług społecznych i komunalnych oraz ich niewystarczająca jakość	100	0,0	12,0	20,0	32,0	36,0
8	niedoinwestowana baza szkolnictwa zawodowego	100	0,0	15,8	42,1	36,8	5,3
9	słabo rozwinięta baza socjalna	100	5,3	26,3	15,8	31,6	21,1

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

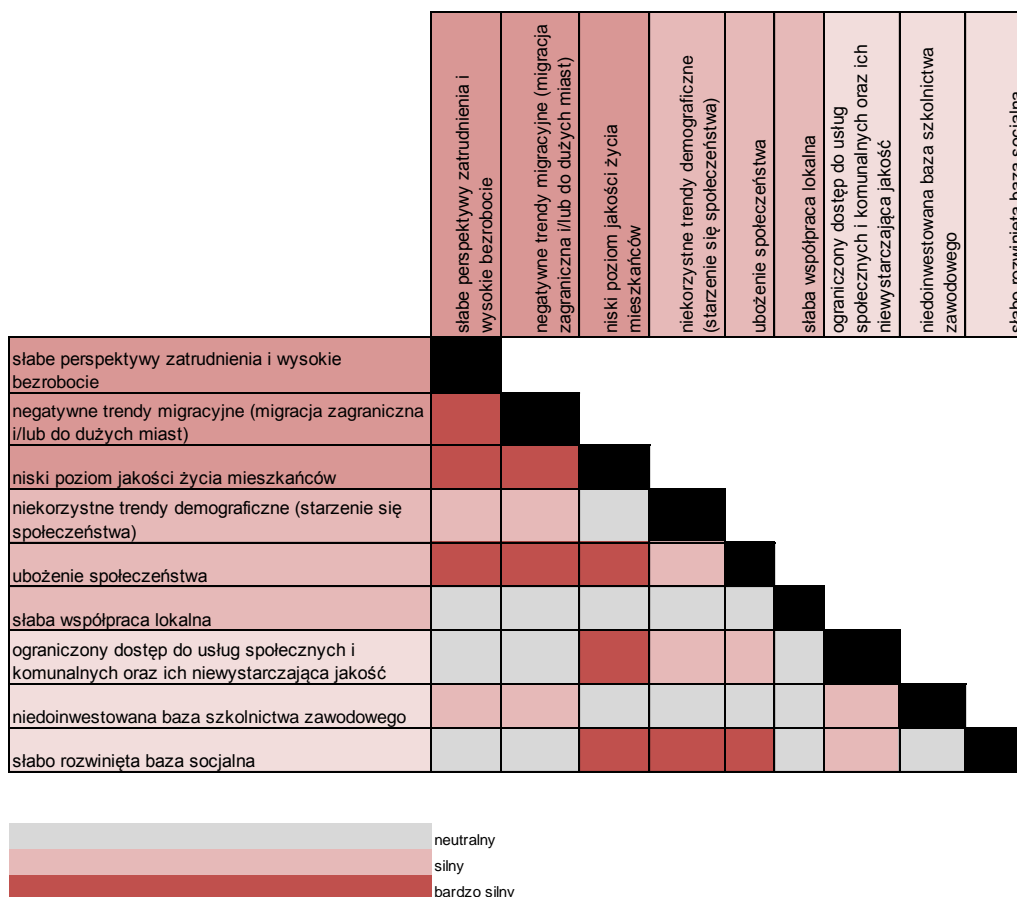
Analiza wyników badania ankietowego potwierdziła słuszność wniosków wskazanych w oparciu o dane statystyczne. Respondenci w zasadzie jednogłośnie wskazywali na największe problemy związane z aspektem społeczno – ekonomicznym (**słabe perspektywy zatrudnienia i wysokie bezrobocie**, niski poziom jakości życia mieszkańców, ubożenie społeczeństwa) oraz demograficznym (**depopulacja powiatu z powodu intensywnej migracji** oraz **starzenia się społeczności lokalnej** w wyniku niekorzystnych trendów demograficznych). Dopiero trzecia grupa, niemniej równie istotna, obejmowała problemy związane z dostępem do usług.

Zidentyfikowane powyżej problemy potwierdzają dużą świadomość społeczności lokalnej na temat kondycji demograficznej powiatu a także regionu. Można powiedzieć, że grupa problemów określonych jako najważniejsze może przyczynić się nie do ich rozwiązania ale nawet pogłębienia. Wynikać to może z faktu świadomości braku perspektyw rozwoju w powiecie a tym samym **nasilenie odpływu osób młodych i najbardziej aktywnych**. Proces ten działać może na zasadzie „samospelniającej się przepowiedni”. Im więcej mieszkańców nie będzie widziało dla siebie perspektyw rozwoju w powiecie tym chętniej będzie opuszczało swoje miejsce zamieszkania, co w konsekwencji pogłębi problem spadku liczby osób młodych i starzenie się społeczeństwa.

Odpływ mieszkańców skutkować może słabym rozwojem usług, spadkiem ich jakości a tym samym, brakiem atrakcyjności dla potencjalnych inwestorów, którzy wybierając miejsce dla prowadzenia swojej działalności uwzględniają w kryteriach lokalizacyjnych nie tylko potencjał techniczny (infrastruktura sieciowa, tereny inwestycyjne), ale także m.in. potencjał społeczny (kadra pracownicza, możliwość atrakcyjnego spędzenia wolnego czasu itp.). Jak wskazała jedna z osób ankietowanych „nic się nie dzieje w mieście zarówno pod względem kulturalnym jak oświatowym” a ponadto pojawiły się głosy niekorzystnie oceniające jakość edukacji w powiecie: „niskie nakłady na edukację brak wsparcia stypendialnego dla uzdolnionych uczniów z tego powiatu, niedoinwestowane szkolnictwo, słaba jakość edukacji”.

Tab.24. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów społecznych

Źródło: opracowanie własne

Określenie jednoznacznie zależności pomiędzy zjawiskami społecznymi jest niełatwe. Wynika to z faktu, że procesy społeczne są wypadkową wielu zmiennych, które często także są ze sobą powiązane szeregiem relacji i zależności. Trudno więc określić wyłącznie jedną przyczynę, która dodatkowo stanowiłaby zmienną niezależną. Graficzną prezentację próby określenia współzależności pomiędzy zidentyfikowanymi problemami przedstawia powyższa tabela.

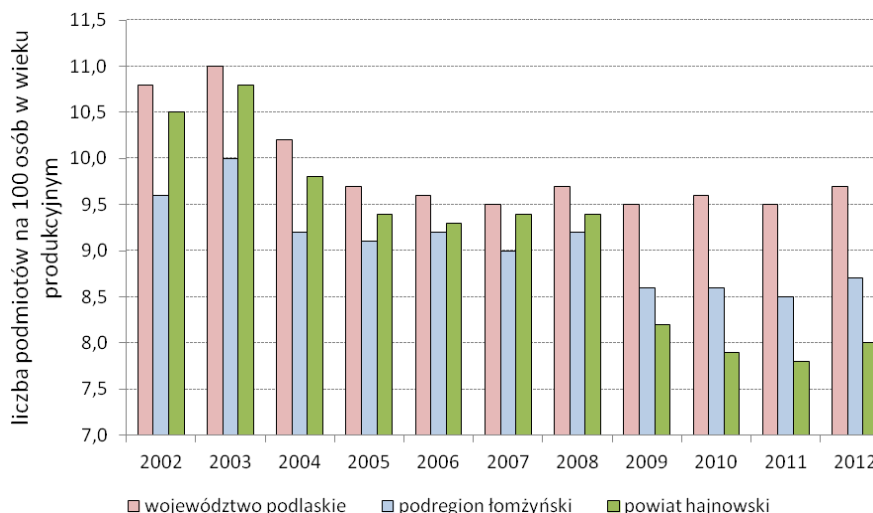
6.4. Analiza obszaru gospodarczego

Zapoczątkowany na przełomie lat 80/90. XX w. proces transformacji społeczno-gospodarczej niósł ze sobą konieczność istotnych przemian strukturalnych w gospodarce. Wyznacznikiem tego jest m.in. rozwój przedsiębiorczości, określony na podstawie liczby podmiotów gospodarki narodowej. Dane rejestru REGON wykazują, że powiat hajnowski charakteryzuje się bardzo niekorzystnym trendem, jako że zauważyć można postępujący spadek liczby podmiotów gospodarczych działających na terenie powiatu. Na przestrzeni omawianych lat (2002-2012) liczba przedsiębiorstw zmniejszyła się z 3623 do 2957. Liczba podmiotów w 2012 roku stanowi zaledwie 82% ogółu podmiotów z roku 2002. Jest to

zupełnie odmienny trend aniżeli w większości jednostek samorządowych w Polsce, gdzie dynamika przyrostu podmiotów jest dodatnia. Niepokojące trendy zauważalne są w wszystkich gminach powiatu, bowiem żadna nie jest w stanie utrzymać stanu przedsiębiorczości sprzed dekady. Relatywnie najlepsza sytuacja występuje w mieście i gminie Hajnówka, w których to jednostkach stan liczby podmiotów gospodarczych w 2012 r. wynosi odpowiednio 89% i 86% stanu z 2002 r. Najgorzej przedstawia się sytuacja w gminach: Dubicze Cerkiewne gdzie liczba przedsiębiorstw spadła niemal o połowę (z 209 do 119, co stanowi 57% stanu z 2002 r.) oraz Narewka (spadek z 267 do 177) i Narew (spadek z 255 do 175), gdzie wskaźnik dynamiki wynosi odpowiednio 66% i 69%.

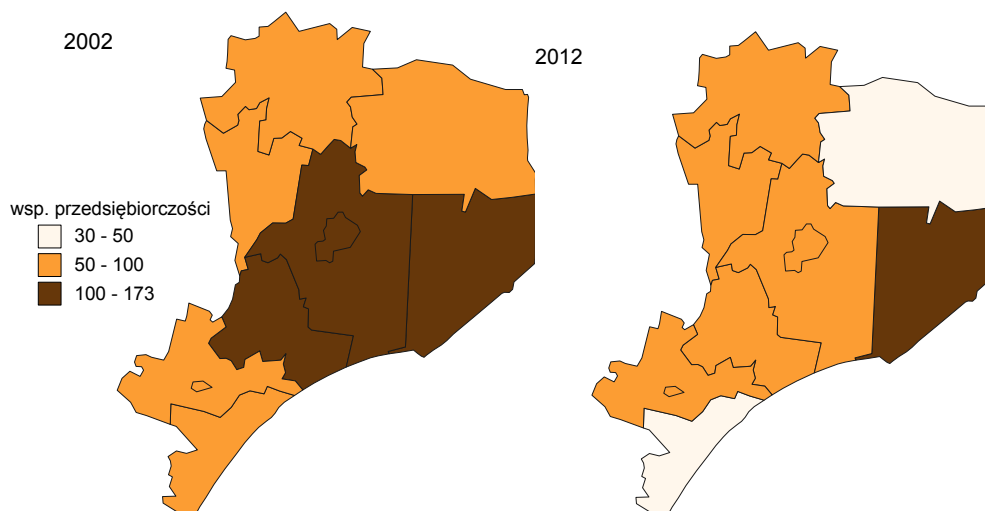
Niekorzystną sytuację gospodarczą, związaną ze zmianą liczby podmiotów gospodarczych w powiecie hajnowskim podkreśla fakt, iż w badanym okresie w województwie podlaskim liczba podmiotów pozostała na podobnym poziomie (94531 podmiotów w 2002 r. i 94721 w 2012 r.), pomimo trudnej sytuacji w tym regionie. W tym samym czasie w całym kraju liczba podmiotów zwiększyła się o ok. 15% (z 3,47 mln do 3,98 mln). Analiza danych dotyczących podmiotów Regon wskazuje jednak, iż przedsiębiorcy najtrudniejsze zdają się mieć za sobą, bowiem wskaźnik rozwoju podmiotów swoje minimum osiągnął w 2009 r. (środek światowego kryzysu gospodarczego), kiedy to w powiecie zarejestrowanych było jedynie 2888 firm. Od tego czasu przybyło ok. 60 przedsiębiorstw, choć trudno w tym przypadku jednoznacznie mówić o istotnej poprawie. Jest to raczej stan stagnacji, na co wskazuje coroczna fluktuacja liczby podmiotów gospodarczych.

Liczba przedsiębiorstw w przeliczeniu na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym jest niska i dla powiatu hajnowskiego wynosi 10,9 podmiotów/100 mieszkańców, podczas gdy dla województwa podlaskiego wskaźnik ten wynosi 12,4, zaś dla kraju 16,2. W ujęciu poszczególnych gmin, najwyższą wartością wskaźnika charakteryzują się gminy Dubicze Cerkiewne (15,3) i Białowieża (15,0), zaś najniższym wskaźnikiem gminy Czeremcha (5,6) oraz Narewka (7,6). Utrzymywanie trendu spadkowego w liczbie podmiotów gospodarczych potwierdza także struktura rejestracji firm. W ostatniej dekadzie przeważa bowiem liczba podmiotów wyrejestrowanych nad liczbą nowo zarejestrowanych podmiotów. Dane dotyczące liczby wyrejestrowanych podmiotów wyraźnie potwierdzają, iż najtrudniejszy dla przedsiębiorców z terenu powiatu był rok 2009, kiedy to wyrejestrowano 518 powiatów.

Ryc.43. Wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 44. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika przedsiębiorczości w powiecie hajnowskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab. 25. Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze Regon wraz z liczbą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (ogółem i na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym)

Jednostka terytorialna	Liczba podmiotów gospodarki narodowej (ogółem)						Dynamika (%), 2002=100	Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (ogółem)						Dynamika (%), 2002=100
	2002	2004	2006	2008	2010	2012		2002	2004	2006	2008	2010	2012	
Polska (dane w mln)	3,47	3,58	3,64	3,76	3,91	3,98	114,6	2,71	2,76	2,77	2,85	2,94	2,92	107,5
Podlaskie	9453 1	9098 2	8893 1	9022 9	9187 6	9472 1	100,2	7760 7	7456 9	7157 4	7258 1	7308 3	7402 1	95,4

Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015 – 2020

Podregion łomżyński	28045	27458	28026	28108	27380	27965	99,7	23248	22724	22997	23075	22030	22240	95,7
Powiat hajnowski	3623	3372	3244	3236	2954	2957	81,6	2973	2778	2618	2608	2251	2213	74,4
Hajnówka	1885	1734	1666	1669	1683	1675	88,9	1598	1467	1386	1393	1346	1326	83,0
Białowieża	256	260	256	261	209	203	79,3	210	214	205	205	150	142	67,6
Czeremcha	150	150	162	158	129	117	78,0	117	120	125	122	93	80	68,4
Czyże	107	95	91	89	80	90	84,1	75	68	65	63	53	63	84,0
Dubicze Cerkiewne	209	192	183	178	132	119	56,9	165	152	144	140	91	77	46,7
Hajnówka	311	293	266	269	244	256	82,3	252	239	211	214	188	195	77,4
Kleszczelce	183	185	184	191	139	145	79,2	138	144	139	142	92	97	70,3
Narew	255	218	209	204	163	175	68,6	209	175	167	161	116	120	57,4
Narewka	267	245	227	217	175	177	66,3	209	199	176	168	122	113	54,1
Jednostka terytorialna	liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym						zmiana 2002-2012 (+/-)	liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym						zmiana 2002-2012 (+/-)
Polska	145,8	147,6	148,5	152,8	157,5	161,6	15,8	114,1	114,0	113,0	115,7	118,5	118,6	4,5
Podlaskie	131,5	123,9	119,4	120,1	120,1	124,1	-7,4	107,9	101,5	96,1	96,6	95,6	97,0	-11,0
Podregion łomżyński	116,1	111,5	112,4	111,9	106,4	109,2	-6,9	96,2	92,2	92,2	91,8	85,6	86,8	-9,4
Powiat hajnowski	127,7	118,7	115,4	116,5	103,6	106,8	-20,9	104,8	97,8	93,1	93,9	79,0	79,9	-24,9
Hajnówka miasto	134,3	122,2	118,0	118,9	115,4	119,0	-15,3	113,9	103,4	98,2	99,3	92,3	94,2	-19,7
Białowieża	164,8	166,8	169,2	175,4	153,1	150,3	-14,6	135,2	137,3	135,5	137,8	109,9	105,1	-30,1
Czeremcha	70,6	70,0	77,3	76,3	60,7	55,9	-14,7	55,1	56,0	59,7	58,9	43,7	38,2	-16,8
Czyże	81,6	76,2	73,6	77,2	68,8	79,9	-1,6	57,2	54,6	52,5	54,6	45,6	56,0	-1,2
Dubicze Cerkiewne	218,2	211,5	208,9	216,5	158,8	153,0	-65,2	172,2	167,4	164,4	170,3	109,5	99,0	-73,3
Hajnówka - wieś	132,7	126,1	114,8	115,3	104,1	109,8	-22,9	107,5	102,8	91,1	91,7	80,2	83,6	-23,9
Kleszczelce	119,8	122,0	123,3	130,0	91,1	97,4	-22,4	90,3	95,0	93,2	96,7	60,3	65,1	-25,2
Narew	112,0	96,5	95,1	93,4	74,5	82,9	-29,2	91,8	77,5	76,0	73,7	53,0	56,8	-35,0
Narewka	118,5	108,1	100,2	97,5	73,3	75,5	-43,0	92,8	87,8	77,7	75,5	51,1	48,2	-44,5

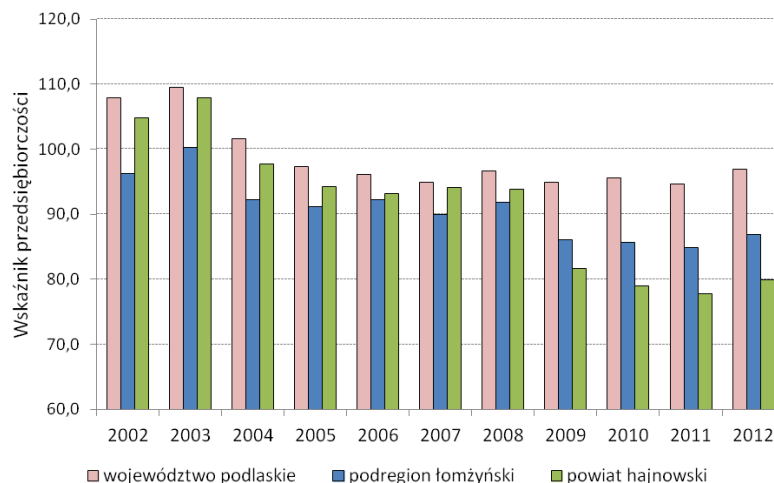
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Aktywność gospodarcza jest przede wszystkim odzwierciedleniem i efektem oddziaływania trendów zachodzących w sektorze prywatnym. W strukturze własnościowej powiatu własność prywatna zdecydowanie dominuje, bowiem w tym sektorze funkcjonuje 2760 firm, co stanowi 93,3% ogółu podmiotów. Sektor ten stanowią głównie osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, których na terenie powiatu jest 2218 (2013 r.) i stanowią one tym samym 80,2% ogółu firm prywatnych. Znamiennym jest jednak fakt, iż dekadę temu udział osób fizycznych w sektorze prywatnym sięgał 86%. Zatem aktywność osób fizycznych, które przede wszystkim stanowią o poziomie przedsiębiorczości lokalnych społeczności, jest jeszcze niższa niż ogólna sytuacja na rynku podmiotów gospodarczych.

Z pozostałych form własnościowych przedsiębiorstw prywatnych najliczniejsze są: stowarzyszenia i organizacje społeczne - 151 (co stanowi 5,4% podmiotów w sektorze prywatnym i 5,1% podmiotów ogółem). Warto podkreślić, iż jest to ten rodzaj przedsiębiorstw, których liczba bardzo szybko rośnie, bowiem w 2003 r. tego typu podmiotów było jedynie 87, zatem wzrost wyniósł 74%. Można ostrożnie oceniać, iż jest zatem w powiecie zapotrzebowanie na ten rodzaj działalności i chęć zrzeszania się mieszkańców. Jedynie z gminie Czyże nie zmieniła się liczba stowarzyszeń przez ostatnią dekadę. W pozostałych jednostkach samorządowych nastąpił wzrost, przy czym największy w gminach wiejskich: Hajnówka (z 4 do 13, wzrost o 225%), Narew (z 5 do 13, wzrost o 160%) oraz Białowieża (z 10 do 24, wzrost o 140%).

Kolejne pod względem liczebności są spółki handlowe – 92 (3,1% ogółu podmiotów), których liczba w ciągu dekady zwiększyła się o 28 (wzrost z 64 w 2003 r.), tj. o 44%. Połowa spółek handlowych działa na terenie miasta Hajnówka (45). Liczba zarejestrowanych spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego wynosi 20, co stanowi 0,7% ogółu podmiotów gospodarczych. W sektorze publicznym działają jedynie 194 jednostki (6,5% ogółu podmiotów gospodarczych), z czego 110 na terenie miasta Hajnówka.

Próbując ocenić aktywność gospodarczą mieszkańców powiatu, najważniejszą kategorią analizy są osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Są to inicjatywy kreowane przez samych mieszkańców próbujących podjąć prywatną działalność na własną rękę. Grupę tę stanowią najbardziej przedsiębiorcze jednostki, których aktywność wpływa na stymulowanie lokalnej gospodarki oraz kształtowanie się lokalnych rynków pracy. W powiecie hajnowskim liczba firm prowadzonych przez osoby fizyczne w roku 2013 (2218) stanowiła jedynie 74% ogółu podmiotów osób fizycznych z roku 2003 (3073), przy wskaźniku dla ogółu podmiotów gospodarczych kształtującym się na poziomie 82%. Zatem kryzys przedsiębiorczości w powiecie hajnowskim jest przede wszystkim spowodowany inercją lokalnej społeczności, bowiem to spadek liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą głównie (aczkolwiek nie tylko) generuje niekorzystne trendy gospodarcze w powiecie. W układzie lokalnych jednostek samorządowych gros (1313, tj. 60% ogółu w powiecie) podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne koncentruje się w gminie Hajnówka. Najmniej tego typu przedsiębiorstw działa w gminach Czyże (64, tj. 2,8%) i Dubicze Cerkiewne (80, tj. 3,5%). Największe załamanie związane z prowadzeniem firm przez osoby prywatne występuje w gminach Dubicze Cerkiewne, gdzie liczba tego typu podmiotów w 2013 r. stanowiła tylko 46,7% stanu z roku 2003 oraz Narewka (54,1%) i Narew (57,4%).

Ryc.45. Wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. mieszkańców w wybranych jednostkach samorządowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

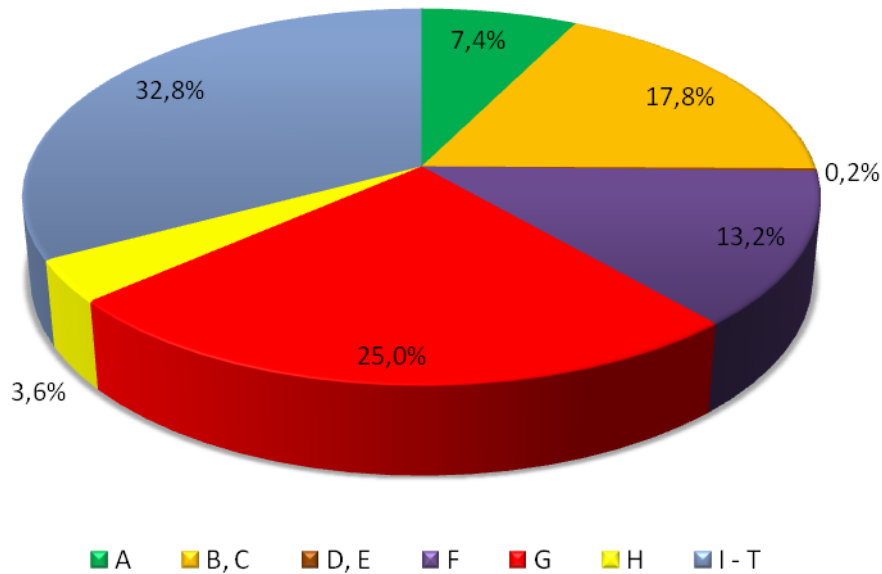
Niekorzystne trendy przedsiębiorczości zauważalne są w większości jednostek województwa podlaskiego, aczkolwiek nie na tak dużą skalę. W latach 2003-2013 spadek liczby podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne w całym regionie wyniósł 5%, co przy 25% w powiecie hajnowskim nie wydaje się znaczącym spadkiem. Różnice w stanie rozwoju przedsiębiorczości zarówno powiatu, jak i regionu dogłębnie podkreślają jednak odniesienia do skali ogólnokrajowej. W Polsce przez ostatnią dekadę nastąpił wzrost liczby firm osób fizycznych o 203 tys., do poziomu 2,92 mln, co stanowi 107,5% stanu z 2002 r. W większości jednostek terytorialnych w kraju postępuje zatem wzrost w sektorze osób fizycznych zakładających własne firmy, co tylko uwypukla skalę problemu w powiecie hajnowskim (i w regionie podlaskim, choć w mniejszej skali).

Tak niekorzystna sytuacja w zakresie indywidualnej przedsiębiorczości w powiecie hajnowskim (jak i całym regionie podlaskim) mogła być spowodowana wyżej wspomnianą sytuacją na rynkach, bowiem jak wskazują wyniki licznych opracowań, gros ludzi woli pracę w sektorze publicznym, którą uważają za względnie stabilną i pewną. Stwarza to minimum bezpieczeństwa ekonomicznego, co w obliczu załamania na rynkach gospodarczych w latach 2007-2011 miało istotne znaczenie.

Generalnie sytuacja gospodarcza powiatu w zauważalny sposób jest odzwierciedleniem sytuacji i trendów ogólnokrajowych. Najsilniejszy trend spadkowy wystąpił bowiem w latach 2007-2011, kiedy to dynamika liczby nowo zarejestrowanych podmiotów była najniższa, przy jednocześnie wysokiej dynamice wyrejestrowywania firm. Przełożyło się to na znaczący spadek liczby podmiotów. Widać zatem wyraźnie, że na kształtowanie się sytuacji gospodarczej w gminie istotny wpływ mają trendy makroekonomiczne. Potwierdza to fakt, iż nie jest możliwe prowadzenie działań

gospodarczych na poziomie lokalnym w oderwaniu od sytuacji na rynkach krajowych, czy też światowych. W przypadku dekonunktury, możliwe jest jedynie takie prowadzenie polityki, aby łagodzić niekorzystne skutki kryzysu. Należy tu jednak wyraźnie podkreślić, iż sytuacja międzynarodowa jedynie pogłębiła niekorzystne trendy, które tak czy inaczej zachodzą w powiecie. Problem rozwoju przedsiębiorczości (czy raczej jego spadku) wyraźnie zatem jest warunkowany czynnikami lokalnymi oraz regionalnymi, bowiem województwo podlaskie również wykazuje istotną bierność w tej materii w odniesieniu do innych regionów w kraju. Wydaje się zatem, iż taka sytuacja wymaga podejmowania działań nie tylko na szczeblu lokalnym, ale również regionalnym przy wsparciu ze strony władz centralnych. Należy zastanowić się nad stworzeniem kompleksowego programu aktywizacji regionu wraz z odpowiednimi mechanizmami kierowania wsparcia finansowego (np. w ramach dostępnych środków UE bądź też poprzez dotacje z budżetu centralnego) generującego impulsy prorozwojowe. Przystępując do opracowania takiego programu należy zacząć od identyfikacji silnych stron całego regionu, w oparciu o które można stworzyć bądź rozwinąć istniejące kierunki specjalizacji województwa i dzięki temu podnieść konkurencyjność całego regionu. Możliwe jest to jednak tylko przy zastosowaniu nowoczesnych i innowacyjnych technologii. Należy bowiem pamiętać, że o ile mówimy o rozwoju lokalnym, to jednak przedsiębiorcy często działają i konkurują na całym rynku Wspólnoty. Niezależnie jednak od działań władz regionalnych oraz centralnych, także władze samorządowe powinny zwrócić szczególną uwagę na grupę przedsiębiorców i starać się tworzyć przyjazne mechanizmy ułatwiające podejmowanie trudu zakładania i prowadzenia własnych firm, co pozwoli podnieść wskaźnik aktywności gospodarczej. W dobie wszechogarniającej konkurencji, także regiony rywalizują ze sobą próbując przyciągnąć kapitał i zewnętrznych inwestorów. Taki inwestor mógłby przyczynić się do ustabilizowania sytuacji na lokalnym (regionalnym) rynku i być może dać impuls do kreowania nowych inicjatyw (np. poprzez stworzenie sieci lokalnych kooperantów).

W strukturze podejmowanych działalności wśród przedsiębiorstw gospodarczych, najliczniejsza jest szeroko pojmowana grupa podmiotów działających w sferze usług, których jest 1299, co daje udział na poziomie 43,6%. Analiza zróżnicowania przestrzennego wskazuje, iż relatywnie najwyższy udział sfery usług jest w gminie Białowieża (51,2%), zaś najniższy w gminach Narew (35,1%), Hajnówka – gmina wiejska (37%) i Dubicze Cerkiewne (37,7%). Kolejną sekcją pod względem liczebności jest sfera handlowa, w której działalność prowadzą 624 firmy (tj. 21,6% ogółu podmiotów). Największy udział stanowią one w mieście Hajnówka (25,9%). W dalszej kolejności są: przetwórstwo przemysłowe – 451 firm (15,1%), budownictwo – 302 firmy (10,5%) oraz rolnictwo – 200 podmiotów (6,7%).

Ryc.46. Struktura podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007 w powiecie hajnowskim w 2013 r.*

*Podział na sekcje PKD 2007: A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo; B – Górnictwo i wydobywanie; C – Przetwórstwo przemysłowe; D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych; E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją; F – Budownictwo; G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle; H – Transport i gospodarka magazynowa; I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; J – Informacja i komunikacja; K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości; M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; P – Edukacja; Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna; R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; S – Pozostała działalność usługowa; T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby; U – Organizacje i zespoły eksterytorialne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analizy struktury podejmowania działalności w odniesieniu do podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne, cechuje się podobnymi właściwościami. Również wśród tej grupy przedsiębiorców najchętniej podejmowanym rodzajem działalności są różnego typu usługi, chociaż ich udział jest tu znacznie niższy aniżeli w strukturze podmiotów ogółem. Trudni się nimi 728 z 2218 podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne, co stanowi 32,8% tego typu przedsiębiorstw. Następnym pod względem popularności rodzajem działalności jest handel, który prowadzą 554 firmy, tj. 25% podmiotów osób fizycznych. Przetwórstwo przemysłowe jest przedmiotem działalności 392 firm (17,7%), budownictwo 293 firm (13,2%), zaś rolnictwo 164 podmiotów (7,4%). Pozostałe typy działalności prowadzą pojedyncze jednostki. Podmioty gospodarcze osób fizycznych są w większości małymi przedsiębiorstwami, jednakże stanowią istotny czynnik w procesie kształtowania rozwoju lokalnego. W znacznym stopniu przyczyniają się do łagodzenia problemu bezrobocia w poszczególnych jednostkach samorządowych Są to często zakłady rodzinne, wymagające znacznie niższych nakładów inwestycyjnych, w porównaniu do dużych przedsiębiorstw.

Dlatego to one powinny pozostawać w centrum zainteresowania lokalnych władz w zakresie kształtowania polityki gospodarczej.

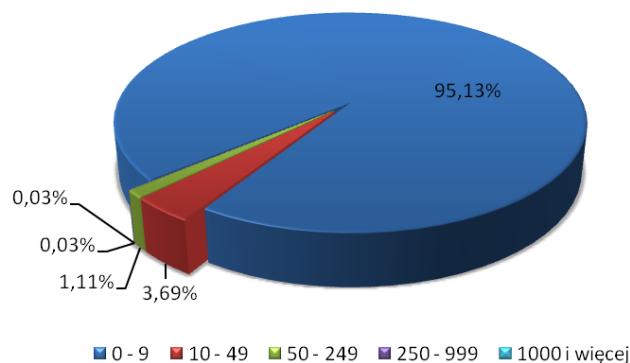
W strukturze wielkościowej przedsiębiorstw zdecydowanie dominują małe firmy, zatrudniające do 9 osób, które na terenie powiatu hajnowskiego stanowią 95,1% ogółu firm (łącznie 2833 jednostek). Podmioty zatrudniające między 10 - 49 osób stanowią 3,7% udział (110 firm), 50 – 249 osób 1,11% (33 firmy), a ponadto działa jedno przedsiębiorstwo zatrudniające pomiędzy 250, a 999 osób oraz jedno duże przedsiębiorstwo z liczbą pracowników powyżej 1000 os. Struktura wielkościowa jest firm jest podobna do innych regionów, bowiem wszędzie zdecydowanie dominują małe przedsiębiorstwa, najczęściej będące własnością osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

Tab. 26. Struktura wielkości podmiotów gospodarczych w powiecie hajnowskim na tle wybranych jednostek samorządowych w 2012 r.

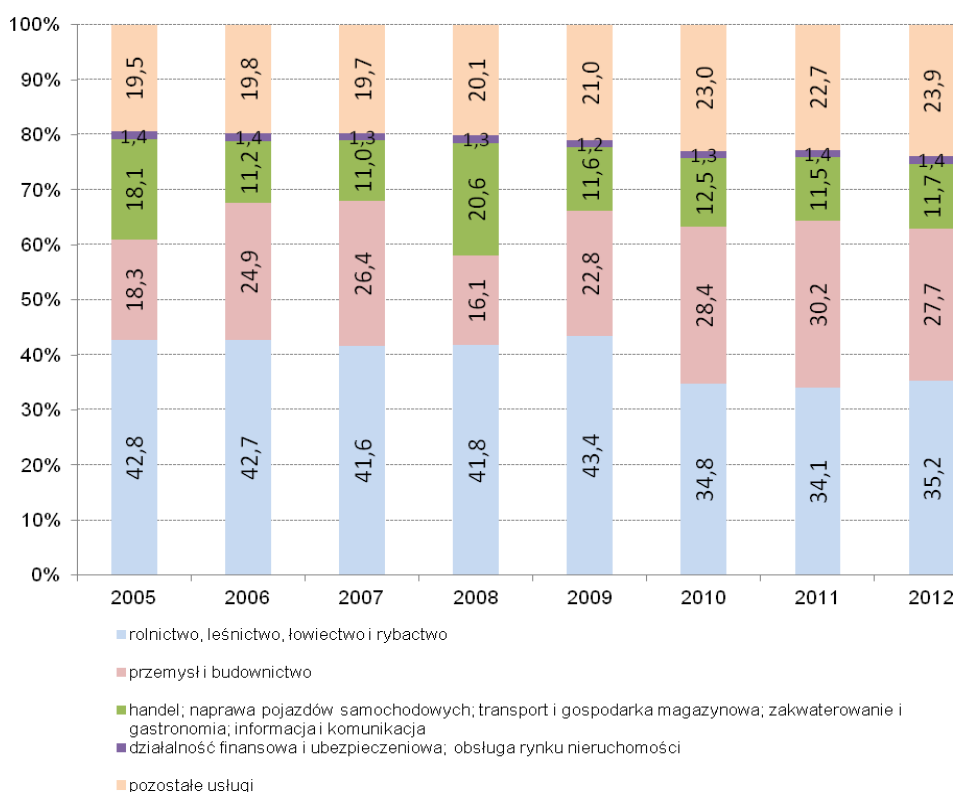
Jednostka terytorialna	Ogółem	0 - 9		10 - 49		50 - 249		250 i więcej	
		ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%
Powiat hajnowski	1067,7	1013,9	94,96	40,8	3,82	12,3	1,15	0,7	0,07
Hajnówka - miasto	1190,4	1132,8	95,16	41,9	3,52	14,9	1,25	0,7	0,06
Białowieża	1502,6	1376,8	91,63	81,4	5,42	44,4	2,95	0,0	0,00
Czeremcha	559,0	530,3	94,87	19,1	3,42	9,6	1,72	0,0	0,00
Czyże	799,3	763,8	95,56	35,5	4,44	0,0	0,00	0,0	0,00
Dubicze Cerkiewne	1529,6	1491,0	97,48	38,6	2,52	0,0	0,00	0,0	0,00
Hajnówka - wieś	1097,8	1063,5	96,88	30,0	2,73	4,3	0,39	0,0	0,00
Kleszczele	973,8	920,1	94,49	47,0	4,83	6,7	0,69	0,0	0,00
Narew	828,6	781,3	94,29	37,9	4,57	4,7	0,57	4,7	0,57
Narewka	755,4	704,2	93,22	42,7	5,65	8,5	1,13	0,0	0,00
Woj. Podlaskie	1241,0	1188,8	95,79	40,8	3,29	10,1	0,81	1,3	0,10
Polska	1615,6	1542,1	95,45	59,5	3,68	12,1	0,75	1,9	0,12

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Lokalizacja działalności gospodarczej (przemysłowej) uwarunkowana jest przede wszystkim poprzez oddziaływanie czynników przyrodniczych oraz społeczno-ekonomicznych. Warunki przyrodnicze mające duże znaczenie m.in. dla przemysłu drzewnego (duże zasoby leśne w powiecie oraz jego otoczeniu) oraz baza surowcowa mająca znaczenia dla przetwórstwa rolno-spożywczego (otoczenie rolnictwa, produkcja surowców pochodzenia zwierzęcego i roślinnego). W grupie czynników społeczno-ekonomicznych wymienić można przede wszystkim wysokie zasoby siły roboczej, czy lokalizacja przejść granicznych (drogowe i kolejowe).

Ryc.47. Struktura podmiotów gospodarczych pod względem wielkości (ilości osób zatrudnionych) w powiecie hajnowskim w 2013 r.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc.48. Główne sektory gospodarki na podstawie struktury pracujących w powiecie hajnowskim w latach 2005-2012*

*- wg statystyki agregacji danych prowadzonej przez GUS, liczba nie obejmuje pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób (od 2000 r.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza struktury osób pracujących według sektorów gospodarki narodowej według statystyk prowadzonych przez GUS wskazuje, iż w powiecie hajnowskim w latach 2005-2012 następuje m.in.:

- malejący udział osób pracujących w tzw. sektorze I, tj. gospodarki rolnej ujmowanej łącznie wraz z leśnictwem, łowiectwem i rybactwem, co jest wyrazem malejącego udziału tego sektora w gospodarce oraz wytwarzaniu PKB (w l. 2005-2012 nastąpił spadek wśród pracujących w tym sektorze z 42,8% do 35,2% ogółu pracujących); zgodnie z danymi historycznymi w Polsce poziom zatrudnienia w tej sferze ulega ciągłemu spadkowi i wynosi średnio około 20%;
- rosnący udział pracujących w sektorze przemysłowo-budowlanym (wzrost o blisko 10%, z 18,3% do 27,7%);
- rosnący udział sektora usług (z 19,5% do 23,9%, choć należy pamiętać że ten sektor z reguły prowadzą niewielkie firmy osób prywatnych – nie ujmowanych w statystykach GUS - stąd ich faktyczny udział jest znacząco wyższy).

Gospodarka powiatu opiera się przede wszystkim na przemyśle drzewnym, leśnictwie, przemyśle spożywczym, przemyśle maszynowym, rolnictwie indywidualnym oraz handlu i usługach. W ostatnich latach rozwinął się przede wszystkim handel drobno-detaliczny oraz produkcja galanterii drzewnej. Bezpośrednie sąsiedztwo Puszczy Białowieskiej i prowadzona na jej niechronionych obszarach, racjonalna gospodarka sprzyjają rozwojowi przemysłu drzewnego. Ta gałąź gospodarki uwarunkowana jest na terenie powiatu hajnowskiego tradycją, jako że od wieków ludzie wykorzystywali pozyskiwane w puszczy drzewo do celów użytkowych. Na terenie powiatu funkcjonują duże oraz małe i średnie firmy zajmujące się produkcją między innymi: mebli, tarcicy, materiałów podłogowych, domków letniskowych, stolarki budowlanej, węgla drzewnego i aktywnego, palet, skrzynek oraz galanterii drewnianej. Znaczna część produkcji jest eksportowana. Obok przemysłu drzewnego rozwinął się również maszynowy, czy wyroby ceramiki budowlanej. Surowca dla przemysłu spożywczego dostarczają także lokalne gospodarstwa rolne. Panujące w regionie warunki geograficzno-klimatyczne oraz ekologiczne sprzyjają rozwojowi mleczarstwa. Hodowla krów jest dla znacznej części mieszkańców regionu ważnym źródłem dochodu. Nowoczesne gospodarstwa produkują wysokiej klasy mleko, które przetwarzane jest w hajnowskiej mleczarni na wyroby nabiałowe.

Do grona największych pracodawców na terenie powiatu zaliczyć można następujące przedsiębiorstwa:

- „Olga” w Dubinach – branża drzewna (produkcja tarcicy, materiałów podłogowych, mebli),
- „Furnel” w Hajnówce – branża drzewna (produkcja tarcicy, materiałów podłogowych, mebli),
- „Pronar” w Narwi – branża maszynowa (produkcja m.in.: traktorów, maszyn i urządzeń do przemysłu drzewnego i leśnictwa) – największy pracodawca

w powiecie zatrudniający ponad 1600 osób i jednocześnie największy producent traktorów w Polsce,

- Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce – branża spożywcza (produkty mleczarskie)
- Zakłady Maszynowe „Hamech” w Hajnówce – branża maszynowa,
- „Euro Postęp” w Hajnówce – branża krawiecka (zakład pracy chronionej),
- Zakłady Kotlarskie „Moderator” w Hajnówce – branża maszynowa (produkcja ekologicznych kotłowni, pieców grzewczych),
- „Runo” w Hajnówce – branża spożywcza (produkty zielarskie, ekologiczne),
- „Gryfskand” w Hajnówce – branża chemiczna,
- Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej w Hajnówce – branża energetyczna,
- PSS „Społem” – branża spożywcza,
- Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej w Starym Lewkowie – branża budowlana (wyroby przemysłu ceramiki budowlanej),
- Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”.

Ważną rolę w promowaniu i wspieraniu lokalnej przedsiębiorczości zajmują instytucje otoczenia biznesu, które mają przyczynić się m.in. do sprawnego funkcjonowania lokalnych firm, przyciągania inwestorów zewnętrznych, prowadzić działalność doradczą, szkoleniową czy marketingową. W sferze instytucjonalnej wspomagającej przedsiębiorców i szerzącej działalność gospodarczą w powiecie hajnowskim wskazać można m.in. na:

- Centrum Wspierania Biznesu w Hajnówce,
- Cech Rzemiosł Różnych w Hajnówce,
- Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” z siedzibą w Hajnówce,
- Centrum Wdrażania Projektów w Białowieży,
- Fundacja Wspomagania Wsi.

Ważną kwestią, rzucającą nieco światła na stan rozwoju działalności gospodarczej w powiecie hajnowskim, jest raport atrakcyjności inwestycyjnej regionów przygotowany przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR). Z wyników raportu za 2012 r., wynika, iż województwo podlaskie mieści się (od wielu lat) na ostatniej pozycji w kraju, na co składają się końcowe lokaty niemal w każdej z analizowanych kategorii: dostępność transportowa (14 lokata), zasoby i koszty pracy (16), infrastruktura gospodarcza (15), infrastruktura społeczna (15), aktywność wobec inwestorów (15), rynek zbytu (12) i jedynie w kategorii bezpieczeństwo powszechne (4) podlaskie mieści się w czołowej 5-tce województw.

Rolnictwo, obok leśnictwa, czy przetwórstwa rolno-spożywczego, jest jedną z ważniejszych działalności gospodarczych na terenie powiatu hajnowskiego. W strukturze

użytkowania gruntów dominują grunty orne – około 1/2 powierzchni i użytki zielone – 1/3 powierzchni. Niestety rozwojowi sektora rolnego nie sprzyjają warunki glebowe. Zarówno wśród gruntów orných, jak i użytków zielonych przeważają bowiem gleby słabe, o niskiej produktywności dla rolnictwa (klasy bonitacyjne: IV, V, VI i VIz). W obrębie powiatu występuje jednak znaczne zróżnicowanie pod kątem jakości gleb w poszczególnych gminach. W gminie Czyże i Hajnówka przeważają gleby dobre i średnie (od II do IVa klasy bonitacyjnej), gminy Narewka i Białowieża posiadają natomiast bardzo duży odsetek gleb bardzo słabych i marginalnych (VI i VI Rz). Są to generalnie gleby na których nie powinno prowadzić się gospodarki rolnej z uwagi na racjonalność ekonomiczną i powinno się je przeznaczyć na zalesienie. Niezbyt korzystne warunki przyrodnicze do prowadzenia gospodarki rolnej na terenie powiatu podkreślają dane dotyczące waloryzacji jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WjRpp) określonej przez IUNG PIB w Puławach. Jest to wskaźnik skonstruowany o jakość gleb, warunki wodne, rzeźbę terenu i agroklimat. Przy średniej wartości wskaźnika dla Polski wynoszącym 66,6 pkt. oraz 54,3 pkt. dla powiatu podlaskiego, średnia dla powiatu wynosi 52,4 pkt., a jego rozpiętość gminna waha się w większości między 35pkt a 55 pkt. Jedynie w gminach Hajnówka i Czyże przekracza on 60 pkt.

Pod względem średniej powierzchni gospodarstw, na terenie powiatu przeważają gospodarstwa małe (do 10 ha), stanowiące blisko 3/4 spośród około 11 tys. gospodarstw rolnych. Struktura agrarna pozostaje więc silnie rozdrobniona. Największy odsetek gospodarstw małych (przeciętnie 3-4 ha) znajduje się w gminie Białowieża. W porównaniu z powiatami ościennymi, na terenie powiatu hajnowskiego występuje wyższy odsetek gospodarstw małych, poniżej 1 ha, i jednocześnie niższy gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha. Gospodarstwa duże, powyżej 50 ha, stanowią jedynie 0,1% ogółu.

Tab. 27. Użytkowanie gruntów oraz średnia powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych w 2010 r.

Jednostka terytorialna	Użytkowanie gruntów (ha)			Średnia powierzchnia gospodarstwa indywidualnego (ha)	
	grunty ogółem	w tym użytki rolne	% użytków rolnych	grunty ogółem	W tym użytki rolne
Powiat hajnowski	54726,9	44030,1	80,5	6,94	5,58
Hajnówka	3049,6	2413,4	79,1	3,05	2,41
Białowieża	848,1	684,1	80,7	1,86	1,50
Czeremcha	3935,7	2744,3	69,7	4,27	2,98
Czyże	9614,0	8418,7	87,6	11,27	9,87
Dubicze Cerkiewne	6432,6	4792,0	74,5	9,54	7,11
Hajnówka	8384,3	7497,7	89,4	7,48	6,69
Kleszczele	5331,6	3851,7	72,2	7,45	5,38
Narew	10835,3	8908,7	82,2	10,35	8,51

Narewka	6295,7	4719,3	75,0	5,72	4,29
---------	--------	--------	------	------	------

Źródło: opracowanie własne na podstawie PSR 2010

Analiza danych wskazuje na małe znaczenie funkcji rolniczej w gminach: Białowieża, Narewka i Czeremcha. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosi niespełna 2 ha w gminie Białowieża i ok. 5 ha w pozostałych dwóch gminach. Średnia powierzchnia w pozostałych gminach nie przekracza 12 ha. Gros gospodarstw rolnych na terenie powiatu to jednostki małe, w większości rodzinne, o niskiej towarowości. Rozdrobniona struktura agrarna świadczy o bardziej rekreacyjno-mieszkalnym charakterze zagospodarowania przestrzeni.

W strukturze zasiewów dominują cztery podstawowe zboża: żyto, jęczmień, pszenica i owies oraz ziemniaki. Rośliny przemysłowe, strączkowe i kukurydzę uprawia się sporadycznie. Relatywnie niewielka liczba uprawianych gatunków jest wynikiem niekorzystnych warunków glebowych i klimatycznych, a także miejscowej tradycji. Cechą charakterystyczną rolnictwa powiatu hajnowskiego jest dekapitalizacja maszyn, urządzeń i budynków oraz coraz częstsze odłogowanie ziemi, mające swoje źródło w migracji młodych mieszkańców wsi do miast oraz nieopłacalności produkcji rolnej. Starzenie się wsi, brak środków finansowych, niski poziom edukacji znajdują swoje odzwierciedlenie w sposobie gospodarowania. Stosowanie w niewielkim stopniu kwalifikowanego materiału siewnego oraz nieprawidłowe zmianowanie roślin są przyczyną niskiej wydajności jednostkowej produkcji rolniczej. Większość płodów rolnych przeznaczona jest jedynie na potrzeby własne rolników i ich rodzin. Znaczenie rolnictwa jako źródła utrzymania ludności w powiecie hajnowskim jest coraz mniejsze. W większości gmin powiatu, pomimo dominacji w strukturze gospodarczej sektora I, rolnictwo pełni rolę uzupełniającą wobec leśnictwa. Odnosząc się do istniejących uwarunkowań należy jednak podkreślić, iż analizowany obszar ma dobre warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Powiat hajnowski jest siedzibą firm produkujących zdrowe, o wysokiej jakości produkty mleczarskie (Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce), zielarskie (RUNO sp. z o.o. w Hajnówce), mięsne, czy piekarskie.

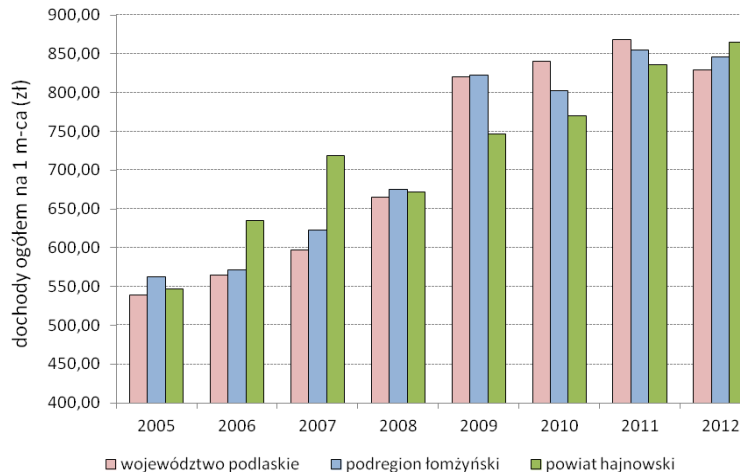
Analiza zróżnicowania samorządów lokalnych pod względem struktury dochodowo-wydatkowej budżetów pozwala określić stan kondycji finansowej, a także dokonać oceny, w jakim stopniu bariera finansowa może wpływać na dynamikę rozwoju poszczególnych gmin (głównie obszarów wiejskich) w strefie powiatu hajnowskiego.

Do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. Skuteczne i efektywne rozwiązywanie lokalnych problemów w celu coraz lepszego zaspokajania potrzeb mieszkańców winno odbywać się za pomocą aktywnych metod sterowania rozwojem gminy, w których decyzje bieżące wynikają z ustaleń o charakterze

strategicznym, zaś efekty podejmowanych działań przyniosą korzyści także w okresie perspektywicznym. Takie podejście jest niezbędne w celu racjonalizacji i podnoszenia efektywności gospodarowania funduszami publicznymi. Budżet jest bardzo ważnym instrumentem polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej każdej jednostki administracyjnej i samorządowej. Jego struktura odzwierciedla potrzeby w zakresie infrastruktury społecznej i technicznej oraz charakter wyboru priorytetów inwestowania w różne podmioty gospodarcze podlegające danej jednostce samorządowej.

Analizując sytuację budżetową jednostek samorządowych należy rozpatrywać ją z punktu widzenia dochodów, zarówno ogółem jak i dochodów własnych wskazujących na możliwość generowania środków przy użyciu instrumentów będących w zasobie lokalnych władz. Drugą kategorię analizy stanowi strona wydatkowa, również w odniesieniu do wydatków ogółem, jak i wydatków o charakterze inwestycyjnym, które przyczyniają się do kreowania możliwości rozwojowych oraz budują podstawowy zasób materialny danej jednostki samorządowej. Z uwagi na złożoność szczebla administracyjnego, analizę przeprowadzono dwutorowo, tj. w odniesieniu do powiatu jako samodzielnej jednostki administracyjnej oraz do poszczególnych gmin, które tworząc powiat pozostają jednocześnie samodzielnymi podmiotami administracyjno-samorządowymi.

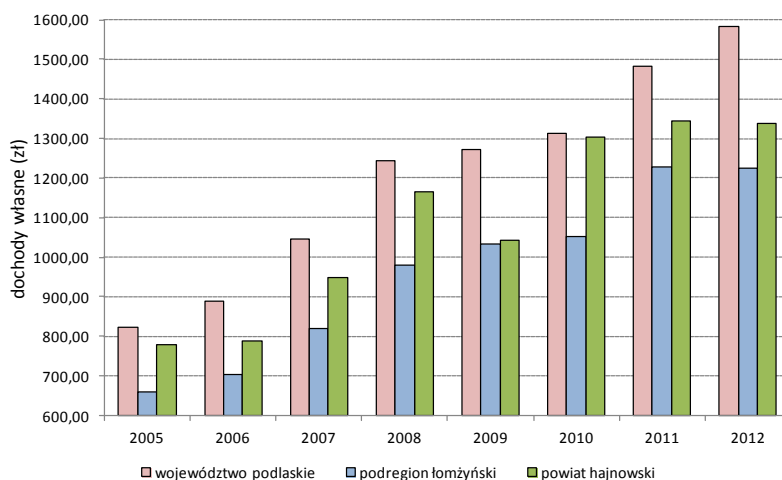
Wysokość dochodów ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca budżetu powiatu hajnowskiego w latach 2005-2012 wykazuje się stosunkowo wysoką dynamiką. Z poziomu niespełna 550 zł/1 m-ca wzrost do ponad 860 zł/1 m-ca, co stanowi zmianę o +58%. Jest to wyżej niż średnia dla ogółu powiatów woj. podlaskiego (+54%) i tylko nieznacznie mniej niż średnia dla powiatów w Polsce (+60%). Jeszcze wyższym tempem wzrostu charakteryzują się dochody własne powiatów. Powiat hajnowski (wzrost o +133%) wykazał znacząco wyższą dynamikę niż ogół powiatów w i kraju (+73%) oraz w województwie podlaskim (+72%), w którym zajmuje 6 (na 17) pozycję pod tym względem. Dzięki tak wysokiej dynamice powiat ma obecnie wyższe dochody własne na 1 m-ca (ponad 250 zł/1 m-ca) w porównaniu z województwem (ok. 200 zł/1m-ca). Tak istotna różnica istnieje dopiero od dwóch lat. Wcześniej powiat posiadał wskaźnik zbliżony do średniej dla regionu.

Ryc.49. Dochody ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca budżetu powiatu hajnowskiego w latach 2005-2012

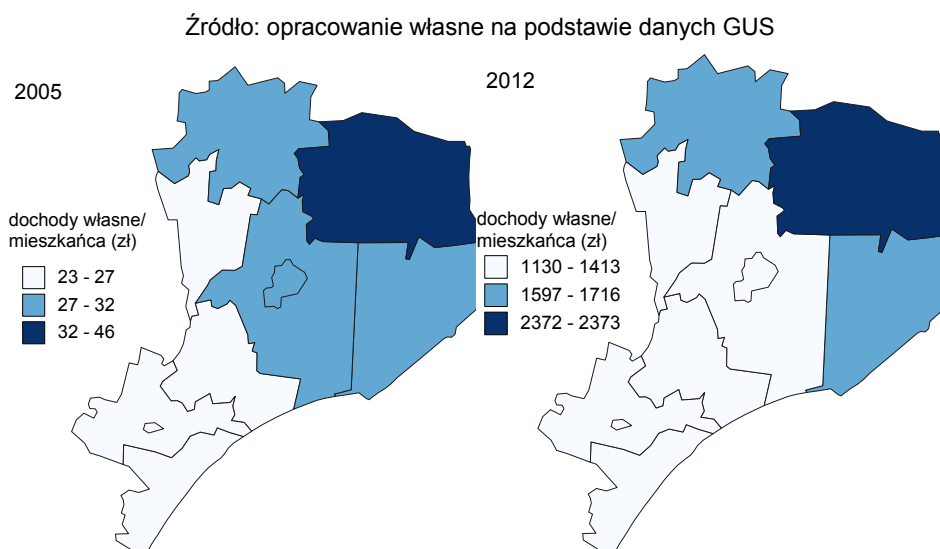
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Drugą z analizowanych kategorii są budżety gminne poszczególnych jednostek samorządowych wchodzących w skład powiatu hajnowskiego. Najistotniejszą kwestią jest ocena zróżnicowania wielkości budżetów poszczególnych gmin, w tym dochodów własnych, które mogą być rozumiane jako zdolność do generowania dochodów budżetowych. Ich wielkość warunkowana jest m.in. stopniem rozwoju przedsiębiorczości oraz potencjałem demograficznym. Przeciętny poziom dochodów własnych gmin powiatu hajnowskiego w 2012 r. wyniósł 1 459 zł na 1 mieszkańca. Zróżnicowanie międzygminne wewnątrz powiatu w poziomie dochodów własnych jest znaczące. Gminy wyróżniające się najwyższymi dochodami własnymi *per capita*, reprezentowane są przez Narewkę (2372 zł) oraz Białowieżę (1715 zł). Najniższymi możliwościami generowania dochodów własnych odznaczają się Hajnówka miasto (1139 zł) oraz Hajnówka – gmina wiejska (1171 zł).

Ryc.50. Dochody własne na mieszkańca budżetów gmin powiatu hajnowskiego

Ryc.51. Zróżnicowanie przestrzenne dochodów własnych *per capita* budżetów gmin powiatu hajnowskiego w latach 2005 i 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Istotną, z punktu widzenia potencjalnych możliwości rozwojowych danej jednostki samorządowej, jest wielkość nakładów o charakterze inwestycyjnym. W ten bowiem sposób samorządy mogą przyczyniać się do budowy konkurencyjności i atrakcyjności jednostki dla inwestorów zewnętrznych, a także przyczynić się do poprawy jakości życia dla swoich mieszkańców. Struktura wydatkowania środków w powiecie nie jest zbyt korzystna. W 2012 r. nakłady na inwestycje stanowiły bowiem jedynie 14% ogółu wydatków. W tym samym roku wydatki na wynagrodzenia stanowiły prawie połowę (49%) ogółu wydatków z budżetu powiatu. Dla porównania średnioroczny poziom wydatków inwestycyjnych w ostatnim 5-leciu w woj. podlaskim sięgał 23,4%, zaś w Polsce było to 20,6%.

Wielkość wydatków *per capita* w poszczególnych jednostkach samorządowych powiatu hajnowskiego wzrosła przeciętnie z 1755 zł/os. (2005 r.) do 2928 zł/os. (2012 r.), chociaż najwyższe wskaźniki odnotowano w latach 2010-2011, w których było przeciętnie to po ok. 3000-3100 zł/os. w każdej z gmin. Jednostką o najwyższych wydatkach *per capita* w 2012 r. były Dubicze Cerkiewne (3992 zł/os.) i jednocześnie była tam najwyższa dynamika wzrostu wydatków w latach 2005-2012 (wzrost o 185%). Kolejne w rankingu wielkości wydatkowanych kwot są gminy Narew (3751 zł/os.) i Narewka (3699 zł/os.). Najniższym poziomem ponoszonych nakładów odznaczają się gminy Hajnówka miasto (2444 zł/os.) i Hajnówka – gmina wiejska (2814 zł/os.). Biorąc pod uwagę wielkość wydatków inwestycyjnych *per capita* gmin powiatu hajnowskiego, to ich poziom wzrósł z 35 zł/os. do 62 zł/os., przy średniej dla województwa 82 zł/os. i Polski 98 zł/os. W 2012 r. jedynie dwie gminy w tym zakresie wykazały się zdecydowanie korzystną strukturą kwot wydatkowanych z budżetu, tj. Dubicze Cerkiewne (975 zł/os.) oraz Białowieża (325 zł/os.).

Należy tu jednak zwrócić szczególną uwagę na wyraźnie fluktuacyjny charakter wydatków *per capita* w poszczególnych latach, co przedstawia poniższa tabela. Wielkość nakładów inwestycyjnych ponoszonych przez poszczególne samorzady wynika z przyjętego procesu inwestycyjnego, najczęściej połączonego z pozyskiwaniem środków unijnych, co nakłada na gminy konieczność wniesienia tzw. wkładu własnego.

Tab. 28. Wydatki inwestycyjne gmin powiatu hajnowskiego na tle wybranych jednostek samorządowych w latach 2007-2012

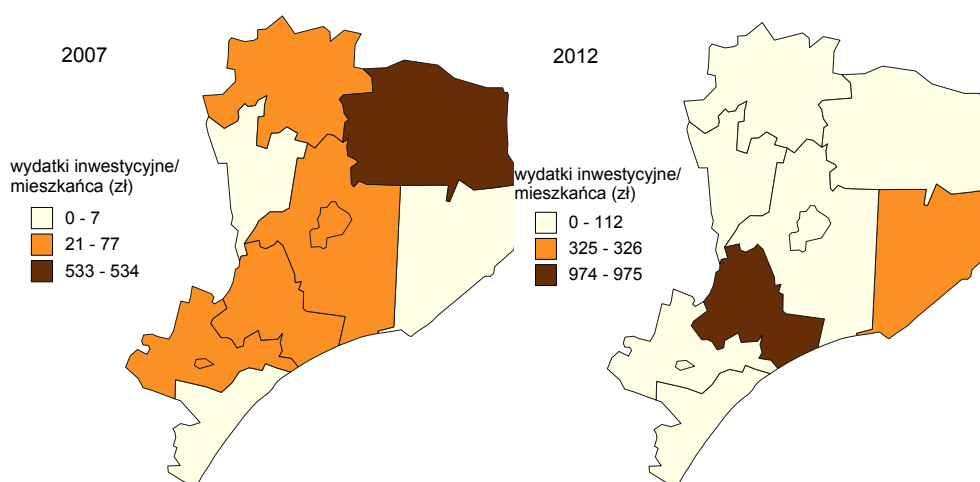
Jednostka terytorialna	Wydatki inwestycyjne ogółem (mln zł)						Wydatki inwestycyjne <i>per capita</i> (w zł)					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Polska	3690,8	4034,8	4753,3	4926,2	4293,6	3769,1	96,8	105,8	124,5	127,9	111,4	97,8
Woj. Podlaskie	55,21	60,23	65,76	148,95	137,23	98,12	46,3	50,6	55,3	123,8	114,3	81,9
Podregion łomżyński	21,03	24,13	28,02	75,47	77,37	36,30	51,0	58,8	68,5	181,9	187,5	88,5
Powiat hajnowski	1,66	3,23	2,45	14,38	3,51	2,83	35,1	69,0	52,8	304,8	75,3	61,6
Hajnówka - miasto	0,47	0,81	0,54	13,16	1,86	0,06	21,8	37,1	25,0	588,5	84,0	2,9
Białowieża	0,00	0,00	0,00	0,00	0,34	0,75	0,0	0,0	0,0	0,0	147,6	325,2
Czeremcha	0,02	0,36	0,47	0,09	0,03	0,00	6,2	103,7	132,6	25,7	7,3	0,0
Czyże	0,01	0,07	0,10	0,26	0,13	0,15	3,3	27,5	43,5	108,6	55,1	67,2
Dubicze Cerkiewne	0,07	0,03	0,40	0,07	0,94	1,64	37,6	17,2	228,2	37,6	538,1	974,7
Hajnówka - wieś	0,11	0,67	0,03	0,02	0,19	0,03	26,7	158,3	7,3	4,9	47,3	7,1
Kleszczele	0,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	37,1	0,0	0,0	0,0	0,0	12,1
Narew	0,11	0,01	0,03	0,73	0,03	0,01	76,5	6,9	21,5	515,9	21,3	10,0
Narewka	0,76	1,28	0,87	0,06	0,00	0,15	533,9	921,8	637,1	42,4	0,0	111,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na uwagę zasługuje nieco wyższa dynamika wydatków inwestycyjnych, bowiem wzrost tego typu nakładów wyniósł 37% (wzrost z 16,9 mln zł w roku 2008 do 23,2 mln zł w roku 2012). W porównaniu z regionem podlaskim (45%) dynamika wzrostu nakładów inwestycyjnych w powiecie hajnowskim była jednakże niższa. Wśród poszczególnych gmin powiatu na szczególną uwagę zasługują Dubicze Cerkiewne (wzrost o 587%) oraz Narew (383%) i Kleszczele (365%). W strukturze wydatków największy udział ma oświata i wychowanie, na które przeznaczane jest 30% ogółu wydatków. Kolejną pozycję zajmuje

pomoc (polityka) społeczna z udziałem na poziomie ok. 19%. Trzecią najbardziej znaczącą pozycją w wydatkach budżetu powiatu zajmuje administracja publiczna (ok. 14-15%).

Analiza poziomu wydatków przeznaczanych na inwestycje w stosunku do ogółu wydatków gmin z analizowanego obszaru wskazuje, że przeciętnie tylko ok. 15-20% środków ma charakter prorozwojowy. Jedynie w gminach Dubicze Cerkiewne, Czyże, Narewka średnioroczny poziom wydatków inwestycyjnych w ostatnich latach zbliża się do ok. 25-30%. W przypadku wszystkich pozostałych gmin można właściwie mówić o wyraźnych niedoborach w nakładach na inwestycje. W skrajnej postaci dotyczy to gminy Kleszczele, w której środki proinwestycyjne niemalże nie istnieją, a budżet służy jedynie pokrywaniu potrzeb bieżących.

Ryc.52. Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca w gminach powiatu hajnowskiego (zł)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dostępność komunikacyjna powiatu hajnowskiego jest niekorzystna. Przez teren powiatu nie przebiegają żadne ważne szlaki komunikacyjno-transportowe. Pod względem rangi oraz obsługi ruchu ponadregionalnego najważniejsza droga na terenie powiatu hajnowskiego to droga krajowa DK 66 relacji Bielsk Podlaski - Kleszczele – Czeremcha - granica państwa z międzynarodowym przejściem granicznym w Połowcach. Jednakże z punktu widzenia obsługi ruchu regionalnego w powiecie hajnowskim najważniejsza jest droga wojewódzka DW 685 (Zabłudów – Hajnówka), zwłaszcza jej odcinek na północ od Hajnówki, zapewniająca połączenie Hajnówki z Białymstokiem. Istotną rolę w systemie drogowym pełnią ciągi dróg wojewódzkich DW 685/DW 693 (Kleszczele – Siemiatycze), jak i DW 689 (Bielsk Podlaski - Hajnówka - Białowieża - granica państwa), które mają jednocześnie istotne znaczenie w ruchu regionalnym, komunikują bowiem stolice dwóch sąsiadujących ze sobą powiatów odpowiednio: Hajnówkę z Siemiatyczami i Hajnówkę z Bielskiem Podlaskim. Układ sieci dróg wojewódzkich uzupełniają: droga DW 687, która stanowi istotne znaczenie

w obsłudze komunikacyjnej gminy Narewka (w relacji z Hajnowką, jak i Białymstokiem), stanowi jednocześnie element ciągu komunikacyjnego zapewniającego dojazd do kolejowego rejonu przeładunkowego „Siemianówka” oraz droga DW 691 Hajnowka – Kleszczele. Ważnym z punktu komunikacyjnego jest nowo otwarte przejście graniczne fitosanitarne w Siemianówce. Łączna długość dróg wojewódzkich na terenie powiatu hajnowskiego wynosi 131 km.

Powyższe drogi stanowią podstawowy układ drogowy powiatu hajnowskiego, zapewniający dostępność do najważniejszych ośrodków regionu. Układ ten uzupełniony jest siecią dróg lokalnych, do których można zaliczyć drogi powiatowe o łącznej długości 510 km (w tym około 17 km o nawierzchni brukowej, 83 km o nawierzchni utwardzonej, 166 km o powierzchni mineralno-asfaltowej, 85 km o nawierzchni mineralno-smołowej, 146 km o nawierzchni żwirowej i 13 km o nawierzchni gruntowej) oraz drogi gminne o łącznej długości 337 km (w tym 200 km dróg utwardzonych). Całości dopełniają drogi lokalne (miejskie) o długości 90 km (w tym 38 km dróg utwardzonych).

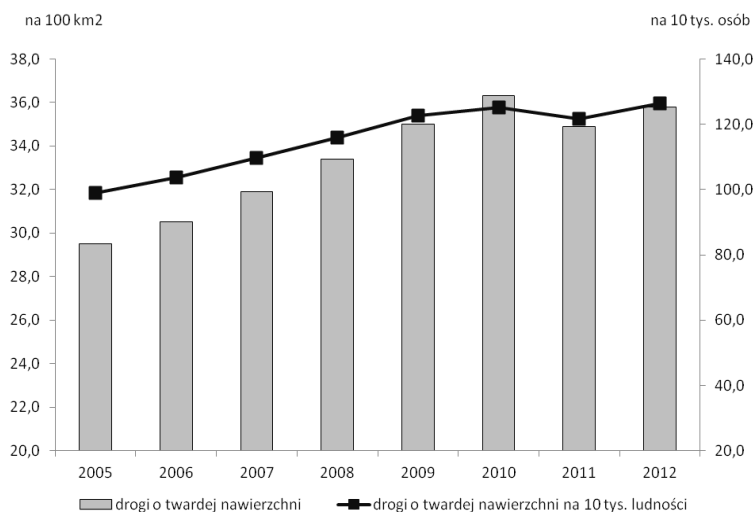
Jak wynika z informacji zawartych na mapie stanu nawierzchni polskich dróg (zamieszczonej na stronie SISKOM) oraz z programu rozwoju lokalnego powiatu hajnowskiego, stan techniczny większości dróg w powiecie jest przeciętny, pogorszony lub zły. Większość odcinków, mimo utwardzonej nawierzchni, wymaga gruntownych remontów i modernizacji, gdyż nie są dostosowane do zwiększającego się nasilenia ruchu drogowego. Część z dróg nie jest też doposażona w parkingi i zatoki autobusowe, co ogranicza w znacznym stopniu możliwości manewrowe w ruchu samochodowym. Jedynie odcinek drogi nr 689 (Hajnowka – Białowieża) zakwalifikowany jest do dobrego stanu technicznego.

Oprócz sieci drogowej, dostępność komunikacyjną zapewniają linie kolejowe. Przez obszar powiatu hajnowskiego przebiegają następujące linie kolejowe: Białystok - Bielsk Podlaski - Kleszczele - Czeremcha - granica państwa oraz Warszawa - Siedlce - Siemiatycze- Czeremcha - Hajnowka - Cisówka - granica państwa. Stan techniczny tych linii jest niezadowolający. Lokalnie występują ograniczenia prędkości przejazdu pociągów, co znacznie ogranicza możliwość obsługi komunikacyjnej mieszkańców powiatu z większymi ośrodkami regionalnymi i krajowymi. Kolejowe przejście graniczne (osobowe i towarowe) w Czeremsze ma znormalizowany tor do Brześcia na Białorusi. Na kolejnym przejściu towarowym w Siemianówce w kierunku Wołkowyska na Białorusi wymagane jest dostosowywanie wagonów do tzw. „szerokich” torów.

Dostępność komunikacyjną powiatu hajnowskiego z punktu widzenia publicznego transportu drogowego należy ocenić jako niedostateczną. Dominującym środkiem komunikacji zbiorowej w powiecie jest PKS, jednakże na terenie powiatu obsługę komunikacyjną zapewniają także mikrobusy łączące m.in.: Bielsk Podlaski, Hajnowkę

i Białowieżę. Na terenie Hajnówki przewozy realizuje Zakład Komunikacji Miejskiej, który w obrębie miasta utrzymuje trzy linie, jednak o rzadkiej częstotliwości kursowania. Pomocniczą rolę w transporcie w obrębie miasta Hajnówka, pełnią także lokalne (wojewódzkie) linie zbiorowego transportu drogowego których relacje przechodzą przez Hajnówkę (wg raportu „Analiza dostępności komunikacyjnej regionu Puszczy Białowieskiej” z czerwca 2014 r.).

W związku z przygranicznym położeniem powiatu hajnowskiego na jego terenie funkcjonują następujące dwa przejścia graniczne z Białorusią: drogowe osobowe w Połowcach (tylko dla obywateli Polski i Białorusi) oraz kolejowe międzynarodowe: osobowe w Czeremsze (znormalizowany tor do Brześcia na Białorusi) i towarowe w Siemianówce (wymagane dostosowywanie wagonów do „szerokich” torów). Ponadto funkcjonuje międzynarodowe przejście dla ruchu pieszego i rowerowego w Puszczy Białowieskiej (Białowieża – Piererow).

Ryc.53. Gęstość sieci dróg powiatowych i gminnych o nawierzchni twardej w powiecie hajnowskim w latach 2005-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Powiat hajnowski charakteryzuje się niskim odsetkiem zagęszczenia dróg powiatowych i gminnych, w porównaniu zarówno z sąsiednimi powiatami, jak całym woj. podlaskim oraz wskaźnikami dla kraju. Biorąc natomiast pod uwagę stosunek długości dróg powiatowych i gminnych względem liczby mieszkańców, gęstość dróg na terenie powiatu hajnowskiego jest niższa w porównaniu z sąsiednimi powiatami, natomiast jest wyższa w porównaniu ze wskaźnikami dla województwa i całej Polski. Pomimo przeciętnej gęstości dróg w powiecie, należy podkreślić, iż następuje poprawa wskaźników sieci drogowej, o czym świadczy przyrost łącznej długości zasobu sieci dróg gminnych i powiatowych o nawierzchni twardej. W latach 2005-2012 gęstość sieci dróg lokalnych wzrosła z 29,5 km/100 km² do 35,8 km/100

km². W odniesieniu do ludności gęstość sieci drogowej wzrosła z 98,9 km/10 tys. mieszkańców do 126,5 km/10 tys. mieszkańców. Niska gęstość dróg na terenie powiatu hajnowskiego wynika przede wszystkim z dużej powierzchni kompleksów leśnych, charakteryzujących się niewielką gęstością zaludnienia oraz zakazem wjazdu pojazdów silnikowych na teren Białowieskiego Parku Narodowego (niewielka ilość dróg ogólnodostępnych).

Tab. 29. Wskaźniki zagęszczenia dróg powiatowych i gminnych o nawierzchni twardej w powiecie hajnowskim na tle wybranych jednostek samorządowych w latach 2005-2012

Jednostka terytorialna	Drogi powiatowe i gminne o nawierzchni twardej na 100 km ²							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Powiat hajnowski	29,5	30,5	31,9	33,4	35,0	36,3	34,9	35,8
Powiat bielski	50,1	51,8	51,8	52,0	54,4	53,6	53,7	54,7
Powiat siemiatycki	45,3	46,2	48,3	48,6	50,8	52,5	54,3	54,7
Podregion łomżyński	46,7	47,8	49,0	49,5	52,0	53,2	55,2	55,3
Woj. Podlaskie	43,6	43,6	44,7	45,3	47,7	48,5	50,1	50,4
Polska	66,2	66,7	67,8	68,5	70,8	72,5	74,6	74,6
Jednostka terytorialna	na 10 tys. ludności							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Powiat hajnowski	98,9	103,6	109,8	115,8	122,6	125,1	121,7	126,5
Powiat bielski	115,0	120,0	120,9	122,2	128,8	125,9	127,2	130,6
Powiat siemiatycki	135,5	139,1	146,8	149,0	156,8	158,9	165,7	168,5
Podregion łomżyński	98,7	101,7	104,7	106,3	112,0	113,1	118,0	118,9
Woj. Podlaskie	73,3	73,6	75,7	76,7	80,9	81,3	84,1	84,9
Polska	54,3	54,7	55,6	56,2	58,0	58,9	60,5	60,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

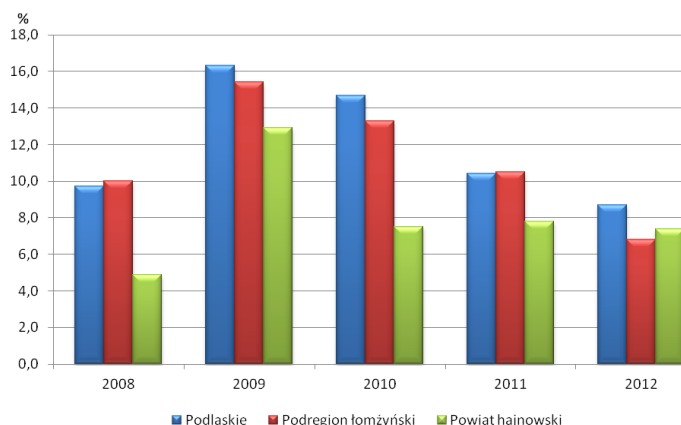
Wskaźnik wydatków na utrzymanie dróg publicznych w odniesieniu do wydatków ogółem na terenie powiatu hajnowskiego jest relatywnie niski. W 2012 r. stanowiły one 7,4% wydatków ogółem jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład powiatu hajnowskiego. Analiza wydatków budżetowych z lat 2008-2012 wskazuje, iż jedynie w 2009 r. udział ten przekroczył 10% i sięgnął 12,9%. W ostatnich latach ustabilizował się jednak na poziomie 7-8%. Analiza porównawcza z innymi jednostkami terytorialnymi wskazuje, iż jest to niski wskaźnik. Dotyczy to zarówno ościennych powiatów (bielski: średniorocznie 8-23% i siemiatycki: 8-14%), całego podregionu łomżyńskiego (10-15%, za wyjątkiem 2012 r. ok. 7%, woj. podlaskiego (9-16%), jak i całego kraju (8-10%).

Tab. 30. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (w %)

Jednostka terytorialna	Wydatki na drogi publiczne (udział w wydatkach ogółem %)				
	2008	2009	2010	2011	2012
Powiat hajnowski	4,9	12,9	7,5	7,8	7,4
Powiat bielski	12,7	22,7	22,4	7,9	8,8
Powiat siemiatycki	10,3	14,5	11,3	12,6	8,3

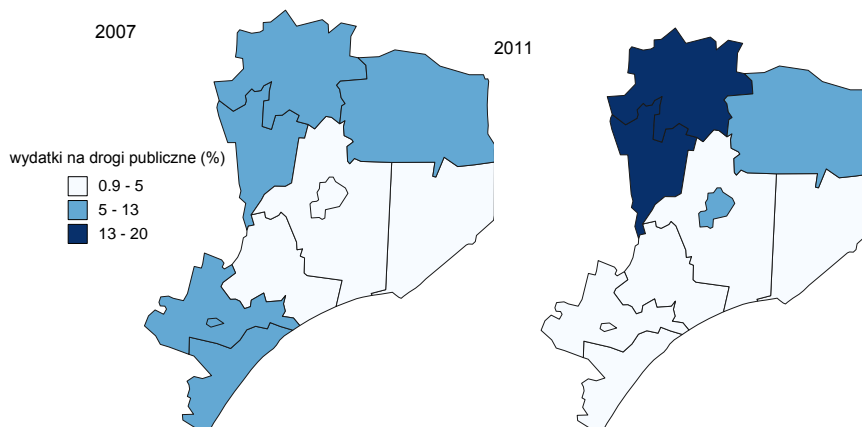
Podregion łomżyński	10,0	15,4	13,3	10,5	6,8
Woj. Podlaskie	9,7	16,3	14,7	10,4	8,7
Polska	8,9	9,7	9,9	9,2	7,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.54. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.55. Zróżnicowanie przestrzenne udziału wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem poszczególnych jednostek samorządowych w latach 2007 i 2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pomimo wzrostu liczby pojazdów zarejestrowanych na terenie powiatu hajnowskiego z 27838 (2009 r.) do 30106 (2012 r.; wzrost o +8,15%), to cechuje się on stosunkowo niskim wskaźnikiem motoryzacji, czyli liczbą pojazdów samochodowych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców. Wskaźnik motoryzacji w powiecie hajnowskim jest wprawdzie wyższy niż w przekroju całego woj. podlaskiego, jednak jest on jednocześnie niższy w porównaniu z sąsiednimi powiatami bielskim i siemiatyckim, a także w porównaniu z całą Polską.

Niski wskaźnik motoryzacji odnotowywany jest równolegle ze słabo rozbudowaną ofertą publicznego transportu drogowego. Jeden i drugi czynnik może docelowo nakładać się

na zjawisko wykluczenia społecznego, zwłaszcza w przypadku osób mieszkających w miejscowościach oddalonych od głównych szlaków komunikacyjnych. Łącznie i biorąc pod uwagę średnią dla kraju, przekłada się to na stosunkowo niewielkie obciążenie dróg na terenie powiatu hajnowskiego.

Tab.31. Ruch na drogach krajowych i wojewódzkich w powiecie hajnowskim (2010 r.)

Droga	Pikietaż	Długość	Odcinek	Średni ruch dobowy
DK 66	78,3-100,9 km	22,6 km	Bielsk Podlaski – Kleszczele	2 400
DK 66	100,9-113,9 km	13,0 km	Kleszczele – granica państwa	1 827
DW 685	0,0-36,1 km	36,1 km	Zabłudów – Nowosady	4 275
DW 685	36,1-41,2 km	5,1 km	Nowosady – Hajnówka	4 680
DW 685	41,2-49,0 km	7,7 km	Hajnówka (przejście)	3 900
DW 685	49,0-69,2 km	20,2 km	Hajnówka – Kleszczele	1 993
DW 687	0,0-29,2 km	29,2 km	Juszkowy Gród – Nowosady	2 232
DW 689	0,0-23,5 km	23,5 km	Bielsk Podlaski – Hajnówka	2 348
DW 689	23,5-28,0 km	4,5 km	Hajnówka (przejście)	7 809
DW 689	28,0-49,1 km	21,1 km	Hajnówka – granica państwa	1 736
DW 693	0,0-27,6 km	27,6 km	Kleszczele – Kajanka	1 874

Źródło: opracowano na podstawie raportu „Analiza dostępności komunikacyjnej regionu Puszczy Białowieskiej”; za: dane GDDKiA - <http://www.gddkia.gov.pl/pl/987/gpr-2010> (9.04.2014 r.)

Podsumowując dostępność sieci drogowej, na bazie szeregu omawianych czynników, m.in.: niski wskaźnik motoryzacji, niskie wydatki na utrzymanie dróg, oddalenie od sieci dróg szybkiego ruchu, można rzec iż z punktu widzenia motoryzacji indywidualnej sytuacja w zakresie drogownictwa i dostępności transportowej powiatu hajnowskiego jest niekorzystna. Powinna ona jednak ulec pewnej poprawie po zakończeniu procesu inwestycyjnego, związanego zarówno z przebudową dróg wewnątrz powiatu, jak i ze wzrostem dostępności do sieci dróg szybkiego ruchu, a także z zakończeniem przebudowy przejścia Połowce – Pieszczatka. Wspomniane inwestycje powinny doprowadzić do zwiększenia obciążenia dróg w obrębie powiatu, chociaż nie spowoduje to istotnego zbliżenia się do średnich wskaźników obciążenia notowanych na terenie kraju.

Przez teren powiatu hajnowskiego przebiega kilka linii kolejowych (w większości z XIX w.). Linia kolejowa PLK nr 31 prowadzi z Połocka/Mołodeczna przez m.in. Hajnówkę i Czeremchę do Siedlec, dodatkowo z odgałęzieniami z Hajnówki do Białowieży i Lewek k. Bielska Podlaskiego). Linia ta łączy się z międzynarodową magistralą kolejową E20. Kolejne linie to: linie nr 32 relacji Czeremcha – Białystok o długości 77 km oraz linia nr 43 relacji Czeremcha – kolejowe przejście graniczne Czeremcha – Wysokolitowsk o długości 6,15 km. Z uwagi na stan techniczny powyższych linii prędkość na tych odcinkach po kilkukrotnych obniżeniach jest obecnie ograniczona do zaledwie ok. 40-60 km/godz.

Praktycznie tylko dwutorowy odcinek Siedlce – Czeremcha linii nr 31 można uznać za dostateczny pod tym względem. W fatalnym stanie jest infrastruktura służąca pasażerom: dworce oraz perony z dojazdami do nich i dachy chroniące przez opadami. Najważniejsze stacje kolejowe w powiecie to: Czeremcha (węzeł linii nr: 31, 32 i 43) oraz Hajnówka (węzeł linii nr 31 i 52).

Infrastruktura techniczna jest jednym z kluczowych warunkujących i ułatwiających prowadzenie i rozwój działalności produkcyjnej. Obejmuje ona urządzenia liniowe (z reguły tworzące sieć), dzięki którym mogą być świadczone usługi w zakresie m.in. gospodarki wodno-ściekowej (sieć wodociągowa, sieć kanalizacyjna sanitarna oraz deszczowa, sieć gazownicza oraz ciepłownicza). Poziom usieciowienia terenu w zakresie rozwoju powyższych elementów infrastrukturalnych wpływa na poprawę warunków życia mieszkańców, ochronę środowiska, wzrost atrakcyjności inwestycyjnej, ułatwia i usprawnia pracę w gospodarstwach domowych i w rolnictwie i warunkuje prowadzenie działalności gospodarczej. Obszary o wyższym poziomie infrastruktury stanowią atrakcyjniejsze miejsca zamieszkania i lokalizacji działalności gospodarczej. Długoletni okres zaniedbań, mający swe źródło w nierównomiernym rozwoju kraju, odbił się niekorzystnie na infrastrukturalnym wyposażeniu powiatu hajnowskiego, stąd zachodzi potrzeba znacznego doinwestowania w elementy infrastruktury sieciowej na tym terenie. Działania te powinny być zgodne z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Z punktu widzenia strategicznego planowania rozwoju należy uwzględnić, że inwestycje infrastrukturalne powinny wyprzedzać inwestycje w sferze produkcyjnej i są (powinny być) zwykle projektowane i realizowane w skali przekraczającej aktualne potrzeby.

W zakresie zaopatrzenia w wodę należy dążyć do całkowitego uzbrojenia w wodociąg pozostałych obszarów powiatu i zapewnić zaopatrzenie mieszkańców w wodę uzdatnioną, zdatną do picia. Najlepszą sytuację pod tym względem mają mieszkańcy gminy Hajnówka (miasto) oraz Białowieża, gdzie poziom zwodociągowania jest właściwie pełny. Na obecną chwilę poziom rozwoju sieci wodociągowej zapewnia odbiór wody przez ok. 92% mieszkańców powiatu, przy czym jest on zróżnicowany przestrzennie od 97% w mieście Hajnówka (co z uwagi na zwartość zabudowy i relatywnie niewielką powierzchnię jest logiczną konsekwencją) i 96% Dubicze Cerkiewne do 84% w gminie wiejskiej Hajnówka. Nie wszyscy właściciele gospodarstw domowych, pomimo takiej możliwości, przyłączyli się do sieci wodociągowej i pobierają wodę ze studni kopanych.

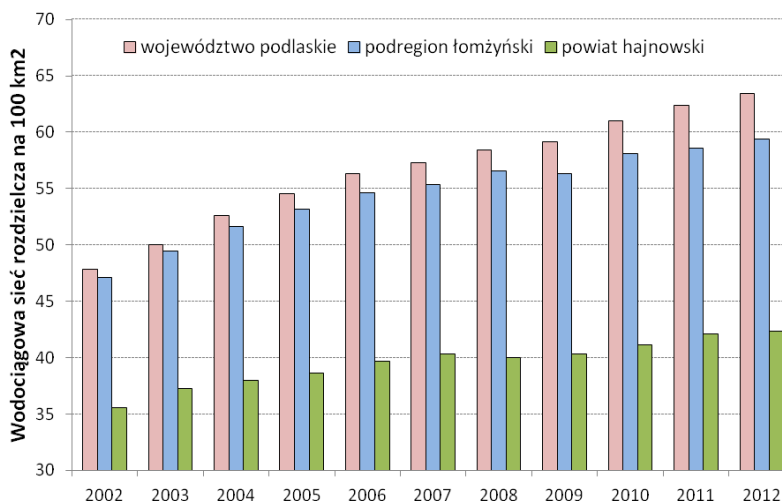
Łączna długość czynnej sieci rozdzielczej wodociągowej na terenie powiatu wynosi 687 km. Jej długość sukcesywnie rośnie i w ostatnim dziesięcioleciu wzrosła o 110 km, co daje

przyrost o 19%. Jest to wolniejsza dynamika niż w woj. podlaskim (wzrost o 33%). Gęstość sieci wodociągowej w powiecie wynosi 42,3 km/100 km² i jest zróżnicowana przestrzenna od 395 km/100 km² w mieście Hajnówka do 14,8 km/100 km² w gminie Białowieża. Należy jednak pamiętać, iż niski wskaźnik w tej ostatniej wynika z obecności lasów i Białowieskiego Parku Narodowego. W ostatniej dekadzie niewiele w materii rozwoju sieci wodociągowej zmieniło się w gminach Hajnówka – gmina wiejska (zmiana +1%), Dubicze Cerkiewne (+3%) i Czyże (+5%).

Tab. 32. Gęstość sieci wodociągowej (km/100km²) w latach 2002-2012

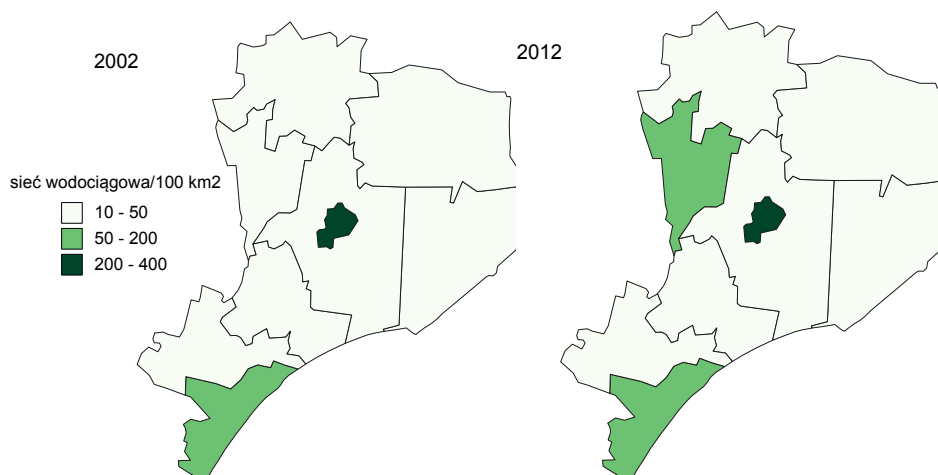
Jednostka terytorialna	Sieć wodociągowa (km/100km ²)					
	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Polska	71,9	76,5	80,4	84,0	87,3	90,5
Woj. Podlaskie	47,8	52,6	56,4	58,4	61,0	63,5
Powiat hajnowski	35,6	38,0	39,7	40,0	41,1	42,3
Hajnówka - miasto	291,2	309,1	369,2	364,5	382,3	395,0
Białowieża	14,1	14,4	14,4	14,4	14,8	14,8
Czeremcha	64,3	64,0	63,9	63,9	75,9	75,9
Czyże	49,1	52,5	52,6	50,1	51,5	51,5
Dubicze Cerkiewne	44,6	44,6	44,5	44,5	44,5	45,7
Hajnówka - wieś	34,1	34,4	34,4	34,5	34,5	34,5
Kleszczele	37,2	37,9	37,9	41,3	41,3	41,3
Narew	25,7	33,1	39,6	42,5	42,5	47,9
Narewka	22,5	25,5	25,5	24,5	24,5	25,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.56. Gęstość sieci wodociągowej (km/100km²) w latach 2002-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.57. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika gęstości sieci wodociągowej (km/100km²) w gminach powiatu hajnowskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

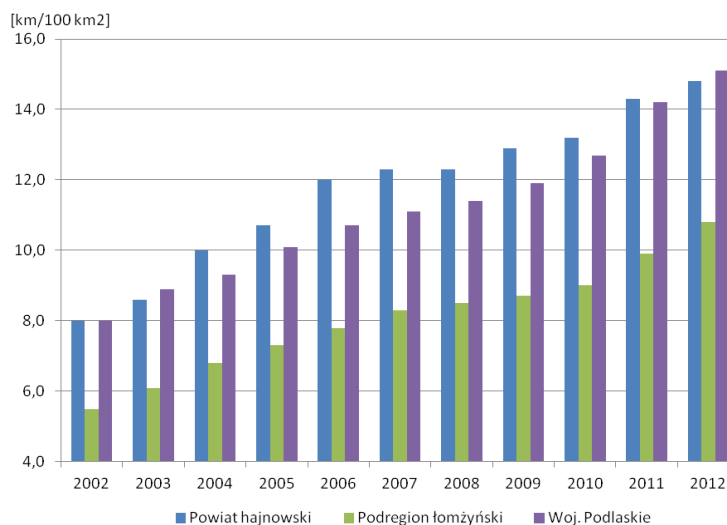
Drugim integralnym czynnikiem prowadzenia racjonalnej gospodarki wodno-ściekowej jest sieć kanalizacyjna. Jej łączna długość na terenie powiatu wynosi 240,4 km. Ostatnia dekada przyniosła w tym zakresie znaczącą poprawę, bowiem jeszcze w 2002 było to zaledwie 129 km, co oznacza iż w dekadę nastąpił przyrost sieci o 86%. Gęstość sieci kanalizacyjnej w powiecie wynosi 14,8 km/100 km². W ujęciu gmin najwyższy wskaźnik posiada miasto Hajnówka 361 km/100 km², najgorzej zaś przedstawia się sytuacja w gminach Kleszczele (4,2 km/100 km²) i Dubicze Cerkiewne (4,7 km/100 km²). W ujęciu dynamiki przyrostu największe zmiany w ostatniej dekadzie zaszły w gminach Narew (zmiana +607%) i Dubicze Cerkiewne (+407%), a także Kleszczele (+329%), choć należy mieć na uwadze, że dwie ostatnie gminy startują z bardzo niskiego poziomu gdyż 10 lat temu niemal kanalizacja istniała tam jedynie w szczątkowej postaci (w obu po 1,4 km). Pod względem wartości bezwzględnych największy postęp miał miejsce w gminie Narewka (przyrost o niemal 30 km). Z uwagi na wiek sieci (połowa ma nie więcej niż 10 lat) jej stan techniczny jest bardzo dobry.

Tab.33. Gęstość sieci kanalizacyjnej (km/100km²) w latach 2002-2012

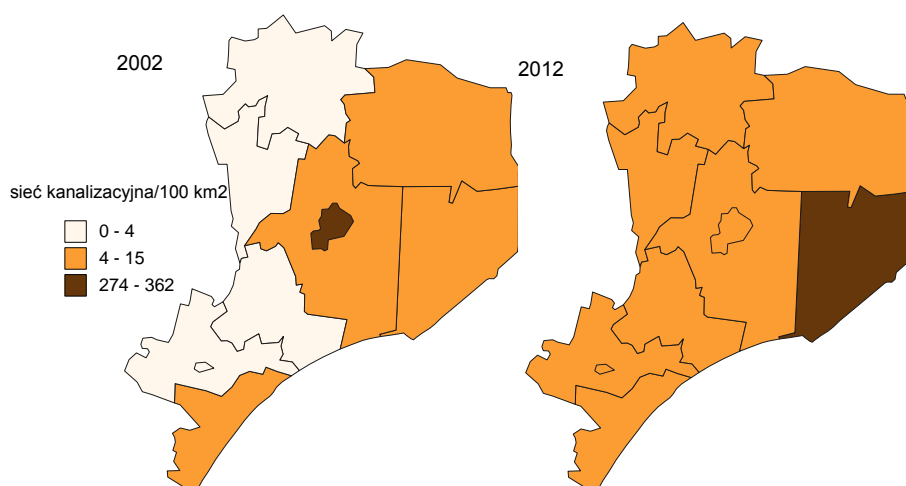
Jednostka terytorialna	Sieć kanalizacyjna (km/100km ²)					
	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Polska	19,5	23,6	27,1	30,3	34,4	40,2
Woj. Podlaskie	8,0	9,3	10,7	11,4	12,7	15,1
Powiat hajnowski	8,0	10,0	12,0	12,3	13,2	14,8
Hajnówka - miasto	273,8	304,8	318,0	328,3	337,7	361,2
Białowieża	11,9	11,9	11,9	11,9	11,9	18,9
Czeremcha	6,4	7,4	9,6	9,5	11,4	11,4

Czyże	0,0	0,0	0,8	0,0	3,0	6,8
Dubicze Cerkiewne	0,9	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7
Hajnówka - wieś	4,9	6,1	7,4	7,4	7,4	7,4
Kleszczele	1,0	3,8	4,2	4,2	4,2	4,2
Narew	1,2	1,2	8,2	8,2	8,2	8,2
Narewka	6,1	9,6	11,5	12,6	14,5	14,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.58. Gęstość sieci kanalizacyjnej (km/100km²) w latach 2002-2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

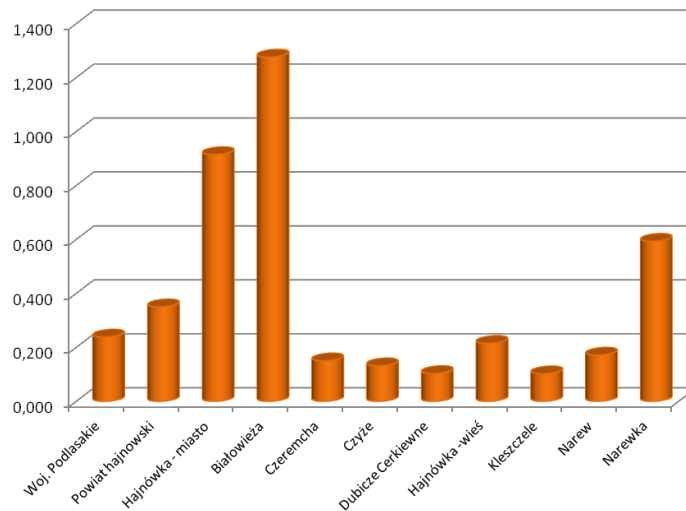

Ryc.59. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika gęstości sieci kanalizacyjnej (km/100km²) w gminach powiatu hajnowskiego
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Bardzo ważnym wskaźnikiem w zakresie gospodarki wodno-ściekowej, informującej o racjonalnym kierunku jej rozwoju, jest relacja długości sieci kanalizacyjnej do

wodociągowej. Jakkolwiek ostatnia dekada stanowiła przełom w tym zakresie to nadal zauważalny jest deficyt sieci kanalizacyjnej. Jeszcze kilkanaście lat temu na obszarach wiejskich w Polsce na 1 km sieci kanalizacyjnej przypadało kilkanaście kilometrów wodociągów. Po ostatnich inwestycjach w sieć kanalizacyjną, zwłaszcza dzięki dostępowi do środków unijnych, nastąpiła istotna zmiana tej relacji. W powiecie hajnowskim kształtuje się ona obecnie jak 3:1. Oznacza to, że na 1 km sieci kanalizacyjnej przypadają 3 km sieci wodociągowej (bądź też, jak ktoś woli 1:0,35, tzn. na 1 km wodociągów przypada ok. 350 m sieci kanalizacyjnej). Jest to korzystniejszy wskaźnik niż średnia dla województwa podlaskiego (1:0,24). Najkorzystniejszą relacją charakteryzuje się gmina Białowieża, która jest pewnym ewenementem w skali kraju, jako że stopień pokrycia siecią kanalizacyjną jest tam wyższy niż siecią wodociągową (relacja 1:1,28). Ponadto korzystną strukturę posiada miasto Hajnówka (1:0,91). Najbardziej niekorzystna sytuacja występuje w gminach: Kleszczele (1:0,10), Dubicze Cerkiewne (1:0,10), Czyże (1:0,13), Czeremcha (1:0,15) i Narew (1:0,17).

Sieć gazowa na terenie powiatu hajnowskiego nie występuje.

Ryc.60. Relacja długości sieci kanalizacyjnej do 1 km sieci wodociągowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Z racji korzystnych uwarunkowań przyrodniczych powiat hajnowski jest predysponowany do rozwoju funkcji turystycznej, stąd pełni ona istotną rolę. Główną atrakcją turystyczną stanowi Puszcza Białowieska z Białowieskim Parkiem Narodowym, licznymi rezerwatami i pomnikami przyrody, szlakami turystycznymi, ścieżkami dydaktycznymi, osadami śródleśnymi oraz kolejką wąskotorową z Hajnówki do miejscowości Topiło. Sprzyjającymi miejscami do wypoczynku i rekreacji są okolice zbiorników wodnych: Siemianówka (utworzony na rzece Narew w gminach Narewka i Michałowo (powiat białostocki), doskonałe miejsce do wędkowania i podglądania ptaków), Repczyce (utworzony na rzece Nurzec

w gminie Kleszczele), Bachmaty (powstały na rzece Orlanka w gminie Dubicze Cerkiewne) i śródlądne stawy w miejscowości Topiło (utworzone na rzece Perebel w gminie Hajnówka). Powiat hajnowski to doskonałe miejsce dla szerokiej rzeszy miłośników natury (wędkarze, ornitologowie) jak i turystyki kwalifikowanej, np. sporty wodne.

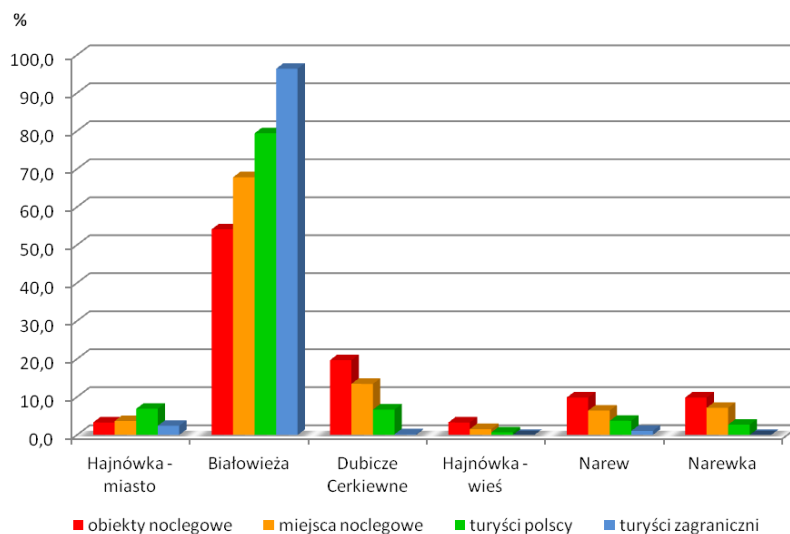
Oprócz uwarunkowań przyrodniczych, powiat hajnowski odznacza się walorami kulturowo-architektonicznymi. Z uwagi na złożoną przeszłość historyczną, żyją tu obok siebie ludzie różnych narodowości i wyznań: Polacy, Białorusini, Ukraińcy, katolicy, prawosławni i wyznawcy innych religii. Współistnienie różnych narodowości i kultur zaowocowało m.in. zróżnicowaną architekturą obiektów sakralnych, tradycjami religijnymi, zachowanymi układami przestrzennymi wielu miejscowości, drewnianym budownictwem wiejskich (np. Kraina Otwartych Okiennic, którą tworzą trzy wsie: Trześcianka, Puchły i Soce). Odbywa tu się wiele wydarzeń kulturalnych promujących kulturę rejonu hajnowskiego: festyny, festiwale, przeglądy, wystawy, pokazy, plenery. Lokalne skanseny i muzea są w posiadaniu lokalnych zabytków etnograficznych.

Na elementy zagospodarowania turystycznego na terenie powiatu hajnowskiego składa się: 15 oznakowanych szlaków turystycznych o łącznej długości 404 km, w tym 7 szlaków rowerowych na terenie gmin: Narewka, Hajnówka, Czeremcha, Kleszczele, Dubicze Cerkiewne i Białowieża o łącznej długości 213 km; 9 tras ścieżek edukacyjnych na terenie Nadleśnictw: Hajnówka, Białowieża i Browsk o łącznej długości 47 km. Na terenie powiatu hajnowskiego do dyspozycji turystów są wyznaczone miejsca ogniskowe i wieże widokowe. Atrakcją stanowi przejazd kolejką wąskotorową m.in. do śródlądniej osady Topiło. Obecnie wykorzystywane jest ok. 17 km kolejek. Ponadto do dyspozycji turystów są wypożyczalnie rowerów, zlokalizowane głównie w Białowieży.

Rozwój turystyki wymaga odpowiedniego doposażenia w bazę noclegową o zróżnicowanym standardzie. Rejon hajnowski posiada dobrze rozwiniętą sieć obiektów, począwszy od hoteli o wysokim standardzie usług, poprzez domy i ośrodki wypoczynkowe, schroniska młodzieżowe, po kwatery agroturystyczne.

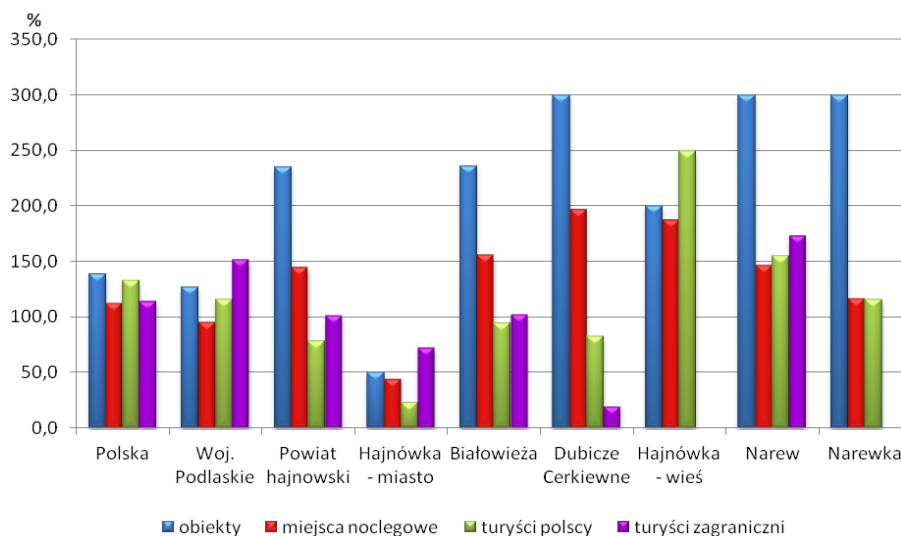
Na terenie powiatu funkcjonuje około 60 obiektów noclegowych oraz podobna ilość kwater agroturystycznych. Liczba miejsc noclegowych to ok. 2 tys. i w latach 2005-2012 wzrosła o 45%. Największy zasób bazy noclegowej znajduje się w gminie Białowieża, gdzie zlokalizowanych jest ponad połowa ogółu obiektów noclegowych oraz 2/3 miejsc noclegowych. Taka koncentracja wynika z faktu, iż to w gminie tej generowany jest największy ruch turystyczny całego powiatu. Około 80% odwiedzających powiat turystów krajowych jako miejsce pobytu wybiera ofertę noclegową z terenu Białowieży. Wśród turystów zagranicznych odsetek ten jest jeszcze wyższy i przekracza 96%. Z pozostałych jednostek samorządowych największe zainteresowanie wzbudza gmina Dubicze Cerkiewne,

zaś najmniejsze gmina wiejska Hajnówka, co potwierdzają wyniki zarówno samych zasobów bazy noclegowej, jak i ruch turystyczny na terenie wspomnianej gminy.

Ryc.61. Zasoby noclegowe oraz ruch turystyczny według gmin powiatu hajnowskiego (powiat = 100%) w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.62. Dynamika zmian podstawowych wskaźników turystycznych w latach 2005-2012 według gmin

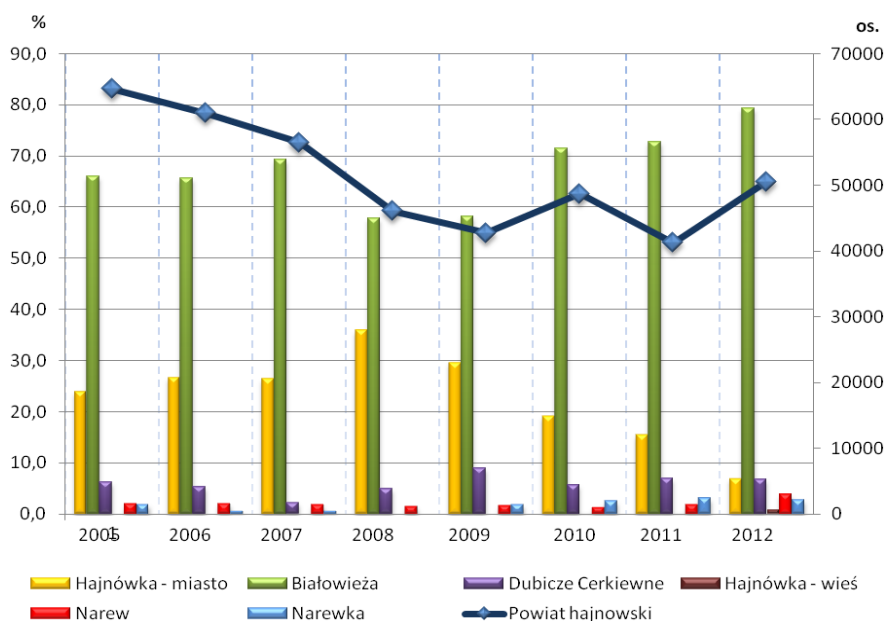
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na terenie powiatu funkcjonuje 54 obiektów gastronomicznych dysponujących niespełna 3 tys. miejsc konsumpcyjnych. Największą i zarazem najbardziej urozmaiconą ofertę gastronomiczną posiadają gminy Białowieża i Hajnówka.

Powiat posiada sieć punktów informacji turystycznej, z czego na główną bazę materialną składają się: punkt informacji turystycznej - Centrum Turystyki Regionu Puszczy Białowieskiej w Hajnówce, punkty informacji turystycznej w Białowieży (BPN, PTTK, Szkolne Schronisko Młodzieżowe) oraz punkty informacji turystycznej działające przy Gminnych

Ośrodkach Kultury w Dubiczach Cerkiewnych, Czeremsze i przy Ośrodku Sportu i Rekreacji w Narewce.

Środowisko naturalne powiatu hajnowskiego stanowi szczególną atrakcję zarówno dla turystów z kraju, jak i z zagranicy. Puszcza Białowieska, będąca największą atrakcją powiatu hajnowskiego, sprzyja generowaniu ruchu turystycznego. Największą popularnością wśród turystów cieszą się obiekty Białowieskiego Parku Narodowego, m.in. Muzeum Przyrodniczo-Leśne w Białowieży, Rezerwat Pokazowy Żubrów, Park Pałacowy, Obszar Ochrony Ścisłej, Obręb Ochronny Hwożna. Białowieski Park Narodowy odwiedza średniorocznie nawet ok. 100-150 tys. turystów, z czego niemal 90% stanowią turyści krajowi. Problemem jest fakt, iż w większości przypadków są to pobyty jednodniowe, zaś turyści po odwiedzeniu największej atrakcji, opuszczają powiat. Z punktu widzenia lokalnej gospodarki, istotnym jest aby próbować zatrzymać turystów na dłużej. Wymaga to skonstruowania odpowiedniej oferty kulturowo-turystycznej oraz podjęcia próby wydłużenia czasu trwania sezonu turystycznego. O krótkim czasie przebywania w powiecie turystów świadczy fakt, iż liczba udzielonych noclegów pozostaje na poziomie 40-60 tys. rocznie (w zależności od sezonu).

Ryc.63. Zmiany liczby turystów (osoby) odwiedzających powiat hajnowski w latach 2005-2012 oraz ich koncentracja w poszczególnych gminach (%)

Źródło; opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rosnąca liczba obiektów miejsc noclegowych wraz ze zmienną, acz nieco malejącą, liczbą turystów korzystających z noclegów wpłynęła na spadek wskaźnika wykorzystania bazy noclegowej. O ile w roku 2005 średnio na jednego miejsce przypadały blisko 53 udzielone noclegi, to w roku 2012 wskaźnik ten spadł do 29, co stanowi 55% wyniku z roku

wyjściowego przyjętego do analizy. Jedynie w dwóch gminach (Narew i Hajnówka wieś), nastąpił wzrost wskaźnika wykorzystania miejsc noclegowych. W pierwszej z gmin jest to wynikiem stosunkowo niewielkiego przyrostu liczby miejsc noclegowych oraz wzrostem liczby udzielonych noclegów. W drugiej z gmin obserwacje możliwe były dopiero od roku 2010, kiedy to pojawiła się baza noclegowa, a za nią turyści. Największy spadek wykorzystania potencjału bazy noclegowej obserwujemy w gminie Dubicze Cerkiewne, z 30 do 13 udzielonych noclegów/1 miejsce noclegowe, co stanowi jedynie 42% obciążenia z roku 2005. Jest to efektem znaczącego doinwestowania w bazę noclegową, gdyż w tej gminie odnotowano najwyższą dynamikę wzrostu liczby miejsc noclegowych w powiecie hajnowskim (197% w 2012 r.; 2005=100%). Nie przełożyło się to jednak na wzrost liczby udzielonych noclegów. Z miejscowej bazy korzystają przede wszystkim turyści krajowi, których udział w liczbie korzystających z noclegów stanowi ok. 90%.

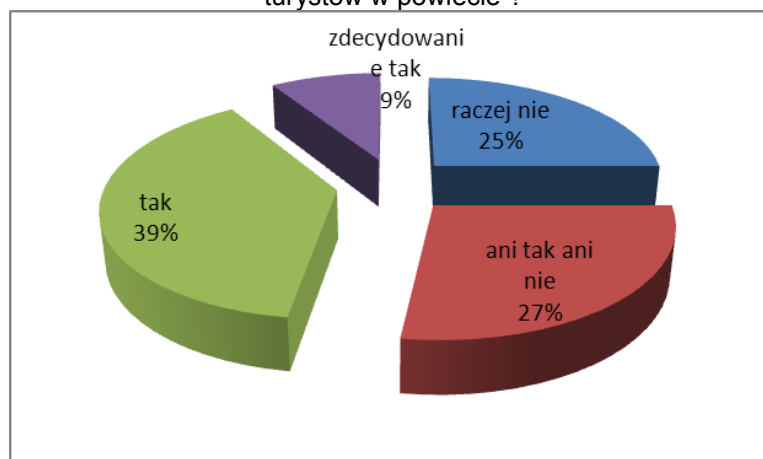
Powyższe dane wyraźnie wskazują na wspomnianą powyżej potrzebę rozwoju oferty programowej wydarzeń kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych, turystycznych itp. zachęcającej do spędzenia nieco więcej czasu na terenie powiatu hajnowskiego. Oprócz tego powinna nastąpić poprawa w zakresie rozwoju zagospodarowania infrastrukturalno-turystycznego, bowiem w dobie silnej konkurencyjności między jednostkami samorządowymi o wzrost ich atrakcyjności, brak podstawowej (czy też ponadstandardowej) infrastruktury, stawia daną jednostkę terytorialną na słabszej pozycji.

Wartość wskaźników lokalnych (wskazanie) przedstawiono jakościowo na podstawie wyników ankiety *Badanie jakości życia mieszkańców*

1. Poziom wpływu inwestycji w infrastrukturę turystyczną (hotele/pensjonatów) na zwiększenie ilości turystów w powiecie hajnowskim

Wskazanie: duży

Pytanie: Czy inwestycje w infrastrukturę turystyczną w postaci hoteli/pensjonatów zwiększą ilość turystów w powiecie ?

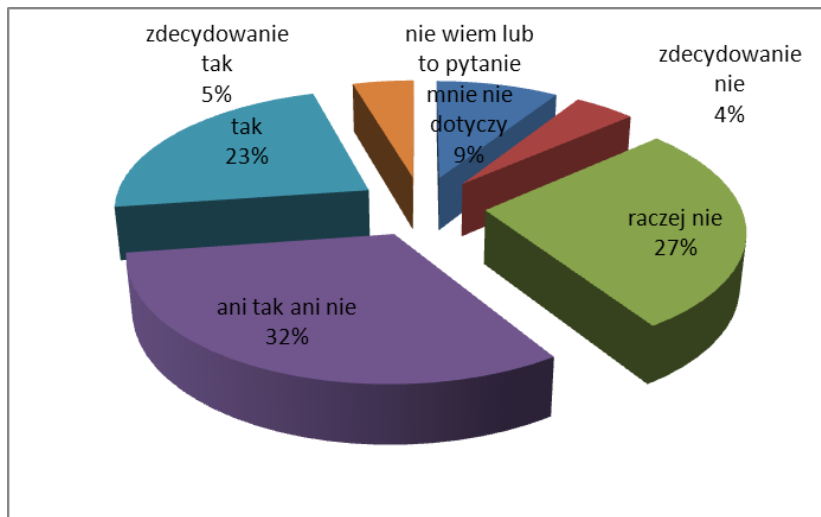

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

2. Poziom zintegrowania produktów turystycznych w powiecie hajnowskim

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy istnieją zintegrowane produkty turystyczne w powiecie hajnowskim?

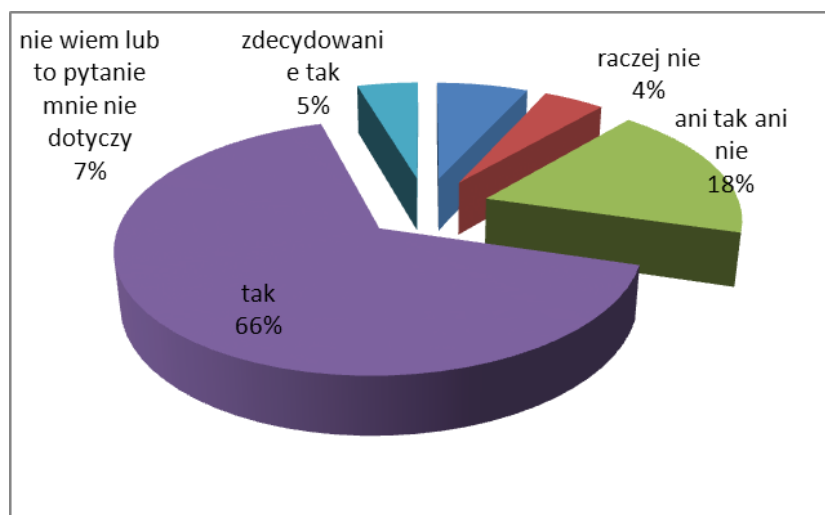

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

3. Poziom wpływu zintegrowania produktów turystycznych na podniesie atrakcyjności turystycznej oraz zwiększenie liczby turystów

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy wprowadzenie w powiecie zintegrowanych produktów turystycznych podniesie jego atrakcyjność oraz zwiększy liczbę turystów?

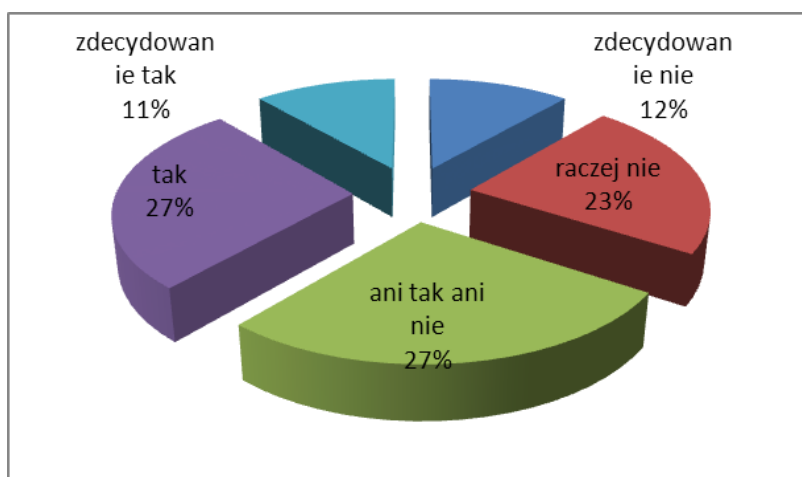

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

4. Poziom wykorzystania możliwości turystycznych Puszczy Białowieskiej

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy możliwości turystyczne Puszczy Białowieskiej są w pełni wykorzystane?

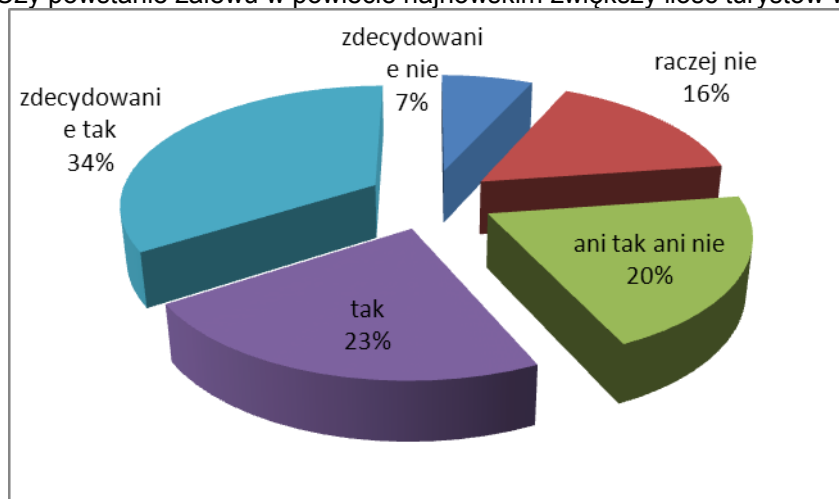

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

5. Poziom wpływu powstania zalewu na zwiększenie ilości turystów w powiecie

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy powstanie zalewu w powiecie hajnowskim zwiększy ilość turystów w powiecie?

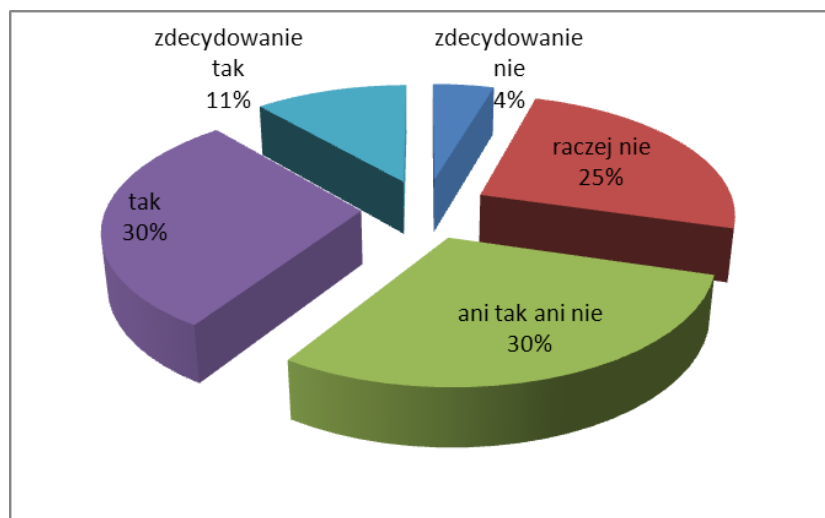

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

6. Poziom promocji produktów i usług turystycznych w powiecie

Wskazanie: średni

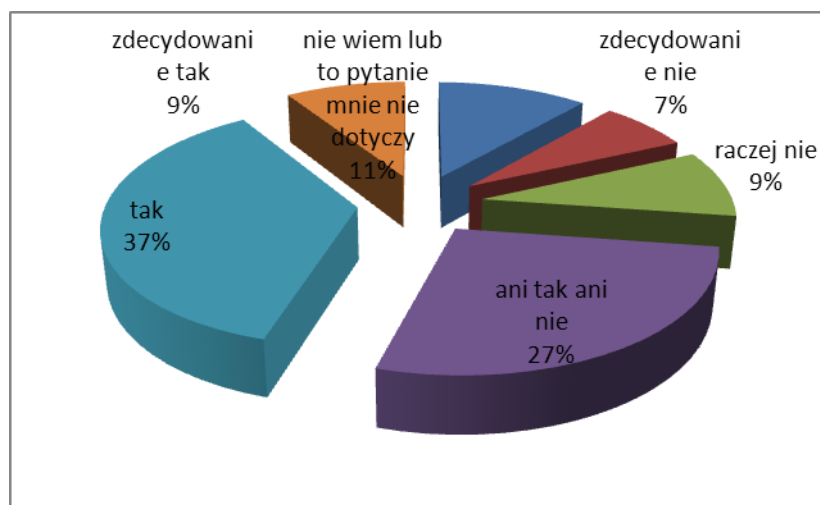
Pytanie : Czy promocja produktów i usług turystycznych w powiecie jest wystarczająca?

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

7. Poziom potrzeby utworzenia podstref ekonomicznych oraz terenów inwestycyjnych
Wskazanie: wysoki

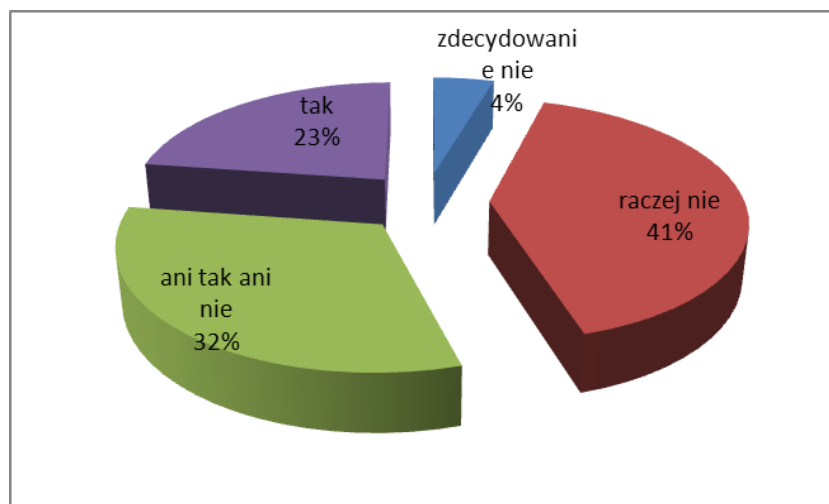
Pytanie: Czy jest potrzeba utworzenia podstref ekonomicznych oraz terenów inwestycyjnych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

8. Poziom dostosowania oferty szkolnictwa na terenie powiatu hajnowskiego do aktualnych i przyszłych potrzeb rynku pracy
Wskazanie: niski

Pytanie: Czy według Pana(i) oferta szkolnictwa na terenie powiatu hajnowskiego dostosowana jest do aktualnych i przyszłych potrzeb rynku pracy?

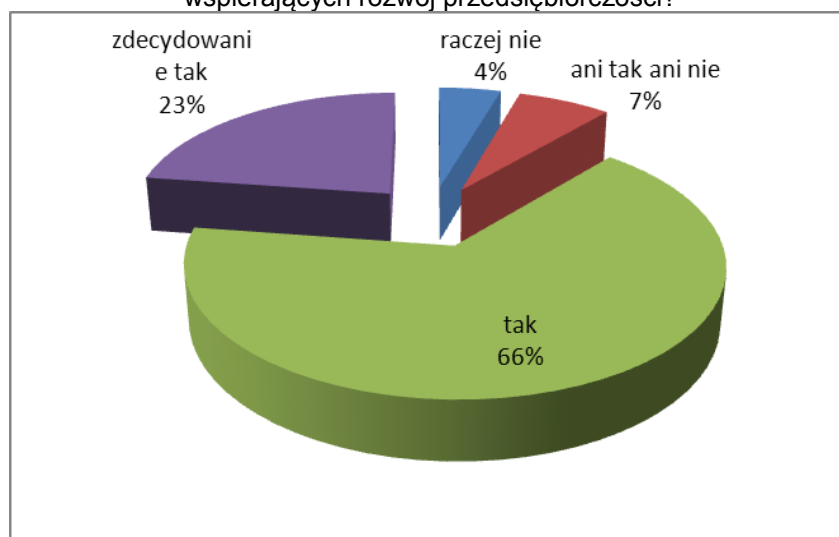

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

9. Poziom konieczności wzmocnienia instytucji i narzędzi wspierających rozwój przedsiębiorczości

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy na terenie powiatu hajnowskiego istnieje konieczność wzmocnienia instytucji i narzędzi wspierających rozwój przedsiębiorczości?

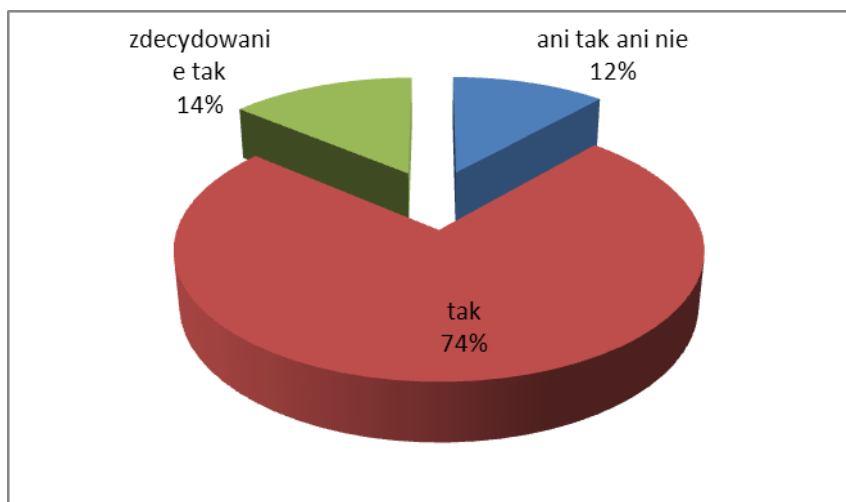

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

10. Poziom wpływu rozwoju działalności innowacyjnej, wykorzystującej wewnętrzny potencjał powiatu na rozwój społeczno – gospodarczy regionu

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy w Pana(i) opinii rozwój działalności innowacyjnej, wykorzystującej wewnętrzny potencjał powiatu jest szansą na rozwój społeczno – gospodarczy regionu?

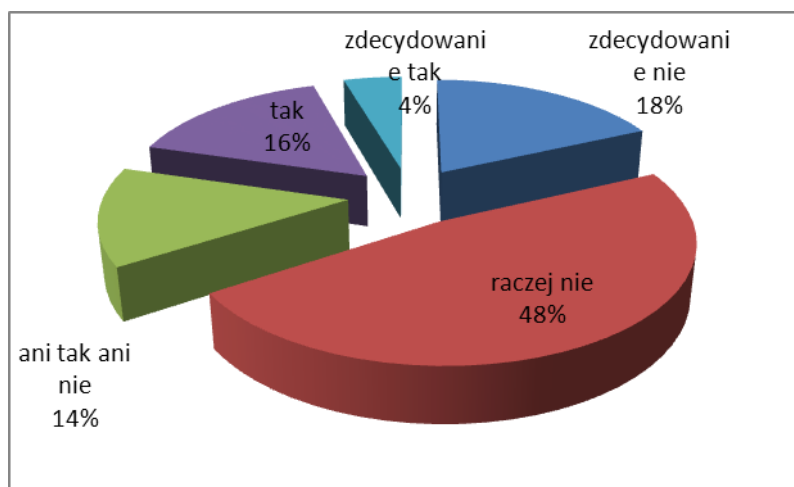

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

11. Poziom i jakość infrastruktury komunikacyjnej w powiecie

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy poziom i jakość infrastruktury komunikacyjnej w powiecie jest wystarczający?

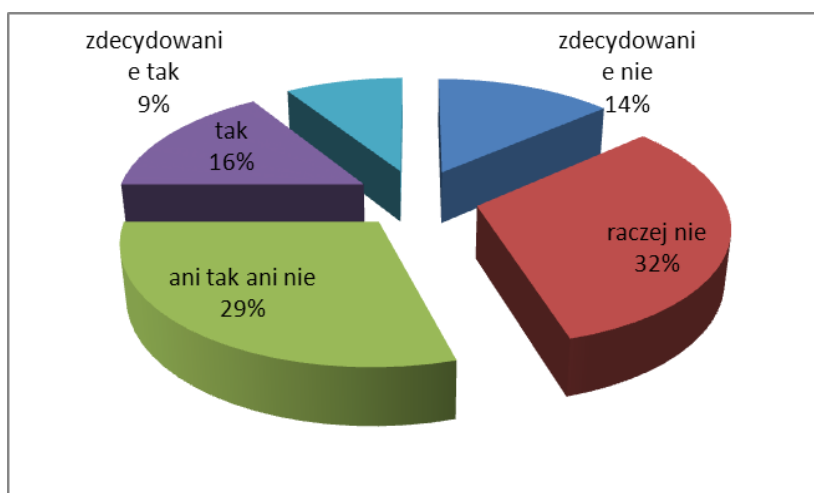

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

12. Poziom potrzeby zwiększenia liczby gospodarstw agroturystycznych

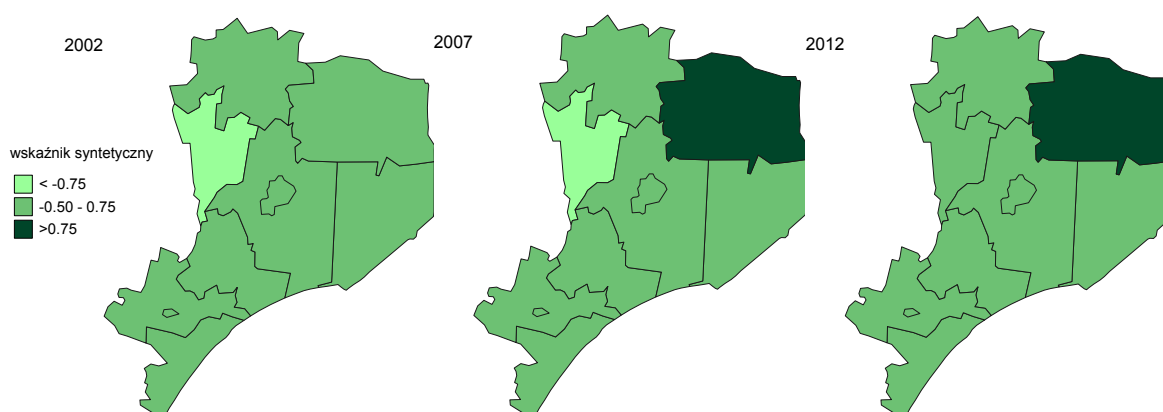
Wskazanie: niski

Pytanie: Czy dostrzega Pan(i) potrzebę zwiększenia liczby gospodarstw agroturystycznych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

W celu kompleksowej oceny przemian gospodarczych pod kątem rozwoju zrównoważonego, zastosowano procedurę standaryzacji cech na bazie wydzielonych cech, co w efekcie umożliwiło ich ujęcie w postaci jednego syntetycznego wskaźnika. W 2002 roku polaryzacja gmin pod względem różnic w poziomie rozwoju gospodarczego była tylko nieznacznie słabsza aniżeli w ostatnim, przyjętym do analizy, 2012 roku.

Ryc.64. Poziom rozwoju gospodarczego w powiecie w latach 2002, 2007 i 2012

Źródło: opracowanie własne

Wysoki potencjał gospodarczy charakteryzował przede wszystkim gminę Narewka. Na tak wysoką wartość wpłynęły przede wszystkim wysokie wartości dwóch wskaźników cząstkowych: dochody własne na mieszkańca oraz pozyskanie drewna. Oprócz gminy Narewka, wysokim poziomem rozwoju gospodarczego ukierunkowanego na zrównoważenie kierunków przekształceń gospodarczych, cechowała się ponadto gmina Białowieża.

Zróznicowanie jednostek administracyjnych pod względem poziomu zmian w analizowanym obszarze gospodarczym wskazuje na **rosnącą atrakcyjność gmin korzystających z potencjału przyrodniczego jako determinanty rozwoju**

gospodarczego. Są to tereny nie tylko o wyższym poziomie zainwestowania w infrastrukturę, ale także o dużo większej atrakcyjności dla lokalizacji działalności pozarolniczej (głównie w zakresie turystyki). **Jednostki korzystające z renty położenia** (w tym przypadku w odniesieniu do atrakcyjności przyrodniczej) **posiadają duży potencjał rozwojowy**, opierający się na zapewnieniu właściwych warunków dla rozwoju działalności gospodarczej na wielu płaszczyznach, a co za tym idzie dywersyfikacji działalności gospodarczej. Atrakcyjność wspomnianych gmin potwierdzają wysokie wartości właściwie wszystkich przyjętych cech diagnostycznych, w tym szczególnie poziomu gęstości sieci infrastruktury technicznej, rozwoju przedsiębiorczości oraz komponentu samorządowego.

Przeprowadzona ocena wykazała, że **najsilniej oddziałującą cechą jest poziom zamożności gmin**, będący wypadkową zdolności samorządu do generowania dochodów budżetowych oraz potencjału demograficznego. **Gminy o najwyższych dochodach własnych posiadają największe możliwości wsparcia oddolnego rozwoju lokalnego, który odzwierciedla się w dynamicznej rozbudowie infrastruktury technicznej, co z kolei prowadzi do przyciągania kapitału zewnętrznego i stabilnego rozwoju danej jednostki samorządowej.** W efekcie mamy do czynienia ze swoistym bodźcem do dywersyfikacji gospodarki, a co za tym idzie do rozwoju pozarolniczych form działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

Specyfika terenu powiatu hajnowskiego w korelacji z oczekiwaniami mieszkańców pozwoliła określić grupę kluczowych problemów w obszarze gospodarczym.

Tab.34. Hierarchizacja problemów w obszarze gospodarczym

	suma wskazań (%)	1	2	3	4	5	6	7	
1	brak inwestorów zewnętrznych	100	30,4	21,7	15,2	2,2	4,3	8,7	17,4
2	niski poziom przedsiębiorczości lokalnej	100	41,0	12,8	10,3	7,7	7,7	7,7	12,8
3	niewystarczające wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego	100	46,7	20,0	10,0	6,7	6,7	6,7	3,3
4	niedostateczny rozwój i jakość infrastruktury drogowej i gospodarczej	100	3,2	22,6	29,0	22,6	9,7	9,7	3,2
5	słaby rozwój przemysłu	100	12,9	16,1	12,9	19,4	25,8	3,2	9,7
6	niedostateczna oferta turystyczna „zatrzymująca” turystę na dłużej	100	7,1	35,7	10,7	7,1	17,9	10,7	10,7
7	słaby ruch przygraniczny	100	8,0	4,0	20,0	28,0	20,0	20,0	0,0
8	niska atrakcyjność inwestycyjna	100	0,0	16,7	25,0	29,2	8,3	16,7	4,2
9	słaba oferta turystyczno – rekreacyjna	100	4,5	22,7	27,3	18,2	4,5	9,1	13,6
10	brak wsparcia dla przedsiębiorców ze strony administracji rządowej	100	8,0	4,0	12,0	12,0	16,0	28,0	20,0
11	ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej wynikające z przepisów ochrony przyrody	100	17,6	0,0	17,6	35,3	17,6	0,0	11,8
12	zmniejszenie konkurencyjności przemysłu drzewnego	100	0,0	27,8	5,6	11,1	22,2	22,2	11,1

13	niedostateczne wykorzystanie wysokich technologii	100	0,0	0,0	9,1	18,2	27,3	27,3	18,2
14	sezonowość ruchu turystycznego	100	5,3	5,3	5,3	21,1	21,1	10,5	31,6
15	monofunkcyjna struktura gospodarki z dominującą rolą rolnictwa i leśnictwa	100	16,7	16,7	16,7	16,7	8,3	8,3	16,7
16	niedostosowanie kwalifikacji zawodowych mieszkańców do potrzeb rynku pracy	100	0,0	13,3	13,3	13,3	33,3	13,3	13,3
17	słaba rentowność gospodarstw rolnych	100	10,0	20,0	20,0	0,0	20,0	10,0	20,0
18	słaby rozwój rolnictwa	100	12,5	12,5	25,0	12,5	0,0	25,0	12,5
19	niewystarczająca powierzchnia terenów inwestycyjnych	100	11,1	0,0	11,1	11,1	22,2	33,3	11,1
20	ograniczenia prowadzenia działalności rolnej	100	0,0	0,0	33,3	0,0	0,0	33,3	33,3

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Analiza wyników badania ankietowego w obszarze gospodarczym wskazuje **na przewagę barier związanych rozwojem inwestycji w powiecie** (zarówno poprzez inwestorów zewnętrznych, jak w ramach przedsiębiorczości lokalnej) oraz z jednostronnym postrzeganiem możliwości rozwojowych powiatu - głównie w oparciu o turystykę (niewystarczające wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego; niedostateczna oferta turystyczna „zatrzymująca” turystę na dłużej).

Mieszkańcy upatrują przyczyny takiego stanu rzeczy w **niedostatecznym rozwoju infrastruktury komunikacyjnej, co pogłębia peryferyjność położenia powiatu. Brak odpowiedniej jakości infrastruktury drogowej i kolejowej (w tym wykorzystującej potencjał przygranicznego położenia) stanowi istotną barierę dla napływu nowych inwestorów a także dla zwiększania ruchu turystycznego.**

Przedsiębiorcy są natomiast podzieleni w opiniach na temat poziomu i jakości wsparcia ich działalności w ramach instytucji otoczenia biznesu czy też przez samorząd¹⁰⁸. W trakcie spotkań przedsiębiorców w ramach działań prowadzonych w ramach projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” a także w ramach badań poprzedzających pracę nad niniejszym dokumentem¹⁰⁹ lokalni liderzy wskazywali zarówno na problem w postaci **braku wsparcia finansowego, jak i doradczego.**

Wśród respondentów pokutuje także przeświadczenie, że barierę rozwoju stanowią **ograniczenia wynikające z przepisów prawa w zakresie ochrony przyrody.** Wynika to z faktu **długiego procesu decyzyjnego z wydaniem zezwolenia na inwestycje.** Należy jednak pamiętać, że odkąd Polska jest pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej, prawo

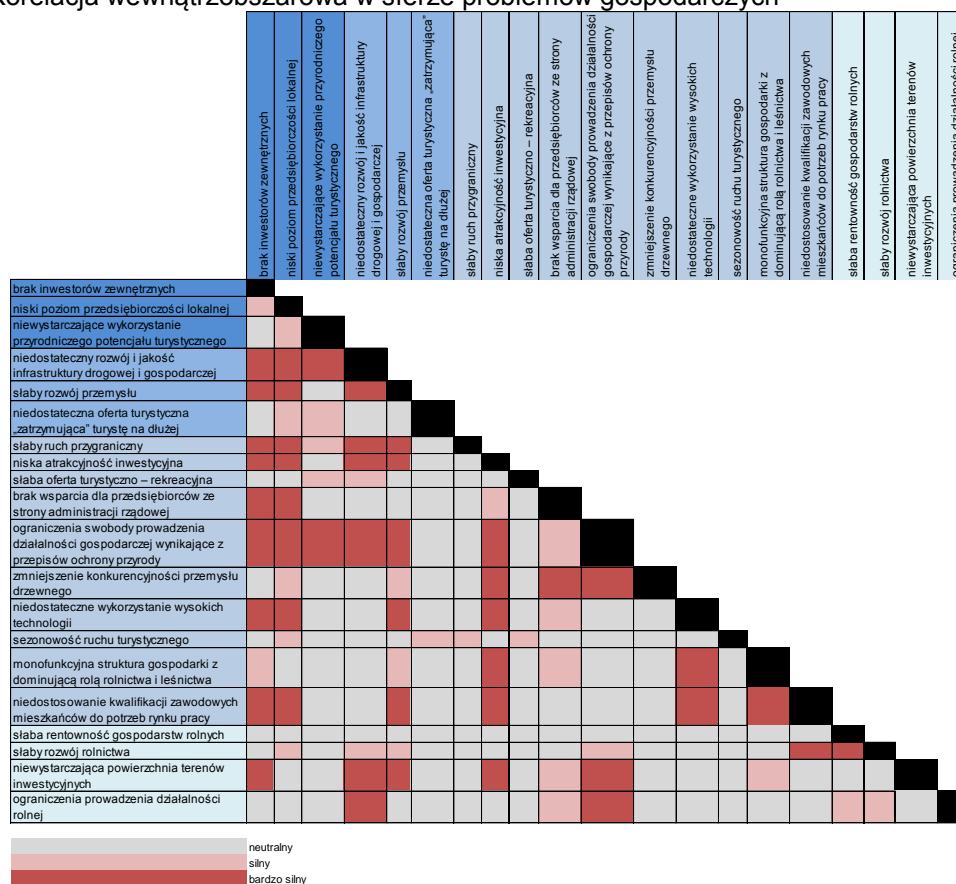
¹⁰⁸ M.in. na podstawie wersji skróconej raportu końcowego w ramach projektu „Prowadzenie Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieskim Parku Narodowym”, IRWIR, Warszawa 2014

¹⁰⁹ Raport z badań pt. „Potrzeby i oczekiwania mieszkańców regionu Puszczy Białowieskiej” oraz spotkania z dnia 21 czerwca 2013 – materiał otrzymany od Lidera Projektu

Wspólnoty stało się wyznacznikiem dla wielu działań. Szczególnie problematyka ochrony środowiska jest przedmiotem szczególnego zainteresowania prawodawstwa unijnego. Wytyczne i przepisy dotyczące procesu wydawania zezwoleń na inwestycje, zwłaszcza gdy przedsiębiorca aplikuje o wsparcie unijne na swoją działalność, są szczególnie restrykcyjne i jasno precyzujące wytyczne administracyjne.

Generalnie analiza zidentyfikowanych problemów wskazuje na **wysokie oczekiwania mieszkańców w zakresie kreowania kierunków rozwoju gospodarczego opartego na potencjale turystycznym oraz zewnętrznych interwencjach** wspierających ten depopulacyjny region. Prace prowadzone także przez ekspertów Instytutu Transferu Wiedzy i Innowacji potwierdziły, że „wymiarem bierności mieszkańców regionu jest (...) mały udział przedsiębiorców w kreowaniu polityki samorządów i wyznaczaniu kierunków rozwoju”¹¹⁰.

Tab. 35. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów gospodarczych

Źródło: opracowanie własne

Zaledwie niewielka część respondentów wskazała, że jednym z problemów w obszarze gospodarczym jest **niedostateczny poziom wykorzystania nowoczesnych technologii**. Wynika to zapewne ze **słabej wiedzy na temat możliwości wykorzystania**

nauki i innowacji dla podniesienia kompetencji gospodarczych regionu, a także z faktu **słabego objęcia powiatu internetową siecią szerokopasmową**. W przypadku ostatniej z wymienionych przyczyn istnieje szansa na zaniżoną poprawę w związku z realizowaniem przez Województwo Podlaskie projektu rozwoju sieci szerokopasmowej¹¹¹. Jeśli natomiast chodzi o kwestię wykorzystania osiągnięć nauki, niezbędnym jest wdrażanie innowacyjnych działań przez wiedzę, edukację i właściwe działania ukierunkowane na promowanie nowoczesnych branż, które nie są determinowane czynnikiem lokalizacyjnym i surowcowym. Graficzną prezentację współzależności pomiędzy poszczególnymi problemami stanowi powyższa tabela.

6.5. Analiza obszaru instytucjonalnego

W ramach analizy kolejnego obszaru w kontekście zrównoważonego rozwoju uwzględniono zarówno zmienne opisujące aktywność społeczną mieszkańców, jak i elementy tzw. dobrego zarządzania (*good governance*). Są to bowiem elementy, które wskazują na poziom rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, partycypacyjnego oraz pozwalają ocenić poziom aktywności w podejmowaniu inicjatyw na rzecz rozwoju społeczno – gospodarczego środowiska lokalnego¹¹².

Jedną z podstawowych miar poziomu aktywności społecznej w jednostkach jest liczba i rozwój organizacji pozarządowych. W powiecie hajnowskim zgodnie z danymi GUS na koniec 2012 roku zarejestrowanych w krajowym rejestrze REGON było 150 fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych. Tym samym powiat charakteryzuje się jednym z najwyższych wskaźników rozwoju tej formy aktywności społecznej nie tylko w regionie podlaskim, ale także w kraju¹¹³. W 2012 roku liczba podmiotów tzw. III sektora wniosła 33 podmiotów/100 tys. mieszkańców, gdy w województwie podlaskim było to 28 podm./100 tys. mieszkańców a średnia krajowa wyniosła 30 podm./ 100 tys. mieszkańców.

Znaczne dysproporcje w rozwoju organizacji non-profit dotyczy także dynamiki zmian w latach 2005 – 2012. Przyrost zinstytucjonalizowanej formy aktywności społecznej wyniósł w powiecie hajnowskim prawie 44% i był o ponad 1 punkt procentowy wyższy niż średnia dla Polski (tab.36).

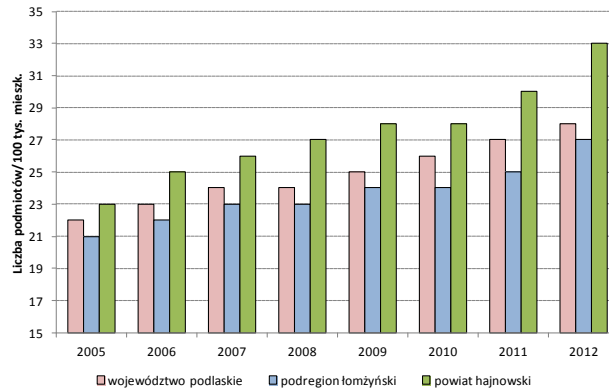
111

http://www.polskawschodnia.gov.pl/projekty/strony/siec_szerokopasmowa_polski_wschodniej.aspx;
https://www.mir.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie/Strony/Podpisano_umowy_na_budowe_sieci_w_Podlaskiem_21032013.aspx;

¹¹² Na podstawie wersji skróconej raportu końcowego w ramach projektu „Prowadzenie Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieskim Parku Narodowym”, IRWIR, Warszawa 2014.

¹¹³ Należy jednak pamiętać, że część organizacji pozarządowych widnieje jedynie w krajowym rejestrze, natomiast w rzeczywistości nie prowadzi faktycznie działalności.

Dysproporcje przestrzenne powiatu pod względem analizowanego wskaźnika wskazują są stosunkowo wysokie, co potwierdza wartość współczynnika zmienności V_s , który w 2012 wyniósł 56,7% i był o 16,9 punktów wyższy niż w 2005 roku.

Ryc.65. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców w latach 2005 – 2012.

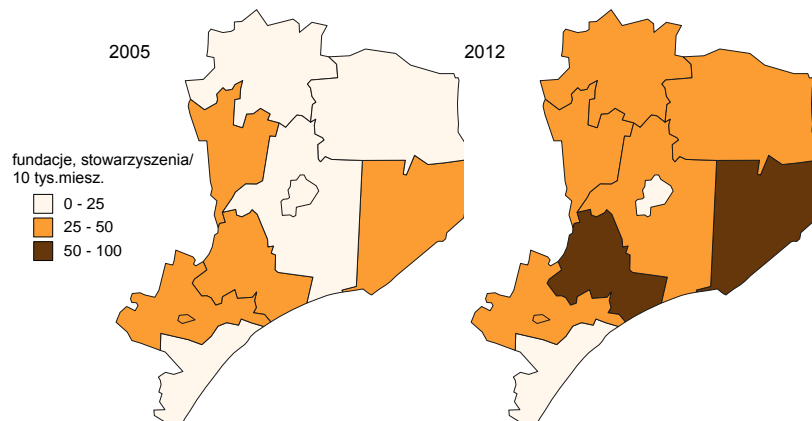
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Najwyższy poziom rozwoju III sektora w odniesieniu do liczby mieszkańców zarówno w 2005, jak i 2012 roku odnotowany został w gminach Białowieża, Dubicze Cerkiewne oraz Kleszczele (ryc.66). Natomiast największa dynamika zmian liczby organizacji pozarządowych charakteryzowała gminę Białowieża (wzrost o 100%) oraz Narewka (wzrost o 111,76%).

Tab.36. Organizacje pozarządowe w powiecie hajnowskim oraz dynamika zmian w latach 2005 - 2012

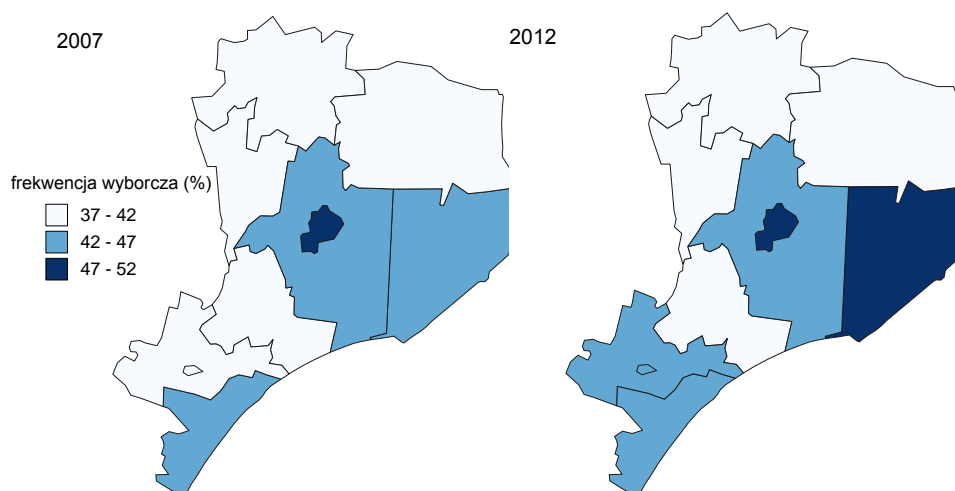
	2005	2012		dynamika (%)
Polska = 100 %	110	110	powiat hajnowski	43,5
woj.podlaskie = 100 %	105	118	podregion łomżyński	28,6
podregion łomżyński = 100 %	110	122	woj.podlaskie	27,3
			Polska	42,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.66. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2005 – 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Kapitał społeczny przejawia się także w poczuciu odpowiedzialności za najbliższe otoczenie, w chęci współdecydowania o polityce lokalnej. Jest on mierzony głównie frekwencją wyborczą. Dla potrzeb niniejszej analizy uwzględniono wyłącznie wybory samorządowe. Poprzez wybór władzy na szczeblu lokalnym mieszkańcy są w stanie chociaż pośrednio kierować rozwojem gminy czy powiatu. Mieszkańcy powiatu hajnowskiego w wyborach samorządowych w 2010 roku wykazywali się silniejszą postawą obywatelską niż większość powiatów w województwie podlaskim¹¹⁴. Frekwencja wyborcza w powiecie wyniosła 53,9% (pierwsza tura) i była o ponad 6 punktów procentowych wyższa niż średnia wartość dla kraju (47,3%). Na uwagę zasługuje fakt, że poziom uczestnictwa w wyborach wzrósł względem roku 2006 (frekwencja wyborcza w powiecie wyniosła 50,2%). Wskazuje to na rosnące poczucie odpowiedzialności za gminę i powiat¹¹⁵.

Ryc.67. Frekwencja wyborcza w latach 2006, 2010

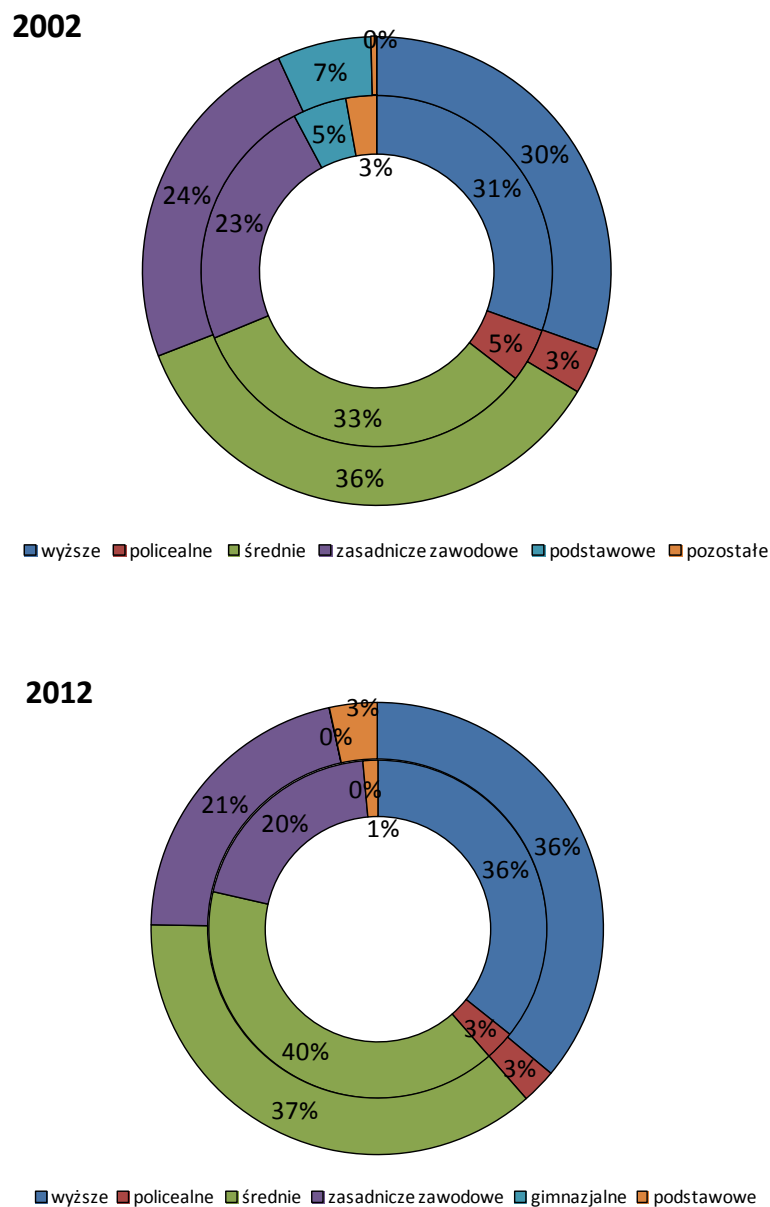
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz <http://wybory2006.pkw.gov.pl/>,
<http://wybory2010.pkw.gov.pl/>

Najbardziej aktywni mieszkańcy w zakresie współdecydowania o kierunkach lokalnej polityki zamieszkują gminę Białowieża, miasto Hajnówka, gmina Hajnówka, Czeremcha i Kleszczele. Ich decyzje wyborcze wpływają także na jakość struktur zarządzających daną jednostką. A jakość zależy głównie od kapitału, jakim dysponuje dana struktura. Z punktu widzenia decydowania o kierunkach rozwoju gmin mieszkańcy reprezentowani są w samorządzie przez Rady Gmin. Skład rady, jej kompetencje są więc wypadkową

¹¹⁴ Na podstawie wersji skróconej raportu końcowego w ramach projektu „Prowadzenie Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieckim Parku Narodowym”, IRWIR, Warszawa 2014

¹¹⁵ Na podstawie danych publikowanych na stronie <http://wybory2010.pkw.gov.pl/>

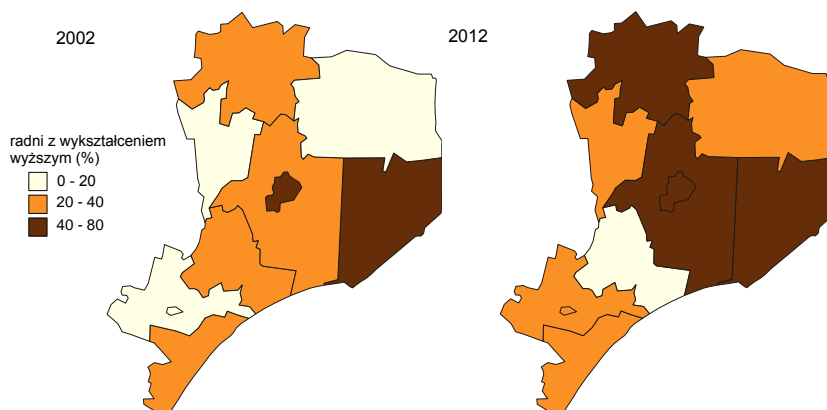
indywidualnych cech człowieka, ale także indywidualnych wyborów i decyzji osób udających się do urn.

Ryc.68. Struktura radnych gmin według wykształcenia
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS
 Krąg wewnętrzny – powiat hajnowski; krąg zewnętrzny - Polska

Analiza danych historycznych wskazuje, że struktura radnych w gminach powiatu hajnowskiego w dużej mierze odpowiadała tendencjom obserwowanym w całym kraju. Wzrasta udział radnych z wykształceniem wyższym i średnim przy jednoczesnym spadku liczby radnych posiadających wykształcenie wyższe zawodowe. Rozkład przestrzenny badanej zmiennej wskazuje na znaczne różnice pomiędzy gminami. Najwyższy udział

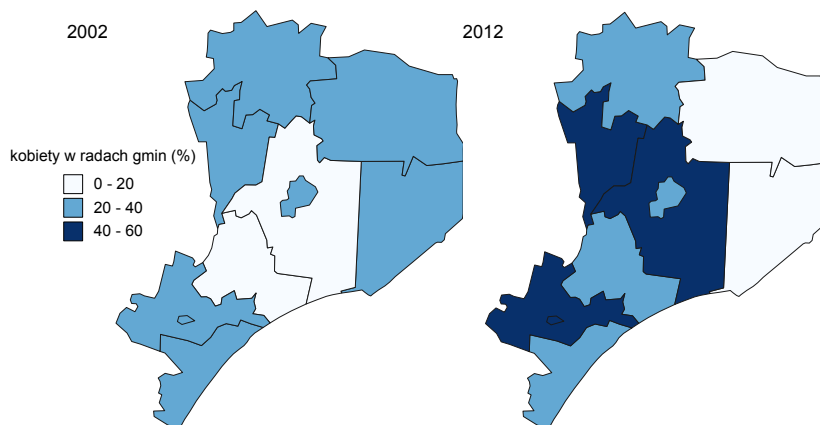
radnych z wykształceniem wyższym charakteryzuje gminy: Białowieża, Hajnówka (miasto i gmina wiejska) oraz Narew.

Ryc.69. Udział radnych w wykształceniu wyższym w gminach powiatu hajnowskiego w latach 2002 i 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jeśli natomiast analizie poddamy strukturę radnych według płci dostrzec można generalny trend zwiększanie udziału kobiet. W radach gmin powiatu hajnowskiego w 2012 roku prawie 30% stanowiły kobiety (o 30% więcej niż w 2002 roku) – o prawie 5 punktów procentowych więcej niż średnia dla Polski. Inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku rad powiatu, gdzie zgodnie z danymi GUS na 17 radnych odnotowano tylko 2 kobiety.

Ryc.70. Udział kobiet w radach gminy w gminach powiatu hajnowskiego w latach 2002 i 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W przypadku rad gminnych jednej strony można ten fakt tłumaczyć stopniowym wdrażaniem zasad zachowania parytetu pod względem płci¹¹⁶. Z drugiej – coraz bardziej aktywnym uczestnictwem kobiet w rozwoju lokalnym. Zmiany w kierunku zwiększeniem roli kobiet w kształtowaniu środowiska Lokalnego poprzez jego reprezentowanie w strukturach władzy są najbardziej widoczne w gminach Czyże (wzrost udziału kobiet o 125%), Dubicze Cerkiewne (wzrost udziału kobiet o 200%) i Hajnówka (wzrost udziału kobiet o 200%). Najwyższy udział kobiet w radach gminny odnotowany został ponadto w gminie Kleszczele.

Rozwój lokalny zwłaszcza w ostatnich latach przyspieszył tempa dzięki dostępności do środków pomocowych w ramach funduszy UE. Dzięki środkom finansowym w ramach szeregu programów unijnych możliwe było zrealizowanie wielu przedsięwzięć poprawiających warunki gospodarowania i życia. Aktywność społeczności w tym zakresie przejawiała się zarówno poprzez zgłaszanie swoich potrzeb samorządom (jednostki samorządu terytorialnego aplikowały o dofinansowanie działań) jak również poprzez generowanie inicjatyw oddolnych współpracy i wspólnego aplikowania o środki (np. w ramach programu LEADER) czy też indywidualne starania o dofinansowanie rozwoju gospodarstw rolnych (PROW 2007 – 2014) czy przedsiębiorstw (RPO WP 2007 – 2014).

Aktywność społeczności lokalnej w zakresie pozyskania środków UE opisana liczbą wniosków o dofinansowanie w latach 2007 – 2013 wskazuje, że powiat hajnowski jest w czołówce najbardziej aktywnych pod tym względem jednostek¹¹⁷. Wyniki przytaczanych badań obejmują jednak wyłącznie wnioski po ocenie formalnej zgodnie z systemem SIMIK (System Informatyczny Monitoringu i Kontroli Finansowej Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności). Niestety liczba złożonych wniosków nieczęsto idzie w parze z faktycznie pozyskanymi środkami finansowymi, co wynika z szeregu czynników egzogenicznych (ograniczona kwota alokacji ograniczająca liczbę wszystkich możliwych projektów; ograniczenia wprowadzane przez Instytucje Wdrażające związane z preferencjami dot. typów wpieranych przedsięwzięć na etapie oceny strategicznej; duża konkurencja wśród beneficjentów itp.) oraz endogenicznych (błędy merytoryczne we wnioskach aplikacyjnych, brak faktycznego przygotowania beneficjenta do realizacji projektu, wybór przedsięwzięcia nie będącego priorytetowym na danym obszarze z punktu widzenia oceniającego wniosek a przede wszystkim ograniczone środki finansowe na zapewnienie wkładu własnego). Nie zmienia to faktu, że rozkład analizowanej cechy (wnioski

---

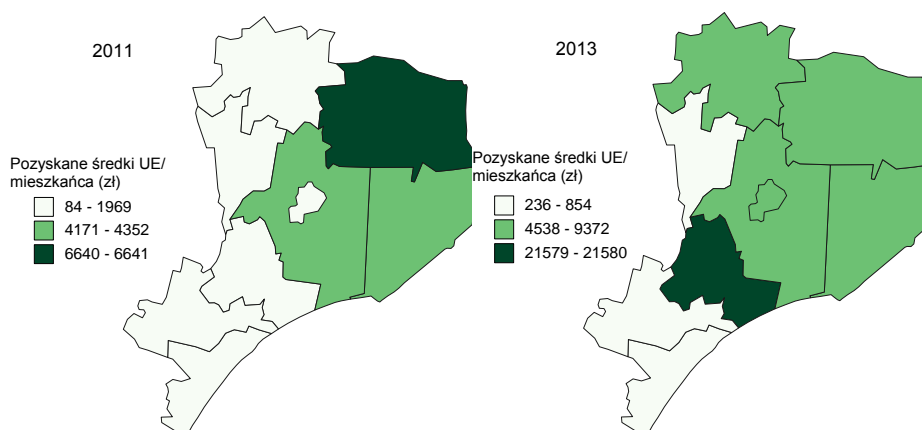
¹¹⁶ Projekt nowelizacji ustawy – Kodeks wyborczy - przewiduje m.in. zmianę mechanizmów konstruowania list wyborczych w wyborach samorządowych na poziomie rad gmin i rad powiatów. Nowe przepisy zmierzają do zastąpienia dotychczasowego systemu kwotowego zasadą parytetu pod względem płci (źródło: <http://samorzad.infor.pl/> -dostęp 27 czerwca 2014).

¹¹⁷ Na podstawie „Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I”, Warszawa 2014

o dofinansowanie po ocenie formalnej) może stanowić ważne źródło informacji na temat poziomu aktywności społecznej mieszkańców.

Badania prowadzone przez Fundację Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej oraz Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN nad monitoringiem obszarów wiejskich¹¹⁸ objęły swoim zakresem także ocenę stopnia aplikowania o wsparcie w ramach podejścia LEADER za pośrednictwem Lokalnych Grup Działania. Autorzy opracowania wskazują na pewną ogólność wyników ze względu na brak dostępnych baz danych. Materiał zebrany z poszczególnych urzędów marszałkowskich pozwolił ocenić aktywność społeczną w gminach. Wyniki badań wskazują na wysoką aktywność mieszkańców powiatu hajnowskiego w pozyskiwaniu wsparcia za pośrednictwem LGD „Puszcza Białowieska”. Potwierdza to również wstępny materiał dotyczący monitoringu wdrażania „Lokalne Strategii Rozwoju LGD "Puszcza Białowieska", zgodnie z którym liczba realizowanych projektów a także spodziewanych efektów przekroczyła w wielu przypadkach zaplanowane wielkości¹¹⁹. Dane te potwierdziły, że inicjatywy oddolne oraz działanie wspólne i skoordynowane przynoszą najlepsze efekty i służą właściwemu ukierunkowaniu energii i kapitału społecznego.

Ryc.71. Środki z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych pozyskane przez gminy i powiaty w przeliczeniu na 1 mieszkańca

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Skuteczność lokalnych samorządów w pozyskiwaniu dotacji z zewnętrznych źródeł pomocowych mierzona jest m.in. ilością środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych pozyskane przez gminy i powiaty w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Ogólnodostępne statystyki publiczne umożliwiają dokonanie porównań dla lat 2011-2013, tj. w czasach najbardziej intensywnych pod względem wdrażania środków UE.

118

Jw.

119

Materiał otrzymany od LGD „Puszcza Białowieska”, stan na dzień 25 kwietnia 2014.

Średnia wysokość pozyskanego wsparcia na mieszkańca w gminach powiatu w 2013 roku wyniosła 6214,1 zł (o prawie 4000 zł więcej względem 2011 roku). Wysokość wsparcia była także zaledwie o nieco ponad 700 zł niższa niż średnia dla kraju.

Na wysokie kwoty w przeliczeniu na mieszkańca duży wpływ miały inwestycje związane z modernizacją infrastruktury drogowej (Dubicze Cerkiewne), infrastruktury wytwarzania i wykorzystania energii odnawialnej (np. farma fotowoltaiczna w gminie Dubicze Cerkiewne, montaż kolektorów słonecznych w gminie Narewka) a także indywidualne projekty skierowane na poprawę oferty turystyczno – wypoczynkowej (gmina Białowieża) oraz wprowadzenia innowacyjnych procesów technologicznych do działalności produkcyjnej.

Z punktu widzenia rozwoju danej jednostki w kontekście właściwego procesu decyzyjnego dotyczącego kształtowania struktury przestrzennej i funkcjonalnej niezbędne jest stosowanie narzędzi planowania, jakim są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp). Zwłaszcza na obszarach wymagających koordynacji działań inwestycyjnych ze względu na wysoki udział terenów będących pod ochroną stosowanie takiego narzędzia wydaje się niezbędnym. Dzięki miejscowym planom gminy definiują kierunki rozwoju i politykę przestrzenną a także przyczyniają się do uproszczenia procedur administracyjnych związanych z uzyskaniem pozwolenia na budowę. Przede wszystkim porządkują ład przestrzenny w jednostce i ograniczają ryzyko wystąpienia konfliktów przestrzennych na etapie planistycznym. Szczególnym problemem wynikającym z przepisów ochrony przyrody jest fakt, że władze lokalne nie uczestniczą bezpośrednio w zakresie uzgadniania tworzenia nowych obszarów chronionych oraz określania Planów Zadań Ochronnych dla Natury 2000 (PZO)¹²⁰. Jednostki samorządu terytorialnego mogą jedynie być organem opiniującym. Jednocześnie na JST spoczywa obowiązek dostosowania miejscowych dokumentów w zakresie planowania przestrzennego do wymogów PZO.

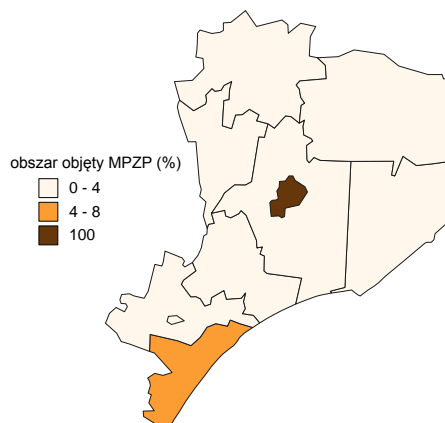
Tab.37. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w latach 2002-2012 oraz dynamika zmian.

	2002	2012		dynamika (%)
Polska =100 %	11	9	powiat hajnowski	-11,1
woj.podlaskie = 100 %	18	16	podregion łomżyński	-16,9
podregion łomżyński = 100 %	23	24	woj.podlaskie	-2,0
			Polska	9,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

¹²⁰ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 17 kwietnia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sporządzania projektu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 (Dz.U. 2012 poz. 506).

W powiecie hajnowskim poziom objęcia powierzchni gmin miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego jest dalece niewystarczający. W 2012 roku na obszarze objętym analizą aktualnych było 60 planów obejmujących 3934 ha, co stanowi zaledwie 2,4% ogólnej powierzchni powiatu. Jest to niespełna 10% względem średniej wartości wskaźnika dla Polski. Niekorzystnym z punktu widzenia polityki przestrzennej jest ponadto spadek udziału powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego względem 2009 roku, gdy w tym samym czasie w kraju obserwowano stopniowy wzrost.

Ryc.72. Powierzchnia objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w latach 2009 i 2012 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

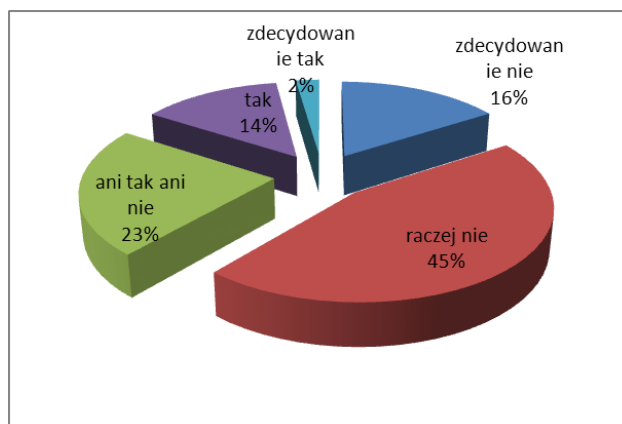
Trudno mówić o zróżnicowaniu przestrzennym powiatu pod względem udziału powierzchni objętej mpzp, ponieważ z wyłączeniem miasta Hajnówka, która jest w 100% objęta planem jedynie w gminie Czeremcha i Narewka przygotowano mpzp obejmujące odpowiednio 7,4% i 1,9% ogólnej powierzchni jednostki. W pozostałych gminach wartość wskaźnika nie przekracza poziomu 0,9%.

Wartość wskaźników lokalnych (wskazanie) przedstawiono jakościowo na podstawie wyników ankiety *Badanie jakości życia mieszkańców*

1. Poziom ilości placówek opiekujących się osobami starszymi

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy w powiecie jest wystarczająca liczba placówek opiekujących się osobami starszymi?

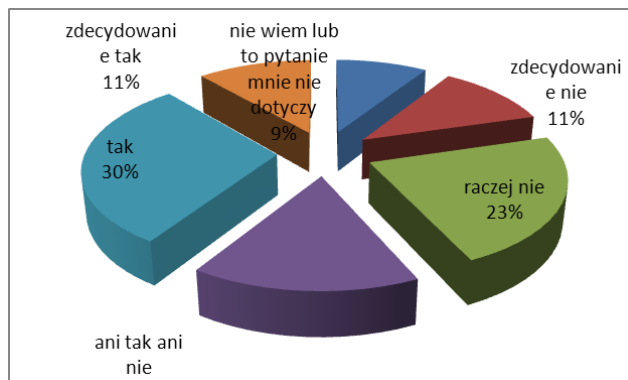

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

2. Poziom prowadzenia polityki senioralnej przez instytucje publiczne

Wskazanie: średni

Pytanie. Czy w powiecie hajnowskim jest prowadzona polityka senioralna przez instytucje publiczne?

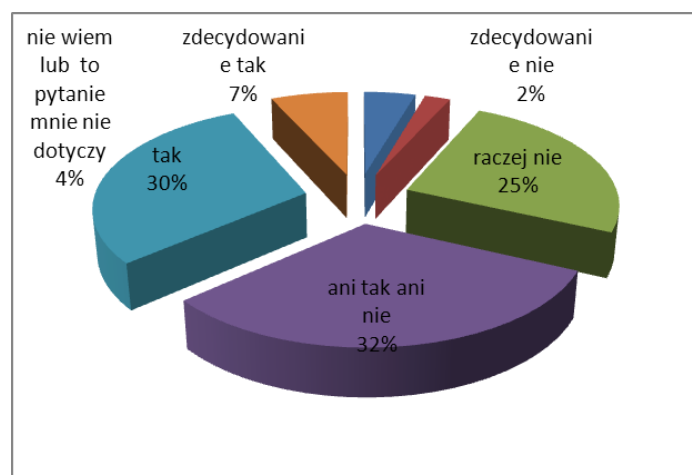

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

3. Poziom wpływu projektów realizowanych w powiecie na poprawę rozwoju współpracy transgranicznej

Wskazanie: niska

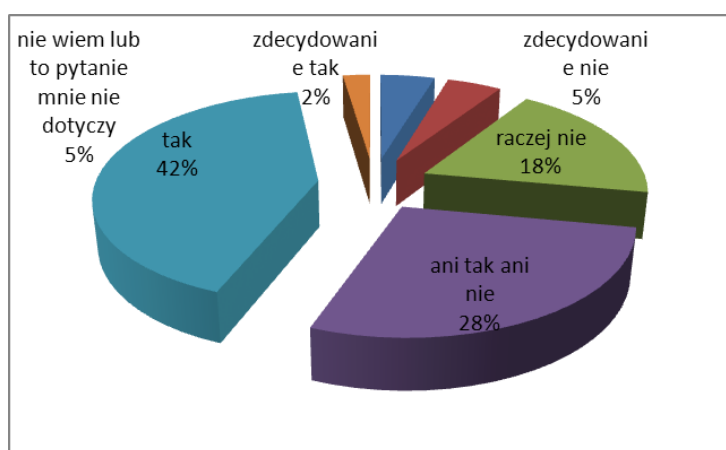
Pytanie: Czy realizowane w powiecie hajnowskim projekty przyczyniają się do poprawy rozwoju współpracy transgranicznej?

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

4. Poziom prowadzenia polityki informacyjno-promocyjna przez instytucje publiczne
Wskazanie: średni

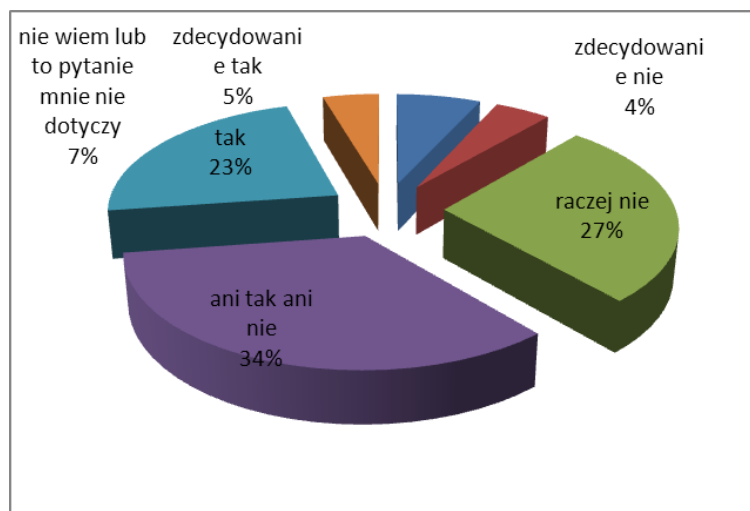
Pytanie: Czy jest prowadzona polityka informacyjno-promocyjna w regionie przez instytucje publiczne?

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

5. Poziom realizacji projektów partnerskich w powiecie hajnowskim przez instytucje publiczne
Wskazanie. średni

Pytanie: Czy są realizowane projekty partnerskie w powiecie hajnowskim przez instytucje publiczne?

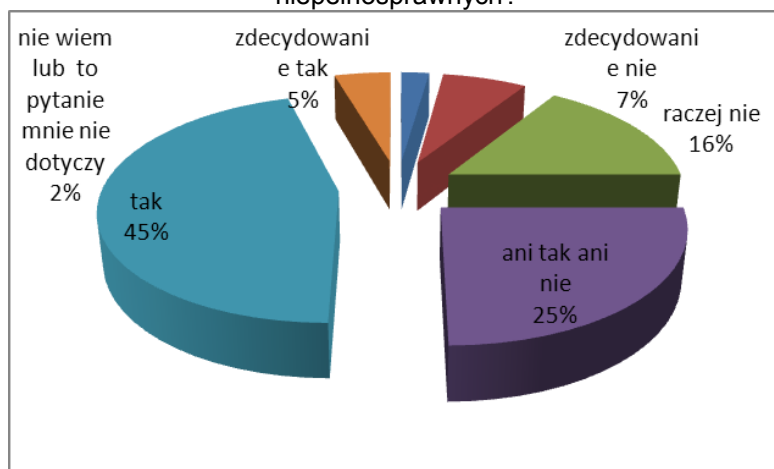

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

6. Poziom przystosowania instytucji publicznych do potrzeb osób niepełnosprawnych

Wskazanie: wysoki

Pytanie: Czy instytucje publiczne w powiecie hajnowskim są przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych?

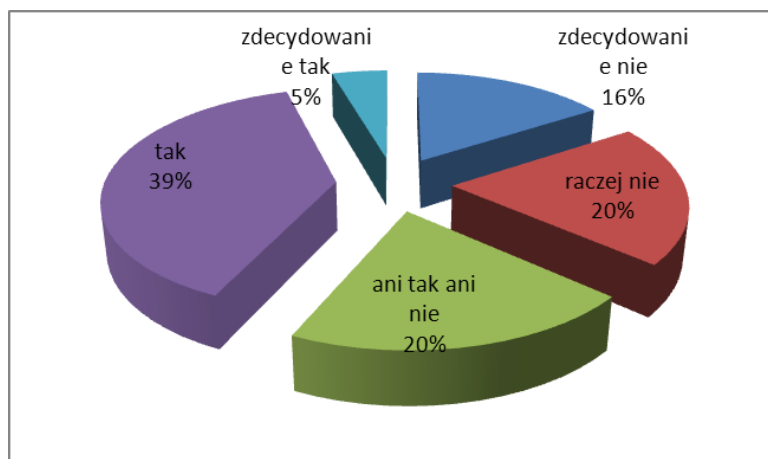

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

7. Poziom zaufania do władz samorządowych

Wskazanie: średni

Pytanie: Czy ma Pani/Pan zaufanie do władz samorządowych?

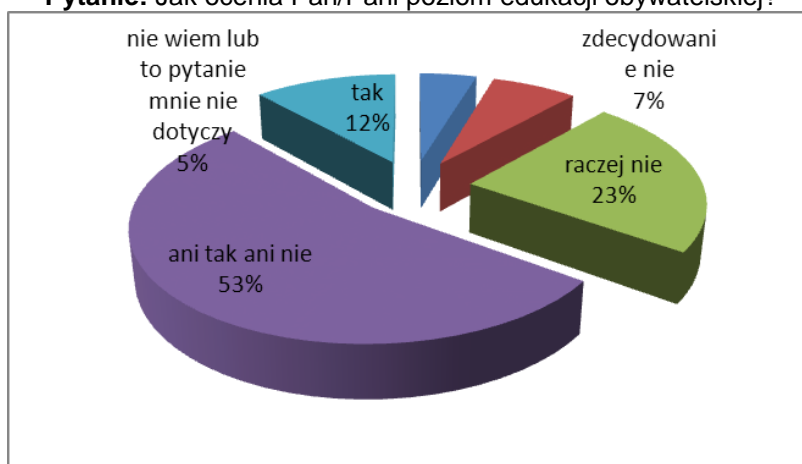

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

8. Poziom edukacji obywatelskiej

Wskazanie: niski

Pytanie: Jak ocenia Pan/Pani poziom edukacji obywatelskiej?

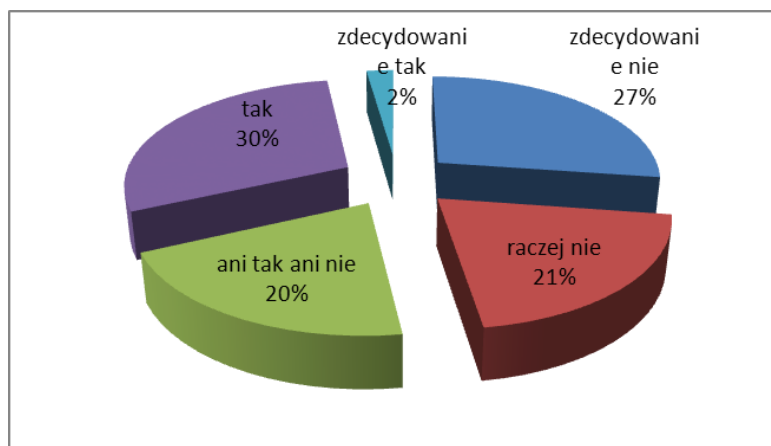

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

9. Poziom ilość szkół wyższych w powiecie w stosunku do potrzeb

Wskazanie: średni

Pytanie: Czy w powiecie jest wystarczająca ilość szkół wyższych?

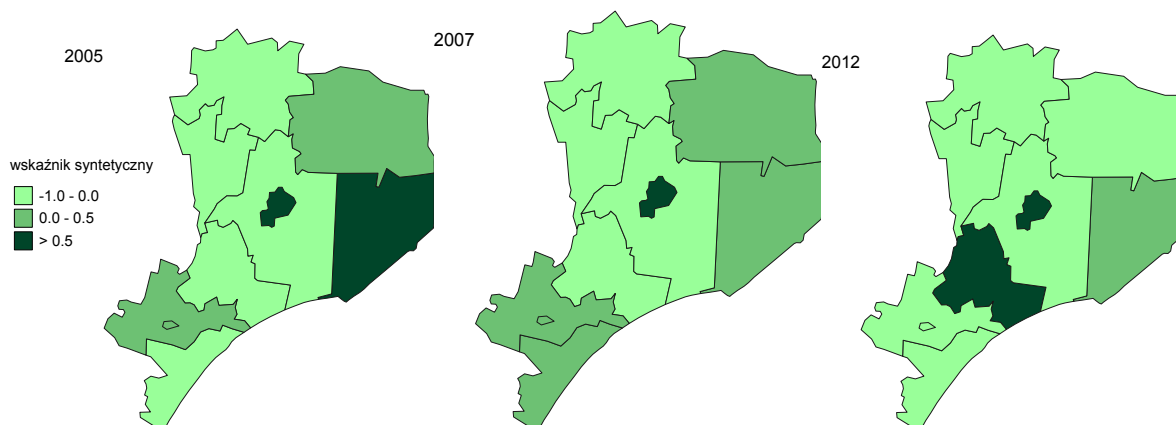
Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Obliczony na bazie przyjętych cech wskaźnik syntetyczny uznano jako kwalifikator poziomu rozwoju uwarunkowań instytucjonalnych pod kątem rozwoju zrównoważonego. Analiza pozwoliła na wyodrębnienie trzech układów terytorialnych wewnątrz powiatu charakteryzujących się niskim, średnim i względnie wysokim (w relacji do średniej dla powiatu) poziomem rozwoju obszaru instytucjonalnego. Na przestrzeni analizowanych lat (2005-2012) obserwujemy zmiany zmierzające do stopniowej poprawy w tym względzie i wyrównywania potencjału instytucjonalnego. Istotne zmiany zaszły jednak w odniesieniu do poszczególnych gmin. Część jednostek znacznie bowiem poprawiła swoją pozycję względem całego powiatu. Stosunkowo najlepsza sytuacja w obszarze instytucjonalnym występuje w gminie Dubicze Cerkiewne i w przypadku tej jednostki należy mocno podkreślić fakt bardzo dużych zmian jakie zaszły w tym czasie. Jeszcze bowiem w 2005 r. gmina ta wypadła najslabiej wśród wszystkich jednostek wchodzących w skład powiatu hajnowskiego. Na tak znaczącą zmianę nie wpłynął jednak pojedynczy element, ale zbiór niemal wszystkich przyjętych do analizy cech diagnostycznych. Najbardziej spektakularne zmiany *in plus* nastąpiły w obszarze wzrostu wydatków inwestycyjnych na mieszkańca, środków pozyskanych z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych *per capita*, oraz wzrost liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w odniesieniu do potencjału demograficznego (na 10 tys. mieszkańców).

Równie wysoki poziom rozwoju obszaru instytucjonalnego, jak gminę Dubicze Cerkiewne, cechuje miasto Hajnówka. W przypadku tej jednostki nie zaszły jednak tak istotne zmiany, bowiem gmina ta właściwie utrzymuje przez cały analizowany czas podobny poziom. W odniesieniu do pozostałych gmin powiatu zachowuje zatem swoje *status quo*. Do jednostek o względnie dobrym poziomie rozwoju obszaru instytucjonalnego zaliczyć można jeszcze Białowieżę.

Grupa o przeciętnych uwarunkowaniach instytucjonalnych reprezentowana jest przez gminę wiejską Hajnówka, Czyże i Narew. Wśród samorządów o stosunkowo najsłabszym rozwoju otoczenia instytucjonalnego są gminy Kleszczele, Narewka, szczególnie zaś Czeremcha. W każdej z gmin zaliczonej do tej grupy nastąpiło ponadto zwiększenie różnicy w tym obszarze w porównaniu do pozostałych gmin powiatu.

Ryc.73. Poziom rozwoju instytucjonalnego w powiecie w latach 2005, 2007 i 2012
Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzony proces badawczy wykazał, iż w największym stopniu na rozwój sfery instytucjonalnej w powiecie hajnowskim wpływa kapitał społeczny, który reprezentowany jest w niniejszej analizie przez wskaźnik liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Ponadto istotny wpływ odgrywają parametry dotyczące samorządów lokalnych reprezentowanych w badaniu przez wskaźniki odnoszące się do rad gminnych.

Tab.38. Hierarchia problemów w obszarze instytucjonalnym

	suma wskaźań (%)	1	2	3	4	5	6	7	
1	brak zintegrowanych działań promujących obszar	100	36,8	15,8	5,3	10,5	18,4	10,5	2,6
2	konflikt na tle wykorzystania zasobów Puszczy Białowieskiej	100	15,9	11,4	15,9	20,5	11,4	15,9	9,1
3	niska aktywność społeczna	100	5,1	23,1	28,2	20,5	10,3	5,1	7,7
4	brak porozumienia w zarządzaniu Puszcza Białowieską	100	28,6	25,7	11,4	5,7	11,4	2,9	14,3
5	brak miejscowych środków na inwestycje gospodarcze	100	27,3	15,2	21,2	9,1	3,0	9,1	15,2
6	Niedostateczna rozwojowa pomoc zewnętrzna	100	17,1	8,6	8,6	14,3	11,4	20,0	20,0
7	słabe wykorzystanie środków zewnętrznych	100	9,7	19,4	9,7	6,5	16,1	19,4	19,4
8	konflikty różnych grup interesu w zakresie zagospodarowania przestrzennego oraz działań wynikających z przepisów ochrony przyrody	100	7,4	11,1	14,8	22,2	22,2	11,1	11,1
9	niedostateczne objęcie powierzchni powiatu obowiązującymi miejscowymi planami	100	18,2	18,2	13,6	13,6	9,1	13,6	13,6

	zagospodarowania przestrzennego								
10	rosnąca aktywność organizacji niesprzyjających zrównoważonemu rozwojowi	100	13,6	18,2	9,1	22,7	13,6	9,1	13,6
11	brak prawnych uregulowań współpracy transgranicznej	100	0,0	13,6	27,3	22,7	13,6	13,6	9,1
12	niska świadomość społeczeństwa na temat możliwości działań organizacji pozarządowych	100	21,1	15,8	15,8	10,5	15,8	10,5	10,5
13	niedostateczna współpraca na linii samorząd - organizacje pozarządowe	100	0,0	15,8	36,8	21,1	10,5	10,5	5,3
14	niski poziom współpracy między gminami i interesariuszami rozwoju lokalnego	100	0,0	5,3	0,0	5,3	36,8	31,6	21,1

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Hierarchizacja problemów zdiagnozowanych w obszarze instytucjonalnym wskazuje na wysoką świadomość społeczności lokalnej w zakresie posiadanego potencjału, ale także barier rozwojowych. Respondenci rozumieją, że posiadają wysoki kapitał w postaci walorów przyrodniczo – ekologicznych, ale też dostrzegają problem z **brakiem jednej wspólnej, skoordynowanej wizji wykreowania wspólnego scenariusza wykorzystania tego potencjału dla rozwoju społecznego i gospodarczego regionu**. Prawdopodobnie wynika to ze **zniechęcenia społecznego** związanego z utrzymującą się od wielu lat atmosferą braku porozumienia różnych grup interesów w zakresie zarządzania zasobami Puszczy Białowieskiej. Medialne zamieszanie wokół tego tematu a także zcentralizowany poziom podejmowania decyzji bez uwzględniania opinii społeczności lokalnej spowodowały spadek zaufania dla różnego rodzaju przedsięwzięć aktywizujących mieszkańców. Wydaje się, że wzrosło także zniechęcenie wśród mieszkańców, którzy nie widzą reakcji na ich oczekiwania.

Interesująco przedstawiają się wyniki pierwszych badań wśród mieszkańców przeprowadzonych w ramach projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” dotyczących potrzeb i oczekiwań społeczności lokalnej¹²¹. Okazuje się bowiem, że **zdecydowana większość respondentów pozytywnie oceniła ideę dialogu lecz poparcie to nie znalazło odzwierciedlenia w deklaracji uczestnictwa w tego typu działaniach**.

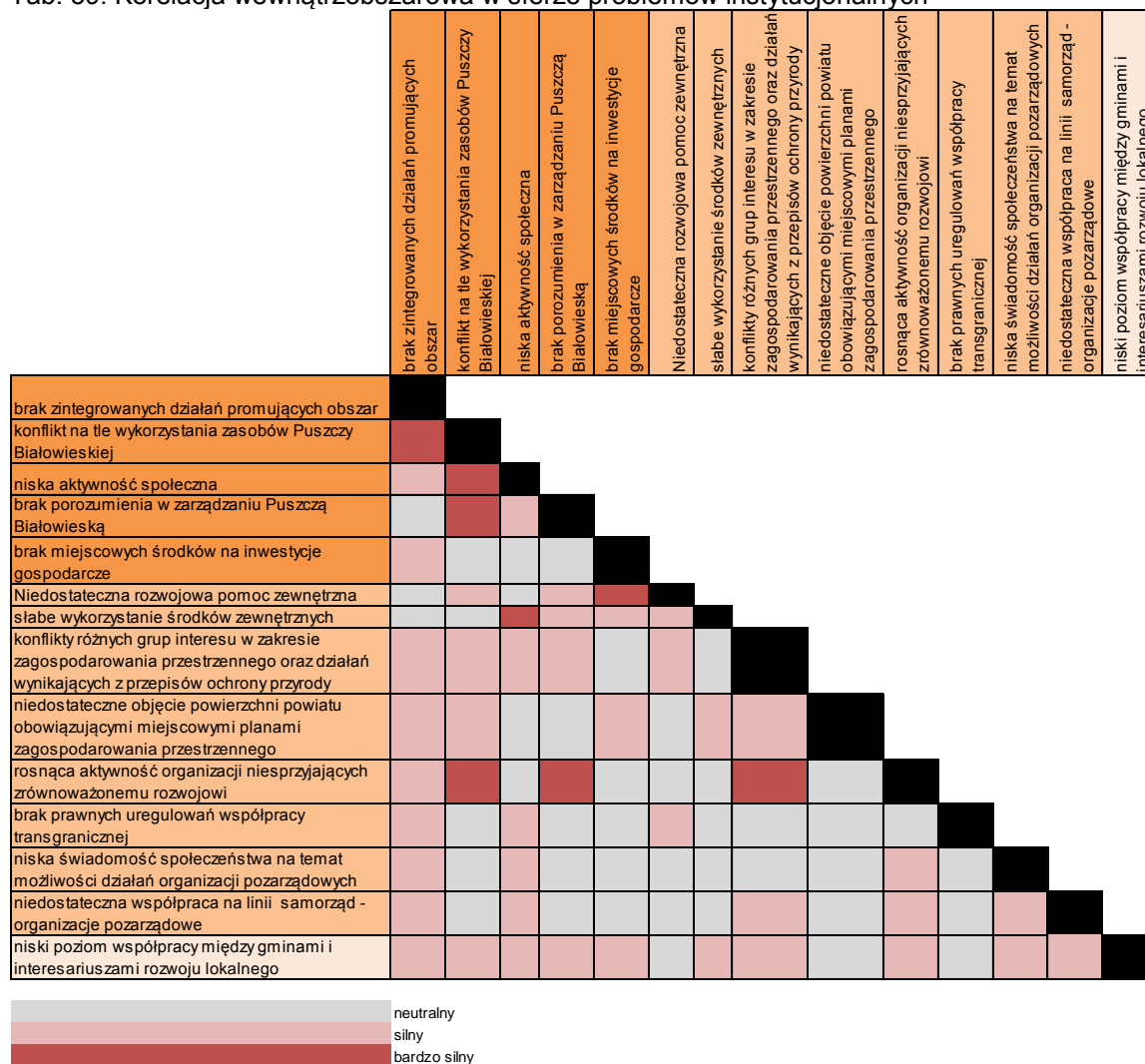
Po drugiej stronie bieguny problemów w obszarze instytucjonalnym znajduje się przeświadczenie społeczności lokalnej o szczególnej roli wsparcia zewnętrznego w zakresie kreowania zmian w powiecie. Rodzi to zagrożenie ze względu na kierowanie odpowiedzialności za najbliższe otoczenie na szczebel zarządzania centralnego. Tym samym może to pogłębić kolejne problemy wynikające z pokładania zbyt dużych oczekiwań

¹²¹ Raport z badań pt. „Potrzeby i oczekiwania mieszkańców regionu Puszczy Białowieskiej” oraz spotkania z dnia 21 czerwca 2013, s. 50.

od sfery zarządzającej. Problematyka ta dotyczy szczególnie oceny w zakresie pozyskiwania środków pomocowych przez samorzady lokalne. Oczywiście, z jednej strony to władza lokalne ma stosowne narzędzia by móc aplikować o środki pomocowe w ramach funduszy UE. Często jednak, mimo największych chęci władz (przygotowanie pełnej dokumentacji projektowej, przygotowanie inwestycji pod względem formalnym, aplikowanie o środki pomocowe) realizacja projektów nie jest możliwa ze względu na wspomniane już w procedury konkursowe oraz decyzje na szczeblu ponadlokalnym. Dodatkową barierą jest ponadto brak środków budżetowych na realizację kosztochłonnych przedsięwzięć (beneficjenci środków UE zobligowani są do zapewnienia środków finansowych na całkowitą kwotę danego przedsięwzięcia).

Graficzną prezentację współzależności problemów w obszarze instytucjonalnym przedstawia poniższa tabela.

Tab. 39. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów instytucjonalnych

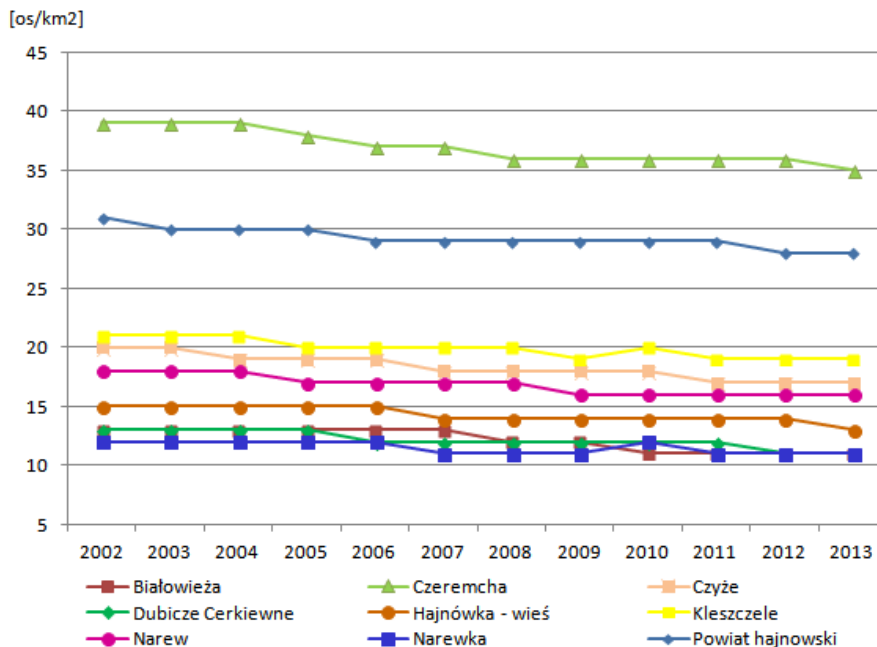
Źródło: opracowanie własne

6.6. Analiza obszaru przestrzennego

Ład przestrzenny to przede wszystkim sposób harmonijnego kształtowania przestrzeni z uwzględnieniem potrzeb społecznych, gospodarczych, przyrodniczych i kulturowych. Właściwe ukształtowanie przestrzeni zapewnia jej uporządkowanie i zachowanie walorów kompozycyjno-estetycznych. Ład przestrzenny jest nieodzownym elementem zrównoważonego rozwoju. Można go określić jako pożądaną strukturę przestrzeni społeczno-gospodarczej wyrażającą zarówno funkcjonalność, logikę, czytelność i jasność struktur przestrzennych, jak też ich zharmonizowanie z przyrodą. Wpływa on również na warunki prowadzenia działalności gospodarczej. Mając na uwadze sposób funkcjonowania mechanizmów kształtowania ładu przestrzennego na rynku krajowym, można odnieść wrażenie, że ich wpływ na rozwój gospodarczy jest generalnie negatywny, co wynika z braków ważnych planów zagospodarowania przestrzennego, niekorzystnych zapisów w planach już obowiązujących czy też uciążliwych procedur administracyjnych.

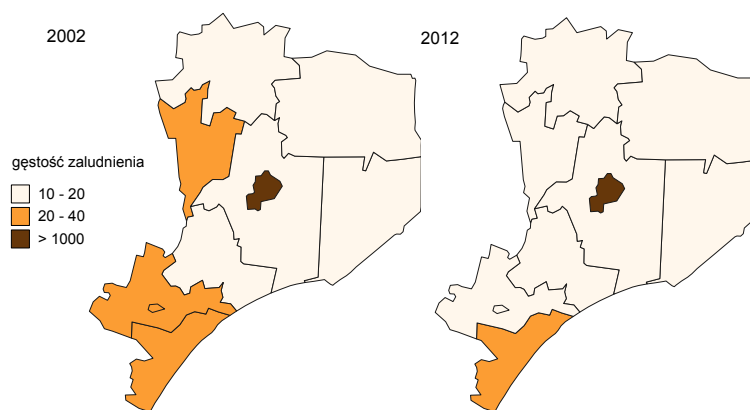
Komponent przestrzenny obejmuje analizę zarówno czynników społeczno-ekonomicznych, jak i przyrodniczych. Przebieg zjawisk społecznych, rzutujących na stopień wykorzystania i zagospodarowania przestrzeni dobrze oddaje analiza wskaźnika gęstości zaludnienia. Determinuje on rodzaj i skalę antropogenicznych form zagospodarowania przestrzeni. Większe skupisko ludności generuje większe zapotrzebowanie na przestrzeń i jej zagospodarowanie w celu zaspokojenia potrzeb mieszkalnych i infrastrukturalnych.

Gęstość zaludnienia w latach 2002-2013 ulega powolnemu, acz sukcesywnemu spadkowi. Jest to efektem depopulacji zachodzącej w gminach powiatu hajnowskiego. Generalnie jest to obszar, który cechują niskie wskaźniki zaludnienia, bowiem o ile średnia dla Polski wynosi 123 os./km², dla woj. podlaskiego 59 os./km², to dla powiatu hajnowskiego jest to tylko 28 os./km², czyli dwukrotnie mniej niż średnio w regionie. Spadek liczby ludności na tzw. ścianie wschodniej wydaje się być zjawiskiem trwałym, na co wskazuje dynamika procesu. W ciągu nieco ponad dekady wskaźnik gęstości zaludnienia w powiecie hajnowskim zmalał o 10%. Zjawisko depopulacji zachodzi we wszystkich jednostkach samorządowych powiatu, przy czym największe zmiany obserwujemy w gminach Białowieża, Dubicze Cerkiewne (spadek -15,4%) oraz Czyże (-15,0%). Relatywnie najniższy spadek gęstości zaludnienia zachodzi w mieście Hajnówka (-4,2%), a także gminach Narewka (-8,3%) i Kleszczele (-9,5%). Znaczny spadek zagęszczenia struktur demograficznych może wpływać w dalszej perspektywie czasowej na zmniejszenie antropopresji na otoczenie i środowisko.

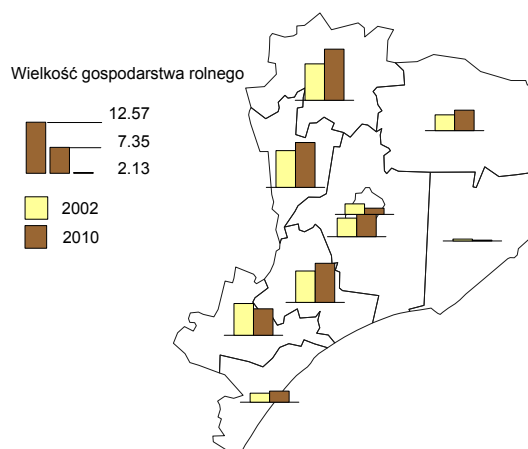
Ryc.74. Zmiana wskaźnika gęstości zaludnienia według gmin powiatu hajnowskiego w latach 2002-2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.75. Gęstość zaludnienia według gmin powiatu hajnowskiego w latach 2002 i 2012
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

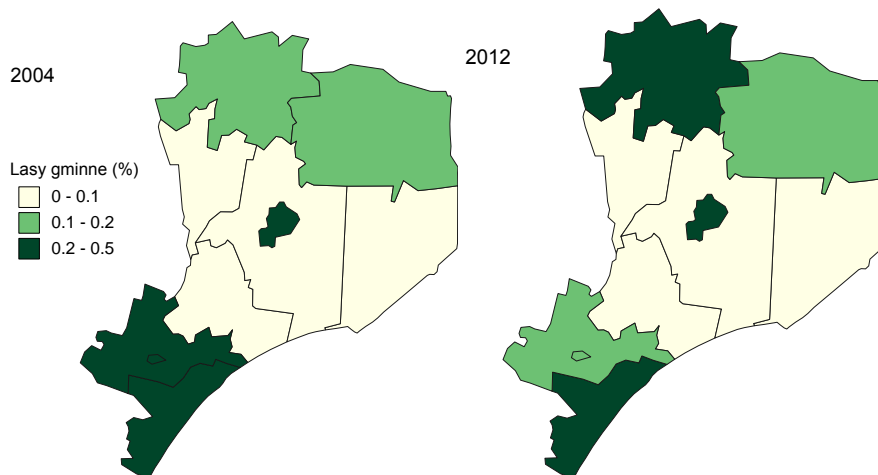
Kolejną cechą z kategorii społeczno-ekonomicznych mającym wpływ na użytkowanie i zmiany w przestrzeni to rolnictwo, zwłaszcza struktura agrarna. Zarówno wielkość gospodarstw, jak i wielkość działek istotnie wpływają na zagospodarowanie przestrzeni. W powiecie hajnowskim średnia powierzchnia gospodarstw wynosi ok. 7,5 ha, czyli mniej niż średnio w kraju. Niewielka przeciętna wielkość gospodarstw wpływa na duże rozdrobnienie gruntów oraz duże rozparcelowanie poszczególnych działek. Niemal 3/4 z ogółu 11 tys. gospodarstw rolnych nie przekracza 10 ha. W ujęciu gminnym zróżnicowanie przestrzenne jest znacznie większe. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w gminie Białowieża wynosi niespełna 2 ha, zaś w gminach Narewka i Czeremcha ok. 5 ha. Rozdrobniona struktura agrarna świadczy o bardziej rekreacyjno-mieszkalnym charakterze zagospodarowania przestrzeni, co potwierdza np. liczba działek przypadających średnio na 100 ha UR. Przykładowo w gminie Białowieża – 111 działek/100 ha UR, Narewka i Dubicze Cerkiewne – po ponad 90 działek/100 ha UR. Najkorzystniejsze wskaźniki, po ok. 66 działek 100 ha UR, cechują gminy Czyże i Narew, co zbliża je do średniej dla województwa podlaskiego.

Ryc.76. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego w gminach powiatu hajnowskiego (w ha) w latach 2002 i 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pośród czynników przyrodniczych możemy wskazać dwie składowe będące jego komponentami: lasy, jako (najczęściej) element środowiska przyrodniczego oraz parki i zieleńce będące (najczęściej) formą zagospodarowania pochodzenia antropogenicznego i występującą w konkretnych jednostkach osadniczych (najczęściej miasta). Z uwagi na rolniczy i z dużym udziałem naturalnego środowiska charakter przestrzeni powiatu hajnowskiego, formy antropogenicznego pochodzenia zagospodarowania przestrzeni nie stanowią tutaj istotnej roli. Tereny zielone (parki, zieleńce, tereny zieleni osiedlowej) stanowią zaledwie 0,03% ogólnej powierzchni. Jedynie w mieście Hajnówka udział ten przekracza 1% i wynosi 1,14% powierzchni ogólnej miasta. W odniesieniu do wartości bezwzględnych tereny parków zajmują 44,4 ha na terenie powiatu, z czego 24,3 ha znajduje się w mieście Hajnówka, zaś 14,5 w gminie Białowieża. Pozostałe 5,6 ha znajduje się w gminach: Kleszczele (2,2 ha), Narewka (2,1 ha), Czeremcha (1,2 ha) i Dubicze Cerkiewne (0,1 ha). W porównaniu z rokiem 2004 (26,2 ha) udział terenów zielonych (park, zieleńce) zwiększył się o 70%. Ten typ zagospodarowania przestrzeni w ostatnim 10-leciu zaczął pojawiać się również w pozostałych gminach, bowiem w 2004 r. z 26,2 ha, aż 23,9 ha (91%) było na terenie miasta Hajnówka.

Ryc.77. Różnicowanie przestrzenne udziału lasów gminnych w powierzchni ogólnej według gmin (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

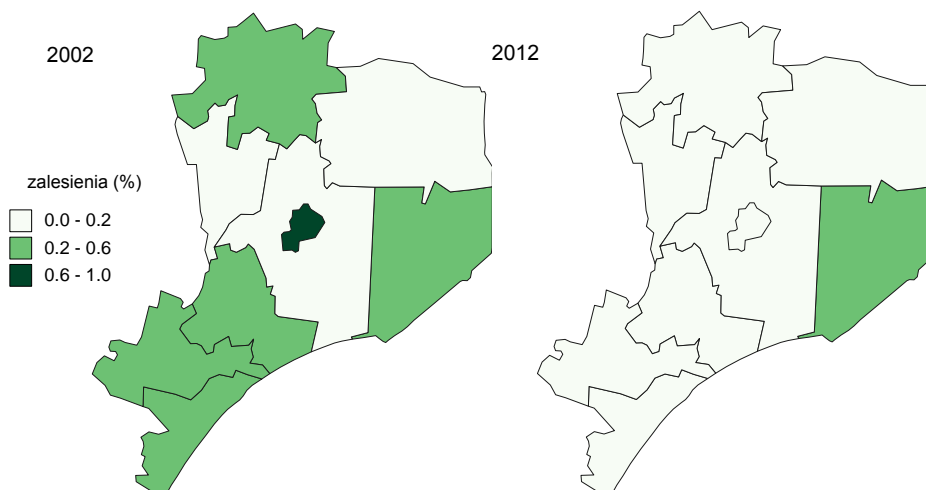
Drugim elementem składowym komponentu przyrodniczego są lasy¹²². Ich rola na terenie powiatu jest bardzo ważna, czasami wręcz dominująca dla lokalnej gospodarki i lokalnych uwarunkowań. Aktualny stan w zakresie lesistości został ukazany w ładzie

¹²² Zagadnienie stopnia lesistości zostało omówione w rozdziale 6.2.

przyrodniczym, przy okazji ładu przestrzennego należy jednak wspomnieć o zalesieniach, jako działalności wpływającej na zmianę funkcji określonego terenu oraz zmianę zachodzącą w krajobrazie. Gros lasów pozostaje w zasobie nadleśnictw, które to prowadzą bieżącą politykę w tej materii. Plany urządzenia lasów sporządzają Regionalne Dyrekcje Lasów Państwowych, które dokonują inwentaryzacji zasobów, dokonują analizy prowadzonej gospodarki leśnej oraz tworzą część planistyczną, która zawiera cele i zasady trwale zrównoważonej gospodarki leśnej w lasach wielofunkcyjnych wraz z przewidywanymi sposobami ich realizacji.

W zasobie gminy pozostaje niewielka powierzchnia lasów. Na terenie powiatu hajnowskiego lasów gminnych są zaledwie 182 hektary, z czego najwięcej w gminach Narew (50 ha) i Narewka (55 ha).

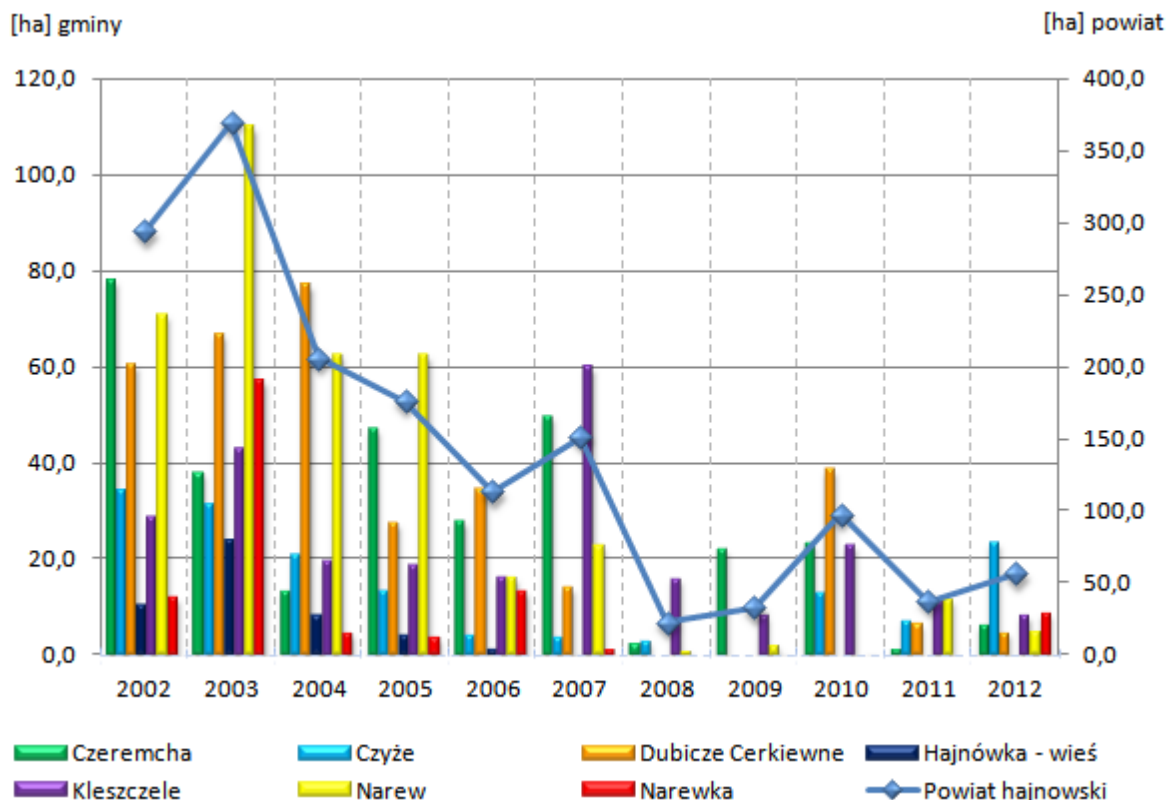
Elementem kształtowania racjonalnej i zrównoważonej polityki w zakresie zagospodarowania i kształtowania przestrzeni są zalesienia. Oprócz zmiany przeznaczenia części gruntów (bądź ponownego zagospodarowania) stanowią one element i zarazem możliwość optymalnego ustalenia granicy rolno-leśnej. Na przestrzeni lat 2002-2012 w powiecie zalesiono łącznie 1555 ha. Największymi arealami nasadzeń objęto tereny w gminach Narew (364 ha), Dubicze Cerkiewne (329 ha) i Czeremcha (309 ha). Warto jednak zwrócić uwagę, iż dynamika zalesień spada. Największa była w latach 2002-2003, kiedy średnia wynosiła ok. 330 ha/rok, następnie w latach 2004-2007 spadła do ok. 160 ha/rok, by w latach 2008-2012 osiągnąć średnią 50 ha/rok.

Ryc.78. Zróżnicowanie przestrzenne udziału zalesień w powierzchni ogółem według gmin (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

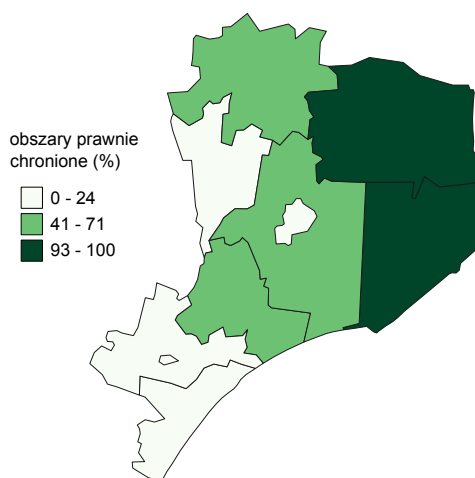

Ryc.79. Powierzchnia zalesień w powiecie hajnowskim według gmin w latach 2002-2012
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Bardzo ważnym elementem kształtowania przestrzeni, w formie zachowania unikalnych walorów krajobrazowych, są prawne formy ochrony przyrody. Wyróżniamy szereg form ochrony, z których najwyższą rangę mają parki narodowe oraz rezerwy przyrody. Ponadto z najważniejszych form ochrony można jeszcze wymienić parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, pomniki przyrody, czy stanowiska dokumentacyjne. Najważniejszym zasobem prawnie chronionym na terenie powiatu hajnowskiego jest bez wątpienia Białowiecki Park Narodowy wraz z rezerwatem ścisłym zwanym „Obręb Ochronny Rezerwat”. Jest to teren znany z ostatniego w Europie fragmentu lasu o charakterze naturalnym oraz liczącej kilkaset sztuk, największej na świecie wolnościowej populacji żubra. Obszar Ochrony Ścisłej Białowieckiego Parku Narodowego w 1979 r. z racji dużego znaczenia dla kultury i dziedzictwa ludzkości, wpisano na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. W 1992 r. UNESCO rozszerzyło status obiektu dziedzictwa światowego na przylegający doń od wschodu fragment białoruskiego parku narodowego „Bieławiejskaja Puszcza”, podlegający ochronie ścisłej (4500 ha). W ten sposób powstał w Puszczy Białowiejskiej jeden z siedmiu na świecie i trzech w Europie transgraniczny obiekt dziedzictwa światowego. W czerwcu br. cała Puszcza Białowiejska,

zarówno po stronie polskiej, jak i białoruskiej wpisana została na listę Obiektu Światowego Dziedzictwa UNESCO.

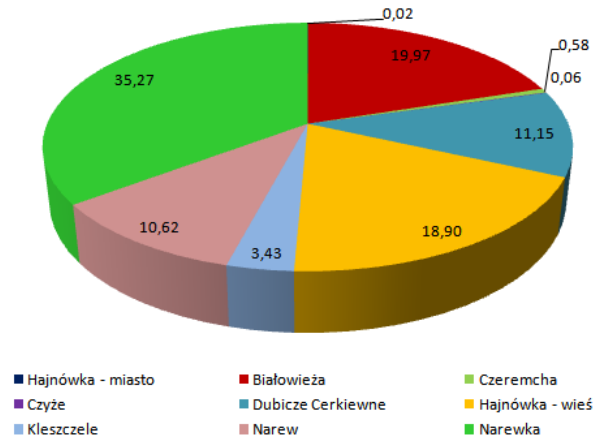
Ryc.80. Zróżnicowanie przestrzenne udziału obszarów prawnie chronionych w powiecie hajnowskim według gmin (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W powiecie hajnowskim łączna powierzchnia obszarów chronionych to 95,4 tys. ha. Stanowi to aż 59% powierzchni ogółem powiatu, przy średnie dla kraju 32,5% oraz dla woj. podlaskiego 32%. Z racji i tak dużego odsetka, areal powierzchni chronionej w powiecie w latach 2002-2012 nie uległ większym zmianom (wzrost o 400 ha, głównie w gminie wiejskiej Hajnówka). W ujęciu gminnym największy udział obszarów chronionych charakteryzuje przede wszystkim Narewkę (99,3% ogółu powierzchni gminy) i Białowieżę (93,8%), gdzie różnym formom ochrony podlega niemal cały ich obszar. Bardzo wysoki odsetek występuje także w gminie wiejskiej Hajnówka (61,6%) oraz Narew (42%). Z drugiej strony niemal całkowity brak terenów podlegających prawnej ochronie występuje w mieście Hajnówka (1,1%) oraz gminie Czyże (0,4%). Z racji wysokiego stopnia objęcia terenu ochroną, gminy Narewka i Białowieża posiadają razem 55% udziału (52,7 tys. ha) w łącznej powierzchni obszarów chronionych powiatu hajnowskiego (95,4 tys. ha).

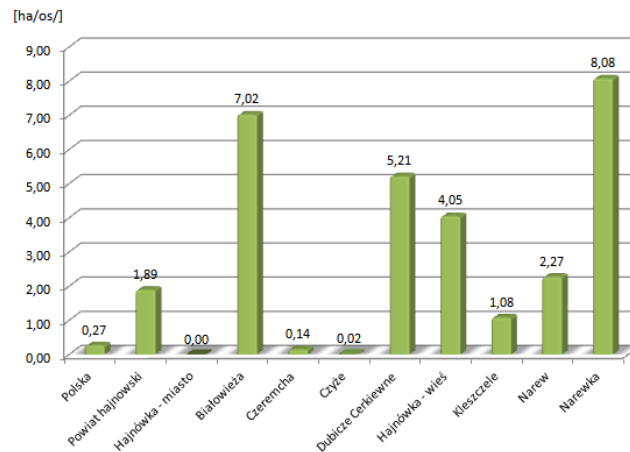
W przeliczeniu na 1 mieszkańca, wielkość obszarów chronionych w powiecie hajnowskim wynosi 1,89 ha/1 m-ca, przy średniej dla kraju 0,27 ha/m-ca. Biorąc pod uwagę bardzo wysoki udział powierzchni objętej ochroną, najwyższym wskaźnikiem wyróżniają się gminy Narewka 8,08 ha/m-ca oraz Białowieża 7,02 ha/m-ca. Wysoki wskaźnik wyróżnia także gminę wiejską Hajnówka (4,05 ha/m-ca) i Dubicze Cerkiewne (5,21 ha/m-ca). Najniższy udział cechuje miasto Hajnówka (0,001 ha/m-ca), co po części jest efektem specyfiki gminy miejskiej (dużo mieszkańców, mały powierzchniowo obszar jednostki administracyjnej), a ponadto gminy Czyże (0,02 ha/m-ca) i Czeremcha (0,14 ha/m-ca).

Wszystkie pozostałe gminy powiatu hajnowskiego mają wskaźnik wyższy niż średnia dla Polski.

Ryc.81. Struktura udziału gmin powiatu hajnowskiego w wielkości obszarów prawnie chronionych (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc.82. Powierzchnia obszarów objętych prawną ochroną w przeliczeniu na 1 mieszkańca w powiecie hajnowskim

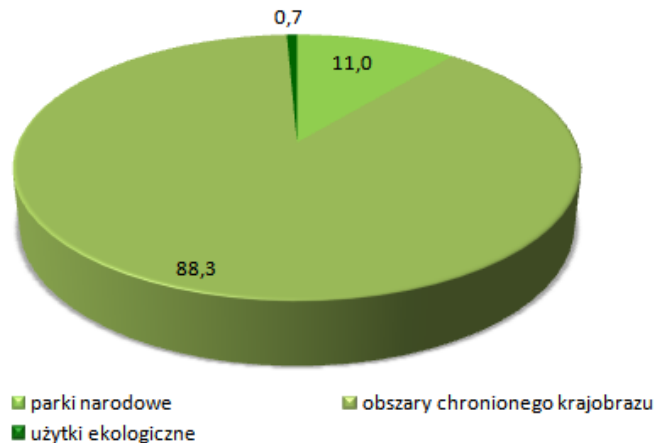
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Spośród form ochrony przyrody największy udział mają obszary chronionego krajobrazu, które stanowią 88% ogółu terenu objętego ochroną (m.in. otulina Białowieskiego PN), co przekłada się na 84,5 tys. ha. W porównaniu z woj. podlaskim (71,6%) i średnią dla kraju (69,7%) jest to wyższy udział. W gminach: Czeremcha, Czyże i Kleszczele jest to jedyna forma ochrony przyrody.

Drugą pod względem udziału formą ochrony jest park narodowy, który stanowi 11% ogółu chronionej powierzchni. Jest to nieco mniej niż średnio w woj. podlaskim (14,3%), jednakże znacznie więcej niż średnia dla kraju (3,1%). Park narodowy jako forma ochrony występuje na terenie dwóch gmin powiatu, tj. w Białowieży (6055,7 ha) i Narewce (4461,6 ha). Znaczna część Białowieskiego PN jest jednocześnie uznana jako rezerwat. W gminie

Białowieża jest to 4305,1 ha, co stanowi 71% powierzchni BPN w granicach administracyjnych gminy. Największy powierzchniowo areal rezerwatów występuje w gminie wiejskiej Hajnówka – 5688,1 ha, co stanowi 1/3 powierzchni objętej ochroną prawną na terenie tej gminy.

Ponadto na terenie powiatu występują jeszcze użytki ekologiczne jako forma ochrony, ale ta forma nie stanowi znaczącego udziału wśród form ochrony. Na terenie powiatu hajnowskiego nie występują parki krajobrazowe.

Ryc.83. Struktura udziału poszczególnych form obszarów prawnie chronionych w powiecie hajnowskim (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

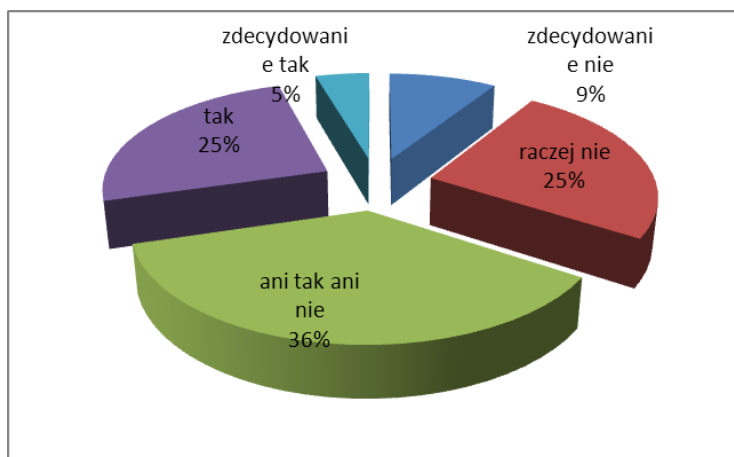
Oprócz wyżej scharakteryzowanych, także wszystkie pozostałe cechy analizowane w każdym z ładów (społeczny, gospodarczy, przyrodniczy, obszar instytucjonalny) mają walor przestrzenny, z uwagi iż zjawiska te zachodzą w ściśle określonej przestrzeni. Poprzez ukazane zróżnicowanie przestrzenne (kartogramy, wykresy liniowe, wykresy kolumnowe), każdą z analizowanych cech możemy rozpatrywać w ujęciu przestrzennym, najczęściej odnoszoną do gminy, jako naturalnej jednostki podziału administracyjno-samorządowej. Każda z cech rozpatrywana odrębnie, powinna zatem być także postrzegana jako integralny element ładu przestrzennego.

Wartość wskaźników lokalnych (wskazanie) przedstawiono jakościowo na podstawie wyników ankiety *Badanie jakości życia mieszkańców*

1. Poziom zapewnienia w powiecie komunikacji dla turystów

Wskazanie: średni

Pytanie: Czy według Pana(i) w powiecie hajnowskim zapewniona jest wystarczająca komunikacja dla turystów?

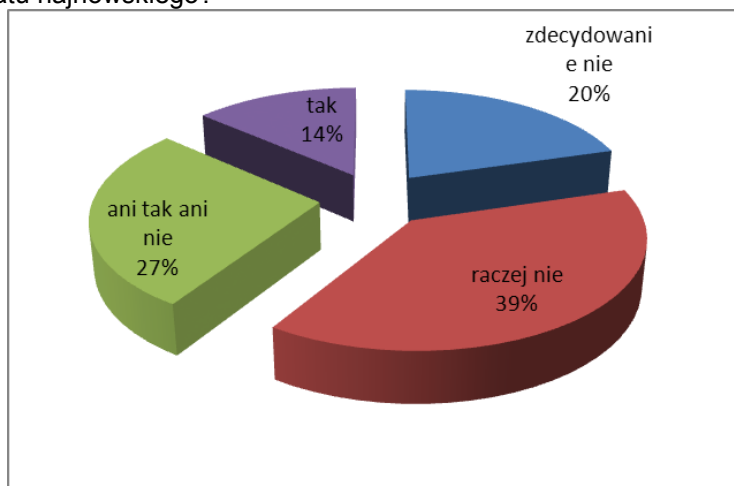

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

2. Poziom zapewnienia komunikacji dla mieszkańców powiatu hajnowskiego

Wskazanie: niski

Pytanie. Czy według Pana(i) w powiecie hajnowskim jest zapewniona wystarczająca komunikacja dla mieszkańców powiatu hajnowskiego?

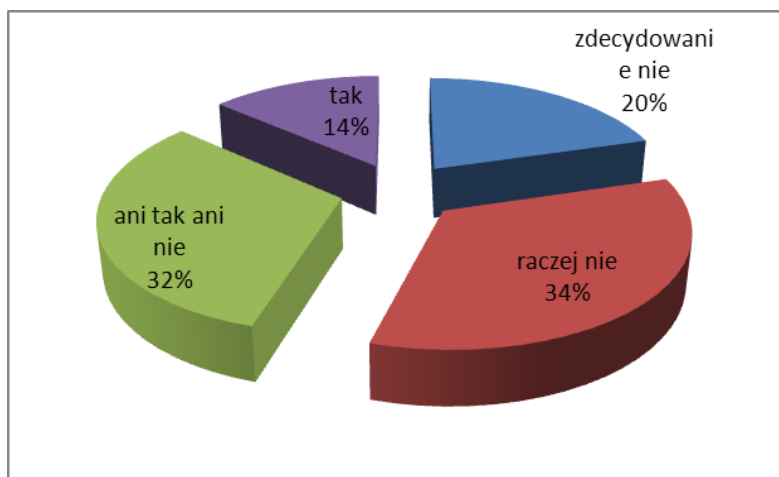

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

3. Poziom dostępności komunikacyjnej w powiecie

Wskazanie: niski

Pytanie. Czy w powiecie hajnowskim jest wystarczająca dostępność komunikacyjna?

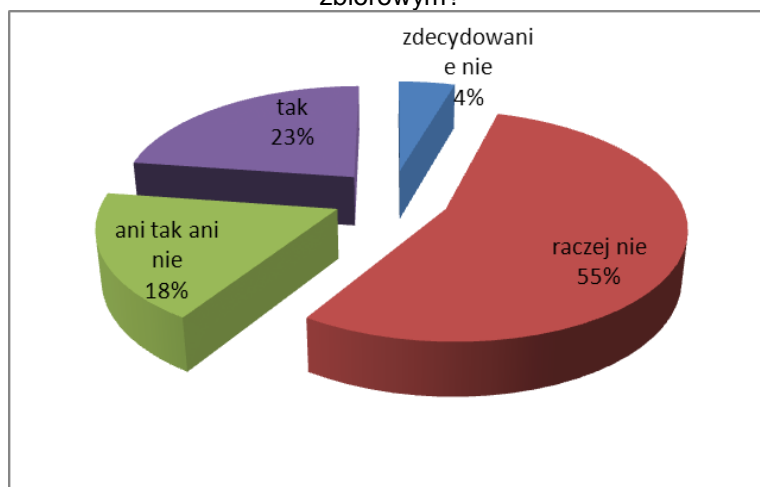

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

4. Poziom zapewnia usług związanych z transportem zbiorowym w powiecie hajnowskim

Wskazanie: niski

Pytanie. Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi związane z transportem zbiorowym?

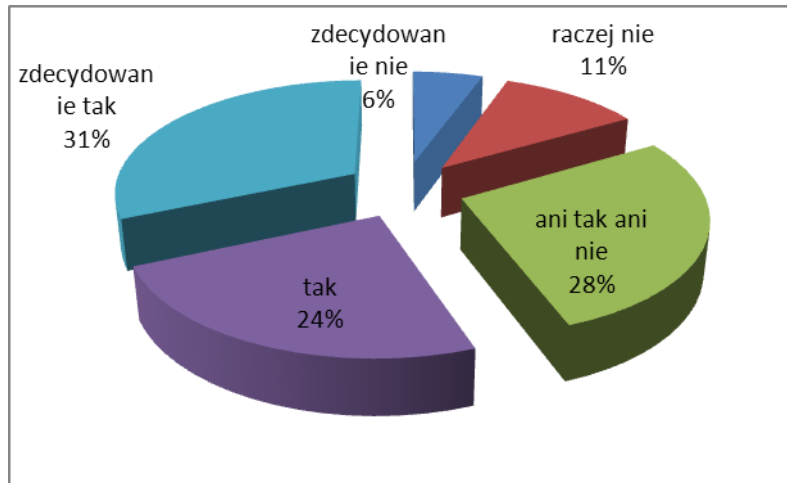

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

5. Poziom potrzeby zwiększenia miejsc parkingowych w powiecie hajnowskim

Wskazanie: niski

Pytanie: Czy według Pana(i) istnieje potrzeba zwiększenia liczby miejsc parkingowych w powiecie hajnowskim?

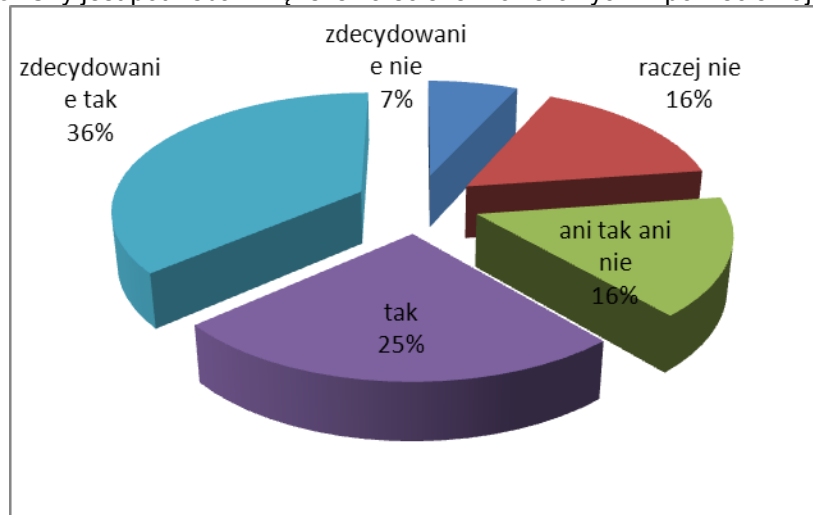

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

6. Poziom potrzeby zwiększenia ścieżek rowerowych w powiecie hajnowskim

Wskazanie: wysoki

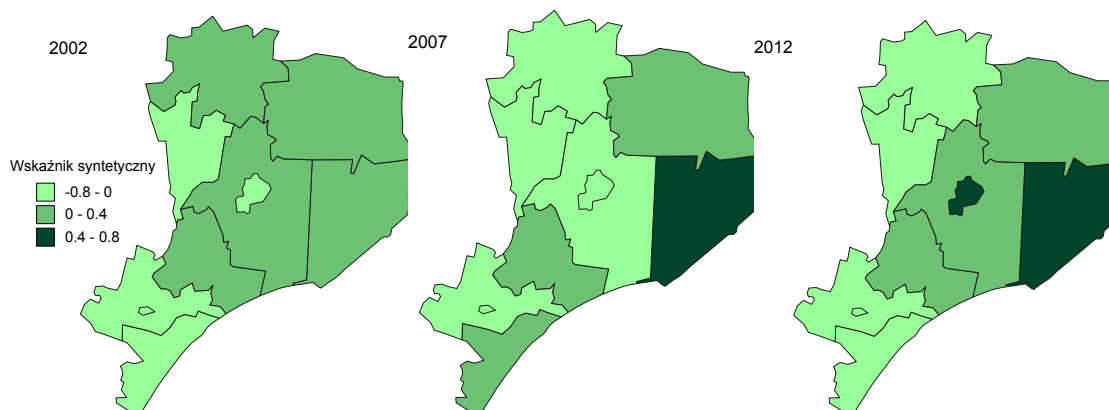
Pytanie: Czy jest potrzeba zwiększenia ścieżek rowerowych w powiecie hajnowskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet

Jak wspomniano na wstępie rozdziału, ład przestrzenny jest nieodłącznym elementem zrównoważonego rozwoju. Wyniki przeprowadzonej analizy pozwoliły wyróżnić obszary wiodące oraz wymagające wsparcia. Generalnie na przestrzeni lat 2002-2012 obserwujemy istotne zmiany w przypadku niektórych jednostek samorządowych. Największe zaszczyt w mieście Hajnówka. O ile bowiem w 2002 r. poziom rozwoju obszaru instytucjonalnego był najniższy, to w 2012 gmina ta odznaczała się najwyższą wartością wskaźnika syntetycznego wśród wszystkich gmin powiatu hajnowskiego. Wysoki poziom rozwoju analizowanego obszaru odnotowały także gminy Białowieża i Narewka. Najstabilniej pod kątem ład przestrzenny wypada sytuacja w gminie Czyże. Na tle powiatu hajnowskiego relatywnie słabiej wypadają także gminy Kleszczele i Czeremcha. Taki rozkład

wyników świadczy o stopniowej polaryzacji gmin pod względem zmian w obszarze ładu przestrzennego, rozpatrywanego z uwagi na rozwój zrównoważony.

Ryc.84. Zmiana wartości wskaźnika syntetycznego w latach 2002, 2007 i 2012 według gmin powiatu hajnowskiego
Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzony proces badawczy wykazał, iż największy wpływ na kształtowanie się wskaźnika syntetycznego w sferze ładu przestrzennego w powiecie hajnowskim ma poziom lesistości, który jest silnie zróżnicowany w ujęciu gminnym. Ponadto istotny wpływ na kształtowanie poziomu rozwoju obszaru przestrzennego mają: udział terenów zieleni o charakterze antropogenicznym (parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej) oraz gęstość zaludnienia. Udział obszarów prawnie chronionych, choć niezmiernie istotny ze względu na kształtowanie ładu przestrzennego, nie różnicuje gmin powiatu hajnowskiego.

Tab.40. Hierarchizacja problemów w obszarze przestrzennym

	suma wskazań (%)	1	2	3
1 niedostateczna ilość i jakość powiązań komunikacyjno – transportowych obszaru	100	43,5	24,2	32,3
2 zbyt duże pokrycie terenu powiatu obszarami prawnej ochrony przyrody	100	15,2	47,8	37,0
3 niedostateczne pokrycie zasięgiem i dostępnością Internetu	100	38,2	26,5	35,3
4 niedostateczny poziom gazyfikacji	100	45,0	30,0	25,0
5 słabe pokrycie terenu powiatu ścieżkami rowerowymi	100	34,5	34,5	31,0
6 niewystarczające skanalizowanie i zwodociągowanie powiatu	100	41,1	42,9	16,1
7 zbyt mała ilość terenów zielonych w miejscowościach	100	25,0	37,5	37,5

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

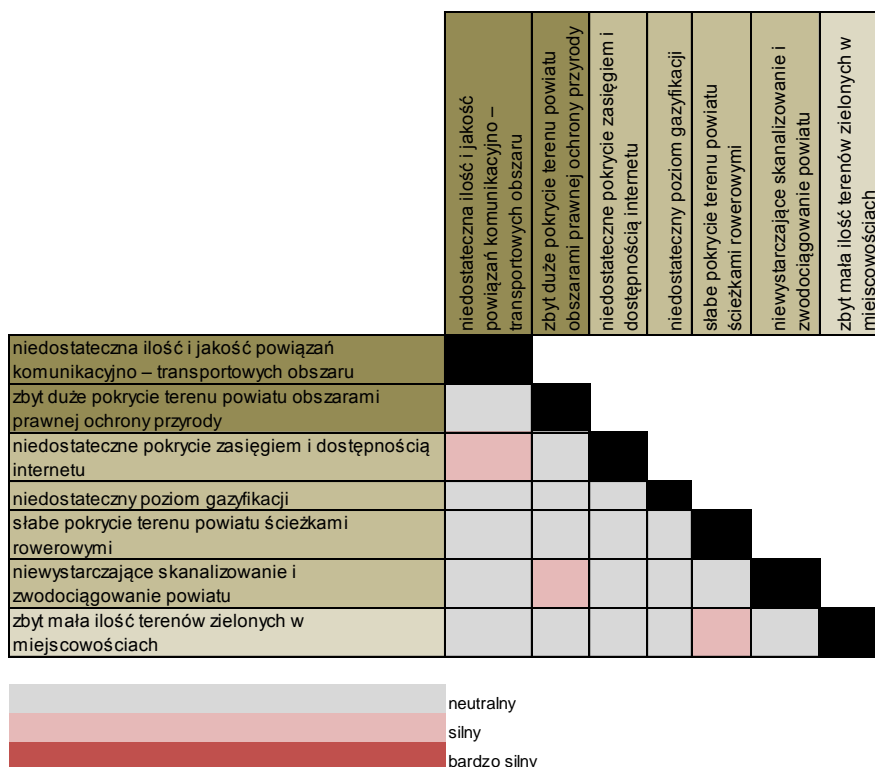
Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Sfera przestrzenna w ramach rozwoju zrównoważonego jest szeroko reprezentowana przez wskaźniki „obecne” we wszystkich omówionych dotychczas obszarach. W związku

z tym respondenci w badaniu ankietowym mieli do wskazania zdecydowanie mniejszą liczbę problemów. Wśród barier zidentyfikowanych zarówno w oparciu o analizę danych statystycznych, jak i przeprowadzone spotkania warsztatowe, jako kluczowe wymieniono **ograniczenia komunikacyjno – infrastrukturalne** (wynikające ze słabego skomunikowania powiatu z ośrodkami centralnymi) oraz ograniczenia wynikające z faktu wysokiego udziału (59%) powierzchni powiatu objętej różnymi formami ochrony przyrody.

Tab.41. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów przestrzennych

Źródło: opracowanie własne

Dodatkowo, jako kluczowy problem z punktu widzenia kreowania ładu przestrzennego, wymienić należy **niedostateczne objęcie przestrzeni powiatu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego**. Z analiz prowadzonych przez szereg instytucji ogólnokrajowych (m.in. IBnGR) wynika, że brak interwencji w postaci planowania przestrzennego może prowadzić do chaosu przestrzennego. Powstają bowiem struktury przestrzenne, które podporządkowane są osiągnięciu maksymalnej efektywności gospodarowania, wykorzystujące ekonomiczną wartość przestrzeni. Jednak w kontekście zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju istotną kwestią jest uwzględnienie również wartości ekologicznych i społecznych w gospodarowaniu przestrzenią¹²³. Ład przestrzenny

¹²³ Tarkowski M., 2007, Ład przestrzenny jako czynnik rozwoju gospodarczego, „Pomorska przestrzeń” nr 2/2007 (31), Uniwersytet Gdański, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.

kształtowany zgodnie z powyższymi zasadami, może stanowić w dłuższym okresie czasu ważny czynnik rozwoju gospodarczego. Powinien on zapewniać prawidłowy rozwój tych funkcji, które w krótkim okresie czasu ograniczają efektywność ekonomicznego wykorzystania przestrzeni, ale w dłuższej perspektywie zapewniają stabilny wzrost gospodarczy i korzystne warunki życia, co również wiąże się z ograniczaniem i kontrolowaniem presji wywieranej przez działalność człowieka na środowisko przyrodnicze.

7. PROGNOZA ROZWOJU POWIATU W OKRESIE 2015 – 2020

7.1. Ogólna prognoza rozwoju powiatu

Prognozowanie to naukowa, racjonalna metoda przewidywania tego, w jaki sposób będą kształtowały się w przyszłości procesy lub zdarzenia. Określenie „naukowe” oznacza, iż w całym procesie badawczym, obejmującym poznanie przyszłości, a więc w gromadzeniu danych, diagnozowaniu, sposobie przenoszenia danych z przeszłości w przyszłość, w formułowaniu założeń, konkluzji itd., korzysta się z dorobku nauki, wyrażającego się w jej ogólnej metodologii, teoriach odnoszących się do zjawisk będących przedmiotem programowania czy reguł rozwiązywania problemów pojawiających się w toku programowania. W trakcie procesu prognozowania formułuje się sąd na temat przyszłych stanów zjawisk i zdarzeń nazywany prognozą. Słowo „sąd” jest tutaj rozumiane jak w logice, tj. jako zdanie oznajmujące, mające wartość logiczną – prawdę lub fałsz. Wartość logiczną sądu zwanego prognozą można określić po upływie czasu, na który prognoza była wyznaczona¹²⁴.

Prognozowanie jest wyłącznie biernym sposobem przewidywania przyszłości, który polega na wstępnym ustaleniu hipotetycznego, najbardziej prawdopodobnego obrazu przyszłych zjawisk i procesów. Programowanie natomiast polega na „opracowywaniu kompleksu wewnątrznie zgodnych celów, zadań i środków realizacji, przy zastosowaniu określonego kryterium wyboru”¹²⁵. Prognozy stanowią podstawę przy opracowywaniu koncepcji programu rozwoju, natomiast w samej fazie programowania dochodzi do określenia celów rozwoju oraz ich bilansowania z możliwościami (środkami) realizacji. Podstawową cechą programowania jest wielowariantowość ustaleń (scenariuszy), co wynika z poszukiwania rozwiązań optymalnych¹²⁶.

Ogólna prognoza rozwoju powiatu hajnowskiego oparta została na analizach potencjalnych kierunków zmian poszczególnych obszarów: przyrodniczego, społecznego, gospodarczego, instytucjonalnego i przestrzennego¹²⁷. Opisana poniżej procedura badawcza z zastosowaniem modeli ekonometrycznych pozwoliła określić wartości oczekiwane

---

¹²⁴ por. M. Cieślak (red.), *Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 16-17.

¹²⁵ Kudłacz T., *Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na szczeblu lokalnym*, Akademia Ekonomiczna Kraków, 1993, s. 20.

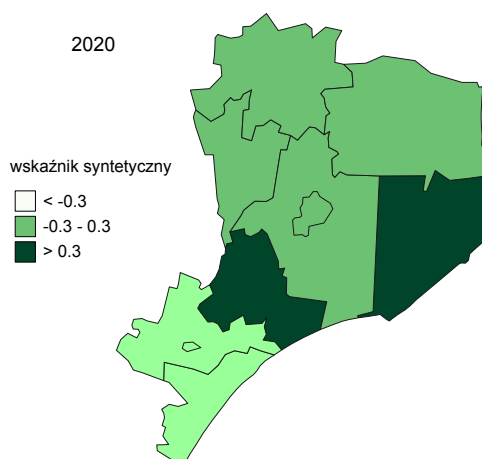
¹²⁶ W. Alejziak, „Metodyka programowania rozwoju turystyki na szczeblu regionalnym i lokalnym” (materiał dydaktyczne dla studentów udostępnione przez Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie).

¹²⁷ Wyniki analiz poszczególnych komponentów zawarte zostały w rozdziałach 7.2 – 7.6.

syntetycznych wskaźników cząstkowych dla wymienionych wyżej obszarów z uwzględnieniem przestrzennego zróżnicowania kierunków i tempa zmian.

Do prognozowania wskaźników syntetycznych powiatu hajnowskiego zastosowano modele ekonometryczne. W modelach tych jako zmienne objaśniające wykorzystano wskaźniki syntetyczne poszczególnych obszarów: przyrodniczego, społecznego, gospodarczego, instytucjonalnego i przestrzennego. Bazą były dane roczne z lat 2005-2012. Modele te posłużyły do prognozowania wskaźnika syntetycznego na 2020 r.

Tak zbudowane modele są zgodne z ideą zróżnicowanego rozwoju. Oprócz aspektów społeczno-gospodarczych, uwzględniają także inne elementy zrównoważonego rozwoju: kwestie środowiska jako czynnika warunkującego rozwój lub stanowiącego ograniczenie możliwości wzrostu (na przykład w wypadku wyczerpywania się zasobów nieodnawialnych, zwiększającego się zanieczyszczenia, jałowienia gleb i spadku ich produktywności itp.)¹²⁸.

Ryc.85. Prognozowany poziom ogólnego wskaźnika syntetycznego w powiecie hajnowskim w roku 2020¹²⁹

Źródło: opracowanie własne

Uporządkowanie gmin pod względem ogólnego rozwoju w powiecie hajnowskim w 2020 r. wskazuje, że relatywnie wysokim poziomem rozwoju względem pozostałych jednostek w powiecie charakteryzować się będzie gmina Dubicze Cerkiewne, a najniższym – gmina Czeremcha¹³⁰.

¹²⁸ B. Kryk (Red.), *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, Uniwersytet Szczeciński 2011.

¹²⁹ Wynik obliczeń dla gminy Dubicze Cerkiewne wskazuje na znaczący wzrost poziomu rozwoju danej jednostki. Należy jednak pamiętać, że model ekonometryczny uwzględnia zmiany na wybranych zmiennych na przestrzeni zaledwie ostatnich kilku lat. W przypadku, gdy chociaż jedna zmienna (np. wysokość wsparcia środkami pomocowymi UE) w krótkim czasie znacząco wzrosła, model ekonometryczny „uzna” tę informację jako wyznacznik tempa zmian także w przyszłości.

¹³⁰ Interpretując powyższe wyniki należy pamiętać, że otrzymane wartości wskaźnika dla badanych gmin wskazują ich pozycję względem średniej dla powiatu.

Końcowa ocena wskazuje, że generalnie gminy powiatu hajnowskiego nie będą charakteryzowały się wysokim poziomem rozwoju. Scenariusz ten jest wypadkową zdiagnozowanych trendów w poszczególnych zmiennych w oparciu o analizę danych historycznych przy założeniu przyjęcia stałości związków występujących między zjawiskiem prognozowanym a oddziaływującym na nie czynnikami. W przypadku prognoz dla powiatu hajnowskiego założono stałość (kierunek i tempo) badanych procesów. Dzięki temu można określić czy poziom rozwoju stanowi wartość oczekiwaną czy też niezbędne jest przedsięwzięcie działań „naprawczych”.

W powiecie hajnowskim na przestrzeni lat 2015 – 2020 spodziewać się można pogłębienia dysproporcji przestrzennych w rozkładzie ogólnego poziomu rozwoju. Spadnie liczba jednostek o średnim poziomie rozwoju (w odniesieniu do 2012 roku)¹³¹ na rzecz wzrostu jednostek zarówno o relatywnie wysokiej wartości wskaźnika (Dubicze Cerkiewne, Białowieża), jak i jednostek o najsłabszym kierunku rozwoju (Kleszczele i Czeremcha). Prognozowane dysproporcje wynikać będą przede wszystkim z najsilniejszego wpływu zmian w obszarze gospodarczym i przestrzennym. Analiza wpływu poszczególnych składowych na końcową wartość wskaźnika syntetycznego wskazuje ponadto na rosnące znaczenie determinanty społecznej i instytucjonalnej.

Wśród przyczyn ryzyka pogłębienia się dysproporcji rozwojowych w powiecie hajnowskim do 2020 roku upatrywać należy szeregu czynników o charakterze endogenicznym i egzogenicznym. Analiza poszczególnych grup prognozowanych problemów zawarta została w opisie poszczególnych obszarów stanowiących elementy składowe końcowej oceny prognozy rozwoju powiatu¹³².

W zakresie wskaźników lokalnych niemożliwe jest przyjęcie statystycznych metod prognozowania ponieważ nie ma danych historycznych zidentyfikowanych wskaźników. Inne metody (np. eksperckie) ze względu na ich subiektywny charakter określony przez mieszkańców uniemożliwia znalezienie takich, które można obiektywnie prognozować.

W wyniku analizy stopnia zależności poszczególnych problemów dokonanej w części diagnostycznej (rozdział 6.1) dostrzega się wyraźną prawidłowość będącą wypadkową szeregu procesów demograficznych, gospodarczo – przestrzennych i przyrodniczych

---

¹³¹ Opis ogólnego poziomu rozwoju w oparciu o wskaźniki syntetyczny dla roku 2012 zawarty został w rozdziale 6.1.

¹³² W celu uniknięcia powielania zapisów poszczególnych rozdziałów, w tej części dokumentu skoncentrowano się na wykazaniu najważniejszych problemów wraz głównymi wnioskami i rekomendacjami. Rekomendacje oparte zostały o analizę danych zastanych, wyniki przeprowadzonych badań ankietowych (zarówno przez autorów niniejszego dokumentu, jak i również przez osoby realizujące poszczególne komponenty projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”), raporty ze spotkań informacyjno – edukacyjnych a także wiedzę ekspercką zespołu autorów dokumentu. Jednocześnie rekomendacje stanowią specyficzny rodzaj prognozy jakościowej (Cieślak M. (red.) Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 23.

zachodzących w powiecie hajnowskim. Tym samym nasuwają się następujące wnioski i rekomendacje:

- **niekorzystne trendy demograficzne** będą trudne do odwrócenia. Działania podejmowane przez aktorów rozwoju lokalnego powinny dążyć do spowolnienia procesu depopulacji poprzez generowanie impulsów dla rozwoju miejsc pracy oraz stwarzania wysokiej jakości życia mieszkańców;
- **starzenie się społeczeństwa**, które jest ogólnopolską tendencją, stanowić będzie kluczowy czynnik rozwoju usług dla osób w podeszłym wieku. Dotyczyć on może zarówno zapewnienia właściwej opieki i wsparcia dla mieszkańców powiatu hajnowskiego, jak również może stanowić ważny argument dla wykorzystania potencjału wewnętrznego powiatu poprzez rozwój usług *silver economy* (ośrodki zdrowia, turystyka zdrowotna, turystyka senioralna);
- likwidacja barier rozwojowych powiatu hajnowskiego powinna objąć przed wszystkim minimalizację skutków **peryferyjnego położenia względem ośrodków centralnych i głównych ciągów komunikacyjnych**. Powinna obejmować działania na rzecz poprawy dostępności komunikacyjnej poprzez przebudowę istniejących dróg (w celu włączenia ich system krajowy), a także przez szeroko zakrojone działania zmierzające do przywrócenia rangi połączeń kolejowych (modernizacja linii, utrzymanie istniejących połączeń, elektryfikacja linii kolejowych, utworzenie nowych połączeń). Działania zwłaszcza w przypadku rozwoju infrastruktury kolejowej zwiększą atrakcyjność regionu (przy rosnących kosztach podróży samochodem kolej stanowi najlepszą alternatywę podróży), zwiększą jego dostępność, a także przyczynią się do zmniejszenia presji środków transportu na środowisko (zwłaszcza w sezonie turystycznym). Ważnym argumentem jest ponadto zwiększenie szans na wzmocnienie dzięki temu ruchu transgranicznego oraz wykorzystania tym samym potencjału położenia przygranicznego powiatu hajnowskiego;
- ważnym elementem wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej powiatu będzie rozwój infrastruktury komunalnej takiej, jak wodociągi i kanalizacja, ale także sieć gazowa i ciepła;
- **brak wzmocnienia i efektywnego wykorzystania potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej** przyczyni się do spadku jego atrakcyjności, a także konkurencyjności w odniesieniu do innych obszarów (zlokalizowanych także w województwie podlaskim), w których działa lub będzie działać sprawny system zarządzania turystyką. Sam fakt lokalizacji na terenie powiatu hajnowskiego Puszczy Białowieskiej bez właściwych działań promocyjnych, a także koordynujących jest niewystarczający dla rozwoju marki;

- **bogactwo przyrodniczo-ekologiczne powiatu opierające się na Puszczy Białowieskiej i dolinie Narwi wymaga stałej ochrony i działań zapewniających zachowanie różnorodności biologicznej.** Jest to bowiem potencjał, który przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju, może stanowić podstawę rozwoju gospodarczego, również opartego o innowacyjne rozwiązania;
- **koncentracja inwestycji turystycznych wyłącznie w oparciu o Białowieżę i Narewkę przyczyni się do nierównomiernego rozwoju funkcji turystycznej,** zbyt dużej presji ruchu turystycznego na wybrane obszary powiatu a także do braku możliwości „zatrzymania” turysty na dłużej (a przynajmniej do zachęcenia go do powrotu);
- generowanie impulsów dla rozwoju nowych atrakcji turystycznych pozwoli na dywersyfikację ruchu turystycznego, a tym samym równoważenie tej formy działalności w regionie;
- **rozwój gospodarczy nie powinien opierać się wyłącznie o turystykę oraz o tradycyjne sektory gospodarki.** Wyzwania stawiane nowoczesnym gospodarkom wymuszają podejmowanie działań innowacyjnych, wykorzystujących kapitał wiedzy. Dlatego też wskazane jest wpieranie potencjału naukowo – badawczego, który znajduje się na terenie powiatu hajnowskiego (Zamiejskowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej oraz naturalne laboratorium Puszczy Białowieskiej). Działania te powinny mieć zorganizowaną formę oraz różny zakres (przygotowanie i wdrożenie programów wsparcia, doradztwo, utworzenie inkubatora przedsiębiorczości itp.);
- **regres przedsiębiorczości** lokalnej może zostać zahamowany poprzez koordynację działań wpierających lokalny kapitał oraz pobudzających rozwój podmiotów ekonomii społecznej. Dzięki temu stworzone zostaną impulsy mobilizujące mieszkańców do szybkiego reagowania na zmieniającą się sytuację na rynku pracy poprzez samodzielne tworzenie wspólnych przedsięwzięć aktywizujących;
- szczególnie ważnym zadaniem powinno być minimalizowanie **zagrożeń wynikających z podejmowania na szczeblu centralnym niekorzystnych dla rozwoju społeczno – gospodarczego decyzji.** Działania lobbujące na rzecz konieczności uwzględnienia głosu społeczności lokalnej w procesie decyzyjnym w zakresie np. zasięgu różnych form ochrony przyrody pozwolą na faktyczne wdrażanie partycypacyjnego modelu zarządzania regionem. W innym przypadku istnieje zagrożenie, że instytucje i osoby nie funkcjonujące na co dzień w regionie Puszczy Białowieskiej decydować będą o możliwościach i kierunkach rozwoju powiatu hajnowskiego;

- dużą szansą rozwoju powiatu może być wykorzystanie możliwości wsparcia w ramach perspektywy finansowej UE 2014-2020 rozwoju specjalizacji regionalnej, która opierać powinna się nie tylko na turystyce i tradycyjnym przetwórstwie drewna, ale na generowaniu innowacyjnych produktów i usług w oparciu o potencjał środowiska;
- **spadek jakości kapitału ludzkiego** zostanie zahamowany poprzez podjęcie działań zmierzających do wykształcenia kadry przygotowanej do nowych wyzwań rynku pracy (zielona gospodarka, gospodarka oparta na wiedzy, obsługa ruchu turystycznego itp.);
- poprawa jakości kapitału ludzkiego możliwa będzie także poprzez wsparcie i rozwój infrastruktury kulturalnej, sportowej i edukacyjnej. Szczególna rola przykładana jest do promowania lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego. Wielokulturowość jest pozytywnie postrzegana lecz niestarczająco wyeksponowana i słabo wykorzystana.

Powyższe działania wymagać będą podjęcia skoordynowanych i zintegrowanych działań prorozwojowych. Tym samym wymagać będzie skoncentrowania wokół nich wszystkich samorządów, liderów lokalnych a nade wszystko zewnętrznego wsparcia Unii Europejskiej i środków krajowych. Lokalny kapitał i zasoby (samorządowe i prywatne) są dalece niewystarczające by zahamować trwający od lat regres gospodarczy i postępującą depopulację w regionie oraz wejść na ścieżkę zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego. Obecna perspektywa finansowa UE daje możliwość, by zainwestować środki w rozwój kapitału społecznego, ludzkiego, przedsiębiorczego w taki sposób, by stanowił on ważny element w budowie aktywnego, świadomego i przedsiębiorczego społeczeństwa. Dzięki wspieraniu inicjatyw zmierzających do gromadzenia aktywów, region Puszczy Białowieskiej ma szansę zahamować rozwój niekorzystnych zjawisk społeczno-gospodarczych.

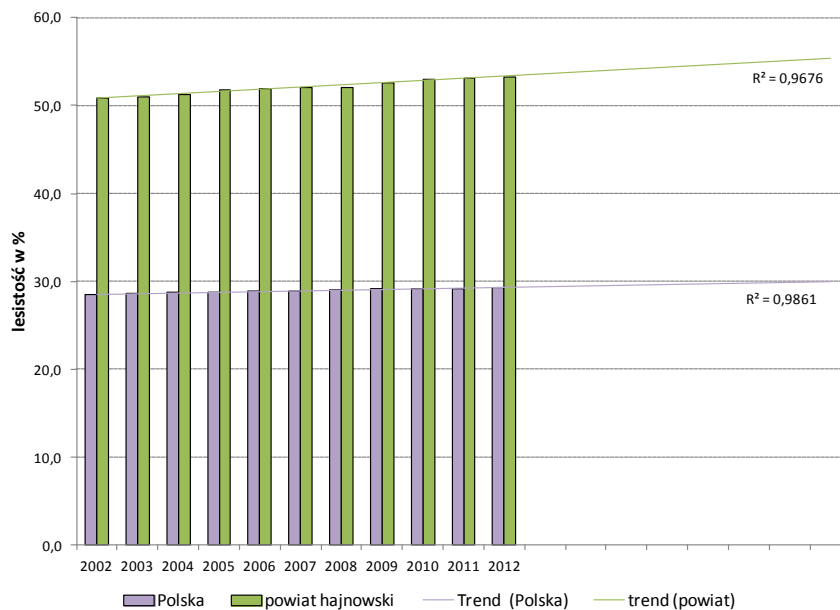
Ponadto na uwagę zasługuje fakt niepewności mieszkańców odnośnie zwiększenia zasięgu Parku Narodowego w obrębie Puszczy Białowieskiej. Propozycje rozszerzenia granic Parku były przedstawiane kilkakrotnie w ostatnich latach. W przypadku zrealizowania takiego scenariusza istnieją realne obawy mieszkańców powiatu hajnowskiego o swoją przyszłość. Forma ochrony, którą reprezentuje Park Narodowy narzuca znaczne ograniczenia w prowadzeniu działalności na danym terenie. Już obecnie ograniczona została m.in. ilość możliwego do pozyskania surowca drzewnego, co wywołało duży sprzeciw ze strony społeczności lokalnej. Mieszkańcy obawiają się przede wszystkim o możliwość prowadzenia działalności gospodarczej na terenie objętym zasięgiem Parku Narodowego, a tym samym o źródła dochodów. Ponadto, jak wskazały przeprowadzone rozmowy w trakcie badania ankietowego, największy sprzeciw społeczności lokalnej budzi fakt, że o losach

gmin na terenie których położona jest Puszcza Białowieska decydują władze centralne oraz organizacje ekologiczne, które nie uwzględniają głosu społeczności żyjącej na co dzień w regionie Puszczy.

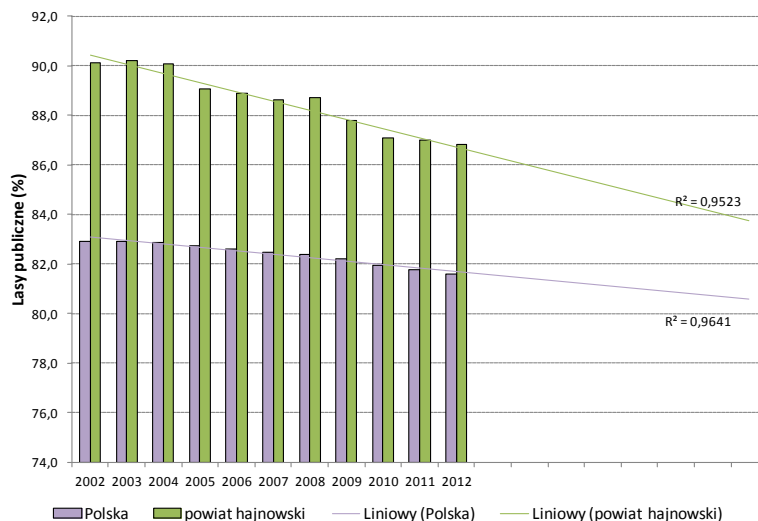
7.2. Prognoza w zakresie obszaru przyrodniczego

Specyfika przyrodnicza powiatu hajnowskiego opierająca się przede wszystkim na wysokim poziomie udziału powierzchni lasów w całkowitej powierzchni sprawia trudność w określeniu przyszłej wartości wskaźnika. Co prawda, w całym kraju obserwuje się bardzo powolny wzrost udziału powierzchni leśnych wynikający z wdrażania programów zalesień finansowanych w ramach środków UE, to w przypadku obszaru zajętego w ponad 50% przez lasy, udział tej formy użytkowania znacząco nie wzrośnie. Trend zmian obliczony w oparciu o dane z ostatnich 10 lat wskazuje, że przy zachowaniu stałego tempa do 2020 roku wskaźnik lesistości wzrośnie do poziomu 55%. Na taki przyrost wpływ będą miały zmiany przede wszystkim w gminach Czeremcha, Dubicze Cerkiewne oraz Narew, dla których określono utrzymanie trendu.

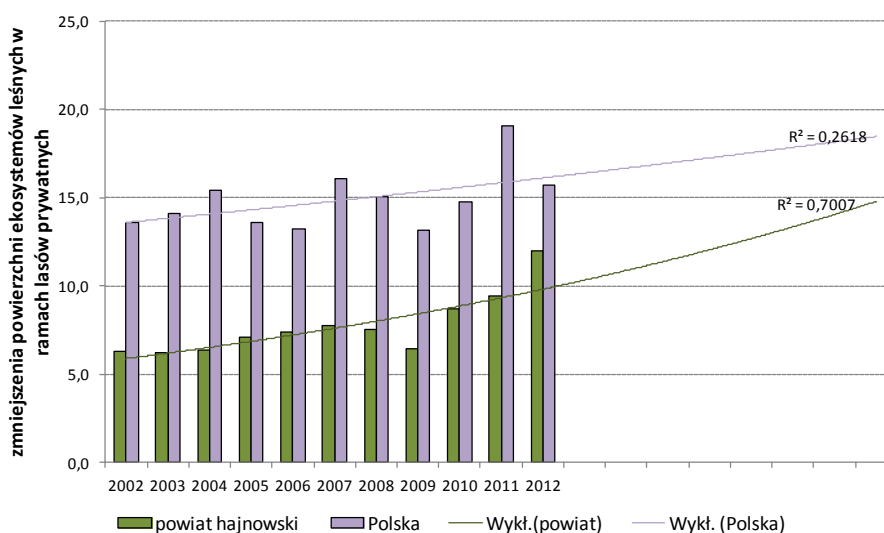

Ryc.86. Prognozowane zmiany lesistości
Źródło: opracowanie własne

Z punktu widzenia kierunku przekształceń w zakresie gospodarki leśnej podjęto także próbę oceny przyszłej struktury zasobów leśnych. Analiza danych historycznych opisujących udział lasów publicznych wskazuje na kierunek zmian zgodnie z trendem liniowym. Tym samym zakłada się, że udział lasów państwowych w ogólnej powierzchni lasów w powiecie hajnowskim spadnie do poziomu 83,7%.

Ryc.87. Prognozowane zmiany struktury własnościowej lasów
Źródło: opracowanie własne

Ryc.88. Prognozowane tempa zmniejszenia powierzchni ekosystemów leśnych w ramach lasów prywatnych
Źródło: opracowanie własne

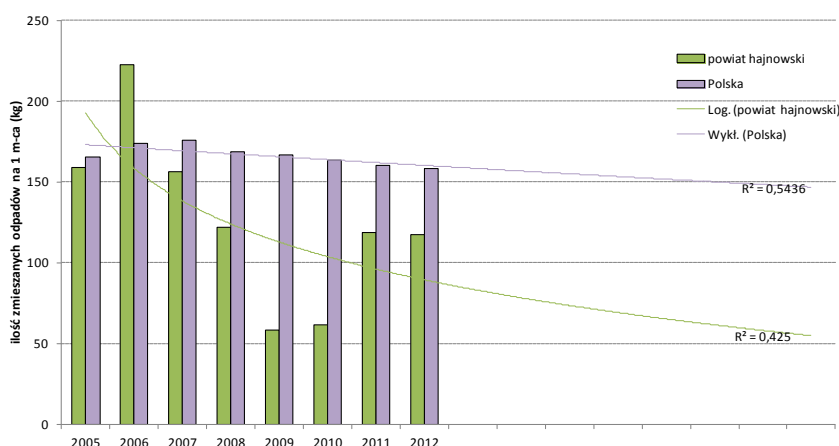
Spadek udziału lasów państwowych (por. rozdział 6.2, ryc. 4) wraz z rosnącym zapotrzebowaniem na surowiec drzewny, przy braku respektowania przepisów prawa przyczyni się do zmniejszenia (a przede wszystkim niekorzystnej zmiany struktury gatunkowej drzewostanu) ekosystemów leśnych (w ramach lasów prywatnych) w wyniku wzrostu pozyskania drewna. Tym samym uzasadnionym wydaje się trend wzrostowy udziału powierzchni leśnych w powiecie hajnowskim.

W związku z ograniczonym dostępem do surowca pozyskiwanego na rynek lokalny z obszaru lasów państwowych (dystrybucja drewna na zasadzie aukcji włącznie z ogólnym

ograniczeniem dopuszczalnej ilości pozyskania drewna z terenów Puszczy Białowieskiej), które wskazywane jest jako jeden z ważniejszych problemów na terenie powiatu zasadnym wydaje się zwiększanie prywatnych zasobów leśnych by możliwe było wykorzystanie ich potencjału gospodarczego.

Analizując oczekiwane trendy w zakresie zwiększenia powierzchni lasów ogółem w korelacji z pozyskaniem drewna może wskazywać na naturalną próbę równoważenia popytu na surowiec drzewny z jego podażą.

Analiza trendów dla poziomu wytwarzania odpadów zmieszanych na mieszkańca wskazuje, że kierunek zmian w powiecie hajnowskim odbiega od trendu dla Polski. Nie jest możliwym zupełne ograniczenie wytwarzania, a tym samym odbierania odpadów zmieszanych (jak to może wskazywać linia trendu). Analiza linii trendów wskazuje, że wartość wskaźnika nie przyjmie wysokich wartości, co spowodowane będzie stałym spadkiem liczby mieszkańców w powiecie a także realizacją polityki dążącej do ograniczenia ilości odpadów nieprzetwarzanych.

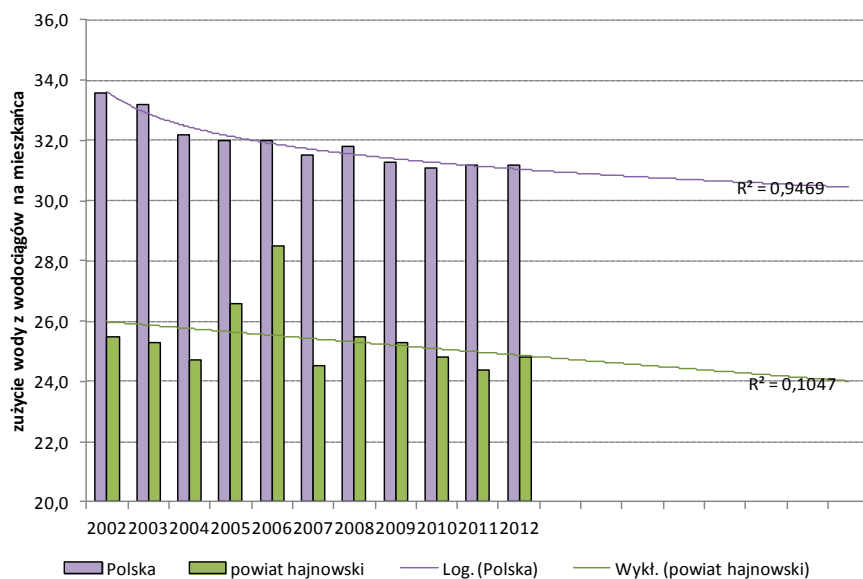

Ryc.89. Prognozowane ilości zmieszanych odpadów odebranych z gospodarstw domowych na mieszkańca

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z obowiązującym trendem, przy niezmienionych czynnikach zewnętrznych można się spodziewać, że do 2020 roku ilość odpadów zmieszanych na mieszkańca oscylować będzie pomiędzy 50 a 100 kg na mieszkańca.

Tym samym zakłada się, że przy utrzymujących się dotychczasowych trendach w zakresie udziału odpadów poddanych odzyskowi w powiecie hajnowskim do 2020 roku osiągnięty zostanie poziom 100%.

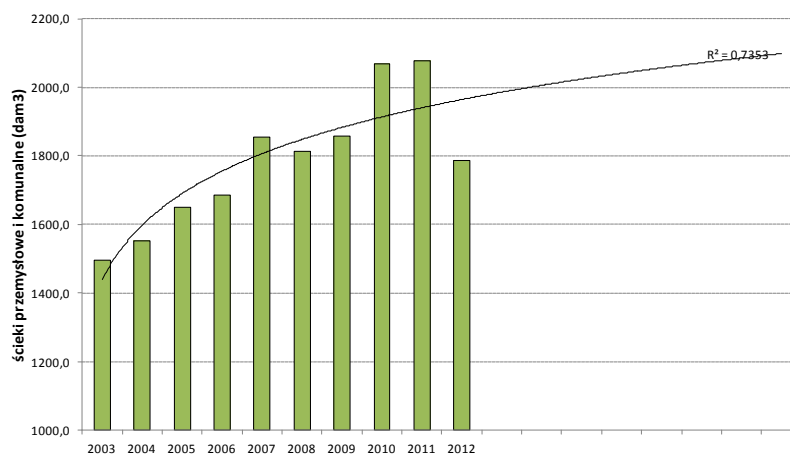

Ryc.90. Prognozowane zużycia wody na mieszkańca

Źródło: opracowanie własne

Zapotrzebowanie na wodę z wodociągów rośnie wraz ze wzrostem gęstości wodociągowej sieci rozdzielczej. Zapotrzebowanie to dotyczy głównie samego faktu możliwości korzystania z sieci. Natomiast fakt rosnących kosztów korzystania z mediów wraz ze spadkiem liczby mieszkańców może w najbliższych latach przyczynić się do lekkiego spadku zużycia wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na mieszkańca, zaledwie do poziomu 24 m³/mieszkańca.

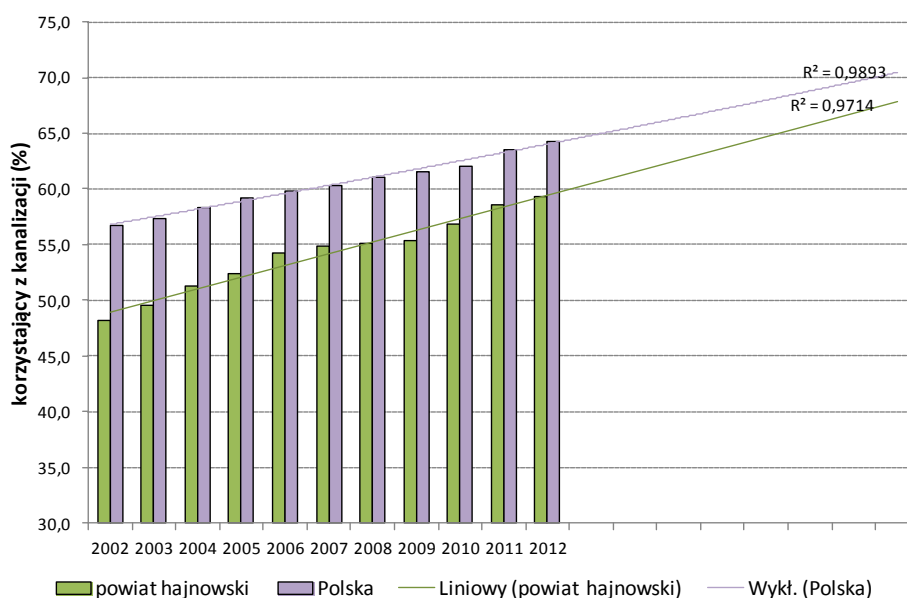
Wraz z rozwojem aktywności mieszkańców wzrastać będzie ilość wytworzonych ścieków przemysłowych i komunalnych w powiecie hajnowskim.

Ryc.91. Prognozowane ilości wytworzonych ścieków przemysłowych i komunalnych

Źródło: opracowanie własne

Konieczność stałej rozbudowy infrastruktury ochrony środowiska, zwłaszcza na obszarze o tak szczególnych walorach ekologicznych i przyrodniczych, będzie jednym z podstawowych czynników determinujących rozwój sieci kanalizacyjnej oraz wzrost udziału osób korzystających z oczyszczalni ścieków. Dodatkowym, chyba najważniejszym bodźcem jest fakt możliwości skorzystania ze wsparcia w ramach unijnych środków pomocowych w perspektywie finansowej 2014 – 2020. W najbliższych latach problematyka ochrony środowiska będzie szczególnie promowana w ramach dostępnych kategorii interwencji. Dlatego też nie budzi wątpliwości wzrost liczby osób korzystających z kanalizacji oraz oczyszczalni ścieków. Niezbędne jest jednak podjęcie przez samorządy stosownych działań ukierunkowanych na pozyskaniu środków finansowych na rzecz rozbudowy infrastruktury sieciowej na obszarach charakteryzujących się deficytem w tym zakresie.

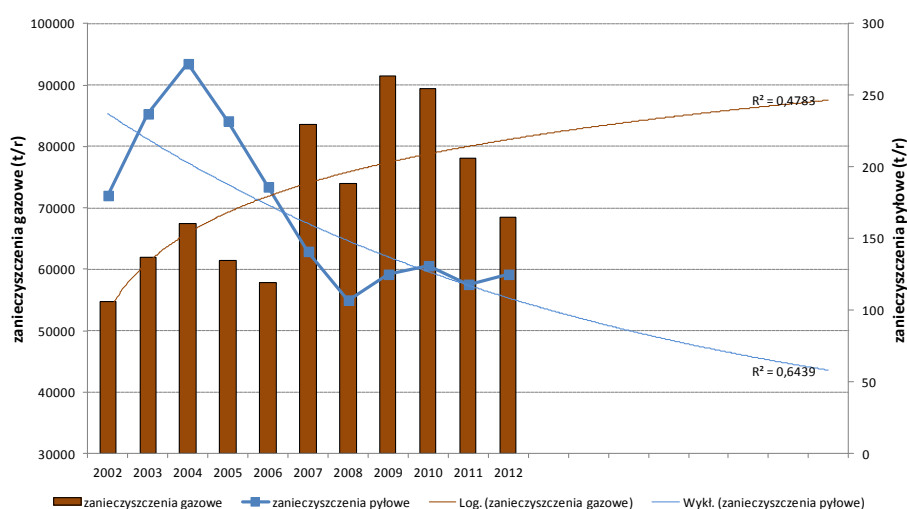

Ryc.92. Prognozowane udziały korzystających z kanalizacji
Źródło: opracowanie własne

Jednym z problemów zdiagnozowanych na terenie powiatu hajnowskiego jest wzrost zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych. Jeśli tendencja się utrzyma, a zakłady nie zastosują nowoczesnych metod ograniczenia zanieczyszczenia, sytuacja w powiecie nie ulegnie poprawie a poziom emisji szkodliwych substancji będzie niebezpiecznie wzrastał. Pozytywnym kierunkiem zmian będzie natomiast spadek zanieczyszczeń pyłowych. Należy jednak pamiętać, że wśród głównych emiterów zanieczyszczeń pyłowych znajdują się nie tylko duże zakłady produkcyjne i przemysłowe (które muszą dostosować się do przepisów ochrony środowiska w zakresie norm dopuszczalnej emisji), ale także mieszkańcy i użytkownicy infrastruktury drogowej

w powiecie. Szczególnie istotnym wydaje się konieczność wsparcia działań zmierzających do ograniczenia wykorzystania tradycyjnych, nieekologicznych źródeł ciepła. Jest to ważne nie tylko ze względu na ogólną poprawę jakości środowiska, ale także ze względu na fakt, że w związku ze wzmożonym ruchem samochodowym w sezonie wakacyjnym na trasie najbardziej atrakcyjnych turystycznie miejsc, poziom emisji zanieczyszczeń wzrasta wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych.

Szczególnie pozytywnym kierunkiem przekształceń w sferze ochrony klimatu jest m.in. spadek liczby kotłowni z 25 w 2002 roku do 19 w 2012 na rzecz rozbudowy sieci ciepłej przesyłowej z 17,1 km w 2002 roku do 27,5 km w 2012.

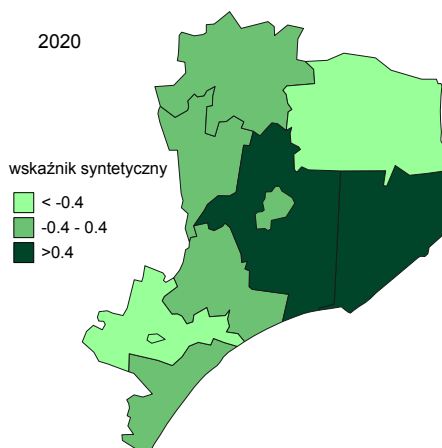

Ryc.93. Prognozowane tempo zmian w zakresie ilości emitowanych zanieczyszczeń atmosferycznych

Źródło: opracowanie własne

Do prognozowania wskaźników syntetycznych powiatu hajnowskiego zastosowano modele ekonometryczne. W modelach tych korzystano z następujących zmiennych objaśniających: zużycie wody z wodociągów na 1 mieszkańca, lesistość, zmniejszenie powierzchni ekosystemów leśnych w ramach lasów prywatnych, ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków miejskich i wiejskich. Bazę stanowiły dane roczne z lat 2002-2012¹³³. Modele te posłużyły do prognozowania wskaźnika syntetycznego na 2020 r. Wykorzystano tutaj prognozy zmiennych objaśniających skonstruowane na podstawie trendów.

¹³³ Ze względu na zbyt krótkie szeregi czasowe (dopiero od 2005 r.) do budowy modeli nie wzięto zmiennej ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca (kg).

Ryc.94. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze przyrodniczym w powiecie hajnowskim w roku 2020

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych prognoz wynika, że wyższym poziomem rozwoju obszaru przyrodniczego (w odniesieniu do średniej dla powiatu) w powiecie hajnowskim w 2020 r. charakteryzować się będzie gmina Białowieża oraz gmina wiejska Hajnówka a najniższym – gmina Kleszczele.

Tab. 42. Prognoza hierarchii problemów w obszarze przyrodniczym

	suma wskazań (%)	1	2	3	4	5	
1	ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów z zakresu ochrony środowiska	100	51,9	19,2	11,5	11,5	5,8
2	ograniczone możliwości wykorzystania „martwego drewna”	100	44,2	39,5	4,7	7,0	4,7
3	niewystarczająca zewnętrzna pomoc finansowa na ochronę środowiska	100	12,2	24,4	36,6	17,1	9,8
4	nieustabilizowany stan prawny ochrony Puszczy Białowieskiej	100	22,9	22,9	25,7	17,1	11,4
5	zanieczyszczenie środowiska przez dzikie wysypiska śmieci	100	19,4	32,3	12,9	19,4	16,1
6	niekorzystne zmiany (kierunki) ochrony przyrody	100	10,3	20,5	12,8	25,6	30,8
7	niedostateczne wykorzystanie badawczo-rozwojowe Puszczy Białowieskiej	100	16,1	12,9	22,6	25,8	22,6
8	niezrównoważona polityka ochrony środowiska	100	6,1	15,2	30,3	24,2	24,2
9	niedostateczny poziom wykorzystania OZE	100	12,9	9,7	16,1	19,4	41,9
10	niedostateczne zrównoważenie gospodarki leśnej	100	8,0	12,0	20,0	36,0	24,0

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Wśród problemów w obszarze przyrodniczym, które według respondentów w perspektywie lat 2015 – 2020 będą najsilniej oddziaływały na sytuację w powiecie hajnowskim powtarzają się bariery i ograniczenia, które wskazane zostały w części diagnostycznej. Wskazania te można interpretować jako brak wiary społeczności lokalnej w poprawę sytuacji prawnej i instytucjonalnej w zakresie przepisów ochrony przyrody

i kwestii zarządzania Puszcą Białowieską. Podejście takie wydaje się być zupełnie naturalnym w kontekście braku porozumienia w tej sferze.

Nadal jeden z najczęściej wskazywanych problemów wynika z braku możliwości wykorzystania tzw. „martwego drewna” przez społeczność lokalną. Wspomniane już wcześniej decyzje podejmowane na szczeblu centralnym bez udziału społeczności lokalnej wpłynęły niekorzystnie na sytuację ekonomiczną mieszkańców i przedsiębiorców, którzy swoją działalność opierają na puszczańskim surowcu¹³⁴. Tym samym można spodziewać się, że wraz z pogłębianiem się problemów stricte ekonomicznych lokalnej społeczności przy jednoczesnym ograniczeniu możliwości korzystania z wybranych usług środowiska wpłynie w najbliższych latach na pogłębienie sprzeciwu wobec problematyki ekologicznej w powiecie. Niezbędnym jest zatem wdrażanie zrównoważonej gospodarki zasobami leśnymi w taki sposób by faktyczne kierunki rozwoju powiatu odpowiadały na wyzwania stawiane jednostkom pod względem wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę na fakt, że wraz ze wzrostem negatywnych odczuć społeczności lokalnych względem ochrony przyrody, będzie wzrastał opór społeczny względem części przedsięwzięć o charakterze ekologicznym. Tym samym zmaleją szanse na szeroką edukację ekologiczną dążącą m.in. do zwiększenia liczby inwestycji wykorzystujących odnawialne źródła energii. Z punktu widzenia nowych wyzwań i kierunków rozwoju, na gruncie międzynarodowym będzie to proces szczególnie negatywny. Utrudni bowiem wdrażania działań chroniących środowisko przy jednoczesnym tworzeniu nowych miejsc pracy (projekty budowy i obsługi infrastruktury OZE generują nowe miejsca pracy).

7.3. Prognoza w zakresie obszaru społecznego

Prognozowanie zagadnień w sferze społecznej zawsze obarczone jest pewnym błędem wynikającym z konieczności przewidywania zachowań ludzkich. O ile statystyka oferuje narzędzia prognozowania w oparciu o modele matematyczne i statystyczne, to nie każdy element działalności człowieka można opisać wzorem matematycznym. W przypadku krótkich szeregów czasowych i prognozowania na długie okresy (a taką sytuację rozpatrujemy), do oceny trafności trendów wynikających ze statystycznej analizy danych historycznych niezbędne jest także wykorzystanie niematematycznych metod oceny

---

¹³⁴ Wskazania powyższe wynikają z materiałów pozyskanych w trakcie warsztatów strategicznych z mieszkańcami, materiałów ze spotkań z mieszkańcami w ramach realizacji projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” oraz opracowania wyników badań w ramach projektu Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieskim Parku Narodowego.

zachowania w przyszłości takich, jak metody ekspertyz, metod ankiet, metody analogowe czy też nawet metody intuicyjnych¹³⁵.

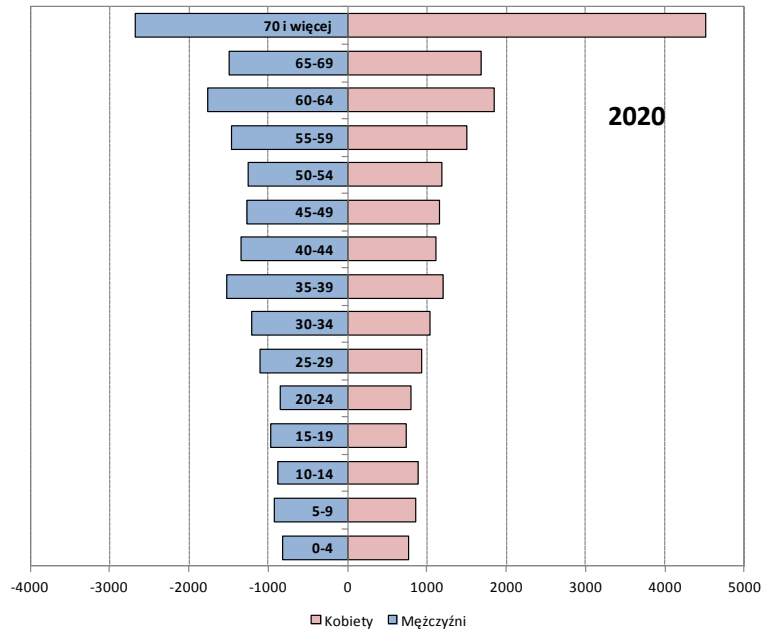
Jednym z najczęściej prognozowanych elementów sfery społecznej jest oczywiście określenie przyszłej liczby mieszkańców. Niekorzystne trendy demograficzne zdiagnozowane na terenie powiatu hajnowskiego takie, jak depopulacja wynikająca ze spadku przyrostu naturalnego, starzenia się społeczeństwa oraz odpływu migracyjnego mieszkańców zmierzają do dalszego, sukcesywnego zmniejszania liczby mieszkańców. Zgodnie prognozami opracowanymi przez ekspertów Głównego Urzędu Statystycznego, liczba mieszkańców powiatu hajnowskiego na przełomie zaledwie 7 lat spadnie aż o ponad 12% do poziomu 39802 mieszkańców w 2020 roku. Jest to bardzo niekorzystny obraz przyszłości zwłaszcza, że dotychczasowy trend spadkowy przez 11 lat osiągnął poziom 9,1%.

Ryc.95. Prognozowanie liczby mieszkańców
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS

Wydaje się, że odwrócenie tego trendu przy tak wyraźnych i obserwowanych procesach demograficzno – społecznych (spadek liczby urodzeń, zwiększona mobilność mieszkańców, starzenie się społeczeństwa) będzie w przypadku, nie tylko powiatu hajnowskiego, ale całego województwa podlaskiego szczególnie trudne. Jedyną możliwością jest powstrzymanie tempa spadku, co wymaga podjęcia szeregu działań zmierzających przede wszystkim do stworzenia wysokich warunków życia obecnym i przyszłym mieszkańcom. Generowanie impulsów rozwojowych jest czasochłonne, ale może przyczynić się do poprawy konkurencyjności powiatu chociażby do tego stopnia, by zmniejszyć odpływ kapitału ludzkiego - młodych i najbardziej kreatywnych mieszkańców.

¹³⁵ Zeliaś A., Pawełek B., Wanat S., Prognozowanie ekonomiczne. Teoria, przykłady, zadania, PWN, Warszawa 2003.

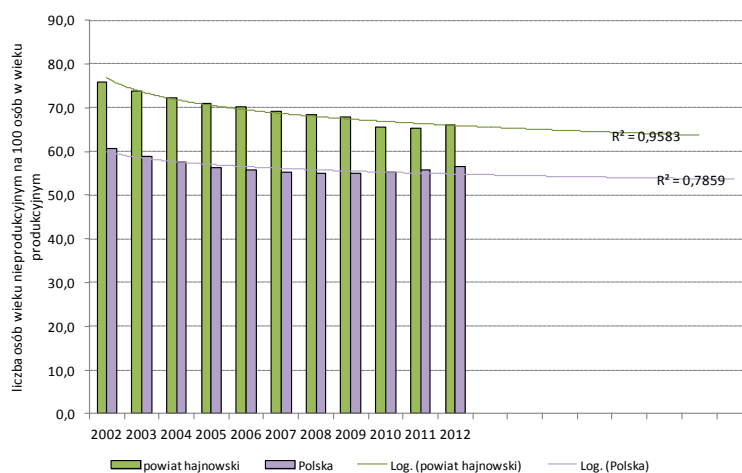
Ryc.96. Oczekiwana struktura wieku mieszkańców powiatu
Źródło: opracowanie własne

Nie można też zapominać o konieczności poprawy jakości życia mieszkańców, którzy pozostaną w gminach powiatu i będą tworzyć jego potencjał rozwojowy. Z całą pewnością będzie się on opierał na osobach w grupie wiekowej powyżej 35 roku życia. Jak wskazują prognozy, w wyniku wspomnianych wyżej trendów demograficznych, struktura wiekowa mieszkańców powiatu odpowiadać będzie tzw. piramidzie regresywnej wskazującej na „stare” społeczeństwo. Tym samym nastąpi coraz bardziej niekorzystne kształtowanie wskaźników obciążenia demograficznego.

Niekorzystne zmiany struktury wiekowej mieszkańców w najbliższych latach będą najważniejszą determinantą dla polityki społecznej w powiecie. Będzie bowiem koniecznym dostosowanie infrastruktury do potrzeb coraz starszego społeczeństwa. Spadek liczby najmłodszych mieszkańców będzie skutkował koniecznością optymalizacji sieci placówek przedszkolnych i szkolnictwa na poziomie podstawowym. Zwiększy się zapotrzebowanie na usługi kształcenia osób dorosłych w celu zwiększenia ich kompetencji zawodowych, a tym samym dostosowania jakości kapitału ludzkiego do potrzeb zmieniającego się rynku pracy.

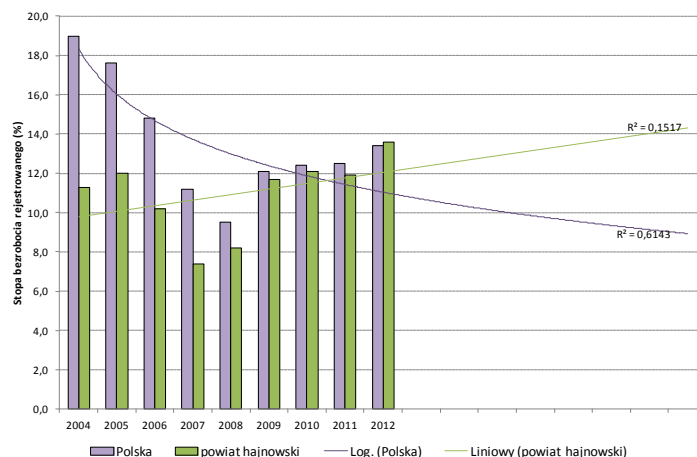
Wypadkową procesów demograficznych, ale przede wszystkim ekonomicznych, jest sytuacja na rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem trendów bezrobocia. Diagnoza stanu powiatu hajnowskiego wykazała odwrotny, niż w przypadku Polski, kierunek zmian. W gminach powiatu hajnowskiego w pierwszych latach analizy poziom bezrobocia był zdecydowanie niższy niż średnia dla kraju. Kierunek zmian w obu przypadkach zgodnie z prognozą trendów jest odwrotny. Jednak, jeśli spojrzymy na dane z lat 2009 – 2012, stopa

bezrobocia w Polsce i w powiecie hajnowskim jest podobna i można założyć, że zwłaszcza w przypadku powiatu hajnowskiego, przy braku wpływu istotnych czynników o charakterze endogenicznym i egzogenicznym będzie ono wzrastało. Przy zachowaniu obecnego tempa, do 2020 roku stopa bezrobocia rejestrowanego w powiecie przekroczy poziom 14%.

Ryc.97. Prognozowane poziomy obciążenia demograficznego
Źródło: opracowanie własne

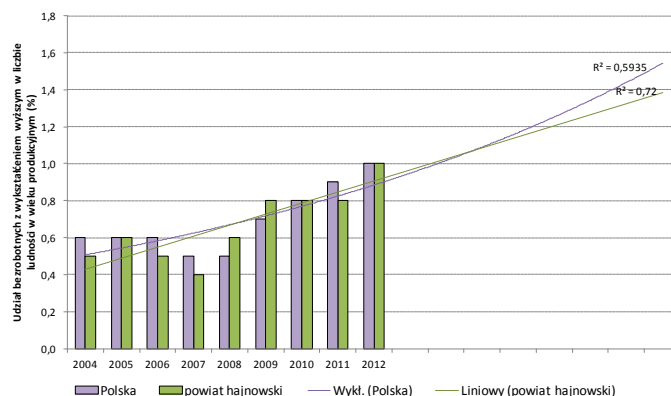
Z punktu widzenia oceny potencjału kapitału ludzkiego szczególnie wydaje się problem bezrobocia wśród osób z wykształceniem wyższym. Obserwowany od 8 lat w powiecie hajnowskim trend odpowiada liniowemu trendowi, co tym samym wskazuje na jednostajny przyrost udziału osób z wykształceniem wyższym. Tendencja ta jest zbieżna z procesem zachodzącym w całym kraju. Można przypuszczać, że przy stałym przyroście osób z wykształceniem wyższym, przy jednoczesnym braku ofert pracy w regionie, problem ten będzie się pogłębiał. Jednak w związku z pewnymi nowymi kierunkami zmian zaobserwowanymi w ostatnich 2-3 latach trudno będzie jednoznacznie to potwierdzić. Wynika to z faktu zmian w zakresie podejścia do wykształcenia w kontekście jego znaczenia na rynku pracy. Intensywny rozwój szkolnictwa wyższego przyczynił się do znacznego wzrostu osób z wykształceniem wyższym. Zmiana ta nastąpiła kosztem jednostek kształcących na poziomie średnim technicznym i zawodowym. Na rynku pracy zaczęło brakować wykwalifikowanej kadry zawodowej, specjalistów w dziedzinach nie wymagających edukacji na poziomie wyższym. Efektem tych niekorzystnych trendów jest ponowny rozwój infrastruktury edukacyjnej kształcącej na poziomie zawodowym. Zmianie uległo także podejście młodych osób, które obserwując sytuację na rynku pracy, coraz częściej rezygnują z podjęcia nauki na wyższej uczelni.

Ryc.98. Trendy w zakresie bezrobocia
Źródło: opracowanie własne

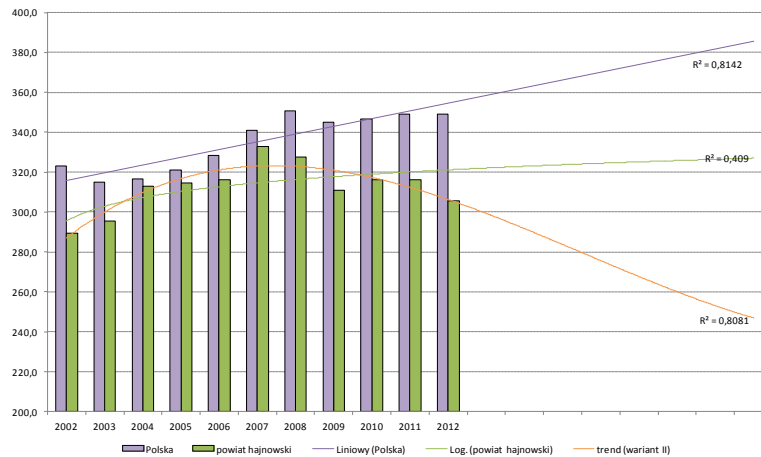
Efekty nowego podejścia do edukacji w połączeniu ze zmianami w jakości i systemie edukacji, a także z niższym demograficznym mogą w konsekwencji przyczynić się do względnego zahamowania przyrostu osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym. W przypadku powiatu hajnowskiego, jak i wielu obszarów charakteryzujących się peryferyjnym położeniem, na faktyczną liczbę osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym wpływać będzie fakt ubytku migracyjnego mieszkańców. Najczęściej bowiem osoby, które wyjechały kształcić się do dużych miast nie wracają już do rodzinnych miejscowości.

Przekształcenia na rynku pracy generują zmiany w poziomie wskaźnika zatrudnienia. Analiza możliwych linii trendu jednoznacznie wskazuje na niekorzystny kierunek zmian bez względu na to, który wariant możliwego dalszego zachowania się krzywej prognozowania zastosujemy. W pierwszym wariantcie, nazwijmy go „optymistycznym”, liczba pracujących na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym pozostanie na względnie stałym poziomie. W przypadku wariantu „pesymistycznego”, stopa zatrudnienia znacznie odbiegnie od średniej krajowej i osiągnie poziom około 250 osób/1000 mieszkańców.

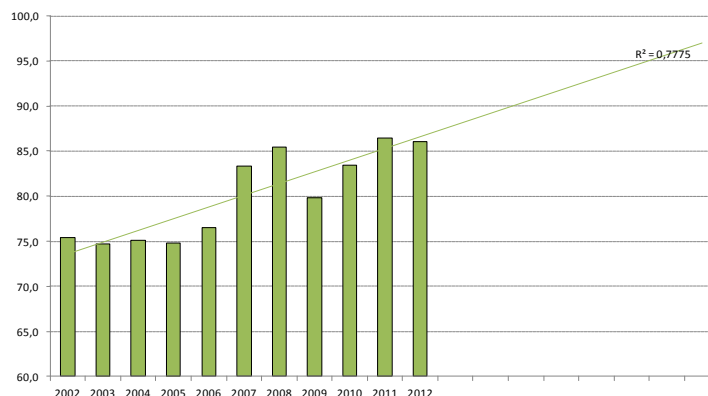
Ryc.99. Prognozowanie udziału bezrobotnych z wykształceniem wyższym
Źródło: opracowanie własne

Należy jednak pamiętać, że wskaźnik ten nie obejmuje pracujących w przedsiębiorstwach zatrudniających poniżej 9 pracowników. Dlatego też interpretując poniższe trendy wskazać można na możliwe zmniejszenie liczby największych pracodawców. W tym kontekście wariant „pesymistyczny” wydaje się jednak najmniej prawdopodobny. Na terenie powiatu hajnowskiego jednym z największych pracodawców stanowi sfera budżetowa, a w tym zakresie nie przewiduje się znaczących zmian.

Ryc.100. Możliwe kierunki zmian stopy zatrudnienia
Źródło: opracowanie własne

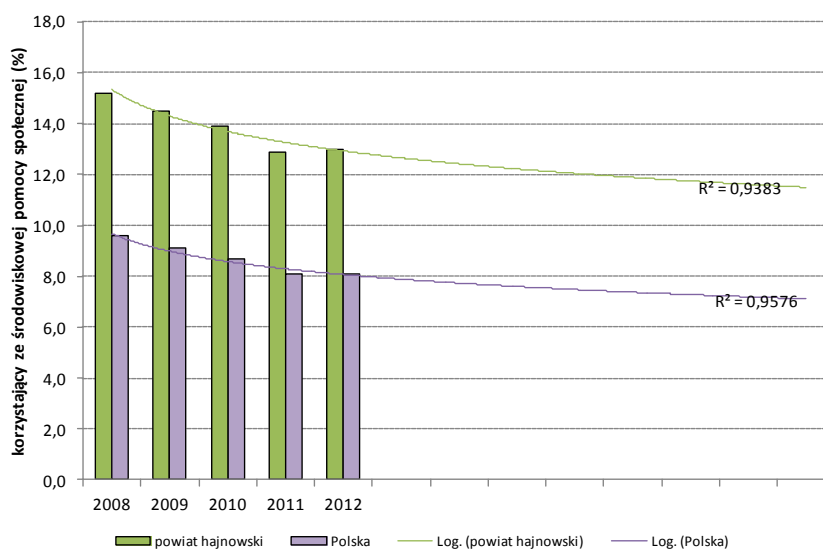
Pozytywnie kształtuje się natomiast krzywa trendu dla oceny oczekiwanego spadku dysproporcji średniego wynagrodzenia w powiecie hajnowskim w odniesieniu do średniej krajowej. Zgodnie z wynikami analiz do 2020 roku, przy zachowaniu niezmiennego tempa zmian, dysproporcje w wynagrodzeniu powinny zmniejszyć się do poziomu 5%.

Ryc.101. Oczekiwane zmiany relacji przeciętnego wynagrodzenia w relacji do średniej krajowej (Polska=100)
Źródło: opracowanie własne

W kontekście powyższych wniosków, słusznym wydaje się stwierdzenie o możliwości dalszego spadku udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających ze

środowiskowej pomocy społecznej. Kierunek prognozowanych zmian jest zbieżny z trendem zaobserwowanym także w Polsce. Utrzymanie się tego kierunku potwierdzić może fakt, że Polska wkracza w kolejny okres programowania UE. W ramach wsparcia w latach 2014 – 2020 znaczna pomoc ma być skierowana na aktywizację i walkę z wykluczeniem ekonomicznym i społecznym. Tym samym dostępne będą kolejne projekty uwzględniające w swym zakresie szkolenia czy staże (w obu przypadkach uczestnicy liczyć mogą na wsparcie finansowe w postaci dodatku szkoleniowego czy stażowego, które wpływa na wysokość dochodów, a tym samym, możliwość aplikowania o wsparcie w ramach pomocy społecznej).

Ryc. 102. Prognozowanie zmian w udziale osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej

Źródło: opracowanie własne

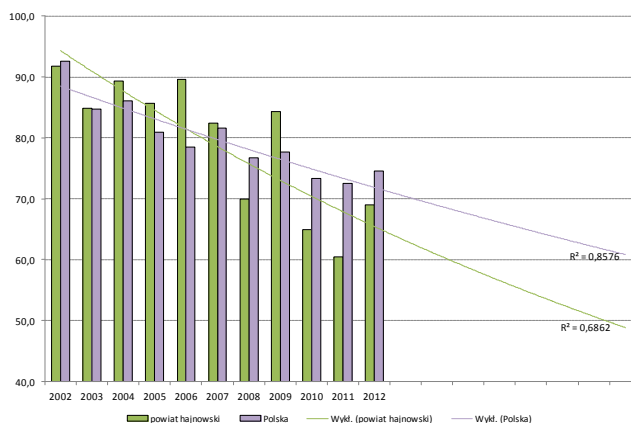
Zmiany te wpłyną natomiast na wysokość środków budżetowych przeznaczanych na pomoc społeczną w przeliczeniu na mieszkańca. Wynikać to będzie m.in. z faktu istnienia szeregu problemów społecznych związanych ze starzeniem się społeczeństwa, zwiększeniem problemu niepełnosprawności, a także bezrobocia.

W kwestii związanej ze sferą nauczania przewidywać można, że wskaźnik objęcia nauczaniem przedszkolnym najmłodszych mieszkańców nie ulegnie znaczącej zmianie. Powiat hajnowski pod tym względem charakteryzuje się wartościami wyższymi niż średnia dla kraju (co wykazano już w diagnozie). Teoretycznie możliwym jest osiągnięcie poziomu 100%. Pamiętać jednak należy, że nie wszyscy rodzice posyłają dzieci do przedszkola. W każdym społeczeństwie istnieje grupa osób, która ze względu na posiadane możliwości (urlop macierzyński, opieka dziadków) lub też z własnego, indywidualnego wyboru sama opiekuje się dziećmi w wieku przedszkolnym.

Problem stanowi jednak prognoza liczby uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych. Konsekwencją niekorzystnych trendów demograficznych zachodzących, nie tylko w powiecie hajnowskim i regionie podlaskim, jest stałe obniżanie liczby osób w wieku szkolnym. Przy dalszym utrzymaniu tempa zmian konieczne będzie wprowadzenie istotnych zmian związanych z optymalizacją sieci placówek edukacyjnych. W wielu regionach Polski jako element podtrzymujący przyszłe funkcjonowanie szkół stawia się fakt obniżania wieku rozpoczęcia edukacji na szczeblu podstawowym. W przypadku powiatu hajnowskiego, w związku z obniżaniem liczby najmłodszych roczników nie można tego argumentu przełożyć na sytuację szkół lokalnych.

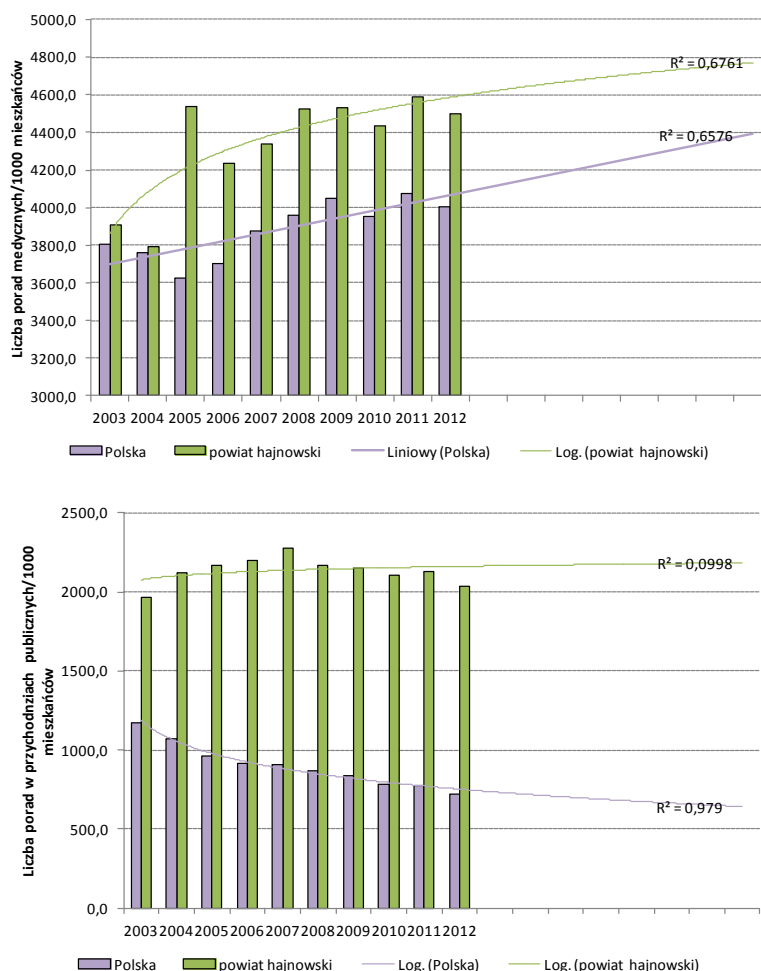
Spadek liczby uczniów ogółem wpłynie na zmniejszenie liczby dzieci przypadających na jednego nauczyciela. Tym samym, stworzone zostaną lepsze warunki do nauki, co za tym idzie, do poprawy jakości i standardów nauczania. Będzie to o tyle istotne, że zgodnie z danymi Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży, wyniki uczniów szkół w powiecie hajnowskim w wielu przypadkach odbiegają od średniej wojewódzkiej i krajowej. Intensyfikacja działań dążących do poprawy jakości kształcenia przyczyni się w długofalowej perspektywie do znaczącego podniesienia jakości kapitału ludzkiego (w tym kapitału wiedzy), który będzie mógł generować impulsy rozwojowe wykorzystując własną wiedzę i potencjał edukacyjny zlokalizowany na terenie powiatu hajnowskiego (Instytut Biologii Ssaków PAN, Białowieska Stacja Geobotaniczna UW, Europejskie Centrum Lasów Naturalnych Instytutu Badawczego Leśnictwa, Pracownia Naukowa BPN, Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej), ale także tworząc nowe innowacyjne elementy w przestrzeni gospodarczej i społecznej w powiecie.

Jednym z mierników jakości kapitału ludzkiego jest poziom zdawalności matur. Zgodnie z analizą trendów w oparciu o dane historyczne z lat 2002 – 2012 przewiduje się dalszy spadek liczby osób z pozytywnym wynikiem egzaminu maturalnego, zwłaszcza w przypadku ponadgimnazjalnych szkół zawodowych.

Ryc.103. Prognozowane wskaźniki zdawalności matur
Źródło: opracowanie własne

Z punktu widzenia planowania rozwoju infrastruktury zdrowotnej (a także usług około zdrowotnych) na uwagę zasługuje kwestia dotychczasowego zapotrzebowania na ten rodzaj świadczeń.

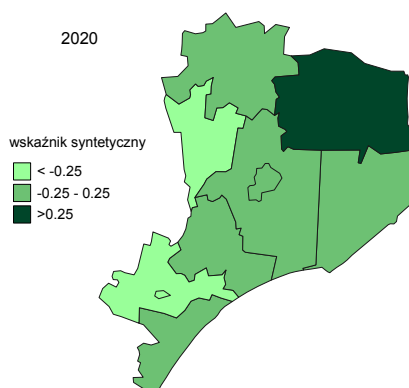
Ryc.104. Prognozowanie tempa zmian w zakresie korzystania z usług medycznych.

Źródło: opracowanie własne

Jak wskazują wyniki analizy danych historycznych można oczekiwać dalszego stałego zwrotu liczby porad medycznych udzielonych w placówkach ochrony zdrowia w powiecie hajnowskim. Przyczynę tego stanu rzeczy upatruje się m.in. w pogorszeniu stanu zdrowia w społeczeństwie. W związku ze zmianami cywilizacyjnymi, zmianą trybu życia, zwiększeniem ilości spożywanej przetworzonej żywności, spada odporność na choroby oraz zwiększa się ryzyko różnego rodzaju schorzeń. W przypadku powiatu hajnowskiego na progres liczby udzielonych porad medycznych/1000 mieszkańców wpływa także fakt zmian w strukturze wiekowej mieszkańców. Z powodu spadku liczby młodych roczników, w powiecie hajnowskim przewagę stanowią osoby starsze, które z racji wieku w większym stopniu potrzebować będą profesjonalnej opieki medycznej.

Na ryc.105 przedstawiono prognozowany na podstawie modeli ekonometrycznych poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze społecznym w powiecie hajnowskim w roku 2020¹³⁶.

Ryc.105. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze społecznym w powiecie hajnowskim w roku 2020

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych prognoz wynika, że zdecydowanie wyższym poziomem rozwoju społecznego (w relacji do średniej dla powiatu) w 2020 r. charakteryzować się będzie gmina Narewka, a najniższym – gmina Czyże.

Tab.43. Prognoza hierarchii problemów w obszarze społecznym

		suma wskazań (%)	1	2	3	4	5
1	negatywne trendy migracyjne (migracja zagraniczna i/lub do dużych miast)	100	54,5	12,1	6,1	15,2	12,1
2	słabe perspektywy zatrudnienia i wysokie bezrobocie	100	40,5	24,3	16,2	13,5	5,4
3	niski poziom jakości życia mieszkańców	100	12,9	32,3	29,0	16,1	9,7
4	ubożenie społeczeństwa	100	15,6	18,8	12,5	28,1	25,0
5	niekorzystne trendy demograficzne (starzenie się społeczeństwa)	100	6,3	15,6	34,4	12,5	31,3
6	słaba współpraca lokalna	100	4,8	23,8	33,3	28,6	9,5
7	niedoinwestowana baza szkolnictwa zawodowego	100	0,0	23,1	23,1	23,1	30,8
8	słabo rozwinięta baza socjalna	100	11,1	44,4	22,2	11,1	11,1
9	ograniczony dostęp do usług społecznych i komunalnych oraz ich niewystarczająca jakość	100	7,7	0,0	0,0	38,5	53,8

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

¹³⁶

W modelu wykorzystano następujące dane: średnia powierzchnia mieszkania na mieszkańca, liczba pracujących na 1000 mieszk. w wieku produkcyjnym (stopa zatrudnienia), saldo migracji na 1000 osób, urodzenia żywe na 1000 mieszkańców, współczynnik skolaryzacji brutto, udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym i wydatki w Dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego na mieszkańca. Bazą były dane roczne z lat 2003-2012. Ze względu na zbyt krótkie szeregi czasowe (dopiero od 2008 r.) do budowy modeli nie wzięto zmiennej „udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem”.

Krótką perspektywą czasową prognozy (5 lat) wpłynęła na zaledwie nieznaczne zmiany w strukturze ważności problemów społecznych (względem problemów zidentyfikowanych w części diagnostycznej) wskazanych przez respondentów. Społeczność lokalna świadoma daleko posuniętych procesów depopulacyjnych wyraziła obawę, że ten trend nie ulegnie zmianie. Tak samo według opinii mieszkańców będzie w przypadku zmian warunków na rynku pracy i w poziomie życia mieszkańców. Zgodnie z opiniami osób ankietowanych okres pięcioletni jest zbyt krótki by z całą pewnością stwierdzić zmianę w sferze największych barier. Również analiza współzależności pomiędzy poszczególnymi problemami nie wykazała zmian.

Mieszkańcy mają ponadto świadomość, że w celu odwrócenia niekorzystnych trendów w obszarze społecznym niezbędne jest wykonanie szeregu działań koordynujących zarówno sferę społeczną, gospodarczą a w przypadku powiatu hajnowskiego także ekologiczną. Działania te miałyby na celu generowanie impulsów dla rozwoju zrównoważonego.

Na uwagę zasługuje fakt, że mieszkańcy świadomi ogólnych trendów demograficznych nie tylko w powiecie, ale też w regionie i kraju, wskazują na szczególne zagrożenie odwrotnej zależności pomiędzy zmianą struktury wiekowej mieszkańców (starzenie się społeczeństwa) a poziomem zmian w sferze usług socjalnych.

Wśród części respondentów, którzy wskazywali dodatkowe problemy w sferze społecznej, pojawiły się głosy dotyczące aspektu kulturowego a w zasadzie jego wykorzystania w kontekście podniesienia konkurencyjności powiatu hajnowskiego. Wskazano, że jest to element podawany wielokrotnie jako najważniejszy atut, zaraz za przyrodniczym potencjałem Puszczy Białowieskiej. Jednak jest on zbyt słabo wykorzystywany oraz niedoinwestowany.

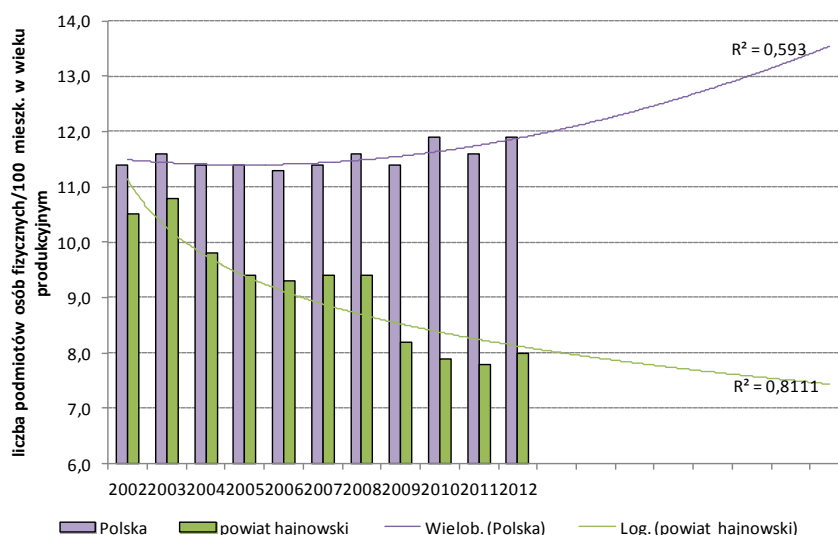
Wśród dodatkowych problemów najczęściej wymieniane były obawy odnośnie przyszłej jakości kapitału ludzkiego w związku pogorszeniem jakości kształcenia oraz słabym dostosowaniem jego poziomu i kierunków do faktycznych wyzwań rynku pracy (np. poprzez kładzenie większego nacisku na teorię a nie praktykę).

7.4. Prognoza w zakresie obszaru gospodarczego

Zrównoważona gospodarka jest jednym z kluczowych kryteriów oceny poziomu rozwoju jednostek. Zapewnia ona bowiem właściwe warunki dla wysokich parametrów poziomu życia mieszkańców przy jednoczesnym uwzględnieniu potencjału wewnętrznego (kapitał ludzki, istniejąca w danej jednostce infrastruktura techniczna, właściwy klimat dla rozwoju działalności stwarzany przez samorządy i instytucje otoczenia biznesu itp.), oczekiwań i opinii społeczności lokalnych wraz z poszanowaniem przyrody (zwłaszcza o szczególnych

walorach ekologicznych). Najbardziej właściwym jest taki rozwój elementów obszaru gospodarczego, który w umiejętny sposób wykorzystuje istniejący potencjał a jednocześnie generuje impulsy rozwojowe i stanowi bodziec dla innowacyjnego, ale i zrównoważonego podejścia do zasobów i przestrzeni danej jednostki (np. wykorzystanie walorów przestrzennych na rzecz tzw. usług środowiska, które przy właściwej koordynacji i ukierunkowaniu stanowią doskonały element zrównoważonego rozwoju).

Analiza danych historycznych w obszarze gospodarczym pozwoliła wskazać na kierunki, w których podąża powiat hajnowski. Dzięki temu możliwe jest skierowanie interwencji w celu zahamowania niekorzystnych trendów. Tak, jest w przypadku rozwoju przedsiębiorczości lokalnej w gminach powiatu hajnowskiego.

Ryc.106. Trendy rozwoju przedsiębiorczości indywidualnej
Źródło: opracowanie własne

Utrzymujący się od dekady stały regres liczby podmiotów prywatnych, prowadzonych przez osoby fizyczne przy jednoczesnym spadku liczby mieszkańców sprawia, że ogólny kierunek zmian w zakresie przedsiębiorczości społeczności lokalnej jest bardzo niekorzystny (zwłaszcza w relacji do procesów obserwowanych w kraju) (ryc. 106). Przy utrzymującym się tempie zmian, do 2020 roku dysproporcje pomiędzy powiatem a resztą kraju ulegną znaczącemu pogłębieniu. Co prawda, na terenie powiatu działa szereg przedsiębiorstw dużych w branży metalowej, maszynowej oraz drzewnej, które tworzą potencjał gospodarczy. Jednak ze względu na zmieniającą się koniunkturę gospodarczą zasadnym jest działanie na rzecz dywersyfikacji rodzajów działalności. Ponadto, to właśnie w małych firmach jest największy potencjał aktywności gospodarczej.

Próba określenia wartości oczekiwanych w 2020 roku w przypadku poszczególnych jednostek wskazała, że przy utrzymaniu obecnego tempa zmian najbardziej znaczące spadki

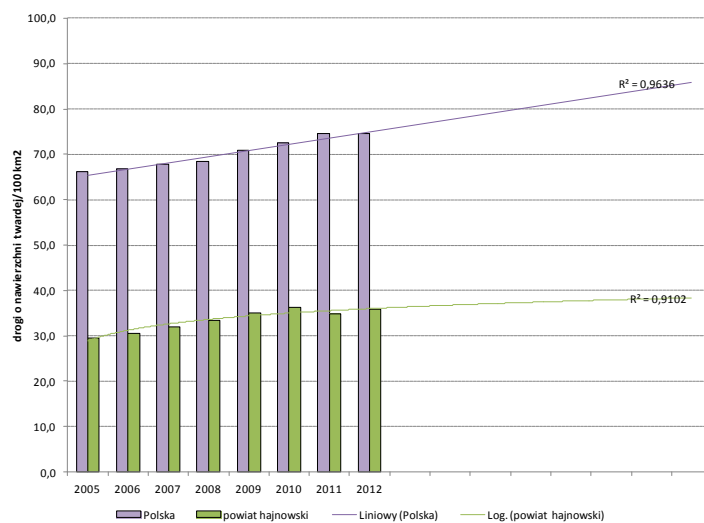
wartości współczynnika przedsiębiorczości (względem roku 2012) charakteryzować będą gminę Narewka (spadek o 45%), gminę wiejską Hajnówka (spadek o 40%) oraz gminę Białowieża (spadek o 30%).

Analiza materiałów źródłowych wykazała, że na terenie powiatu hajnowskiego podejmowane są już działania zmierzające do aktywizacji potencjalnych przedsiębiorców, a tym samym do odwrócenia tego niekorzystnego trendu w zakresie działalności gospodarczej. W powiecie hajnowskim działają podmioty takie, jak filia Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego - Centrum Wspierania Biznesu w Hajnówce, Cech Rzemiosł Różnych, Centrum Wdrażania Projektów przy Białowieskim Parku Narodowym. Także LGD „Puszcza Białowieska” umożliwia małym przedsiębiorstwom wsparcie poprzez narzędzia oferowane przez PROW 2007-2013. Funkcjonowanie wspomnianych organizacji nie stanowi samo w sobie gwaranta rozwoju przedsiębiorczości. Konieczne jest zatem lepsze skoordynowanie działań wspierających rozwój MŚP, ale przede wszystkim działania edukujące i pobudzające kapitał społeczny oraz kapitał wiedzy na rzecz rozwoju przedsiębiorczości.

O ile rozwój podmiotów osób fizycznych zależy głównie od indywidualnych predyspozycji i ambicji jednostki, to rozwój gospodarczy oparty na dużych przedsiębiorstwach nie może się odbywać bez zapewnienia właściwej infrastruktury. Dotyczy to infrastruktury komunikacyjnej, wodno – kanalizacyjnej, gazowej czy teleinformatycznej w skali lokalnej, jak w odniesieniu do specjalnie w tym celu przygotowanych terenów inwestycyjnych.

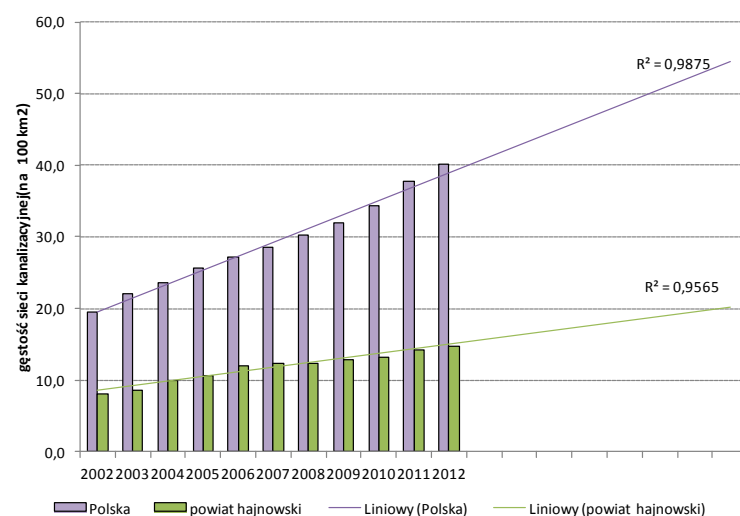
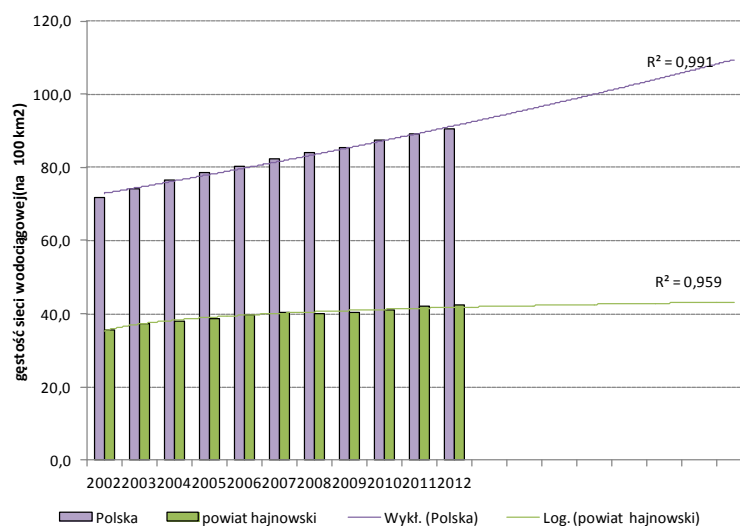
Gęstość sieci dróg o nawierzchni twardej w powiecie hajnowskim jest niewielka (patrz: rozdział. 6.4). Zapewne niemożliwym będzie osiągnięcie wskaźników zbliżonych do średniej krajowej ze względu na specyficzne uwarunkowania przestrzenno – przyrodnicze. Konieczne jest natomiast podjęcie działań w celu poprawy standardów i jakości istniejącej infrastruktury drogowej w taki sposób, by nie stanowiła ona bariery rozwojowej powiatu (zarówno dla potencjalnych inwestorów, jak i turystów odwiedzających powiat). Tempo zmian w gęstości sieci dróg o nawierzchni twardej w latach 2005 – 2012 było szybsze w powiecie hajnowskim (wzrost o 21,4%) niż w województwie podlaskim (15,6%) oraz w kraju (12,7%). Było ono uwarunkowane głównie możliwościami finansowymi poszczególnych samorządów. Teoretycznie można założyć, że przy stałym tempie działań w zakresie modernizacji istniejących dróg, gęstość sieci o podwyższonym standardzie będzie wzrastała. Są to jednak inwestycje kosztochłonne i w znacznym stopniu obciążające budżet lokalny. O ile w poprzedniej perspektywie finansowej UE (2007 – 2014) inwestycje w zakresie dróg lokalnych mogły być współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, to już w obecnej (2014-2020) na wsparcie liczyć mogą wyłącznie

przedsięwzięcia o zasięgu ponadlokalnym – włączające istniejący system komunikacyjny do ogólnokrajowej sieci.

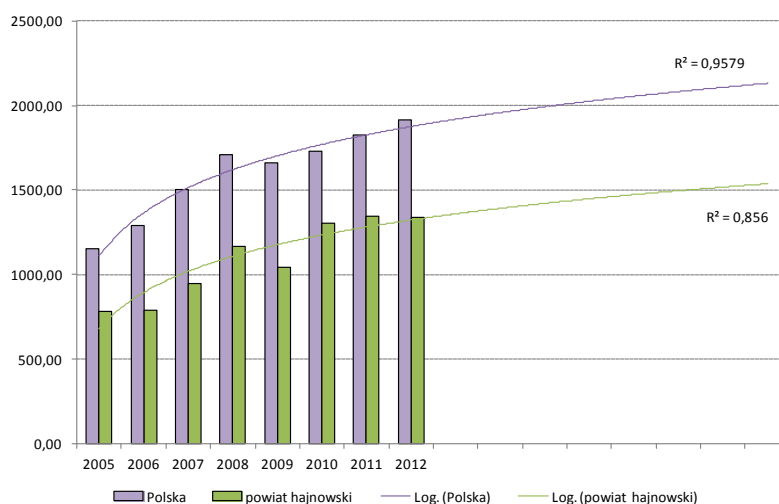
Ryc.107. Trendy zmian gęstości sieci dróg o twardej nawierzchni

Źródło: opracowanie własne

Ryc.108. Trendy zmian gęstości sieci wodno - kanalizacyjnej
Źródło: opracowanie własne

Podobnie, jak w przypadku próby określenia tempa zmian w przypadku sieci dróg, tak samo pewnym ryzykiem obarczone jest prognozowanie gęstości sieci wodno-kanalizacyjnej. Wszystkie jednostki samorządowe są świadome konieczności uzbrajania w infrastrukturę sieciową niezbędną nie tylko dla zwiększania atrakcyjności terenu pod inwestycję, ale także dla poprawy jakości życia mieszkańców oraz ze względu na konieczności ochrony środowiska. Niestety są to inwestycje wymagające poniesienia wysokich nakładów, na które samorządy nie zawsze mogą sobie pozwolić. Przy utrzymaniu dotychczasowego tempa rozbudowy infrastruktury, uwzględniając wyłącznie wyniki statystyczne na bazie danych od 2002 roku, można założyć, że w powiecie hajnowskim gęstość sieci wodno – kanalizacyjnej będzie wzrastała w bardzo powolnym tempie. Przy czym przyrost wodociągów znacznie wyhamuje ze względu na bardzo wysoki udział osób korzystających z sieci (dane za rok 2012). Przewidywanego trendu nie można jednak rozpatrywać w charakterze negatywnym. Na uwagę zasługuje bowiem fakt, że o ile poziom skanalizowania gminy nie jest wysoki (duża kosztocłonność inwestycji zwłaszcza w przypadku regionów o bardzo małej gęstości zaludnienia), to obserwuje się coraz bardziej dynamiczny rozwój wsparcia w zakresie budowy przydomowych oczyszczalni ścieków.

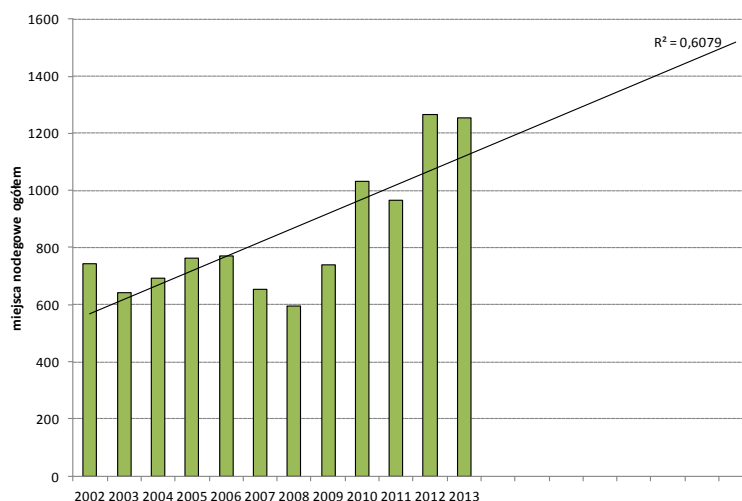
Ryc.109. Prognozowanie wysokości dochodów własnych gmin *per capita*
Źródło: opracowanie własne

Wśród elementów obszaru gospodarczego dla których można określić kierunek zmian przy zastosowaniu metody prognozowania w oparciu o linię trendu wymienić także można tempo wzrostu dochodów własnych *per capita*. Przedstawiony poniżej wynik analizy nie

będzie jednak służył ocenie przyszłego poziomu rozwoju gospodarczego ponieważ nie sposób przewidzieć wartość pieniądza w perspektywie kilkuletniej, zwłaszcza przy dynamicznie zmieniającej się sytuacji na rynkach europejskich i światowych. Niemniej jednak założyć można pewien trend, który wskazuje na wzrost dochodów własnych jednostek samorządowych tworzących powiat. W związku z faktem malejącej stale liczby mieszkańców powiatu na wzrost poziomu dochodów wpływać będzie w największym stopniu rozwój działalności gospodarczej. Tym samym istnieje konieczność generowania impulsów dla lokalnej przedsiębiorczości oraz dla wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej powiatu.

Jednym z obszarów gospodarki, który stanowi element generujący jednostkom samorządowym dochody bezpośrednie (wpływ z tytułu podatków od przedsiębiorców) i pośrednie (np. miejsca pracy w obsłudze ruchu turystycznego) jest turystyka. Jest to forma działalności, która w wielu gminach o wysokim potencjalnie turystycznym, rozwija się najbardziej intensywnie i stanowi bodziec dla rozwoju działalności okołoturystycznej.

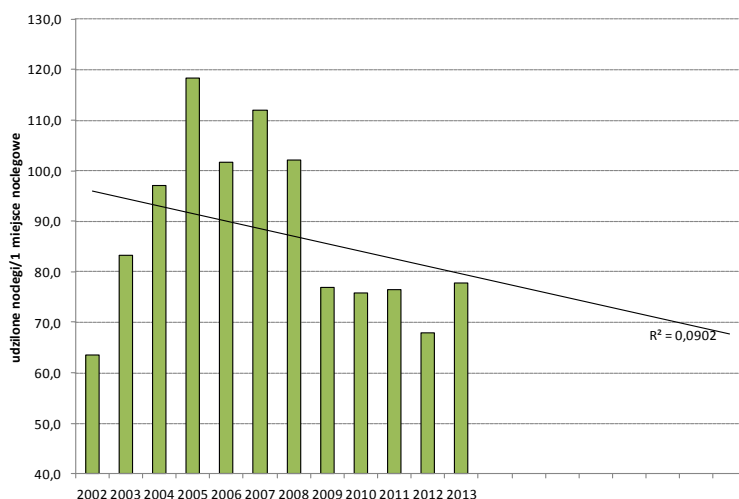
Powiat hajnowski w świadomości statystycznego Polaka kojarzy się głównie z Puszczą Białowieską i Białowieskim Parkiem Narodowym¹³⁷. Jest to swoisty „produkt” lokalny, który ma stanowić magnes przyciągający turystów z całego kraju i z zagranicy. W pewien sposób spełnia swoją rolę, co potwierdza np. stale wzrastająca liczba miejsc noclegowych w powiecie. Przyrost miejsc zakwaterowania ma charakter liniowy i przy utrzymaniu się tego tempa do 2020 roku w powiecie hajnowskim funkcjonować będzie ponad 1600 miejsc noclegowych.

Ryc.110. Prognozowanie zmian liczby miejsc noclegowych
Źródło: opracowanie własne

¹³⁷ Informacje pojawiające się w mediach ogólnopolskich i dotyczące powiatu hajnowskiego skoncentrowane na tematyce Puszczy Białowieskiej oraz „wizytówki” regionu, jak jest żubr. Ponadto w materiałach promocyjnych województwa podlaskiego większość atrakcji turystycznych prezentowanych na ziemi hajnowskiej odwołuje się również do Puszczy Białowieskiej.

Ze względów ekonomicznych przyrost liczby miejsc noclegowych jest pozytywny, ponieważ oznacza wzrost atrakcyjności powiatu, a tym samym wzrost popytu na usługi turystyczne. Jednak analiza danych dotyczących liczby udzielonych noclegów przypadających na jedno miejsce noclegowe wskazuje odwrotny kierunek niż oczekiwany. Od 2007 roku obserwuje się spadek wartości wskaźnika. Tym samym można przypuszczać, że przyrost liczby miejsc noclegowych nie generuje ruchu turystycznego. Ponadto dane te wskazują na fakt, że duża część turystów odwiedzających powiat hajnowski nie zostaje na dłużej. Są to jedynie grupy odwiedzające poszczególne atrakcje powiatu na zasadzie 1-dniowych wycieczek lub grupy uprawiające turystykę tzw. biznesową, konferencyjną.

Ryc.111. Prognozowanie liczby udzielonych noclegów

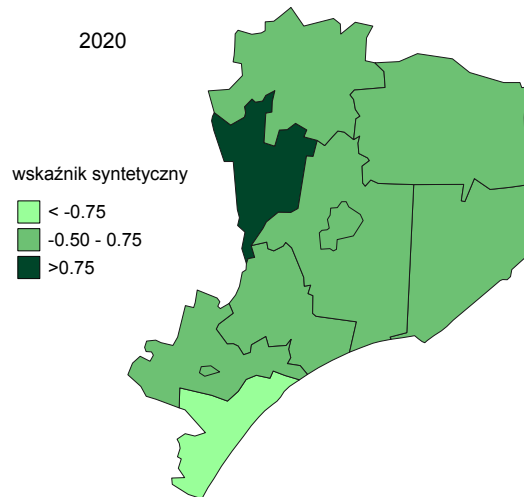
Źródło: opracowanie własne

Tym samym konieczne wydaje się skoordynowanie działań na obszarze powiatu dążące do stworzenia jednej, wspólnej, kompleksowej oferty opartej nie tylko na dziedzictwie przyrodniczym, ale także kulturowym regionu. Ponadto koniecznym jest zrównoważenie oferty turystycznej (w oparciu o jej ilość i jakość) w taki sposób, by ruch turystyczny nie koncentrował się wyłącznie w gminie Białowieża (która obecnie posiada ponad 80% miejsc noclegowych w powiecie i charakteryzuje się największym ruchem turystycznym).

Mając na uwadze zrównoważenie rozwoju gospodarczego powiatu należy stwarzać warunki dla dywersyfikacji działalności przy wykorzystaniu istniejącego potencjału endogenicznego przy jak najmniej szkodliwym oddziaływaniu na środowisko. Jednocześnie, wraz z wyzwaniami stawianymi lokalnym gospodarkom koniecznym wydaje się generowanie nowych, innowacyjnych usług i produktów zgodnie z zasadami gospodarki opartej na wiedzy.

Do prognozowania wskaźników syntetycznych powiatu hajnowskiego zastosowano modele ekonometryczne. W modelach tych korzystano z następujących zmiennych objaśniających: osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 osób w wieku produkcyjnym, korzystający z kanalizacji, dochody własne na mieszkańca (zł) oraz pozyskanie drewna (grubizny) w m³. Ze względu na brak wcześniejszych wartości dla zmiennej wysokości dochodów własnych *per capita*, bazą były dane roczne dopiero od 2005 roku¹³⁸. Modele te posłużyły do prognozowania wskaźnika syntetycznego na 2020 r. (ryc.112).

Ryc.112. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarczym w powiecie hajnowskim w roku 2020
Źródło: opracowanie własne

Z powyższych prognoz wynika, że relatywnie wysokim poziomem rozwoju obszaru gospodarczego względem średniej dla powiatu w 2020 r. charakteryzować się będzie gmina Czyże, a najniższym – gmina Czeremcha.

Tab. 44. Prognoza hierarchii problemów w obszarze gospodarczym

	suma wskaźań (%)	1	2	3	4	5	6	7	
1	brak inwestorów zewnętrznych	100	27,5	32,5	17,5	2,5	7,5	7,5	5,0
2	niski poziom przedsiębiorczości lokalnej	100	43,2	18,9	8,1	8,1	8,1	5,4	8,1
3	niedostateczna oferta turystyczna „zatrzymująca” turystę na dłużej	100	9,7	25,8	25,8	12,9	9,7	0,0	16,1
4	niewystarczające wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego	100	32,0	20,0	12,0	20,0	4,0	8,0	4,0
5	słaby rozwój przemysłu	100	17,9	7,1	28,6	14,3	25,0	3,6	3,6

¹³⁸ Ze względu na zbyt krótkie szeregi czasowe (dopiero od 2007 r.) do budowy modeli nie wzięto potencjalnych zmiennych: wydatki inwestycyjne na mieszkańca (zł) oraz udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (%).

6	niedostateczny rozwój i jakość infrastruktury drogowej i gospodarczej	100	18,5	3,7	18,5	22,2	14,8	11,1	11,1
7	niska atrakcyjność inwestycyjna	100	8,0	20,0	20,0	12,0	12,0	20,0	8,0
8	słaby ruch przygraniczny	100	4,5	18,2	18,2	18,2	31,8	4,5	4,5
9	słaba oferta turystyczno – rekreacyjna	100	15,0	15,0	20,0	25,0	10,0	0,0	15,0
10	brak wsparcia dla przedsiębiorców ze strony administracji rządowej	100	0,0	16,7	8,3	8,3	33,3	16,7	16,7
11	niedostateczne wykorzystanie wysokich technologii	100	4,2	12,5	4,2	8,3	29,2	29,2	12,5
12	monofunkcyjna struktura gospodarki z dominującą rolą rolnictwa i leśnictwa	100	17,6	17,6	5,9	11,8	0,0	17,6	29,4
13	ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej wynikające z przepisów ochrony przyrody	100	16,7	0,0	11,1	16,7	22,2	5,6	27,8
14	zmniejszenie konkurencyjności przemysłu drzewnego	100	6,3	12,5	6,3	12,5	6,3	56,3	0,0
15	sezonowość ruchu turystycznego	100	6,3	0,0	25,0	12,5	18,8	6,3	31,3
16	niedostosowanie kwalifikacji zawodowych mieszkańców do potrzeb rynku pracy	100	0,0	6,7	20,0	33,3	0,0	20,0	20,0
17	słaba rentowność gospodarstw rolnych	100	16,7	8,3	16,7	16,7	8,3	25,0	8,3
18	słaby rozwój rolnictwa	100	16,7	8,3	0,0	16,7	16,7	25,0	16,7
19	ograniczenia prowadzenia działalności rolnej	100	0,0	33,3	0,0	33,3	0,0	33,3	0,0
20	niewystarczająca powierzchnia terenów inwestycyjnych	100	0,0	0,0	14,3	28,6	14,3	28,6	14,3

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Oczekiwania mieszkańców powiatu hajnowskiego odnośnie obszaru gospodarczego znajdują swoje odzwierciedlenie w prognozie najważniejszych barier w latach 2015-2020. W opinii respondentów największe potrzeby upatrywane są w rozwoju szeroko rozumianej działalności gospodarczej (inwestorów zewnętrznych i przedsiębiorców lokalnych). Wskazania te korespondują silnie z dużą liczbą odpowiedzi skierowanych na problemy związane z niewystarczającym wykorzystaniem przyrodniczego potencjału turystycznego oraz z brakiem niedostatecznej oferty turystycznej „zatrzymującej” turystów na dłużej.

Opieranie rozwoju gospodarczego wyłącznie na turystyce jest dalece niebezpiecznym kierunkiem. Utrzymanie monofunkcyjnej struktury gospodarki jest bowiem jednym z podstawowych przyczyn niedostatecznej odporności na zmiany wynikające z czynników zewnętrznych (np. spadek poziomu dochodów mieszkańców wpływa na ograniczenie ruchu turystycznego; potencjalny rozwój silniejszego i bardziej prężnego ośrodka turystycznego może wpłynąć na znaczące zmniejszenie liczby odwiedzających, a co za tym idzie spadek popytu na usługi turystyczne w powiecie).

W celu minimalizacji tego ryzyka należy podejmować działania dążące nie tylko do dywersyfikacji struktury gospodarczej w regionie, ale przede wszystkim do generowania impulsów rozwojowych stanowiących siłę napędową dla rozwoju przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy. Badania ankietowe oraz przeprowadzone wywiady

wskazały, że mieszkańcy upatrują silną zależność pomiędzy podniesieniem jakości kapitału ludzkiego (poprzez m.in. dostosowanie oferty szkolnictwa na terenie powiatu hajnowskiego do aktualnych i przyszłych potrzeb rynku pracy) a rozwojem działalności innowacyjnej wykorzystującej wewnętrzny potencjał powiatu. Wysoka jakość kapitału ludzkiego wraz z likwidacją barier infrastrukturalnych przyczyni się w długoterminowej perspektywie (wykraczającej poza zakres objęty strategią) do zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej powiatu, co w konsekwencji da szansę na zahamowanie negatywnych trendów demograficznych takich, jak odpływ mieszkańców.

Respondenci upatrują także w przyszłości rosnącą zależność pomiędzy wzmacnianiem instytucji i narzędzi wspierających rozwój przedsiębiorczości a odwróceniem negatywnego trendu spadku liczby podmiotów gospodarki narodowej.

7.5. Prognoza w zakresie obszaru instytucjonalnego¹³⁹

Wzrastająca świadomość społeczności lokalnych o konieczności brania odpowiedzialności na najbliższe otoczenie, a tym samym za tworzenie inicjatyw społeczno – gospodarczych na rzecz środowiska lokalnego, będzie w przyszłości skutkowało intensyfikacją działań w zakresie tworzenia sformalizowanych struktur aktywności społecznej w postaci fundacji czy stowarzyszeń. Potwierdza to analiza możliwych trendów do 2020 roku (ryc.113) Przy założeniu niezmiennych warunków oraz stałego tempa rozwoju tej formy działalności przewiduje się, że liczba organizacji non – profit w powiecie hajnowskim wzrośnie do poziomu ponad 45 podmiotów na 10 tys. mieszkańców.

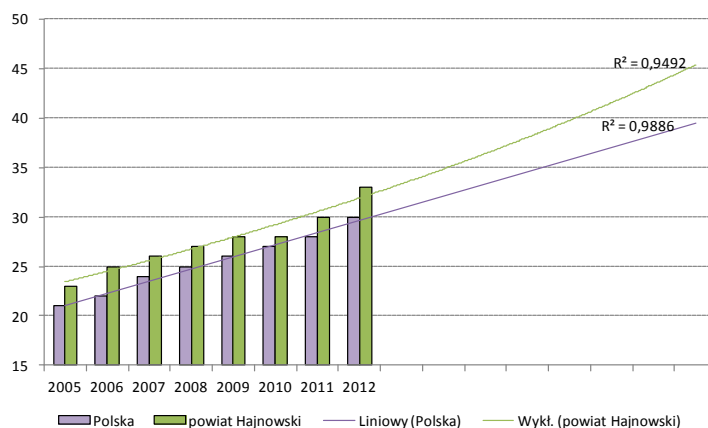
Wynikać to może także z faktu potrzeby formalnego zrzeszania się i nawiązywania różnych form stowarzyszeń na obszarach wiejskich. Co prawda, zgodnie z wynikami badań¹⁴⁰, na obszarach wiejskich głównym katalizatorem aktywności zbiorowej są nieformalne formy współpracy i pomocy sąsiedzkiej. Obecny a także prognozowany wzrost

---

¹³⁹ Jest to obszar trudny do prognozowania w oparciu o metody statystyczne z uwagi m.in. na zmienność uwarunkowań zewnętrznych. Obszar ten jest ściśle determinowany zmianami o charakterze politycznym i ekonomicznym. Czynniki te podlegają licznym zmianom a tym samym tworzą nowy punkt odniesienia dla analiz. Należy pamiętać o ciągłej konieczności dostosowywania prawa krajowego do wytycznych i norm Wspólnoty Europejskiej (np. zmiany w zakresie zachowania parytetów w wyborach samorządowych). Tym samym w bardzo krótkim czasie lokalne samorządy i lokalne społeczności w różnym tempie reagowały na warunki, które stwarza Unia Europejska. Jest to uwarunkowane zmianami na rynku ogólnoeuropejskim i wynika z cyklu budżetu unijnego, który jest ustalany w perspektywie 7- letnim. Zatem co 7 lat mamy do czynienia z określeniem nowych priorytetów wymuszających określone zmiany dostosowujące również na poziomie instytucjonalnym. Dostęp do środków UE w bardzo krótkim czasie stworzył nowe warunki gospodarowania dlatego też zmienne takiej, jak wydatki inwestycyjne *per capita* czy środki pozyskane w ramach programów UE nie są możliwe do prognozowania. Tym samym w niniejszym rozdziale element prognostyczny przedstawiono głównie o parametr syntetyczny.

¹⁴⁰ Herbst J., 2008, Wieś obywatelska [w:] Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi, J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.) Fundacja na Rzecz Polskiego Rolnictwa, Warszawa.

sformalizowanych form zrzeszania wynika z pojawienia się możliwości dofinansowania działań w ramach pozabudżetowych środków, głównie w ramach funduszy unijnych.

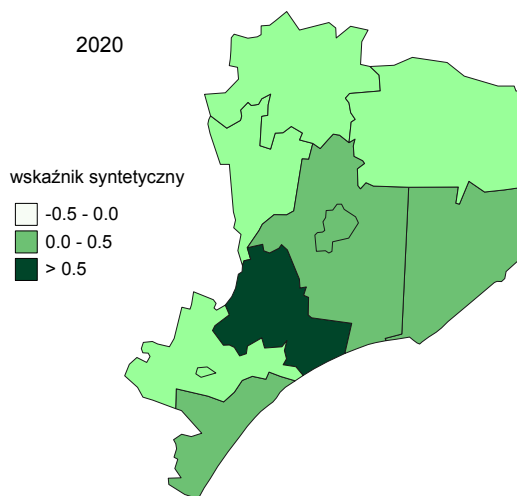
Ryc.113. Prognozowanie liczby organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców
Źródło: opracowanie własne

Niezależnie od działań na poziomie centralnym decydujących o zmianach w obszarze instytucjonalnym (prawne, ekonomiczne, organizacyjne) należy pamiętać, że poziom rozwoju tej sfery stanowi wypadkową aktywności władz lokalnych oraz samych mieszkańców. Jak wskazano już w 2004 roku w ramach realizacji projektu „Program Rozwoju Instytucjonalnego”, odpowiedni potencjał instytucjonalny pozwala jednostkom samorządu terytorialnego świadczyć usługi publiczne wysokiej jakości oraz efektywnie wspierać rozwój społeczno-gospodarczy wspólnot lokalnych. Staje się to szczególnie istotne w aspekcie rozwoju obszarów wiejskich. Na terenach tych władza publiczna odgrywa kluczową rolę we wspieraniu szeroko rozumianego rozwoju lokalnego. Zagadnienie to nabiera dodatkowego znaczenia w aspekcie integracji Polski z Unią Europejską. O zdolności do pozyskania i optymalnego wykorzystania zewnętrznych środków finansowych na realizację przedsięwzięć lokalnych decyduje sprawność jednostek samorządu terytorialnego - m.in. umiejętność wypracowania odpowiednich projektów, skupienia wokół nich lokalnych partnerów oraz efektywnego zarządzania przedsięwzięciami publicznymi¹⁴¹.

Do prognozowania wskaźników syntetycznych powiatu hajnowskiego zastosowano modele ekonometryczne. W modelach tych korzystano z następujących zmiennych objaśniających: kobiety w radach gminy, udział radnych gminnych z wykształceniem wyższym oraz fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców. Ze względu na brak wcześniejszych wartości dla ostatniej zmiennej, bazą były dane roczne

¹⁴¹ <http://pri.dobrepraktyki.pl/>

dopiero od 2005 roku¹⁴². Modele te posłużyły do prognozowania wskaźnika syntetycznego na 2020 r.

Ryc.114. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze instytucjonalnym w powiecie hajnowskim w roku 2020

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych prognoz wynika, że względem średniej dla powiatu relatywnie wysokim poziomem rozwoju instytucjonalnego w 2020 r. charakteryzować się będzie gmina Dubicze Cerkiewne, a najniższym – gmina Białowieża.

Tab.45. Prognoza hierarchii problemów w obszarze instytucjonalnym

	suma wskazań (%)	1	2	3	4	5	6	7
1 brak miejscowych środków na inwestycje gospodarcze	100	35,3	32,4	14,7	5,9	2,9	5,9	2,9
2 brak zintegrowanych działań promujących obszar	100	45,7	2,9	14,3	8,6	8,6	17,1	2,9
3 niska aktywność społeczna	100	4,8	11,9	28,6	23,8	14,3	7,1	9,5
4 brak porozumienia w zarządzaniu Puszczą Białowieską	100	2,6	28,2	23,1	10,3	15,4	2,6	17,9
5 niedostateczna rozwojowa pomoc zewnętrzna	100	28,6	20,0	5,7	8,6	2,9	11,4	22,9
6 konflikt na tle wykorzystania zasobów Puszczy Białowieskiej	100	12,8	10,3	10,3	10,3	35,9	7,7	12,8
7 słabe wykorzystanie środków zewnętrznych	100	6,3	12,5	15,6	15,6	15,6	25,0	9,4
8 rosnąca aktywność organizacji niesprzyjających zrównoważonemu rozwojowi	100	15,4	7,7	7,7	23,1	19,2	11,5	15,4
9 niska świadomość społeczeństwa na temat możliwości działań organizacji pozarządowych	100	4,8	33,3	19,0	14,3	4,8	4,8	19,0
10 konflikty różnych grup interesu w zakresie zagospodarowania przestrzennego oraz działań wynikających z przepisów ochrony przyrody	100	10,0	25,0	0,0	30,0	10,0	20,0	5,0

¹⁴² Ze względu na jeszcze krótsze szeregi czasowe do budowy modeli nie wzięto potencjalnych zmiennych: udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem, wydatki inwestycyjne na mieszkańca oraz środki z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych pozyskane przez gminy i powiaty w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

11	brak prawnych uregulowań współpracy transgranicznej	100	0,0	5,3	36,8	31,6	21,1	5,3	0,0
12	niedostateczna współpraca na linii samorząd - organizacje pozarządowe	100	17,6	0,0	29,4	5,9	17,6	23,5	5,9
13	niedostateczne objęcie powierzchni powiatu obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego	100	23,5	11,8	5,9	5,9	17,6	11,8	23,5
14	niski poziom współpracy między gminami i interesariuszami rozwoju lokalnego	100	4,5	9,1	0,0	22,7	9,1	36,4	18,2

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Wśród najważniejszych zidentyfikowanych problemów w ramach obszaru instytucjonalnego, które według respondentów będą ograniczały możliwości rozwojowe powiatu hajnowskiego w latach 2015 – 2020 można wydzielić trzy podgrupy:

- bariery wynikające z kondycji budżetowej jednostek samorządowych oraz ze słabego poziomu posykiwania środków w ramach wsparcia zewnętrznego,
- bariery wynikające z braku współpracy oraz braku koordynowania działań na rzecz obszaru całego powiatu a nie wyłącznie pojedynczych jednostek,
- bariery wynikające z braku porozumienia różnych grup interesu koncentrującego się wokół Puszczy Białowieskiej.

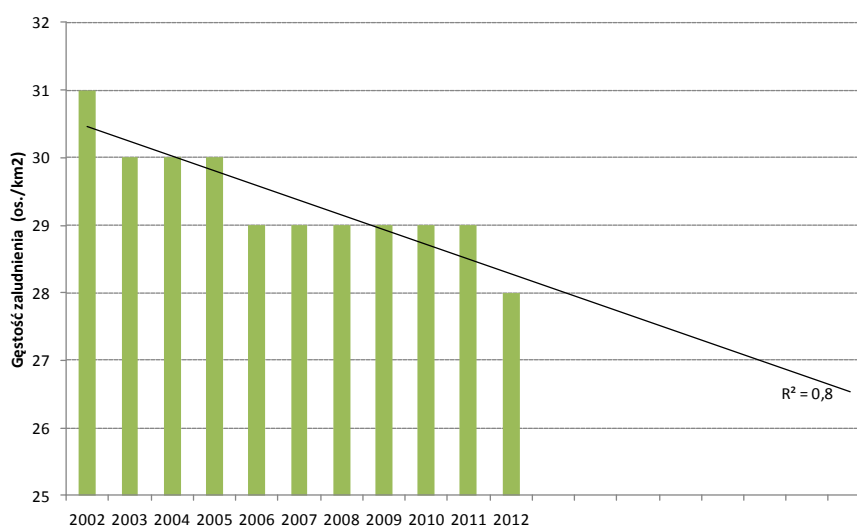
Ich wzajemna prognozowana zależność będzie miała charakter bezpośredni i pośredni. Ryzyko zaniechania przez władze lokalne szeregu inwestycji (wyłączenie z powodów finansowych i niezależnych od samorządu¹⁴³) może w konsekwencji wpłynąć na niską ocenę samorządu przez społeczność lokalną. Mieszkańcy mogą oczekiwać większej aktywności władz w pozyskiwaniu środków pomocowych na przedsięwzięcia (w oparciu o dotychczasowe osiągnięcia). Wzrost tego typu zagrożeń wynikać będzie z dalszego znacznego pokładania nadziei rozwojowych we wsparciu pochodzącym ze źródeł zewnętrznych. Przy braku aktywności społecznej i podejmowanych wspólnie prób kształtowania własnej rzeczywistości, poziom rozwoju w obszarze instytucjonalnego nie będzie stanowił ważnego elementu w generowaniu impulsów dla zrównoważonego rozwoju.

7.6. Prognoza w zakresie obszaru przestrzennego¹⁴⁴

¹⁴³ Przykład taki stanowić może projekt budowy połączenia kolejowego na trasie Hajnówka – Białowieża. Władze lokalne spełniły wszystkie formalne wymagania związane z inwestycją (przygotowanie dokumentacji itp.). Niestety nie zostało uzyskane wsparcie finansowe ze środków centralnych. Przy ograniczonych środkach budżetowych samorządu nie było możliwości realizacji projektu w oparciu o własne zasoby.

¹⁴⁴ Analiza zasadniczej większości zmiennych w poszczególnych obszarach ma charakter przestrzenny. Dlatego też nie powielono w niniejszej części wyników analiz prognostycznych części cech diagnostycznych takich, jak np. lesistość, która została opisana w rozdziale 6.2.

Wśród cech diagnostycznych uwzględnionych w analizie obszaru przestrzennego, z punktu widzenia równoważenia rozwoju przestrzennego badanych jednostek, zwraca uwagę utrzymujący się od 2002 roku spadek gęstości zaludnienia. Jest to efekt zmniejszania liczby mieszkańców, który jest jednym z największych demograficznych problemów w powiecie hajnowskim. Proces ten jest dużo bardziej dynamiczny i przebiega w odwrotnym kierunku niż na pozostałych obszarach wiejskich w Polsce (średnia gęstość zaludnienia na wsi w Polsce wyniosła w 2012 roku 52 os./km² i była wyższa o 4% względem 2002 roku).

Ryc.115. Prognozowanie zmian gęstości zaludnienia¹⁴⁵
Źródło: opracowanie własne

Z jednej strony można obserwowane zmiany interpretować jako pozytywny przejaw spadku presji człowieka na środowisko. Jednak ze względów ekonomicznych proces ten ma wydźwięk negatywny. Zmniejszenie liczby osób w odniesieniu do jednostki terytorialnej przekłada się na spadek liczby mieszkańców głównie w niewielkich miejscowościach wiejskich. Tym samym będzie wpływać negatywnie na przekształcenia tych obszarów w zakresie np. zwiększenia kosztów realizacji przedsięwzięć sieciowych czy też konieczności optymalizacji sieci usług poprzez ich stopniową likwidację. Tak wyraźnego procesu w korelacji z depopulacją w powiecie zapewne nie sposób odwrócić. Można jednak próbować go zahamować poprzez generowanie impulsów rozwojowych dążących do stworzenia nowych miejsc pracy, a tym samym do powstrzymania kapitału ludzkiego przed odpływem.

¹⁴⁵ W przypadku gęstości zaludnienia nie zastosowano porównania do wartości średniej dla kraju, gdyż odbiega ona znacząco (128 os./km) a tym samym przyczyniałaby się do zmniejszenia czytelności diagramu dla powiatu hajnowskiego.

Zmiany wynikające ze zmniejszającej się gęstości zaludnienia mogą także stanowić jeden z argumentów dla intensyfikacji działań planistycznych w celu skoordynowania polityki przestrzennej w powiecie.

Kolejną „przestrzenną” cechą, ważną ze względu na specyfikę ekologiczną powiatu jest udział powierzchni obszarów prawnie chronionych. Powiat hajnowski charakteryzuje się jednym z najwyższych w kraju wskaźnikiem udziału terenów objętych różnymi formami ochrony przyrody. Stanowi to przyczynę szeregu konfliktów przestrzennych wynikających w zakresie braku porozumienia odnośnie funkcji pełnionej przez dany obszar¹⁴⁶. Ograniczenia przestrzenne, a często także społeczne powodują, że nie przewiduje się zasadniczych zmian w wysokości wskaźnika. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że w latach 2002-2012 w powiecie hajnowskim udział powierzchni objętej ochroną wzrósł o 0,4% przy prawie 2%-wym spadku średniej wartości dla kraju. Kierunek zmian nie jest jeszcze przesądzony ze względu na intensywne dyskusje toczące na się na szczeblach lokalnym i centralnym na temat m.in. powiększenia obszaru Białowieskiego Parku Narodowego.

Do prognozowania wskaźników syntetycznych powiatu hajnowskiego zastosowano modele ekonometryczne. W modelach uwzględniono tylko dwie zmienne objaśniające¹⁴⁷: lesistość oraz gęstość zaludnienia. Bazą były dane roczne z lat 2002-2012. Modele te posłużyły do prognozowania wskaźnika syntetycznego na 2020 r. Wykorzystano tutaj prognozy zmiennych objaśniających skonstruowane na podstawie trendów.

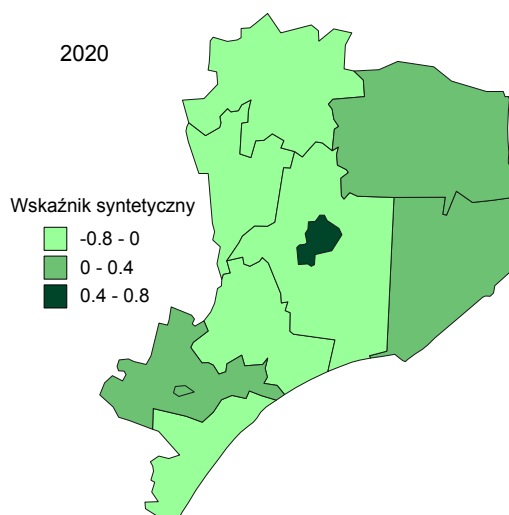
Na ryc.116 przedstawiono prognozowany na podstawie modeli ekonometrycznych poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze przestrzennym w powiecie hajnowskim w roku 2020.

---

¹⁴⁶ Wniosek wysunięty na podstawie obserwacji materiałów prezentowanych w mediach publicznych, lektur materiałów źródłowych podejmujących problematykę Puszczy Białowieskiej a także w oparciu o informacje uzyskane podczas warsztatów strategicznych.

¹⁴⁷ Były jeszcze rozpatrywane dwie potencjalne zmienne objaśniające: parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej (%) oraz obszary prawnie chronione (%), ale okazało się że charakteryzują się małą albo żadną zmiennością. W związku z tym nie były one brane do budowy modelu.

Ryc.116. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze przestrzennym w powiecie hajnowskim w roku 2020
Źródło: opracowanie własne

Z powyższych prognoz wynika, że najwyższym poziomem rozwoju przestrzennego w odniesieniu do średniej w powiecie hajnowskim w 2020 r. charakteryzować się będzie gmina miejska Hajnowka, a najniższym – gmina Czyże.

Tab.46. Prognoza hierarchii problemów w obszarze przestrzennym

		suma wskazań (%)	1	2	3
1	niedostateczna ilość i jakość powiązań komunikacyjno – transportowych obszaru	100	44,8	20,7	34,5
2	zbyt duże pokrycie terenu powiatu obszarami prawnej ochrony przyrody	100	17,5	40,0	42,5
3	niedostateczny poziom gazyfikacji	100	38,9	36,1	25,0
4	niedostateczne pokrycie zasięgiem i dostępnością Internetu	100	50,0	42,9	7,1
5	słabe pokrycie terenu powiatu ścieżkami rowerowymi	100	26,1	34,8	39,1
6	niewystarczające skanalizowanie i zwodociągowanie powiatu	100	34,0	42,0	24,0
7	zbyt mała ilość terenów zielonych w miejscowościach	100	20,0	20,0	60,0

1 = najbardziej istotny problem; 5 = najmniej istotny problem

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych na warsztatach strategicznych, w oparciu o analizę danych zastanych oraz wyniki ankiet

Prognoza możliwych problemów i barier rozwojowych w obszarze przestrzennym (a tym samym oczekiwań mieszkańców w zakresie kierunku zmian) nie ulega zasadniczym zmianom względem hierarchii problemów zdiagnozowanych w ostatnich latach. Mieszkańcy obawiają się, że w tak krótkim okresie odniesienia (lata 2015 – 2020) nie nastąpią istotne zmiany w kwestii poprawy ilości i jakości powiązań komunikacyjno – transportowych. Wynika to z faktu świadomości mieszkańców o wysokiej kosztowności i czasochłonności takich przedsięwzięć. Jednocześnie upatruje się w tym problemie kluczową rolę spowolnienia rozwoju powiatu, a tym samym pogłębienie niekorzystnych procesów takich, jak spadek przedsiębiorczości, wzrost bezrobocia oraz dalszy odpływ mieszkańców. Dodatkowym

ograniczeniem, które według respondentów wpłynie niekorzystnie w przyszłości na potencjał obszaru powiatu będzie zbyt duży udział obszarów ochrony przyrody. Mieszkańcy obawiają się, że zmiany w przepisach prawa ochrony przyrody (które dążą do zwiększenia stopnia i zakresu ochrony) będą istotnym zagrożeniem dla rozwoju działalności gospodarczej i lokalizacji nowych inwestycji.

Tym samym można dostrzec zależności pomiędzy kategorią problemów przestrzennych a ich wpływem na ograniczenia rozwoju działalności gospodarczej (niedostateczny rozwój infrastruktury technicznej, ograniczenia prawne itp.). Przyczyn tego stanu upatrywać należy w bardzo podstawowych oczekiwaniach mieszkańców dotyczących poprawy poziomu ich życia, rozumianego głównie w kontekście ekonomicznym (miejsca pracy, wysokość dochodów).

8. ANALIZA SWOT

W metodologii planowania strategicznego istnieją różne sposoby podejść do opracowania strategii rozwoju. Wśród używanych koncepcji metodologicznych wyróżnia się m. in.: model Chandlera, traktujący strategię jako złożone struktury gospodarcze (A.D. Chandler 1962)¹⁴⁸, model Ansoffa – model zarządzania strategicznego (H.I. Ansoff 1985)¹⁴⁹, model oparty na analizie konkurencji M.E. Portera (M.E. Porter 1992)¹⁵⁰ lub model oparty na procedurze wyboru strategii Ansoffa-McDonnella (Penc-Pietrzak 1997)¹⁵¹. Do dorobku tego należą też różne autorskie propozycje procedur, które powstały w szkołach planowania strategicznego, zwłaszcza amerykańskich i brytyjskich. Próby poszukiwania metod uniwersalnych i uproszczonych zaowocowały powstaniem m. in. techniki SPACE (A.J. Rowe, R.O. Mason, K.E. Dickel 1986)¹⁵² oraz metody „Pięty Achillesa” (A.J. Rowe, R.O. Mason, K.E. Dickel 1989)¹⁵³. W 1971 r. K.R. Andrews stworzył podstawy metodologiczne procedury SWOT i ramy całej analizy strategicznej (wcześniej, w latach 50-tych, nad analizą pola sił pracował K. Lewin). Dziś ta metoda oddaje najlepiej krajowe i lokalne uwarunkowania i jest najczęściej stosowaną metodą w opracowywanych strategiach rozwoju podmiotu gospodarczego lub jednostki samorządowej. Metoda analizy **SWOT** polega na identyfikacji uwarunkowań rozwojowych oraz prognozowaniu kierunków rozwoju w oparciu o ocenę atutów, czyli silnych stron (**S**trengths) i słabości, czyli słabych stron (**W**eaknesses) oraz możliwości, czyli szans rozwoju (**O**pportunities) i zagrożeń, czyli barier rozwoju (**T**hreats).

Pierwsza część analizy SWOT dotyczy oceny uwarunkowań rozwoju, czyli wyróżnienia czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym oraz wyróżnienia w ich ramach słabych i mocnych stron rozwoju. Do uwarunkowań zewnętrznych zalicza się:

- 1) ocenę uwarunkowań makroekonomicznych,
- 2) ocenę uwarunkowań krajowych,
- 3) ocenę uwarunkowań regionalnych wraz z uwzględnieniem konkurencyjnego otoczenia powiatu.

Na uwarunkowania wewnętrzne składają się:

- 1) ocena sfery społecznej powiatu,
- 2) ocena sfery ekonomicznej i infrastrukturalnej powiatu,
- 3) ocena sfery środowiskowo-przestrzennej powiatu.

---

¹⁴⁸ A.D. Chandler, 1962. *Strategy and Structure*. Cambridge: MIT Press.

¹⁴⁹ H.I. Ansoff, 1985, *Planowanie Strategiczne*, PWE, Warszawa.

¹⁵⁰ M.E. Porter, 1992, *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, PWE Warszawa.

¹⁵¹ I. Penc-Pietrzak, 1997, *Wybór strategii działania firmy*, *Ekonomika i Organizacja Produkcji*, nr 7.

¹⁵² A.J. Rowe, R.O. Mason, K.E. Dickel, 1986, *Strategic Management – A Methodological Approach*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company.

¹⁵³ A.J. Rowe, R.O. Mason, K.E. Dickel, 1989, *Strategic Management and Business Policy: A Methodological Approach*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company.

Tab.47. Schemat analizy SWOT

		CHARAKTER ODDZIAŁYWANIA CZYNNIKA	
		POZYTYWNY	NEGATYWNY
MIEJSCE WYSTĘPOWANIA CZYNNIKA	WEWNĘTRZNE	S SILNE STRONY	W SŁABE STRONY
	ZEWNIĘTRZNE	O SZANSE	T ZAGROŻENIA

Źródło: „Planowanie strategiczne. Poradnik dla pracowników administracji publicznej”, MRR Warszawa 2012

ANALIZA UWARUNKOWAŃ WEWNĘTRZNYCH

Ocenę uwarunkowań wewnętrznych przeprowadzono na podstawie listy zdiagnozowanych i zidentyfikowanych czynników w obrębie poszczególnych obszarów, tj. społecznym, przyrodniczym, gospodarczym, przestrzennym i instytucjonalnym. Zastosowana procedura analizy SWOT pozwoliła wyłonić dla powiatu hajnowskiego ok. 25 czynników sfery społecznej, ok. 10 sfery przyrodniczej, ok. 25 sfery gospodarczej, ok. 10 sfery przestrzennej¹⁵⁴ oraz ok. 15 sfery instytucjonalnej (łącznie ok. 80 czynników w ujęciu mocnych/słabych stron). Końcowe listy identyfikacji uwarunkowań opracowane zostały dwutorowo: na podstawie wyników warsztatów przeprowadzonych z lokalnymi liderami i mieszkańcami reprezentującymi różne środowiska zawodowe powiatu hajnowskiego oraz na podstawie analizy danych i materiałów zastanych wraz z kwerendą istniejących dokumentów strategicznych metodą *desk research*.

¹⁵⁴ W analizie tego obszaru uwzględniono również elementy infrastruktury sieciowej z uwagi na ich przestrzenny charakter.

Tab.48.Analiza SWOT powiatu hajnowskiego – uwarunkowania wewnętrzne

UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE	
Mocne strony	Słabe strony
OBSZAR PRZYRODNICZY	
Puszcza Białowieska z jej różnorodnością biologiczną oraz mało przekształconym drzewostanem	Nieokreślony stan prawny Puszczy Białowieskiej, brak porozumienia w zarządzaniu Puszczą Białowieską
Bioróżnorodność, Białowieski Park Narodowy (wraz z rezerwatem żubrów), Zalew Siemianówka, doliny rzek Narew i Narewka	Słaba jakość bonitacyjna gleb wraz z lokalnie występującymi zanieczyszczeniami i zakwaszeniem
Wysoka jakość środowiska naturalnego (stosunkowo słabe zanieczyszczenie środowiska)	Niedostatek zbiorników małej retencji oraz brak zalewu w Hajnówce
Wysoki wskaźnik poziomu lesistości	
OBSZAR SPOŁECZNY	
Postępująca modernizacja bazy sportowej	Pauperyzacja (ubożenie) społeczeństwa
Wysoki poziom usług medycznych (lokalizacja szpitala z nowoczesnym wyposażeniem i personelem)	Niekorzystne trendy demograficzne (postępujący proces starzenia się społeczeństwa, depopulacja)
Funkcjonowanie nowoczesnego Parku Wodnego	Migracja młodych, wykształconych i najbardziej kreatywnych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich
Nowoczesny Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy	Niski popyt na pracę oraz niska podaż zasobów pracy
Szeroka oferta edukacyjna (włącznie ze szkołą muzyczną oraz możliwością kształcenia na poziomie wyższym - Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej)	Niedoinwestowana baza szkolnictwa zawodowego, co utrudnia możliwość przygotowania ciekawej oferty edukacyjnej umożliwiającej dostosowanie podaży kadry zawodowej do potrzeb rynku pracy
Rozwój infrastruktury kulturalnej	Niekorzystna struktura i poziom bezrobocia
Wielokulturowość regionu - różnorodność dziedzictwa etnicznego, językowego i wyznaniowego lokalnej społeczności	Niedostateczna liczba placówek opiekujących się osobami starszymi, samotnymi, niepełnosprawnymi, chorymi
Kapitał ludzki (życzliwość, gościnność, wielokulturowość, chęć działania)	Słabo rozwinięta baza socjalna (brak ośrodka interwencji kryzysowej, noclegowni, mieszkań chronionych, zakładu aktywności zawodowej itp.)
Biblioteka Miejska z bogatą bazą zbiorów regionalnych, dostępem do sieci internetowej	Niedostateczna jakość kapitału ludzkiego - niedopasowanie kwalifikacji lokalnej siły roboczej do wymagań gospodarki rynkowej i oczekiwań pracodawców (niskie kwalifikacje)
Nadwyżka siły roboczej	Utrudniona dostępność do szkół - problemy z dojazdem
Bezpieczeństwo publiczne	Niski poziom jakości życia mieszkańców, zwłaszcza na wsi
Duża liczba zarejestrowanych organizacji pozarządowych	

	<p>Barierzy architektoniczne w obiektach użyteczności publicznej, utrudniające dostępność osobom starszym i niepełnosprawnym</p> <p>Brak lokalnej polityki wspierania aktywizacji zawodowej i integracji osób niepełnosprawnych</p>
OBSZAR GOSPODARCZY	
<p>Wysoki potencjał dla rozwoju turystyki (przyrodniczy, kulturalny, jak i pod względem bazy towarzyszącej, np. Park Wodny)</p> <p>Rozpoznawalna marka turystyczna Puszczy Białowieskiej wraz z Białowieskim Parkiem Narodowym</p> <p>Rozwinięty przemysł drzewny, spożywczy i maszynowy</p> <p>Funkcjonowanie przejść granicznych na terenie powiatu (Czeremcha, Białowieża, Siemianówka oraz budowa międzynarodowego drogowego przejścia granicznego Połowcach)</p> <p>Dziedzictwo kulinarne Kresów Wschodnich - doskonałe warunki dla rozwoju ekologicznej i zdrowej żywności</p> <p>Wysokiej jakości produkty spożywcze (np. przemysł mleczarski)</p> <p>Rozwój branży pszczelarskiej i zielarskiej</p>	<p>Brak środków własnych na inwestycje gospodarcze</p> <p>Niedostateczny rozwój infrastruktury turystycznej (nierównomierny rozkład obiektów noclegowych i gastronomicznych)</p> <p>Niedostateczny poziom rozwoju bazy paraturystycznej (szlaki turystyczne, punkty obsługi, baza towarzysząca, infrastruktura rekreacyjna)</p> <p>Nie w pełni wykorzystane walory przyrodnicze oraz kulturowe powiatu dla potrzeb turystyki (brak kompleksowej, skoordynowanej oferty wykorzystującej potencjał całego powiatu i zapewniającej ciekawą alternatywę spędzenia czasu w regionie – sezonowość ruchu turystycznego)</p> <p>Malejący poziom lokalnej przedsiębiorczości</p> <p>Brak wystarczającego wsparcia (finansowego i merytorycznego) dla MŚP. Niewielka możliwość skorzystania z funduszy pożyczkowych</p> <p>Słaby rozwój sfery produkcyjnej (tradycyjna struktura przemysłu, brak przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie)</p> <p>Niewystarczający rozwój działalności w sferze przetwórstwa i rozwoju rolnictwa</p> <p>Dominacja małych gospodarstw rolnych</p> <p>Monofunkcyjna struktura gospodarki</p> <p>Słaby ruch przygraniczny (nie w pełni wykorzystane przejście kolejowe Siemianówka)</p> <p>Niska aktywność lokalnych władz wobec inwestorów zewnętrznych</p> <p>Utrudniony dostęp do surowca drzewnego</p> <p>Niezbyt korzystne warunki przyrodnicze pod kątem produkcji rolniczej</p> <p>Ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej</p> <p>Niska atrakcyjność inwestycyjna powiatu</p> <p>Niedostateczny rozwój instytucji otoczenia biznesu</p>
OBSZAR INSTYTUCJONALNY	
<p>Podejmowanie prób wspólnego działania na rzecz stworzenia platformy porozumienia</p>	<p>Brak porozumienia różnych grup interesu/odbiorców na obszarze oddziaływania Puszczy Białowieskiej</p>

Potencjał społeczny (przedsiębiorcy, nauczyciele, gospodarze, administracja)	Niedostatecznie rozwinięta sieć obsługi ruchu turystycznego, w tym system informacji i promocji
Działalność Lokalnej Grupy Działania oraz Stowarzyszenia Euroregionu „Puszcza Białowieska”	Niska świadomość społeczeństwa na temat możliwości działań NGO, a co za tym idzie, niska aktywność społeczna
Wzrastająca aktywność i świadomość społeczna (rozwój organizacji pozarządowych prowadzonych przez aktywnych i kompetentnych działaczy społecznych)	Brak współpracy lokalnych samorządów w celu wypracowania wspólnego, skoordynowanego planu działań wszystkich jednostek samorządowych tworzących powiat
Obecność aktywnych, doświadczonych, dobrze przygotowanych działaczy społecznych o wysokich kompetencjach	Brak współpracy liderów różnych środowisk, których działania koncentrują się wokół wybranych, jednostkowych problemów, nie zaś na spójnej wizji rozwoju powiatu jako całości Utrzymujący się brak wizji rozwoju nowoczesnej i racjonalnej polityki w obszarze turystyki, akceptowanie oferty niskiej jakości Brak współpracy i wspólnego stanowiska samorządów i lokalnych instytucji wobec priorytetów zagospodarowania i wykorzystania Puszczy Białowieskiej

OBSZAR PRZESTRZENNY

Położenie geograficzne (granica z Białorusią) dające możliwość na rozwój współpracy transgranicznej	Brak połączeń komunikacyjnych odpowiadających faktycznie na potrzeby mieszkańców
Gospodarka komunalna - wysoki poziom zwodociągowania i skanalizowania	Braki w zagospodarowaniu infrastrukturalnym (np. brak sieci gazowej)
Duży odsetek terenów prawnie chronionych	Słaba dostępność komunikacyjna Rozdrobniona struktura agrarna przekładająca się na dużą liczbę działek i niską efektywność prowadzenia racjonalnej gospodarki rolnej Niska jakość dróg lokalnych (stan techniczny, duży odsetek dróg gruntowych) Peryferyjne położenie powiatu względem głównych ośrodków krajowych Dekapitalizacja linii kolejowych Problemy komunikacyjne w okresie zimy - zasypane drogi powiatowe, utrudniony dojazd do pracy, szkoły, problemy komunikacyjne

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników prac warsztatowych oraz analizy materiałów i danych zastanych

ANALIZA UWARUNKOWAŃ ZEWNĘTRZNYCH

Każda jednostka administracyjna rozwija się w konkretnych uwarunkowaniach zewnętrznych, które mogą sprzyjać lub opóźniać jej rozwój. Do warunków zewnętrznych najczęściej zalicza się: uwarunkowania makroekonomiczne, wynikające z powiązania danej jednostki samorządowej z jednostkami zagranicznymi, przede wszystkim z krajami członkowskimi Wspólnoty, uwarunkowania krajowe wynikające z odpowiedniej polityki

państwa w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego oraz uwarunkowania regionalne, dotyczące roli i miejsca danej jednostki samorządowej w województwie.

Makrootoczenie, czyli otoczenie zewnętrzne (w skali całej Polski) stwarzać powinno następujące warunki niezbędne dla jej prawidłowego rozwoju:

- 1 – **ekonomiczne**, w postaci przewidywanego wzmocnienia i stabilizacji finansów publicznych, w tym: możliwość finansowania przedsięwzięć z budżetu centralnego w ramach prowadzonej przez państwo polityki regionalnej, środków pomocowych UE (w ramach programów finansowanych z funduszy strukturalnych oraz Wspólnej Polityki Rolnej), wzrostu zamożności i siły nabywczej ludności;
- 2 – **społeczno-demograficzne**, poprzez kreowanie odpowiedniej polityki prospołecznej sprzyjającej przyrostowi populacji ludzi w wieku przedprodukcyjnym oraz uwzględniającej trwający proces wydłużania życia, co powoduje wzrost zapotrzebowania na usługi opiekuńczo-medyczne;
- 3 – **polityczno-prawne**, wywołane przynależnością do Unii Europejskiej i przyjmowaniem obowiązujących standardów (prowadzących do harmonizacji prawa), co powinno sprzyjać napływowi inwestorów zewnętrznych z uwagi na ujednoczone zapisy prawne;
- 4 – **środowiskowe**, oparte na proekologicznej strategii Państwa i UE, stwarzające możliwość uzyskiwania wsparcia finansowego z zewnątrz na ekorozwój, agroturystykę, produkcję zdrowej żywności, stwarzającej szansę polskiemu rolnictwu w obliczu zagrożenia ze strony intensywnego, przetechnologizowanego rolnictwa zachodnioeuropejskiego;
- 5 – **kulturowe**, spowodowane zmianami w modelu życia, przywiązaniem większej wagi do aktywnego wypoczynku i rekreacji, również do życia i pracy w czystym, przyjaznym człowiekowi środowisku przyrodniczym;
- 6 – **technologiczne**, związane z rozwojem technik teleinformatycznych umożliwiającym przebywanie, stałe zamieszkiwanie i wykonywanie zawodu przez wysokiej klasy specjalistów poza dużymi aglomeracjami.

Tab.49. Analiza SWOT powiatu hajnowskiego – uwarunkowania zewnętrzne

UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE	
Szanse	Zagrożenia
Pozytywne rozpatrzenie przez Sejm projektu subwencji ekologicznej	Brak porozumienia interesariuszy rozwoju lokalnego w zarządzaniu Puszcą Białowieską
Zmiany prawne w zakresie ułatwienia dostaw gazu w związku z ochroną Puszczy Białowieskiej	Restrykcyjne przepisy dot. ochrony środowiska powodujące szereg ograniczeń w działalności gospodarczej

Wzrost zainteresowania różnorodnością biologiczną i kulturową Podlasia, w tym przez placówki i instytucje sfery naukowo-badawczej	Niekorzystne zewnętrzne kierunki ochrony przyrody
Rozwój produktu turystycznego - Podlaski Szlak Bociani	Brak jednoznacznego zdefiniowania pojęcia zrównoważonej gospodarki leśnej w odniesieniu do Puszczy Białowieskiej
Zagraniczna rozpoznawalność marki Puszczy Białowieskiej i Białowieskiego Parku Narodowego	Wykluczenie społeczne i cyfrowe
Rozwój społeczeństwa obywatelskiego	Wzrost przestępczości, nielegalnego zatrudnienia, wzrost emigracji
Megatrend ekologizacji gospodarki i społeczeństwa	Wzrost napięć narodowościowych, nacjonalistycznych/niestabilna sytuacja bezpieczeństwa narodowego
Wsparcie rozwoju gospodarki opartej na wiedzy	Spadek konkurencyjności przemysłu drzewnego (decyzje zewnętrzne)
Wzrost znaczenia OZE (z pominięciem wiatrowych elektrowni) i dywersyfikacja źródeł energii	Nieracjonalność polityki ochrony środowiska (zarówno z punktu zagrożeń dla przyrody, jak i ograniczeń dla ludzi, gospodarki)
Poprawa gospodarczych i instytucjonalnych uwarunkowań dla rozwoju przemysłu spożywczego, w tym przetwórstwo warzyw i owoców	Obywatelski projekt nowelizacji ustawy ochrony przyrody
Wzrost ożywienia gospodarczego	Nieprzewidywalność skutków istnienia obszarów Natura 2000 dla samych obszarów i otoczenia społeczno-gospodarczego
Wsparcie działań innowacyjnych, w tym o zewnętrzne źródła finansowania	Brak dopływu kapitału zewnętrznego
Wzrost zainteresowania specjalistycznymi formami turystyki: kwalifikowanej, aktywnej, kulturowej, przyrodniczej itp.	Konieczność konkurowania z produktami innych przedsiębiorstw krajowych i zagranicznych na coraz bardziej konkurencyjnym i nasyconym rynku
Popyt na wyroby przemysłu drzewnego oraz spożywczego, m.in. mleczarskiego (w tym na rynkach UE)	Rosnąca aktywność zewnętrznych organizacji ekologicznych traktowana jako przeszkoda w realizacji przedsięwzięć gospodarczych
Wzrost popytu na ekologiczne produkty rolnicze i zdrową żywność	Nadprodukcja na rynku żywności rolnictwa krajowego i unijnego utrudniająca zbyt wytwarzanych produktów
Potencjał LGD "PB" i możliwość realizacji LSR na lata 2014-2020	Zmiany w zasadach wsparcia finansowego w ramach środków zewnętrznych (programy pomocowe do 2020 roku) - ukierunkowanie wsparcia głównie na działania innowacyjne i ośrodki metropolitalne, skutkujące spadkiem zainteresowania wspierania jednostek peryferyjnych o niskim potencjale rozwojowym
Wzrost popularności turystycznej całego regionu podlaskiego	Zmiany zasięgu Białowieskiego Parku Narodowego wprowadzone bez konsultacji ze społecznością lokalną
Wzrost popytu na produkty i usługi turystyczne, w tym rehabilitacyjno-lecznicze	Pogarszanie się infrastruktury transportowej oraz przesyłu
Wzrost dostępności terenów inwestycyjnych (lokalizacja podstrefy ekonomicznej)	Niespójna polityka zagraniczna względem Republiki Białoruskiej

Możliwość korzystania z pomocowych środków zewnętrznych, głównie z funduszy UE	Peryferyjne położenie powiatu względem głównych ośrodków krajowych oraz rynków zagranicznych
Rozwój „małego ruchu przygranicznego” – stworzone zostaną warunki do rozwoju współpracy transgranicznej	Brak prawnych uregulowań współpracy transgranicznej
Bliskość rynków wschodnich - przygraniczne położenie	

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników prac warsztatowych oraz analizy materiałów i danych zastanych

Ujmując postrzeżenie szans i zagrożeń w rozwoju powiatu, nie sposób nie odnieść się do otoczenia instytucjonalno-administracyjnego i porządku prawnego, który wytycza ramy społeczno-gospodarcze podejmowanych działań.

W realiach funkcjonowania we wspólnocie państw Unii Europejskiej, każdy z podmiotów (czy to instytucjonalnych, czy też prywatnych) ma możliwość wsparcia prowadzonej działalności, m.in. poprzez dotacje finansowe. W tym zakresie mamy do czynienia z dwutorową polityką. Z jednej strony jest polityka regionalna, wspierana przez fundusze strukturalne i fundusz spójności, z drugiej zaś Wspólna Polityka Rolna, której jednym z założeń jest ustalenie dochodów nie na podstawie cen, lecz kontroli wielkości produkcji i dopłat obszarowych (taki mechanizm zastosowano w Polsce). Zmniejszono więc kontyngenty oraz wprowadzono dopłaty do odłogowanej ziemi ornej (lecz utrzymywanej w dobrej kulturze rolnej), a także wprowadzono program zachęcania do produkcji ekologicznej i biodynamicznej.

9. WIZJA I MISJA POWIATU

Wizja rozwoju powiatu stanowi projekcję stanu, który powinien być osiągnięty do roku docelowego, założonego w niniejszej strategii, tj. do 2020 r., z uwzględnieniem bieżących i przyszłych potrzeb oraz panujących uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. **Wizja wskazuje na główne cele i zadania strategiczne oraz obszary problemowe, które są istotne dla zrównoważonego rozwoju powiatu i wpływają na poziom życia mieszkańców.** W określeniu wizji rozwoju powiatu hajnowskiego powinna być uwzględniona wiara we własne siły oraz możliwości, które wynikają z uświadomienia szans i rozeznania potencjalnych zagrożeń, które mogą i powinny być przewyżczone. Dobrze sformułowana wizja powiatu ma odpowiedzieć na pytanie: „*Jaki jest oczekiwany w przyszłości stan jednostki terytorialnej?*”

Wizja rozwoju stawia przed władzami powiatu i społeczeństwem lokalnym poważne zadania, które wymagać będą intensywnych działań na rzecz sfery społecznej, gospodarczej, przyrodniczo-ekologicznej, przestrzennej i instytucjonalnej. Podniesienie poziomu dochodów, a w konsekwencji poziomu życia mieszkańców wymaga stworzenia warunków dla poprawy jakości usług świadczonych przez instytucje publiczne i niepubliczne działające w obrębie powiatu. Konieczne jest też stworzenie warunków do podniesienia aktywności i przedsiębiorczości społeczności lokalnej. Ważnym zadaniem na przyszłość jest optymalne wykorzystanie wszystkich warunków i walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla rozwoju podstawowych, wiodących funkcji powiatu, a więc turystyki, rekreacji, przemysłu rolno-spożywczego, czy też sektora usług ze szczególnym uwzględnieniem inteligentnych specjalizacji regionu. Działania te powinny uwzględniać specyfikę powiatu, która determinowana jest znacznym udziałem obszarów chronionych, a przede wszystkim lokalizacją Puszczy Białowieskiej i Białowieskiego Parku Narodowego.

W wyniku spotkań warsztatowych, w których uczestniczyli radni, władze i zaproszeni goście określono wizję powiatu hajnowskiego i nadano jej następujące brzmienie:

WIZJA

**POWIAT HAJNOWSKI INNOWACYJNYM OBSZAREM OPARTYM NA
ZRÓWNOWAŻONYM GOSPODAROWANIU USŁUGAMI ŚRODOWISKA
REGIONU PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ NA RZECZ WZROSTU ZATRUDNIENIA
I ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI**

Zapisy ujęte w wizji powiatu hajnowskiego są pochodną propozycji pochodzących od uczestników warsztatów strategicznych. Jest to konglomerat wskazań, które najczęściej pojawiały się w wypowiedziach i pozwoliły stworzyć spójną całość, składającą się na „obraz” powiatu na przestrzeni kilku następnych lat, widziany oczami jej mieszkańców¹⁵⁵. Ważnym punktem odniesienia do stworzenia ostatecznej propozycji jest fakt jej odniesienia do lokalnych uwarunkowań, które mogą posłużyć powiatowi w jej rozwoju pod kątem wskazanym w wizji. Nawiązanie do potencjału tkwiącego w obrębie jednostki czyni wizję bardziej realną i możliwą do realizacji założonego w niej celu.

Drugim z wiodących haseł, zakładanych przy tworzeniu strategii, jest misja powiatu. Pod pojęciem misji należy rozumieć uzasadnienie sensu istnienia powiatu jako jednostki samorządowej (podczas gdy wizja jest zwięzłym określeniem pożądanego stanu powiatu w perspektywie najbliższych kilku lat). Poszukiwanie misji powiatu to przede wszystkim poszukiwanie podstawowych wartości, na których powinny się opierać sprawy publiczne związane z życiem lokalnej społeczności. Jeszcze bardziej dogłębne sformułowanie misji dotyka określenia kierunków dążeń jej mieszkańców oraz zadań dla przedstawicieli lokalnej władzy samorządowej. Misja powiatu wypływa z lokalnego klimatu społecznego, poziomu świadomości mieszkańców, obyczajów, historii i tradycji, powszechnie akceptowanych wartości etycznych i moralnych. Ale misja powiatu wynika też z oczekiwań wobec lokalnych władz i administracji samorządowej. Ma ona w założeniu odpowiedzieć na następujące pytanie: „*Po co istnieją struktury samorządowe i komu (czemu) powinny służyć?*”.

W oparciu o wskazania otrzymane podczas warsztatów strategicznych wypracowano również formułę misji dla powiatu hajnowskiego w brzmieniu:

MISJA
POWIAT HAJNOWSKI KREATOREM ZRÓWNOWAŻONEJ GOSPODARKI
OPARTEJ NA WIEDZY, ZASPOKAJAJĄCEJ POTRZEBY I POPRAWIAJĄCEJ
JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW ORAZ ZACHOWUJĄCEJ WARTOŚCI
PRZYRODNICZE I KULTUROWE

Misja powstała jako zapis korespondujący z wizją. Stanowi ona zapis nakładający na powiat, jako podmiot, ułatwienie i stworzenie takich warunków, aby możliwa okazała się realizacja wizji rozwoju powiatu. Misja i wizja są pojęciami powiązаныmi ze sobą i tak

---

¹⁵⁵ Podczas warsztatów opracowano kilka wersji wizji i misji. Mieszkańcy poprzez wspólną dyskusję wybrali wersję najbardziej odpowiadającą faktycznym oczekiwaniom.

powinny być też traktowane w ostatecznych zapisach. Tylko wtedy bowiem będzie możliwe ich uwiarygodnienie i realizacja tkwiącego w ich genotypie docelowego obrazu powiatu jako jednostki samorządowej będącej wyrazem dążeń jej mieszkańców.

10. Cele strategiczne rozwoju powiatu

Realizacja przedstawionej misji i wizji powiatu hajnowskiego wymagać będzie podjęcia działań w zakresie merytorycznym, organizacyjnym i finansowym. Kluczowym elementem opracowania strategii jest wyznaczenie jednoznacznych, przejrzystych i nie pozostawiających wątpliwości, co do zgodności z ową wizją i misją, celów. Cele dzielą się na te, które mają najwyższą hierarchię, i które nazywano strategicznymi oraz podporządkowane im cele niższego rzędu, które nazywano operacyjnymi¹⁵⁶.

Cele strategiczne to cele z długim horyzontem czasowym¹⁵⁷, wynikające z misji, będące jej konkretyzacją. Wyznaczają działania, które prowadzą do zwiększenia przyszłych możliwości i konkurencyjności powiatu. Są one sformułowane ogólnie jako cele funkcjonalne, tzn. wyrażające pożądane potrzeby, które winny zostać zaspokojone w określonym czasie. Pomimo swej ogólności cele strategiczne są związane z konkretną rzeczywistością oraz prognozą jej zmian w przyszłości.

Cele strategiczne są zatem takimi celami, których osiągnięcie warunkuje wypełnienie wizji i misji samorządu i nie powinny podlegać modyfikacji, aż do ponownej zmiany Strategii. Na podstawie analizy potencjału endogenicznego (wewnętrznego), czynników egzogenicznych (zewnętrznych) oraz prac z mieszkańcami i liderami lokalnymi powiatu hajnowskiego, a także w oparciu o wyniki opracowań branżowych realizowanych w ramach projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” wypracowano konstrukcję Strategii, która opiera się na 14 celach strategicznych zagregowanych w obrębie pięciu obszarów rozwojowych:

- obszar przyrodniczy
- obszar społeczny
- obszar gospodarczy
- obszar instytucjonalny
- obszar przestrzenny

Ogólny schemat konstrukcji, w oparciu o który dokonano hierarchizacji poszczególnych celów przedstawia rycina 117. Wyodrębnione zostały cztery poziomy operacyjne, przy czym poziom I stanowi wizja i misja powiatu, poziom II obejmuje obszary interwencji, zaś poziom III

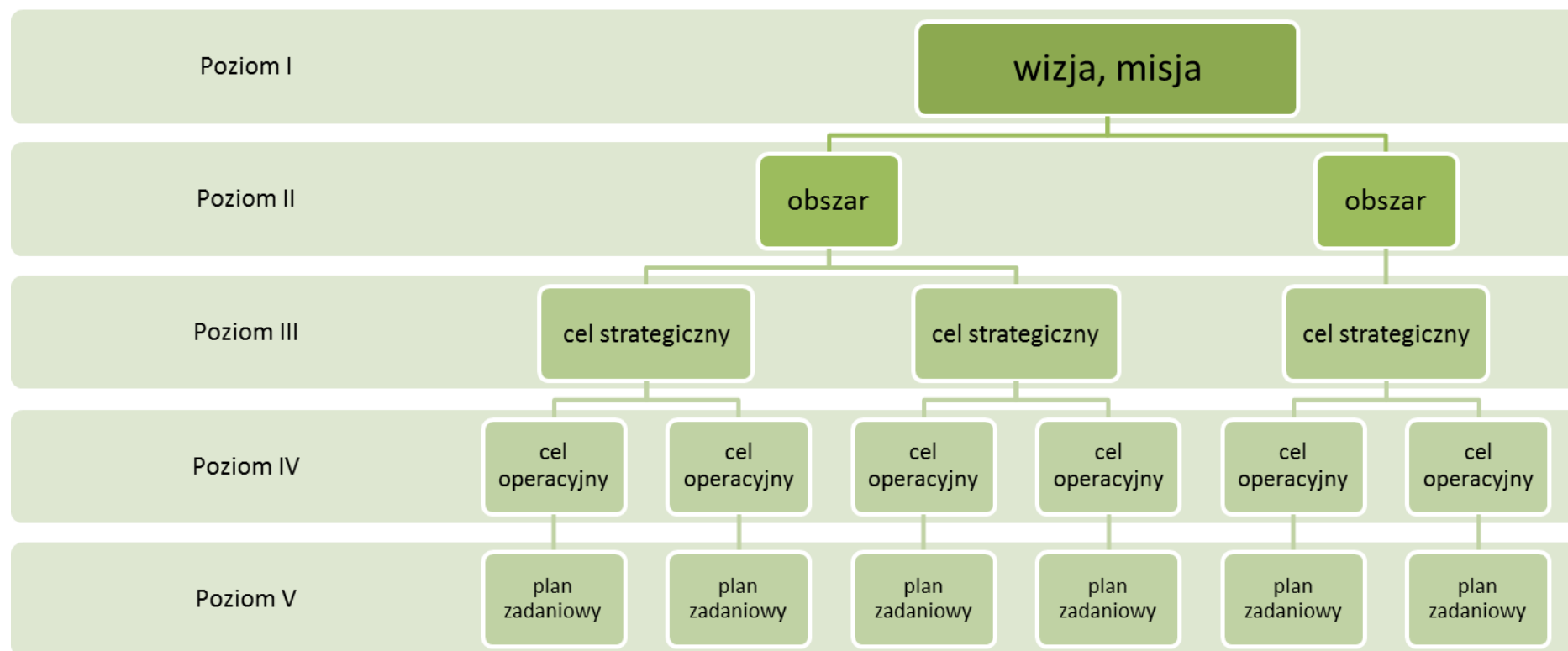
---

¹⁵⁶ Zakres i opis celów operacyjnych zawarty został w rozdziale XIII.

¹⁵⁷ Na potrzeby niniejszej strategii wypracowano cele obejmujące lata 2015-2020 (zgodnie z treścią zamówienia publicznego P.P.042.2.4.3.2013).

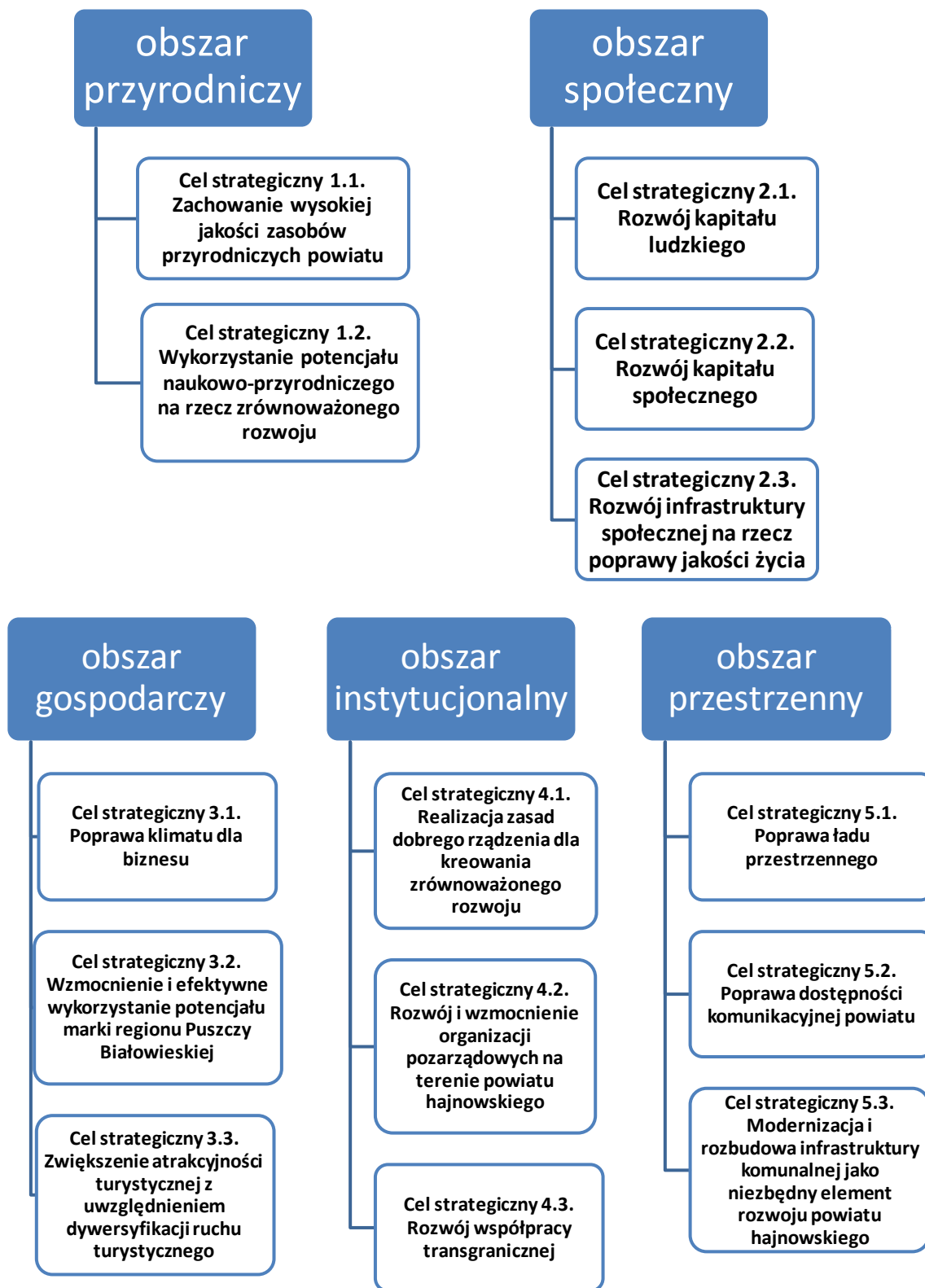
jest egzemplifikacją celów strategicznych dla powiatu hajnowskiego i przedstawia ją rycina 118.

Na poziomie czwartym wyodrębniono cele operacyjne (po 2 – 3 cele operacyjne do każdego z celów strategicznych), które są wynikiem identyfikacji i analizy opcjonalnych kierunków działań. Ostatni z poziomów (V), zawiera szczegółową listę planów zadaniowych, które służą realizacji celów nadrzędnych, tj. operacyjnych i strategicznych, a poprzez nie osiągnięciu zdefiniowanego w wizji docelowego obrazu powiatu.

Ryc. 117. Schemat konstrukcji i hierarchizacji celów
Źródło: opracowanie własne

Ryc. 118. Struktura celów strategicznych
Źródło: opracowanie własne

10.1. Obszar przyrodniczy

W trosce o środowisko naturalne i jego ograniczone zasoby, zarządzanie rozwojem powiatu powinno opierać się na idei rozwoju zrównoważonego, oznaczającego rozwój społeczno-gospodarczy w harmonii, zgodzie i przy poszanowaniu uwarunkowań środowiskowych, zapewniający równowagę ekologiczną oraz zachowanie zdolności przyrody do samoregulacji. Jest to także kształtowanie i poprawa jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez utrzymanie właściwych proporcji między poszczególnymi rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym.

Powiat hajnowski wyróżnia się nie tylko w regionie podlaskim, ale również w skali kraju i Europy, wysokimi walorami środowiska przyrodniczego. Ten szczególnie zasób przyrodniczy w połączeniu z potencjałem organizacyjnym i instytucjonalnym otwiera perspektywy rozwijania przez jednostki samorządowe powiatu hajnowskiego nie tylko funkcji przyrodniczej, ale także oferty rekreacyjno – turystycznej. Niezbędna jest zatem zarówno ochrona zasobów, jak i poprawa stanu środowiska. Konieczne jest także zwiększenie świadomości ekologicznej oraz aktywności społeczeństwa i władz samorządowych na rzecz ochrony przyrody.

Zasoby środowiska są podstawą do funkcjonowania człowieka. Stanowią surowiec dla gospodarki i wpływają na jakość życia. Ochrona i dalsza poprawa jakości zasobów naturalnych jest w związku z tym sprawą kluczową i jako taka powinna znaleźć odzwierciedlenie w celach i wyzwaniach rozwojowych. W trakcie prac nad strategią powiatu hajnowskiego, stan środowiska i jego jakość były wielokrotnie wskazywane jako mocna strona tego obszaru. Kompleksowe działania w zakresie ochrony środowiska obejmują również prace na rzecz poprawy czystości zbiorników wodnych i terenów leśnych. Sprzyjać to będzie realizacji nie tylko celów strategicznych w niniejszym obszarze, ale także wsparciu rozwoju sektora turystyki, bowiem przez podjęcie powyższych działań, teren ten zyska jeszcze bardziej atrakcyjny wizerunek.

W ramach niniejszego celu zaplanowano również racjonalizację zużycia energii, surowców i minerałów oraz wzrost wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych. Ochrona przyrody realizowana powinna być także poprzez wyznaczenie i wprowadzenie do planów zagospodarowania przestrzennego wytycznych z map zagrożeń i ryzyk przyrodniczych, oraz określenie zasad właściwego gospodarowania terenami cennymi przyrodniczo.

Szczególne miejsce w hierarchii zadań zajmują działania związane z potencjałem Puszczy Białowieskiej oraz faktem lokalizacji na terenie powiatu Białowieskiego Parku Narodowego. Potwierdzeniem znaczenia posiadanego bogactwa jest wpisanie niemal całej Puszczy na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Obszar ten uznano za szczególny ze

względu na „ochronę różnorodności form życia, łącznie z zagrożonymi gatunkami o uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki i konserwacji przyrody”¹⁵⁸.

Cel strategiczny 1.1.
Zachowanie wysokiej jakości zasobów
przyrodniczych powiatu

Z uwagi na potencjały lokalne powiatu hajnowskiego, z których środowisko przyrodnicze wybija się na jeden z najważniejszych czynników determinujących rozwój powiatu, szczególnie ważnym jest poprawa stanu środowiska przyrodniczego w obszarach, które niedomagają w tej materii i niekorzystnie wpływają na stan przyrody.

Pomimo bogatej różnorodności biologicznej jaka występuje na terenie Polski, należy podkreślić, iż mamy do czynienia z wieloma zagrożeniami, jak np. procesy eutrofizacji, zakwaszania gleb, odwadniania czy skażenia toksycznymi związkami chemicznymi, zmiany sposobów użytkowania rolniczego, presja człowieka na gatunki postrzegane jako konfliktowe, nadmierna eksploatacja wybranych gatunków dziko żyjących, postępująca synantropizacja¹⁵⁹ fauny i flory oraz przenikanie gatunków obcych i genetycznie zmodyfikowanych wraz z ich uwalnianiem do środowiska. Efekty wielu z tych działań są trudne do określenia¹⁶⁰. Również obszar całego regionu Puszczy Białowieskiej cechuje duża różnorodność biologiczna i dobry stan środowiska przyrodniczego, które jest w stanie dostarczać szeregu dóbr i świadczeń ekosystemowych (korzyści, jakie społeczeństwo osiąga bezpośrednio lub pośrednio ze środowiska) oraz wynikające z tego korzystne warunki do rozwoju różnych form działalności gospodarczej bezpośrednio lub pośrednio związanych ze środowiskiem. Dobry stan środowiska nie zwalnia jednak z troski o nie i z obowiązku stałego przeciwdziałania czynnikom i zjawiskom negatywnie oddziałującym na przyrodę. Istotą celu powinno być utrzymanie stabilności układów przyrodniczych oraz stworzenie i wdrożenie spójnego programu gospodarowania środowiskiem zapewniającego zachowanie różnorodności biologicznej i dobrego stanu środowiska przyrodniczego, które będzie w stanie dostarczać szeregu dóbr i świadczeń ekosystemowych.

158

http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35235,16203409,Cala_Puszcza_Bialowieska_jak_Himalaje_Na_liscie_UNESCO.html#ixzz3GIPnwFEt

¹⁵⁹ Proces przekształcania pod wpływem działalności człowieka

¹⁶⁰ „Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej” (materiał pozyskany z Systemu Wymiany Informacji o Różnorodności Biologicznej w Polsce – www.biodis.gdos.gov.pl)

Kierunki działań objęte niniejszym celem strategicznym powinny przede wszystkim uwzględniać fakt, że 59% powierzchni powiatu objęta jest różnorodnymi formami ochrony przyrody. Wyjątkowym na skalę międzynarodową jest obszar Puszczy Białowieskiej, który w czerwcu 2014 roku został w całości wpisany na listę światowych Rezerwatów Biosfery UNESCO oraz jako transgraniczny Obiekt Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO. Na terenie powiatu zlokalizowany jest najstarszy Park Narodowy w Polsce (Białowiecki Park Narodowy) oraz liczne obszary sieci NATURA 2000, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu czy użytki ekologiczne. Tym samym powiat hajnowski jest szczególną jednostką koncentrującą w swoich granicach niezwykle bogactwo przyrodnicze i ekologiczne z punktu widzenia całej Europy. Dlatego też polityka władz samorządowych powinna szczególnie uwzględniać ten fakt w przedsięwzięciach dążących do ochrony i zachowania wysokiej jakości środowiska przyrodniczego.

Najważniejsze sfery, w których niezbędna jest poprawa sytuacji to: ograniczenie niskiej emisji, termomodernizacja (poprawa stanu powietrza atmosferycznego), wsparcie rozwoju systemu przydomowych oczyszczalni ścieków, promowanie i wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, gospodarka odpadami, poprawa jakości wód, odnawianie bieżące drzewostanów, czy też zalesianie gruntów o bardzo niskich walorach produkcyjnych, głównie pod kątem gospodarki rolnej, której prowadzenie na gruntach niskich klas bonitacyjnych jest nieefektywne i nieracjonalne ekonomicznie. Działania w powyższych dziedzinach są często realizowane przez samorząd lokalny oraz inne podmioty zlokalizowane na terenie powiatu. Niemniej jednak istnieje konieczność podejmowania dalszych interwencji oraz kontynuowania dotychczasowych przedsięwzięć.

<p style="text-align: center;">Cel strategiczny 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo- przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>

Istotnym czynnikiem mogącym być swoistym bodźcem dla zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego jest odpowiednie i umiejętne wykorzystanie potencjału naukowego w połączeniu z istniejącym potencjałem przyrodniczym wraz z działaniami na rzecz wzrostu świadomości ekologicznej społeczeństwa¹⁶¹.

Zasadniczym ogniwem realizacji powyższego celu strategicznego są działania podejmowane w sferze kształtowania świadomości obywatelskiej w sferze ochrony przyrody, ekonomii środowiska, czy też symbiozy lokalnego rozwoju z przyrodą. Działania te wymagają

---

¹⁶¹ Przedmiotowy cel obejmuje wyłącznie aspekt przyrodniczy. Pozostałe możliwe sposoby „wykorzystania” potencjału naukowego ujęte zostały w obszarze gospodarczym oraz instytucjonalnym.

wprowadzenia kompleksowych programów i powinny rozpoczynać się już od najmłodszych lat (przedszkola, szkoły podstawowe). Wykształcenie odpowiednich nawyków w młodości, ułatwia w późniejszym czasie przekonywanie osób dorosłych do wielu idei związanych z ochroną przyrody, rodzi większe zrozumienie dla tej kwestii i sprawia że łatwiej jest znaleźć wśród ludzi przychylność do realizacji przedsięwzięć w tym zakresie, czy też promowania wzorców zrównoważonej konsumpcji.

Działania podejmowane w ramach niniejszego celu powinny obejmować współpracę z instytucjami naukowymi działającymi m.in. na terenie powiatu hajnowskiego. Zwłaszcza w zakresie wiedzy na temat zasad korzystania z usług środowiska, zasadnym wydaje się koordynowanie działań przez ośrodki naukowe przy stałej współpracy z samorządem. Potencjał kadry naukowej działającej na terenie powiatu hajnowskiego w tym zakresie jest bardzo wysoki. Tym samym istnieje realna szansa stworzenia nowej jakości w kształtowaniu zasad współpracy z instytucjami naukowymi na rzecz edukacji nt. zasad zrównoważonego rozwoju.

10.2. Obszar społeczny

Zgodnie z przeprowadzoną diagnozą oraz badaniami na temat postrzegania przez mieszkańców warunków jakości życia w powiecie hajnowskim, największe problemy „społeczne” koncentrują się wokół niekorzystnych trendów demograficznych oraz wokół możliwości zaspokojenia potrzeb w zakresie dostępu do miejsc pracy. Wśród dodatkowych problemów wskazywanych przez respondentów najczęściej wymieniane były obawy odnośnie przyszłej jakości kapitału ludzkiego w związku z pogorszeniem jakości kształcenia oraz słabym dostosowaniem jego poziomu i kierunków do faktycznych wyzwań rynku pracy.

W świetle ogólnosięwiatowych trendów wskazujących na konieczność wzmocnienia konkurencyjności regionów i jednostek w oparciu o ich kapitał ludzki i społeczny niezbędnym jest podjęcie szeregu działań dążących do wyrównania szans uczestnictwa w tworzeniu właściwych warunków rozwoju jednostki.

Zgodnie z założeniami polityk wspólnotowych, żadna jednostka nie będzie prawidłowo funkcjonować bez zapewnienia adekwatnego poziomu kapitału ludzkiego i społecznego. Od niego zależy jakość działań podejmowanych w ramach każdego obszaru wsparcia objętego celami polityki UE. Prawidłowe wspieranie budowy kapitału ludzkiego i społecznego jest również czynnikiem umożliwiającym włączenie obywateli w działania na rzecz rozwoju obszaru, na którym mieszkają i pracują¹⁶².

---

¹⁶² Chmieliński P. 2011, Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju lokalnego na przykładzie realizacji programu Leader, m-pis- rozprawy doktorskiej, Warszawa

Powiatowa strategia w obrębie swoich zadań wskazuje na wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego poprzez szereg możliwych przedsięwzięć, wykorzystujących potencjał zastyły powiatu, a strategia poprzez wieloaspektowe podejście do problemu rozwoju przewiduje równomierny rozwój każdego z kapitałów poprzez wzajemne ich przenikanie i wspieranie.

W ramach niniejszego obszaru proponuje się realizację następujących celów strategicznych:

Cel strategiczny 2.1.
Rozwój kapitału ludzkiego

Wzmocnienie procesu aktywizacji mieszkańców, zwłaszcza w sferze aktywności zawodowej, powinno odbywać się m.in. poprzez działania wzmacniające rozwój indywidualnej przedsiębiorczości. Nie odniosą one skutku, jeśli ich odbiorcy nie będą stanowili dobrze przygotowanej grupy społeczno-zawodowej. W dobie rozwoju nowoczesnych gospodarek, innowacyjnych usług oraz działalności niezbędne jest stworzenie warunków dla podnoszenia przez mieszkańców poziomu wykształcenia. Nie chodzi oczywiście o kształcenie kadr, które wyemigrują z powiatu (co pogłębi i tak już duży problem demograficzny), ale o stworzenie warunków dla rozwoju wysokiej jakości kadry dla inwestycji wykorzystujących potencjał powiatu hajnowskiego. Na szczególną uwagę zasługuje fakt promowania w województwie rozwoju działalności w ramach tzw. inteligentnych specjalizacji. Są to: produkcja żywności wysokiej jakości, w tym rolnictwa ekologicznego, przemysł metalowy, technologie OZE i efektywność energetyczna, srebrna gospodarka, usługi zdrowotne, badania i rozwój w dziedzinie nauk o życiu, usługi elektroniczne¹⁶³. Koniecznym jest także tworzenie warunków dla rozwoju alternatywnych źródeł dochodów na obszarach, których rozwój determinowany jest występowaniem obszarów szczególnie cennych przyrodniczo.

Jednym z nowszych rozwiązań sprzyjających aktywizacji mieszkańców i mocno obecnie promowanych, jest rozwój przedsiębiorstw ekonomii społecznej. Zadaniem samorządów w zakresie jego możliwości ustawowych powinno być tworzenie odpowiednich warunków umożliwiających zakładanie przedsiębiorstw ekonomii społecznej (PES) oraz tworzenie zakładów aktywności zawodowej.

Cel strategiczny 2.2.
Rozwój kapitału społecznego

---

¹⁶³

„Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020”, dokument przyjęty 9 września 2013 roku.

Ocena jakości życia opiera się także na poziomie zachowania spójności społecznej. Tworząc warunki dla zrównoważonego rozwoju nie wystarczy jedynie wzmacniać kapitał społeczny poprzez inwestycje w edukację. Bardzo ważnym elementem jest tworzenie podstaw dla wyrównania szans i poprawy jakości życia wszystkich grup społecznych. W związku z postępującym ubożeniem społeczeństwa, koniecznym jest skoordynowanie działań na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Wśród grup najbardziej narażonych są osoby starsze, które z racji wieku będą wymagały pomocy ze względu na swoje ograniczenia fizyczne. Ponadto jest to także grupa, której szanse na rynku pracy znacząco maleją, zwłaszcza w kontekście wprowadzenia nowych technologii. Dostrzega się także konieczność wspierania osób bezrobotnych, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet oraz absolwentów szkół i uczelni. Są to bowiem osoby charakteryzujące się największą mobilnością. W przypadku braku możliwości rozwoju zawodowego osoby te z większą łatwością i szybciej podejmą decyzję o opuszczeniu miejsca zamieszkania.

Szczególną grupę osób narażonych na wykluczenie społeczne stanowią osoby niepełnosprawne. Zgodnie z unijną polityką równości szans, w każdej dziedzinie działalności człowieka należy zapewnić równy dostęp do możliwości rozwoju osobom bez względu na rodzaj i stopień niepełnosprawności. Ten fakt dotyczy zarówno podstawowej likwidacji barier architektonicznych, jak również zapewnienia możliwości edukacji, pracy i swobodnego korzystania z usług.

W czasach dynamicznie rozwijających się technologii i globalizacji specyficzną formę wykluczenia społecznego stanowi wykluczenie cyfrowe. W powiecie hajnowskim podejmowane są działania zmierzające do zmniejszenia dysproporcji przestrzennych w dostępie do usług internetowych. Natomiast należy pamiętać, że budowa sieci przesyłowej nie jest panaceum na tego typu problemy. Wiele osób (zwłaszcza w grupie wiekowej 50+) nie posiada elementarnej wiedzy z zakresu obsługi komputera i nawet rozbudowa sieci szerokopasmowej nie wpłynie na faktyczną poprawę w tej sferze.

Szczególną rolę stanowić będzie ukierunkowanie działań na poprawę jakości kapitału społecznego. Doskonałym narzędziem może być wspomaganie inicjatyw dążących do zwiększania stopnia wykorzystania istniejącego w powiecie potencjału kulturowego i kreatywnego na rzecz edukacji i aktywizacji społeczności lokalnej. Działanie te przyczynią się również do zwiększenia kompetencji społecznych, co w konsekwencji pomoże w tworzeniu warunków dla dialogu społecznego.

Cel strategiczny 2.3.

Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia

Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego nie może się odbywać bez zapewnionego dostępu do wysokiej jakości usług świadczonych w obrębie infrastruktury społecznej. W związku z tym, w perspektywie najbliższych lat należy podjąć szereg działań, które doprowadzą do poprawy stanu w tym zakresie, zwłaszcza poprzez modernizację istniejącej bazy, jak i doposażenie w niezbędne nowoczesne urządzenia. Oprócz działań stricte infrastrukturalnych niezbędne jest dostosowanie oferty usług społecznych do potrzeb mieszkańców.

Działania podejmowane przez władze samorządowe i podmioty zaangażowane w rozwój jednostki powinny być ze sobą komplementarne i odpowiadać zarówno na potrzeby mieszkańców, jak i wyprzedzać zjawiska, których symptomy obserwowane są już na świecie.

Bardzo istotnym z punktu rozwoju powiatu jest proces starzenia się ludności, który generalnie jest zaliczany do najważniejszych zjawisk społecznych XXI wieku, a jego skutki stanowią i stanowiąc będą kluczowe wyzwanie dla życia społeczeństw. Proces ten ma wieloaspektowy charakter i odnosi się zarówno do kwestii ekonomicznych, opieki zdrowotnej, jak i relacji międzypokoleniowych w ujęciu mikro i makro. Przyspieszenie tempa starzenia się populacji, wzrost różnego rodzaju chorób przewlekłych prowadzących do niepełnosprawności mogą prowadzić do wykluczenia społecznego, czy też ograniczać dostępność do wielu instytucji życia publicznego. Dlatego też należy być przygotowanym, czy wręcz wyprzedzać trendy demograficzne, które jednoznacznie wskazują na konieczność przygotowania się jednostek samorządowych do wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym, a co za tym idzie rozwoju odpowiedniej infrastruktury. Niezbędne jest podejmowanie zarówno działań doraźnych (rozwój systemu opieki zdrowotnej), ale także prewencyjnych (promowanie zdrowego stylu życia).

Wśród sfer kluczowych dla poprawy jakości życia wszystkich mieszkańców należy wymienić także dostęp do wysokiej jakości infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (wraz z urozmaiconą ofertą spędzania wolnego czasu), a także infrastruktury kultury. W powiecie hajnowskim istnieje olbrzymi potencjał rozwoju usług kulturalnych. Dziedzictwo, z którego wywodzi się obecny potencjał jest jednym z najbogatszych w regionie, a także w kraju. Jego unikatowość i bogactwo stanowi doskonały przyczynek do zapewnienia mieszkańcom właściwych warunków dla jego pielęgnowania, rozwoju swojej aktywności, a przez to poprawy jakości życia.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania prawne i stan faktyczny należy podjąć działania mające na celu zapewnienie najmłodszym mieszkańcom oferty edukacyjnej na szczeblu

podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Jest to szczególnie ważne z punktu widzenia konieczności przygotowania dzieci i młodzieży do kształcenia w kierunkach zbieżnych z potencjałami powiatu oraz kompetencji kluczowych zgodnych z inteligentnymi specjalizacjami woj. podlaskiego.

Wspomniane działania przyczynią się do rozwoju społecznego mieszkańców powiatu w najważniejszych sferach, poprawią jakość i standard życia, a tym samym wpłyną na wzrost atrakcyjności jednostki w regionie.

10.3. Obszar gospodarczy

Diagnoza rozwoju powiatu hajnowskiego w obszarze gospodarczym wskazała na kilka kluczowych problemów koncentrujących się wokół niskiej przedsiębiorczości społeczności lokalnej oraz przeświadczeniu mieszkańców, że tempo rozwoju gospodarczego może zostać zwiększone dzięki inwestycjom zewnętrznym. Badanie wskazało także na duże dysproporcje przestrzenne w poziomie rozwoju gospodarczego w powiecie.

W opinii respondentów największe potrzeby upatrywane są w rozwoju szeroko rozumianej działalności gospodarczej (inwestorów zewnętrznych i przedsiębiorców lokalnych). Wskazania te korespondują silnie z dużą liczbą odpowiedzi wskazujących na problemy związane z niewystarczającym wykorzystaniem przyrodniczego potencjału dla rozwoju działalności gospodarczej oraz z niedostateczną ofertą turystyczną „zatrzymującą” turystów na dłużej.

Wyrównanie poziomu rozwoju gospodarczego w powiecie pozwoli na minimalizację dysproporcji, a co za tym idzie, poprawę warunków życia mieszkańców. Przede wszystkim kluczowym wydaje się wykorzystanie wewnętrznego potencjału powiatu (istniejące już przedsiębiorstwa oraz potencjał przyrodniczy) na rzecz zwiększenia konkurencyjności hajnowskiej gospodarki. Gminy tworzące powiat hajnowski posiadają doskonałe warunki dla rozwoju działalności zgodnie ze zdiagnozowanymi specjalizacjami Podlasia: produkcji żywności wysokiej jakości, w tym rolnictwa ekologicznego, rozwoju technologii OZE i efektywności energetycznej, srebrnej gospodarki, usług zdrowotnych, badań i rozwoju w dziedzinie nauk o życiu.

Wsparcie powyższych dziedzin nie tylko przyczyni się do dywersyfikacji struktury gospodarczej w regionie, ale przede wszystkim do generowania impulsów rozwojowych stanowiących siłę napędową dla rozwoju przedsiębiorczości i tworzenia nowych miejsc pracy.

Wśród uczestników konsultacji prowadzonych w ramach projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” przeważa przeświadczenie, że jednym z podstawowych kierunków rozwoju powiatu powinno być

pobudzanie przedsiębiorczości ze szczególnym uwzględnieniem zielonej energii i efektywności energetycznej¹⁶⁴. Wyniki badań przeprowadzonych przez autorów niniejszego pracowania potwierdzają, że mieszkańcy mają świadomość, iż szansą rozwojową powiatu jest rozwój działalności innowacyjnej (zarówno produkcyjnej, jak i usługowej) wykorzystującej wewnętrzny potencjał powiatu. Oczekują jednak większego wsparcia w postaci bogatszej oferty wpierającej rozwój przedsiębiorczości.

Działania skierowane na rozwój powiatu hajnowskiego w obszarze gospodarczym zagregowane zostały w postaci trzech celów strategicznych:

<p style="text-align: center;">Cel strategiczny 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p>
--

Ocena sytuacji w zakresie rozwoju przedsiębiorczości w powiecie hajnowskim wskazała na stały, jednostajny spadek liczby podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne. Jest to jeden z podstawowych problemów w zakresie rozwoju gospodarczego regionu. Nie są tworzone nowe podmioty, obecnie funkcjonujące firmy upadają, a tym samym spada możliwość dywersyfikacji dochodów mieszkańców oraz maleje potencjał dochodowy w powiecie. Najbardziej aktywni i kreatywni mieszkańcy często migrują z powiatu do większych ośrodków miejskich by tam, mimo dużej konkurencji, prowadzić swoją działalność. Tym samym istnieje wyraźna potrzeba stworzenia właściwych warunków dla obecnych i przyszłych przedsiębiorców.

Rozwój przedsiębiorstw w powiecie hajnowskim nie powinien opierać się wyłącznie o turystykę oraz o tradycyjne sektory działalności człowieka. Wyzwania stawiane nowoczesnym gospodarkom wymuszają podejmowanie działań innowacyjnych, wykorzystujących kapitał wiedzy. Dlatego też wskazane jest wykorzystanie potencjału naukowo – badawczego, który znajduje się na terenie powiatu hajnowskiego (Zamiejskowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej oraz naturalne laboratorium Puszczy Białowieskiej). Wsparcie to powinno mieć zorganizowaną formę oraz różny zakres (przygotowanie i wdrożenie programów wsparcia, doradztwo, utworzenie inkubatora przedsiębiorczości itp.).

Zgodnie z planami władz samorządowych oraz podejmowanymi już działaniami należy zintensyfikować przedsięwzięcia dążące do zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej powiatu hajnowskiego poprzez tworzenie stref aktywności gospodarczej oraz terenów inwestycyjnych. Ponadto niezbędne jest kreowanie warunków dla intensyfikacji działań

---

¹⁶⁴ „Raport ze spotkania na temat kierunków rozwoju gospodarczego”, które odbyło się 25 czerwca 2014 roku – materiał przekazany przez lidera projektu.

mających na celu wsparcie rozwoju biznesu w powiecie hajnowskim poprzez wykorzystanie dostępnych narzędzi i instrumentów (doradztwo, fundusze pożyczkowe itp.).

Cel strategiczny 3.2.
Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału
marki regionu Puszczy Białowieskiej

Największym niekwestionowanym bogactwem powiatu hajnowskiego jest Puszcza Białowieska. Ten szczególny obszar stał się nie tylko wizytówką powiatu, ale całego Podlasia. Stanowi markę rozpoznawalną poza granicami kraju. Potwierdza to chociażby fakt, że od czerwca br. cały obszar Puszczy stanowi Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ponadto, co roku ponad 10% noclegów w powiecie hajnowskim udzielanych jest turystom zagranicznym.

Należy jednak pamiętać, że marka Puszczy Białowieskiej nie ogranicza się wyłącznie do działalności turystycznej. To także całe bogactwo i asortyment usług i produktów, od edukacyjno – ekologicznych, przez zdrową żywność, usługi kulturowe po wysoki potencjał dla rozwoju zielonych technologii. Tak szerokie spektrum powinno stanowić bodziec do dalszego umacniania marki Puszczy Białowieskiej, a przede wszystkim do wzbogacenia jego wizerunku i postrzegania przez szerokie grono jego odbiorców. Jak zauważył dr Artur Michałowski „Przyszłość i rozwój (...) regionu powinien opierać się głównie na wykorzystaniu kapitału naturalnego (...) i usług środowiska przyrodniczego Puszczy Białowieskiej”¹⁶⁵. Działania realizowane muszą być przy zachowaniu równowagi pomiędzy rozwojem gospodarki (ze szczególnym znaczeniem wdrożenia rozwiązań innowacyjnych) a zachowaniem przyrody wraz z jej zasobami różnorodności biologicznej.

Niezbędne jest podejmowanie skoordynowanych działań na rzecz wzmocnienia i efektywnego wykorzystania potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej. Pozwoli to na poprawę wizerunku regionu - jako obszaru o wyjątkowych walorach przyrodniczych, który potrafi wspomniany wyżej potencjał wykorzystać dla rozwoju nowoczesnych form usług i działalności, np. usług zdrowotnych, produkcyjnych (zdrowa żywność), zielonych technologii itp. Dzięki temu Puszcza Białowieska kojarzona będzie nie tylko z ekologią, ale także z rozwojem innowacyjnego podejścia do rozwoju usług środowiska na rzecz społeczności lokalnej.

Cel strategiczny 3.3.
Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem
dywersyfikacji ruchu turystycznego

---

¹⁶⁵ Artur Michałowski, „Usługi środowiska przyrodniczego Puszczy Białowieskiej na rzecz zrównoważonego rozwoju lokalnej społeczności i gospodarki”, „Gazeta Hajnowska” 2012, nr 12(195), s.17.

Propozycja kolejnego celu strategicznego wynika stricte z potencjału turystycznego powiatu hajnowskiego. Diagnoza stanu oraz przeprowadzone badania (ankiety i wywiady bezpośrednie) wskazują, że ta sfera działalności kojarzona jest głównie z Puszcą Białowieską, Białowieskim Parkiem Narodowym oraz samą miejscowością Białowieżą. Drugim biegunem turystycznego rozwoju jest gmina Narewka, która swój potencjał rozwija nie tylko w oparciu o Puszcę Białowieską, ale także o zalew Siemianówka. Nierównomierny rozkład atrakcji turystycznych oraz brak skoordynowanych działań w zakresie rozwoju infrastruktury wpływa m.in. na krótki czas pobytu potencjalnego turysty na terenie powiatu. Mimo podejmowanych dotychczas projektów tworzenia produktów turystycznych dostrzega się dalszą konieczność wzbogacania i zdywersyfikowania oferty, co podniesie atrakcyjność turystyczną całego regionu.

Koncentracja inwestycji turystycznych wyłącznie w oparciu o Białowieżę i Narewkę przyczyni się do nierównomiernego rozwoju funkcji turystycznej, zbyt dużej presji ruchu turystycznego na wybrane obszary powiatu, a także do braku możliwości „zatrzymania” turysty na dłużej (a przynajmniej do zachęcenia go do powrotu). Dzięki działaniom podejmowanym w ramach niniejszego celu, rozwój tej sfery gospodarki powinien przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej pozostałych miejscowości, przede wszystkim Hajnówki, która stanowi swoistą bramę do Puszczy.

Dywersyfikacja dostępnej infrastruktury pod względem jej rodzajów i standardów (np. zróżnicowanie oferty noclegowej), zapewnienie dostępu do większej liczby atrakcji turystycznych pozwolą na wyrównanie szans rozwojowych jednostek tworzących powiat, podniosą ich konkurencyjność, a tym samym przyczynią się do podniesienia poziomu życia mieszkańców. Wzbogacanie oferty turystycznej o nowe atrakcje zarówno w postaci obiektów, jak i usług turystycznych może przyczynić się do poprawy sytuacji dochodowej mieszkańców, a także może stanowić impuls dla rozwoju przedsiębiorczości.

Działania te wskazywane są także w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020. W dokumencie bowiem zwrócono uwagę, że gminy i powiaty, których rozwój determinowany jest ograniczeniami wynikającymi z przepisów ochrony przyrody stanowią obszary wymagające strategicznej interwencji. Zwrócono również uwagę na fakt konieczności pielęgnowania funkcji turystycznej w celu zapewniania wysokiego poziomu życia przy wykorzystaniu przyrodniczego potencjału i zachowaniu wysokich walorów ekologicznych. Także w projekcie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 doceniono szczególną rolę rozwoju różnych form turystyki przyjaznych dla środowiska.

10.4. Obszar instytucjonalny

Odpowiednio wysoki poziom rozwoju jednostki samorządowej warunkowany jest nie tylko przez działania podejmowane przez władze tejże jednostki. Szczególną rolę odgrywa społeczeństwo, które potrafi się zorganizować i podejmuje inicjatywy na rzecz najbliższego otoczenia oraz które aktywnie uczestniczy w tworzeniu wysokiego potencjału miejsca, w którym żyje. W procesie tym mogą (i powinny) uczestniczyć również władze samorządowe, których zadaniem jest pobudzanie partycypacji społecznej polegającej na włączaniu obywateli w rozwiązywanie istniejących problemów. Bardzo ważny staje się aspekt samopomocy, którego idea polega na wyzwaniu i wykorzystywaniu wewnętrznych zasobów oraz kompetencji osób, grup oraz społeczności lokalnych. Zadaniem władzy samorządowej jest wspieranie i wzmacnianie tego potencjału poprzez działania mające na celu stworzenie komfortowych warunków formalnych i prawnych dla działalności organizacji pozarządowych na terenie powiatu. Dzięki temu stworzone zostaną dobre warunki do budowania partnerstwa na rzecz rozwoju nowej jakości przestrzeni społecznej w powiecie.

W ramach wdrażania właściwych zasad zarządzania (ład instytucjonalny) niezbędne jest także właściwe koordynowanie działań w zakresie implementacji instrumentów zarządzania ochroną środowiska i przyrody. W przypadku regionu Puszczy Białowieskiej jest to szczególnie istotne. Wysokie walory przyrodnicze oraz unikatowość w skali międzynarodowej sprawiają, że istnieje realne ryzyko podejmowania decyzji o przyszłości Puszczy na szczeblu centralnym, bez uwzględnienia głosu społeczności lokalnej. Umacnianie świadomości społecznej, kreowanie warunków dla rozwoju wiedzy obywatelskiej oraz wspólnych działań samorządu i obywateli może przyczynić się do zwiększenia siły wpływu społeczności lokalnej na władze centralne w celu wdrożenia zasad racjonalnego i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią powiatu hajnowskiego.

Cel strategiczny 4.1.
Realizacja zasad dobrego rządzenia dla
kreowania zrównoważonego rozwoju

Zrównoważone, dobre rządzenie stanowi jeden z ważniejszych celów głównych ze względu na duży wpływ na realizację wszystkich procesów rozwojowych powiatu hajnowskiego. Wymaga podjęcia szeregu działań ukierunkowanych na tworzenie warunków współpracy lokalnej i ponadlokalnej, na zapewnieniu właściwego przepływu informacji między aktorami rozwoju lokalnego, na zachowaniu przejrzystości działań, a także na dążeniu do porozumienia pomiędzy oczekiwaniami społecznymi a działaniami władz.

Rozwój lokalny i regionalny nie wynika wyłącznie z inwestowania w infrastrukturę. Szczególnie ważnym komponentem jest także potencjał kapitału ludzkiego. Zdolność społeczności lokalnej do integracji i samoorganizacji gwarantuje jednostce trwały rozwój, będący odpowiedzią na potrzeby mieszkańców. Tworzenie warunków dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego powinno stanowić ważny element w planowaniu przyszłości powiatu hajnowskiego. Pobudzanie aktywności społeczności lokalnej pozwoli na aktywne włączenie mieszkańców w działania na rzecz najbliższego otoczenia. Przyczyni się tym samym do konsekwentnego zwiększania wysokiego potencjału miejsca zamieszkania. Pozwoli także na wypracowanie właściwych narzędzi współpracy i partnerstwa rozumianego jako płaszczyzna porozumienia władz gminnych i powiatowych, organizacji (stowarzyszeń) działających na terenie powiatu, środowisk związanych z lokalną przedsiębiorczością oraz gmin i powiatów sąsiednich.

W trakcie warsztatów strategicznych wielokrotnie pojawiała się kwestia niedostatecznej współpracy i antagonizmów pomiędzy głównymi aktorami życia społecznego skoncentrowanego wokół Puszczy Białowieskiej oraz Białowieskiego Parku Narodowego. Nieporozumienia te powodują niepotrzebne wydłużenie procesu decyzyjnego, a w skrajnych sytuacjach inercję. Nie wszystkim decyzjom towarzyszy klimat konsensusu, a uczestnicy odczuwają przede wszystkim konfrontacyjną atmosferę dochodzenia do „tak”.

W trakcie prowadzonych badań część wyników wskazywała wyraźnie na znaczne oczekiwania społeczności lokalnej względem pomocy ze strony regionu czy kraju w zakresie wsparcia rozwojowego. Wskazuje to zarówno na konieczność zintensyfikowania działań skierowanych na wypracowanie wspólnego głosu, który mógłby być usłyszany wśród szerszej grupy odbiorców oraz decydentów rozwoju. Z drugiej strony wskazuje na konieczność wsparcia inicjatyw oddolnych w celu zwiększenia aktywności społecznej mieszkańców i wygenerowania impulsów na rzecz rozwoju poczucia odpowiedzialności za najbliższe otoczenie.

Władze samorządowe powinny natomiast wspierać tego typu inicjatywy oraz motywować poprzez szereg narzędzi. Doskonałym przykładem tego typu działań jest realizacja projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”, którego celem jest moderowanie i kreowanie warunków dla wspólnych decyzji i przedsięwzięć na rzecz rozwoju powiatu.

Istotnym czynnikiem mogącym zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego jest odpowiednie i umiejętne zarządzanie w kwestii wykorzystania potencjału naukowego w połączeniu z istniejącymi potencjałami endogenicznymi, w tym przyrodniczym. Kluczowe, krajowe dokumenty strategiczne zakładają, że innowacyjność powinna stać się jednym z głównych źródeł silnej pozycji konkurencyjnej poszczególnych obszarów. Niestety w woj. podlaskim, podobnie zresztą jak w całym kraju, nakłady na działalność badawczo-

rozwojową (B+R) w relacji do PKB utrzymują się na niskim poziomie. Finansowanie tej sfery odbywa się głównie ze środków publicznych, zaś przyczyną tego stanu rzeczy jest słabość powiązań nauki ze sferą przedsiębiorczości oraz niewielkie zainteresowanie przedsiębiorstw prowadzeniem prac badawczych i wykorzystaniem ich efektów. Problemem jest także mało elastyczna aktywność jednostek sfery B+R w dostosowaniu oferty do lokalnych (powiatowych) potrzeb i stanowi jedną z przyczyn niskiego popytu przedsiębiorstw na usługi jednostek naukowych.

Powiat hajnowski dysponuje poważnym atutem w postaci światowej marki Puszczy Białowieskiej i Białowieskiego Parku Narodowego, mogącym wnieść nową jakość do badań naukowych oraz ich komercjalizację poprzez ukierunkowanie na praktyczne zastosowanie wyników w gospodarce. Działania prowadzone w powyższym celu zmierzać będą do stworzenia możliwie najlepszych warunków infrastrukturalnych do prowadzenia działalności badawczej na terenie powiatu hajnowskiego, przy czym wsparcie to będzie skierowane na realizację projektów zgodnych z regionalnymi inteligentnymi specjalizacjami, których trzonem powinny być badania na rzecz zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym ukierunkowaniem na walory środowiska przyrodniczego. Osiągnięte efekty powinny być rozpatrywane nie tylko przez pryzmat lepszego funkcjonowania sektora nauki, ale przede wszystkim jako wkład w proces budowy w województwie podlaskim gospodarki opartej na wiedzy.

Cel strategiczny 4.2.

Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego

Bardzo ważną sferą w aktywizowaniu współpracy pomiędzy podmiotami realizującymi zadania publiczne wraz z działaniami na rzecz partnerstwa lokalnych instytucji, czy wreszcie przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu jest istnienie silnego sektora organizacji pozarządowych. Jest to jeden z trzech zasadniczych obszarów działania ludzi i instytucji (poza administracją publiczną i sferą biznesu), znany także pod anglojęzycznym skrótem NGO (*non-governmental organization*). Organizacje pozarządowe działają z definicji na rzecz innych ludzi. Wspólnym założeniem wszystkich organizacji pozarządowych jest podnoszenie jakości życia pojedynczego człowieka i społeczeństwa jako ogółu. Mają one do spełnienia dwie bardzo ważne funkcje: stworzyć możliwość twórczej i pożytecznej działalności na rzecz człowieka jako jednostki i społeczeństwa jako całości oraz sprawienie, że ludzie poprzez swoje działanie odczuwają, iż przynależą do określonej społeczności. Jest to dodatkowy element budowania tożsamości lokalnej.

Analiza stanu rozwoju inicjatyw pozarządowych w powiecie wykazała, że jest to forma realizacji zadań wybierana często przez najbardziej aktywnych mieszkańców. Jak jednak wskazano podczas warsztatów strategicznych, faktyczna aktywność organizacji pozarządowych jest niewystarczająca, co wynika ze słabej wiedzy mieszkańców odnośnie uwarunkowań prawnych związanych z działalnością w NGO. Badania ankietowe wskazały także na przypadki zawężonego postrzegania znaczenia organizacji pozarządowych. Podejście to wynikało z przeświadczenia, że większość decyzji na szczeblu centralnym, dotyczących bezpośrednio rozwoju powiatu, podejmowanych jest bez konsultacji ze społecznością lokalną i pod wpływem organizacji pozarządowych, których działalność prowadzona jest poza regionem Puszczy Białowieskiej. Dlatego też koniecznym jest nie tylko prowadzenie działalności edukacyjno – informacyjnej (wskazanie, że rola organizacji non-profit w kształtowaniu społecznej sfery życia mieszkańców jest ogromna i bardzo pozytywna; działania edukacyjne w zakresie przepisów prawnych oraz zasad funkcjonowania NGO), ale także faktyczne wsparcie III sektora, który wpływałby na decyzje władz zgodnie z oczekiwaniami mieszkańców powiatu hajnowskiego.

<p style="text-align: center;">Cel strategiczny 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej</p>
--

Specyfika położenia powiatu hajnowskiego determinuje kierunki rozwoju w odniesieniu do współpracy ponadlokalnej o zasięgu międzynarodowym. Przygraniczne położenie przy wschodniej granicy Unii Europejskiej stanowi jednocześnie atut, jak i zagrożenie. Z jednej strony obszary przygraniczne Polski Wschodniej mogą liczyć na zwiększone i dodatkowe wsparcie finansowe zewnętrznych środków pomocowych skierowanych na wyrównanie szans rozwoju regionów peryferyjnych. Ponadto potencjał położenia może przyczynić się do rozwoju opartego o wzmożony ruch przygraniczny zarówno w zakresie wymiany osób, jak i dóbr.

Z drugiej strony, poziom współpracy i korzyści z położenia w pasie przygranicznym jest determinowany ogólnymi trendami międzynarodowymi, na które dany region nie ma wpływu. Chodzi tu głównie o sytuację polityczną w sąsiadujących ze sobą krajach, wzajemne sympatie i antypatie oraz różne priorytety w zakresie współpracy. Przykładem działań, na które nie ma wpływu powiat hajnowski, jest np. kwestia rozwoju przejścia granicznego w Połowcach czy w Białowieży. Zgodnie ze wstępnymi ustaleniami, ruch międzynarodowy na przejściu ma rozpocząć się w 2015 roku. Posiedzenie polsko – białoruskiej komisji do spraw współpracy transgranicznej, które odbyło się 15 lipca 2014 roku potwierdziło, że mimo chęci z obu stron i podejmowaniu szeregu działań, na faktyczny rozwój tzw. małego ruchu wpływ ma wyłącznie kwestia dyplomatyczna. Umowa o małym ruchu granicznym została podpisana

zarówno przez stronę polską, jak i białoruską już w 2010 roku. Niestety pomimo not dyplomatycznych o wypełnienie procedur umowy kierowanych do rządu białoruskiego nadal nie otrzymano odpowiedzi¹⁶⁶.

Pomimo tych administracyjno – politycznych ograniczeń władze lokalne podejmują stale współpracę z partnerami zza wschodniej granicy. Odbywa się ona m.in. w ramach Euroregionu „Puszcza Białowieska”, licznych projektów transgranicznych oraz wspólnych przedsięwzięć w zakresie ochrony przyrody oraz pielęgnowania dziedzictwa kulturowego. Jednocześnie obserwuje się stopniowy wzrost przedsięwzięć obejmujących również sferę gospodarczą.

Działania te powinny być kontynuowane i wzmacniane. Jak wskazują zapisy Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku, kluczowe znaczenie przypisuje się poprawie transgranicznych zdolności do współpracy na poziomie regionalnym i lokalnym. Istotą współpracy powinna być wymiana informacji, doświadczeń, dobrych praktyk i kadr. Pozwoli to na kształtowanie i naukę kultury współpracy opartej na zaufaniu różnorodnych podmiotów i instytucji, przyczyniających się do realizacji celów rozwojowych regionu.

10.5. Obszar przestrzenny

Ład przestrzenny jest nieodzownym elementem zrównoważonego rozwoju. Można go określić jako pożądaną stan struktury przestrzeni społeczno-gospodarczej wyrażającą zarówno funkcjonalność, logikę, czytelność i jasność struktur przestrzennych, jak też ich zharmonizowanie z przyrodą.

Kształtowanie ładu przestrzennego w duchu rozwoju zrównoważonego nie jest zadaniem łatwym i wymaga zastosowania odpowiednich narzędzi, które pozostają w gestii władz samorządowych. Powinno ono zapewniać prawidłowy rozwój tych funkcji, które w krótkim okresie czasu ograniczają efektywność ekonomicznego wykorzystania przestrzeni, ale w dłuższej perspektywie zapewniają stabilny wzrost gospodarczy i korzystne warunki życia, co również wiąże się z ograniczaniem i kontrolowaniem presji wywieranej przez działalność człowieka na środowisko przyrodnicze.

W obszarze tym mamy więc do czynienia z szeregiem zagadnień związanych z działaniami na rzecz poprawy ładu przestrzennego, poprawy dostępności komunikacyjnej oraz rozwoju infrastruktury technicznej. Od jej jakości i łatwej dostępności zależy nie tylko poziom życia mieszkańców, ale także chęć inwestowania przez zewnętrzne podmioty gospodarcze. Infrastruktura techniczna ma zatem także pośredni wpływ na sferę społeczną,

---

¹⁶⁶

<http://www.hajnowka.org/polowce-maly-ruch-graniczny-polska-bialorus-jeszcze-nie-teraz/>

kulturalną, gospodarczą, a szczególnie ekologiczną i jest z nią bardzo silnie powiązana poprzez odpowiedni poziom zainwestowania i doposażenia w podstawowe media i urządzenia. Podjęcie działań w tym zakresie przyczyni się do także do podniesienia konkurencyjności powiatu na obszarze województwa podlaskiego.

**Cel strategiczny 5.1.
Poprawa ładu przestrzennego**

Ład przestrzenny na obszarze o szczególnych walorach przyrodniczych i kulturowych pełni jedną z kluczowych ról w realizacji zadań na rzecz zrównoważonego rozwoju. W celu jego zachowania niezbędne jest kreowanie właściwych narzędzi na rzecz zapewnienia odpowiednich warunków kształtowania przestrzeni. Przede wszystkim niezbędne jest zdecydowane zwiększenie powierzchni powiatu objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. W ramach obowiązującej jeszcze strategii powołano Powiatową Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną, organu doradczego w zakresie zagospodarowania terenu w gminach tworzących powiat. Zasadnym wydaje się więc wsparcie i intensyfikację działań niniejszej jednostki na rzecz wdrażania zasad ładu przestrzennego.

W celu zwiększenia wysokiej jakości przestrzeni kluczowe jest ponadto podjęcie skoordynowanych działań na rzecz poprawy estetyki miejscowości w powiecie. Przyczyni się to nie tylko do wzrostu odpowiedzialności mieszkańców za najbliższe otoczenie, ale także podniesie atrakcyjność turystyczną wsi oraz pozwoli zachować unikatowość regionalnej architektury.

W pracę nad kreowaniem wizerunku przestrzennego powiatu zaangażowani powinni być wszyscy mieszkańcy oraz liderzy lokalni, którzy poprzez swoje działania dawaliby dobry przykład w regionie.

**Cel strategiczny 5.2. Poprawa dostępności
komunikacyjnej powiatu**

Likwidacja barier rozwojowych powiatu hajnowskiego powinna objąć przede wszystkim minimalizację skutków peryferyjnego położenia względem ośrodków centralnych i głównych ciągów komunikacyjnych. Powinna obejmować działania na rzecz poprawy dostępności komunikacyjnej poprzez przebudowę istniejących dróg (w celu włączenia ich w system krajowy), a także poprzez szeroko zakrojone działania zmierzające do przywrócenia rangi połączeń kolejowych (modernizacja linii, utrzymanie istniejących

połączeń, elektryfikacja linii kolejowych, utworzenie nowych połączeń). Działania, zwłaszcza w przypadku rozwoju infrastruktury kolejowej, zwiększą atrakcyjność regionu (przy rosnących kosztach podróży samochodem kolej stanowi najlepszą alternatywę podróży), zwiększą jego dostępność, a także przyczynią się do zmniejszenia presji środków transportu na środowisko (zwłaszcza w sezonie turystycznym). Ważnym argumentem jest ponadto szansa na zwiększenie ruchu transgranicznego, co pozwoli lepiej wykorzystać potencjał położenia przygranicznego powiatu hajnowskiego.

**Cel strategiczny 5.3. Modernizacja i rozbudowa
infrastruktury komunalnej jako niezbędny element
rozwoju powiatu hajnowskiego**

Jedną z podstawowych funkcji powiatu jest organizacja takiego systemu rozwoju infrastruktury, który stworzy możliwie najwyższą jakość życia swoim mieszkańcom. Realizacja niniejszego celu wiąże się przede wszystkim z zabezpieczeniem mieszkańców w sferze infrastruktury technicznej np. poprzez poprawę dostępu do mediów (woda, kanalizacja, gaz, itd.).

Przedsięwzięcia infrastrukturalne w tym obszarze wymagają przede wszystkim inwestycji w zakresie infrastruktury wodno – kanalizacyjnej. Powiat hajnowski charakteryzuje się stosunkowo wysokim poziomem zwodociągowania i skanalizowania. Nadal niezbędne są jednak działania o charakterze konserwacyjnym i modernizacyjnym. Zaniechanie tych działań może w konsekwencji, w długoterminowej perspektywie, przyczynić się do pogorszenia stanu infrastruktury oraz do przeprowadzenia dużo bardziej czasochłonnej i kosztochłonnej inwestycji, co będzie stanowiło znaczne obciążenie dla budżetu samorządowego.

Znaczne niedostatki odnotowano także w rozwoju infrastruktury elektroenergetycznej. Brak instalacji o konkretnych możliwościach technicznych stanowi kluczową barierę rozwoju m.in. przedsięwzięć polegających na produkcji energii w oparciu o odnawialne źródła energii. Zwrócono także uwagę na ograniczenia inwestycyjne związane z brakiem możliwości korzystania z gazu sieciowego oraz ograniczonym dostępem do szerokopasmowego Internetu. Rozbudowa sieci pozwoli na wzmocnienie zastosowań technologii informatyczno – komunikacyjnych (TIK) w rozwoju nowoczesnych usług w sferze publicznej takich jak e-

administracja, e-zdrowie, e-kultura, e-uczenie się. Dzięki temu zostaną stworzone warunki dla zmniejszenia dysproporcji w rozwoju cywilizacyjnym regionu.

11. ANALIZA KORELACJI CELÓW STRATEGICZNYCH ROZWOJU POWIATU (WEWNĄTRZOB SZAROWA I MIĘDZYOB SZAROWA)

Struktura zaproponowanych celów strategicznych wynika zarówno z wytycznych zamawiającego¹⁶⁷, jak również z informacji uzyskanych podczas warsztatów strategicznych, diagnozy obszaru objętego przedmiotem planowania strategicznego, identyfikacji głównych problemów i potencjałów oraz wiedzy eksperckiej autorów.

Realizacja powyższych celów powinna w swych założeniach przyczynić się do osiągnięcia oczekiwanego stanu rozwoju powiatu hajnowskiego. Zakres czasowy planowania w niniejszym dokumencie jest stosunkowo krótki (2014-2020). W wielu przypadkach stopień realizacji strategii zależy będzie od czynników zewnętrznych, na które bezpośrednio nie mamy wpływu i których nie możemy przewidzieć. Niemniej jednak proponowane kierunki powinny wyznaczać długofalową koncepcję rozwoju w dynamicznie zmieniających się okolicznościach. Sukces osiągnięcia zaplanowanej wizji zależy będzie od skoordynowania szeregu zadań i podmiotów. Również wzajemne wpływy poszczególnych działań mogą przyspieszyć osiągnięcie zamierzonych celów.

Analiza wzajemnych zależności pomiędzy poszczególnymi celami została opracowana na podstawie przetransponowanej metodologii „Ram koncepcyjnych w zakresie przygotowania i oceny Strategii ZIT”¹⁶⁸. Dokument wyznacza zasady dla określania Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. Jednak narzędzia proponowane dla tej skali przestrzennej interwencji można w pełni wykorzystać dla planowania rozwoju w odniesieniu do mniejszych jednostek, np. powiatu.

Zgodnie z przyjętą w powyższym dokumencie metodologią, poziom wzajemnego wpływu, korelacji celów można określić na 5 poziomach: neutralnym, pozytywnym, bardzo pozytywnym, negatywnym i bardzo negatywnym. Analiza celów operacyjnych oraz planów zadaniowych pozwoliła określić korelację poszczególnych celów strategicznych, tj. stwierdzić jak realizacja celów wpływa wzajemnie na osiągnięcie efektów w przypadku pozostałych celów. W wyniku tak przyjętej procedury wskazano, że przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju nie nastąpi negatywne oraz bardzo negatywne wzajemne oddziaływanie celów strategicznych.

---

¹⁶⁷ Zgodnie z opisem przedmiotu zamówienia stanowiącego załącznik do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia, cele strategiczne muszą zostać przypisane do pięciu wyodrębnionych obszarów: przyrodniczego, społecznego, gospodarczego, instytucjonalnego oraz przestrzennego.

¹⁶⁸ Conceptual Framework for the preparation and assessment of ITI Strategies – JASPERS Warszawa grupa zadaniowa, 11.04.2014.

		obszar przyrodniczy		obszar społeczny			obszar gospodarczy			obszar instytucjonalny			obszar przestrzenny		
		CS 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu	CS 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju	CS 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego	CS 2.2. Rozwój kapitału społecznego	CS 2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia	CS 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu	CS 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki Regionu Puszcz Biłowieckiej	CS 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego	CS 4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju	CS 4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego	CS 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej	CS 5.1. Poprawa ładu przestrzennego	CS 5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu	CS 5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego
obszar przyrodniczy	CS 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu CS 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju	X													
obszar społeczny	CS 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego		X												
	CS 2.2. Rozwój kapitału społecznego			X											
	CS 2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia				X										
obszar gospodarczy	CS 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu					X									
	CS 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki Regionu Puszcz Biłowieckiej						X								
	CS 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego							X							
obszar instytucjonalny	CS 4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju								X						
	CS 4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego									X					
	CS 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej										X				
obszar przestrzenny	CS 5.1. Poprawa ładu przestrzennego											X			
	CS 5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu												X		
	CS 5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu													X	

Ryc. 119. Korelacja celów strategicznych
Źródło opracowanie własne

Analiza możliwych wzajemnych oddziaływań poszczególnych celów wskazała, że najsilniejsze sprzężenia zwrotne o charakterze bardzo pozytywnym mają szansę wystąpić pomiędzy działaniami realizowanymi w ramach obszaru społecznego, gospodarczego i instytucjonalnego. Silny wzajemny wpływ występuje zarówno wewnątrz każdej ze sfer, jak i pomiędzy nimi. Można więc przypuszczać, że podjęcie szeregu przedsięwzięć w ramach zaproponowanych celów przyniesie wymierne korzyści o szerszym zasięgu.

12. IDENTYFIKACJA I ANALIZA OPCJONALNA KIERUNKÓW DZIAŁAŃ W ZAKRESIE CELÓW STRATEGICZNYCH ROZWOJU POWIATU

Na potrzeby niniejszego dokumentu zidentyfikowano możliwe opcjonalne kierunki działań w ramach poszczególnych celów strategicznych. Kierunki zostały opracowane na podstawie analizy danych takich jak:

- wyniki diagnozy wraz z analizą SWOT i prognozą,
- wyniki prowadzonych badań ankietowych,
- wnioski ze spotkań z mieszkańcami,
- uwarunkowania zewnętrzne w szczególności te związane z polityką strukturalną UE,
- obiektywne istniejące warunki funkcjonowania powiatu,
- korzyści ekonomiczno – finansowe,

oraz w oparciu o wiedzę i doświadczenie w zakresie planowania rozwoju lokalnego zespołu opracowującego strategię. Wskazane zostały następujące kierunki działań:

Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu

Kierunek działań: ochrona środowiska i różnorodności biologicznej

Ze względu na wyróżniający się, nie tylko w skali kraju, krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, priorytetowe z punktu widzenia potrzeb rozwojowych, są działania polegające na ochronie przyrody i poprawie stanu środowiska przyrodniczego. Przedsięwzięcia te muszą przyjmować racjonalną i zrównoważoną formę. Ponad połowa powierzchni powiatu objęta jest różnymi formami ochrony przyrody (Białowiecki Park Narodowy, rezerваты przyrody, sieć NATURA 2000, obszary chronionego krajobrazu). Dlatego też działania zmierzające do ochrony wysokich walorów przyrodniczo-ekologicznych powinny stanowić element kluczowy działań podejmowanych w taki sposób, by nie kolidowały z działalnością człowieka i były realizowane przy jego ogólnej aprobacie.

Jednym z problemów zdiagnozowanym na terenie powiatu hajnowskiego jest wzrost zanieczyszczeń gazowych. Wśród głównych emiterów zanieczyszczeń pyłowych znajdują się nie tylko zakłady produkcyjne i przemysłowe (które muszą dostosować się do przepisów ochrony środowiska w zakresie norm dopuszczalnej emisji), ale także mieszkańcy (poprzez tradycyjne, nieefektywne systemy grzewcze) i użytkownicy infrastruktury drogowej

w powiecie (wzmógłony ruch samochodowy zwłaszcza w sezonie urlopowym). Dlatego koniecznym jest wdrożenie i promocja przedsięwzięć minimalizujących szkodliwe oddziaływania działalności człowieka na środowisko naturalne.

Kierunek działań: rozwiązania proekologiczne i energooszczędne

Rozwój społeczno-gospodarczy i podnoszenie jakości życia mieszkańców niesie ze sobą ciągły wzrost zapotrzebowania na energię i co za tym idzie, zwiększa zagrożenia dla środowiska naturalnego. Równocześnie stale i systematycznie rosną koszty wytwarzania energii, a jednocześnie rosną wymagania dotyczące ochrony przyrody.

Europejska polityka energetyczna ma skłaniać lokalne gospodarki do opierania się na niskim zużyciu bezpiecznej, bardziej konkurencyjnej i zrównoważonej energii. Jednocześnie prowadzi działania zmierzające do ograniczenia strat energetycznych na etapie przesyłu oraz eksploatacji. W obecnej perspektywie finansowej UE 2014-2020, w ramach planowanego wsparcia dla Polski, znaczne środki pomocowe przeznaczone zostaną na finansowanie działań termomodernizacyjnych. Wykorzystanie ich jest dużą szansą rozwiązania problemów związanych z nieefektywną energetycznie substancją mieszkaniową na terenie powiatu (w wielu przypadkach domy ogrzewane są tradycyjnymi metodami). Działanie to przyniesie wymierne korzyści ekonomiczne. Oszczędność energii poprzez zabiegi termomodernizacyjne jest efektywna kosztowo (zmniejsza koszty ogrzewania), redukuje emisję CO₂ oraz poprawia bezpieczeństwo energetyczne. Przy dzisiejszych cenach energii przeprowadzenie efektywnych energetycznie renowacji jest opłacalne i zwraca się w stosunkowo krótkiej perspektywie czasowej.

Choć mieszkańcy uważają, że stan ochrony środowiska w powiecie hajnowskim jest na poziomie wysokim i wystarczającym, to należy jednak w dalszym ciągu prowadzić działania zmierzające do poprawy efektywności i poprawy warunków środowiska, wykorzystując nowoczesne bardziej proekologiczne rozwiązania.

Kierunek działań: poprawa jakości wód

Na podstawie diagnozy wyłania się na terenie powiatu zagrożenie środowiskowe związane z zanieczyszczeniem wód. Wyniki badania jakości zbiorników i cieków wodnych przeprowadzone i opublikowane w „Raporcie o stanie środowiska województwa podlaskiego w latach 2009-2010”¹⁶⁹ wykazały, że sieć rzek zlokalizowanych na terenie powiatu hajnowskiego charakteryzuje się złym stanem. Wynika on m.in. z negatywnej oceny składu chemicznego wód.

---

¹⁶⁹

Dane zamieszczone w „Programie ochrony środowiska dla powiatu hajnowskiego na lata 2020-2015”.

W związku z tym istnieje konieczność stałej rozbudowy infrastruktury ochrony środowiska związanej z zasobami wodnymi. Jest to ważne nie tylko ze względu na zapewnienie wysokiej jakości życia mieszkańcom, ale przede wszystkim ze względu na fakt, iż problem dotyczy obszaru o szczególnych walorach ekologicznych i przyrodniczych.

Priorytetem jest budowa i modernizacja zbiorników małej retencji służących zmniejszeniu odpływu wód powierzchniowych, utrzymujących równowagę środowiska przyrodniczego poprzez gromadzenie, przetrzymywanie i odprowadzanie wody w określonym miejscu i czasie na powierzchni, w glebie, wodach podziemnych, roślinności i ściółce leśnej.

Równie ważne w zakresie gospodarki wodnej jest konserwacja rowów i przepustów przy drogach.

Szansą, która uzasadnia wzmożone działania na terenie powiatu, zmierzające do rozbudowy infrastruktury ochrony środowiska, jest możliwość skorzystania ze wsparcia w ramach unijnych środków pomocowych w perspektywie finansowej 2014 – 2020. Niniejszy kierunek działań jest odpowiedzią na dyrektywę 75/440/EWG z dnia 16 czerwca 1975 r., dotyczącą wymaganej jakości wód powierzchniowych przeznaczonych do poboru wody pitnej w państwach członkowskich. Samorządy powinny więc podjąć stosowne działania na rzecz rozbudowy infrastruktury sieciowej na obszarach charakteryzującym się deficytem w tym zakresie.

Kierunek działań: efektywna gospodarka odpadami

Wśród problemów, na który zwrócono uwagę identyfikując i hierarchizując problemy jest konieczność minimalizacji zagrożenia zanieczyszczenia środowiska poprzez likwidację „dzikich wysypisk śmieci”. Jest to problem nie tylko identyfikowany przez mieszkańców, ale wskazywany w ramach ogólnodostępnej statystyki publicznej. Zgodnie z danymi GUS, w powiecie hajnowskim w latach 2008 – 2012 odnotowano wzrost powierzchni dzikich wysypisk przypadających na 100 km² powierzchni ogółem. O ile w 2008 roku powierzchnia ta wynosiła 905 m² to w 2012 już 935m²¹⁷⁰.

Nowelizacja ustawy o utrzymaniu czystości nakłada nowe obowiązki na samorządy związane z gospodarką odpadami, co dodatkowo uzasadnia wagę tej dziedziny.

Mieszkańcy pozytywnie wypowiadają się na temat usług związanych z segregacją śmieci w powiecie hajnowskim¹⁷¹. Oceniają je na poziomie zadowalającym, a zapewnienie usług związanych z odprowadzaniem śmieci oceniają na poziomie wysokim. Jednakże ze względu na specyfikę powiatu oraz wysoki udział obszarów objętych ochroną jeden z kierunków

---

¹⁷⁰ Jednak zgodnie z Powiatowym Planem Gospodarki dla powiatu hajnowskiego na lata 2008 – 2011 żadna z gmin nie wskazały by ja jej terenie zlokalizowane były dzikie wysypiska śmieci.

¹⁷¹ Zgodnie z wynikami badań ankietowych przeprowadzonych podczas prac nad dokumentem strategii

strategicznego działania powinien być skoncentrowany na właściwie prowadzonej gospodarce odpadami i przeciwdziałaniu powstawaniu nielegalnych dzikich wysypisk.

Cel strategiczny 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju

Kierunek działań: podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców

Jako jeden z najważniejszych problemów w obszarze przyrodniczym wskazano na ograniczenia wynikające z przepisów z zakresu ochrony środowiska. Szczególnie uciążliwy jest brak możliwości wykorzystania tzw. „martwego drewna” przez społeczność lokalną.

Arbitralne decyzje podejmowane na szczeblu centralnym bez udziału społeczności lokalnej wpływają niekorzystnie na podejściu mieszkańców powiatu hajnowskiego do zagadnień ekologii. Uznając, że ogólnym kierunkiem jest rozwój zgodny z posiadanymi zasobami przyrodniczymi, opór społeczny może blokować wiele przedsięwzięć proekologicznych służących tak pojętemu rozwojowi.

Zatem niezbędne są działania na rzecz popularyzacji wiedzy ekologicznej i przełamywaniu barier we wdrażaniu ekologicznych rozwiązań oraz podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców. Kluczową rolę w tym zakresie pełnić mogą organy odpowiadające za ochronę przyrody, np. Białowieski Park Narodowy.

Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego

Kierunek działań: wzrost wykształcenia społeczeństwa

Na etapie opracowywania diagnozy powiatu, mieszkańcy zwrócili uwagę na deficyty takie, jak niedoinwestowana baza szkolnictwa zawodowego czy niedostateczna jakość kapitału ludzkiego. Wskazuje to na istniejącą potrzebę interwencji w tym obszarze.

Obecnie, w dobie formowania tzw. cywilizacji informacyjnej i nowych zjawisk ekonomicznych, uznaje się, że kluczowym czynnikiem rozwoju jest wykształcenie wysokiej jakości kapitału ludzkiego. Budowanie przewagi konkurencyjnej obszaru w zakresie gospodarczym możliwe będzie jedynie w sytuacji zapewnienia oczekiwanej podaży właściwie przygotowanych zasobów ludzkich. W tym kontekście niezwykle ważna jest kumulacja kapitału twórczego, który w naturalny sposób sprzyja zachowaniom twórczym oraz innowacyjnym. Należy więc szczególny nacisk położyć na poziom wykształcenia społeczności lokalnej. Aby edukacja sprzyjała rozwojowi, oferta dydaktyczna powinna być spójna i kompatybilna z zapotrzebowaniem lokalnego rynku pracy.

Lepiej wykształceni i przygotowani do potrzeb rynku pracy mieszkańcy mogą wpłynąć na poprawę efektywności lokalnej gospodarki. Mogą tym samym zwiększyć rentowność firm i podnieść ich konkurencyjność, co wpłynie na poprawę kondycji finansowej społeczności. Efektem będzie również wzrost wpływów budżetowych jako pochodnej podatków.

Kierunek działań: aktywizacja zawodowa mieszkańców

Wśród problemów, które wskazywane były jako najważniejsze z punktu widzenia obszaru społecznego funkcjonowania powiatu, wymieniano wysokie bezrobocie i słabe perspektywy zatrudnienia. Według danych Powiatowego Urzędu Pracy w Hajnówce stopa bezrobocia w powiecie hajnowskim pozostaje na stosunkowo wysokim poziomie i od 2007 roku sukcesywnie wzrasta (z 7,4% do 13,6%).

Jest to zatem problem wymagający podjęcia szczególnych działań mających na celu aktywizację zawodową mieszkańców poprzez zastosowanie odpowiednich instrumentów. Szczególne znaczenie ma tworzenie warunków dla umożliwienia mieszkańcom wiejskiej części powiatu pozyskiwania dodatkowych źródeł finansowania oraz możliwości przekwalifikowania się osobom, które straciły pracę z powodu likwidacji dotychczasowych miejsc pracy. Kierunek przyjmowanych działań powinien obejmować współpracę różnych instytucji na każdym możliwym szczeblu. Stały monitoring zmian na rynku pracy pozwoli na szybką reakcję w celu dostosowania warunków rynku pracy do oczekiwań mieszkańców. Szczególną grupą odbiorców możliwych działań stanowić powinny osoby młode, które są najbardziej mobilne i skłonne do opuszczenia miejsca zamieszkania w przypadku braku atrakcyjnej oferty pracy.

Cel strategiczny 2.2. Rozwój kapitału społecznego

Kierunek działania: przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu

Niekorzystne trendy demograficzne wskazują, iż w najbliższych latach postępować będzie proces starzenia się społeczeństwa, co oznacza że zwiększy się liczba osób starszych, co w połączeniu z występującym ubóstwem może być źródłem wykluczenia społecznego. Należy podejmować przedsięwzięcia, które przyczynią się do wzrostu szeroko rozumianej aktywności osób starszych (edukacyjnej, społecznej, towarzyskiej, kulturalnej, ruchowej) w ich środowisku lokalnym. Oczywiście zagrożone wykluczeniem będą również osoby o niekorzystnej sytuacji materialnej oraz osoby niepełnosprawne, dla których to grup również powinny być podjęte odpowiednie działania.

Przestrzeganie zasady równości szans jest wpisane we wszystkie działania Unii Europejskiej i stanowi obowiązek wszystkich podmiotów zaangażowanych we wdrażanie i realizację funduszy strukturalnych – od instytucji zarządzających po projektodawców

(beneficjentów). Zatem w nowej perspektywie UE 2014-2020 będą dostępne znaczne środki, które umożliwią podjęcie odpowiednich inicjatywy przeciwdziałających zjawiskom wykluczenia.

Kierunek działań: poprawa jakości kapitału społecznego

Bardzo ważnym czynnikiem decydującym o rozwoju danego obszaru jest posiadany kapitał społeczny. Jest on rozumiany jako wszystko to, co warunkuje zbiorowe działanie dla dobra wspólnego w każdej dziedzinie: gospodarce, kulturze, polityce. Ta swoista aktywność buduje społeczeństwo obywatelskie, formułuje określone wzory zachowań obywatelskich. Kreuje poziom zaangażowania społecznego, realizacji zbiorowych aspiracji, poczucia więzi grupowych oraz zdolności do samoorganizowania się i samorządności.

Na terenie powiatu zdiagnozowane zostały problemy dotyczące współpracy różnych grup i środowisk wynikające z różnorodnych podejść do kierunków rozwoju powiatu w oparciu o jego dziedzictwo przyrodnicze. Dlatego ważnym są działania ukierunkowane na to, aby budować jak najlepszą jakość kapitału społecznego poprzez wspólne uczestnictwo w budowaniu dialogu społecznego, czy też wspólne uczestnictwo w działaniach edukacyjnych wykorzystujących potencjał kulturowy i kreatywny powiatu.

Cel strategiczny 2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia

Kierunek działania: wsparcie rozwoju infrastruktury społecznej

Jednym z istotnych problemów na terenie powiatu jest słabo rozwinięta baza socjalna. W ramach analizy SWOT wskazano także na istniejące bariery architektoniczne w budynkach użyteczności publicznej. Na uwagę zasługuje natomiast fakt rosnącej liczby osób starszych, które z racji wieku wymagają długoterminowej opieki medycznej. Pomimo funkcjonowania na terenie powiatu bazy opieki medycznej jest ona niewystarczająca do przewidywanych trendów.

W sferze infrastruktury zwrócono także uwagę na konieczność rozbudowy i modernizacji obiektów, w których oferowane są usługi publiczne dla wszystkich mieszkańców (oświata, kultura, sport, bezpieczeństwo). Odpowiedzią na tak zidentyfikowane problemy będzie poprawa jakości świadczenia szeroko rozumianych usług społecznych poprzez inwestycje w infrastrukturę społeczną oraz stworzenie odpowiedniej bazy i zaplecza dla wspomnianych wyżej usług.

Kierunek działań: dostosowanie usług społecznych do potrzeb mieszkańców

Ważny kierunek działań stanowić będzie dostosowanie usług społecznych do potrzeb i oczekiwań mieszkańców. Przedsięwzięcia te powinny mieć charakter miękkich projektów

skierowanych na podniesienie jakości oferty dostępnej w powiecie hajnowskim. W celu poprawy jakości życia niezbędny jest realizacja programów pomocowych dla osób starszych i dużych rodzin. Niezbędnym jest również zwrócenie uwagi na potrzeby mieszkańców w zakresie dostępu do ciekawej i atrakcyjnej oferty spędzania wolnego czasu.

Powinna tym samym zostać rozszerzona i wzbogacona oferta świadczonych usług odpowiadających na potrzeby socjalne, oświatowe i kulturalne społeczności lokalnej.

Cel strategiczny 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu

Kierunek działań: rozwój współpracy nauki, biznesu i samorządu w celu intensyfikowania rozwoju

Wśród jednych z problemów wskazanych przez mieszkańców na etapie opracowywania diagnozy powiatu wskazano niedostateczne wykorzystanie badawczo-rozwojowe Puszczy Białowieskiej. Tym samym wskazane jest zwiększenie poziomu wsparcia potencjału walorów środowiska przyrodniczego pod kątem rozwoju sektora B+R w powiecie. Równie ważnym interesariuszem kreowania współpracy na rzecz intensyfikowania rozwoju jest samorząd, który poprzez swoje narzędzia i możliwości stanowić może załączek kluczowych projektów w regionie. Współpraca nauki, biznesu i samorządu w wielu regionach stanowi istotny czynnik dający nowe silne bodźce prorozwojowe. Dlatego też należy przykładać dużą wagę do tworzenia odpowiednich, dla lepszego wykorzystania badawczo-rozwojowego, warunków w regionie Puszczy Białowieskiej.

Wspieranie innowacyjności jest jedną z polityk horyzontalnych Unii Europejskiej. W perspektywie programowania 2014-2020 pojawią się liczne instrumenty wsparcia działalności B+R nakierowanej na zacieśnianie partnerstwa pomiędzy sektorem naukowym i sektorem przedsiębiorstw, tak aby zapewnić transfer wiedzy i doświadczeń pomiędzy nauką i biznesem. Takie podejście umożliwi wykorzystanie opracowywanych przez sektor naukowy rozwiązań bezpośrednio w działalności przemysłowej przedsiębiorstw. Wspieranie tego typu wspólnych projektów jest kierunkiem ważnym i mogącym w przyszłości przynieść wymierne korzyści lokalnej gospodarce.

Kierunek działań: wsparcie inwestycyjne MŚP

Wśród problemów w obszarze gospodarczym wymienić należy niski poziom rozwoju działalności gospodarczej prowadzonej przez osoby fizyczne. Przedsiębiorczość jest uważana za główny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz kluczowy warunek osiągnięcia konkurencyjności gospodarki. Dlatego też działania podejmowane na rzecz poprawy warunków funkcjonowania przedsiębiorstw w powiecie hajnowskim przyczyniają się

do podnoszenia długookresowej zdolności do sprostania konkurencji zewnętrznej. Samorząd terytorialny może w sposób bezpośredni i pośredni wpływać na sytuację społeczną, gospodarczą i terytorialną poszczególnych obszarów przy wykorzystaniu dostępnych instrumentów prawnych, procedur administracyjnych i środków finansowych. Możliwości władz lokalnych opierają się m.in. na tworzeniu podstaw prawnych dla rozwoju działalności gospodarczej (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego¹⁷²), czy też wsparciu poprzez wspieranie rozwoju narzędzi inżynierii finansowej.

Kierunek działań: przygotowanie terenów inwestycyjnych

Jednym ze zidentyfikowanych problemów jest niska atrakcyjność inwestycyjna terenu powiatu oraz brak inwestorów zewnętrznych. Odpowiedzią na te problemy może być odpowiednie przygotowanie terenów inwestycyjnych w taki sposób, by stworzyć ciekawą ofertę dla lokalizacji nowych inwestycji. Kluczowym jest zarówno przeznaczenie konkretnych obszarów pod tereny aktywności gospodarczej, ale przede wszystkim ich uzbrojenie. Ważnym kierunkiem rozwoju terenów inwestycyjnych w powiecie powinno być wspieranie przedsiębiorstw i inwestorów, które wpisują się w zasady zrównoważonego rozwoju, odpowiadają inteligentnym specjalizacjom regionu, a ich działalność nie będzie kolidowała z zasadami ochrony przyrody.

Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej

Kierunek działań: promowanie produktów i usług regionu Puszczy Białowieskiej

Zdiagnozowane deficyty w zakresie oferty turystycznej oraz potwierdzona badaniami opinia mieszkańców o niedostatecznej promocji produktów i usług turystycznych w powiecie sprawia, że istnieje potrzeba podjęcia energicznych działań zmierzających do poprawy sytuacji w tym zakresie. Właściwe jest podejście marketingowe oparte na koncepcji produktu turystycznego. Jest nim wszystko to, co turyści kupują oddzielnie (np. transport lub zakwaterowanie) lub w formie pewnego zestawu (pakietu) usług, a także kompozycja tego, co turyści robią oraz walorów urządzeń i usług, z których w tym celu korzystają. Z punktu widzenia turysty produkt turystyczny obejmuje całość przeżytego doświadczenia od chwili opuszczenia domu do chwili powrotu¹⁷³. W turystyce produkt dynamizuje i harmonizuje

---

¹⁷² Starostwo Powiatowe może moderować i promować uchwalanie mpzp w gminach.

¹⁷³ J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata. Podręcznik, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2000.

rozwój regionu. Integruje on ponadto różne segmenty i składniki ofert turystycznych takie jak: atrakcje, baza noclegowa, usługi gastronomiczne, infrastruktura komunikacyjna, informacja czy nauka, w spójną z punktu widzenia klienta całość.

Interwencji wymaga także promocja gospodarcza w zakresie produktów, usług i ofert wytwarzanych w oparciu o zasoby regionu Puszczy Białowieskiej. Tylko skoordynowane działania informacyjno – promocyjne zapewnią dotarcie do szerszej grupy odbiorców i potencjalnych inwestorów.

Cel strategiczny 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego

Kierunek działań: rozwój bazy turystycznej

Badanie przeprowadzone wśród mieszkańców potwierdziło potrzebę wsparcia rozwoju turystyki w powiecie. Powszechnie uważa się, że duże znaczenie dla zwiększenia ruchu turystycznego będą miały inwestycje w infrastrukturę turystyczną.

Jeżeli chcemy rozwijać produkt turystyczny niezbędnym warunkiem jest szeroko rozumiana baza turystyczna. Realizacja różnych form i rodzajów turystyki związana jest z pobytem w miejscu docelowym. Podstawą pobytu turystycznego jest więc baza noclegowa, występująca w wielu rodzajach oraz standardzie, a jej wielkość jest uważana powszechnie za podstawowy miernik zagospodarowania turystycznego. Ponadto koniecznym jest podjęcie szeroko zakrojonych działań zmierzających do budowy i modernizacji infrastruktury turystycznej podnoszącej jakość oferty turystycznej, która wpłynie na wzrost konkurencyjności powiatu hajnowskiego.

Kierunek działań: tworzenie nowych atrakcji turystycznych

W trakcie prac nad strategią zidentyfikowano, że walory przyrodnicze oraz kulturowe powiatu nie są w pełni wykorzystane dla potrzeb turystyki. Podobna jest opinia mieszkańców. Potrzebne jest zainicjowanie takich zadań, które umożliwią poprawę sytuacji w tym zakresie, a przede wszystkim przyczynią się do znacznego podniesienia konkurencyjności oferty wypoczynkowo-rekreacyjnej. Uwarunkowania, które posiada powiat hajnowski, umożliwiają rozwój różnych form turystyki specjalistycznej i kwalifikowanej. Niezbędne jest podjęcie działań zmierzających do zwiększenia, a przede wszystkim zróżnicowania i wzbogacenia oferty turystycznej w regionie w taki sposób, by ruch turystyczny nie koncentrował się wyłącznie w Białowieży, ale by turysta miał możliwość poznać cały region Puszczy Białowieskiej i skorzystać z różnorodnej, często innowacyjnej propozycji wypoczynku.

Wspieranie rozwoju nowych atrakcji turystycznych pozwoli na dywersyfikację ruchu turystycznego, a tym samym zrównoważony rozwój tej formy działalności w regionie.

Cel strategiczny 4.1 Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju

Kierunek działań: budowa społeczeństwa obywatelskiego

Mieszkańcy na etapie tworzenia diagnozy powiatu wskazywali na istniejące problemy w zakresie niskiej aktywności społecznej oraz na brak porozumienia różnych grup interesu w kwestii przyszłości Puszczy Białowieskiej. W odpowiedzi na powyższe, ważnym wydaje się tworzenie instrumentów, które pomogą przeciwdziałać tym zjawiskom. Jednym z kierunków działań będzie tworzenie modelu partycypacyjnego zarządzania powiatem.

Tworzenie modelu partycypacyjnego zarządzania przestrzenią publiczną jest wymogiem czasów i ma to związek z formowaniem się społeczeństwa obywatelskiego. Społeczeństwo obywatelskie jest przestrzenią działania instytucji, organizacji, grup społecznych i jednostek, rozciągającą się pomiędzy rodziną, administracją i rynkiem, wypełnioną wolną debatą na temat wartości składających się na wspólne dobro, ścieraniem się różnych interesów grupowych oraz dobrowolną aktywnością opartą na współdziałaniu. W istocie to świadomi obywatele są podstawą obywatelskiego społeczeństwa. Dlatego tworzenie i rozwój partycypacyjnego modelu zarządzania powiatem wydaje się być koniecznością.

Kierunek działań: wpieranie instytucji realizujących zadania publiczne i budowanie partnerstwa

Odpowiadając na zdiagnozowane problemy związane z niesatysfakcjonującym stanem współpracy na różnych szczeblach i płaszczyznach, konieczne jest podejmowanie działań wspomagających rozwój instytucji działających na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców oraz wspieranie i kreowanie lokalnych i ponadlokalnych partnerstw.

Zasadniczym celem wdrażania zasad współpracy lokalnej jest budowanie trwałego partnerstwa między instytucjami samorządowymi, lokalnymi przedsiębiorstwami, organizacjami pozarządowymi, instytucjami infrastruktury oraz społecznością na rzecz ożywienia gospodarczego oraz poprawy sytuacji na rynku pracy. Proponowany kierunek działań polega na aktywizowaniu wyżej wymienionych podmiotów i zachęcaniu ich do współpracy przy definiowaniu lokalnych problemów i rozwiązywaniu ich na poziomie powiatu.

Kierunek działań: wdrożenie systemu zarządzania turystyką

Już wielokrotnie wspomniano w niniejszym dokumencie, że turystyka stanowi ważną alternatywę dochodu dla mieszkańców. Aby efektywnie wzmocnić tę sferę działalności na terenie powiatu należy ją lepiej zorganizować poprzez stworzenie spójnego systemu

zarządzania. Należy pamiętać o tym, że w realiach gospodarki wolnorynkowej wymaga on współdziałania sektora publicznego (samorządowego) i prywatnego. Dzięki realizacji niniejszego kierunku stworzony zostanie silny ekonomicznie, zorientowany na rynek, sektor turystyczny na terenie powiatu.

Wdrożenie sprawnego systemu zarządzania sektorem turystyki w powiecie hajnowskim przyniesie liczne korzyści takie jak:

- wzmocnienie gospodarki, dzięki produkcji towarów i usług dla turystów,
- większą różnorodność i intensyfikacja działalności gospodarczej, zwłaszcza wykorzystującej lokalne zasoby i produkty,
- przyciągnięcie kapitału inwestycyjnego,
- tworzenie nowych miejsc pracy,
- wzrost dochodów budżetowych samorządów oraz ich mieszkańców,
- restrukturyzację i rozwój infrastruktury turystycznej i paraturystycznej,
- rozwój sektora usług (handel detaliczny, gastronomia i inne).

Kierunek działań: rozwój gospodarki opartej na wiedzy

Teoria gospodarki opartej na wiedzy jest w ostatnich latach coraz silniejszym nurtem analizy rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Wśród obszarów charakterystycznych dla rozwoju kreowanego przez informację i naukę wymieniłem należy: przyspieszenie procesu wytwarzania wiedzy, wzrost znaczenia kapitału niematerialnego w makroekonomii czy też traktowanie innowacyjności jako działalności wiodącej.

Rola tradycyjnych czynników w rozwoju gospodarki stopniowo maleje na rzecz wzrostu znaczenia kapitału wiedzy. Wykorzystanie osiągnięć nauki w rozwoju lokalnych przedsiębiorstw wzmacnia ich potencjał i przyczynia się do generowania dalszych impulsów. Stanowi swoistą lokomotywę rozwojową. Kluczowe jest odpowiednie kierowanie wsparcia i moderowanie współpracy nauki i biznesu. Dzięki temu zwiększy się szansa na właściwe i efektywne wykorzystanie potencjału endogenicznego w regionie.

Cel strategiczny 4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego

Kierunek działań: podniesienie świadomości obywatelskiej w zakresie tworzenia organizacji pozarządowych

Badania społeczności lokalnej wykazały, że aktywność organizacji pozarządowych oceniona jest na dość niskim poziomie. Jednocześnie jako dość istotny problem wskazywano niską świadomość społeczeństwa na temat możliwości działania organizacji pozarządowych. Co ciekawe, powiat charakteryzuje się jednym z najwyższych wskaźników aktywności

społecznej liczonej liczbą organizacji pozarządowych (33 podmioty na 100 tys. mieszk. w 2012 roku), nie tylko w regionie podlaskim (28 podmiotów na 100 tys. mieszk. w 2012 roku), ale także w kraju (30 podmiotów na 100 tys. mieszk. w 2012 roku). Dlatego też koniecznym jest promowanie działań aktywizujących obecnie działające NGO oraz edukujących mieszkańców w zakresie efektywnego tworzenia sprawnych organizacji pozarządowych działających dla dobra całej społeczności powiatu hajnowskiego.

Kierunek działań: wspieranie bieżącej działalności organizacji pozarządowych

Zgodnie z problemami wynikającymi z diagnozy, proponuje się wspierać działalność non-profit, gdyż aktywny i sprawnie działający trzeci sektor zapewnia wiele korzyści w rozwoju danej jednostki samorządowej.

Organizacje pozarządowe walczą o grupowe interesy lub powstają wokół określonych poglądów politycznych lub wartości moralnych – usiłują dotrzeć ze swym przekazem do jak największej liczby ludzi i wypełniają przestrzeń debaty publicznej wielogłosem apeli, argumentów i stanowisk. Są inkubatorami alternatywnych poglądów i wzorów życia. Są także szkołami pluralizmu.

Poza tym „trzeci sektor” daje zatrudnienie i możliwości pozyskania dodatkowych dochodów¹⁷⁴. W wielu przypadkach działanie w ramach organizacji pozarządowych przygotowuje młodych ludzi do pracy w zespole, uczy odpowiedzialności i konsekwencji. Tym samym można powiedzieć, że pośrednio przygotowuje potencjalny kapitał społeczny dla lokalnego rynku pracy.

Dostarczanie usług to najbardziej oczywista i najłatwiej uchwytna funkcja organizacji pozarządowych. Podobnie jak podmioty komercyjne i instytucje administracji publicznej, tzw. trzeci sektor posiada bogatą ofertę działań. Dotyczy to zwłaszcza usług o charakterze socjalnym (np. zdrowotnych) oraz o charakterze usług publicznych (np. edukacyjnych, kulturalnych). Wielokrotnie usługi oferowane przez organizacje non-profit zapewniają mieszkańcom dostęp do bezpłatnych świadczeń i aktywności, co w konsekwencji może wpłynąć na zmniejszenie wydatków na świadczenia społeczne.

Ponadto należy pamiętać, że działalność ta wynika z oddolnej inicjatywy mieszkańców. Tym samym wskazuje na lokalne potrzeby, które zaspokajane są poprzez całe spektrum projektów i przedsięwzięć realizowanych przez organizacje pozarządowe.

Cel strategiczny 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej

---

¹⁷⁴ Organizacje pozarządowe mogą realizować liczne projekty zarówno ze środków regionalnych, wojewódzkich czy unijnych. W takim przypadku możliwe jest uzyskanie wynagrodzenia dla osób realizujących poszczególne elementy danego projektu.

Kierunek działań: współpraca transgraniczna w sferze gospodarczej

Powiat graniczy bezpośrednio z Białorusią. Wszystkie gminy powiatu są członkami międzynarodowego Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu "Puszcza Białowieska". Transgraniczne położenia powiatu stanowi duży potencjał rozwoju regionu pomimo istnienia problemów, zidentyfikowanych na etapie diagnozy, związanych z brakiem uregulowań prawnych współpracy. Mimo pewnych utrudnień zwrócić należy uwagę na korzyści wynikające z przygranicznego położenia: wymiana handlowa między regionami, wzrost wpływów do budżetu gmin, realizacja wspólnych projektów inwestycyjnych. Dlatego nie powinno się rezygnować dotychczasowej aktywności samorządów powiatu w zakresie umocnienia więzi z białoruskimi sąsiadami. Należy jednak pamiętać że współpraca transgraniczna tylko wtedy będzie podnosić konkurencyjność regionu i sprzyjać osiągnięciu spójności społecznej, jeśli będzie korzystna dla obu stron. Wymaga to koordynacji oraz wielopłaszczyznowego współdziałania wszystkich zainteresowanych partnerów. Aby proces ten był trwały i skuteczny muszą w nim partycypować zarówno przedsiębiorcy, jak i społeczność oraz władze publiczne szczebla lokalnego i ponadlokalnego. Tylko dzięki współdziałaniu można skutecznie przeciwstawić się problemom rosnących dysproporcji rozwojowych, biedzie, ubóstwu, bezrobociu, itp.

Kierunek działań: współpraca transgraniczna w sferach pozagospodarczych

Położenie determinuje potrzebę rozwoju współpracy transgranicznej nie tylko w sferze gospodarczej, ale przede wszystkim w takich obszarach funkcjonowania społeczności, jak edukacja, kultura, sport. Oczywiście współpraca ta pomiędzy partnerami polskimi i białoruskimi odbywa się w pewnym zakresie (realizacja wspólnych przedsięwzięć, wymiana uczniów itp.). Jest to kierunek, który należy wzmacniać. Szczególnie cenne są projekty ukierunkowane na promocję i podtrzymywanie wspólnych tradycji obszarów przygranicznych.

Spółeczności zamieszkujące obszar pogranicza polsko-białoruskiego są połączone więziami kulturowymi i historycznymi. Jednakże, pomimo istotnego rozwoju współpracy, w dalszym ciągu ważne jest przełamywanie barier kulturowych, psychologicznych czy językowych. Niezbędne jest tworzenie nowych powiązań poprzez wspieranie transgranicznej współpracy pomiędzy podmiotami z różnych obszarów działalności: sportowej, edukacyjnej, kulturowej itp., których efektem będzie dalsza integracja.

Cel strategiczny 5.1. Poprawa ładu przestrzennego

Kierunek działań: Ład przestrzenny

Jednym z ważnych wskazanych problemów powiatu jest niedostateczna ilość terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jest to jednak element szerszego problemu, który ma ogromne znaczenia dla obszaru podlegającego w takim znacznym stopniu różnymi formami ochrony przyrody. Niezbędne jest zatem koordynowanie prac w zakresie tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Proponuje się także utworzenie jednostki odpowiedzialnej za kreowanie działań w zakresie kształtowania ładu przestrzennego.

Wśród możliwych działań sugeruje się ponadto realizację przedsięwzięć ukierunkowanych na poprawę estetyki powiatu przy pełnym zaangażowaniu społeczności lokalnej.

Cel strategiczny 5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu

Kierunek działań: poprawa infrastruktury drogowej

Wyniki diagnozy wykazały jednoznacznie na istniejące deficyty w zakresie stanu technicznego dróg lokalnych. Dlatego też niezbędne są działania infrastrukturalne w celu poprawy warunków przemieszczania się w powiecie. Inwestycje te powinny być podejmowane przede wszystkim w formule partnerstw oraz powinny dążyć do zmniejszenia negatywnego wpływu transportu samochodowego na środowisko przyrodnicze. Tak przyjęta formuła umożliwi pozyskanie wsparcia finansowego z programów krajowych na inwestycje, które w związku ze zmianą polityki transportowej UE nie mogą liczyć na wsparcie finansowe z regionalnych programów operacyjnych. W przypadku powiatu hajnowskiego niezbędnym jest włączenie regionu w krajowy i europejski system transportowy, co przyczyni się znacząco do zwiększenia dostępności komunikacyjnej powiatu, a tym samym wzrostu jego atrakcyjności.

Kierunek działań: poprawa stanu infrastruktury kolejowej

Problemy powiązań komunikacyjno - transportowych oraz zły stan techniczny infrastruktury kolejowej wskazuje na kolejny kierunek działań mających na celu poprawę w tym obszarze. Analiza wskazała na duże społeczne zapotrzebowanie na zwiększenie liczby połączeń kolejowych, a także zwiększenie standardów korzystania z usług. Jednocześnie mieszkańcy i władze samorządowe jako niezbędną uważają modernizację linii kolejowej Hajnówka – Białowieża. Inwestycje kolejowe są oczywiście kosztochłonne, jednak ich realizacja w długoterminowej perspektywie przyniesie wymierne korzyści w postaci zmniejszenia presji ruchu samochodowego na obszary chronione, a tym samym zmniejszenia szkodliwego oddziaływania na środowisko. Ponadto uruchomienie nowych linii

przyczyni się do wzrostu transportu towarów i usług w obszarze przygranicznym, co wpłynie na wzrost atrakcyjności inwestycyjnej całego regionu.

Kierunek działań: modernizacja i rozwój systemu komunikacyjnego

Jako istotny problem w obszarze przestrzennym wskazuje się niedostateczną ilość i jakość powiązań komunikacyjno-transportowych obszaru powiatu. Dlatego kolejny kierunek rozwoju powinien koncentrować się na działaniach mających usprawnić system komunikacyjny, również uwzględniając transport rowerowy. Szczególną uwagę przykładana się do lepszego skomunikowania pomiędzy miejscowościami powiatu, a także do rozwoju sieci tras rowerowych wraz ze stworzeniem zintegrowanego centrum przesiadkowego.

Cel strategiczny 5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego

Kierunek działań: budowa i rozwój infrastruktury komunalnej

Problemem zidentyfikowanym w trakcie prac na strategią jest brak gazyfikacji oraz niedostateczne pokrycie siecią internetową. W przypadku pierwszego z problemów niezbędne jest stworzenie infrastrukturalnych warunków dla ograniczenia korzystania z tradycyjnych materiałów opałowych (drewno, węgiel) na rzecz bardziej ekologicznych źródeł ogrzewania. Ponadto lokalizacja sieci gazowej na terenie powiatu zwiększy jego atrakcyjność pod względem inwestycyjnym. Wiadomo bowiem, że najwięksi inwestorzy podejmując decyzję o lokalizacji swojego przedsiębiorstwa w pierwszej kolejności biorą pod uwagę tereny uzbrojone we wszystkie media.

W przypadku infrastruktury internetowej, problem braku dostępu do sieci jest stopniowo likwidowany poprzez udział powiatu w projektach przeciwdziałających wykluczeniu cyfrowemu. Należy jednak pamiętać, że rozwój technologii jest coraz szybszy, natomiast przepaść pomiędzy mieszkańcami obszarów wiejskich powiatu a resztą kraju może wzrastać.

Wszystkie te problemy należy rozwiązać poprzez inwestycje komunalne, aby mieszkańcom umożliwić pełny dostęp do podstawowych mediów.

Kierunek działań: budowa infrastruktury komunalnej w obszarach rekreacyjnych

Diagnoza wskazała na stosunkowo wysokie skanalizowanie i zwodociągowanie powiatu. Nadal jednak dostrzega się braki w obszarach o wysokim potencjale przyszłego rozwoju infrastruktury rekreacyjnej i wypoczynkowej. Instalacje wodno-kanalizacyjne są potrzebne zarówno mieszkańcom, jak i zabezpieczają zaplecze socjalne dla obiektów związanych ze

sportem i rekreacją. Dlatego należy podjąć działania w celu zbudowania stosownych instalacji w miejscach o wysokiej atrakcyjności wypoczynkowej, istotnych z punktu widzenia rozwoju funkcji turystycznej.

13. ZAŁOŻENIA WDRAŻANIA STRATEGII

13.1. Określenie założeń celów operacyjnych i zakresu planów zadaniowych

W wyniku opracowania celów strategicznych wraz z opcjonalnymi kierunkami działań proponuje się wyodrębnić cele szczegółowe (operacyjne), których realizacja w konsekwencji przyczyni się do osiągnięcia założeń przyświecających realizacji wizji rozwoju powiatu. Cel operacyjny ma charakter wtórny do celu strategicznego, jest jego rozpisaniem w formie zbioru zadań o wyraźnie sprecyzowanym efekcie końcowym. Jego cechą jest krótki horyzont czasu i bezpośrednie uzależnienie od uwarunkowań finansowych i organizacyjnych jego realizacji. Struktura przyjęta w niniejszym dokumencie (por. ryc. 117) zakłada, że każdy cel strategiczny obejmuje pewien katalog celów operacyjnych, które stanowią agregację kategorii możliwych interwencji.

Wspomniane kategorie interwencji to nic innego, jak plany zadaniowe obejmujące uszczegółowienie w postaci grupy projektów możliwych do realizacji. Obejmują one dużo bardziej szczegółowe informacje o działaniach niezbędnych do realizacji danego celu operacyjnego. Plany zadaniowe wskazują na tematy i zagadnienia, którymi realizatorzy strategii będą się zajmować w czasie jej wdrażania. Zgodnie z zasadami planowania strategicznego ważne jest, by plany zadaniowe zapewniały możliwość kreatywnego podejścia do konkretnych przedsięwzięć. Dlatego też zostały sformułowane w taki sposób, by nie ograniczały możliwego katalogu przedsięwzięć. Takie podejście umożliwia szerszej grupie potencjalnych interesariuszy, beneficjentów i partnerów na wpisanie się w dany cel operacyjny. Tym samym zwiększa realnie szanse na faktyczną realizację zapisów strategii.

Poniżej zamieszczono opisy poszczególnych celów operacyjnych przyporządkowanych do konkretnych celów strategicznych.

OBSZAR PRZYRODNICZY

Cel strategiczny 1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu

Cel operacyjny 1.1.1. Ochrona środowiska i różnorodności biologicznej

Stan i zasoby środowiska stanowią jeden z trzech czynników determinujących dalszy rozwój, a jednym z najważniejszych zadań jest m.in. zapewnienie bezpieczeństwa

ekologicznego. Powiat hajnowski na tle całego kraju wyróżnia się szczególnie dużą koncentracją obszarów objętych formami przyrody o różnej skali i randze. Przede wszystkim posiada jeden z najbardziej wyjątkowych zasobów ekologicznych – Puszcę Białowieską, której cały obszar zakwalifikowany został do światowych Rezerwatów Biosfery UNESCO oraz jako transgraniczny Obiekt Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO. To na jego terenie utworzono pierwszy w Polsce Park Narodowy. Ponadto ochrona różnorodności w gminach powiatu realizowana w ramach sieci NATURA 2000, rezerwatów przyrody, obszarów chronionego krajobrazu, użytków ekologicznych i in.

Naruszenie stabilności układów przyrodniczych, w szczególności na obszarach wykorzystywanych gospodarczo, może w konsekwencji doprowadzić do negatywnych skutków dla gospodarki i społeczeństwa. Dlatego, z uwagi na potrzebę ochrony potencjału endogenicznego, jakim jest duża różnorodność biologiczna i dobry stan środowiska przyrodniczego oraz wartości krajobrazowe powiatu, niezbędna jest realizacja działań ujętych w planie zadaniowym. Ich celem będzie powstrzymanie procesów, które mogą doprowadzić do utraty różnorodności biologicznej przy jednoczesnym doinwestowaniu działań, które wzmocnią potencjał lokalny przy udziale przyrody. Celem interwencji będzie zahamowanie niekorzystnych przekształceń, degradacji i fragmentacji siedlisk flory i fauny, zmiany sposobu użytkowania terenu, nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych, w tym rolniczej przestrzeni produkcyjnej, zanieczyszczeń środowiska i rozprzestrzeniania się inwazyjnych gatunków obcych.

Ze względu na wyróżniający się, nie tylko w skali kraju krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, niezbędne jest podejmowanie działań polegających na dalszej ochronie zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Różnorodność biologiczna musi być chroniona kompleksowo, w każdym z ekosystemów, w tym również na obszarach użytkowanych gospodarczo przez człowieka. Wymusza to rozwiązania, które będą uwzględniały zarówno interes gospodarczy, jak i wymogi ochrony środowiska. Chodzi tu głównie o obszary użytkowane rolniczo, zajmujące znaczne arealy i obok lasów będące dominującym elementem krajobrazu na terenie powiatu hajnowskiego. Część arealu użytków rolnych to tereny o wysokich walorach przyrodniczych, a zarazem ostoje dla wielu gatunków fauny i flory. Kluczową rolę w ochronie różnorodności biologicznej powiatu hajnowskiego odgrywają lasy. Zachowują one duży stopień naturalności, charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem siedlisk i są ostoją wielu gatunków roślin i zwierząt, a także ogniwem spajającym inne ekosystemy.

Dużą troską powinno się objąć lasy prywatne, gdyż są one często gorzej zagospodarowane m.in. ze względu na sytuację finansową właścicieli, a także niską chęć inwestowania w kształtowanie prawidłowej gospodarki leśnej. Istotnym zadaniem jest bieżące odnawianie drzewostanu, a także nowe nasadzenia.

Wysoki udział obszarów chronionych na terenie powiatu hajnowskiego wskazuje na fakt przykładania olbrzymiej roli do zagadnień ochrony środowiska i różnorodności biologicznej. Nieocenioną rolę w sferze ochrony różnorodności biologicznej pełni Białowieski Park Narodowy. Proponuje się by w ramach realizacji proponowanych zadań uwzględnić współpracę z BPN w celu wypracowania jednego, spójnego stanowiska i głosu w sferze działań ochronnych Puszczy Białowieskiej.

Plany zadaniowe:

- kontynuacja działań oraz pozyskanie wsparcia finansowego na rzecz ochrony przyrody,
- kontynuacja działań w zakresie monitorowania jakości powietrza,
- promowanie inwestycji wykorzystujących nowoczesne, proekologiczne technologie produkcyjne,
  - odnawianie drzewostanu,
  - współpraca z Lasami Państwowymi oraz Białowieskim Parkiem Narodowym w celu wypracowania modelu równoważenia gospodarki leśnej na rzecz wielofunkcyjnego wykorzystania walorów przyrodniczych Puszczy Białowieskiej,
- współpraca z Białowieskim Parkiem Narodowym na rzecz ochrony zasobów Puszczy Białowieskiej.

Cel operacyjny 1.1.2. Promowanie rozwiązań ekologicznych i energooszczędnych

Bardzo ważnym priorytetem dla samorządów lokalnych, władz krajowych oraz organów decyzyjnych Unii Europejskiej jest kwestia podejmowania działań na rzecz ograniczenia tzw. „niskiej emisji” i poprawa efektywności energetycznej. Rozwój społeczno-gospodarczy i podnoszenie jakości życia mieszkańców niesie ze sobą ciągły wzrost zapotrzebowania na energię i zwiększa zagrożenie dla środowiska naturalnego. Równocześnie stale i systematycznie rosną koszty wytwarzania energii, a jednocześnie rosną wymagania dotyczące ochrony środowiska. Znaczna ilość indywidualnych systemów grzewczych (często zasilanych węglem) powoduje zjawisko „niskiej emisji” zwłaszcza na obszarze miasta Hajnówka. W związku z tym, koniecznym jest podjęcie działań w zakresie zmniejszenia zapotrzebowania na energię elektryczną i ciepłą zarówno w sektorze prywatnym, jak i publicznym. Dokonać się to może poprzez szereg działań takich jak: wymiana niskosprawnych i nieekologicznych kotłów na nowoczesne urządzenia grzewcze, szersze zastosowanie odnawialnych źródeł energii poprzez montaż instalacji solarnych i/lub pomp ciepła oraz szeroko rozumianej termomodernizacji, tj.:

- ocieplenie ścian zewnętrznych,
- ocieplenie dachu/stropu nad ostatnią kondygnacją,
- wymiana stolarki okiennej i drzwiowej (zewnętrznej).

Ważne jest także prowadzenie działań informacyjnych uświadamiających mieszkańcom powiatu zagrożenia środowiskowe wynikające z prowadzenia nieracjonalnej gospodarki energetycznej w budynkach poprzez:

- wskazanie kierunków działań prowadzących do optymalizacji zużycia energii na cele grzewcze,
- wskazanie korzyści ekonomicznych na etapie eksploatacji wysokosprawnych urządzeń,
- rozważenie mechanizmu zachęt finansowych dla przyspieszenia procesu modernizacyjnego (pod względem energetycznym) w budynkach.

W zakresie poprawy ekonomiczności energetycznej wskazane jest stosowanie na szerszą skalę technologii LED np. do oświetlania budynków czy miejsc użyteczności publicznej. Pozytywne skutki jej zastosowania wynikają z mniejszego zużycia energii, ale także mniejszej emisji szkodliwych substancji. Stosowanie energooszczędnych technologii staje się w obecnych czasach właściwie koniecznością i powinny ją stosować wszystkie obiekty użyteczności publicznej. Aby wprowadzić oszczędności, powiat wspólnie z innymi jednostkami samorządowymi wchodzącymi w jego skład może organizować przetargi na dostawę energii elektrycznej. Bieżącym modernizacjom powinny podlegać sieci średniego i niskiego napięcia, dotyczy to także wymiany transformatorów czy budowy nowych stacji.

Realizacja tych zamierzeń ma stanowić element zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego. Szereg działań urealnających założony cel powinien koncentrować się wokół termomodernizacji obiektów, wprowadzenia ekologicznych, energooszczędnych urządzeń grzewczych, jak i odnawialnych źródeł energii (biomasa, układy solarne itp.), modernizacji systemu przesyłowego, finansowania działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

Plany zadaniowe:

- systematyczne ograniczanie na terenie powiatu niskiej emisji poprzez termomodernizację budynków oraz wsparcie w zakresie wymiany tradycyjnych źródeł ogrzewania na infrastrukturę wykorzystującą odnawialne źródła energii,
- wsparcie finansowe i doradcze wymiany tradycyjnych źródeł ogrzewania na infrastrukturę wykorzystującą odnawialne źródła energii,
- eliminowanie strat energii cieplnej poprzez modernizację sieci przesyłowej.
- promowanie inwestycji proekologicznych

Cel operacyjny 1.1.3. Poprawa sposobu zagospodarowania wód w powiecie

Rozwój systemów zaopatrzenia w wodę oraz optymalizacja jej zużycia, obok ograniczania zanieczyszczeń przedostających się do cieków wodnych, jest ważnym aspektem ochrony zasobów wodnych. Jakość wód, przede wszystkim tych przeznaczonych do zaopatrzenia ludności w wodę do spożycia, ma istotny wpływ zarówno na zdrowie społeczeństwa, jak i na prawidłowe funkcjonowanie ekosystemów. Pomimo odnotowanej w ostatnich latach znacznej poprawy jakości wód, która jest efektem ograniczenia produkcji w wielu branżach przemysłu, unowocześnienia technologii i budowy oczyszczalni ścieków przemysłowych i komunalnych, stan czystości powierzchniowych wód płynących oraz jezior jest wciąż niewystarczający. Osiągnięcie i utrzymanie zadawalającego stanu wód oraz racjonalne gospodarowanie zasobami wodnymi wymaga podjęcia i wdrożenia szeregu działań w zakresie: przemysłu, rolnictwa, gospodarki komunalnej, zagospodarowania przestrzennego, kształtowania stosunków wodnych i ochrony środowiska wodnego oraz działań organizacyjno-prawnych i edukacyjnych.

Jednym z przedsięwzięć, które postuluje się podjąć w ramach tego zadania jest kwestia zwiększenia roli przydomowych oczyszczalni ścieków jako alternatywnego programu w zakresie gospodarki ściekowej, szczególnie w miejscach, gdzie z przyczyn technicznych budowa infrastruktury kanalizacyjnej jest niemożliwa. Jednocześnie dostrzega się wyraźną konieczność podejmowania bezpośredniego oraz pośredniego wspierania przedsięwzięć melioracyjnych.

Plany zadaniowe:

- ochrona obszarów, na których znajdują się główne zbiorniki wód podziemnych,
- wsparcie budowy oczyszczalni ścieków,
- budowa i modernizacja małych zbiorników retencyjnych,
- konserwacja rowów i przepustów wzdłuż dróg i cieków wodnych,
- wsparcie budowy i modernizacji stacji uzdatniania wody.

Cel operacyjny 1.1.4. Ochrona zasobów przyrodniczych poprzez kompleksową gospodarkę odpadami

Od 1 lipca 2013 r., zgodnie z nowelizacją ustawy o utrzymaniu czystości i porządku na jednostkach samorządowych spoczął obowiązek wdrożenia zmian dotyczących sposobu gospodarowania odpadami komunalnymi, w tym również ponoszenia opłat z tego tytułu. Zgodnie z nowymi zasadami obowiązkiem gminy i powiatu jest redukcja masy odpadów trafiających na składowiska, a ponadto przygotowanie ich do ponownego użycia, recykling,

odzysk wybranych grup materiałów oraz energii, czy unieszkodliwienie. Podejmowana interwencja jest zgodna z wymogami ramowej dyrektywy o odpadach i dyrektywy składowiskowej. Zasady te pozwalają gminom przejąć całkowity nadzór nad odpadami i zarządzać nimi na swoim terenie. Szczególne zadania zostały nałożone w zakresie rozbudowy systemu selektywnej zbiórki odpadów w celu podnoszenia świadomości społeczności lokalnej prowadzącej do racjonalizacji gospodarowania odpadami komunalnymi. Dotyczy to zarówno wdrożenia systemu segregacji odpadów w indywidualnych gospodarstwach domowych, jak i stworzenia spójnego systemu selektywnej zbiórki na terenie poszczególnych gmin powiatu.

Istotnym problemem w zakresie stworzenia sprawnego systemu gospodarki odpadami jest likwidacja dzikich wysypisk, do czego miała przyczynić się również wyżej wspomniana ustawa. Dzikie wysypiska nie należą w Polsce do rzadkości. Zagrożenie to dostrzegają także mieszkańcy powiatu hajnowskiego. Dzikie wysypiska stanowią m.in. potencjalną wylęgarnię wielu niebezpiecznych chorobotwórczych grzybów i bakterii gnilnych, zagrożenie dla zwierząt, źródło nieprzyjemnych zapachów, a niejednokrotnie, jeśli na wysypisku znajdują się odpady niebezpieczne, deszcze powodują wypłukiwanie do gleby trujących substancji, np. resztek lakierów, farb, środków konserwacyjnych. W zakres niniejszych działań powinno wpisywać się m.in. zinventaryzowanie i zlikwidowanie ewentualnych dzikich wysypisk śmieci, ale przede wszystkim przeciwdziałanie powstawaniu nowych (poprzez interwencje poszczególnych służb odpowiedzialnych za poprawę stanu w tym zakresie, jak również kampanie edukacyjne).

W ramach funkcjonalnej i racjonalnej gospodarki przestrzenią oraz ochrony zasobów przyrodniczych, zakłada się także działania służące przywróceniu wartości użytkowych i przyrodniczych terenom zdewastowanym i zdegradowanym przez działalność człowieka, w szczególności kontynuację działań rekultywacyjnych.

Plany zadaniowe:

- rozbudowa systemu selektywnej zbiórki odpadów w celu podnoszenia świadomości społeczności lokalnej prowadzącej do racjonalizacji gospodarowania odpadami komunalnymi,
- przeciwdziałanie powstawaniu dzikich wysypisk śmieci.

Cel strategiczny 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju

Cel operacyjny 1.2.1. Działania na rzecz zwiększania świadomości ekologicznej w zakresie ochrony przyrody, usług środowiska i rozwoju społeczeństwa w koegzystencji z przyrodą

Podstawę polityki ochrony środowiska naturalnego i dziedzictwa przyrodniczego powiatu stanowić powinna w istotnym stopniu aktywna edukacja obywatelska w zakresie ekologii. Działania w tym zakresie są realizowane stale przez samorzady i szkoły. Przynoszą jednak różny skutek. Tym bardziej promocja postaw proekologicznych oraz zmiana dotychczasowych przyzwyczajęń osób dorosłych powinna być nadal realizowana przy wykorzystaniu różnych możliwych narzędzi takich, jak akcje marketingowe w mediach, konkursy i kampanie społeczne itp.

Władze samorządowe mają idealne warunki, by temat ekologii potraktować jako narzędzie budowy przewagi konkurencyjnej. Potencjał przyrodniczy powiatu w postaci Puszczy Białowieskiej czy Doliny Narwi są doskonałym czynnikiem rozwoju i wzmocnienia np. placówek edukacji ekologicznej czy przedszkola ekologicznego itp. Ponadto powiat ma szansę stać się prekursorem działań edukacyjnych w zakresie wdrażania zasad ekonomii zrównoważonego rozwoju i usług środowiska. Temat ten jest szeroko dyskutowany na forum międzynarodowym oraz zaczyna odgrywać coraz większą rolę w Polsce. W powiecie funkcjonują jednostki naukowe oraz działają osoby, które mogą stanowić załączek dla nowatorskiego podejścia do działań w zakresie działań edukacyjnych.

Plany zadaniowe:

- wykorzystanie potencjału przyrodniczego i instytucjonalnego powiatu na rzecz rozwoju systemu ekologicznych placówek edukacyjnych,
  - stworzenie ponadlokalnej oferty edukacji ekologicznej,
  - promowanie wzorców zrównoważonej konsumpcji,
  - działania edukacyjne w zakresie ochrony przyrody,
  - działania edukacyjne w zakresie ekonomii zrównoważonego rozwoju,
  - działanie edukacyjne w sferze rozwoju społeczeństwa w koegzystencji z przyrodą.

OBSZAR SPOŁECZNY

Cel strategiczny 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego

Cel operacyjny 2.1.1. Rozwój i utrzymanie kapitału wiedzy

Inwestycje w infrastrukturę edukacyjną w powiecie, ogólne trendy w zakresie kształcenia, zmiany na rynku pracy to jedne z najważniejszych determinantów wpływających na poziom wykształcenia mieszkańców. Analiza danych historycznych wskazuje, że zarówno w powiecie hajnowskim, jak i całym kraju wzrosło znaczenie wykształcenia, co przejawia się we wzroście udziału osób z wykształceniem wyższym.

Rozwój gospodarczy wymaga w coraz większym stopniu nakładów na kapitał ludzki niż na kapitał infrastrukturalny. Oczywiście, bez odpowiedniego otoczenia i dostępu do infrastruktury, przedsiębiorstwa nie mają szans na właściwe prowadzenie własnej działalności. Jednak to wiedza i kompetencje wpływają na zdolność wdrażania innowacji i tworzenia nowej jakości w danym przedsiębiorstwie. Co prawda w regionie widoczny jest wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców, lecz za tym trendem nie idzie wzrost konkurencyjności firm, a tym samym lokalnej gospodarki. Kroki podejmowane przez władze lokalne powinny zmierzać m.in. do wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej, która determinowana jest obecnością kompetentnych kadr regionalnej gospodarki.

Aby właściwie zabezpieczyć mieszkańców powiatu w kontekście ich mobilności zawodowej, jak i przyciągnąć kadry obecnie funkcjonujące poza regionem (w tym absolwentów), niezbędne jest stworzenie funkcjonalnej sieci instytucji wzmacniających potencjał ludzki we wskazanym zakresie. Z jednej strony szeroko rozumiana oferta dydaktyczna powinna być spójna i kompatybilna z zapotrzebowaniem rynku pracy. Z drugiej zaś, powinna być zróżnicowana – w kontekście oferowania form kształcenia. Istotnym polem aktywności będzie także pozyskiwanie środków pozabudżetowych na wzmacnianie kapitału ludzkiego w regionie przez instytucje publiczne i niepubliczne.

Działania podejmowane w ramach niniejszego celu powinny koncentrować się na dostosowaniu infrastruktury edukacyjnej do wymagań rynku pracy oraz do nowych wyzwań związanych z rozwojem branż w ramach tzw. inteligentnych specjalizacji.

Plany zadaniowe:

- podnoszenie jakości i konkurencyjności kształcenia wśród dzieci i młodzieży,
- inwestycje w infrastrukturę edukacyjną z zakresu praktycznej nauki zawodu w warunkach rozwoju gospodarki opartej na wiedzy,

- adaptacja programów szkolnych do założeń lokalnego rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem inteligentnych specjalizacji województwa podlaskiego.

Cel operacyjny 2.1.2. Aktywizacja zawodowa mieszkańców

Kapitał ludzki stanowi bardzo szeroką grupę odniesienia. W ramach działań skierowanych na podniesienie jego jakości należy, oprócz tworzenia warunków dla podnoszenia kapitału wiedzy, podejmować także działania aktywizujące zawodowo mieszkańców. Dotyczy to przede wszystkim osób pozostających bez pracy oraz osób, które wymagają przekwalifikowania zawodowego. Zmiany na rynku pracy wymagają obecnie dużej elastyczności i mobilności zawodowej. „Skuteczność podejmowanych działań zależy w dużym stopniu od właściwego zdiagnozowania indywidualnych potrzeb osób pozostających bez zatrudnienia i poszukujących pracy oraz od dopasowania do nich odpowiednich instrumentów i form wsparcia, uwzględniających specyfikę i potrzeby (...) lokalnego rynku pracy”¹⁷⁵. W związku z tym, że grupa potencjalnych odbiorców wsparcia w powiecie hajnowskim jest zróżnicowana (osoby młode, absolwenci, kobiety wracające na rynek pracy po urodzeniu dziecka, osoby starsze), należy odpowiednio dostosować narzędzia oraz ofertę do potrzeb i możliwości adresatów pomocy.

Plany zadaniowe:

- rozwój podmiotów ekonomii społecznej,
- działania w zakresie promocji i aktywizacji kształcenia ustawicznego,
- utworzenie Zakładu Aktywności Zawodowej,
- doradztwo i szkolenia w zakresie możliwości przekwalifikowania oraz zwiększenia mobilności zawodowej mieszkańców,
- wsparcie działań na rzecz aktywizacji osób bezrobotnych.

Cel strategiczny 2.2. Rozwój kapitału społecznego

Cel operacyjny 2.2.1. Wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Spójność społeczna i terytorialna jest jednym z ważniejszych wyzwań stawianych przed zrównoważonym rozwojem. Duże dysproporcje pomiędzy poziomem i jakością życia mieszkańców wymuszają na władzach samorządowych podejmowanie działań w kierunku

---

¹⁷⁵

Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego z 8 kwietnia 2014 r., s. 66.

wsparcia osób narażonych na wykluczenie społeczne. Są to głównie m.in. osoby starsze, osoby o bardzo niekorzystnej sytuacji materialnej, a także osoby niepełnosprawne. Zgodnie z zasadami równości szans każdy obywatel powinien mieć prawo uczestniczenia w życiu danej jednostki. Działania przeciwdziałające marginalizacji społecznej wspomnianych osób podejmowane są już od dawna, zarówno przez władze gminne, jak i powiatowe. Jest to jednak sfera, która prawdopodobnie zawsze będzie wymagała interwencji ze względu na brak wpływu na sytuację gospodarczą kraju (wzrost bezrobocia), czy wypadki losowe, których nie sposób przewidzieć. Dlatego też spektrum możliwych działań w ramach niniejszego celu jest znaczne. Obejmuje problematykę przeciwdziałania wykluczeniu osób po 50 roku życia, osób narażonych na rozwój patologii społecznych oraz osób, które ze względu na różny rodzaj i stopień niepełnosprawności, mają ograniczone możliwości swobodnego korzystania z dóbr i usług w powiecie hajnowskim.

Szczególny rodzaj wykluczenia społecznego związany jest z dostępem do wysokiej jakości technologii teleinformatycznych. W czasach dynamicznie rozwijających się technologii i globalizacji specyficzną formę wykluczenia społecznego stanowi wykluczenie cyfrowe. W powiecie hajnowskim podejmowane są działania zmierzające do zmniejszenia dysproporcji przestrzennych w dostępie do usług internetowych. Natomiast należy pamiętać, że budowa sieci przesyłowej nie jest panaceum na tego typu problemy. Wiele osób (zwłaszcza w grupie wiekowej 50+) nie posiada elementarnej wiedzy z zakresu obsługi komputera i nawet rozbudowa sieci szerokopasmowej nie wpłynie na faktyczne zmniejszenie wykluczenia cyfrowego społeczności hajnowskiej. Dlatego też niezbędna jest realizacja komplementarnych przedsięwzięć skierowanych na działania edukacyjne w tym obszarze.

Plany zadaniowe:

- działania na rzecz integracji międzypokoleniowej,
- wsparcie działań na rzecz integracji społecznej,
- realizacja projektów i programów społecznych na rzecz osób zagrożonych ubóstwem,
- realizacja projektów i programów społecznych na rzecz osób starszych (w tym stworzenie programu aktywizacji seniorów),
  - działania profilaktyczne przeciwko rozwojowi patologii społecznych zwłaszcza wśród młodych,
  - kontynuacja i realizacja nowych działań na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu.

Cel operacyjny 2.2.2. Poprawa jakości kapitału społecznego

Kapitał społeczny zgodnie z zapisanymi raportu „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe”¹⁷⁶ opiera się głównie na podejściu dążącym do przetrwania i adaptacji. Przyczyny tego stanu rzeczy upatruje się m.in. w przejmowaniu biernej postawy wynikającej z niedostatecznego poziomu umiejętności społecznych. W celu minimalizacji szkodliwych skutków takiego nastawienia niezbędne jest podejmowanie działań na rzecz wykształcenia w społeczeństwie postawy aktywnej i zaangażowanej. Tym samym niezbędna jest edukacja oraz aktywizacja poprzez lokalnych liderów oraz instytucje zaangażowane w rozwój kapitału społecznego. Krzewienie wiedzy z zakresu rozwoju umiejętności społecznych przyniesie szereg wymiernych korzyści. Świadome i aktywne społeczeństwo wspólnie buduje potencjał danego regionu, przyczynia się do dynamizacji jego rozwoju oraz wpływa na atrakcyjność i konkurencyjność danego obszaru. Stanowi ważny kapitał oparty na aktywach, a nie pasywach. Wśród działań przyczyniających się do poprawy jakości kapitału społecznego zakwalifikować można inicjatywy dążące do zwiększania stopnia wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego na rzecz tworzenia innowacyjnych produktów edukacyjnych i kulturowych, które podniosą świadomość mieszkańców powiatu. Ponadto niezbędne będzie realizowanie działań na rzecz zwiększenia kompetencji społecznych, które w konsekwencji mogą przyczynić się do tworzenia warunków dla dialogu obywatelskiego.

Plany zadaniowe:

- zwiększenie stopnia wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego w budowaniu kapitału społecznego,
- działania edukacyjne na rzecz zwiększenia kompetencji społecznych,
- kreowanie zasad budowania dialogu społecznego.

Cel strategiczny 2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia

Cel operacyjny 2.3.1. Rozwój i unowocześnienie infrastruktury społecznej

---

¹⁷⁶

<http://www.polska2030.pl>

Główną istotą niniejszego celu operacyjnego jest poprawa warunków świadczenia usług społecznych (oświaty, zdrowia, kultury, opieki społecznej, bezpieczeństwa, sportu) poprzez inwestycje w infrastrukturę. W ramach celu będą realizowane wszystkie działania obejmujące budowę, remonty, czy też modernizację obiektów infrastruktury społecznej (przedszkola, szkoły, żłobek, budynki instytucji kultury, itd.), systematyczną wymianę wyposażenia oraz doposażenie tych instytucji w sprzęt wysokiej jakości.

Oprócz działań doraźnych zasadnym wydaje się wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego na rzecz rozwoju nowych usług w regionie. Zdiagnozowane zjawisko starzenia się społeczności hajnowskiej w kompilacji z walorami środowiskowymi powiatu hajnowskiego, stanowią szansę dla rozwoju usług dla tej grupy odbiorców, nie tylko z terenu powiatu, ale również z całego regionu (również w ujęciu makroregionalnym). Rozwój infrastruktury niezbędnej do świadczenia ponadlokalnej oferty usług medycznych będzie stanowić doskonały przykład tego, jak wykorzystać potencjał wewnętrzny (warunki przyrodnicze) na rzecz zwiększenia konkurencyjności regionu. Dzięki tego rodzaju ofercie może się pojawić zapotrzebowanie na nowe miejsca pracy, co pozytywnie wpłynie na sytuację ekonomiczną w powiecie. Realizując niniejszy cel należy podjąć działania, które z jednej strony doprowadzą do stworzenia ponadlokalnej oferty opiekuńczo-zdrowotnej, z drugiej należy zadbać o stworzenie sprzyjającej infrastruktury, chociażby poprzez likwidację barier architektonicznych.

W ramach niniejszego celu planuje się przedsięwzięcie następujących planów zadaniowych:

- rozwój i wsparcie bazy pomocy społecznej,
- rozbudowa i modernizacja bazy materialnej placówek edukacji przedszkolnej i szkolnej,
- likwidacja barier architektonicznych,
- rozbudowa i modernizacja infrastruktury i zaplecza leczniczego, w tym w zakresie placówek opiekuńczo – leczniczych,
- poprawa stanu technicznego wraz z doposażeniem istniejącej infrastruktury kultury i sportowo – rekreacyjnej,
- rozbudowa i modernizacja placówek szkół wyższych.

Cel operacyjny 2.3.2. Dostosowanie oferty usług społecznych do potrzeb mieszkańców

Wraz za poprawą strony technicznej infrastruktury społecznej (p. cel. 2.3.2) powinna iść także poprawa jakości świadczonych usług. Niezbędnym jest rozszerzenie i wzbogacenie oferty świadczonych usług, m.in. zwiększenie oferty edukacyjnej, zapewnienie dostępu do wiedzy dla osób w każdej grupie wiekowej, poprawa dostępności do usług zdrowotnych, stworzenie oferty opiekuńczej dla seniorów i osób niepełnosprawnych, czy też wzmocnienie oferty kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej.

Jednostki terytorialne, które dążą do zrównoważonego rozwoju kładą nacisk nie tylko na sferę gospodarczą w celu zapewnienia konkurencyjności, ale także na równomierny rozwój wszystkich sfer działalności. Podejście takie gwarantuje dużą elastyczność oraz szybkie reagowanie w ciągle zmieniających się warunkach gospodarczych i społecznych. W takim podejściu czynnik kultury powinien stanowić jeden z potencjałów zrównoważonego rozwoju powiatu. Stworzenie ciekawej oferty kulturalnej zapewni nie tylko dostarczenie mieszkańcom usług wysokiej jakości, ale może przyczynić się do wzrostu znaczenia turystyki kwalifikowanej. Cel ten powinien także stanowić jeden z elementów kształtowania aktywności lokalnej społeczności. Wiele przykładów dowodzi, że społeczności lokalne przewyżają stagnację i niedostatki dzięki aktywności niewielkiej grupy pasjonatów i entuzjastów.

Plany zadaniowe:

- stworzenie i wdrożenie programu pomocowego dla osób starszych
- stworzenie programu wspierającego duże rodziny
- rozszerzenie oferty edukacyjnej oraz zapewnieniem dostępu do wiedzy dla osób każdej grupy wiekowej
  - realizacja komplementarnych przedsięwzięć w zakresie rozwoju działalności kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej
  - dostosowanie oferty usług medycznych do aktualnych trendów
  - promowanie wśród mieszkańców powiatu hajnowskiego zdrowego stylu życia

OBSZAR GOSPODARCZY

Cel strategiczny 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu

Cel operacyjny 3.1.1. Rozwój współpracy nauki, biznesu i samorządu

Powyższy cel operacyjny koncentruje się na wykorzystaniu potencjału walorów środowiska przyrodniczego pod kątem rozwoju współpracy trzech sektorów: biznesu, nauki

i zarządzania (samorządu). Stwarza to możliwość wpisania się powiatu hajnowskiego w szereg dokumentów strategicznych wyższego rzędu (regionalnych, czy krajowych), jak chociażby Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, Krajowa Inteligentna Specjalizacja czy też Strategia Europa 2020.

W powiecie hajnowskim prężnie działa firma wytwarzająca nowoczesny sprzęt i maszyny rolnicze (Pronar). Zakładając ciągły rozwój, firma rozbudowuje swój potencjał i inwestuje w zaplecze badawczo-rozwojowe, co pozwoli zwiększyć jej swoją konkurencyjność na rynkach globalnych. Interesującą ideą jest także powstanie nowoczesnego, innowacyjnego kompleksu naukowo-przyrodniczego, który wykorzystując lokalny potencjał przyrodniczy przyczyni się do stworzenia zaplecza naukowo-badawczego, zaś poprzez komercjalizację wyników prowadzonych badań naukowych stwarza szansę na powstanie ekologicznych i innowacyjnych produktów, kreujących lokalną/regionalną markę. Idea parku naukowo-przyrodniczego stwarza szansę na powstanie w jednym miejscu przestrzeni do prowadzenia badań naukowych nad nowymi technologiami, ich wykorzystaniem i wdrożeniem, a także do prowadzenia działalności nowo utworzonych innowacyjnych firm i wspierania ich rozwoju (jako swego rodzaju inkubator).

Obserwując potencjał wewnętrzny powiatu hajnowskiego oraz zestawiając go z zapisami w „Strategii rozwoju województwa podlaskiego”, wartą przemyślenia jest idea utworzenia platformy współpracy na rzecz rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego (wraz z laboratorium badania żywności, wody, itp.), zwłaszcza pod kątem produkcji zdrowej żywności i produktów ekologicznych, zrzeszająca przedsiębiorców z całego subregionu.

Bardzo ważnym elementem rozwoju powiatu hajnowskiego, powinno być podjęcie szczególnych działań na rzecz rozwoju nowych technologii oraz promowanie działań na rzecz rozwoju sektora OZE. Jest to bowiem jedna z większych szans na rozwój w najbliższych latach, która wynika po części z unijnych uwarunkowań formalno-prawnych, nakładających na każdy kraj członkowski Wspólnoty obowiązek wytwarzania do 2020 roku co najmniej 20% energii pierwotnej ze źródeł odnawialnych. Polska ma w tym zakresie istotny deficyt, stąd rysuje się duża szansa właśnie dla tego sektora. Warto, aby przynajmniej częściowo, w tym procesie (i ewentualnych benefitach) uczestniczył również powiat hajnowski i jednostki samorządowe, które wchodzi w jego skład. Stąd też promowanie działań na rzecz rozwoju sektora OZE jest ważnym elementem realizacji założonego celu operacyjnego. Władze samorządowe powinny w sposób planowy włączyć się w działania promujące „zieloną” energię. Powiat hajnowski może w tym zakresie stać się jednym z liderów w tej materii.

Istotne korzyści płyną z wykorzystania energii słonecznej i instalowania ogniw fotowoltaicznych oraz kolektorów słonecznych (w tym przypadku istnieje możliwość dofinansowania przedsięwzięcia ze środków publicznych). Uwzględniając potencjał

i uwarunkowania krajowe, warto zwrócić większą uwagę na energię uzyskiwaną z biomasy, np. odpadów powstałych w wyniku przerobu drewna, trocin czy słomy.

Plany zadaniowe:

- wspieranie tworzenia ośrodków badawczo-rozwojowych,
- budowa innowacyjnych instytucji naukowo-przyrodniczych w oparciu o wewnętrzny potencjał regionu Puszczy Białowieskiej,
- rozwój instytucji wsparcia biznesu,
- utworzenie konsorcjum interdyscyplinarnych badań rozwojowych nad regionem Puszczy Białowieskiej,
- stworzenie korzystnych warunków dla rozwoju firm branży energii odnawialnej,
- wsparcie rozwoju produkcji rolnej i przetwórstwa rolno-spożywczego

Cel operacyjny 3.1.2. Wsparcie inwestycyjne MŚP w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy z zachowaniem wartości środowiska

Próba oceny problemów w obszarze gospodarczym wykazała, że przedsiębiorcy w sferze MŚP oczekują większego wsparcia dla swojej działalności, zwłaszcza na jej pierwszym etapie. Co prawda, w powiecie realizowany jest szereg przedsięwzięć i działa kilka instytucji na rzecz rozwoju działalności gospodarczej. Jednak utrzymujący się spadek liczby podmiotów wskazuje, że są to działania niewystarczające.

Oczekiwania potencjalnych odbiorców wsparcia koncentrują się na pomocy finansowej (ulgi, dotacje, a także dostęp do funduszy pożyczkowych i poręczeniowych) oraz na zwiększeniu dostępu do działań doradczych i szkoleniowych. Tym samym, na aktorach rozwoju lokalnego spoczywać będzie bezpośredni i pośredni obowiązek zapewnienia mieszkańcom powiatu wsparcia w rozwoju przedsiębiorczości. Możliwe to będzie poprzez wdrożenie narzędzi inżynierii finansowej jako instrumentów finansowych skierowanych do przedsiębiorców, czy też tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorstw ekonomii społecznej. Tworzenie odpowiednich warunków gospodarowania wraz z aktywizacją lokalnej społeczności są jednymi z najważniejszych kierunków rozwoju powiatu.

Aktywne działania na rzecz stworzenia odpowiedniego klimatu inwestycyjnego (dla lokalnych przedsiębiorców oraz inwestorów zewnętrznych) przyczynią się do poprawy warunków na rynku pracy, a tym samym do funkcjonowania sfery gospodarczej powiatu.

Formowanie przestrzeni gospodarczej powiatu powinno odbywać się poprzez zastosowanie różnorodnych narzędzi, od „miękkich”, jak np.: kreowanie lokalnych zasobów

wytwórczych poprzez stwarzanie korzystnych (preferencyjnych) warunków do rozwoju przedsiębiorczości, rozwijanie powiązań integrujących pomiędzy uczestnikami procesów gospodarczych, umacnianie istniejących przejawów życia gospodarczego w powiecie, po „twarde”, jak np.: utworzenie inkubatora przedsiębiorczości¹⁷⁷.

Jednym z ważnych elementów wspierania rozwoju przedsiębiorczości na terenie powiatu hajnowskiego powinno być także stymulowanie rozwoju działalności, które wpisują się będą w lokalne, nowoczesne specjalizacje, zgodne z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego.

Cel ten będzie realizowany przez następujące plany zadaniowe:

- wsparcie i wdrożenie narzędzi inżynierii finansowej jako instrumentów finansowych skierowanych do przedsiębiorców,
- wsparcie rozwoju przedsiębiorstw w zakresie wdrażania inteligentnych specjalizacji
- utworzenie podstrefy Suwalskiej Strefy Ekonomicznej,
- tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorstw ekonomii społecznej.

Cel operacyjny 3.1.3. Przygotowanie terenów inwestycyjnych

Ostatni z proponowanych celów operacyjnych skierowany jest na działania dążące do podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej powiatu hajnowskiego. Oczywiście na jej poziom wpływa szereg czynników obejmujących różne obszary (np. jakość kapitału ludzkiego) natomiast w ramach niniejszego celu należy skoncentrować się głównie na działaniach „twardych”, infrastrukturalnych oraz na właściwej promocji. W przypadku działań podejmowanych na terenie powiatu hajnowskiego niezbędnym jest poszukiwanie terenów inwestycyjnych, ich uzbrojenie, a także pozyskanie potencjalnych inwestorów. W tym celu należy przeprowadzić szeroko zakrojoną promocję nowopowstałych terenów w kraju i za granicą¹⁷⁸.

Dla usprawnienia działań pomocne będzie przygotowanie planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów aktywności gospodarczej. Pozwoli to ograniczyć ryzyko, już na wstępnym etapie, konfliktów przestrzennych pomiędzy różnymi grupami interesów, a także w dalszej kolejności, usprawnić proces decyzyjny w zakresie udzielenia zezwolenia na inwestycję.

Dużym problemem, na który wskazywali respondenci badania ankietowego przeprowadzonego przez autorów niniejszego opracowania jest przeświadczenie, że rozwój

---

¹⁷⁷ Zadanie z tego zakresu zostało ujęte w Celu operacyjnym 4.1.1.

¹⁷⁸ Dużą rolę we wzroście atrakcyjności terenów inwestycyjnych będzie stanowiła rozbudowa przejść granicznych w Siemianówce i Czeremsze.

działalności gospodarczej i przemysłu ograniczony jest z powodu występowania obszarów szczególnie cennych przyrodniczo. Właściwym kierunkiem byłoby więc przeprowadzenie działań informacyjnych skierowanych do potencjalnych przedsiębiorców i inwestorów, a podejmujących tematykę zasad prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach chronionych i w ich otulinie.

Ważnym kierunkiem rozwoju terenów inwestycyjnych w powiecie będzie także wspieranie rozwoju przedsiębiorstw wpisujących się w zasady zrównoważonego rozwoju, a przede wszystkim w inteligentne specjalizacje regionu.

Realizacja przedmiotowego celu wypełniona zostanie poprzez następujące plany zadaniowe:

- uzbrojenie terenów inwestycyjnych,
- opracowanie planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów inwestycyjnych
- promocja ponadlokalna oferty inwestycyjnej w ramach projektowanych i powstałych terenów aktywności gospodarczej,
- opracowanie przewodnika informacyjno – edukacyjnego dla inwestorów na temat zasad gospodarowania na obszarach cennych przyrodniczo.

Cel strategiczny 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej

Cel operacyjny 3.2.1. Kreowanie i promocja produktów i usług regionu Puszczy Białowieskiej bazujących na lokalnych zasobach

Kolejnym elementem, który jest niezbędny dla wzmocnienia i efektywnego wykorzystania potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej jest wykreowanie i promocja produktów i usług bazujących na lokalnych zasobach. Działania proponowane w ramach powyższego celu mają przyczynić się do wzmocnienia pozytywnego wizerunku regionu Puszczy. Atmosfera wokół Puszczy Białowieskiej, która prezentowana jest w ogólnopolskich mediach działa niekorzystnie na wizerunek marki. W związku z brakiem porozumienia różnych grup interesu w kwestii zagospodarowania przestrzeni Puszczy oraz w związku z podejmowanymi co jakiś czas działaniami związanymi z rozszerzeniem zasięgu Białowieskiego Parku Narodowego, istnieje ryzyko utrwalenia w świadomości społecznej błędnego, mało pozytywnego obrazu tego tak atrakcyjnego terenu.

Dlatego też należy podjąć skoordynowane działania na rzecz wspólnej nowoczesnej kampanii promocyjnej regionu Puszczy Białowieskiej. Działania te powinny objąć nie tylko aspekty turystyczne regionu, ale także usługowe i produkcyjne. Długoterminowym efektem działań byłoby wykształcenie nowego sposobu postrzegania regionu Puszczy Białowieskiej – nie tylko jako obszaru o szczególnych walorach przyrodniczych i turystycznych, ale także jako obszaru, który potrafi wspomniany wyżej potencjał wykorzystać dla rozwoju nowoczesnych form usług i działalności, np. usług zdrowotnych, produkcyjnych (zdrowa żywność), zielonych technologii itp. Dzięki temu Puszcza Białowieska kojarzona będzie nie tylko z ekologią, ale także z rozwojem innowacyjnego podejścia do rozwoju usług środowiska na rzecz społeczności lokalnej.

Niezbędnym jest podjęcie wspólnych działań promocyjnych angażujących większą liczbę aktorów rozwoju lokalnego – nie tylko w obrębie danej jednostki terytorialnej. Duże znaczenie ma w tym przypadku partnerska współpraca np. w ramach Lokalnej Organizacji Turystycznej czy Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska”, ale także z Białowieskim Parkiem Narodowym. Wspólne działania zintegrują obszar oraz zagwarantują bardziej efektywne wdrażanie Strategii.

Realizując niniejszy cel operacyjny należy podjąć działania, które spowodują intensyfikację promocji poprzez stosowanie dodatkowych kanałów informacyjnych, stosowanie strategii poszerzania rynku (w aspekcie turystyki aktywnej) oraz strategii produktowej – w tym zakresie wartym wykorzystania potencjałem jest oferta z zakresu turystyki kulturowej.

W ramach niniejszego celu planuje się realizację następujących planów zadaniowych:

- przygotowanie i wdrożenie promocji gospodarczej i inwestycyjnej regionu Puszczy Białowieskiej,
- wsparcie i promocja o zasięgu ponadlokalnym istniejących produktów i usług regionu Puszczy Białowieskiej,
- przygotowanie i wdrożenie wielopłaszczyznowej, nowoczesnej kampanii promocyjnej regionu Puszczy Białowieskiej w oparciu o audyt usług turystycznych,
- tworzenie zintegrowanych produktów turystycznych,
- utworzenie „Puszczańskiego kompleksu medycznego”,
- wsparcie dla nowych produktów i usług (w tym innowacyjnych) opartych na lokalnych zasobach,
- wsparcie w zakresie produkcji rolniczej,
- inwestycje w wykorzystanie kulturowych i naturalnych zasobów „symbolicznych” w rozwoju narzędzi ekonomii społecznej wraz z kreowaniem warunków dla promocji nowych rozwiązań organizacyjnych,

- tworzenie warunków do rozwijania działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich.

Cel strategiczny 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego

Cel operacyjny 3.3.1. Budowa i modernizacja bazy turystycznej w celu podniesienia jakości usług turystycznych

Powiat hajnowski posiada stosunkowo dużą różnorodność w zakresie rozwoju możliwych form aktywności i rekreacji. Sprawia to, że istotą zadań w ramach niniejszego celu powinno być dbanie o istniejące zasoby oraz kreowanie nowych produktów wynikających z popytu na coraz to ciekawsze formy spędzania czasu. Statystyczny turysta oczekuje komplementarnej, różnorodnej oferty wypoczynkowej, która zapełni czas wolny i zachęci go do pozostania na dłużej.

Walory przyrodnicze, kulturowe i historyczne znajdujące się na terenie powiatu hajnowskiego dają znakomitą podstawę do rozwoju różnych form turystyki. Aby ta sfera gospodarki została wzmocniona należy zintensyfikować starania w zakresie rozwoju niezbędnej infrastruktury. Na infrastrukturę turystyczną składają się oprócz bazy noclegowej i gastronomicznej także obiekty kulturalne, sportowe i rekreacyjne. Elementy te są szczególnie ważne z punktu widzenia konieczności zapewnienia przyjeżdżającym dobrych warunków wypoczynku. Wsparcie istniejących obiektów oraz generowanie impulsów dla rozwoju nowych może wzbogacić ofertę oraz przyczynić się do podniesienia konkurencyjności turystycznej obszaru. Kluczowym jest przede wszystkim dywersyfikacja infrastruktury w taki sposób, by każdy z odwiedzających mógł odnaleźć ofertę adekwatną do jego oczekiwań.

Specyfika obszaru powiatu hajnowskiego wpływa na jego wysoką atrakcyjność wypoczynkową. Niezbędna jest tym samym realizacja przedsięwzięć polegających na tworzeniu nowych oraz modernizacji istniejących szlaków turystycznych. Ważne jest zachowanie ich w dobrym stanie, a przede wszystkim wzbogacenie o niezbędną (np. parkingi leśne), ciekawą i atrakcyjną infrastrukturę towarzyszącą, np. miejsca odpoczynku, miejsca edukacyjno-informacyjne itp.

Plany zadaniowe:

- tworzenie miejsc obsługi ruchu turystycznego,

- remont i modernizacja istniejącej infrastruktury na rzecz rozwoju bazy noclegowej,
- budowa nowych obiektów i ośrodków wypoczynkowych,
- zagospodarowanie turystyczne miejsc o wysokim potencjale wypoczynkowym,
- realizacja programu podniesienia jakości i innowacyjności bazy agroturystycznej,
- rozwój systemu parkingów leśnych,
- modernizacja kolejki wąskotorowej.

Cel operacyjny 3.3.2. Tworzenie nowych atrakcji turystycznych

Jak wspomniano w opisie celu strategicznego, koncentracja obiektów turystycznych wyłącznie w oparciu o Białowieżę i Narewkę przyczyni się do nierównomiernego rozwoju tej formy działalności w powiecie. W celu uniknięcia tego niekorzystnego stanu należy skoordynować działania na rzecz tworzenia nowych atrakcji turystycznych. Atrakcje te powinny opierać się zarówno na potencjale przyrodniczymi, jak i kulturowym.

Uwarunkowania przyrodnicze, które posiada powiat hajnowski umożliwiają rozwój takich form turystyki kwalifikowanej, jak: kajakarstwo, wędkarstwo, jazda konna, turystyka rowerowa, turystyka piesza wraz z modnym w ostatnim czasie nordic walking, a nawet turystyka narciarska biegowa. W oparciu o istniejący potencjał endogeniczny możliwa jest także organizacja ponadlokalnej oferty kwalifikowanej turystyki ekologicznej.

Szczególną grupą docelową działań wzmacniających funkcje turystyczne w powiecie stanowić mogą osoby w wieku tzw. senioralnym. Ogólnopolski trend demograficzny wpłynie w najbliższej przyszłości na konieczność rozwoju i uzupełnienie oferty usługowej dla grupy starszych odbiorców. Zagadnienie to dotyczy nie tylko rozwoju usług ochrony zdrowia, ale także usług skierowanych na zapewnienie możliwości aktywnego spędzania wolnego czasu. Tym samym istnieje doskonała okazja dla stworzenia ciekawej, kompleksowej oferty w odpowiedzi na wyzwania stawiane w tym zakresie obszarom o wysokich walorach wypoczynkowych i krajoznawczych.

Na terenie powiatu hajnowskiego istnieje szereg obiektów kulturowych i historycznych, które w oparciu o dotychczas podejmowane działania stanowią ważny element służący wzmocnieniu przewagi konkurencyjnej w zakresie rozwoju turystyki kwalifikowanej powiatu. Na bazie istniejącego potencjału w postaci obiektów sakralnych, zabytkowej architektury i realizowanych festiwali możliwe jest wykreowanie nowych atrakcji, a tym samym wzbogacenie oferty turystyki kulturowej.

Generowanie impulsów dla rozwoju nowych atrakcji turystycznych pozwoli na dywersyfikację ruchu turystycznego, a tym samym zrównoważony rozwój tej formy działalności w regionie

Plany zadaniowe:

- działania na rzecz tworzenia markowych produktów turystycznych,
- rozwój specjalistycznej oferty edukacyjno – naukowej,
- wykorzystanie linii kolejowej Hajnówka - Białowieża do kreowania nowych produktów turystycznych,
  - odnowienie i rozszerzenie sieci szlaków turystycznych wraz z budową towarzyszącej małej infrastruktury turystycznej,
  - stworzenie zintegrowanego planu rozwoju turystyki rowerowej,
  - rozwój turystyki wodnej,
  - tworzenie nowych atrakcji turystyki wypoczynkowej i rekreacyjnej,
  - wsparcie istniejących instytucji kulturowych i turystycznych,
  - wzmocnienie znaczenia markowych, cyklicznych wydarzeń kulturalnych w regionie,
  - realizacja inwestycji w Białowieskim Parku Narodowym.

OBSZAR INSTYTUCJONALNY

Cel strategiczny 4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju

Cel operacyjny 4.1.1. Umacnianie świadomości społecznej oraz poczucia odpowiedzialności za siebie i najbliższe otoczenie na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego

Doskonalenie systemu informowania mieszkańców oraz pobudzanie ich partycypacji jest wymogiem czasów i ma związek z formowaniem się społeczeństwa obywatelskiego. Nie bez znaczenia jest tu stopień zaawansowania modelu partycypacyjnego (od informacji, przez komunikat zwrotny do realnego wpływu). Narzędziami wspierającymi współuczestniczenie na szczeblu lokalnym są np. fundusze sołeckie. Powinny one jednak zostać wzmocnione innymi instrumentami, jak np. utworzenie funduszu małych grantów, czy też stworzenie budżetu obywatelskiego (środków wyodrębnionych z budżetu jednostki samorządowej i zagwarantowanych na realizację przedsięwzięć wynikających z oddolnej inicjatywy). Obywatele zyskaliby w ten sposób poczucie realnego wpływu i współdecydowania o tym, co dzieje się w powiecie, poprzez wybór najlepszych projektów zgłoszonych przez nich samych.

Oprócz narzędzi o charakterze stricte finansowym, formami wsparcia procesu partycypacji jest upublicznianie dokumentów konsultacyjnych, wysłuchiwanie opinii publicznej, organizowanie otwartych spotkań dyskusyjnych, rady obywatelskie czy uruchomienie procedur skargowych i referendów. Wysoka aktywność społeczna służy wzmocnieniu i wytworzeniu stosunków partnerstwa pomiędzy mieszkańcami i samorządem oraz współodpowiedzialności przy wypełnianiu zadań na rzecz rozwoju społeczności i jej środowiska. Przyczynia się zarazem do tworzenia i wzmacniania tożsamości lokalnej, jak również do wzrostu poczucia przynależności do określonej społeczności.

Jednym z działań, szczególnie ważnym ze względu na wzmacnianie aktywności społecznej, może być wdrożenie zasad tzw. inicjatywy lokalnej. Stanowi ona nową formę realizacji zadań publicznych przez administrację samorządową we współpracy z mieszkańcami. Polega ona nie tylko na zgłaszaniu przez mieszkańców pomysłów na przedsięwzięcie, ale także na deklaracji współuczestniczenia w jego realizacji w oparciu o wkład własny zasobów ludzkich (praca społeczna), finansowych (partycypowania w kosztach), rzeczowych (użyczenie sprzętu, narzędzi, pomieszczeń). Formuła ta kształtuje w mieszkańcach poczucie odpowiedzialności za najbliższe otoczenie, zwiększa tożsamość lokalną, a tym samym przyczynia się do budowy społeczeństwa obywatelskiego.

Plany zadaniowe:

- zwiększenie oferty narzędzi partycypacji społecznej poprzez doskonalenie systemu informowania i aktywizacji społeczności lokalnej,
  - realizacja narzędzi dialogu obywatelskiego,
  - wdrożenie założeń „inicjatywy lokalnej”,
  - promowanie inicjatywy budżetu obywatelskiego,
  - promowanie inicjatywy funduszy sołeckich.

Cel operacyjny 4.1.2. Aktywizacja i współpraca podmiotów realizujących zadania publiczne wraz z działaniami na rzecz partnerstwa

Zarządzanie w samorządzie lokalnym realizowane zgodnie z wyzwaniami stawianymi przed nowoczesnymi jednostkami sektora publicznego wymaga podejmowania działań na rzecz wspierania i kreowania lokalnych i ponadlokalnych partnerstw.

Podstawowym celem współpracy powinno być budowanie płaszczyzny porozumienia pomiędzy głównymi postaciami powiatowej sceny publicznej. W powiecie istnieje wiele inicjatyw dotyczących rozwiązywania poszczególnych problemów lokalnych. Jako doskonały przykład podać można projekt pn. „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju

rejonu Puszczy Białowieskiej”, który ma na celu wpracowanie narzędzi do wspólnego kreowania rozwoju. Dlatego też proponuje się powołanie rady rozwoju powiatu - partnerstwa rozumianego jako płaszczyzna współpracy władz gminnych, powiatowych, organizacji (stowarzyszeń) działających na terenie powiatu, środowisk związanych z lokalną przedsiębiorczością oraz jednostek ościennych. Przejawem zaś działalności byłoby organizowanie spotkań, wymiana informacji, uzgadnianie wspólnych stanowisk i działań służących rozwojowi lokalnemu na wszystkich płaszczyznach życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego powiatu.

Zakres i przedmiot działalności w ramach realizowanych partnerstw zależy od liderów lokalnych, wspólnych pomysłów na przedsięwzięcia czy też nawet obszaru zainteresowań danej grupy. Tworzenie przez władze samorządowe właściwego klimatu dla wzajemnych kontaktów, uzgadniania wspólnych stanowisk, szukania kompromisów, wymianę informacji pomiędzy grupami społecznymi przyczyni się przede wszystkim do jednomyślnego działania na rzecz rozwoju powiatu hajnowskiego.

W ramach niniejszego celu operacyjnego proponuje się ponadto wspólne opracowanie i wdrożenie strategii branżowych odpowiadających sferom szczególnego zainteresowania w powiecie, np. strategia wykorzystania potencjału naukowego, strategia rozwoju produktu turystycznego czy też strategia komunikacji powiatu hajnowskiego. Poszczególne strategie branżowe obejmą dużo bardziej szczegółowo zagadnienia, które na szczeblu strategii na poziomie powiatowym (ze względu na rangę dokumentu), są w niej sygnalizowane, jako ogólna koncepcja, idea.

Działania podejmowane w ramach niniejszego celu zostały zagregowane w następujące plany zadaniowe:

- powołanie rady rozwoju powiatu,
- generowanie impulsów dla tworzenia partnerstw publiczno – prywatnych,
- kontynuacja założeń platformy współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju,
- wdrożenie narzędzia mediacji na rzecz ułatwienia dialogu różnych grup interesu,
- stworzenie platformy informacyjno-edukacyjnej (dialogu) do wypracowywania odpowiedzi w zakresie gospodarowania zasobami środowiska przyrodniczego i zagadnień ekonomii w regionie,
- prowadzenie działań edukacyjno-informacyjnych na rzecz rozwoju partnerstwa,
- aktywizacja wszystkich lokalnych samorządów w tworzeniu wspólnych narzędzi rozwojowych na rzecz poprawy jakości życia w powiecie,
  - aktualizacja, opracowania oraz wdrożenie ponadlokalnych strategii branżowych,
  - umacnianie istniejących partnerstw,
  - opracowanie oraz wdrożenie strategii komunikacji powiatu hajnowskiego.

Cel operacyjny 4.1.3. Opracowanie i wdrożenie systemu zarządzania turystyką w regionie Puszczy Białowieskiej

Brak wzmocnienia i efektywnego wykorzystania potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej przyczyni się do spadku jego atrakcyjności a także konkurencyjności w odniesieniu do innych obszarów (zlokalizowanych także w województwie podlaskim), w których działa lub będzie działać sprawny system zarządzania turystyką. Sam fakt lokalizacji na terenie powiatu hajnowskiego Puszczy Białowieskiej, bez prowadzenia właściwych działań promocyjnych oraz koordynujących, jest niewystarczający dla rozwoju marki. Dlatego też koniecznym jest wzmocnienie działań realizowanych przez jednostki samorządowe na rzecz rozwoju i promocji oraz generowania nowych zintegrowanych przedsięwzięć. Badania prowadzone przez autorów niniejszego opracowania, jak również wyniki działań podejmowanych przez innych realizatorów projektu „Platforma współpracy...” wskazały m.in. na konieczność stworzenie spójnej, zintegrowanej oferty, która „zatrzyma” turystę na dłużej a przede wszystkim pozwoli na „odświeżenie” turystycznej marki regionu Puszczy Białowieskiej.

Bez opracowania i wdrożenia sprawnego systemu zarządzania tą sferą działalności jej potencjał nie zostanie wykorzystany. Oczywiście, turystyka nadal będzie rozwijała się w powiecie. Będzie to jednak rozwój chaotyczny, niespójny, co w efekcie może doprowadzić do pogorszenia oferty i spadku jej jakości. Tym samym przyczyni się do obniżenia konkurencyjności powiatu hajnowskiego.

W ramach niniejszego celu planuje się realizację następujących planów zadaniowych:

- zwiększenie roli Lokalnej Organizacji Turystycznej w generowaniu działań koordynacyjnych na rzecz utworzenia centrum zarządzania turystyką w regionie Puszczy Białowieskiej,
- utworzenie systemu wizualizacji i informacji turystycznej regionu Puszczy Białowieskiej,
- włączenie się w krajowe i międzynarodowe systemy rezerwacji oraz utworzenie programu lojalnościowego.

Cel operacyjny 4.1.4. Koordynowanie, projektowanie i doradztwo w zakresie gospodarki opartej na wiedzy

Dużą szansą rozwoju powiatu będzie wykorzystanie możliwości wsparcia w ramach perspektywy finansowej UE 2014-2020 rozwoju specjalizacji regionalnej, która opierać powinna się nie tylko na turystyce i tradycyjnym przetwórstwie drewna, ale na generowaniu innowacyjnych produktów i usług w oparciu o potencjał środowiska.

Zgodnie z najnowszymi trendami rozwoju gospodarczego, opierać się on powinien w dużo większym stopniu na kapitale społecznym rozumianym jako kapitał wiedzy. Tylko poprzez innowacyjne rozwiązania i ścisłą współpracę pomiędzy sferą nauki a biznesem Polska gospodarka może tworzyć warunki dla zwiększania atrakcyjności inwestowania. Powiat hajnowski posiada w tym zakresie duże możliwości oparte na dostępie do ośrodków naukowych (lokalizacja szkoły wyższej i jednostek naukowych) oraz na dostępie do naturalnych laboratoriów przyrodniczych (Puszcza Białowieska, Białowieski Park Narodowy, wysoka jakość czystego środowiska). Dzięki temu wpisuje się w koncepcję rozwoju inteligentnych specjalizacji wskazanych w SRWP do roku 2020. Zgodnie z zapisami powyższego dokumentu w regionie Puszczy Białowieskiej najwyższy potencjał w zakresie współpracy B+R mają sektor odnawialnych źródeł energii, sektor innowacyjnych produktów drzewnych, produkcja żywności wysokiej jakości a także badania i rozwój w dziedzinie nauk o życiu.

Działania realizowane w powiecie hajnowskim powinny przyjąć skoordynowany charakter. Tylko w ten sposób będzie możliwe właściwe kierowanie interwencji, a co za tym idzie, równoważenie i intensyfikacja działań na rzecz rozwoju gospodarki opartej o wiedzę.

W ramach realizacji przedmiotowego celu proponuje się wdrożenie następujących planów zadaniowych:

- utworzenie regionalnego centrum rozwoju (jako centrum analiz wdrożeniowo-rozwojowych i komercjalizacji eko-innowacyjnych technologii i produktów regionalnych),
- doradztwo i szkolenie kadr w zakresie zarządzania wiedzą w obszarze branż inteligentnych specjalizacji,
- utworzenie klastrów na bazie lokalnych tradycji i doświadczenia lokalnych producentów i rzemieślników,
- lobbowanie na rzecz stworzenia programu wsparcia rozwoju działalności gospodarczej w obszarach szczególnie cennych przyrodniczo, ze szczególnym uwzględnieniem Puszczy Białowieskiej,
- wsparcie podmiotów gospodarczych w zakresie innowacyjnych produktów i usług w oparciu o wykorzystanie usług środowiska,
- wsparcie rozwoju instytucji otoczenia biznesu,
- tworzenie inkubatorów rozwoju przedsiębiorczości.

Cel strategiczny 4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego

Cel operacyjny 4.2.1. Podniesienie świadomości na temat możliwości działań organizacji pozarządowych

Pierwszy z celów operacyjnych skoncentrowany jest na szeroko zakrojonej akcji dążącej do uświadomienia mieszkańcom powiatu hajnowskiego istoty działalności pozarządowej. Działalność edukacyjna i informacyjna powinna obejmować zarówno osoby niezaangażowane w III sektor, jak i aktywnych działaczy.

Celem działań powinno być „oswojenie” mieszkańców z ideą działalności non – profit, uświadomienie korzyści wynikających z realizacji szeregu działań we wspomnianej formule, a także wskazanie przykładów dobrych praktyk. Działania te przyczynią się do lepszego wzajemnego zrozumienia różnych grup interesu, jak również mogą stanowić impuls dla faktycznego wzrostu aktywności w tej sferze, np. poprzez realizację wspólnych przedsięwzięć poprawiających jakość życia mieszkańców powiatu (przykładem mogą być projekty aktywizujące osoby niepełnosprawne czy projekty mające na celu pielęgnowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego).

Ponadto należy prowadzić działania o charakterze informacyjno – edukacyjnym, które mogą przyczynić się do poprawy wizerunku organizacji pozarządowych oraz do faktycznego rozwoju działalności non-profit

Plany zadaniowe proponowane do realizacji w niniejszym celu obejmują:

- szkolenia dla NGO oraz osób zaangażowanych w rozwój lokalny,
- działania informacyjne na temat zasad funkcjonowania i organizacji działalności pozarządowej,
- stworzenie forum wymiany dobrych praktyk w ramach rozwoju działalności non-profit.

Cel operacyjny 4.2.2. Wspieranie sektora organizacji pozarządowych w powiecie

Organizacje pozarządowe stanowią ważny głos w kwestii rozwoju danej jednostki. Dlatego też należy wspierać możliwość powstawania organizacji tego sektora i tworzyć najlepsze warunki ich funkcjonowania. Stąd potrzeba stworzenia inkubatora NGO. Wiele osób chcących podjąć taką działalność napotyka liczne bariery związane zarówno ze sferą finansową, jak i techniczną. Przygotowanie odpowiednich pomieszczeń i ich udostępnienie

dla prowadzenia działań przez organizacje pozarządowe może być środkiem do przezwyciężenia tych trudności. Lokale powinny być wyposażone w odpowiednie zaplecze techniczne takie jak stanowisko komputerowe, dostęp do Internetu, dostęp do drukarki i skanera. Oczywiście zasady korzystania i funkcjonowania inkubatora powinny być regulowane stosownym regulaminem.

Innym rodzajem barier są przede wszystkim skomplikowana księgowość oraz przepisy prawne, co przy utrudnionym dostępie do profesjonalnego doradztwa stanowi poważny problem. Te bariery można przełamać organizując w ramach inkubatora poradnictwo finansowo –prawne. Mogłoby się to odbyć poprzez zatrudnienie na zlecenie jednorazowo lub cyklicznie konsultanta-eksperta ds. NGO, który mógłby okresowo świadczyć porady mieszkańcom chcącym zaangażować się społecznie. Doradztwo i konsultacje powinny dotyczyć: zakładania organizacji, aspektów formalno-prawnych funkcjonowania; przygotowania projektów do konkursów krajowych i zagranicznych, możliwości pozyskiwania środków na działalność, zarządzania finansowego w organizacji, formułowania budżetu, rozliczania dotacji, prowadzenia działalności odpłatnej i gospodarczej. Wielką korzyścią ze wzmacniania sektora NGO jest intensyfikacja procesu zaangażowania osób młodych w realizowane przedsięwzięcia.

Działania, które przyczynią się do realizacji niniejszego celu stanowią poniższe plany zadaniowe:

- wspieranie działalności organizacji niepublicznych i pozarządowych,
- ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu zaspokajaniu zbiorowych potrzeb mieszkańców oraz wzbogacenia powiatowej oferty w zakresie kultury, sportu, edukacji, zdrowia itp.,
- wsparcie organizacji niepublicznych przy ubieganiu się o zewnętrzne środki pomocowe na ich działalność statutową,
- stworzenie inkubatora NGO.

Cel strategiczny 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej

Cel operacyjny 4.3.1. Współpraca gospodarcza

Efektywna współpraca musi odbywać się na wielu poziomach i musi wynikać zarówno z oddolnych inicjatyw przedsiębiorców, jak i działań moderowanych przez samorządy. Doskonałym przykładem tego typu działań w powiecie hajnowskim jest powołanie w Hajnówce Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska, które

nawiązało kontakty z białoruskimi obwodami Świsłocz, Kamieniec i Prużany. Obecnie, główne kierunki współpracy obejmują przede wszystkim działania na rzecz rozwoju kultury, edukacji i ochrony przyrody. Niezbędne są jednak działania zmierzające do rozwoju współpracy gospodarczej w oparciu o istniejące i dostępne po obu stronach granicy zasoby. Największą barierą jest przede wszystkim utrudnienie w ruchu granicznym ze względu na brak dostosowania technicznego przejść oraz na konieczność posiadania wiz przez partnerów białoruskich. Jako doskonały przykład współpracy regionów przygranicznych jest funkcjonowanie przejścia towarowego z obsługą fitosanitarną w Siemianówce. Ponadto realizowany jest projekt w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina pn. „Budowa infrastruktury drogowego przejścia granicznego Połowce - Pieszczatka - Etap III (granica polsko - białoruska) - powiat hajnowski RP - obwód brzeski RB”. Stanowi on szansę na wzmożenie w przyszłości ruchu gospodarczego w obrębie sąsiadujących ze sobą regionów. Niezbędne są jednak dalsze przedsięwzięcia zmierzające do rozwoju współpracy o charakterze gospodarczym. Z punktu widzenia możliwości rozwoju innowacyjnych, opartych na współpracy B+R działań w regionie, jest to olbrzymia szansa dla powiatu hajnowskiego.

Plany zadaniowe:

- wsparcie i promocja działań Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska,
- organizacja wschodnich targów gospodarczych,
- budowa systemu powiązań gospodarczych.

Cel operacyjny 4.3.2. Współpraca kulturalna, sportowa, edukacyjna

Wspomniana wyżej współpraca koordynowana przez Stowarzyszenie Samorządów Euroregion Puszcza Białowieska opiera się głównie o działania kulturalne, edukacyjne, zdrowotne, a także zmierzające do wspólnej ochrony bogactwa Puszczy Białowieskiej. Poprzez nawiązanie współpracy z partnerem białoruskim udaje się wspólnie realizować wiele projektów, wśród których wymienić należy modernizację internatu w Hajnówce na Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy. Powiat hajnowski otrzymał również w ramach współpracy transgranicznej 20 mln zł na wspieranie ochrony zdrowia (wspólny projekt szpitala w Hajnówce oraz szpitala w Grodnie) i zakup aut pożarniczych¹⁷⁹. Podejmowanie przedsięwzięć transgranicznych, które przyjmować będą formalną i nieformalną postać

---

¹⁷⁹ <http://www.hajnowka.org/wspolpracy-transgranicznej-na-forum-polska-bialorus/> (dostęp 24 czerwca 2014 rok)

przyczyni się do wzmocnienia kontaktów pomiędzy regionami oraz podniesienia konkurencyjności oferty kulturalnej, sportowej i edukacyjnej po obu stronach granicy.

Plany zadaniowe:

- współpraca w zakresie wymiany szkolnej dzieci i młodzieży,
- współpraca instytucji publicznych na rzecz wspólnych przedsięwzięć,
- ochrona wspólnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego,
- budowa transgranicznego produktu turystycznego.

OBSZAR PRZESTRZENNY

Cel strategiczny 5.1. Poprawa ładu przestrzennego

Cel operacyjny 5.1.1. Zrównoważone gospodarowanie przestrzenią

Specyfika celu strategicznego 5.1. wpłynęła na decyzję o zaproponowaniu jednego celu operacyjnego, który skoncentrowany zostanie na ogólnej poprawie ładu przestrzennego w powiecie hajnowskim. Działanie, które powinny być zrealizowane w pierwszej kolejności dotyczą koordynowania prac w zakresie zwiększenia powierzchni powiatu objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. W ramach obowiązującej jeszcze strategii powołano Powiatową Komisję Urbanistyczno- Architektoniczną, organu doradczego w zakresie zagospodarowania terenu w gminach tworzących powiat. Zasadnym wydaje się więc wsparcie i intensyfikację działań niniejszej jednostki na rzecz wdrażania zasad ładu celu przestrzennego.

Działania, które mogą być podejmowane w ramach niniejszego celu opierać się powinny również na dobrze znanych zagadnieniach rewitalizacji przestrzeni miasta oraz obszarów wiejskich (określanej też jako odnowa wsi).

Pojęcie rewitalizacji odnosi się do działań prowadzonych na istniejących przestrzeniach zurbanizowanych. Zakres możliwych przedsięwzięć jest szeroki i obejmuje m.in. odbudowę obszarów zdekapitalizowanych, restrukturyzację terenów przemysłowych i terenów, na których występuje koncentracja problemów społecznych. Zakres pojęciowy rewitalizacji jest więc bardzo szeroki, a cele związanych z nią działań mocno zróżnicowane. Jako przykładowe można wymienić:

- zatrzymanie procesu marginalizacji rewitalizowanych części miasta,
- poprawa warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej w rewitalizowanych częściach miasta,

- zmiana funkcji i struktury zagospodarowania rewitalizowanych obszarów,
- zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i socjalnego mieszkańcom,
- aktywizacja i wzrost konkurencyjności miasta.

Dzięki aktywności samorządu lokalnego miasta Hajnówka, działania tego typu są podejmowane. Należy zwrócić uwagę, że w okresie programowania UE na lata 2014-2020 promowane również będą działania rewitalizacyjne, zwłaszcza te, które poprzez swój zakres dążyć będą w pierwszej kolejności do rozwoju i wzmocnienia spójności lokalnej.

Szczególną grupę działań rewitalizacyjnych pełni odnowa obszarów wiejskich. Istotą programów odnowy wsi jest polepszenie warunków życia mieszkańców, z uwzględnieniem zarówno sfery materialnej, jak i duchowej. Bardzo ważnym elementem jest dbałość o otaczający krajobraz i środowisko. W tym celu szczególną rolę do tej pory odgrywała działalność Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska”, która kreowała i wspierała szereg przedsięwzięć dążących m.in. do odnowy przestrzeni lokalnej. Rola stowarzyszenia będzie nadal rosła w tym zakresie.

Dzięki zaproponowanym poniżej planom zadaniowym możliwe będzie osiągnięcie następujących korzyści:

- wzmocnienie tożsamości mieszkańców powiatu hajnowskiego,
- poprawa estetyki wsi na terenie powiatu,
- zaangażowanie mieszkańców w proces estetyzacji powiatu,
- stworzenie atrakcyjnego wizerunku miejscowości wiejskich w powiecie.

Plany zadaniowe:

- koordynowanie prac w zakresie tworzenia miejscowych planów zagospodarowania terenu,
- wsparcie i intensyfikacja działań Powiatowej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej na rzecz koordynowania działań w zakresie kształtowania ładu przestrzennego,
- rewitalizacja i odnowa przestrzeni miejskiej i wiejskiej (w tym: remont i modernizacja obiektów o szczególnym znaczeniu historycznym i urbanistycznym),
- koordynacja działań na rzecz promocji wspólnego dbania o przestrzeń publiczną i prywatną,
- promowanie scalania gruntów rolniczych.

Cel strategiczny 5.2 Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu

Cel operacyjny 5.2.1. Poprawa stanu technicznego dróg

Istniejąca sieć dróg umożliwia dotarcie do wszystkich miejscowości na jej terenie, ale ich stan techniczny jest niezadowalający. W związku z powyższym, proponuje się realizację działań, których przedmiotem będzie modernizacja istniejących i budowa nowych dróg lokalnych wraz z niezbędną infrastrukturą towarzyszącą tj. chodników, parkingów, ścieżek rowerowych. Są to działania długoterminowe, które wymagają dużych nakładów finansowych. W okresie zaplanowanym na realizację przedmiotowej strategii, uwzględniając fakt zmiany polityki transportowej w zakresie prac w obrębie dróg lokalnych, należy skoncentrować się na działaniach ulepszających poziom skomunikowania w oparciu o sieć dróg powiatowych i wojewódzkich. Podniesienie standardu technicznego najważniejszych ciągów komunikacyjnych w powiecie pozwoli usprawnić transport, poprawić przepustowość dróg, podnieść poziom bezpieczeństwa, a tym samym przyczynić się do wzrostu atrakcyjności powiatu. Jednocześnie działania podejmowane w tym zakresie wpłyną na zmniejszenie stopnia marginalizacji obszaru w związku z jego peryferyjnym położeniem.

Cel zostanie osiągnięty wyłącznie poprzez wspólne działania jednostek terytorialnych tworzących powiat oraz koordynowanie współpracy na rzecz lobbowania w ośrodkach regionalnych i centralnych na rzecz realizacji inwestycji drogowych.

W ramach niniejszego celu realizowane powinny być także działania w zakresie bieżących prac w kierunku poprawy parametrów technicznych dróg lokalnych.

Osiągnięcie celu proponuje się poprzez następujące plany zadaniowe:

- przebudowa i modernizacja dróg lokalnych,
- lobbowanie na rzecz przebudowy i modernizacji dróg o znaczeniu ponadlokalnym,
- prace w zakresie bieżących prac remontowych (poprawa parametrów technicznych, zwiększenie bezpieczeństwa i komfortu jazdy).

Cel operacyjny 5.2.2. Poprawa stanu technicznego oraz rozwój infrastruktury kolejowej

Szczególną rolę w poprawie dostępności komunikacyjnej powiatu upatruje się w rozwoju i modernizacji infrastruktury kolejowej. Powiat hajnowski posiada wysoki potencjał w tym zakresie. Niestety niekorzystne zmiany w sferze zarządzania infrastrukturą kolejową, dekapitalizacją infrastruktury oraz brak inwestycji w regionie przyczyniły się do spadku znaczenia tej formy transportu. W dobie stale rosnących kosztów transportu oraz planowanego rozwoju terenów inwestycyjnych wskazane jest wykorzystanie posiadanego atutu. Działania zmierzające do poprawy stanu technicznego infrastruktury kolejowej zgodne

są z zasadami zrównoważonego rozwoju. Wysokie walory przyrodnicze powiatu oraz plany rozwoju działalności gospodarczej i turystycznej mogą w przyszłości przyczynić się do zwiększenia presji ruchu samochodowego na środowisko. W celu minimalizacji szkodliwego oddziaływania komunikacji na otoczenie zasadnym wydaje się promowanie transportu kolejowego. Ponadto przewidziane zadania powinny uwzględnić lobbowanie na rzecz ułatwienia przewozu rowerów na trasach kolejowych obejmujących powiat hajnowski.

Ponadto, w związku z przygranicznym położeniem oraz planowaną zmianą rangi przejścia granicznego Siemianówka, istnieje szansa na zwiększenie wymiany towarowej. Rozwój infrastruktury kolejowej podniesie konkurencyjność powiatu, a tym samym przyczyni się do wzrostu jego atrakcyjności inwestycyjnej.

Działania podejmowane w ramach niniejszego celu zagregowane zostały do następujących planów zadaniowych:

- poprawa dostępności komunikacyjnej poprzez modernizację linii kolejowej Hajnówka – Białowieża,
- poprawa dostępności komunikacyjnej poprzez utrzymanie połączeń weekendowych na trasie Warszawa – Hajnówka umożliwiających przewóz rowerów,
- reaktywowanie szerokotorowych bocznic kolejowych - Chryzanów Wiązków – w powiązaniu z przejściami granicznymi,
- elektryfikacja linii kolejowej Siemianówka – Siedlce, Białystok – Czeremcha,
- modernizacja linii kolejowej Hajnówka – Bielsk Podlaski,
- lobbowanie na rzecz elektryfikacji linii kolejowej do granicy państwa.

Cel operacyjny 5.2.3. Modernizacja i rozwój systemu komunikacyjnego

Ostatni z proponowanych celów w ramach poprawy dostępności komunikacyjnej obejmuje szereg działań dotyczących modernizacji i rozwoju systemu komunikacyjnego w powiecie hajnowskim. Wyniki badań prowadzonych równoległe z pracami nad strategią wskazują na brak skomunikowania ze sobą wszystkich miejscowości. Problem stanowi przede wszystkim brak połączeń¹⁸⁰. Wśród proponowanych do realizacji przedsięwzięć należy skoncentrować się na zapewnieniu mieszkańcom możliwości korzystania z komunikacji publicznej. Zagwarantuje to sprawny dojazd do pracy i szkoły. Podniesie tym samym atrakcyjność powiatu w zakresie warunków życia.

Pomocnym w poprawie warunków komunikacyjnych będzie z całą pewnością rozbudowa sieci tras rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą. Działanie o podobnej treści ujęte

---

¹⁸⁰ Na podstawie dokumentu „Analiza dostępności komunikacyjnej regionu Puszczy Białowieskiej”, czerwiec 2014 – materiał przekazany przez lidera projektu „Platforma współpracy...”

zostało także w celu „turystycznym”. Jednak niniejszy cel obejmuje stworzenie zintegrowanej sieci łączącej wszystkie miejscowości, nie tylko te położone w obszarze atrakcyjnym turystycznie.

Z punktu widzenia potencjału rozwoju sieci transportowej, rozwoju potencjału turystycznego oraz rozwoju działalności gospodarczej zasadnym wydaje się budowa zintegrowanego centrum przesiadkowego w Hajnówce, które usprawniłoby system komunikacyjny, a co za tym idzie, przyczyniło się do racjonalnego wykorzystania środków transportu. W ramach wspomnianego punktu można zlokalizować centrum rowerowe wraz z wypożyczalnią.

Plany zadaniowe w ramach celu obejmują:

- budowę zintegrowanego centrum przesiadkowego w Hajnówce,
- działania na rzecz zwiększenia częstotliwości kursowania środków komunikacji publicznej na wybranych trasach,
- rozbudowę sieci tras rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą.

Cel strategiczny 5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego

Cel operacyjny 5.3.1. Budowa i rozwój infrastruktury komunalnej na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców

Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej wymaga inwestycji skierowanych głównie na odbiorcę lokalnego, tj. mieszkańca powiatu hajnowskiego.

We współczesnym świecie czymś oczywistym wydaje się dostęp do infrastruktury teleinformatycznej. Za rozbudowę punktów dostępu do sieci komórkowych odpowiadają firmy telekomunikacyjne. Wyzwaniem dla powiatu jest rozwój szerokopasmowej sieci internetowej, która staje się coraz częściej czynnikiem warunkującym atrakcyjność miejsca. Obecnie w powiecie istnieje realna szansa na znaczącą poprawę w związku z realizowaniem przez Województwo Podlaskie przedsięwzięcia polegającego na rozwoju sieci szerokopasmowej¹⁸¹. Nadal jednak konieczna jest realizacja szeregu kompleksowych projektów poprawiających rozwój sieci teleinformatycznej.

Realizacja zadań w zakresie gospodarki wodno-ściekowej przyczyni się do podniesienia jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich powiatu hajnowskiego. W ramach zadania

---

181

http://www.polskawschodnia.gov.pl/projekty/strony/siec_szerokopasmowa_polski_wschodniej.aspx;
https://www.mir.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie/Strony/Podpisano_umowy_na_budowe_sieci_w_Podlaskiem_21032013.aspx;

należy realizować głównie program rozbudowy sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i deszczowej oraz modernizacji sieci wodociągowej. Powyższe zadanie obejmuje również systematyczne działania mające na celu wymianę starej instalacji wodno-sanitarnej oraz modernizację stacji uzdatniania wody.

Zadania mogące się przyczynić do realizacji przedmiotowego celu to:

- działania na rzecz dostarczenia gazu ziemnego na teren powiatu hajnowskiego,
- rozwój infrastruktury elektroenergetycznej,
- rozbudowa Internetu szerokopasmowego,
- konserwacja i modernizacja infrastruktury wodno – kanalizacyjnej w powiecie.

Cel operacyjny 5.3.2. Budowa infrastruktury komunalnej na rzecz rozwoju obszarów rekreacyjnych i sportowych

W ramach niniejszego celu przewidziano dwa zadania, które poprzez swój zakres oraz lokalizację przyczynią się do rozwoju infrastruktury technicznej na terenach rekreacyjnych i sportowych wokół zalewów zlokalizowanych w Kleszczelach, Dubiczach Cerkiewnych i Siemianówce. Uzbrojenie wspomnianych terenów w podstawową sieć wodociągową i kanalizacyjną pozwoli na rozwój działalności inwestycyjnej na tym obszarze z uwzględnieniem konieczności minimalizacji szkodliwego wpływu człowieka na środowisko. Działania te będą stanowić jeden z podstawowych impulsów do stworzenia warunków dla wykorzystania potencjału endogenicznego we wspomnianych gminach pod względem rozwoju działalności rekreacyjnej, wypoczynkowej, a tym samym turystycznej.

W ramach celu planuje się realizację dwóch zadań:

- budowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej na terenach rekreacyjnych i sportowych,
- modernizacja sieci wodociągowej i kanalizacyjnej na terenach rekreacyjnych i sportowych.

13.2. Określenie harmonogramu prac

Realizacja strategii wymaga podejmowania ciągłych, skoordynowanych działań wynikających i zgodnych z zasadami odpowiadającymi cyklowi życia projektu. Wdrożenie strategii realizowane jest w kilku etapach, które można uznać za fazę wstępną (projektowanie/planowanie), fazę zasadniczą (realizowanie zadań i przedsięwzięć) oraz fazę końcową (podsumowanie efektów). Na potrzeby niniejszego dokumentu powyższe fazy „życia” strategii proponuje się podzielić na następujące etapy:

1. Praca nad dokumentem wraz z jego konsultacjami.

Etap ten obejmuje prace realizowane w okresie od I do IV kwartał 2014 roku. Kończy się przedłożeniem ostatecznej wersji dokumentu Radzie Programowej projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej” (III kwartał 2014) oraz uchwaleniem dokumentu przez Radę Powiatu (I kwartał 2015). W etapie tym proponuje się także powołanie organu odpowiedzialnego za właściwą koordynację działań wdrożeniowo – monitoringowych – Zespołu ds. Realizacji Strategii. Proponuje się by również na tym etapie określono zakres kompetencji poszczególnych organów, wydziałów czy osób zaangażowanych w proces wdrażania strategii.

2. Działania promocyjno – informacyjne.

Jest to etap szczególnie istotny ze względu na partycypacyjny model wdrażania działań rozwojowych. Przy wykorzystaniu możliwych kanałów informacyjnych prowadzony powinien być aktywny dialog ze wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w realizację przedsięwzięć i projektów wpisujących się w podstawowe założenia wdrażania Strategii. Etap ten realizowany będzie przez cały czas wdrażania strategii (IV kwartał 2014 – IV kwartał 2020), ze szczególnym uwzględnieniem okresów sprawozdawczych i związanych z koniecznością aktualizacji zapisów strategii.

3. Etap zasadniczego wdrażania strategii.

Obejmuje koordynację i realizację przedsięwzięć wpisujących się w plany zadaniowe dla poszczególnych celów strategicznych (I kwartał 2015 – IV kwartał 2020). W tym etapie uwzględniono także konieczność dostosowania harmonogramu realizacji planów zadaniowych w oparciu o aktualne informacje dotyczące harmonogramu wdrażania środków pomocowych perspektywy UE na lata 2014-2020. Przewiduje się, że wykonanie tego zadania możliwe będzie w II kwartale 2015 roku.

4. Monitoring i ewaluacja bieżąca.

Proponuje się prowadzenie sprawozdawczości ze stopnia wdrażania i efektywności realizacji strategii w cyklu rocznym. W wyniku realizacji niniejszego etapu może zaistnieć konieczność aktualizacji zapisów w dokumencie. Proponuje się by terminy zarówno sprawozdawczości, jak i korekty zapisów strategii były kompatybilne i realizowane pod koniec każdego roku kalendarzowego.

Wyszczególnienie		ETAPY REALIZACJI																											
		2014				2015				2016				2017				2018				2019				2020			
		I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
etap 1	Zakończenie prac nad dokumentem Strategii																												
etap 1	powołanie Zespołu ds. Realizacji Strategii																												
etap 2	prowadzenie działań informacyjno promocyjnych dot. Strategii*																												
etap 3	wdrażanie planów zadaniowych w ramach poszczególnych celów strategicznych																												
etap 3	aktualizacja harmonogramu realizacji strategii w oparciu najbardziej aktualne informacje dotyczące harmonogramu wdrażania środków pomocowych perspektywy UE na lata 2014-2020																												
etap 4	przygotowanie raportu z realizacji Strategii wraz z ewentualną korektą zapisów																												

* Działania informacyjno - promocyjne powinny być prowadzone przez cały okres wdrażania Strategii, zwłaszcza w okresach przygotowywania rocznych raportów z realizacji dokumentu i jej ewentualnej aktualizacji

Ryc.120. Harmonogram prac w zakresie wdrażania Strategii

Źródło: opracowanie własne

13.3. Określenie współpracy ponadlokalnej

Zgodnie z nowym podejściem we wdrażaniu polityki rozwoju regionalnego jednym z kluczowych sposobów wdrażania narzędzi rozwojowych będzie działanie na zasadzie partnerstwa, wielopoziomowego zarządzania, a przede wszystkim zintegrowanego podejścia terytorialnego. Ma to na celu zmobilizowanie i zaangażowanie wszystkich aktorów rozwoju lokalnego (publicznych i niepublicznych) do aktywnego udziału w realizacji zadań przysługujących osiągnięciu zamierzonych celów rozwojowych.

Obecnie na terenie powiatu hajnowskiego wymienić można kilka przykładów partnerstwa ponadlokalnego: Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska, Lokalna Organizacja Turystyczna „Region Puszczy Białowieskiej”, Lokalna Grupa Działania Puszcza Białowieska, lokalne stowarzyszenia promujące rozwój agroturystyki i ochronę dziedzictwa kulturowego Puszczy Białowieskiej, Stowarzyszenie Gmin Górnej Narwii i inne. Istniejące partnerstwa poprzez swoją statutową działalność mogą realizować poszczególne działania zapisane w strategii.

Doskonałym przykładem ponadlokalnego partnerstwa jest projekt „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”, który powstał przy współudziale samorządów lokalnych, Ministerstwa Środowiska, Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Białymstoku, Białowieskiego Parku Narodowego, Zamiejscowego Wydziału Leśnego Politechniki Białostockiej w Hajnówce, Instytutu Biologii Ssaków PAN w Białowieży, LGD „Puszcza Białowieska”, Fundacji Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych oraz szeregu pozostałych partnerów społecznych i publicznych. Obecnie projekt realizowany jest we współpracy 25 partnerów, co potwierdza duży potencjał rozwoju tej formy wspólnej realizacji szeregu przedsięwzięć.

Potencjalne, nowe partnerstwa powinny zostać powołane m.in. w celu aplikowania o środki w nowej perspektywie finansowej UE 2014-2020. Do momentu ustalenia ostatecznej wersji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego, a przede wszystkim określenia jego uszczegółowienia wraz z harmonogramem i wytycznymi dla poszczególnych konkursów, utrudnione jest jednoznaczne wskazanie konkretnych partnerstw. Chodzi o minimalizację ryzyka powołania struktur, które istnieć będą tylko „na papierze”. Celem zasadniczym takiego sformalizowanego układu jest bowiem intensyfikowanie rozwoju poprzez faktyczną realizację wspólnych projektów. Powoływane partnerstwa będą miały na celu inicjowanie przedsięwzięć publiczno–społeczno–prywatnych, które zwiększą poczucie współodpowiedzialności za rozwój najbliższego otoczenia. Ponadto podniosą jakość podejmowanych działań i przyczynią się do wzrostu szans na pozyskanie środków finansowych na ich realizację.

Ponadlokalne partnerstwa dzięki realizacji zintegrowanych projektów przyczynią się do bardziej skutecznej realizacji założeń „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020”, a tym samym do realizacji założeń przyświecających „Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020”. Możliwe do zawiązania w najbliższych latach partnerstwa powinny mieć na uwadze przede wszystkim wpisywanie się w realizowanie poszczególnych celów polityki rozwojowej ze szczególnym uwzględnieniem możliwych kierunków wsparcia w ramach Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI). Zgodnie z zapisami SRWP powiat hajnowski wpisuje się w 3 OSI: „Miasta powiatowe” (jako ośrodki o ponadlokalnych funkcjach), „obszary wiejskie”, „obszar przygraniczny” oraz „gminy, których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000”. Potwierdzeniem podjęcia działań w kierunku określenia ram rozwojowych dla obszaru powiatu hajnowskiego jest nie tylko niniejsza strategia, ale także „Program zrównoważonego rozwoju regionu Puszczy Białowieskiej jako Obszaru Strategicznej Interwencji 2014-2020”, który jest obecnie opracowywany przez powiat hajnowski. Dokument ten wyznaczać będzie główne cele i zadania a tym samym interesariuszy potencjalnych partnerstw w ramach realizacji poszczególnych planów inwestycyjnych.

14. MONITOROWANIE REALIZACJI STRATEGII

14.1. Zaprojektowanie systemu monitoringu i ewaluacji

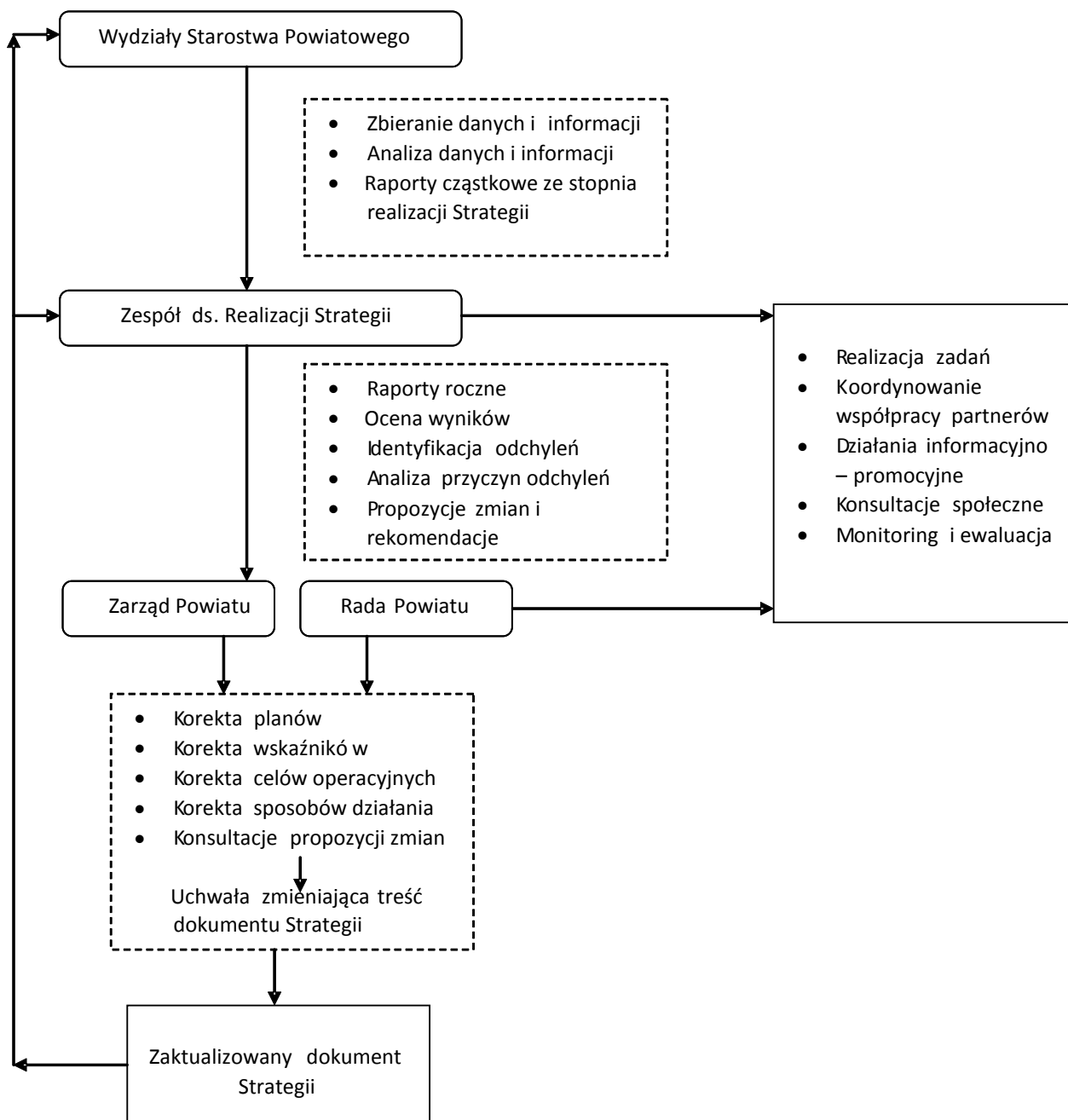
Dynamiczny charakter strategii, jako programu służącego realizacji idei zrównoważonego rozwoju powiatu, powoduje konieczność przyjęcia procedury wewnętrznego monitorowania i ewaluacji postępów we wdrażaniu oraz osiągnięciu założonych celów. Wdrażanie strategicznych ustaleń to etap pracy polegający na określaniu uwarunkowań organizacyjnych, zarządzaniu zmianą oraz koordynacją współpracy. Podczas tego etapu strategia przyjęta przez władze powiatu zostaje wprowadzona w życie. Powinno więc dojść tutaj do opracowania projektów wykonawczych, podziału obowiązków, określenia osób (stanowisk) odpowiedzialnych itp. Podczas etapu wdrażania strategii bardzo ważne jest wsparcie organizacyjne i techniczne, które polegać powinno na tym, że:

- treść strategii (celów strategicznych i operacyjnych oraz planu zadaniowego) powinna być rozpowszechniona co najmniej wśród kadry kierowniczej Starostwa Powiatowego i jednostek organizacyjnych,
- zapisy strategii uwzględniane będą w polityce finansowej powiatu, czyli na etapie corocznego projektowania budżetu oraz formułowania rocznych i wieloletnich planów inwestycyjnych (mających skądinąd charakter instrumentu implementującego strategię),
- treść strategii powinna stanowić podstawę poszukiwania efektywnych rozwiązań organizacyjnych, które doprowadzą do jej faktycznego wdrażania,
- kadry Starostwa Powiatowego, jak i innych jednostek organizacyjnych zostaną przygotowane do realizacji strategii – chodzi tu o harmonijną współpracę pomiędzy poszczególnymi komórkami, co w efekcie doprowadzi do podniesienia standardów wdrażania strategii,
- opracowany zostanie system monitorowania i ewaluacji (o czym szerzej poniżej).

Konieczne jest zatem stworzenie pełnego systemu obejmującego:

- określenie podstawowych narzędzi i procedur wdrażania strategii (w tym narzędzi do realizacji celów promocyjnych),
- monitoring, czyli podsystem zbierania i selekcjonowania informacji,
- ewaluację, czyli podsystem oceny i interpretacji zgromadzonego materiału,
- procedurę wprowadzania niezbędnych korekt (aktualizacja) i uzupełnień do zadań strategii rozwoju (o czym mowa w kolejnym rozdziale).

Wszystkie powyższe elementy, wchodzące w zakres procesu planowania strategicznego oraz wszystkie czynności podejmowane w celu osiągnięcia zaprojektowanych celów, powinny tworzyć zintegrowany zespół działań w ramach systemu zarządzania.

Ryc.121. Schemat zarządzania wdrażaniem strategii

Źródło: opracowanie własne

Realizacja strategii jest związana z systemem mechanizmów, instrumentów i środków, które muszą zostać uruchomione (bądź wykorzystane), aby zapisy zadań przewidziane w długofalowych działaniach zostały wykonane. Bez opracowania odpowiedniego

instrumentarium, sprowadzającego się do odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: jaki będzie sposób zarządzania strategią oraz jakie środki finansowe i z jakich źródeł złożą się na realizację poszczególnych zadań, strategia może stać się tylko koncertem życzeń. Zatem podstawowe narzędzia związane są z:

- 1 – zarządzaniem strategią, oraz
- 2 – finansowaniem strategii.

Zarządzanie strategią (czyli jej wdrażanie) jest powiązane ściśle z rodzajami i typami instytucji zaangażowanych w poszczególne stadia jej realizacji (instytucje animujące, finansujące, doradcze, konsultingowe, koordynujące, monitorujące, kontrolujące, publiczne, niepubliczne itp.). Pod względem prawnym, obok służb administracji publicznej i samorządowej (Zarząd Powiatu Hajnowskiego oraz Starostwo Powiatowe) w realizacji strategii rozwoju biorą udział różnego typu instytucje, np.: ministerstwa (jeśli inwestycja dotyczy przedsięwzięć o charakterze ponadregionalnym), urzędy centralne, wojewódzkie i marszałkowskie (w zadaniach wymagających zaangażowania dwóch lub więcej województw oraz przy wdrażaniu funduszy unijnych, m.in. poprzez RPO), fundacje, stowarzyszenia, towarzystwa, spółki, agencje, ośrodki i instytucje doradcze, przedsiębiorstwa państwowe lub spółdzielcze, itp. Zasady wdrażania strategii powinny opierać się na ścisłej współpracy między:

1. szczeblami władzy administracyjnej i samorządowej: centralnej, regionalnej, powiatowej i lokalnej/gminnej,
2. wydziałami danej jednostki administracyjnej lub samorządowej,
3. sektorem publicznym i prywatnym,
4. działami gospodarki narodowej,
5. społecznościami regionalnymi i lokalnymi (zwłaszcza powiatu z gminami wchodzącymi w jego skład).

Instytucją odpowiedzialną za wdrażanie strategii rozwoju będzie Zarząd Powiatu Hajnowskiego oraz Starostwo Powiatowe wraz z całą swoją strukturą i jej pracownikami. W realizacji zadań powinni kierować się uchwaloną przez Radę Powiatu „Strategią zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” i wynikającymi z niej konkretnymi działaniami. Zapisy zawarte w strategii wraz z celami i planem zadaniowym stanowić będą trzon realizacji wizji rozwoju, a zarazem staną się głównym polem aplikacji niezbędnych dla uzyskania finansowego wsparcia ze środków krajowych i zagranicznych, głównie funduszy UE.

Branżowe zadania koordynowane przez poszczególne wydziały Starostwa Powiatowego w Hajnówce, powinny być również zgodne z celami statutowymi instytucji podległych władzom Starostwa i organizacji społeczno-gospodarczych. Odpowiedzialność za ich

przygotowanie i wdrożenie spoczywać będzie na właściwych merytorycznie komórkach Starostwa Powiatowego oraz jednostkach organizacyjnych. Istniejące i przygotowane w przyszłości programy branżowe powinny stanowić kompatybilny element szeroko rozumianej realizacji strategii. Treść owych programów powinna być każdorazowo weryfikowana i zatwierdzana przez władze powiatowe celem zachowania spójności dokumentów.

Bardzo istotny dla procesu wdrażania strategii jest monitoring, tj. kontrola (ocena) dynamiczna postępów i efektów dokonywana stale w czasie oraz ewaluacja, której rolą jest kontrola statyczna, czyli ocena realizacji i efektów (rezultatów) dokonywana w określonych momentach czasu.

Istotą funkcjonowania systemu monitoringu jest gromadzenie, opracowywanie i przetwarzanie informacji o stanie realizacji strategii oraz identyfikacja barier w tym zakresie (o ile takie będą występowały). Przedmiotem monitoringu będzie tu powiat, pojmowany jako spójny system społeczno-ekonomiczno-ekologiczny. Oznacza to, że rozwój będący efektem wdrażania strategii powinien być ujmowany w płaszczyznach:

- społeczność powiatu,
- gospodarka powiatu,
- środowisko przyrodnicze,
- infrastruktura techniczna.

Etapy procesu monitorowania strategii przedstawia poniższa tabela.

Tab. 50. Etapy procesu wdrażania i monitorowania Strategii

ETAP	ZADANIA	WYNIKI I PROCEDURY
Zbieranie danych i informacji	- zbieranie danych statycznych	Materiał empiryczny stanowiący podstawę do analiz i ocen
Analiza danych i informacji	- uporządkowanie, przetworzenie i analiza danych oraz ich archiwizacja	Materiał służący przygotowaniu raportów
Przygotowywanie raportów	- zestawienie otrzymanych danych w raporty	Roczne raporty (w razie istotnej potrzeby raportowanie półroczne bądź kwartalne)
Ocena wyników (porównanie z aktualnymi normami)	- ocena porównawcza osiągniętych wyników z założeniami	Określenie stopnia wykonania przyjętych zapisów strategii (w wypadku stwierdzenia znacznych odchyleń możliwość wprowadzenia raportów kwartalnych)
Identyfikacja odchyleń	- ocena rozbieżności pomiędzy założeniami a rezultatami	Przygotowanie materiału dla dalszych działań
Analiza przyczyn odchyleń	- poszukiwanie i określenie przyczyn zaistniałej sytuacji	Przygotowanie materiału dla dalszych działań o charakterze korygującym

Planowanie korekty	- zmiana dotychczasowych metod realizacji bądź wprowadzenie nowych	Określenie i akceptacja działań korygujących
--------------------	--	--

Zródło: opracowanie własne

Monitoring strategiczny powinien mieć charakter sformalizowany. Rada Powiatu powinna zdecydować, czy realizację zadań (ich koordynację i monitorowanie) wynikających ze strategii rozwoju przejmą dotychczas istniejące struktury organizacyjne Starostwa Powiatowego, czy też należy utworzyć w tym celu nową jakość – czyli nową strukturę organizacyjną.

Wydaje się, że ze względu na wysoki stopień złożoności struktur i trudności przewidywanego rozwoju, należałoby powołać odpowiedni zespół z koordynatorem całości realizowanych zadań strategicznych, posiadający silną pozycję kompetencyjną. W celu sprawnego prowadzenia procesu monitoringu i ewaluacji proponuje się powołać zarządzeniem Starosty Hajnowskiego **Zespół ds. Realizacji Strategii**. Tak ukonstytuowane „ciało” mogłoby pełnić rolę nie tylko jako instytucji wdrażania strategii, ale również np. jako jednostka ds. stałych kontaktów z istniejącymi i potencjalnymi partnerami realizacji poszczególnych planów zadaniowych. Wśród zadań Zespołu byłoby m.in. dostarczanie partnerom (społecznym, gospodarczym i in.) niezbędnych informacji i przyspieszenie trybu załatwiania spraw związanych z realizacją poszczególnych projektów i zadań strategicznych. W jego skład wchodzić powinni przedstawiciele najwyższego kierownictwa Starostwa Powiatu Hajnowskiego, Przewodniczący Rady Powiatu, przedstawiciele poszczególnych wydziałów, jednostek organizacyjnych, służb podlegających Starostwu, przedstawiciele Rady Powiatu Hajnowskiego, przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców, a także wszyscy zainteresowani liderzy lokalni. Zespół ten powinien spotykać się co najmniej raz w roku (bądź częściej, w razie bieżących potrzeb) i dokonać oceny stopnia realizacji strategii, wykorzystując przy tym roczne sprawozdania z budżetów poszczególnych referatów, jednostek organizacyjnych, wskaźniki gromadzone przez Starostwo Powiatowe w Hajnówce oraz własne analizy i ewentualne wnioski, które wpłyną do Starostwa Powiatowego w Hajnówce, a dotyczyć będą celów strategicznych i operacyjnych strategii.

Ocena stopnia realizacji strategii sporządzana powinna być w postaci „Raportu z realizacji strategii”, w którym znajdą się zapisy dotyczące stopnia osiągnięcia poszczególnych celów strategicznych i operacyjnych oraz ocena wdrażania działań z planu zadaniowego. Na podstawie informacji zawartych w raporcie podejmuje się działania mające na celu usunięcie ewentualnych nieprawidłowości. Raport powinien być sporządzany w okresach rocznych, dopasowanych do terminarza roku budżetowego tak, aby można było planować środki na realizację zadań przewidzianych w strategii i dokonywać stosownej

aktualizacji. W razie konieczności, możliwe jest opracowanie raportów półrocznych (kwartalnych) analogicznie do wynikających potrzeb bądź też w przypadku stwierdzenia znacznych odchyień w stosunku do przyjętych założeń (por. pow. tab.50). Raport będzie kończyć się wnioskami, a w razie konieczności propozycją zmiany zapisów w dokumencie. Wypracowane raporty z wdrażania strategii zostaną przedłożone do zaakceptowania i zatwierdzenia przez Starostę.

W efekcie analiz przeprowadzanych w procesie monitoringu uzasadnione może się okazać korygowanie zapisów dokumentu i zawartego w niej planu zadaniowego, a w dalszej kolejności również celów operacyjnych. Oznacza to, że jednostki samorządu terytorialnego funkcjonują w określonych warunkach, które ulegają ciągłym zmianom. Również realizacja jednych zadań będzie rodziła konieczność wytyczania sobie nowych. Organem władnym do przyjęcia nowych zadań (mieszczących się jednak w ramach wytyczonych celów i misji) będzie organ stanowiący powiatu.

Ważnym punktem związanym z procedurą wdrażania strategii jest ponadto stworzenie narzędzi do realizacji celów promocyjnych, które powinny być skuteczne, względnie tanie, spójne oraz powinny zapewniać rozpowszechnianie informacji w prawidłowy sposób. Pozytywny, jednolity wizerunek tworzy zaufanie do jednostki samorządowej i sprzyja indywidualizacji marki powiatu, czyli wyróżnia ją spośród jednostek konkurencyjnych. Nowocześnie prowadzona strona internetowa, z przejrzystą szatą graficzną, powinna stanowić kompendium wiedzy i informacji o powiecie dla: mieszkańców, turystów i potencjalnych inwestorów. Skuteczna promocja możliwa jest również poprzez prowadzenie działalności wydawniczej. W tym celu należałoby określić spójną szatę graficzną oraz kolorystyczną, zaś same publikacje wydawane przez jednostki samorządowe powinny być kodyfikowane poprzez umieszczenie logotypu i innych stałych informacji. Kolejnym krokiem powinna być promocja powiatu hajnowskiego poprzez materiały reklamowe i gadżety, z odpowiednio dobraną linią graficzną, oryginalnością, jakością i estetyką wykonania, nawiązującą do tradycji i historii powiatu. Modne ostatnio jest tworzenie krótkich i jednoznacznie kojarzących się haseł reklamowych, które mogą być wykorzystywane przy każdej nadarzającej się okazji (odbywające się eventy, imprezy, kampanie reklamowe, wywiady w mediach lokalnych/regionalnych/krajowych, itp.). Odpowiednio prowadzone kampanie reklamowe powinny stworzyć jednoznacznie pozytywnie kojarzący się wizerunek, który może zostać wykorzystany m.in. do pozyskiwania potencjalnych turystów, czy też potencjalnych inwestorów. Szereg spójnych działań opisanych powyżej wraz z umiejętnie prowadzonym public relations (m.in. poprzez promocję powiatu, lokalnych władz, komunikaty kierowane do mieszkańców, kampanie na rzecz bezpieczeństwa, ochrony środowiska, etc.) może wpłynąć na wzrost silniejszego utożsamiania się mieszkańców z powiatem

hajnowskim, a przez to może przyczynić się do realizacji jednego z celów zapisanych w strategii.

Na koniec realizacji Strategii, jako ewaluacja *ex post*, wykonany powinien zostać raport, który będzie zawierał aktualne informacje o powiecie, służące analizie porównawczej stanu przed uchwaleniem dokumentu oraz na zakończenie jego obowiązywania. W raporcie ewaluacyjnym ocenie podlegać powinny również m.in. skuteczność i efektywność¹⁸² zadań służących realizacji poszczególnych celów strategicznych i zadań strategicznych wraz z ich oddziaływaniem na rozwój społeczno – gospodarczy powiatu.

Podsumowując warto zaznaczyć, że istotnym czynnikiem jest świadomy udział zarówno społeczności lokalnej, jak i pracowników Starostwa Powiatowego w Hajnówce, jego jednostek organizacyjnych oraz radnych Rady Powiatu Hajnowskiego w dążeniu do realizacji wizji powiatu poprzez wdrażanie przyjętych celów operacyjnych. Ponadto proponowana strategia ma wyznaczać kierunki rozwoju dla całego powiatu dlatego też, prace w prace nad jej wdrażaniem powinni zostać zaangażowani przedstawiciele władz gminnych. Tylko spójna koncepcja, realizowana konsekwentnie przez wszystkie jednostki zagwarantuje osiągnięcie zakładanych efektów.

14.2. Zaprojektowanie listy mierników realizacji Strategii – mierniki syntetyczne, przekrojowe i lokalne zrównoważonego rozwoju

Zaprojektowanie listy mierników realizacji strategii pozwoli na przeprowadzenie sprawnej oceny stopnia jej realizacji. Doświadczenia wynikające z wiedzy autorów dokumentu oraz z wyników prac nad oceną stopnia realizacji poprzedniej strategii wskazują, że ocena realizacji Strategii powinna zostać prowadzona o wskaźniki spełniające następujące kryteria:

- łatwość pomiaru,
- agregacja w taki sam sposób dla wszystkich jednostek (w tym przypadku gmin),
- agregacja w taki sam sposób w dłuższym przedziale czasowym,
- brak ryzyka usunięcia z ogólnodostępnej statystyki publicznej,
- możliwość do zbadania w ramach działań podejmowanych m.in. przez instytucje zaangażowane w realizację Strategii.

Zgodnie ze Specyfikacją Istotnych Warunków Zamówienia, zaprojektowana lista wskaźników powinna obejmować zarówno wskaźniki syntetyczne, przekrojowe i lokalne.

---

¹⁸² W celu zapewnienia możliwości przedstawienia oceny stopnia i efektywności realizacji zadań i celów niezbędne jest prowadzenie stałego monitoringu postępu wdrażania strategii (wraz z archiwizacją jego wyników).

W związku z przyjętą przez autorów metodologią prac nad określeniem mierników syntetycznych (p. rozdział 6 i 7), proponuje się w ramach oceny strategii wykorzystać ten sam sposób pomiaru. Na chwilę obecną nie sposób określić wartości oczekiwanych, ponieważ miara syntetyczna stanowi znormalizowaną średnią zmiennych, które podlegają wpływom o charakterze endo- i egzogenicznym, które nie mogą zostać przewidziane w oparciu o rachunek prawdopodobieństwa. Efektem najbardziej pożądanym byłoby, w przypadku końcowej oceny syntetycznej poszczególnych obszarów (przyrodniczego, społecznego, gospodarczego, instytucjonalnego i przestrzennego), otrzymać wyrównane wartości wskaźnika dla każdej z jednostek tworzących powiat.

W przypadku mierników przekrojowych proponuje się badanie tych wskaźników, które posłużyły do oceny poszczególnych zagadnień, jak również stanowią narzędzie badania poziomu zrównoważonego rozwoju prowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny. Dzięki temu istnieje realna szansa dostępu do porównywalnych mierników wraz z ich wartościami bazowymi w odniesieniu do powiatu i województwa, a także kraju. Podejście to pozwala także na pozyskiwanie, zbieranie i mierzenie stopnia realizacji poszczególnych wskaźników przy akceptowalnym, niskim koszcie.

Mierniki lokalne zidentyfikowano m.in. na podstawie wyników spotkań ze społecznością lokalną (w trakcie warsztatów strategicznych została przeprowadzona analiza SWOT), materiałów powstałych w ramach realizacji projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”¹⁸³. Materiał ten posłużył do opracowania ankiety nt. jakości życia mieszkańców. Był też jednocześnie wskazaniem do stworzenia propozycji planów zadaniowych, które były konsultowane ze społecznością lokalną. Tym samym zaproponowano listę tzw. wskaźników dodatkowych w grupie mierników służących monitoringowi strategii.

Poniżej zamieszczono listę wskaźników we wszystkich pięciu obszarach (przyrodniczym, społecznym, gospodarczym, instytucjonalnym, przestrzennym) w podziale na dwie grupy:

- mierniki podstawowe - wynikają z analizy literatury przedmiotu dot. wskaźników zrównoważonego rozwoju i są łatwo dostępne w statystyce publicznej,
- mierniki dodatkowe - odpowiadają przedsięwzięciom w ramach planów zadaniowych, a tym samym odpowiadają na oczekiwania i potrzeby społeczności lokalnej i gospodarki (wskaźniki lokalne).

---

¹⁸³ W trakcie szeregu spotkań mieszkańcy zgłaszali najważniejsze kwestie wymagające wsparcia, problemy niezbędne do rozwiązania oraz swoje oczekiwania względem powiatu

Obszar przyrodniczy

Mierniki podstawowe:

- Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca (t/r)
- Liczba dzikich wysypisk na 100 km² (szt.)
- Zużycie wody z wodociągów w gospodarstwach domowych na mieszkańca (m³)
- Ilość ścieków oczyszczonych w ogólnej ilości ścieków przemysłowych i komunalnych (m³)
- Powierzchnia o wyjątkowych wartościach przyrodniczych na jednego mieszkańca (wyrażająca zasadę mocnej trwałości wykorzystywanego kapitału naturalnego)

Mierniki dodatkowe

- Liczba inwestycji wymiany tradycyjnego źródła ciepła na ekologiczne (szt.)
- Liczba przedsiębiorstw wykorzystujących nowoczesne, proekologiczne technologie produkcyjne (szt.)
- Liczba przedsięwzięć szkoleniowo – edukacyjnych na rzecz zwiększenia świadomości ekologicznej (szt.)
- Liczba ośrodków badawczych i laboratoriów działających w oparciu o potencjał przyrodniczy i ekologiczny w powiecie (szt.)

Obszar społeczny

Mierniki podstawowe:

- Saldo migracji/1000 mieszkańców (‰)
- Stopa bezrobocia rejestrowanego (%)
- Udział absolwentów (dotychczas niepracujących) w ogólnej liczbie bezrobotnych (%)
- Wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto rw elacji do średniej krajowej (zł)
- Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem (%)
- Udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (%)
- Liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców (szt.)
- Zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach ponadgimnazjalnych i zawodowych
- Zdawalność egzaminów maturalnych w liceach ogólnokształcących

Mierniki dodatkowe

- Wyniki sprawdzianu na zakończenie nauki w szkole podstawowej
- Liczba programów szkolnych i edukacyjnych dostosowujących ofertę szkolnictwa na terenie powiatu hajnowskiego do aktualnych i przyszłych potrzeb rynku pracy (szt.)
- Liczba przedsięwzięć aktywizujących osoby bezrobotne (szt.)
- Liczba podmiotów ekonomii społecznej (szt.)
- Liczba udzielonych porad medycznych/1000 mieszkańców
- Liczba osób przypadająca na 1 imprezę kulturalną
- Liczba osób objętych działaniami na rzecz przeciwdziałaniu wykluczeniu cyfrowemu (os.)
- Liczba osób posiadających dostęp do Internetu (os.)
- Liczba przedsięwzięć z zakresu wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego (szt.)
- Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej na 1000 mieszkańców (os.)

Obszar gospodarczy

Mierniki podstawowe:

- Liczba podmiotów gospodarki narodowej osób fizycznych na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym (szt.)
- Gęstość sieci dróg powiatowych i gminnych o nawierzchni twardej (na 100 km²)
- Liczba turystów krajowych i zagranicznych korzystających z noclegów na 1000 mieszkańców (os.)

Wskaźniki dodatkowe

- Korzystający z noclegów w przeliczeniu na 1 miejsce noclegowe (os.)
- Liczba podmiotów gospodarki narodowej, które skorzystały ze wsparcia lokalnych instytucji otoczenia biznesu (szt.)
- Ilość pozyskanego drewna na rynek lokalny
- Liczba nowych i zmodernizowanych obiektów bazy turystycznej (szt.)
- Liczba nowych atrakcji turystycznych (szt.)
- Liczba podmiotów działających w branżach tzw. inteligentnych specjalizacji województwa podlaskiego (szt.)
- Liczba ekspertów podejmujących problematykę wpływu gospodarki leśnej na zrównoważony rozwój lokalny (szt.)
- Liczba dostępnych instrumentów inżynierii finansowej wspierających przedsiębiorców (szt.)
- Powierzchnia uzbrojonych terenów inwestycyjnych (km²)
- Liczba działań promocyjnych o zasięgu ponadlokalnym (szt.)

Obszar instytucjonalny

Mierniki podstawowe:

- Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców (szt.)
- Frekwencja wyborcza (%)
- Udział radnych w wykształceniu wyższym (%)
- Środki z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych pozyskane przez gminy i powiaty w przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł/1 mieszk.)
- Dochody własne JST/per capita (zł)
- Wydatki inwestycyjne JST/per capita (zł)

Mierniki dodatkowe

- Liczba partnerstw powstałych na rzecz wdrażania przedsięwzięć rozwojowych (szt.)
- Liczba projektów w ramach współpracy transgranicznej (szt.)
- Liczba przedsięwzięć realizowanych przez regionalne centrum rozwoju (szt.)
- Liczba osób/przedsiębiorstw korzystających z doradztwa w zakresie zarządzania wiedzą w zakresie branż inteligentnych specjalizacji (szt.)
- Poziom zaufania do władz samorządowych

Obszar przestrzenny¹⁸⁴

Mierniki podstawowe:

- Gęstość zaludnienia (os./km²)
- Średnia wielkość gospodarstwa rolnego (ha)
- Powierzchnia zalesień (ha)
- Udział obszarów prawnie chronionych (%)
- Powierzchnia obszarów objętych prawną ochroną w przeliczeniu na 1 mieszkańca w powiecie hajnowskim
- Długość wybudowanej sieci wodociągowej (km)
- Długość wybudowanej sieci kanalizacyjnej (km)

Mierniki dodatkowe

- Długość wyremontowanych, zmodernizowanych dróg (km)
- Powierzchnia powiatu i gmin objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (%)
- Długość zmodernizowanych linii kolejowych (km)
- Długość ścieżek rowerowych (km)

---

¹⁸⁴ W przypadku wskaźników dotyczących aspektów przestrzennych należy pamiętać o uwzględnieniu powierzchni, która może być faktycznie objęta przedsięwzięciami ingerującymi w przestrzeń (mowa tu o obszarach, które w związku objęciem różnymi formami ochrony przyrody, mają ograniczone możliwości ingerowania w przestrzeń).

15. SYSTEM AKTUALIZACJI STRATEGII

15.1. Zaprojektowanie mechanizmów aktualizacji

Z uwagi na dynamiczny charakter strategii, powiązanej m.in. ze zmianami na rynku, w prawodawstwie, możliwościach finansowych, zmianami formalno-organizacyjnymi, itp., zachodzi konieczność przyjęcia procedury weryfikacji (aktualizacji) przyjętych celów strategicznych i metod ich osiągnięcia. Jest to kolejne narzędzie (obok monitoringu, ewaluacji i promocji) umożliwiające stworzenie pełnego systemu wdrażania i zarządzania strategią. Prowadzenie powyższych działań powinno stanowić tło do wprowadzania niezbędnych korekt i uzupełnień do planu zadaniowego strategii rozwoju. Jest to proces naturalny, gdyż każda strategia jest dokumentem „żywym” i podlegającym dynamicznym zmianom. Wymusza to ciągle dostosowywanie do zmieniających się uwarunkowań. Każda władza stawia sobie ambitne cele, które pragnie zrealizować. Trzeba mieć jednak świadomość, iż niektóre z nich mogą być trudne do wdrożenia. Nie zmienia to jednak faktu, że nie należy dążyć do ich realizacji i urzeczywistnienia.

Potrzeba stworzenia spójnego systemu aktualizacji strategii ma służyć przede wszystkim zapewnieniu efektywnego i oszczędnego wydatkowania publicznych środków finansowych. Dzięki dostosowywaniu zakładanych w niej pierwotnie celów i działań do nowych warunków, jak i analizowaniu postępów w realizacji dotychczasowych założeń, możliwa jest szczegółowa ocena prawidłowości wdrażanych zadań oraz sprawne i elastyczne reagowanie na zmiany zachodzące w sferze gospodarczej i społecznej.

15.2. Określenie harmonogramu aktualizacji

Harmonogram aktualizacji powinien przebiegać w cyklu rocznym. Jest to odpowiednia perspektywa czasowa, pozwalająca na ocenę efektów wdrażanych działań oraz stopnia zgodności przyjętych w strategii założeń w określonym czasie z ich faktyczną realizacją. Jest to zarazem spójne z proponowaną procedurą monitoringu i sporządzanymi corocznymi raportami. Dlatego też ważne jest, aby procedura aktualizacji swój początek czerpała z wniosków zawartych w powyższych raportach, zatem rekomendacje dotyczące proponowanych korekt powinny być przedkładane Zarządowi Powiatu przez wspomniany już Zespół ds. Realizacji Strategii, jako ciało najbardziej kompetentne i zorientowane w bieżącej realizacji strategii (por. ryc.121).

Na bazie wniosków wynikających z opracowanych raportów, możliwe jest dokonanie korekty i aktualizacji zapisów strategii. Do każdego z przyjętych celów operacyjnych

wymagana jest częściowa ocena dotycząca postępów na bazie określonego planu zadaniowego. Jeśli pojawią się opóźnienia, bądź zostaną zaniechane poszczególne działania, należy dokonać identyfikacji źródeł pojawiających się zagrożeń oraz przygotować analizę możliwych w danej sytuacji rozwiązań i działań o charakterze korygującym. Po wewnętrznej dyskusji w ramach Zespołu należy opracować ujednoczoną wersję projektu aktualizacji, którą należy poddać wszechstronnym konsultacjom przeprowadzonym przy udziale lokalnej społeczności zgodnie z zasadami partycypacji i partnerstwa społecznego. Mechanizmem „zaproszenia” środowiska do prac aktualizacyjnych mogą być ogłoszenia w mediach, informujące o możliwości zgłaszania uwag do nowelizowanej strategii. Wszelkie czynności związane z „public relations” należą do zespołu zadaniowego, którego członkowie powinni być odpowiedzialni za:

- a) przygotowanie krótkich publikacji prasowych nt. prac nad aktualizacją strategii;
- b) przygotowanie treści folderu promocyjnego (i innych publikacji o podobnym charakterze ulotek, broszur, reklam, informatorów) dotyczącego aktualizacji strategii rozwoju;
- c) projektowanie i wykonywanie czynności związanych z promocją strategii realizowanych „przy okazji” innych działań promocyjnych prowadzonych przez samorząd powiatu;
- d) nagłośnienie procedur wdrożeniowych w każdy dostępny członkom Zespołu sposób (we własnym środowisku zawodowym, politycznym, społecznym itp.).

Po przeprowadzonej procedurze konsultacji społecznych i wypracowaniu ostatecznych zapisów projektu aktualizacji, należy przedłożyć go Zarządowi Powiatu, jako organowi bezpośrednio zaangażowanemu w proces wdrażania strategii. Na tym też etapie następuje ostateczne określenie, wybór i akceptacja odpowiednich działań korygujących.

Proponowana, roczna perspektywa, jest propozycją bazową, od której nie powinno robić się ustępstw, celem sprawnej i konsekwentnej realizacji zapisów strategii. W wypadku stwierdzenia znacznych odchyień od przyjętych założeń, jako procedurę uzupełniającą proponuje się aktualizację półroczną. Aktualizacje i wprowadzone korekty powinny być jednak poprzedzone wcześniejszym raportem z monitoringu wraz z określeniem stopnia wykonania przyjętych zapisów strategii. Tylko w takim ujęciu możliwe jest zachowanie spójności zapisów w strategii i przeciwdziałanie mogącemu zrodzić się chaosowi w przypadku doraźnych działań. Należy mieć również świadomość, że zbyt częste i liczne zmiany mogą powodować brak wewnętrznej spójności dokumentu i mogą w efekcie końcowym odbiegać od przyjętej docelowej wizji zawartej w strategii.

15.3. Określenie struktury podmiotowej aktualizacji

Podobnie, jak w przypadku procesu wdrażania i monitoringu, osobą odpowiedzialną za jej aktualizację będzie Zarząd Powiatu oraz Starostwo wraz z całą swoją strukturą i jej pracownikami. Proces wdrażania niezbędnych korekt i zmian do realizowanej strategii rozwoju jest stałym zadaniem (oprócz monitoringu) wspomnianego powyżej Zespołu ds. Realizacji Strategii. Niezgodności i odchylenia od programu strategii muszą być korygowane na bieżąco. Wynikają one z różnych przyczyn lokalnych, ale także zewnętrznych (regionalnych lub krajowych). Do najczęściej obserwowanych należą przyczyny: finansowe, organizacyjne, prawno-ekonomiczne itp. Często dotyczą zakresu podejmowanych zadań, jak i czasokresu ich realizacji. W przypadku występujących trudności przy realizacji niektórych zadań (lub ich części), zachodzi konieczność ujęcia niezbędnych korekt i zmian w formie odpowiedniego aneksu do strategii rozwoju. Aneks taki powinien być przedstawiony, przedyskutowany i uzyskać akceptację szerokiego forum społeczności lokalnych, zwłaszcza Rady Powiatu.

W trakcie realizacji strategii rozwoju mogą pojawić się też sytuacje korzystnie wpływające na przyspieszenie procesu realizacyjnego strategii, takie jak np.: lepsze rozwiązania organizacyjne, techniczne, technologiczne bądź prawno-finansowe. Wówczas korekta planu strategicznego może spowodować skrócenie realizacji poszczególnych inwestycji lub wręcz obniżyć zakładane pierwotnie koszty (choć to sytuacja raczej rzadko spotykana). Z opisanych powyżej powodów wynika, iż monitorowanie procedury wdrażania i realizacji ma głęboki sens i istotne znaczenie w procesie realizacyjnym strategii.

W celu sprawnego wdrażania oraz aktualizacji dokumentu ważna jest koordynacja współpracy między instytucjami (osobami) biorącymi udział w realizacji strategii. Zadanie to należy do Starosty wraz z podległymi mu pracownikami Starostwa Powiatowego w Hajnówce. Koordynacją powinny zostać objęte przede wszystkim wydziały Starostwa, czuwające nad realizacją poszczególnych segmentów działowych i branżowych strategii. W fazie koordynacji wdrażania strategii rozwoju powinny zostać uwzględnione następujące etapy:

- określenie uwarunkowań (ram) organizacyjnych do realizacji celów strategicznych i zadań operacyjnych,
- identyfikacja potencjalnych przeszkód w realizacji celów i zadań wraz ze sposobami ich usuwania (przezwyciężania),
- określenie sprawnego systemu kontroli realizacji celów strategicznych i operacyjnych.

Koordynacja współpracy różnych instytucji wdrażających strategię rozwoju polega na sprecyzowaniu zakresu odpowiedzialności merytorycznej rozłożonej w odpowiednim czasie.

Starosta ma bezpośredni nadzór nad wdrażaniem poszczególnych projektów i zadań oraz nad koordynacją współpracy ze wszystkimi instytucjami i osobami, realizującymi te projekty i zadania. Do Starosty, jako głównego koordynatora strategii rozwoju, należy obowiązek sprawnego przewyżniania przeszkód występujących w różnych fazach/etapach realizacji założeń zapisanych w dokumencie. Stąd tak ważne wydaje się powołanie do życia wspomnianego powyżej Zespołu ds. Realizacji Strategii. Ciało to w istotny sposób może wspomóc Starostę w realizacji strategii m.in. poprzez przedkładane raporty. W ten sposób dostarczy sprawnego narzędzia, na podstawie którego można będzie wdrażać działania wyprzedzające (w przypadku zdiagnozowanych problemów lub przeszkód) bądź też aktualizacyjne (w razie potrzeb bieżących).

Określone w niniejszym dokumencie założenia i wskazówki zawierają w swoich zapisach pewną dozę uniwersalizmu, a ich realizacja wymaga nie tylko dostosowywania samej struktury zapisów strategicznych istotnych dla powiatu, ale uwzględniania ich w projektowaniu kolejnych budżetów, planów inwestycyjnych, innych dokumentów o charakterze programowym i planistycznym, a ponadto również czynnego zaangażowania wszystkich jednostek realizujących zadania publiczne, które w zakresie swoich kompetencji, realizują i będą realizować poszczególne cele operacyjne. Zasady aktualizacji strategii są zatem ważnym elementem mechanizmu wpływającego na wytyczanie głównych kierunków rozwoju powiatu.

Na koniec należy krótko odnieść się do przeszkód i barier, które mogą pojawić się wraz z rozpoczęciem prac nad każdą aktualizacją strategii. Najczęściej są to konfiguracje kilku barier pojawiających się w tym samym czasie i dotyczą one takich płaszczyzn jak: edukacyjna, organizacyjna, finansowa i psychologiczna. W lokalnych środowiskach poważnym ograniczeniem może być brak dostatecznej wiedzy (zwłaszcza wśród zwykłych mieszkańców) o tym, czym jest planowanie strategiczne, jakie wynikają z niego korzyści, jakie zasady należy stosować przy programowaniu, czy też jakie warunki należy spełnić, by znowelizowana strategia została skutecznie wdrożona w życie. Planowanie strategiczne nie ma także w naszych warunkach długoletnich tradycji, przez co nawet po dogłębnym zapoznaniu się z jego zasadami, jedną z poważnych barier staje się niewielki bagaż doświadczeń i brak wykształconych umiejętności. Dodatkowo bariera ta może być potęgowana obawami przed zmianami, trudnościami, niepowodzeniami i porażką. Poważnym problemem w procesie aktualizowania dokumentów strategicznych, może być także konieczność zapewnienia ich szeroko pojętego społecznienia. Może ono przebiegać różnie w różnych obszarach strategicznych (np. inaczej w obszarze przyrodniczym, inaczej w obszarze gospodarczym), niemniej metoda „małych kroków”, poprzez doskonalenie

wyników dotychczasowych prac i wzbudzanie zaufania po stronie środowiska lokalnego można uzyskiwać pożądane efekty. Należy jednak pamiętać, aby od samego początku prac stworzyć ścisłą więź pomiędzy władzą i mieszkańcami powiatu, dzięki temu możliwe będzie harmonijne sprzężenie lokalnych zasobów i urzeczywistnienie koncepcji planowanych zmian strategicznych. W trakcie spotkań konsultacyjnych ze społecznością lokalną należy stosować nowoczesne techniki i metody komunikacji grupowej, umożliwiające partnerski charakter dyskusji.

Okresowe aktualizowanie strategii rozwoju niesie ze sobą wiele korzyści i błędem byłoby odstępowanie od tej procedury. Możliwości poprawy efektywności gospodarowania i warunków życia mieszkańców powiatu, należy bowiem poszukiwać nawet wtedy, gdy klimat i okoliczności, zarówno zewnętrzne jak i wewnętrzne temu nie sprzyjają.

16. Analiza źródeł finansowania rozwoju powiatu hajnowskiego

Niniejsza strategia określa podstawowe cele i kierunki działań powiatu hajnowskiego w okresie 2015–2020. Przed samorządem stoi więc perspektywa pozyskiwania odpowiednich środków finansowych na realizację zamierzonych, zaplanowanych we wskazanym czasie działań. Budżet powiatu z uwagi na stale rosnącą ilość zadań własnych, niejednokrotnie nie wystarcza na realizację wszystkim zakładanych celów i osiągnięcie zamierzonych standardów. W związku z tym koniecznością staje się sięgnięcie do innych, zewnętrznych źródeł finansowania. Podstawowe źródła finansowania kierunków działań przewidzianych w ramach „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” to:

1. środki własne budżetowe na realizację zadań własnych powiatu;
2. środki własne budżetowe na realizację zadań własnych gmin
3. krajowe i zagraniczne mechanizmy finansowe, w tym:
  - środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej (m.in. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, Fundusz Spójności);
  - środki finansowe transferowane w ramach Mechanizmów Finansowych Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweskiego Mechanizmu Finansowego;
  - inne zagraniczne środki finansowe
  - krajowe środki finansowe;
  - inne źródła finansowania.
4. komercyjne instrumenty finansowe, w tym:
  - pożyczki i kredyty bankowe;
  - leasing finansowy;
  - inne;
5. fundusze innych uczestników procesu wdrażania strategii, w tym sektora prywatnego.

Jednym z najważniejszych źródeł pozyskiwania środków finansowania działań strategicznych będą środki z funduszy unijnych (Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności). Ocenia się, że samorzady województwa podlaskiego oraz inne obiekty gospodarcze i organizacje pozarządowe w latach 2014–2020 będą mogły otrzymać w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014–2020 kwotę 1 213 595 877 zł funduszy europejskich.

Aktualne źródła finansowania

W ramach jeszcze dostępnych funduszy unijnych z okresu programowania 2007-2013 można aplikować o środki zarówno krajowo jak i regionalnie w ramach programów operacyjnych:

- Program Infrastruktura i Środowisko,
- Program Innowacyjna Gospodarka,
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013,
- Program Rozwój Polski Wschodniej,
- Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Należy podkreślić jednak fakt, iż większość instytucji organizujących konkursy na dofinansowanie różnego rodzaju przedsięwzięć koncertuje się na wydatkowaniu i rozliczaniu środków już przyznanych.

Dodatkowo można pozyskiwać środki krajowe przyznawane np. przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Sportu i Turystyki, krajowe i wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska oraz przez różnego rodzaju fundacje, które przyznają granty na wspieranie inicjatyw lokalnych, edukacyjnych oraz promocyjnych na rzecz społeczeństwa obywatelskiego np.: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Fundacja FAPA, Polsko - Amerykańska Fundacja Wolności czy też środki przyznawane w ramach Podlaskiego Pozarządowego Funduszu Mikrodotacji.

a) potencjalne źródła finansowania

W tabeli 51 przedstawiono priorytetowe źródła finansowania działań zaplanowanych w strategii powiatu hajnowskiego w zakresie środków i programów europejskich .

Tab.51. Finansowanie źródeł przyszłych w zakresie środków i programów europejskich

Program Operacyjny/Program Europejski	Priorytety/obszary wsparcia	Powiązanie z celami strategicznymi
Regionalny Program Województwa Podlaskiego 2014-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Oś 1. Wzmocnienie potencjału i konkurencyjności gospodarki regionu • Oś 2. Przedsiębiorczość i aktywność zawodowa • Oś 3. Kompetencje i kwalifikacje • Oś 4. Poprawa dostępności komunikacyjnej • Oś 5. Gospodarka niskoemisyjna • Oś 6. Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami • Oś 7. Poprawa spójności społecznej • Oś 8. Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej • Oś 9. Rozwój lokalny 	1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego 2.2. Rozwój kapitału społecznego 3.1. Poprawa klimatu dla biznesu 3.2. Wzmocnienie i efektywne

		<p>wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej</p> <p>3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego</p> <p>4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju</p> <p>4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego</p> <p>4.3. Rozwój współpracy transgranicznej</p> <p>5.1. Poprawa ładu przestrzennego</p> <p>5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu</p> <p>5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego</p>
<p>Program Operacyjny Wiedza, Edukacja, Rozwój POWER</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wsparcie kompetencji kadr sektora nauki • inteligentne specjalizacje • wsparcie na rzecz łączenia życia zawodowego i rodzinnego • zwiększenie zatrudnienia • programy profilaktyczne • promocja zdrowego stylu życia • poprawa jakości kształcenia • warunki nowoczesnego nauczania • współpraca szkół zawodowych z nauczycielami • włączenie społeczne i walka z ubóstwem • aktywna integracja społeczna • rozwój usług społecznych i zdrowotnych • rozwój ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej • wsparcie usług na rzecz osób wykluczonych i zagrożonych • wykluczeniem społecznym, sprzyjanie rozwojowi aktywnej integracji • opracowanie i wdrożenie rozwiązań wspierających wykorzystywanie nowoczesnych technologii w edukacji 	<p>2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>2.2. Rozwój kapitału społecznego</p>
<p>Program Operacyjny Inteligentny Rozwój</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zakres: zwiększenie potencjału naukowo – badawczego (nowoczesna infrastruktura badawcza sektora nauki); inteligentne specjalizacje • wsparcie innowacyjnych usług IOB, 	<p>1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>

	<ul style="list-style-type: none"> przedsiębiorstw promocja i kształtowanie innowacyjności 	<p>3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p> <p>4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju</p>
Program Operacyjny Polska Cyfrowa	<ul style="list-style-type: none"> działania inf.-prom. na rzecz upowszechniania e-umiejętności oraz wykorzystania technologii cyfrowych e-integracja grup wykluczonych cyfrowo poprzez budowę i rozwój kompetencji cyfrowych w celu poprawy jakości ich życia podniesienie jakości i dostępności e-usług publicznych poprawa dostępności informacji sektora publicznego oraz zasobów kultury i nauki wzmocnienie zastosowania TIK (technologii informacyjno-komunikacyjnej) 	<p>2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>2.2. Rozwój kapitału społecznego</p>
Program Operacyjny Infrastruktura i środowisko	<ul style="list-style-type: none"> transport dostępność transportowa infrastruktura kolejowa promocja OZE i efektywności energetycznej budowa i modernizacja sieci dystrybucyjnych energii elektrycznej wsparcie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną wsparcie przedsiębiorstw w zakresie zwiększenia efektywności energetycznej i audytów energetycznych (na poziomie krajowym – duże przedsiębiorstwa) wsparcie kompleksowej modernizacji energetycznej budynków użyteczności publicznej i mieszkaniowych wraz z wymianą wyposażenia tych obiektów na energooszczędne strategie/plany gospodarki niskoemisyjnej ochrona zasobów przyrodniczych, wod-kan, odpady, obszary Natura 2000 infrastruktura ochrony zdrowia kultura 	<p>5.1. Poprawa ładu przestrzennego</p> <p>5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu</p> <p>5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego</p>
Program Operacyjny Polska Wschodnia	<ul style="list-style-type: none"> wsparcie nowej i rozwój istniejącej B+R wzmocnienie powiązań kooperacyjnych rozwój przedsiębiorczości poprawa układu transportowego wsparcie w zakresie transportu publicznego zrównoważona mobilność miejska 	<p>3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p> <p>5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu</p> <p>5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego</p>
Program Operacyjny EWT	<ul style="list-style-type: none"> rozwój infrastruktury transportowej wsparcie w zakresie efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii wsparcie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną Infrastruktura ochrony zdrowia i usług społecznych 	<p>1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>

		<p>4.3. Rozwój współpracy transgranicznej</p> <p>5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu</p> <p>5.3. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunalnej jako niezbędny element rozwoju powiatu hajnowskiego</p>
Program Operacyjny Obszarów Wiejskich PROW	<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie innowacyjności i bazy wiedzy na obszarach wiejskich • inteligentne specjalizacje • rozwój potencjału IOB na rzecz świadczenia usług dla przedsiębiorstw • różnicowanie działalności gospodarczej, zakładanie nowych, małych form + tworzenie miejsc pracy • wsparcie podnoszenia kompetencji osób z obszaru LSR • ułatwienia transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich • gospodarka wodna, ochrona siedlisk, zasobów przyrodniczych, Natura 2000 	<p>1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p> <p>2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>2.2. Rozwój kapitału społecznego</p> <p>4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju</p> <p>4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego</p>
Horyzont 2020	<ul style="list-style-type: none"> • program finansowania badań naukowych i innowacji w Unii Europejskiej 	<p>1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p> <p>3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p>
program na rzecz konkurencyjności przedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (COSME) (2014-2020)	<ul style="list-style-type: none"> • poprawa dostępu MŚP do finansowania w formie instrumentów kapitałowych i dłużnych, • poprawa dostępu do rynków, w szczególności unijnych, ale również na poziomie globalnym, • poprawa ramowych warunków konkurencyjności i trwałości przedsiębiorstw unijnych, w szczególności MŚP, w tym w sektorze turystyki, • krzewienie przedsiębiorczości i kultury przedsiębiorczości • Główne elementy nowego programu to: instrumenty finansowe ułatwiające przedsiębiorcom dostęp do finansowania (co najmniej 60% środków zostanie przeznaczonych na ten cel) oraz działalność sieci Enterprise Europe Network świadczącej zintegrowane usługi na rzecz przedsiębiorców. Realizowane będą również działania służące poprawie ramowych warunków dla konkurencyjności przedsiębiorstw oraz służące promocji Przedsiębiorczości 	<p>2.1. Rozwój kapitału ludzkiego</p> <p>2.2. Rozwój kapitału społecznego</p> <p>3.1. Poprawa klimatu dla biznesu</p>
Instrument finansowy LIFE	LIFE jest jedynym instrumentem finansowym Unii Europejskiej koncentrującym się wyłącznie na	1.1. Zachowanie wysokiej jakości

	współfinansowaniu projektów w dziedzinie ochrony środowiska. Jego głównym celem jest wspieranie procesu wdrażania wspólnotowego prawa ochrony środowiska, realizacja polityki ochrony środowiska oraz identyfikacja i promocja nowych rozwiązań dla problemów dotyczących ochrony środowiska	zasobów przyrodniczych powiatu 1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju
Program Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś-Ukraina 2014-2020 ¹⁸⁵	W ramach propozycji dla przygotowywanego Programu przewiduje się wsparcie w ramach czterech głównych celów tematycznych: - promocja kultury lokalnej i ochrona dziedzictwa historycznego - poprawa dostępności regionów przygranicznych - wspólne wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa - promocja zarządzania granicami i ochrona granic	4.3. Rozwój współpracy transgranicznej

Źródło: Opracowanie własne

W tabeli 52 przedstawiono najważniejsze programy krajowe, w ramach których będzie można realizować przedsięwzięcia zawarte w strategii powiatu hajnowskiego.

Tab.52. Finansowanie źródeł przyszłych w zakresie środków krajowych

Nazwa programu	Obszary wsparcia	Powiązanie z celami strategicznymi
Narodowe Centrum Badań i Rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> wsparcie badań naukowych, działalności innowacyjnej MŚP, współpraca MŚP i sektora nauki, inteligentne specjalizacje 	3.1. Poprawa klimatu dla biznesu 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki Regionu Puszczy Białowieskiej 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego
Podlaski fundusz pożyczkowy	<ul style="list-style-type: none"> oprawa dostępu MŚP do finansowania w formie instrumentów kapitałowych i dłużnych, 	3.1. Poprawa klimatu dla biznesu 3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej 3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego
Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych	<ul style="list-style-type: none"> celem programu jest rozwój bezpiecznej, spójnej, funkcjonalnej i efektywnej infrastruktury drogowej-powiatowej i gminnej. 	5.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej powiatu
Programy Ministra Kultury i	<ul style="list-style-type: none"> ochrona dziedzictwa narodowego 	2.2. Rozwój kapitału

¹⁸⁵ Program jest w fazie przygotowawczej. Wstępne ustalenia zaprezentowane zostały dopiero 21.08.2014 na konferencji w Artamowie (<http://www.pl-by-ua.eu/>)

Dziedzictwa Narodowego		społecznego 4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju 4.3. Rozwój współpracy transgranicznej 5.1. Poprawa ładu przestrzennego
Środki NFOŚiGW	<ul style="list-style-type: none"> • przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemów w Polsce. • poprawa jakości środowiska poprzez realizację innowacyjnych – pilotażowych albo demonstracyjnych projektów środowiskowych. • kształtowanie ekologicznych zachowań społeczeństwa. 	<p>1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>
Środki WFOŚiGW	<p>WFOŚiGW w Białymstoku udziela pomocy finansowej w formie preferencyjnych pożyczek (o niskim oprocentowaniu, z możliwością częściowego umorzenia), dotacji, dopłat do oprocentowania kredytów bankowych, a także przekazuje środki finansowe jednostkom budżetowym na realizację zadań z zakresu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ochrony wód • gospodarki wodnej • ochrony atmosfery • ochrony ziemi i gospodarki odpadami • ochrony przyrody • monitoringu • przeciwdziałania nadzwyczajnym zagrożeniom środowiska • edukacji ekologicznej • ekspertyz i prac naukowo-badawczych 	<p>1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu</p> <p>1.2. Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>
Fundacja FAPA, Fundacja Ernst&Young, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Fundacja Wspomagania Wsi	<ul style="list-style-type: none"> • dotacje na różnego rodzaju inicjatywy edukacyjne dla dzieci i młodzieży, wykraczające poza edukację szkolną. • wsparcie inwestycji z zakresu infrastruktury technicznej, rozwoju lokalnych przedsiębiorstw oraz działaniach edukacyjnych i społecznych skierowanych do osób zamieszkujących obszary wiejskie. 	<p>4.1. Realizacja zasad dobrego rządzenia dla kreowania zrównoważonego rozwoju</p> <p>4.2. Rozwój i wzmocnienie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego</p> <p>4.3. Rozwój współpracy transgranicznej</p>

Źródło: Opracowanie własne

SPIS RYCIN

Ryc.1. Mapa powiatu hajnowskiego oraz jego położenie administracyjne w powiecie, województwie i kraju.	66
Ryc.2. Syntetyczny wskaźnik sumaryczny (średnia znormalizowana) ogólnego poziomu rozwoju zrównoważonego	70
Ryc.3. Wskaźnik lesistości w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012.....	103
Ryc.4. Struktura własnościowa lasów w powiecie hajnowskim w latach 2002 i 2012.....	105
Ryc.5. Zmniejszenie powierzchni ekosystemów leśnych w ramach lasów prywatnych poprzez pozyskanie drewna w latach 2002, 2012	106
Ryc.6. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca w latach 2005-2012.....	107
Ryc.7. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca według gmin w latach 2005, 2012	108
Ryc.8. Udział odpadów poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych w ciągu roku.....	110
Ryc.9. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku.....	111
Ryc.10. Zużycie wody z wodociągów w gospodarstwach domowych na mieszkańca (m3).....	112
Ryc.11. Poziom zużycia wody na mieszkańca (m3)	112
Ryc.12. Udział mieszkańców korzystających z kanalizacji (%) w latach 2002 – 2012.....	113
Ryc.13. Udział mieszkańców korzystających z kanalizacji w latach 2002, 2012.....	114
Ryc.14. Ścieki przemysłowe i komunalne w powiecie hajnowskim w latach 2003-2012	114
Ryc.15. Udział korzystających z oczyszczalni ścieków w powiecie hajnowskim w latach 2002-2012.	115
Ryc.16. Emisja zanieczyszczeń z zakładów szczególnie uciążliwych w powiecie hajnowskim w latach 2002 - 2012.....	117
Ryc.17. Wysokość wydatków jednostek samorządowych w powiecie hajnowskim na gospodarkę ściekową i ochronę wód w latach 2002 – 2012.....	119
Ryc.18. Poziom zmian w obszarze przyrodniczym w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2007, 2012.....	124
Ryc.19. Przyrost naturalny/1000 mieszkańców w latach 2002 – 2012	131
Ryc.20. Przyrost naturalny/100 mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012	131
Ryc.21. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w latach 2002 – 2012.....	132
Ryc.22. Saldo migracji w powiecie hajnowskim w latach 2003, 2012.....	133

Ryc.23. Struktura wiekowa mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2002 i 2012	133
Ryc.24. Struktura mieszkańców powiatu hajnowskiego wg ekonomicznych grup wieku.....	134
Ryc.25. Współczynnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym).....	136
Ryc.26. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2002 – 2012	136
Ryc.27. Udział bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym oraz udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym w powiecie hajnowskim w latach 2002 – 2012.....	137
Ryc.28. Bezrobotni w wieku 55-64 lat pozostający bez pracy przez okres dłuższy niż 1 rok w bezrobotnych w wieku 55-64 lat ogółem	139
Ryc.29. Udział bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym (%) w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012	140
Ryc.30. Stopa zatrudnienia w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012.....	141
Ryc.31. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej (Polska=100)..	142
Ryc.32. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2008 – 2012	143
Ryc.33. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w latach 2008, 2012	143
Ryc.34. Zmiana liczby uczniów w szkołach podstawowych i gimnazjach w powiecie hajnowskim w latach 2002 – 2012	145
Ryc.35. Zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach ponadgimnazjalnych zawodowych w latach 2002 – 2012	146
Ryc. 36. Wysokość wydatków budżetowych JST na edukację/mieszkańca w latach 2002, 2012	147
Ryc. 37. Współczynnik skolaryzacji brutto w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012	148
Ryc.38. Struktura ludności według poziomu wykształcenia w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2011.....	149
Ryc.39. Wysokość nakładów budżetów JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w latach 2002 - 2012.....	151
Ryc. 40. Wysokość nakładów budżetów JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w powiecie na mieszkańca w latach 2002, 2012.....	152
Ryc.41. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2012	153
Ryc.42. Poziom zmian w obszarze społecznym w powiecie hajnowskim w latach 2002, 2007, 2012	159
Ryc.43. Wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym	163

Ryc. 44. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika przedsiębiorczości w powiecie hajnowskim.....	163
Ryc.45. Wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. mieszkańców w wybranych jednostkach samorządowych	166
Ryc.46. Struktura podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007 w powiecie hajnowskim w 2013 r.*	168
Ryc.47. Struktura podmiotów gospodarczych pod względem wielkości (ilości osób zatrudnionych) w powiecie hajnowskim w 2013 r.....	170
Ryc.48. Główne sektory gospodarki na podstawie struktury pracujących w powiecie hajnowskim w latach 2005-2012*	170
Ryc.49. Dochody ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca budżetu powiatu hajnowskiego w latach 2005-2012	176
Ryc.50. Dochody własne na mieszkańca budżetów gmin powiatu hajnowskiego	176
Ryc.51. Zróżnicowanie przestrzenne dochodów własnych per capita budżetów gmin powiatu hajnowskiego w latach 2005 i 2012	177
Ryc.52. Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca w gminach powiatu hajnowskiego (zł)	179
Ryc.53. Gęstość sieci dróg powiatowych i gminnych o nawierzchni twardej w powiecie hajnowskim w latach 2005-2012	181
Ryc.54. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (w %).....	183
Ryc.55. Zróżnicowanie przestrzenne udziału wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem poszczególnych jednostek samorządowych w latach 2007 i 2011	183
Ryc.56. Gęstość sieci wodociągowej (km/100km ²) w latach 2002-2012	186
Ryc.57. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika gęstości sieci wodociągowej (km/100km ²) w gminach powiatu hajnowskiego	187
Ryc.58. Gęstość sieci kanalizacyjnej (km/100km ²) w latach 2002-2012	188
Ryc.59. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika gęstości sieci kanalizacyjnej (km/100km ²) w gminach powiatu hajnowskiego	188
Ryc.60. Relacja długości sieci kanalizacyjnej do 1 km sieci wodociągowej	189
Ryc.61. Zasoby noclegowe oraz ruch turystyczny według gmin powiatu hajnowskiego (powiat = 100%) w 2012 r.	191
Ryc.62. Dynamika zmian podstawowych wskaźników turystycznych w latach 2005-2012 według gmin	191
Ryc.63. Zmiany liczby turystów (osoby) odwiedzających powiat hajnowski w latach 2005-2012 oraz ich koncentracja w poszczególnych gminach (%).....	192

Ryc.64. Poziom rozwoju gospodarczego w powiecie w latach 2002, 2007 i 2012.....	199
Ryc.65. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców w latach 2005 – 2012.....	204
Ryc.66. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców w powiecie hajnowskim w latach 2005 – 2012	205
Ryc.67. Frekwencja wyborcza w latach 2006, 2010	205
Ryc.68. Struktura radnych gmin według wykształcenia	206
Ryc.69. Udział radnych w wykształceniem wyższym w gminach powiatu hajnowskiego w latach 2002 i 2012.....	207
Ryc.70. Udział kobiet w radach gminy w gminach powiatu hajnowskiego w latach 2002 i 2012.....	208
Ryc.71. Środki z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych pozyskane przez gminy i powiaty w przeliczeniu na 1 mieszkańca	209
Ryc.72. Powierzchnia objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w latach 2009 i 2012 (%)......	211
Ryc.74. Zmiana wskaźnika gęstości zaludnienia według gmin powiatu hajnowskiego w latach 2002-2013.....	221
Ryc.75. Gęstość zaludnienia według gmin powiatu hajnowskiego w latach 2002 i 2012.....	222
Ryc.76. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego w gminach powiatu hajnowskiego (w ha) w latach 2002 i 2010	222
Ryc.77. Zróżnicowanie przestrzenne udziału lasów gminnych w powierzchni ogółem według gmin (w %)	223
Ryc.78. Zróżnicowanie przestrzenne udziału zalesień w powierzchni ogółem według gmin (w %) ..	224
Ryc.79. Powierzchnia zalesień w powiecie hajnowskim według gmin w latach 2002-2012.....	225
Ryc.80. Zróżnicowanie przestrzenne udziału obszarów prawnie chronionych w powiecie hajnowskim według gmin (w %)	226
Ryc.81. Struktura udziału gmin powiatu hajnowskiego w wielkości obszarów prawnie chronionych (w %).....	227
Ryc.82. Powierzchnia obszarów objętych prawną ochroną w przeliczeniu na 1 mieszkańca w powiecie hajnowskim	227
Ryc.83. Struktura udziału poszczególnych form obszarów prawnie chronionych w powiecie hajnowskim (w %)	228
Ryc.84. Zmiana wartości wskaźnika syntetycznego w latach 2002, 2007 i 2012 według gmin powiatu hajnowskiego	232

Ryc.85. Prognozowany poziom ogólnego wskaźnika syntetycznego w powiecie hajnowskim w roku 2020	236
Ryc.86. Prognozowane zmiany lesistości	241
Ryc.87. Prognozowane zmiany struktury własnościowej lasów	242
Ryc.88. Prognozowane tempa zmniejszenia powierzchni ekosystemów leśnych w ramach lasów prywatnych.....	242
Ryc.89. Prognozowane ilości zmieszanych odpadów odebranych z gospodarstw domowych na mieszkańca	243
Ryc.90. Prognozowane zużycia wody na mieszkańca	244
Ryc.91. Prognozowane ilości wytworzonych ścieków przemysłowych i komunalnych	244
Ryc.92. Prognozowane udziały korzystających z kanalizacji	245
Ryc.93. Prognozowane tempa zmian w zakresie ilości emitowanych zanieczyszczeń atmosferycznych	246
Ryc.94. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze przyrodniczym w powiecie hajnowskim w roku 2020	247
Ryc.95. Prognozowanie liczby mieszkańców	249
Ryc.96. Oczekiwana struktura wieku mieszkańców powiatu	250
Ryc.97. Prognozowane poziomu obciążenia demograficznego	251
Ryc.98. Trendy w zakresie bezrobocia	252
Ryc.99. Prognozowanie udziału bezrobotnych z wykształceniem wyższym	252
Ryc.100. Możliwe kierunki zmian stopy zatrudnienia	253
Ryc.101. Oczekiwane zmiany relacji przeciętnego wynagrodzenia w relacji do średniej krajowej (Polska=100)	253
Ryc. 102. Prognozowanie zmian w udziale osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	254
Ryc.103. Prognozowane wskaźniki zdawalności matur	255
Ryc.104. Prognozowanie tempa zmian w zakresie korzystania z usług medycznych.	256
Ryc.105. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze społecznym w powiecie hajnowskim w roku 2020	257
Ryc.106. Trendy rozwoju przedsiębiorczości indywidualnej.....	259
Ryc.107. Trendy zmian gęstości sieci dróg o twardej nawierzchni	261
Ryc.108. Trendy zmian gęstości sieci wodno - kanalizacyjnej.....	261

Ryc.109. Prognozowanie wysokości dochodów własnych gmin per capita	262
Ryc.110. Prognozowanie zmian liczby miejsc noclegowych	263
Ryc.111. Prognozowanie liczby udzielonych noclegów.....	264
Ryc.112. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarczym w powiecie hajnowskim w roku 2020	265
Ryc.113. Prognozowanie liczby organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców	268
Ryc.114. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze instytucjonalnym w powiecie hajnowskim w roku 2020	269
Ryc.115. Prognozowanie zmian gęstości zaludnienia	271
Ryc.116. Prognozowany poziom wskaźnika syntetycznego w obszarze przestrzennym w powiecie hajnowskim w roku 2020	273
Ryc. 117. Schemat konstrukcji i hierarchizacji celów	288
Ryc. 118. Struktura celów strategicznych.....	289
Ryc. 119. Korelacja celów strategicznych.....	309
Ryc.120. Harmonogram prac w zakresie wdrażania Strategii.....	360
Ryc.121. Schemat zarządzania wdrażaniem strategii.....	363

SPIS TABEL

Tab.1. Przykładowe definicje rozwoju zrównoważonego	10
Tab. 2. Wielkość próby badawczej w powiecie hajnowskim	24
Tab. 3. Spójność „Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020” ze Strategią Europa 2020	33
Tab. 4. Spójność z założeniami Strategii Rozwoju Kraju 2020.....	37
Tab. 5. Spójność Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020 z Zintegrowanymi Strategiami Krajowymi.....	39
Tab. 6. Spójność Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2020 z SRWP.....	41
Tab.7. Korelacja pomiędzy osiami priorytetowymi RPOWP a Strategią Powiatu.	42
Tab.8. Spójność Strategii zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015-2020 z dokumentami lokalnymi	43
Tab.9. Korelacja w ramach głównych problemów	71
Tab.10. Lesistość w powiecie hajnowskim w latach 2002 i 2012.....	102
Tab.11. Dynamika poziomu lesistości w latach 2002 - 2012.....	103
Tab.12. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca	108
Tab.13. Dynamika zmian ilości zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku/mieszkańca.....	109
Tab.14. Hierarchizacja problemów w obszarze przyrodniczym	125
Tab.15. Zależność pomiędzy problemami zidentyfikowanymi w obszarze przyrodniczym	127
Tab.16. Ludność powiatu hajnowskiego w latach 2002, 2013.....	128
Tab.17. Struktura zgonów według przyczyn.....	129
Tab.18. Dynamika zmian salda migracji w latach 2002 - 2012.....	132
Tab.19. Współczynniki obciążenia demograficznego w latach 2002 i 2012.....	135
Tab.20. Udział bezrobotnych w ogólnej liczbie mieszkańców wieku produkcyjnym	139
Tab.21. Stopa zatrudnienia w latach 2002, 2012 oraz dynamika zmian	141
Tab.22. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w latach 2008, 2012 oraz dynamika zmian	142

Tab.23. Hierarchizacja problemów w obszarze społecznym.....	160
Tab.24. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów społecznych	161
Tab. 25. Liczba podmiotów gospodarni narodowej zarejestrowanych w rejestrze Regon wraz z liczbą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (ogółem i na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym).....	164
Tab. 26. Struktura wielkości podmiotów gospodarczych w powiecie hajnowskim na tle wybranych jednostek samorządowych w 2012 r.....	169
Tab. 27. Użytkowanie gruntów oraz średnia powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych w 2010 r.....	173
Tab. 28. Wydatki inwestycyjne gmin powiatu hajnowskiego na tle wybranych jednostek samorządowych w latach 2007-2012.....	178
Tab. 29. Wskaźniki zagęszczenia dróg powiatowych i gminnych o nawierzchni twardej w powiecie hajnowskim na tle wybranych jednostek samorządowych w latach 2005-2012	182
Tab. 30. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (w %).....	182
Tab.31. Ruch na drogach krajowych i wojewódzkich w powiecie hajnowskim (2010 r.)	184
Tab. 32. Gęstość sieci wodociągowej (km/100km ²) w latach 2002-2012	186
Tab.33. Gęstość sieci kanalizacyjnej (km/100km ²) w latach 2002-2012.....	187
Tab.34. Hierarchizacja problemów w obszarze gospodarczym	200
Tab. 35. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów gospodarczych.....	202
Tab.36. Organizacje pozarządowe w powiecie hajnowskim oraz dynamika zmian w latach 2005 - 2012	204
Tab.37. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w latach 2002-2012 oraz dynamika zmian.	210
Tab.38. Hierarchia problemów w obszarze instytucjonalnym	217
Tab. 39. Korelacja wewnątrzobszarowa w sferze problemów instytucjonalnych	220
Tab.40. Hierarchizacja problemów w obszarze przestrzennym.....	232
Tab. 42. Prognoza hierarchii problemów w obszarze przyrodniczym.....	247
Tab.43. Prognoza hierarchii problemów w obszarze społecznym	257
Tab. 44. Prognoza hierarchii problemów w obszarze gospodarczym	265
Tab.45. Prognoza hierarchii problemów w obszarze instytucjonalnym	269
Tab.46. Prognoza hierarchii problemów w obszarze przestrzennym	273

Tab.47. Schemat analizy SWOT	276
Tab.48. Analiza SWOT powiatu hajnowskiego – uwarunkowania wewnętrzne	276
Tab.49. Analiza SWOT powiatu hajnowskiego – uwarunkowania zewnętrzne.....	280
Tab. 50. Etapy procesu wdrażania i monitorowania Strategii.....	365
Tab.51. Finansowanie źródeł przyszłych w zakresie środków i programów europejskich	379
Tab.52. Finansowanie źródeł przyszłych w zakresie środków krajowych	383

ZAŁĄCZNIK

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Szanowni Państwo,

W związku z przygotowaniem opracowania pn. **Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015 - 2020**, zwracamy się do Państwa z prośbą o wypełnienie **sondy konsultacyjnej**, która ma na celu

- identyfikację głównych problemów z jakimi boryka się ten obszar oraz
- ocenę poziomu zadowolenia Pani/Pana z faktu funkcjonowania na terenie Powiatu Hajnowskiego.

Wypełniona przez Państwa sonda posłuży do przygotowania hierarchicznego zestawienia problemów rozwoju oraz określenie sposobów przeciwdziałania ich skutkom.

Z góry dziękujemy za poświęcony czas i zaangażowanie.

Zespół Dolnośląskiego Centrum Rozwoju Lokalnego

CZĘŚĆ I – IDENTYFIKACJA GŁÓNYCH PROBLEMÓW ROZWOJOWYCH POWIATU HAJNOWSKIEGO

Sfera przyrodnicza

W celu właściwego wypełnienia sondy proszę wskazać **pięć najistotniejszych** Pana(i) zdaniem problemów rozwojowych, z jakimi boryka się Powiat Hajnowski (uszereguj wg hierarchii od 1 do 5, gdzie 1= najistotniejszy problem)

	Obecne problemy lata 2004- 2014	Problemy w perspektywie najbliższych 5-10 lat
ograniczenia wynikające z obowiązujących przepisów z zakresu ochrony środowiska		
ograniczone możliwości wykorzystania „martwego drewna”		
zanieczyszczenie środowiska przez dzikie wysypiska śmieci		
niewystarczająca zewnętrzna pomoc finansowa na ochronę środowiska		
nieustabilizowany stan prawny ochrony Puszczy Białowieskiej		
niedostateczne zrównoważenie gospodarki leśnej		
niekorzystne zmiany (kierunki) ochrony przyrody		
niezrównoważona polityka ochrony środowiska		
niedostateczny poziom wykorzystania OZE		
niedostateczne wykorzystanie badawczo-rozwojowe Puszczy Białowieskiej		
Inne znane Ci obecnie występujące problemy		
1.....		
2.....		
3.....		
Inne znane Ci problemy, które mogą pojawić się ciągu najbliższych lat		
1.....		
2.....		
3.....		

Sfera społeczna

W celu właściwego wypełnienia sondy proszę wskazać **pięć najistotniejszych** Pana(i) zdaniem problemów rozwojowych, z jakimi boryka się Powiat Hajnowski (uszereguj wg hierarchii od 1 do 5, gdzie 1= najistotniejszy problem)

	Obecne problemy lata 2004- 2014	Problemy w perspektywie najbliższych 5-10 lat
negatywne trendy migracyjne (migracja zagraniczna i/lub do dużych miast)		
niski poziom jakości życia mieszkańców		
słabo rozwinięta baza socjalna		
niedoinwestowana baza szkolnictwa zawodowego		
niekorzystne trendy demograficzne (starzenie się społeczeństwa)		
słaba współpraca lokalna		
słabe perspektywy zatrudnienia i wysokie bezrobocie		
ubożenie społeczeństwa		
ograniczony dostęp do usług społecznych i komunalnych oraz ich niewystarczająca jakość		
Inne znane Ci obecnie występujące problemy		
1.....		
2.....		
3.....		
Inne znane Ci problemy, które mogą pojawić się ciągu najbliższych lat		
1.....		
2.....		
3.....		

Sfera gospodarcza

W celu właściwego wypełnienia sondy proszę wskazać **siedem najistotniejszych** Pana(i) zdaniem problemów rozwojowych, z jakimi boryka się Powiat Hajnowski (uszereguj wg hierarchii od 1 do 7, gdzie 1= najistotniejszy problem)

	Obecne problemy lata 2004- 2014	Problemy w perspektywie najbliższych 5-10 lat
niski poziom przedsiębiorczości lokalnej		
niewystarczające wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego		
niedostateczna oferta turystyczna „zatrzymująca” turystę na dłużej		
brak inwestorów zewnętrznych		
słaba oferta turystyczno – rekreacyjna		
monofunkcyjna struktura gospodarki z dominującą rolą rolnictwa i leśnictwa		
słaba rentowność gospodarstw rolnych		
niedostateczny rozwój i jakość infrastruktury drogowej i gospodarczej		
niska atrakcyjność inwestycyjna		
słaby rozwój przemysłu		
słaby rozwój rolnictwa		
ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej wynikające z przepisów ochrony przyrody		
ograniczenia prowadzenia działalności rolnej		
słaby ruch przygraniczny		
zmniejszenie konkurencyjności przemysłu drzewnego		
niewystarczająca powierzchnia terenów inwestycyjnych		

brak wsparcia dla przedsiębiorców ze strony administracji rządowej		
sezonowość ruchu turystycznego		
niedostosowanie kwalifikacji zawodowych mieszkańców do potrzeb rynku pracy		
niedostateczne wykorzystanie wysokich technologii		
Inne znane Ci obecnie występujące problemy		
1.....		
2.....		
3.....		
Inne znane Ci problemy, które mogą pojawić się ciągu najbliższych lat		
1.....		
2.....		
3.....		

Sfera instytucjonalna

W celu właściwego wypełnienia sondy proszę wskazać **siedem najistotniejszych** Pana(i) zdaniem problemów rozwojowych, z jakimi boryka się Powiat Hajnowski (uszereguj wg hierarchii od 1 do 7, gdzie 1= najistotniejszy problem)

	Obecne problemy lata 2004- 2014	Problemy w perspektywie najbliższych 5-10 lat
brak zintegrowanych działań promujących obszar		
brak miejscowych środków na inwestycje gospodarcze		
niedostateczne objęcie powierzchni powiatu obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego		
brak porozumienia w zarządzaniu Puszcą Białowieską		
niska świadomość społeczeństwa na temat możliwości działań organizacji pozarządowych		
niedostateczna współpraca na linii samorząd - organizacje pozarządowe		
niska aktywność społeczna		
rosnąca aktywność organizacji niesprzyjających zrównoważonemu rozwojowi		
brak prawnych uregulowań współpracy transgranicznej		
niski poziom współpracy między gminami i interesariuszami rozwoju lokalnego		
konflikty różnych grup interesu w zakresie zagospodarowania przestrzennego oraz działań wynikających z przepisów ochrony przyrody		
konflikt na tle wykorzystania zasobów Puszczy Białowieskiej		
słabe wykorzystanie środków zewnętrznych		
Niedostateczna rozwojowa pomoc zewnętrzna		
Inne znane Ci obecnie występujące problemy		
1.....		
2.....		
3.....		
Inne znane Ci problemy, które mogą pojawić się ciągu najbliższych lat		
1.....		
2.....		
3.....		

Sfera przestrzenna

W celu właściwego wypełnienia sondy proszę wskazać **trzy najistotniejszych** Pana(i) zdaniem problemów rozwojowych, z jakimi boryka się Powiat Hajnowski (uszereguj wg hierarchii od 1 do 3, gdzie 1= najistotniejszy problem)

	Obecne problemy lata 2004-2014	Problemy w perspektywie najbliższych 5-10 lat
niedostateczna ilość i jakość powiązań komunikacyjno – transportowych obszaru		
słabe pokrycie terenu powiatu ścieżkami rowerowymi		
niewystarczające skanalizowanie i zwodociągowanie powiatu		
niedostateczny poziom gazyfikacji		
zbyt mała ilość terenów zielonych w miejscowościach		
zbyt duże pokrycie terenu powiatu obszarami prawnej ochrony przyrody		
niedostateczne pokrycie zasięgiem i dostępnością internetu		
Inne znane Ci obecnie występujące problemy		
1.....		
2.....		
3.....		
Inne znane Ci problemy, które mogą pojawić się ciągu najbliższych lat		
1.....		
2.....		
3.....		

CZĘŚĆ II - JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW POWIATU HAJNOWSKIEGO

Na każde z zadanych pytań proszę udzielić odpowiedzi zaproponowanej na poniższej skali.

5	4	3	2	1	0
ZDECYDOWANIE TAK	RACZEJ TAK	ANI TAK, ANI NIE	RACZEJ NIE	ZDECYDOWANIE NIE	NIE WIEM LUB TO PYTANIE MNIE NIE DOTYCZY

OBSZAR PRZYRODNICZY

	1	2	3	4	5
Czy stan i ochrona środowiska w powiecie jest na wysokim i wystarczającym poziomie?					
Czy zmiany jakie dokonały się w ostatnich latach w środowisku przyrodniczym uważa Pani za pozytywne?					
Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi związane z odprowadzaniem śmieci?					
Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi związane z segregacją śmieci?					

Czy walory turystyczne Puszczy Białowieskiej są w pełni wykorzystane?					
Czy organizacje pozarządowe reprezentują interesy ekologów?					
Czy istnieje współpraca pomiędzy samorządem a organizacjami pozarządowymi odnośnie inicjatyw ekologicznych?					
Czy jest Pan(i) w stanie wymienić co najmniej 3 inicjatywy ekologiczne w powiecie, które odbyły się w ciągu ostatnich 2 lat? Proszę wymienić					
.....					
.....					
.....					

OBSZAR SPOŁECZNY

	1	2	3	4	5
Czy funkcjonujące strefy ekonomiczne przyczyniają się do wzrostu miejsc pracy?					
Czy w powiecie hajnowskim jest wystarczająca ilość miejsc pracy?					
Czy w powiecie hajnowskim aktywnie działają organizacje pozarządowe?					
Czy poziom i jakość współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi jest według Pana(i) zadawalający?					
Czy według Pana(i) w powiecie zapewnione są odpowiednie warunki do podnoszenia poziomu wykształcenia przez dzieci i młodzież?					
Czy według Pana(i) w powiecie zapewnione są odpowiednie warunki do podnoszenia poziomu wykształcenia przez osoby dorosłe?					
Czy ma Pan/Pani wpływ na to co się dzieje w najbliższym otoczeniu w sferze społecznej?					
Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi publiczne w zakresie ochrony zdrowia?					
Czy rozwój turystyki przyczyni się do zwiększenia zatrudnienia?					
Czy czuje się Pani bezpieczna w miejscu, w którym Pan (i) żyje?					
Czy według Pana(i) możliwości i warunki spędzenia wolnego czasu w powiecie są wystarczające i satysfakcjonujące					

OBSZAR GOSPODARCZY

	1	2	3	4	5

<p>Czy zna Pan(i) produkty regionalne nawiązujące do powiatu hajnowskiego?</p> <p>Proszę wymienić</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>					
<p>Czy w powiecie hajnowskim istnieją produkty lokalne? Jeśli tak to jakie?</p> <p>Proszę wymienić</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>					
<p>Czy inwestycje w infrastrukturę turystyczną w postaci hoteli/pensjonatów zwiększy ilość turystów w powiecie ?</p>					
<p>Czy istnieją zintegrowane produkty turystyczne w powiecie hajnowskim?</p>					
<p>Czy wprowadzenie w powiecie zintegrowanych produktów turystycznych podniesie jego atrakcyjność oraz zwiększy liczbę turystów?</p>					
<p>Czy możliwości turystyczne Puszczy Białowieskiej są w pełni wykorzystane?</p>					
<p>Czy powstanie zalewu w powiecie hajnowskim zwiększy ilość turystów w powiecie?</p>					
<p>Czy promocja produktów i usług turystycznych w powiecie jest wystarczająca?</p>					
<p>Czy umieją Państwo wymienić strefy ekonomiczne związane z powiatem hajnowskim?</p> <p>Proszę wymienić</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>					
<p>Czy jest potrzeba utworzenia podstref ekonomicznych oraz terenów inwestycyjnych?</p>					
<p>Czy według Pana(i) oferta szkolnictwa na terenie powiatu hajnowskiego dostosowana jest do aktualnych i przyszłych potrzeb rynku pracy?</p>					
<p>Czy na terenie powiatu hajnowskiego istnieje konieczność wzmocnienia instytucji i narzędzi wspierających rozwój przedsiębiorczości?</p>					
<p>Czy w Pana(i) opinii rozwój działalności innowacyjnej, wykorzystującej wewnętrzny potencjał powiatu jest szansą na rozwój społeczno – gospodarczy regionu?</p>					

Czy poziom i jakość infrastruktury komunikacyjnej w powiecie jest wystarczający?					
Czy dostrzega Pan(i) potrzebę zwiększenia liczby gospodarstw agroturystycznych?					

OBSZAR INSTYTUCJONALNY

	1	2	3	4	5
Czy w powiecie jest wystarczająca liczba placówek opiekujących się osobami starszymi?					
Czy w powiecie jest wystarczająca liczba placówek opiekujących się osobami niepełnosprawnymi?					
Czy w powiecie hajnowskim jest prowadzona polityka senioralna przez instytucje publiczne?					
Czy realizowane w powiecie hajnowskim projekty przyczyniają się do poprawy rozwoju współpracy transgranicznej?					
Czy jest prowadzona polityka informacyjno-promocyjna w regionie przez instytucje publiczne?					
Czy są realizowane projekty partnerskie w powiecie hajnowskim przez instytucje publiczne?					
Czy instytucje publiczne w powiecie hajnowskim są przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych?					
Czy ma Pani/Pan zaufanie do władz samorządowych?					
Jak ocenia Pan/Pani poziom edukacji obywatelskiej?					
Czy w powiecie jest wystarczająca ilość szkół wyższych?					

OBSZAR PRZESTRZENNY

	1	2	3	4	5
Czy według Pana(i) w powiecie hajnowskim zapewniona jest wystarczająca komunikacja dla turystów?					
Czy według Pana(i) w powiecie hajnowskim jest zapewniona wystarczająca komunikacja dla mieszkańców powiatu hajnowskiego?					
Czy w powiecie hajnowskim jest wystarczająca dostępność komunikacyjna?					
Czy w powiecie hajnowskim są w pełni zapewnione usługi związane z transportem zbiorowym?					

Czy według Pana(i) istnieje potrzeba zwiększenia liczby miejsc parkingowych w powiecie hajnowskim?					
Czy według Pana(i) istnieje potrzeba zwiększenia ilości ścieżek rowerowych w powiecie hajnowskim?					

1. Płeć:

- kobieta
- mężczyzna

1. Wiek:

- 15 – 17 lat
- 18 – 44 lat
- 45 – 54 lat
- 55 – 64 lat
- Powyżej 65

3. Wykształcenie:

- wyższe
- średnie i policealne zawodowe
- średnie i policealne ogólnokształcące
- zasadnicze zawodowe
- gimnazjalne
- podstawowe
- brak wykształcenia

4. Status zawodowy

- uczeń/student
- aktywny zawodowo/ zawodowo
- bezrobotny
- emeryt/rencista

5. Jeśli Pan(i) pracuje, proszę o podanie sektora działalności:

- przemysł i budownictwo
- usługi
- rolnictwo
- leśnictwo

6. Miejsce zamieszkania.

Proszę podać gminę: .....

Zleceniodawca:

Starostwo Powiatowe w Hajnówce
ul. A.Zina 1, 17-200 Hajnówka
Tel. 85 682 27 18, Fax 85 682 42 20
www.powiat.hajnówka.pl
starostwo@powiat.hajnówka.pl

Partnerzy projektu „Platforma współpracy na rzecz zrównoważonego rozwoju rejonu Puszczy Białowieskiej”:

- Ministerstwo Środowiska,
- Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku,
- Starostwo Powiatowe w Hajnówce,
- Miasto Hajnówka,
- Gmina Hajnówka,
- Gmina Narewka,
- Gmina Białowieża,
- Zamiejskowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej w Hajnówce,
- Instytut Biologii Ssaków PAN w Białowieży,
- Białowiecki Park Narodowy,
- Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku,
- Nadleśnictwo Białowieża,
- Nadleśnictwo Hajnówka,
- Nadleśnictwo Browsk,
- Cech Rzemiosł Różnych w Hajnówce,
- PTTK Oddział im.J.J.Karpińskiego w Białowieży,
- Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”,
- Fundacja Zielone Płuca Polski,
- Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych,
- Białowieckie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr”,
- WSAP Białystok,
- Uniwersytet III Wieku w Hajnówce,
- Biuro Turystyki „Ryś”,
- Lokalna Organizacja Turystyczna „Region Puszczy Białowieskiej”,
- Fundacja Konstrukttywnej Ekologii EcoProbono,
- Liga Ochrony Przyrody.

Strona internetowa projektu: www.puszczailudzie.pl

www.mir.gov.pl
www.mos.gov.pl
www.ckps.lasy.gov.pl

Dla rozwoju infrastruktury i środowiska
Publikacja bezpłatna

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej